

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, Irodalomtudományi Doktori Program
A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. P. Müller Péter

Szólnoki Anna

„Elhúlnak a Mondolatisták.”

A MONDOLAT CÍMŰ GÚNYIRAT INTERTEXTUÁLIS ELEMZÉSE

Doktori értekezés

Témavezető: Dr. habil. Tóth Orsolya

Tartalomjegyzék

Előszó.....	4
I. A Mondolat irodalomtörténetben elfoglalt helye.....	10
1. A társadalomszerkezet átalakulásának következményei a 19. század első évtizedeiben	10
2. A negyedik nemzedék kulturális térnyerése és Kazinczy Ferenc fellépése.....	14
3. A Mondolat megjelenésének körülményei Kazinczy nézőpontja felől	18
4. A szerzőség kérdése.....	29
5. Szentgyörgyi József és Somogyi Gedeon élete	35
II. A Mondolat forrásai és mintái.....	48
1. A Szentgyörgyi-féle DEBRECENIMONDOLAT keletkezési ideje	49
2. Szentgyörgyi szövegének forrásai a szakirodalomban	51
3. A DebreceniMondolat mintái	52
4. Somogyi Gedeon Mondolata	57
5. A DEBRECENIMONDOLAT és a Mondolat szöveg- és forrásbeli különbségei.....	58
6. Az 1813-as Mondolat forrásainak megjelenése a Kazinczy-levelezésben	60
7. A Kölcsey- és Berzsenyi-levelezés minta- és forrásazonosításai	61
8. Az 1813-as Mondolat forrásainak listája	65
9. Források Somogyi 1819-es művében	69
III. A Mondolat műfaja	72
1. A kortárs recepció műfajmeghatározásai és annak jellemzői Kazinczynál és körében.....	74
2. Paszkvillus – műfaj vagy forma?.....	77
3. Cento és társműfajai a Mondolat műfajának vizsgálatában.....	81
4. A paszkvillus.....	89
5. A cento.....	93
6. Műfaj és intertextualitás.....	97
IV. A Mondolat elemzése	103
1. A Mondolat kéziratai és kiadásai.....	103
2. A rézmetszet	109
3. A cím és a dedikáció.....	118
4. Édes Angyalném! – fiktív levél a Mondolatban	123
5. A Vezérszó.....	130
6. Mondolat.....	140
7. Hiresztelés.....	146
8. Szótár	148
9. Függelék.....	149
V. Összegzés	152

VI. Bibliográfia	156
1. Forrásszövegek	156
2. Szakirodalom	157
VII. Függelék	167
1. I. Leipziger Literatur-Zeitung, 18. 1814. január 21. 143–144.	167
2. II. Ergänzungsblätter zur Allgemeinen Literatur-Zeitung, 1816. április 308–311.	169
3. A Mondolat disszertációban közölt változatáról	173
MONDOLAT	176
ÉDES ANGYALNÉM!	177
VEZÉRSZÓ.	182
MONDOLAT.	199
I. CZIKK.	201
II. CZIKK.	202
III. CZIKK	211
HIRESZTELÉS. [47]	216
SZÓTÁR [51]	218
FÜGGELÉK. [103]	267

Előszó

A 19. század magyar irodalmával, azon belül is a nyelvújítással foglalkozó utóbbi bő harminc év szakirodalmában szemtanúi lehetünk egy olyan lassú folyamatnak, amelyen belül a Kazinczy Ferenc-központú kérdésfelvetések súlypontjai a széphalmi mester alakjának centralizáló vonásairól mindinkább az őt körülvevő szellemi és kulturális erőterre helyeződtek, helyeződnek át. Általános érvényűvé vált a nyelvújítás fogalmának többlényegű, összetettebb meghatározása, és ennek köszönhetően több esetben is kiderült, hogy Kazinczy az irodalomszervező tevékenysége folyamán mennyire tudatosan alakította a nyelvújítás narratíváját is. Tőle származik többek közt a nyelvújítást harcként konceptualizáló metafora^{1,2} illetve az ortológus-neológus fogalompar megalkotása is.³ Azóta más szerzői corpusok is feldolgozásra kerültek és jelentek meg, például Berzsenyi Dániel⁴ – akinek nyelvújításban betöltött szerepét már Csetri Lajos is hangsúlyozta, hiszen Berzsenyi Kazinczyval való vitáiban kiállt saját, dunántúli nyelvjárása mellett – ezt az önállóságát méltatta Csetri Kazinczyval szemben.⁵

---

¹ Ennek előzménye, hogy „Kazinczy szándékosan provokál vitát az irodalmi nyelvújítás érdekében, előbb a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* (1808) kiadásával, majd recenzálással (1809), és fordításainak (1807, 1810) megjelenítésével. [...] A tényleges „harcot” azonban „szatirikus éllel és fölényes gúnnnyal” 1811-ben megjelenő szövegei nyitják meg: a *Poetai epistola Vitkovics Mihály barátomhoz* és a *Tövisék és virágok* képviselik a „kissé arisztokratikus ízű nyelvújítási programot.” ONDER Csaba, *A legjobb szándékok. A nyelvújítási harc néhány vonásáról*. 35-36. = *A nyelvújítás kora*. szerk. TÓTH Orsolya. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021. 35-50. Onder mutat rá arra, hogy a Kazinczy által provokált nyilvános vita alaphelyzetének fordulópontját a Kazinczyval egyet nem értők személyeskedéseinek megjelenése jelenti, az ezekre való reagálás során pedig Kazinczy „nem a legszerencsésebb eszközöket” választotta (epigramma és névtelen megszólalás). Így az alapvetően tudományos vitaként induló nyelvújítás gyorsan „harcoként” aposztrofálódott. „Egy vita háborús metaforikával való előadása, akként való megnevezése valójában a vita eszközlődését, elfajulását jelenti, s mindez korántsem pozitív élmény a benne résztvevők számára. Ugyan nyilvánvaló, hogy mindez nem igazi harc, hiszen nem folyik benne vér, ugyanakkor nyelvi értelemben képes megnevezni valami olyasmit, ami a háborúhoz mint következményhez és állapothoz hasonló.” Uo., 37.

² A ’nyelvújítás mint harc’ konceptualizáló metafora Kövecses Zoltán metaforaelméletének keretében úgy is leírható, hogy a nyelvújítás harc, amelynek forrástartománya a háború, céltartománya pedig (általános értelemben véve) a kultúra uralása. Erről bővebben lásd: KÖVECSES Zoltán, *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotext, Bp., 2005, 31-41.

³ Az ortológus szó „születése a 19. század elejére tehető, jelenlegi ismereteink szerint a *Mondolat* megjelenése után használatos először: Kazinczy Ferenc írja le 1815-ben. A kifejezés a neológia ellenpárjának leírására született, a vallási értelemben vett *ortodox* megnevezés analógiájára. Ez utóbbi kifejezés negatív jelentéstöbbletet hordoz, és gyakran áll egymás mellett Kazinczy szóhasználatában a „nyakas kálvinista” szintagmával és egyéb degradáló, főképpen református vallásúakra vonatkozó leírásokkal.” CZIFRA Mariann, *Ortológus és Neológus. Egy aszimmetrikus ellenfogalom lebontása*, 469. IT, 2012/4, 469-488. lásd még: a ’debreceniség’ fogalmának történetét.

⁴ A Berzsenyi életműből Merényi Oszkár 1979-es kötete (Berzsenyi Dániel *Költői művei*, kiad. MERÉNYI Oszkár, Bp., Akadémiai Kiadó, 1979 (Berzsenyi Dániel Összes Művei, 1) óta megjelent új példányok: Berzsenyi Dániel *Prózai munkái*, kiad. FÓRIZS Gergely, Bp., EditioPrinceps Kiadó, 2011 (Berzsenyi Dániel Összes Munkái: Kritikai kiadás), illetve Berzsenyi Dániel *Levelezése*, kiad. FÓRIZS Gergely, a latin szövegeket ford. BALOGH Piroska, Bp., EditioPrinceps Kiadó, 2014 (Berzsenyi Dániel Összes Munkái: Kritikai kiadás)

⁵ Csetri Lajos, *Berzsenyi és a nyelvújítás. Dunaiság-Tiszaiság*. = Cs. L., *Nem sokaság hanem lélek*. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1986, 314-332., illetve Cs. L., *Berzsenyi irodalmi nézeteiről*. = Uo., *Egység vagy*

Természetesen a Kazinczy-központú elbeszélésnek korábbról is akadtak kritikussai. Német László híres-hírhedt esszéjében (nem csak Kazinczyval kapcsolatban) foglalta össze nézeteit, ti. hogy „különösen ártalmas volt Kazinczy téveszméje az irodalmi és póri nyelv természetéről. Ez tömte el a nyelvfrissülés forrásait, s nyitotta meg a különbségek és álemelkedettség hamis egeit.”⁶ Ám bírálata ellenére azt Németh sem vitatta el a széphalmi mestertől, hogy „levelezése a leghatalmasabb kortörténeti emlékünknél, egy könyvtárnyi memoárt s egy kiesett irodalmi kort pótol.”⁷ Ezt a nyilvánosság-helyettesítő szerepet árnyalja Fried István összefoglalása, amelyben a Kazinczy kritikai kiadás akkor aktuális kötetének megjelenése apropóján Kazinczy személyiségének jelentőségét és munkamódszerének elemzését állítja előtérbe műveivel szemben.⁸

Eközben a Kazinczyt körülvevő közeg, a hozzá kapcsolódó szerzők életműve is egyre jobban hozzáférhetővé vált a különböző források és dokumentumok feldolgozásának köszönhetően (pl. kritikai kiadások formájában.)⁹ De nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a kor embere nemcsak írásban érintkezett: Jürgen Habermas részletesen tárgyalja a társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása mentén létrejövő viták közös jellemzőit és az általános értelemben vett közönség, illetve közösség definícióját és kialakulását. Vizsgálatában nyomon követhető a 18-19. század fordulóján kialakuló asztaltársaságok, szalonok és kávéházak közönségéhez kapcsolódó viták és viták és azok közös intézményi kritériumainak jellemzői. A közönségfogalommal egyidejűleg a viták „csakhamar a folyóiratok, először a kézírásos levelezés, aztán a nyomtatott havi és heti folyóiratok válnak e kritika publicisztikai eszközévé” váltak.¹⁰ Ez annak is köszönhető volt, hogy a „polgári közönséget, mely a kávéházak, szalonok, asztaltársaságok korai intézményeit már régen kinőtte, most a sajtó közvetítő fóruma és hivatásos kritikája tartja össze.”¹¹ Habermas a sajtóviták mellett egy másik fontos aspektust is kiemel, ti. a viták másik fontos színterét, a magánlevelezéseket. „E magánlevelezések illetékesei nem érdekeltek abban, hogy leveleik tartalma nyilvánossá váljék.”¹² Azonban „az irodalmileg közvetített intimitásnak nem a publicitás az ellentéte, hanem az indiszkrécio. Az idegen leveleket nemcsak kölcsönzik és lemásolják; sok levéltálat,

---

különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar nyelvújítás korszakában. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990. 332-361.

⁶ NÉMETH László, *Kisebbségben.* 413. = Uo., *Sorskérdések.* Bp., Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 1989. 408-482.

⁷ Uo., 411.

⁸ FRIED István, *A Kazinczy-(ön) arckép átváltozásai.* Széphalom 2013/23. 249-266.

⁹ Lásd: <https://textologia.unideb.hu/konyvsorozatok/>, illetve a már említett Berzsenyi kiadások.

¹⁰ HABERMAS, Jürgen, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban.* Bp., Osiris Kiadó, 1999. 99.

¹¹ Uo., 110.

¹² Uo., 73.

amint ezt Németországban Gellert, Gleim és Goethe példái mutatják, már eleve kinyomtatásra szántak.”¹³

Magyarországon II. József trónra lépésével egy időben, „az 1780-as évek második felétől gazdag és sokrétű hírlap- és folyóiratirodalom bontakozik ki, írói csoportosulások alakulnak [...] Ekkor, a megteremtődőben lévő nyilvánosság keretei között egyszerre jelentkezik és hat több évtized irodalmi szövegtermése, s e szövegtermés által több írói nemzedék, méghozzá meghatározó, mintát jelentő művekkel, kötetekkel.”¹⁴ Mindennek figyelembevételével nemcsak Kazinczy irodalom- és kultúraszervező tevékenysége, hanem a korszak részletezőbb vizsgálatának igénye is mindinkább előtérbe került. Mindez jogosan veti fel a kérdést, hogy az újabb szakirodalom és a szövegkiadások nem implikálják-e automatikusan a korszakról való tudásunk, illetve az egyes írói-, költői életművek újrapozicionálását. A válasz természetesen igen, mint ahogy ez magával Kazinczy-életművel is történik: míg a (nagyreszt) Váczy János által kiadott (és azóta bővült) levelezése¹⁵ az előző század fordulóján már a nagyobb olvasóközönség számára is bemutatta a mester tevékenységének sokrétűségét, addig a század végére alakja a köztudatban összefonódott a „nagy nyelvújító” szerepével, ezáltal a közoktatásban (is) egyre inkább a nyelvtanórák állandó szereplőjévé vált. Ennek ellensúlyozására Debrecenben jelenleg is zajlanak a teljes életművet feldolgozni kívánó kritikai kiadás munkálatai,¹⁶ így a Kazinczy életművének összetettségét hangsúlyozó munka korántsem ért véget. Paradox módon azonban a Kazinczy-levelezésnek köszönhető, hogy szükségessé vált többek közt a nyelvújítás újragondolása és a folyamat történetének rekonstrukciója, hiszen a corpus hosszú évtizedeken keresztül szolgált egy-egy történeti narratíva kiindulópontjaként, amelynek kizárólagosságát levezőpartnerek és a kortársak kallódó, illetve kiadatlan szövegei biztosították.

A Kazinczy-levelezésben, illetve a magyar nyelvújítás történetében megtalálható ellentmondások feloldásának irányvonalát követve figyelmem már régóta a korszak egyik kiemelt jelentőségű szövege, a *Mondolat* felé fordult. A gúnyirat keletkezéstörténetét már sokan feldolgozták,¹⁷ ám ennek ellenére továbbra sem látszik tisztázottnak a nyelvújításban elfoglalt

---

¹³ HABERMAS, 1999, 113.

¹⁴ DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*. Bp., Universitas Kiadó, 2009. 36.

¹⁵ *Kazinczy Ferenc Levelezése*, kiad: (I-XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő és mások, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István, 25 kötet. Budapest-Debrecen: 1890-2013. A továbbiakban *KazLev*.

¹⁶ <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/kazinczy/>

¹⁷ Legújabb példa erre Kölcsey Ferenc kritikai kiadásának 2021-ben megjelent kötete, amelyben a *Mondolat* és a *Felelet a Mondolatra* is helyet kapott. KÖLCSEY Ferenc, *Nyelvtudományi munkák*, kiad. ONDER Csaba, Bp., Universitas Kiadó, 2021.

pontos helye. Sőt, máig tartja magát a korszak történetére leginkább jellemző alaptétel, amely szerint a *Mondolat – Felelet a Mondolatra – Ortológusok és Neológusok nálunk és más nemzeteknél* című szövegek a hegeli tézis-antitézis-szintézis mintájára építik fel a magyar nyelvújítás történetét,¹⁸ ám ezt sem a Kazinczy-levelezés, sem a többi forrás „szoros olvasata” nem igazolja.¹⁹

Mivel a *Mondolat* vélt vagy valós jelentősége az őt körülvevő polémia szereplőinek nem azonos módon biztosított terepet a megszólalására, nem véletlen, hogy a köztudat továbbra is Kazinczyt tartja a pamflet egyedüli céltáblájának. Ennek egyik oka a gúnyirat forrás- és intertextuális kapcsolatainak hiányos vizsgálataiban keresendő, mivel a kutatások eddig elrejtették (még ha nem is szándékosan) azokat az írókat, akiket a szöveg szerzői a széphalmi mesteren kívül tollhegyre tűztek. Ez a gesztus azonban a kritizált Kazinczy-kép létjogosultságát teszi megkérdőjelezhetővé, hiszen a többi megcsúfolt írás vizsgálatának hiánya önmagában nem magyarázza az azóta is megdönthetetlennek látszó egyeduralmi pozícióját.

Mindezt már a dolgozat címével igyekeztem érzékeltetni – ugyanis a *Mondolat* önálló, független szöveggént való kezelése és fókuszban tartása már önmagában nehézségekbe ütközik. A címben választott idézet ugyanis magától Kazinczy Ferentől származik, aki 1815. január 10-én írja meg Berzsenyi Dánielnek: „Elhűlnék a Mondolatisták melly tudomány van azokban a’ kiket ők tudatlansággal vádolnak. Harczolni lehet nemesen is, s így harczolni hasznos.”²⁰ Mindezt Kazinczy Szemere Pál olvasási szokásainak tárgyalása kapcsán hozza fel, t.i. Szemere régi magyar könyveket olvas, hogy értekezésben bizonyítsa a nyelv szükségszerű változásait. Az idézet jól mutatja, *Mondolatról* eleve nem tudunk az egymással szemben álló oldalak, felek említése nélkül gondolkodni, ami azt is jelzi, hogy nem tudunk kívül kerülni a Kazinczy teremtette nyelvi-hatalmi világon. A gúnyiratról szóló, illetve azt akár csak érintőlegesen is említő szövegek mindegyikében találni legalább egy, de általában több olyan viszonyítási pontot, amelyek determinálják a gúnyiratról való beszédmódot. Viszont a dolgozat címébe foglalt idézetet mégiscsak szokatlan, hiszen az nem a már jól ismert, az irodalomtörténet-írásban rögzült álláspontot helyezi előtérbe, hanem pont fordítva: a *Mondolat* alkotóiról, várható reakciójukról tesz állítást.

---

¹⁸ BODROGI Ferenc Máté: „*Forni kell a bornak, ha valaha tiszta akar lenni*” *Nyelvművelés volt-e a „nyelv művelése” a nyelvújítás korában?* 91. = *Magyar nyelvjárások XLIII.* szerk. HOFFMANN István, KIS Tamás, NYÍRKOS István. Debrecen, Debreceni Egyetem 2005, 69-94.

¹⁹ A szoros olvasásról bővebben SZOLNOKI Anna: *Czifra Mariann: Kazinczy Ferenc és az ortológusok – Árnnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában.* BUKSz 2014/3. 277-279.

²⁰ Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1815. január 10., 2826. levél In: KAZLEV. XII., 315.

A *Mondolat* megítélését ezen kívül egy „mennyiségi” alapokon nyugvó elgondolás is kétségessé teszi. Ahogy arra Bodrogi Ferenc egy 2012-es előadásában felhívta a figyelmet, az 1810 után megjelent nyelvújítás tárgyú írások között az 1813-as pamflet lényegében „elveszik”, illetve erőteljes „kazinczyánus nehézkedés” van rajta a levelezés szerepe miatt.²¹ Az azóta Czifra Mariann munkájának köszönhetően elkészült, *A magyar nyelvújítás dokumentumai* című gyűjtemény is megerősíti, hogy az 1810-1830 között született nyelvi témájú írások között a *Mondolat* szinte észrevétlen, rajta kívül több mint száz dokumentum várja a felfedezést.²²

A gúnyirat körül sokasodó kérdések már a mesterszakos diplomadolgozat alatt is foglalkoztattak, s rámutattak egy, a magyar nyelvújításon belül is termékenynek mutatkozó kutatási területre. A Berzsenyi- és Kazinczy-utalások mellett ugyanis kívánatosá vált a *Mondolat* átfogó intertextuális elemzése. Jelen dolgozat célja tehát nemcsak az 1813-ban megjelent gúnyirat, a *Mondolat* nyelvújításban elfoglalt pozíciójának pontosabb meghatározása és kontextusának feltérképezése, hanem intertextuális viszonyainak bemutatása is. A szöveg ugyanis sokféle forrásmegjelölést tartalmaz, amelyek értelmezése nemcsak értelmezői közösségenként, de olvasóként, befogadóként is változhat, a *Mondolatban* előforduló forrásszövegek ismeretével és felismerésével összefüggésben. Ehhez kapcsolódik a gúnyirat műfajának bemutatása és elemzése, amelynek retorikai és műfaji jellemzői az irodalmi szövegeként való olvasásának lehetőségeit emelik ki. Mindezt pedig az irodalomtörténeti szempontokon kívül kanonizációs érdekek is sürgetik: a gúnyirat keletkezéstörténetét érintő ellentmondások feloldása felfedi az irodalomtörténeti narratívában eddig kevésbé látható szerzőket és az ő korabeli jelentőségüket is – mindez tovább árnyalja a Kazinczy-centrumú megközelítést.

A disszertáció első nagyobb fejezete ennek megfelelően a magyar nyelvújítás fogalmának kétféle (irodalmi és nyelvészeti) meghatározását, a korszakban lezajlott társadalomtörténi alakulásokat és a széphalmi mester alakjának centralizálódásához köthető folyamatokat járja körül, illetve pontosítja a *Mondolat* irodalomtörténetben elfoglalt helyét, kitérve a Kazinczy-levelezés központi szerepére. A levelezés a 19. század elejének egyik legnagyobb irodalomtörténeti forrásként is szolgáló szövegkiadása, így monumentalitása és kizárólagossága már önmagában indukálja annak nyilvánossághelyettesítő funkcióját. Így a gúnyirat körüli ellentmondások tisztázásában elsősorban a Kazinczy-levelezésre támaszkodtam, kitérve a levelezésben nyomon követhető keletkezés- és hatástörténetre, a

---

²¹ BODROGI Ferenc Máté: *A nyelvújításról közönségesen*. 2012. <https://videotorium.hu/hu/recordings/4260>

²² A magyar nyelvújítás dokumentumai 1810-1830. <http://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/index.php>

szerep kérdéseire, illetve a *Mondolat* két szerzője, Szentgyörgyi József és Somogyi Gedeon bemutatására – természetesen kiegészítve a szakirodalom friss eredményeivel.

A második fejezet innen tér rá a *Mondolat* előzetes mintáinak és forrásainak bemutatására (szintén elsősorban a Kazinczy-levelezés alapján). Tisztázom a minták és a források közti különbséget, a debreceni *Mondolat* (a továbbiakban: DEBRECENIMONDOLAT) és a veszprémi változat (a továbbiakban: *Mondolat*) eltéréseit, illetve a kortársak forrásfelismeréseit. Végezetül a *Mondolat* intertextuális vizsgálata során azonosított források listáját közlöm, a szerzők, műcímek pontos megjelölésével, tisztázva a szakirodalomban a 19. század óta fellelhető, forrásokkal kapcsolatos pontatlanságokat.

Ezután a harmadik fejezetben a gúnyirat műfajának azonosítását végzem el, ugyanis a műfaj meghatározása nemcsak a szöveg poétikai elemzését segíti elő, hanem fontos adalék az intertextualitás fogalmának bevezetéséhez. Külön figyelmet szenteltem a kortársak műfajmeghatározásainak, illetve a paszkvillus és a cento közötti történeti, retorikai különbségek bemutatásának is. Ugyanis a műfaj determinálja, hogyan, miként olvassuk, vagy kell olvasnunk a szöveget, mindez pedig több mint kétszáz év elteltével nem olyan egyértelmű – mint vizsgálatomból kiderült, a kortársaknak sem volt mindig az. Az intertextualitás fogalmának áttekintése, illetve az intertextuális olvasat bevezetése pedig megerősíti a cento meghatározását – ugyanis egy olyan műfajról van szó a *Mondolat* esetében, amely általa parodizált más művet vagy műveket, hogy belőlük változatos módon, de jól felismerhetően konkrét szöveghelyeket, akár teljes szövegrészeket emelt át.

Ezt követően a negyedik, utolsó egységben a *Mondolat* intertextuális elemzését mutatom be, alkalmazva az előző egységben bevezetett fogalmakat. A gúnyirat részeinek vizsgálata külön alfejezetekben kapott helyet, amelyekben az általam felfedezett és azonosított forrásokból származó pontos szöveghelyeket mutatom be. Ezen kívül áttekintem a *Mondolat* eddig megjelent kiadásait, bemutatva az azokban megtalálható változatos szövegállapotokat is. Végezetül a *Mondolat* szövegét és az azokban azonosított intertextusokat közlöm.

Hálás köszönettel tartozom opponenseimnek, Dr. habil. Bódi Katalinnak és Dr. habil. Onder Csabának dolgozatomra fordított idejükért, átgondolt, alapos és értékelő előbírálataukért és segítségükért, hogy a dolgozat elnyerhette jelen, végleges formáját; illetve konzulenseimnek, Dr. habil. Tóth Orsolyának, a több éves közös munka során nyújtott odaadó segítségéért.

I. A Mondolat irodalomtörténetben elfoglalt helye

1. A társadalomszerkezet átalakulásának következményei a 19. század első évtizedeiben

A gúnyirat születésének, szellemi közegének és utóéletének megértéséhez elsősorban a nyelvújítás fogalmi keretét érdemes tisztázni, hiszen ez ad magyarázatot a szöveg történeti beágyazottságára. Mivel a 19. század közepe óta (elsősorban Toldy Ferencnek köszönhetően) a korszak tárgyalását jelentős mértékben Kazinczy Ferenc alakja és a hozzá való viszonyulás határozta meg, ezért a későbbiekben elterjedt nyelvújítás-definíciók változatos képet mutatnak, amelyek a fogalom meghatározását segítő szempontrendszer sokrétűségét is jelzi. A dolgozatnak nem célja a nyelvújítás fogalmi hátterének teljes feltérképezése, ezért kizárólag a szakirodalmi szempontból legújabbnak számító definíciókat, leírásokat, illetve az azok közötti hasonlóságokat és eltéréseket mutatom be.

A korszakra jellemző definíciók közötti első, szignifikáns eltérést rögtön a „mit nevezünk nyelvújításnak?” kérdésre adott válaszban kell keresni, ugyanis a nyelvészeti alapokon nyugvó értelmezés szerint:

„nyelvújításnak nevezzük azt a folyamatot, amely az 1790-es évek elejétől az 1820-as évek közepéig zajlott és a magyar nyelv több szempontú feldolgozását, értékelését, részleges átalakítását és bővítését foglalta magában. Ez a korszak nem tekinthető pusztán a nyelv bővítésének, mivel egyaránt fontos volt a magyar nyelv irodalmi változatának (sztenderdnek) a rögzítése, teljesítményének növelése, az így létrejövő minta kiterjesztése, a nyelv szépirodalomhoz való viszonyának értelmezése és a nyelvi ízlésbeli kérdések megvitatása.”²³

Csetri Lajos (Szauder Józsefre támaszkodó) definíciója az alábbi meghatározást adja:

„Azt a korszakot, amelyet újabban a magyar felvilágosodás második szakaszának tekintenek, a 19. század első két évtizedét, lehet legfontosabb mozgalmáról irodalmi nyelvújításunk korszakának is nevezni. Hiszen „... tisztán látjuk, hogy ez a mozgalom nem csak nyelv- és stílusújítás, hanem irodalomújítás is volt; új szemlélet, új műfajok beáramlásának, meghonosodásának előmozdítása. De ez az újdonság viszonylagosan értendő. A mi viszonyaink közt újnak, irodalmunk „civilizálódását”

---

²³ TOLCSVAI NAGY Gábor, *A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános szakasza*. 41. = *A magyar irodalom története II. 1800-1919.*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András, Bp., Gondolat Kiadó, 2007. 40-57.

elősegítőnek tűnhetett olyasmi is, ami több ezer éves múlt után, mint az európai irodalmiság rendszeréhez szervesen hozzá tartozó dolog, élt nálunk is, csak latinul és nem a nemzeti nyelvünkön.”²⁴

Csetri szerint mindezen törekvéseket „a kor társadalmi fejlődéséből származó igények ösztönözték, és az európai történelmi eseményekkel szoros kölcsönhatásban álló társadalmi küzdelmek határozták meg.”²⁵ Bíró Ferenc Csetrihez hasonló vonásokat emel ki, ám Tolcsvai Naggyal szemben nem tartja túl szerencsésnek a „nyelvújítás” szó használatát:

„ha nincs meg az egységes irodalmi nyelvnek az iránya, amely felé haladnia kell, nincs alapja az »újításnak« sem, amelyet egyébként egyáltalán nem szűkíthetünk le új szavak alkotására. [...] célszerűbb »neológiáról« beszélni, mert ez az általánosabb jelentésű szó Kazinczynak a magyar nyelv körül végzett tevékenységét megkülönbözteti attól, amelyet az őt megelőző fél évszázad írói már szinte folyamatosan gyakoroltak.”²⁶

A definíciók közötti, a dolgozat szempontjából lényeges különbség elsősorban tehát a társadalom szerepére és átalakulására, röviden a társadalomtörténetre helyezett hangsúlyban keresendő. A nyelvészeti szempontú meghatározás külön nem emeli ki a társadalmi változást, fókusza a nyelven van, és nem az azt alakító közegen. Az irodalmi megközelítés ehhez képest fordítva osztja ki a szerepeket: a társadalmi változásokat állítja középpontba, ezzel állítja párhuzamba a nyelvkérdést. Margócsy István úgy fogalmaz, hogy

„az a mára közkeletűvé vált társadalomleírási tétel, miszerint [...] „Eggy a nyelv, s eggy a nemzet” (Péczei József református prédikátor-író radikális kifejezése), vagy annak az erősen emfatikus érzelmi-erkölsi összeköttetésnek a feltételezése, miszerint a haza polgárának érzelmileg is hevülnie kell anyanyelve iránt (magyarul, ismét: szeretnie kell vagy szabad nyelvét), továbbá ama beállítás, mely a nyelv kizárólagos jellemzőivel óhajtaná meghatározni a nemzet közösségi határait, Magyarországon először csak a XVIII. század végén fogalmazódott meg, s csak a XIX. század közepére vált aztán kétségbevonhatatlan állampolgári igénnyé.”²⁷

---

²⁴ CSETRI Lajos, *A magyar irodalmi nyelvújítás korának irodalomszemlélete*. 67. = Uo., *Amathus. Válogatott tanulmányok I.* Bp., L'Harmattan, 2007, 67-71.

²⁵ CSETRI Lajos, *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól*. 229. = *Irodalom és felvilágosodás*. szerk. SZAUDER József és TARNAI Andor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974. 229-280.

²⁶ BÍRÓ Ferenc, *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*. 18. = *Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*. szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Mónika. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 13-21. A továbbiakban BÍRÓ 2010a.

²⁷ MARGÓCSY István, *A nyelv mint a nemzet közkinccse*. 73-74. = M. I., *Színes tinták. Tanulmányok, esszék a magyar irodalom különböző arcairól és nézeteiről*. Bp., Kalligram, 2020. 73-91.

A nemzeti közösség határának meghatározása iránt felmerülő igény II. József trónra lépésének következményeként is értelmezhető, ugyanis ahogy Bíró rámutat, a magyar nemesség már a 18. század közepétől fokozatosan szembekerült a bécsi kormányzással, különállásukat és kiváltságaikat – köztük a magyar nyelv használatának – biztosító jelek szerepe megnőtt.²⁸ II. József uralkodásának kezdete, illetve nyelvrendelete mindinkább kiélezték ezt az ellentétet. A határozat értelmében Magyarországon az akkori hivatalos latin nyelv helyett a német került bevezetésre, amely nem csak a közigazgatást, hanem az oktatást is érintette. Míg a köztudatban azóta a nemesség egyértelműen német nyelv ellenes álláspontja terjedt el, a háttérben már láthatóvá vált, hogy a „nemesi ellenállás politikájában a nemzeti nyelv ügye alá van vetve a politikai érdekeknek”²⁹ Ezt tovább árnyalja a társadalom egészében érvényesülő hatásmechanizmusok működése – de milyen átalakulásról is van szó tulajdonképpen?

A korban lezajló társadalmi átalakulással kapcsolatban érdemes előre leszögezni – ahogy az Debreczeni Attila is teszi, hogy

„a megnevezett folyamatokban sohasem tisztán és egyszerre tűnik fel az a bizonyos »új«, hanem elemeiben, amelyek egymástól sokszor függetlenül képződnek meg. [...] a kontingencia lehet az érvényes értelmezési mező, amely heterogén, széttartó, alternatív változások együttállásaként képes láttatni az átalakulást, az »új« keletkezését.”³⁰

Mindez igaz a nyelvkérdés előtérbe kerülésére is, ugyanis a 18-19. században szorosan a nemzet fogalmának fejlődésével párhuzamosan változott a nemzeti nyelv megítélése és fontossága. A gondolat, hogy nemzeti nyelv, vagyis a magyar nyelv a hivatalos latin helyébe léphessen, először a nemesség, vagyis a *natio Hungarica* körében fogalmazódott meg, az államközösségi program részeként. Ahogy S. Varga Pál rámutatott,

„e nemzetfogalom sorsát egyrészt az a feszültség határozta meg, amely tartalma és elterjedése között húzódott: tartalmát tekintve az ország valamennyi lakóját felöleli, mint nemzettudat viszont egy szűk (bár etnikai hovatartozását és társadalmi státusát tekintve valóban tagolt) értelmiségi réteg sajátja.”³¹

---

²⁸ BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Bp., 2004, 118.

²⁹ Uo., 119.

³⁰ DEBRECZENI 2009, 21-22.

³¹ S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai, A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Bp., Balassi Kiadó, 2005, 159.

Ezt az értelmiségi réteg volt tehát a magyarországi nemesség, amit az is elkülönített a monarchián belül, hogy „a magyar rendi nemzettudatban [...] soha nem halványult el az a mozzanat [...], hogy az uralkodói hatalom »forrása és letéteményese« a nemesség, minthogy a nemesség ruházta hatalmát az uralkodóra.”³² A *natio Hungarica* rendjét is fedő Hungarustudatúak (tehát az akkori Magyar Királyság területének bármilyen nyelvet beszélő lakosai) számára az erős nemzeti érzés ellenére a magyar nyelv semmilyen lényeges szerepet nem játszott – hiszen magyarul sokan nem is tudtak. Mindez együttesen járult hozzá ahhoz, hogy az „államközösségi szemlélet eleve nem válhatott olyan meghatározóvá Magyarországon, mint Ausztriában.”³³ Az osztrákok több évtizeden keresztül igyekeztek megteremteni a közös birodalmi kultúrát,³⁴ azonban az eredetközösség elve lassanként kiszorította az államközösség elvét – elsősorban a nemzeti irodalom fogalmából.

Az eredetközösségi narratívában (aminek vezérfogalma a közös eredet – „vagyis azt, hogy kik vagyunk, lényegében az mondja meg, hogy kik az őseink”)³⁵ a nyelvi-kulturális alapú közösség már magyarul beszélt, mégis eltérő viszonyulást találhatunk a nyelvkérdéshez kapcsolódóan.³⁶ S. Varga írja, a nemesi nemzettudat saját nemzetfogalmát módosítja: a nemzetalkotó kritériumok közé felveszi a közös nyelv használatát is, amely lehetővé teszi „mindazok *beavatását* a nemzetbe, akik hozzátartoznak a nyelvközösséghez. Ez egyrészt általában idegenajkúak, másrészt a magyarajkú, nem nemesi származásúak beemelését jelentette.”³⁷ A nemzet tagjainak ilyen értelmű kibővítését Bíró Ferenc négy nemzedékben különíti el, ugyanis ezek együttes munkája vezetett ahhoz, hogy a 19. század első évtizedeiben kialakulhasson az a nyelvi-kulturális nemzet-fogalom, amely felett más már nem állt.³⁸ Leírása szerint az első nemzedék valamikor az 1750-es évek táján az egyházi-értelmiségi körből lépett színre, amelyet 1770 körül a felvilágosult rendiség nemesi tagjai – többek közt Bessenyei György,³⁹ Barcsay Ábrahám – váltottak fel. Értelmezésük szerint a nyelv a nemzet tulajdona, tulajdonképpen egy kulcs a tudományok kapujához. Bíró megközelítése alapján a második

---

³² S. VARGA, 2005, 160.

³³ Uo., 161.

³⁴ Uo, 167-227. A szerző részletesen tárgyalja mind a német kulturális hagyomány, mind a német nyelv és a nemzeti irodalom államközösségi megalapozását, külön kitérve arra, hogy az osztrák *Archivban* és *Taschenbuchban* milyen magyarságkép jelent meg az imagológia mentén.

³⁵ Uo., 236.

³⁶ BÍRÓ 2010a., 13.

³⁷ S. VARGA. 2005, 247.

³⁸ BÍRÓ 2010a., 14.

³⁹ Ám „Bessenyei számára a magyar nyelvűség csak praktikus fontossággal bírt az általános tudományosság felé vezető úton, s a kultúrának sajátos nemzeti szemlélete mindvégig idegen maradt tőle.” MARGÓCSY István, *A Révai-Verseghy-vita eszme- és kultúrtörténeti vonatkozásai*, 29., Klasszika és romantika között, szerk., KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990. 26-34.

nemzedéket 1780 felé a társadalom alacsonyabb néposztályaiból, a nyelvkérdéshez másfajta interpretációt kapcsolók közül kikerülő generáció váltotta fel, akiknek célja a jelentős nemzetek sorába való felemelkedés a nemzeti nyelven és irodalmon keresztül. Bessenyeieék ténykedése, illetve aktív periódusuk II. József trónra lépésének első éveiben.⁴⁰

Az évtized vége felé az sajtóban teret kapó írott nyilvánosság jelentősége egyre növekedett, Kazinczy Ferenc mellett Baróti Szabó Dávid, Decsy Sámuel, Versegly Ferenc, Batsányi János, Dayka Gábor vagy Révai Miklós szerepe is meghatározó.⁴¹ Az általuk alakított társaságok, amik elsősorban a hírlapok és folyóiratok kiadására szerveződtek, a korabeli nyilvánosság igen fontos tényezői voltak.⁴² A konfliktus Bíró szerint alapvetően a felvilágosult nemesség és az értelmiségi réteg között alakult ki (nem csak a nyelvkérdésben). Természetesen mindezt olyan további kérdések árnyalták, mint a nemzet, a közjó fogalma vagy a tudományokhoz való általános hozzáállás, hiszen ezek együtt gyakoroltak hatást a bekövetkező kulturális változásra, amely az alábbiak alapján bőven túllépett az irodalom keretein.

A nyelvkérdés időben is elhúzódó folyamat volt, hiszen például Bessenyei György fellépéséhez képest viszonylag későn, az 1807-es országgyűlés júniusi ülésén került szóba a magyar nyelv ügye, elsősorban a katonai állítás, illetve a toborzás új szervezetének felállítása kapcsán, hogy a magyar nyelv használatát bevezessék az ezredeknél. A diétán ekkora már kiépült besúgó- és kémhálózat működött, a császárnak küldött jelentések száma a nyelvkérdés előtérbe kerülésével a korábbi ülésekhez képest megsokszorozódott.⁴³ A főherceg elutasította a főrendek minden javaslatát, ez pedig egyenes úton vezetett ahhoz, hogy – többek közt a nyelvvel kapcsolatban – határozottabb állásfoglalás jelenjen meg a magyar rendek részéről. Az év utolsó felében a nyelv ügye pedig már kiterjedt az oktatásra, a közigazgatásra, illetve nyelvművelő társaság, nemzeti színház és múzeum alapításának terveire.⁴⁴

2. A negyedik nemzedék kulturális térnyerése és Kazinczy Ferenc fellépése

A negyedik írói nemzedék már bőven az 1807-es országgyűlés előtt foglalkozott a nyelvkérdés kulturális aspektusaival, az 1807-es diétát viszont már magyar nyelven tartották: „Ez a diéta már magyar nyelven folyt, apópját pedig I. Ferenc király új, Napóleon elleni háborújának megszervezése szolgáltatta. Az uralkodó mindent tudni akart az uralkodó mindent tudni a diétán

---

⁴⁰ DEBRECZENI 2005, 39.

⁴¹ BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború*. Bp, Argumentum, 2010. 48. A továbbiakban BÍRÓ 2010b.

⁴² DEBRECZENI 2005, 42.

⁴³ AJKAY Alinka, „*Inkább magyarul.*” *Az 1808-as tübingeni pályázat és a magyar nyelv ügye*. Bp, Universitas, 2018., 40-41.

⁴⁴ Uo., 42-61.

folyó eseményekről,⁴⁵ ám „az országgyűlésen a rendi tárgyalások magyar nyelven folytak, így ebből számos besúgó nem értett egyetlen szót sem.”⁴⁶ A magyar nyelv kérdése elsősorban a katonaezrednél bevezessék-e a magyar nyelvet.⁴⁷ Később ez párosult egy tényleges nemzeti program kialakítása iránti igénnyel, illetve nyelveművelő társaság, nemzeti színház és múzeum alapítását is tervezték.⁴⁸ Ajkay arra is rámutat, hogy az irodalom és politika még nem fonódott szorosán össze,⁴⁹ így nem csak a nyelvkérdés, hanem „a személyes sorsok és a 18. század végének éles felekezeti harcai is erősen befolyásolták a kor literátorait, annál is inkább, mert igen nagy hányaduk egyházi értelmiségi volt.”⁵⁰ Ez azért is jelentős, mert a két nagy felekezet oktatási gyakorlata komoly eltéréseket mutat – a hagyományokhoz való viszonyt pedig nem a közvetlen felekezeti hovatartozás, hanem a „felekezethez kötődő oktatás karakterisztikumai határozzák meg.”⁵¹ Ahogy Debreczeni Attila részletezi, a meghatározó választóvonal kialakulásának okait az említett felekezeti oktatás által befolyásolt kulturális beállítódás és hagyomány szemlélet közötti különbségekben kell keresni.⁵²

A negyedik írói nemzedék tagjai közt húzóó ellentétek kiéleződését jelentette az a vonás is, hogy – egymástól függetlenül is – nagyon hamar szembesültek vele: munkájukat sem leíró nyelvtan, sem helyesírási vagy értelmező szótár nem segíti, hiszen ezek akkor még nem léteztek. A legfőbb feladat tehát egy olyan grammatika megírása lett, képes mércét állítani a szabályosság, a nyelvi minta és az értelmezés területén is – ahogy Margócsy István fogalmaz: „Így a tudományos nyelvleírás számára lényegében csak két terület marad – két olyan terület, melybe a korszak nyelvészei rendkívül nagy energiákat fektettek be, s számottevő eredményeket is produkáltak: a szótárszerkesztés és a grammatizálás.”⁵³

Az egyik első ilyen, a maga nemében egyedülálló munka az 1795-ben megjelent *Debreceni Grammatika (Magyar Grammatika, melyet készített Debrecenben egy magyar társaság)*⁵⁴ volt. A grammatika a Hadi és más nevezetes történetek című bécsi magyar folyóirat 1790-es pályázatára érkezett be, a pályadíj felét Földi János nyerte el, akinek a munkáján a

---

⁴⁵ AJKAY 2018, 22.

⁴⁶ Uo., 24.

⁴⁷ Uo., 41.

⁴⁸ Uo., 43.

⁴⁹ Uo., 36.

⁵⁰ DEBRECZENI 2009, 334.

⁵¹ Uo., 335.

⁵² Uo., 335.

⁵³ MARGÓCSY 1990, 30.

⁵⁴ A *Debreceni Grammatika* hagyományközösségi narratívában való elhelyezkedéséről és a benne olvasható köznépfogalom körül támadt vitáról lásd: S. VARGA 2005, 291-294.

nyelvtan alapul. A debreceni szerkesztő bizottság azonban jelentősen változtatott az íráson.⁵⁵ A grammatika a köznép nyelvét vette normaadónak, elutasította az öncélú szóalkotást, mivel a nyelvre mint egy megállapodott, befejezett folyamatra tekint, így nem tett különbséget költői nyelv és köznapi nyelv között, fő célja pedig egy normatív nyelvten megalkotása volt.⁵⁶

A *Debreceni Grammatika* alaptételei nem mindenki tetszését nyerték el – többek közt Kazinczyét sem. A széphalmi mester fogsága alatt kapta meg a művet, amiről azt írta, hogy „sok jó materiáléjai vannak”, ám az *Előljáró Beszéd* alapgondolatát a nyelvi norma és a köznép kapcsolatáról mélyen ellenezte. Kazinczy szerint ugyanis a nyelv nem más, mint a nemzeti nyelv kiképzésének eszköze (mármint az irodalomé), viszont a nyelv így nem a litterae, hanem az esztétikai karakterű irodalom nyelve is.⁵⁷ Az ipszilonista-jottista (1805-1806) vita újabb alkalmat biztosított Kazinczy számára nyelvi normával kapcsolatos állásfoglalásra, hiszen Révai Miklós alapján ő is a régi magyar nyelvű írásokban fennmaradt magyar nyelvre támaszkodott.⁵⁸

A nyomtatott nyilvánosság térnyerése következtében addig soha nem látott mértékben megnőtt a nyelvkérdés ügyét tárgyaló szövegek, gúnyiratok, értekezések száma, illeszkedve a kor divatos pamflet-mozgalmához, amely mintegy „kitermelte” az egymással szembenálló feleket is: ortológusokat és neológusokat. A szakirodalom azóta tisztázta, hogy a neológia szó használata elsősorban a Kazinczy megkülönböztetése volt az előtte tevékenykedő íróktól, és csak az 1810-es évek kezdetén alakult ki és szerveződött rendszerré. A neológusok az irodalom felől közelítették még a nyelvet, szabadon bántak vele, alapvetésük pedig az írói szabadság hatalma volt.⁵⁹ Az ortológus viszont azt az embert jelöli, „aki a saját nyelvéhez és nyelvhasználathoz való viszonyát tartja mindenekelőtt érvényesnek, és ezt az álláspontot felsőbbnek hitt pozíciójából megkérdőjelezhetetlennek tartja.”⁶⁰ Az ellentétpár elnevezése is Kazinczynak köszönhető, először *Ortológus és neológus; nálunk és más nemzeteknél* (1819) című értekezésében használta. Czifra Mariann szerint az akkori divatos bölcseleti iskolák terminológiája, nyelvi kriticismusa és maradisága érhető tetten a fogalom megalkotásában. A

---

⁵⁵ CSER András, *A magyar nyelvtudomány történetének áttekintése a kezdetektől a 20. század elejéig*. 500-501.= *Magyar nyelv*. szerk. KIEFER Ferenc, Bp., Akadémiai Kiadó, 2006. 481-512. Csetri 1974, 252.

⁵⁶ BODROGI 2012.

⁵⁷ BÍRÓ 2010b, 194.

⁵⁸ BÍRÓ 2010a, 18. Ezt a megállapítást árnyalja, hogy a „Kazinczy-féle nyelvmegeközelítés így a grammatika egész kérdésfelvetési körét kétségbe vonja (tudjuk például, hogy milyen súlyos fenntartásokkal élt Kazinczy még Adelung vagy a személyében igen tisztelt Révai grammatikáit illetően is, s az is közismert, hogy élete végéig dédelgette egy – sajnos, közelebbről nem ismeretes, milyen – esztétikai grammatikai tervezetét), s a költői nyelv rétegszerű külön állásából következően a költő nyelvteremtő (sőt nem egyszer konvencióalkotó) jogát is magának tulajdonítja.” MARGÓCSY 1990, 32.

⁵⁹ BÍRÓ 2010a, 19.

⁶⁰ CZIFRA 2012, 468.

neológia ezzel szemben önelnevezésen alapul, és a másik fél kizárására törekszik, mivel az ortológia kívülről meghatározott és jelentésébe lekicsinylés is vegyül.⁶¹ Kazinczy egyszerűsítő névadása mindamelllett azt sem tudja bemutatni, hogy a nyelvújítás ideje alatt működő szerzők nagy része különböző alkotói korszakaiban is másként értékelte a jelenségeket, mint ahogy arról sem esik szó, hogy Kazinczynak a saját barátaival is volt nézeteltérése.⁶²

Kazinczy részéről az ellenfelek nevesítése azonban jóval 1819 előtt megtörtént. Ugyan a széphalmi mester az 1808-as tübingeni pályázatra beküldött pályaművében már „a nyelv érettségét az irodalom fejlettségével, irodalmi példákkal szemléltette”,⁶³ illetve 1805-1806-ban az Árkádia-pör kapcsán szót emelt az általa csak „debreceniséggént” emlegetett jelenség ellen is – bár nem határozta meg, pontosan mit ért alatta⁶⁴ – a vele szembenálló felek konkretizálására egészen a *Tövisék és Virágok* című epigrammagyűjtemény megjelenéséig, 1811-ig várni kellett. A szakirodalom álláspontja szerint – Czifra által összefoglalva – a kötet „a nyelvújítás legtüzetesebb korszakának megfontolt, tudatos, stratégiaileg megalkotott és a célnak megfelelően időzített kezdő- és gyújtópontja”.⁶⁵ Csakhogy Czifra a kötetkompozícióra és a versek keletkezésének idejére vonatkozó alapos filológiai vizsgálat után a levelezést is figyelembe véve arra a következtetésre jutott, hogy „a stilisztikai, grammatikai, esztétikai tárgyú epigrammáit abban az időszakban, amikor a szakirodalom a stílus- és a nyelvújítói fellépését teszi, ő írói termése gyengébb darabjainak ítélte”,⁶⁶ illetve hogy sehol nincs nyoma koncepciózus kötettervnek.⁶⁷ Ezt a kijelentést azóta több vizsgálat is cáfolja. Elsőként Kazinczy-kritikai kiadás újabb kötete tért ki rá, hogy

„a *Tövisék és Virágok* epigrammáit tartalmazó kéziratcsomóban vizsgált szövegállapotok ugyanis bizonyították, hogy a csomó megszületése a kötetterv formálódásának egy vagy még inkább több szakaszát jelenti, s ez csak a kézirat ilyen szempontú elemzésével válik nyilvánvalóvá, pusztán levélmellékletként közölve nem. Az, hogy (Kazinczy) aztán elküldte Fazekas Istvánnak, arra vall, hogy időközben új terv, új kézirat született, ezt azonban nem ismerjük, legalábbis jelenleg.”⁶⁸

---

⁶¹ CZIFRA 2012. 468.

⁶² BÍRÓ 2010a, 19.

⁶³ AJKAY 2018. 96.

⁶⁴ BÍRÓ 2010b, 227.

⁶⁵ CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok. Árnnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Bp., Ráció Kiadó, 2013, 16.

⁶⁶ Uo., 19.

⁶⁷ CZIFRA 2013, 24.

⁶⁸ *Kazinczy Ferenc Költemények II.*, s.a.r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018., 93.

A kézirat és a kötetterv szoros vizsgálatát később Debreczeni Attila végezte el, aki rámutatott, hogy „a *Tövisék és virágok*ban átgondolt és gondosan kivitelezett kötetkompozíciót fedezhetünk fel”⁶⁹, amelyet alapvetően a kötetben szereplő metszet és a válaszott mottó kettős utalásrendszere, para- és intertextusai formálnak.⁷⁰

Az epigrammák álnevei mögött rejlő valóságos személyek (Lúdhattyú, Koccantyúsi), Himfy megjelölése, vagy a *Poétai episztola Vitkovics Mihályhoz* című versben megjelenő Hógyészi Hógyész Máté – amivel Kazinczynak sikerült Szatmár vármegye értelmiségét magára haragítania.⁷¹ Kazinczy tehát már itt pontosan megjelöli azokat, akiknek írói ténykedésével nem ért egyet. Ez azonban még mindig csak egy kis része annak a halmaznak, akikkel leveleiben a nyelvkérdésről és az ahhoz kapcsolódó további témákról értekezett és vitatkozott, a nyelvújítással kapcsolatos meglátásait pedig még ennél is később, 1813-ban és 1814-ben foglalta össze, *Dayka' életében és Báróczy Sándor életében*.⁷²

Mivel az értelmiség történetében a 18-19. század fordulópontja mind Magyarországon, mind Európa többi részén a nyilvános szféra ki-, illetve átalakulásához vezetett,⁷³ így folyóirat- és lapalapítások, kiadók létesülése nemcsak Kazinczy számára nyitotta meg az utat, hanem kortársai számára is. Szinte minden területen változatos minőségű munkák születtek – amelyek számbavétele nem tartozik szorosan a dolgozat céljai közé – így a *Mondolat* lehetséges inspirációs bázisa is jelentős mértékben kitágult, a gúnyirat megjelenése tehát már ezért sem tekinthető egyfajta válasznak egyetlen munkára, illetve keletkezés- és befogadástörténetének kanyargós útja és szövegváltozatai is kizárják ezt a lehetőséget.

3. A *Mondolat* megjelenésének körülményei Kazinczy nézőpontja felől

A nyelvújítás alapszövegeinek tekintett hármás bázis kialakulása egészen Toldy Ferenc klasszikus irodalomtörténeti monográfiájáig vezethető vissza. Az 1864-ben megjelent *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebbi időktől a jelenkorig rövid előadásokban* című műve, illetve az azt megelőző, Kazinczy életét áttekintő biográfia, a *Kazinczy Ferenc és kora* (1859-1860) a Kazinczy-centenárium mellett tudatosan ráirányította a figyelmet mind a Kazinczy-életműre, mind a nyelvújítás történetének elbeszélésére. Toldy tevékenységének

---

⁶⁹ DEBRECZENI Attila, *A Tövisék és virágok kötetkompozíciója és szöveghálója* = D. A., *Szöveghálót fon az estve*, Bp., Reciti, 2020, 307–339, 311.

⁷⁰ Uo., 312-319.

⁷¹ BÍRÓ 2010b, 489.

⁷² CZIFRA 2013, 26.

⁷³ VADERNA Gábor, *Language, Media and Politics in the Hungarian Kingdom between 1770 and 1820*. 11. = *Media and Literature in Multilingual Hungary 1770-1820*. szerk. Dóbék Ágnes, Mészáros Gábor és VADERNA Gábor. Bp., Reciti 2019. 9-17.

köszönhetően kanonizálódott az a narratíva, amely a széphalmi mestert mint a jó ügyért tevékenykedő literátort emeli ki, ehhez mintegy eszközként használva a *Mondolat*-ban megjelenő, általa jogtalannak vélt kritikát – Kazinczy alakját saját elbeszélésében pedig így kora fölé helyezi, a nyelvújítás élharcosává nevezi ki.

Csakhoggy Toldy interpretációját maga Kazinczy alapozta meg - ugyanis 1816-ban összeállított egy olyan kéziratcsomót, *A' Glottomachusok* című válogatását, amelyben az 1810-es évek legfontosabb eseményeit rögzítő leveleket mutatott be saját válogatása és rendezőelve alapján, kommentárokkal és magyarázatokkal összefűzve. Az 1820-as években munkáját elküldte mind Toldy Ferencnek, mind Zádor Györgynek. Rajtuk kívül bizonyíthatóan senki sem látta ezt a szöveghalmazt, így megképződött a kiválasztottak köre is, akik beavatódtak a kánonképzésbe. Ennek köszönhetően, amit ma tulajdonképpen nyelvújításként ismerünk, az egy Kazinczy keze alól kikerült és tudatosan kreált történet, szándékos kihagyásokkal és átalakításokkal.⁷⁴ Ez Toldy irodalomtörténetében a következőképpen jelenik meg:

„...eleinte szintén csak szóval, magán és köz körökben, utóbb azonban a sajtó terén is pirító hírre vergődött »Mondolattal« (1813), mely az avatatlan újítóknak harminc év óta elkövetett minden vétkeit Kazinczy nyakába tolta... Kazinczy »Antikritikájában« s azon virtuositással írt értekezésében, melynek címe »Orthologus és Neologus nálunk és más nemzeteknél« felelvén, a nyelvújítás történetével és elméletével a kérdést diadalmasan kivívta.»⁷⁵

Toldy irodalomtörténetére reagálva jelentette meg Fábrián Gábor 1876-os tanulmányát, *Adatok Somogyi Gedeon életéről* címmel.⁷⁶ Nemcsak Somogyi életrajzát közölte, hanem igyekezett tisztázni nagybátyját a *Mondolat* miatt ért vádak alól, reflektálva a *Felelet a Mondolatra* gúnyirat alaptalan sértegetéseire. A mentegetőzésnek azonban van egy sokkal fontosabb aspektusa is: Fábrián megemlítette, hogy Somogyi elhatározta, az egy „epochát csinált híres Mondolatot, melynek egy írott példánya történetesen jutott kezéhez, még bővebben fölszerelve, többeknek, és különösen Kisfaludy Sándornak buzdítására, sajtó alá adja.»⁷⁷ Kisfaludy már jóval előtte tisztázta magát, annak ellenére, hogy Kazinczy még a *Mondolat*

---

⁷⁴ CZIFRA 2013, 190-197.

⁷⁵ TOLDY Ferenc, *A nyelvújítási harc – Kazinczy Ferenc. Az üldözés stádiuma* 198. = Uo., *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebb időkől a jelen korig*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 196-199. Toldy ezen kanonizáló gesztusát Dávidházi Péter vizsgálta az irodalmi apagyilkosság kontextusában: DÁVIDHÁZI Péter, *A végső birtokbavétel rituáléja felé: engesztelő áldozat, irodalmi kanonizáció és rejtett testvérharc a Kazinczy ünnepélyen*. = Uo., *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Bp., Akadémiai Kiadó, Universitas Kiadó, 2004, 265-282.

⁷⁶ FÁBRIÁN Gábor, *Adatok Somogyi Gedeon életéről*. Figyelő I. 1876. 15-18.

⁷⁷ Uo., 17.

elolvasása után hónapokkal később is őt sejtí a háttérben. Kisfaludy ugyanis 1816-ban Ruszek Józsefnek írt levelében a következőket vetette papírra:

„Én Somogyival soha a *Mondolat*ról egy szót sem szólottam. Hogy a *Mondolat*ot legelőször olvastam tellyes ártatlanságomban, vettem ugyan észre, hogy sok helyen Kazinczy csapkodtatik benne; sőt olly őszinte voltam, hogy néhány csapást magam is elvállaltam, a mit talán én is Kazinczynak köszönhetek; de hogy Kazinczy ezt egészen magára vegye, nem gondoltam, holott másokra még többnek kellene abból háramlani.”⁷⁸

Tehát Kisfaludy alakjának előtérbe kerülése ellenére Somogyi Gedeon érdemi munkájának híre már a pamflet megjelenését követően elterjedt.

Fábián biográfiája nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis nem generált nagy visszhangot. A tanulmány megjelenése után egy évvel Békési Emil értekezett a *Mondolat* szerzőségéről, amelyben Fábiánra is hivatkozott. Békési kutatásai szerint „Benedek superintendens, Diószegi és Fazekas főhadnagy közös hozzájárultával” készült el a *Mondolat* eredeti szövege, méghozzá Debrecenben, illetve „Fazekas Mihály főhadnagy Kazinczyval már az ugynevezett árkádiai perben éles ellenkezésben állot; „Ludas Matyi” című furcsa époszának élét – jóllehet néhány évvel a gúnyirat megjelenése után – szintén Kazinczy ellen fordítá...”⁷⁹ Az eseményeket továbbfűzve „bizonyos azonban, hogy annak [*Mondolat*] tulajdonképpeni iroja, szoros értelemben vett szerzője Szentgyörgyi József, Debrecennek tiszti orvosa volt.”

Az egyik félreértés, amely a *Mondolat* szövegével kapcsolatban kanonizálódott tehát, az a szerzőség kérdése. Szentgyörgyi József személyazonosságát homály fedte, illetve az 1813-as kiadás kapcsán a köztudat is inkább „dunántúli ortológusok egy csoportját” jelölte meg íróként, ennek értelmében Somogyi Gedeon neve a Kazinczy levelezésen, illetve a fent említett forrásokon kívül csak említés szintjén került elő, holott már 1814 első hónapjaiban tisztázódott,

---

⁷⁸ Pápay Sámuel – Kazinczy Ferencnek, Pápa, 1814. június 2., 2669. levélhez kapcsolódó jegyzet In: KAZLEV. XI., 546.

⁷⁹ BÉKÉSI Emil, *Ki írta a Mondolatot?* Figyelő IV. 126-130. 1877. vö. „Kazinczy ugyanis egy allegorikus szövegértelmezés keretében interpretálta a *Ludas Matyit*: személye ellen irányuló támadásnak olvasta, Döbrögi saját magával, az őt megverő Ludas Matyit pedig Pethe Ferencsel, az állítólag szerzővel azonosította. Az allegorizálás mindazonáltal itt egy pamflet-szerű, közvetlen hatáseffektusnak rendelődött alá: a bosszú kiélésének szándéka mozgatta volna – Kazinczy szerint – a cselekvény szintjén megjelenő brutalitást. [...] a *Ludas Matyi* ilyen értelmezése természetesen nem független attól, hogy a nyelvújítási viták idején megjelent röpiratok egykorú befogadásának vizsgálatakor rendre ilyen típusú olvasási stratégiákat lehet rekonstruálni, vagyis ezeket a szövegeket – akár Kazinczytól származó szövegről volt szó, mint pl. a *Levél Vitkovics Mihályhoz* című episztoláról, akár Kazinczy ellen irányuló, mint pl. a Somogyi Gedeon írta *Mondolat*ról – rendre ilyen értelmű allegóriaként fogták fel az érintettek. [...] az eredetileg 1804-es műnek csak több, mint egy évtizeddel később jelent meg az első kiadása, s ez óhatatlanul olyan kontextusba (ti. a nyelvújítási „harcba” – Sz. A.) helyezte a szöveget, amelynek bizonyosan semmi köze nem volt a keletkezéséhez.” SZILÁGYI Márton, *Kegyelem és erőszak (Fazekas Mihály Ludas Matyija)*, 45. Alföld 2002/7, 41-57.

hogy a *Mondolat* című gúnyirat alatt két szövegváltozatot kell megkülönböztetünk – ami mindeddig csak bonyolította az 1810-es évek történetének elbeszélését.

A Békési-tanulmányban említett lehetséges szerzők közül később kizárólag Fazekas Mihály neve tisztázódik. Fazekas személyének beemelődése annak köszönhető, hogy Batsányi János egy saját, Szentgyörgyi-féle DEBRECENIMONDOLAT példányának címlapján (ami a 19. század végén a Nemzeti Múzeum könyvtárába került) a következő olvasható: „Írták Debreczenben, Fazekas és Diószeghy”.⁸⁰ Ezt a félreértést az 1898-ban kritikai igénnyel készült: 1813-as szövegváltozat bevezetője is megpróbálja tisztázni. Balassa József ekkor már több fontos részletre is kitér. Többek közt megemlíti, hogy az eredeti, tehát a Szentgyörgyi József-féle DEBRECENIMONDOLAT szövege már évek óta ismert volt az ortológusok körében, sokan olvasták és terjesztették, mígnem egy példány átkerült a Dunántúlra. Kazinczy Miklóstra hivatkozik, aki szerint van, illetve volt a nagyváradi Premontrei Főgimnázium házi (rendi) könyvtárában egy példány, amely kéziratban Veszprémbe jutott, ahol Kisfaludy rávette Somogyit, hogy adja ki az általa Kazinczyra alkalmazott szöveget.⁸¹

Váczy János, a széphalmi mester levelezésének első közreadója is több cikket publikált a témáról.⁸² A tanulmány különlegessége, hogy Váczy több helyen is kiemelten, szinte magától értetődőként kezeli a tényt, hogy Szentgyörgyi József, az eredeti, DEBRECENIMONDOLAT szerzője Kazinczy jó barátja és levelezőpartnere volt, leveleik a nyelv ügyében való egyet nem értésük ellenére mindig baráti, mondhatni már-már bensőséges viszonyról tanúskodnak. Váczy vizsgálatai szerint a gúnyirat első változata 1809-körül született, ám Szentgyörgyinek eszébe se jutott kedves jó barátját pellengérré állítani. Az egészet csak Barczafalvi Szabó Dávid és társai kigúnyolására készítette, szigorúan csak a debreceni kör szórakoztatására. A tanulmány hiányossága, hogy Váczy nem hivatkozik rá, mely levelekben értekezik Kazinczy és Szentgyörgyi az alapszövegről. A kettőjük közti levélváltásban 1809-ben valóban esik szó „egy betűs folyó beszédről”, illetve egy versről, amelyet kifejezetten Szuperintendens Benedek Mihály⁸³ szórakoztatására készített valaki, és amely vers a folyó szöveget egészítette volna ki. Szentgyörgyi a levélben hangsúlyozza, hogy érkezettnek látja az időt saját nézeteinek kifejtésére a „Folnesicsek és Vandzák” nyelvi újításainak megregulázása által.⁸⁴ Sajnos nem

---

⁸⁰ BALASSA József, Bevezetés. 9. = *Mondolat*. kiad. Balassa József, Bp., Franklin Társulat, 1898. 5-26.

⁸¹ BALASSA 1898., 7.

⁸² VÁCZY János, *A Mondolat keletkezéséről*. ItK 1891/3, 264-274.

⁸³ Benedek Mihály közbenjárása a debreceni grammatikában való közreműködésével párhuzamban egyáltalán nem meglepő – és maga a debreceni grammatika is kiállt az új szavak alkotása ellen: *Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar Társaság. A Magyar Hírmondó íróinak költségével, Alberti betűivel*, 1795. 304-332.

⁸⁴ Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1809, július 27., 1525. levél In: KAZLEV. VI., 470.

derül ki egyértelműen, hogy itt milyen szövegre is céloz a debreceni orvos, de az biztos, hogy mellékletként vagy „toldalékként” nem közli azt. Nem állíthatjuk biztosan, hogy Kazinczy nem ismerte a *Mondolat* korábbi változatának szövegét – hiszen a levél Széphalomra érkezése után egy személyes találkozó alkalmával akár láthatta is azt – a levelezés, illetve a Czifra Mariann által összeállított Kazinczy levelezést rendszerező katalógus⁸⁵ nem ad számot Szentgyörgyi írásáról, tehát a csatolmány mindaddig nem került elő – az viszont bizonyos, hogy Kazinczy tudott debreceni barátja írásáról, pontosabban az írás szándékáról.

A levelezés XI. kötetének bevezetése tovább árnyalja ezt a Váczy által közreadott rövid keletkezéstörténetet. Itt Váczy már a levelekre hivatkozva bontja ki az eseményeket, megerősítve a tényt, hogy valóban Szentgyörgyi József volt a *Mondolat* első szövegváltozatának, azaz a DEBRECENIMONDOLATnak szerzője. „Eredeti magvát Szentgyörgyi József debreceni orvos, a Kazinczy régi jó barátja, írta és pedig azon alkalomból, midőn Böszörményi Pál Debreczen városi tanácsos Benedek Mihály superintendenshez egy tréfás levelet küldött, a melyet »Szaklányisan új szókból szőtt«, s Benedek nagy örömmel olvasgatta a »bolond levelet« és »mindenkit kért, hogy írjanak több ilyent, kérte Szentgyörgyit is«.”⁸⁶ A levelezés II. kötetének jegyzetapparátusában az 532. levél jegyzetében Váczy közöl egy rövid életrajzot Szentgyörgyiről, legfontosabbnak azonban azt tartja elmondani, hogy „Szentgyörgyi József azon kevesek közé tartozott, a kiken Kazinczy, mind a mellett hogy az akkori legfőbb irodalmi kérdés, a nyelvmívelés dolgában ellenlábasa volt, egész életében szeretettel csüggött, a kinek tanácsát majd minden dolgában kikérte, s a kinek véleménye mindig fontos volt rá nézve.”⁸⁷ Megerősíti tehát azt a tényt, amelyet az 1891-es tanulmányában megírt - a megrendíthetetlen barátságot. Váczy kifejti, miszerint Szentgyörgyi azon alkalomból írta a szöveget, hogy Böszörményi Pál debreceni városi tanácsos Benedek Mihály superintendens felhívására egy tréfás levelet írt, amelyet Szaklányi Zsigmond után „új szavakból szőtt”, s Benedek Mihálynak igencsak elnyerte a tetszését. Ennek hatására legtöbb barátját és hívét megkérte, hogy mindannyian írjanak csúfolódó leveleket. Váczy szavaival élve „Szentgyörgyi, ki végre engedett az unszolásnak”, megírta a DEBRECENIMONDOLATot, amely a kinyomtatott

---

⁸⁵ KAZINCZY Ferenc *Levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs központ kéziratárában. Katalógus*. Összeállította CZIFRA Mariann, Bp., Argumentum Kiadó, 2014. Szentgyörgyi József levelei Kazinczy Ferenchez, 78-83.

⁸⁶ VÁCZY János, *Bevezetés*, XX. = *Kazinczy Ferenc levelezése. Tizenegyedik kötet*. (s.a.r. Váczy János), Bp., MTA, 1901. I-XXXIII.

⁸⁷ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Érszemje, 1802, szeptember 12., 489. levél jegyzete In: KAZLEV. II., 602.

gúnyirat 9-46. lapjával azonosítható. A kézirat ezután kézről-kézre járt, Debrecenben több helyen is lemásolták, így kerülhetett Veszprémbe, Somogyi Gedeon kezébe.⁸⁸

A *Mondolat* második, 1813-as kiadásának utóélete innentől kezdve szinte napról-napra nyomon követhető a Kazinczy levelezésnek köszönhetően, attól a pillanattól, hogy a mester kezébe kerül a könyvecske. A levelekből rekonstruálható eseménysor nem különbözik az időközben ismertté vált történettől. A szakirodalom ettől fogva nagyjából megingathatatlan forrásként tekint a levelezésre, sok mindent annak irányából vesz magától értetődőnek. A *Mondolat* kapcsán tehát alapvetően két szövegváltozatot kell egymástól megkülönböztetni – a Szentgyörgyi József- (a továbbiakban DEBRECENIMONDOLAT)⁸⁹ és a Somogyi Gedeon-féle variációt (a továbbiakban *Mondolat*).

3.1. A *Mondolat* keletkezés- és hatástörténete Kazinczynál és körében

Kronológiai sorrendben haladva az első levél, amelyben a széphalmi mester a dunántúli *Mondolatot* megemlíti, egy Ponori Thewrewk Józsefnek írt üzenet, 1814. január 5-én. Az írásban Kazinczy arról vall, hogy egy most készülő írása „a Mondolatistáknak nevetség lesz”,⁹⁰ illetve pár bekezdéssel lejjebb a következőket közli: „A *Mondolat* íróját jó lesz tudnod. Somogyi Gedeon Veszprém Vármegyei esküdt, testvére Fábián József úr feleségének. Ez minden bosszúm, hogy ezt tudhatom.”⁹¹ Pár nappal később, január 8.-ai keltezésű levelében Helmezy Mihályt tudósítja arról, hogy

„A’ tegnapi posta hozá meg nekem egy szépézésű, egészen ismeretlen ember’ levelében a’ Mondolatot azon hírrel, hogy azt Veszprém Vármegyei Esküdt Somogyi Gedeon Uram írta. Lehetetlen, hogy Te a’ könyvet eddig ne láttad volna, és így nem szükség elmondjam mi van benne. – Nem mondhatnám, hogy a’ rezen ‘s az egész elmés munkán kimondhatatlan gyönyörűséget leltem volna: de azt elmondhatom hogy nyugodalmamat meg nem zavarta.”⁹²

A levél szerint tehát a *Mondolatot* 1814. január 7-én kézbesítették – majdnem két nappal azután, hogy Szemere Pál elhagyta Széphalmot.⁹³

---

⁸⁸ VÁ CZY 1901, XX.

⁸⁹ Onder Csaba jelölése után, ONDER 2021, 1087.

⁹⁰ Kazinczy Ferenc – Ponori Thewrewk Józsefnek, Széphalom, 1814. január 5., 2569. levél In: KAZLEV. XI., 173.

⁹¹ Uo., 174.

⁹² Uo., 175.

⁹³ Szemere Pál Kazinczynál való vendégeskedéséről tanúskodik két, Kölcseynek küldött levél. A másodikban Kazinczy tudósítja Kölcseyt január hatodikán, hogy „Pali dél után tegnap elment”, vagyis 1814. január 5-én Szemere Pál elutazott Széphalomról. KFMM Levelezés I. 276-278.

A kézbesítés pontos dátumának meghatározását viszont három levél tovább bonyolítja. Az elsőben, mely Berzsenyi Dánielhez szól, Kazinczy ezt írja 1814. január 10-én: „Harmadnapja, hogy egy széplelkű ember Recepisse mellet küldé-meg nekem a’ Te Vármegyéből a’ Mondolatot, ‘s megírta, hogy azt Somogyi Gedeon Veszprém Vármegyei Esküdt csinálta. Meg nem indúltam a’ gyerkőcze marhaságán.”⁹⁴ tehát itt is január hetedikéről van szó. A másodikban, 1814. január 3-én a széphalmi mester Sipos Pálnak a következőket jegyzi meg: „Kevés minutummal ez előtt egy vastag levelet kapék a’ postán, felbontom, ‘s egy Mondolat típusú könyvecskét találok benne, mellyet egy jó, de előttem ismeretlen ember küldé-meg azon tudósítással, hogy azt egy Somogyi Gedeon nevű Veszprémi esküdt írta.”⁹⁵ Egy hónappal később azonban már Desewffy Józsefet arról tudósítja, hogy „Decemb. utolsó napjaiban egy Somogy Vármegyei Úr, kinek soha sem hallám nevét, postán küldé-meg nékem egy Mondolat (oratio) név alatt akkor nyomtatásban megjelent Pasquillt ellenem.”⁹⁶ Sajnos nem tisztázott, hogy Kazinczy szándékosan, vagy véletlenül, esetleg pillanatnyi feledékenységében (amelyet ismerve a mester munkásságát és precíz aprólékosságát ki is zárhatunk amely „feledékenységet” ismerve a mester munkásságát és precíz aprólékosságát ki is zárhatunk) írt január hetedikéi kézbesítésről, decemberiről, majd kevés minutum előttiről, hiszen több barátját is azonnal tudósítja a *Mondolatról*, így furcsának hat, hogy pár nap eltéréssel változtatja az információt.

Az időrend szerint azonban annyit biztosan tudni lehet, hogy a *Mondolat* kézbesítése ténylegesen 1813 vége, 1814 eleje között történhetett, még január 5-e előtt, ahogy azt Kazinczy Ponori-Thewrewknek címzett levelében megírja. De vajon ki küldte el a pamfletet Széphalomra és mikor? A keltezés körüli bizonytalanságot tovább bonyolítja, hogy a levél létezésére a Váczy-féle kiadásban a Helmeczyhez és a Berzsenyihez címzett levélen kívül semmiféle bizonyítékot nem találni. Ezáltal úgy tűnhet, hogy Kazinczynak nyomós oka volt a könyvecskén kívül a rá vonatkozó többi írásos bizonyítékot megsemmisíteni, valamint kizárható lenne, hogy ezt megelőzően Kazinczynak bármiféle információja lenne a *Mondolatról*.

Kanyaró Ferenc viszont rátalált a hiányzó írásra, amelyet a *Mondolat* mellé kézbesítettek – a levél pedig 1813. december 20-ai keltezésű.⁹⁷ Szerzője Szentmártoni Radó Sándor, aki a pamflet mellé a következő rövid magyarázatot mellékelte:

---

⁹⁴ Kazinczy Ferenc – Helmeczy Mihálynak, Széphalom, 1814. január 8., 2571. levél In: KAZLEV. XI., 177.

⁹⁵ Kazinczy Ferenc – Sipos Pálnak, Széphalom, 1814. január 31., 2586. levél In: KAZLEV. XI., 201.

⁹⁶ Kazinczy Ferenc – gróf Desewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. február 24., 2602. levél In: KAZLEV. XI., 241.

⁹⁷ KANYARÓ Ferenc, *Egy érdekes adat a Mondolatpörhöz*. Erdélyi Múzeum 1892/9. 563-564., valamint Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, Balhás, 1813. december 20., 6032. levél In: KAZLEV. XXIV., 151. A keltezés ellenére nem zárható ki egy esetleges januári feladás sem.

„Tekintetes Tábla Bíró Uram! Egyedül kiadott hasznos Irásaiból vagy szerencsém a T. urat tisztelni. Mely tiszteletemet engemet arra bírta, hogy egy alávaló Papfia, Somogyi Gédeon volt Pápai medicans és most Weszprém vármegyei magát képzelődéseiben fitogtató s' hajszállhasogató Eskütt által, ki Tótvásonyban lakik, egyenesen a T. úr rágalalmazására készített munkát a T. urnak kezébe szolgáltatassam. Szives indulatomnak azt a jutalmát várni bátorodom, hogy a megtzáfoló Irását a T. urnak olvashassam. – A rajzolat a T. urnak Tzimerének és nagy Talentomának megszenyesítését nyomja ki, - az ajánló szók »Zafir Czenczinek« becses nevét homályában fejezik ki. Uri Grátizájában, a midőn magamat ajánlonám, Pesten, Fejérváron és Lepsényen által, (válaszát) ezen haszontalan könyv vétele eránt kikérem Balhásra, és vagyok a T. urnak alázatos szolgája Szentmártonyi Radó Sándor T. Somogyvárm. Tábla Birója.»⁹⁸

A bizalmas hangvétel ellenére Radó leszögezi, hogy a levél megírása előtt nem fűzte személyes ismeretség a széphalmi mesterhez, ennek ellenére Kazinczynak a *Mondolathoz* való hozzáállását több ponton is meghatározza a Radó értelmezése. Ezek közé tartozik a rézmetszetről szóló rész, ugyanis – mint később ezt Onder Csaba megállapította – ez lesz Kazinczy metszetértelmezésének alapja.⁹⁹ Radó levele azonban nem terelheti el figyelmünket a *Mondolat* által keltett első benyomásról. Ahogy a széphalmi mester Helmezy Mihálynak írja, a szöveg és a könyvben lévő illusztráció nem gyönyörködtette el, de különösebb ellenérzést egyelőre nem váltott ki belőle, Radónak viszont egész más hangnemben válaszolt:

„Most vala örömöm venni a' Tek. Úr levelét és ajándékát, csalhatatlan jelét széplelkűségének 's megbecsülhetetlen jóságának. Fogadja-el érettek a' T. Úr a' legszivesebb köszönetet. – A' Mondolat előttem egészen újság volt, valamint becsületes neve Csinálójának. [...] Somogyi Gedeon (-Weszprém Vármegyei Esküdt -) ellensége az új szóknak 's szóllásoknak. [...] Kisfaludy, a' ki miatt Somogyi Gedeon harczol, szint úgy vétkes ebben mint Virág, Kis, Berzsényi, és a' kit Somogyi Gedeon bizonyosan feljebb fog a' most megnevezett háromnál becsülni – Csokonaynk. Miért bánt tehát engemet

---

⁹⁸ KANYARÓ 1892. 563. ill. valamint Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, Balhás, 1813. december 20., 6032. levél In: KAZLEV. XXIV., 151.

⁹⁹ Onder Csaba a metszettel kapcsolatban elsősorban azt emeli ki, hogy Kazinczy rafinált provokációnak tekintette a táblabíró gesztusát, kezdetben kémnek tartva a vele egyébként lojális Radót. Először azt sem hiszi el, hogy a munkát Somogyi Gedeon írta volna. Amit viszont rögtön megért, az az, hogy a *Mondolat* személye ellen irányuló támadás. A széphalmi mester valamiért magára ismert a képen, illetve ebben megerősítette az is, hogy többen is őt ismerték fel – holott Kazinczy nem hordott bajuszt, illetve a peritextusokban nem szerepel egyértelműen a neve. Onder arra is felhívja a figyelmet, hogy az illusztráció nem egyszerűen képi módon jelenítette meg a szövegben leírtakat, hanem le is vált róla, egyszerűen a szöveg egészének értékét és értelmét is megalapozó (ill. felülíró) médiummá vált. Többek közt ennek is köszönhető, hogy a későbbiekben mind a többé-kevésbé felületesen vizsgálódó szakirodalom, mind a belőle kanonizálódó nyelvújítás történet Kazinczyt tette meg a szöveg által leginkább bántott személyé. ONDER Csaba, *Egy „paszkvillus” anatómiája. (Kazinczy Ferenc a Mondolat címlapján?) = Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről.* szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Mónika, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 183-193.

és Berzsenyit? Oh, az énelőttem nem titok! Huic uni multos Marios inesse. [...] Somogyi Gedeon sokat nem tud; nem csak azt is hogy eszesen játszani a' dévajkodót felette komoly munka. A' Tek. Úr' jósága hálálul kívánhatta tőlem hogy ezeket el mondjam. Somogyi Gedeonhoz én magamat tenni nem fogom. Engedje meg a' T. Ur hogy ezután úgy tekinthessem mint barátomat.”¹⁰⁰

Kazinczy köszönetnyilvánítása és barátságának felajánlása azért is érdekes, mert Radó *Mondolathoz* mellékelt levele retorikája megengedi azt a lehetőséget, hogy Radó beavatottként üzenjen a Dunántúlról. Egyrészt Somogyiról szóló egyes állításai (többek közt az esküdt lakhelye vagy előzetes tanulmányai) Kazinczy szempontjából nem játszanak szerepet a gúnyirat értelmezésében. Másrészt a levél a Kazinczy felé irányuló kritika kizárólagosságáról szól, a rézmetszetről szóló jellemzés is megerősíti ezt, amivel tudatosan hívta fel a széphalmi mester figyelmét a gyalázatra. Kazinczy válaszában azonban nem csak saját maga, hanem Berzsenyi védelmére is kelt – holott Radó egy szóval nem említette őt vagy az újonnan megjelent kötetét. Elképzelhető, hogy Radó nem ismerte Berzsenyi verseit, illetve valóban a jó szándék vezérelte, mikor tollat ragadott, de lokális kötődése, Veszprémhez közeli tevékenykedése mindenképpen gyanússá tesz. Pár hónappal később pedig ő maga erősíti meg részvételét a szöveg kiadásában, másokat is belevonva az elbeszélésbe. Kazinczy feltétlen bizalmának elnyerésére, és hogy saját részvételéről elterelje a figyelmet, nagy mennyiségű információ juttat el Széphalomra, így neki köszönhetően Oroszy Pál neve és személyének jellemzése is olvasható tudósításában:

„A *Mondolat* napfényre való botsáttásának első számu és egyedül ész nélkül zajgó indulatokból álló Machinája volt Tóth-Vázsonyban lakozó Oroszy Pál Ur Weszprém vármegyei ritka fogu, túdatlan, de egyébiránt fetyegő nyálu (mellyek physicabéli valóságos alkuttatásának tulajdonsága) Stentor Tábla Biró, köptzös, alatsony termetű 52. esztendő emberke, Reform.”¹⁰¹

A levélből kiderül még, hogy Oroszy és Somogyi összeállva „a' késztetendő *Móndolatra* pénzt koldúlttak.” Jóhiszeműen Radó is adott pénzt az „alapba”, mert Somogyi rávette, hogy adakozzon „a' Magyar Litteratúrának gyarapéttására”, de a nyomtatás helyszínéről nincs konkrét információja Radónak sem. Ennek ellenére is körvonalazódik a keletkezéstörténet egy fontos részlete ugyanis Oroszy és Fábian József (aki Somogyi nényét vette feleségül) a Bécsben élő Márton Józsefre bízták a *Mondolat* rézmetszetének elkészítését. Tehát Radó szerepe a

¹⁰⁰ Kazinczy Ferenc – Radó Sándornak, Széphalom, 1814. január 7., 6033. levél In: KAZLEV. XXIV., 151-152.

¹⁰¹ Radó Sándor – Kazinczy Ferecnek, 1814. május 17., 2657. levél In: KAZLEV. XI., 370.

pamflet kiadásában tagadhatatlan, de hogy miért éppen ő küldte el a *Mondolat*ot Kazinczynak, arra eddig nem derült fény.

A keletkezéstörténetet némileg pontosítja, ha részletesen megvizsgáljuk a *Vezérszó* szövegét, ahogy Onder Csaba is tette.¹⁰² Onder kitér rá, hogy a *Vezérszó* keletzése, azaz „Ikrek’ Havának 1-sőjén 1813.”, tehát 1813. május 22-e arra utal, hogy a *Vezérszó* maga akkor már készen lehetett, de ez nem a tényleges megjelenés dátumát jelenti, ezzel kapcsolatban Pápay Sámuel levelét¹⁰³ idézi. Azonban a *Hiresztelés* is tartalmaz egy dátumot: „Költ Crispia’ Várában, a’ nagy Veteményedelem’ mellett, 1813-dik Esztendőben, a’ Magyar Hőseknek Felülése’ miatt, mivelesbe vitt Mindenés Gyüledelem’ Napzatján.” Onder szerint a „Mindenés Gyüledelem’ Napzatját” a *Mondolat* szótára alapján érdemes „lefordítani”, ennek értelmében pedig a dátum a megyei közgyűlés napját jelöli, így az előre kinyomtatott *Hiresztelés* kinyomtatása az egyik 1813-as megyei közgyűléshez volt igazítva.¹⁰⁴ Mindez szintén Pápay Sámuel leveléből derül ki, aki leírja, hogy „akkor is éppen Nagy Gyűlést tartánk Veszprémben.”¹⁰⁵

Az 1813-as Veszprém vármegyei megyegyűlések általam talált dátumai megegyeznek az Onder által közltekkel,¹⁰⁶ megyei naggyűlést pedig öt alkalommal rendeztek 1813-ban. Fontos kiemelni – Onderrel egybevágóan –, hogy a *Mondolat* összeállítói „tudatosan a Veszprém vármegyei nemesség hivatalos fórumához, a megyei közgyűlésekhez igazították mind a *Mondolat* 1813 beharangozását és prenumerálását, mind pedig nyilvános bemutatását.”¹⁰⁷ 1809 áprilisában ugyanis a Habsburg Birodalom hadat üzent a Francia Császárságnak és szövetségeseinek, ezért a hadköteles nemeseket évenként összeírták. Veress D. Csaba ezzel kapcsolatban azt állapítja meg, hogy a dunántúli *Mondolat* keletkezéséhez legközelebb eső összeírás időpontja 1813. július 28-a volt. A listán negyedikként szerepel Oroszy Pál (49 éves, alkalmas, vármegyei esküdt, 4 gyermeket nevel), 8. Somogyi Gedeon (30 éves, alkalmas járásbeli esküdt). A listán huszadikként maga Fábrián Gábor (16 éves, Pápán

---

¹⁰² ONDER 2021, 1082-1083.

¹⁰³ „Oroszy Pál olly szemtelenségre vetemedett, hogy egy Gyűlésünkön praenumeratiot mert szedni erre a’ végre. Midőn akkor velem is olvastatá a’ *Hiresztelést*, mellyel e’ végre előre kinyomtatattá, ‘s tőlem is praenumeratiot vakmerősködött kérni.” Pápay Sámuel – Kazinczy Ferecnek, Pápa, 1814. június 2., 2669. levél In: KAZLEV. XI., 400-401. vö. Radó megfogalmazásában: a pénz koldulása, lásd fentebb.

¹⁰⁴ ONDER 2021, 1083.

¹⁰⁵ Pápay Sámuel – Kazinczy Ferecnek, Pápa, 1814. június 2., 2669. levél In: KAZLEV. XI., 401.

¹⁰⁶ „Veszprém vármegye az 1813-as év folyamán az alábbi napokon tartott köz-, illetve kisgyűléseket (kurzívval jelölve a közgyűléseket): 1813. január 23., *február 8.* (Veszprém), március 3., március 13., március 26., április 15., *május 10.* (Pápa), június 16., június 26., július 10., *július 20-21.* (Veszprém), július 31., *augusztus 12-13.* (Veszprém), augusztus 21., augusztus 28., szeptember 7., szeptember 16., *szeptember 27-28.* (Veszprém), október 9., december 10-13., december 29.” ONDER 2021, 1083.

¹⁰⁷ ONDER 2021, 1083.

tanuló), Somogyi biográfusa szerepel – a szerző Onderhez képest ezt egy másik levéltári jelzetű összeírás alapján állítja,¹⁰⁸ míg Ondernél „Deputáció jegyzőkönyve a felkelők mustrájáról, a következő fegyvergyakorlási helyéről, módjáról, stb. 1813. július 20.”¹⁰⁹ szerepel. A nyolcnapos eltérés okát 300 év távlatában sajnos lehetetlen meghatározni – így el kell fogadnunk, hogy a *Mondolat* népszerűsítése és rá való pénzgyűjtés valamikor 1813. júliusának második felében történt. Onder szerint a *Mondolat* első nyilvános bemutatása, illetve megjelenésének időpontja szintén egy megyei közgyűléshez igazítottan történt, legkésőbb 1813. szeptember 27-28 -án Veszprémben. A szöveget özv. Számmer Mihályné, Wallner Klára nyomdájában nyomtatták, szintén Veszprémben.¹¹⁰

Sajnos Kis János 2021-ben megjelent levelezése nem tartalmaz érdemi információkat a *Mondolattal* kapcsolatban (Somogyi neve például nem a névmutatóban sem szerepel a kötetben), Berzsényinél is az első öt levél a Kazinczytól vett, *Mondolatról* szóló beszámoló, amelyekben Somogyi Gedeon is szerepel.¹¹¹ Berzsényinek a széphalmi mesteren kívül Helmeczy Mihály is írt a gúnyiratról 1814. február 21-én. A levél pontról pontra veszi a fontos eseményeket, a 19. pont alatt pedig a *Mondolatról* ír:

„Veszprémben jelent most meg egy 12rétű, circiter 4, v[agy] 5 ivű könyvecske Mondolat czímerlet alatt. Ez egy Pasquill a’ neologismus ellen. A’ czimképen Parnassz van lefestve, tetején a’ szárnyas paripa a’ mint kirugja a’ Hippocrenét. A hegy’ fokán ül egy gunyosolygású Satyrusz, ’s a kezében a’ septem compacta cicutis fistula. A’ hegy’ aljáról kanyarodik fel vágatva a’ hegynek egy szamaran ülő koszorús Poëta. Áll a munka egy ajánlóbeszédéből, Előszóból, egy Neologicum Lexiconból ’s egy végső declamációból. [...] Annak idejében meg fog korbácsoltatni ez a’ Kalokagathia’ Maxista. Okos embernek az illy baromiségek nem zavarhatják meg a nyugalmát.”¹¹²

Berzsényi Horváth József Eleknek viszont előbb írhatott a gúnyiratról, mert a válaszában 1814. augusztusában a következőket írta:

---

¹⁰⁸ VEML. Nemesi felkelés iratai IV. 1. f. XXIX. Köteg, 836. sz. Irat. (1813 július 28. Tótvázsony) = VERESS D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene. Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet RT. Veszprém 1994. 88-113.

¹⁰⁹ VEML. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok (Acta congregationalia) 1720-1786, 1790-1848. IV. 1.b., 104/1813. 07.20.

¹¹⁰ ONDER 2021, 1084.

¹¹¹ Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. január 10., 145. levél In: BERZSENYI 2014, 325., Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. február 6., 148. levél In: BERZSENYI 2014, 329., Helmeczy Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1814. február 21., 149. levél In: BERZSENYI 2014, 333., Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. június 2., 159. levél In: Uo., 345., Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. július 11-13., 168. levél In: BERZSENYI 2014, 363.

¹¹² Helmeczy Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1814. február 21., 149. levél In: BERZSENYI 2014333., Kiemelés az eredetiben. A Helmeczy által Mondolatban felismert forrásokról bővebben lásd a dolgozat 62. oldalát.

„Olvastam igen-is a' Mondolatot, a' mennyire békességes tûrésem engedhette, de a' drága üdöt (sic!) sajnáltam arra pazarolni, hogy azt egészen átolvastam volna. – Somogyi Gedeon Veszprémi Eskütt szerzõje az éretlen szûleménynek. – Azt tartom valami korcsmában részegségében dictálta neki szerencsétlen Mûzsája.”¹¹³

Mint látható, mind Helmecezynek, mind Horváthnak lesújtó véleménye volt a szövegrõl, a szerzõt viszont egyikõjük sem említette. Somogyi neve a Kölcsey-levelezésben is elõször 1815-ben olvasható, Kazinczy 1815. június 2-3-án kelt levélben ír a *Mondolat* szerzõjérõl, Gyõrben, Takács Józsefnél tett látogatása kapcsán: „Elmondám, hogy Himfy terjesztgeté-el a' Mondolatot Somogyban, 's Ruszek mindenfelé. Ekkor kinyögte, hogy Somogyi általa akart íratni Praefatiot a' Mondolat elébe, de õ nem írt, mert az nem is könyv.”¹¹⁴ A levélrészlet újra megerõsíti, hogy a gúnyirat keletkezéstörténetében is számolni kell a személyes találkozókkal, mivel ott lényegi információk hangozhattak el, még ha ezek legtöbbje az ilyen levelek híján – érthetõ okokból – nem rekonstruálható. A Kölcsey-levelezésben ezután a *Felelet a Mondolatrával* kapcsolatos tudósítások veszik át a fõ szerepet.¹¹⁵ 1817. június 14 -én írja Kazinczy Kölcseynek, Romy Károly György keszthelyi látogatásával kapcsolatban, hogy

„Rumi is vendég vala Festeticsnek azon asztalánál, mellynél Ruszek a' maga Philos[ophiai]. Munkájit és a' Mondolatot kiosztogattatá, 's R[umy]. kérdést teve, mit osztanak? Azt felelte az osztó, hogy Apát Urnak két Munkáját (és így a' Mondolat nem magáé Somogyié, a' mit én mindig mondtam.)”¹¹⁶

4. A szerzõség kérdése

A pamflet keletkezéstörténetének és kutatásának egyik kulcsa, hogy a kétféle szövegváltozatot egymástól el kell különíteni. Mint korábban láttuk, az elsõ szövegvariáns szerzõje Kazinczy egyik jó barátja, Szentgyörgyi József debreceni orvos, amely a kéziratossá válásnak köszönhetõen került át a Dunántúlra, ahol 1813-ban, jelentõsen átdolgozva kiadták. A könyv alakban megjelent kis íráshoz egyelõre a Kazinczy-levelezés segítségével juthatunk közelebb.

---

¹¹³ Horvát József Elek – Berzsenyi Dánielnek, Bogát, 1814. augusztus 27., 170. levél In: BERZSENYI 2014, 365.

¹¹⁴ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1813. június 2-3., 153. levél In: KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés, I., 1808–1818*, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas Kiadó, 2005. 386.

¹¹⁵ „Censor nem engedi meg a' Somogyi G[Edeon] vége nevet.” Szemere Pál – Kölcsey Ferencnek, Lasztóc, 1815. augusztus 13., 162. levél In: KÖLCSEY 2005, 407.

¹¹⁶ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1817. június 14., 235. levél In: KÖLCSEY 2005, 576. Kiemelés az eredetiben.

Kazinczy Helmezy Mihálynak címzett levelében Somogyi Gedeon alakja is megjelenik, illetve Kazinczy azon szándéka is megmutatkozik, hogy Helmezyvel nyomoztatná ki a *Mondolat* nyomtatásának helyét és a rézmetszer keletkezési körülményeit. Míg Kazinczy a Radónak adott válaszában Kisfaludyt említette felbujtóként, Helmezynek is úgy fogalmazott, hogy „könnyű hozzá vetnem mint lett ez a’ könyvecske”,¹¹⁷ tehát a Himfy szerzőjének neve a kezdetektől beárnyékolta a gúnyiratot. Kazinczy feltételezése szerint Kisfaludy megnehezítelt rá az 1807-ben ben közölt, a *Himfy szerelmeiről*¹¹⁸ írt recenziója miatt¹¹⁹ – „ki annyira neheztelé az ötlet magasztató Recensiomat, hogy a’ mi olta azt vele levélben közlöttem még a’ lenyomtatás előtt, soha nekem nem írt.”¹²⁰ Ez az elképzelését utána többeknek is megírja, de később bebizonyosodott, hogy Kisfaludy neve valójában nem kapcsolható össze az 1813-as kiadás megírásával. Kazinczy terelte rá a gyanút és hozta összefüggésbe Himfy körével.¹²¹

Szentgyörgyi József neve az 1813-as változat kézbesítéséhez képest viszonylag későn, egy Kis Jánosnak szóló levélben került elő, 1814 februárjának végén: „A’ Mondolatot pirulás nélkül hirdetem, mutogatom. Szent-Györgyi retteg, hogy az az ő munkája. Sok eszt. előtt írta azt, vagy egy ollyat, Superint. Benedek unszolására.”¹²² Szentgyörgyi azonban véglegesen tisztázza magát, sőt, ő maga Kazinczytól kapja meg a Somogyi-féle változatot:

„Hogy járok Lelkem! Tőled való el távozásom után valamennyire későtskén jutván haza, és akkor is halaszthatatlan dolgom; lévén, tsak dél után foghaték a’ tudva lévő brochure* olvasásához. [Ti. Kazinczy előzőleg tett debreceni látogatása alkalmával adja át Szentgyörgyinek a kis könyvet.]¹²³ Már ajánló levele kedvetlen érzéssel töltött el, melly vezér-szava alatt mind nevelkedett: de mikor a’ futó betűkkel nyomtatott részihez értem, tsak el állott szemem szám, látván, hogy az én tőlem, ártatlanul és tsupa juchsból irt játékot találok illy gonosz végre fordítva. A’ mindentudó Istenen kívül tulajdon lelkem esméretét (mellynek szava pedig szívemben, hidd el, nagyobb a’ betsület érzésénél)-hívom biznyságul, hogy sem. A’ ki adót nem esmérem, sem szándékában soha tsak tudással is, annyival inkább meg egygyezéssel részt nem vettem: sőt ha e’ félét tsak gyanítás képen meg gondolhattam volna is, noha az a’ (szerentsémre és meg igazításomra)’ magától a’ ki-adótól is megkülömböztetett nyomtatványa rész, a’ 19-ik laptól fogva a’ 46ikig az alá rakott jegyzések nélkül, minden személyes érdeklésektől üres és tökéletesenn ártatlan, még is soha nem írtam volna. Egyéb útját kezéhez

¹¹⁷ Kazinczy Ferenc – Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1814. január 8., 2571. levél In: KAZLEV. XI., 176.

¹¹⁸ Himfy’s Lieder de Liebe [recenzió] – Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume, September 1809, 127–136.

¹¹⁹ Recenzió. Himfy szerelmei – Erdélyi Muzéum, 1814. 1. füzet, 72–89.

¹²⁰ Kazinczy Ferenc – Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1814. január 8., 2571. levél In: KAZLEV. XI., 176.

¹²¹ BÍRÓ 2010b, 511.

¹²² KAZLEV. XI., 243.

¹²³ BÍRÓ 2010b, 506.

juthatásának sok kurkászásom és vigyázva való nyomozásom utánn is ki nem tanulhattam és nem gondolhatom, hanem hogy egygyik azon Urak közül, kiknek kezeken meg fordult, valamelly Jurátushoz küldötte fel a' Kollégiumba, hogy az ő számára Deákkal írassa le, 's azzal az alkalmatossággal akadhatott ollyannak kezébe, a' ki osztán tovább küldötte. Ezen vélekedést az is teszi előttem hitelessé, hogy sok helyett ész nélkül és el tsúfitva van ki adva.”¹²⁴

A széphalmi mester ezen információk birtokában a későbbiekben igyekszik felmenteni Szentgyörgyit mind Kölcsey,¹²⁵ mind Romy Károly György,¹²⁶ illetve Pápay Sámuel¹²⁷ és Sárközi István előtt.¹²⁸ Mindenkinek részletesen elmagyarázza, Szentgyörgyi nem akart részt venni a „játékban”, valóban csak Benedek Mihály kérésére cselekedett. Ezt később maga Szentgyörgyi „kifelé” is megerősítette, 1815-ben Lengyel József református lelkésznek például a következő magyarázatot küldte:

„A Mondolat históriája ez: Ezelőtt 4 vagy 5 esztendővel T. Böszörményi Pál Úr olvasván Várkonyban Folnesitsnek egygy Alvina nevü nyomorult magyarságú könyvét, annak stylusán írt ide Fő T. Superintendens Úrnak egy levelet: ezt a' Fő. T. Úr énvelem közölvén, említette, hogy szeretné, ha én is írnék rá egy választ a' nyelvmívelők stylusán; én, mondám örömet fogok írni, de nem levelet, hanem egygy oratiot (mondolatot) az ő principiumaik (gyökérhiszemjeik) szerint. Ekkor írtam én csak juchsból a' Mondolatot. Ez valahogy (úgy hiszem deák kéz által) kezibe kerülván Veszprém vármegyei Esküdt Somogyi Gedeon Urnak, kit én soha nem láttam és máig sem esmerek, ő nékem hirem, tudtom és meg egyezésem nélkül, a' legújabb nyelvmívelőkből szedett jegyzésekkel megbővítve, ki adta. Ez egygyet igen köszönöm néki, hogy azt a' mi az enyém, meg különböztetve, futó betűkkel nyomtattatta; valamint ellenben igen sajnálom, hogy a' többiben nem satyrai, hanem pasquinusi sértegetés van, kivált Kazinczy barátom ellen.”¹²⁹

A belterjesnek is nevezhető kapcsolati háló jelentőségét tetézi, hogy Somogyi életrajzának elkészítője, Fábián Gábor, a fent említett Fábián Józsefnek és Somogyi Zsuzsannának fia.

Somogyi Gedeon neve Radó Sándor 1813-as decemberi tudósítása után összesen 117 levélben fordul elő. Ahogyan korábban láttuk, Kazinczy először Pónori Thewrewk Józsefnek ír a veszprémi esküdről, 1814. január 5-én, a legutolsó ismert levél Somogyi névével pedig

---

¹²⁴ Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1814. február 26., 2605. levél In: KAZLEV. XI., 246.

¹²⁵ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1814. március 16., 2621. levél In: KAZLEV. XI., 278.

¹²⁶ Kazinczy Ferenc – Romy Károly Györgynek, Széphalom, 1814. március 16., 2624. levél In: KAZLEV. XI., 285.

¹²⁷ Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. április 8., 2637. levél In: KAZLEV. XI., 320.

¹²⁸ Kazinczy Ferenc – Sárközi Istvánnak, Széphalom, 1814. szeptember 21., 2740. levél In: KAZLEV. XII., 99.

¹²⁹ DIÓSADI ELEKES György, *Dr. Szentgyörgyi József debreceni orvos (1765-1832) élete és orvosi levelei*. 120., *Orvosok és gyógyszerészek lapja*. 1937/I.-II. (1937 májusától 1938 márciusáig).

1830. április 18 -ai keltezésű. Míg a széphalmi mester 16 éven át emlegette az esküdt nevét, vele mind ez idő alatt egyetlen levelet sem váltott. Ma már bizonyított, hogy a két ellenlábás nem ismerte egymást, azonban kettejük között több ismerős, illetve összekötő is állt. Az első, a már említett Radó Sándor a ránk maradt források alapján mindösszesen három alkalommal váltott levelet Kazinczyval (ám a további levelek létezését sem zárhatjuk ki, ismerve Kazinczy szelektáló műveleteit, vagy lappangó kéziratok rejtélyes felbukkanásának történetét), ami azért is érdekes, mert ha ő nem küldi el a *Mondolatot* idejében Széphalomra, akkor mester valószínűleg csak több hónapos csúszással értesült volna róla. Ők sem ismerhették egymást személyesen, amelyre bizonyíték, hogy Kazinczy Berzsényi Dánielnél érdeklődik személye felől: „Kicsoda nálatok Szent Martoni Radó Sándor Balháson?”¹³⁰ Kazinczy pedig abban sem biztos, hogy Radónak milyen szándékai voltak, mikor megkereste őt, erről Pápay Sámuelnek írt: „Én mind ezekért nem pirúlok; meg nem zavart nyugodalommal olvastam a’ könyvet, midőn azt nekem Szent Mártoni Radó Sándor Úr (úgy hiszem nem tréfából hanem szép érzésből) megküldötte.”¹³¹ Kazinczy tehát nem feltételezett a kézbesítés mögött hamis vagy bántó szándékot.

Radónak és Kazinczy levelezésének köszönhetően pontról pontra kapunk betekintés a *Mondolat* elkészítésének és kiadásának folyamatába, ami több személyre és Tótvázsonyra is felhívja a figyelmet. A település történetéből megtudhatjuk, hogy Somogyi Gedeon édesapja, Somogyi István 1783-ban vette át a református gyülekezet vezetését. Őt később az a Naszályi János követte a parókián (1794-1708) között, akinek fordításában 1817-ben „*Amerika vagy az új Világ feltalálásának Históriája az Oskolás gyermekek számára kérdésekbe és feleletekbe foglalva Naszályi János által*” című munka megjelent,¹³² továbbá Csokonai Vitéz Mihály is vendégeskedett nála 1798-ban.¹³³ A település harmadik, jelentősebb alakja Fábíán József, aki 1808-tól 1825-ig volt református lelkész. Több művet is publikált, változatos témákban: *Természeti história gyerekeknek* (Veszprém, 1799); *Természeti tudomány köznépeknek. A babonaság és a köznép közül való kiirtására* (Veszprém, 1803); *A borok természetéről, készítéséről és eltartásokról. Chaptal Lajos után franciából magyarra fordítva* (1805); *Vizsgálódó és oktató értekezés a szőlőművelésről* (Veszprém, 1813).¹³⁴ Tótvázsony szellemi életét tehát alapvetően nemcsak a református értelmiség befolyásolta, hanem a

---

¹³⁰ Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnak, Széphalom, 1814. február 6., 2593. levél In: KAZLEV. XI., 216.

¹³¹ Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. április 8., 2637. levél In: KAZLEV. XI., 320.

¹³² Az eredeti szöveg (*Die Entdeckung von Amerika, 1781-1782*) Joachim Heinrich Campe műve, akinek új németiségét csúfolva Schulze jelentetett meg paszkvillust, amit a *Felelet a Mondolatra* is említ.)

¹³³ VERESS D. 1994, 88.

¹³⁴ VERESS D. 1994, 113.

Veszprémhez és annak jogi intézményeihez való kapcsolódás is. A fordítások és a természettudományos érdeklődés szerint publikált művek pedig jól mutatják a Bíró Ferenc alapján bemutatott negyedik nemzedék térnyerését és Széphalmon kívüli működését a 19. század elején.

Somogyi Gedeon személye továbbra sem hagyta nyugodni Kazinczyt. Szinte minden barátját és ismerősét tudósítja a történekről, Berzsenyinek¹³⁵ és Rummy Károly Györgynek¹³⁶ január 10 -én, Kis Jánosnak január 23 -án,¹³⁷ Sipos Pálnak január 31-én,¹³⁸ Helmeceynek február 6 -án,¹³⁹ Gróf Desewffy Józsefnek február 24 -én¹⁴⁰ írt. A hat levélben közös vonás, hogy Somogyi személye felől Kazinczy csak annyit közvetít tovább, hogy a szerző veszprémi esküdt. A további információszerzésre a széphalmi mester a társait szólítja fel, de érdemi tájékoztatást senkitől sem tud kicsikarni. Mivel Somogyi Gedeon életéről csak a fent említett információk maradtak fent, illetve hagyatékának lelőhelye máig tisztázatlan (lappang vagy megsemmisült), ezért a DEBRECENIMONDOLAT átdolgozásában szerepet játszó motiváció, illetve a háttérben húzódó okok együttes összjátékának nagy részére csak következtethetünk. A dunántúli változat megjelenése, ismert előzményei és forrásai miatt keletkezett félreértések a kortársakat is megtévesztették, ugyanis a legtöbben nem vették észre, vagy szándékosan nem emelték ki a Kazinczy és Berzsenyi szövegein kívül kritizált műveket. Ebben rejlik a Somogyiék-féle *Mondolat* „veszedelme” is – ahogy Bíró Ferenc fogalmaz – ugyanis összekeverte „a műkedvelő, a nemzeti nyelv súlyának megnövekedéséből adódó lehetőségeknek ellenállni nem tudó, a nyelv kérdésköreiben azonban teljesen járatlan s Kazinczy által is keményen bírált szerzők képtelen nyelvét az ő újszerűségektől, sőt az idegenszerűségektől sem idegenkedő írásmódjával.”¹⁴¹ A második változat ugyanis a neológiát a szóújításokra redukálta, amelynek hatása a mai napig is érezhető - a közvélemény ez alapján egyenlőség jelet tesz a nyelvújítás és neológia között abban az értelemben, hogy nyelvújítás alatt új szavak alkotását, létrehozását érti. A *Mondolat* Dunántúlról származó része mindamellet a gyakorlatot, illetve a „szócsinálást” is támadta, mert a felkészületlen írók nyelvezetét keverte össze mind Berzsenyi mind Kazinczy új, szokatlan kifejezésével is, amelynek következtében sok a durva félreértés is. Bíró szerint Somogyi valószínűleg egyedül

---

¹³⁵ Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1814. január 10., 2572. levél In: KAZLEV. XI., 177.

¹³⁶ Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1814. január 10., 2573. levél In: KAZLEV. XI., 178.

¹³⁷ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. január 23., 2582. levél In: KAZLEV. XI., 197.

¹³⁸ Kazinczy Ferenc – Sipos Pálnak, Széphalom, 1814. január 31., 2586. levél In: KAZLEV. XI., 201.

¹³⁹ Kazinczy Ferenc – Helmecey Mihálynak, Széphalom, 1814. február 6., 2591. levél In: KAZLEV. XI., 209.

¹⁴⁰ Kazinczy Ferenc – gróf Desewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. február 24., 2602. levél In: KAZLEV. XI., 241.

¹⁴¹ BÍRÓ 2010b, 509.

készítette a gúnyiratot, azonban szinte biztos, hogy így vagy úgy, de sokan tudtak róla, a szerzőt adatokkal látták el, vagy a terjesztéshez járultak hozzá, mint például Oroszy Pál is.

Bíró ezen állítását Onder Csaba egészíti ki: „a legújabb vizsgálatok szerint a *Vezérszó* vélhetően Somogyi Gedeontól származott, aki elvégezte az egyéb szerkesztői munkákat is; a kiadói peritextusok közül a lábjegyzetek bizonyosan a szerzőtársaktól valók: talán Mándi Márton István pápai rector és Fábíán József református lelkészöl; Oroszy Pál táblabíró bizonyosan segédkezett a prenumerációban, míg a Bécsben élő Márton József professzor a rézmetszet elkészítésében játszott szerepet.”¹⁴² Onder arra is kitér, hogy az ekkoriban Veszprémben működő értelmiségi kör tagjai közül végül Somogyi Gedeon vállalta magára a szerzőséget.¹⁴³ Mindennek figyelembevétel a dolgozat a továbbiakban a *Mondolat* elsődleges szerzőjeként Somogyi Gedeonra fog hivatkozni, a filológiai félreértések elkerülése miatt lábjegyzetben viszont *Mondolat* 1813-ként fog szerepelni.

A korabeli kritika sem rejtette véka alá véleményét a Veszprémhez kötődő református körrel kapcsolatban – ám a hangsúly ebben az esetben a felekezeti hovatartozáson van. Somogyi írja 1819-es művében,¹⁴⁴ hogy a „lipsiai Tud. Ujságban”¹⁴⁵ feltehetőleg Rummy Károly Györgytől származó, a *Mondolatról* is szóló recenzió ugyan nem mondja ki nyíltan a szerző, azaz Somogyi nevét, de egy református prédikátor fiaként hivatkozik rá: „Az elein mindjárt azon kegyelmét adja tudtomra a’ Recensens, hogy nevemet most az egyszer kedvezésből halgattya-el. – Grátzia!! – de, hát az „eines Reformirten Predigers Sohn”-t miért nem hallgathatta el? mi köze annak is szintugy a’ *Mondolathoz?!?*”¹⁴⁶ Mindennek említése azért érdekes, mert nem derül ki, hogy Somogyit ebben az esetben pontosan mi sértette – nevének elhallgatása, vagy a tény, hogy származását, illetve családjának vallását negatív színben tüntették fel.

1816-ban megjelent egy másik recenzió is a *Mondolatról*, amely már a *Felelet a Mondolatra* tartalmát is összefoglalja. Ez a cikk tartalmában és megfogalmazásban is több ponton egybevág a fent említett, 1814-es eredeti kritikával – azonban Somogyit már egyértelműen a *Mondolat* szerzőjeként tünteti fel, a felekezeti hovatartozást pedig Kazinczy Ferenc védelmében említi:

---

¹⁴² ONDER Csaba, *Mondolat*, 1902. = *KÖLCSEY Ferenc Nyelvtudományi munkák*. kiad. ONDER Csaba, Bp., Universitas Kiadó, 2021. 1081-1191. Onder ezen kívül említi még Tóth Ferenc és Ruszek József nevét is.

¹⁴³ Uo., 1091.

¹⁴⁴ SOMOGYI Gedeon, *Értekezés a magyar verselés módjáról és fordításokról (T. Petronius Arbiter verseinek fordításával együtt.)* Veszprém, 1819.

¹⁴⁵ Leipziger Literatur-Zeitung, 1814. január 21. 18 – fordítását lásd a 168. oldalon

¹⁴⁶ SOMOGYI 1819, VIII.

„Sok honfitársa ellenszenvét már a vallás is megalapozta, amelybe született – a református hitvallás –, dacára annak, hogy – őszintén megvallva – a katolikusok közt több igaz barátra lelt, mint hitsorsosai között. »Hát b – a’ lelkét, az a Kalvinista lesz Dictátor Köztünk?« [...] Így nyert meg magának Kazinczy néhány irigye és ellensége egy fiatal férfit, (egy református prédikátor fiát, egy érdemes református vezető sógorát), *Somogyi Gedeont*, akinek a neve mindenütt ismertté vált, hogy megszerkessze a *Mondolat* című gyalázatos paszkvillust [...] A művet Veszprémben nyomtatták, és egy katolikus pap, aki egyúttal író is volt, odáig alacsonyodott le, hogy a kálvinisták paszkvillusának nemcsak a korrektúrájáról gondoskodott, de a nyomtatott példányok terjesztéséről is.»¹⁴⁷

Tehát Somogyi leírása, mely szerint a nevét elhallgatták, az 1816-os recenzióra már nem igaz, hiszen a kritika jól láthatóvá teszi azt – mint ahogy azt is, hogy a recenzens szemében a Kazinczy-Veszprém szembenállás jó református-rossz református személyek vitájáról szól, amelyből pozitív alakként a széphalmi mestert emeli ki. Az ilyen nyílt, felekezeti alapokon nyugvó szembeállítás egyedülálló a *Mondolat* recepciótörténetében, ugyanis több esetben mintegy megjegyzés hangzik el, vagy olvasható a „reform” jelző Somogyi esetében. Azt is érdemes kiemelni, hogy az idézet céloz egy katolikus lelkészre is, akinek a nevét a *Mondolat* forrásazonosítása teszi láthatóvá: Dugonics Andrást, piarista szerzetest és író.¹⁴⁸

5. Szentgyörgyi József és Somogyi Gedeon élete

Ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk a fent említett értelmiségi körök működéséhez, ezáltal pedig a szövegváltozatok keletkezésének körülményeihez, érdemes áttekinti a kanonizálódott szerzők életrajzát és fennmaradt levelezésüknek egy-egy részletét. Sajnos hátráltató tényezőnek számít, hogy Szentgyörgyi írásainak a legutolsó ismert lelőhelye 1937-ben az akkori budapesti országos levéltár volt, ám mai helyük az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Levéltár tájékoztatása szerint ismeretlen. Erre részletesebb magyarázatot Halmy Mártától (a debreceni orvos ükunokájától) kapunk, aki az orvos életrajzi adatait a nagyapja által lejegyzett, illetve átmásolt ükapa naplórészleteiből állította össze. Halmy szerint az eredeti, Szentgyörgyi-

---

¹⁴⁷ Saját fordítás, az eredeti szöveg: „Selbst die Religion, in welcher er geboren ist – das reformierte Glaubensbekenntniß. macht bey vielen seiner Landsleute sein Unglück, ungeachtet er – aufrichtig zu gestehen – unter den katholiken mehr aufrichtige Freunde hat, als er unter seinen Glaubensgenossen. »Hát b – a’ lelkét, az a Kalvinista lesz Dictátor Köztünk?« [...] Einige Neider und Feinde Kazinczy’s gewannen nun einen jungen Mann – Somogyi Gedeon (Sohn eines reformierten Prediger und Schwager eines verdienten reformirten Seniors), dessen Name allgemein bekannt worden ist) – zur Abfassung des schaedlichen Pasquills *Mondolat* [...] Es wurde in *Weszprim* gedruckt, und ein katholischer Geistlicher und zugleich Schriftsteller würdigte sich herab, nicht nur die Correctur des Pasquills des Calviners zu befragen, sondern auch nach Möglichkeit die Verbreitung der gedruckten Exemplare zu befördern” Allgemeine Literatur-Zeitung 1816/IV. (39. April 1816), 309., fordítását lásd a 169. oldaltól.

¹⁴⁸ A *Mondolat*-ban szereplő művét lásd a 65. oldalon

féle napló ugyan a második világháború alatt megsemmisült, dea Szentgyörgyi Lajos (Halmy nagyapja) által szerkesztett biográfia *Nagyapám családi élete 1765-1832* címmel 1952 szeptemberében készült el és 46 gépelt oldalból áll.¹⁴⁹ Mindezt kiegészíti Diósadi Elekes György által közreadott életrajz is, amely egyéni válogatás alapján leveleket is közöl, ám a levelek későbbi utóéletéről sajnos semmit nem tudni.¹⁵⁰ Somogyi Gedeonról viszont még ennél is kevesebb információ maradt fent, forrásom róla tehát a már hivatkozott Fábián Gábor-féle védőbeszéd.

5.1. Szentgyörgyi József élete

Halmy és a családi ereklyék szerint a Szentgyörgyi család a felvidékről származott, címeres nemesi levelük 1548-as, I. Ferdinánd és Oláh Miklós zágrábi püspök aláírásával van ellátva. A címeren „szürkés-kék pajzsban egy vörhenyes griff található kinyújtott nyelvvel és kiterjesztett szárnyal, egyik alsó lábával egy olajfalomb koszorút érintve, mellső lábával három liliomot tartva, fején pedig a királyi korona található”.¹⁵¹

Szentgyörgyi József 1765. február 22.-én született Aranyoson. Szülei Nemes Szentgyörgyi József aranyosi, majd tatai lelkész (fia Szentgyörgyi Sámuelnek, aki a Tiszántúl akkori református egyházkerületének első szuperintendense volt), és Polgári Kotzok Mária, aki az előző aranyosi lelkész özvegye. Diósadi szerint Szentgyörgyinek egyetlen testvére volt, Dániel,¹⁵² ám erről Halmy nem tesz említést. Iskoláit több helyen végezte, 1772-1776 között Komáromban, 1777-1778-ban Pozsonyban, 1779-ben Nagykőrösön tanult, innen került át Debrecenbe, ahol 1780 és 1787 között tartózkodott. A később megsemmisült naplóját is itt kezdte el vezetni, 1783. december 1-jén, amelyet aztán haláláig, 1831. december 31-ig vezetett. A középiskola után kis ideig még Debrecenben maradt, majd 1787 márciusától 1790 augusztusáig Cegléden volt rektor a református egyház szolgálatában. Tanított, temetett, búcsúztatott, Halmytól pedig még azt is megtudhatjuk, hogy ekkori fizetése 42 rénes forint volt, amelynek nagy részét utazásaira fordította. Pesten, Pozsonyon és Bécsen át ugyanis Jénába utazott, ahol az orvosi egyetemen tanult tovább, az orvosi fakultásra 1790 novemberében iratkozott be. Az általa vezetett naplóból nem derül ki, hogy a református ősökkel rendelkező, egyházi körökben szépreményűnek tartott fiatalember miért fordult hirtelenjében az orvosi hivatás felé.

---

¹⁴⁹ HALMY Márta, *Szentgyörgyi József orvos levelei Kazinczy Ferenchez. = A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1991.* szerk. GAZDA László és MÓDY György. Debrecen, 1993. 333-357.

¹⁵⁰ DIÓSADY 1937, 95.

¹⁵¹ HALMY 1993, 333.

¹⁵² DIÓSADY 1937, 95.

A naplórészletekből betekintést nyerhetünk Szentgyörgyi tanulmányainak további lefolyásába:

„1790-ben végezvén Rektorságomat, felmentem Jénába és ott negyedfél esztendő alatt hallgattam hét kurzusokat, s azok közbe az orvosi doktorságra meg kívántató minden tudományokon kívül Critica Pholosphiát, Literaturát, Anglus és Olasz nyelvetek is tanultam a fériák alkalmatosságával többnyire mindig utazván Lipsiát, Erfurtot, Gothát, Schnepfenthált, Erlangát, Norinberget, Naumburgot, Hálét Magdeburgot, Weimárt s.a.t. meglátogattam, még pedig a'mennyiben tőlem, mint szegény legénytől telhetett.”¹⁵³

Szentgyörgyi érdeklődése egyetemi diáksága alatt tehát még jobban kitágult, és nem csak a kötelező tantárgyakra szorítkozott. Nyelvtudása Diósadi szerint már kiemelkedő volt, hiszen otthon megtanult latinul, németül és franciául, külföldön pedig az angol és olasz nyelvet sajátította el, így összesen a magyarral együtt hat nyelvet beszélt folyékonyan.¹⁵⁴ Mindezen kívül pedig olyan személyekkel levelezik, mint például Schiller, vagy itthonról Kis János, aki ekkor már Kazinczy jó barátja. Kis János és Szentgyörgyi kapcsolatára bizonyíték az a nemrég publikált levél, amelyet Kis 1832. január 28-án írt Szentgyörgyi Józsefné Antalfai Sólyom Katalinnak, 27 nappal a debreceni orvos bekövetkezett halála után:

„A' hazának sok részeiben olly köz tiszteletet nyert 's a' köz tiszteletét olly nagy mértékben megérdemlett kedves Férjének halála alig mondhatom, melly nagy szomorúsággal töltötte el az én szívemet is. A' Boldogult az én ifjuságom' barátjainak egy legkedvesebbike 's ifjuságomra vissza emlékezésemnek egyik leggyönyörködtetőbb tárgya volt, 's ha bár távol létünk miatt csak gyakori emlegetésemben 's képzelődésemben társalkodhattam is vele, mindazáltal igen nagy örömökre szolgált benne az élők közt ollyat tudni, kinek tartós szíves szeretete felől meggyőződve lehettem 's kit egész szívemből tisztelhettem. [...] Annak a' sebnak, mellyet a' barátság ezen eset által szivemen ejtett, érzékeny fájalmából könnyel megitélhetem, melly keserves legyen a' Tekéntetes Asszonynak és kedveseinek attól megválása, ki mint férj és atya is olly ritka virtusokat eggyesített magában.”¹⁵⁵

Kazinczy és Szentgyörgyi barátsága 1802-ben kezdődött, ugyanis Debrecenben volt egy közös ismerősük, a Spáh házaspár, akik Kazinczyval leveleztek, Szentgyörgyinek pedig a betegek voltak. A Kazinczy-levelezésben is egy Spáh Gábornének írt levélben említődik meg a debreceni orvos: „Valóban, kedves Barátném, az az egynehány nap, a' mellyet a Váradí ferdőben együtt töltöttünk, boldog nap volt (...) Eddig az Ifjú-Asszony Prof. Lengyelne

---

¹⁵³ HALMY 1993, 334.

¹⁵⁴ DIÓSADI 1937, 95.

¹⁵⁵ Kis János özv. Szentgyörgyi Józsefné Antalfai Sólyom Katalinhoz, Sopron, 1832. január 28., *Kis János (1770-1846) szuperintendens irodalmi és tudományos levelezése*. S.a.r. TÓTH Kálmán, Ludovika Egyetemi Kiadó, Bp., 2021, 154-155.

Asszonyinak megvitta barátságos köszöntésemet, 's D. Szentgyörgyi Urnak elbeszélte, hogy felőle emlékeztünk.”¹⁵⁶ 1802. május 21.-én Szentgyörgyi pedig már így írt naplójába: „Tegnap Spáhné Hugom Asszony levele végén irtam T. Kazintzi Urnak Semjénbe.”¹⁵⁷ Így tehát az orvos kezdeményezésére indul meg köztük a levelezés, ám az írás sem Váczy által kiadott kötetekben, sem a Bajza József-Toldy Ferenc-féle levelezéskiadásban sem található meg. Az első, valóban fennmaradt levél Kazinczy tollából származik, amelyben arról tudósít, hogy Némethnek fia született, illetve hogy Kis János Nemes-Dömölk prédikátorává vált. Kazinczy a levél végén barátságot ajánl Szentgyörgyinek, amely oldja a magázódás kereteit.¹⁵⁸ Az orvos iránt érzett szimpátiájának azonban már ezelőtt is hangot ad, Kis Jánosnak 1802 májusában így fogalmaz: „D. Szentgyörgyit Debretzenben az examen alatt láttam, örülök imseretségének. Azólta nem volt szerencsém szóllani vele. De megkeresem. Elég, hogy ő Kist és Némethet szereti.”¹⁵⁹

Szentgyörgyi ekkor már Debrecenben tartózkodott. Németországi tanulmányai után 1799-ben érkezik vissza Magyarországra, mivel a debreceni tanács ekkor hívta meg „első physikusságra”.¹⁶⁰ Szentgyörgyi ezután vált a város főorvosává. Diósadi szerint ekkor az orvos debreceni életére a csendes munka, gyarapodás közt telt, amelyet mi sem bizonyít jobban, hogy ezen időszakban hét gyermeke született, illetve hogy egyik legfontosabb ténykedése a himlő elleni oltás behozatala. Rendkívül fontosnak tartotta ugyanis a himlő elleni oltást. „Én jó lélekkel jelenthetem Nagyságodnak, hogy noha igen számos betegeim voltak az idén himlőnek különb, különb féle nemeiben: de azok közül egynél több nem halt meg kezeim alatt.” – írja özvegy gróf Teleki Eszternek 1801. szeptember 18-án.¹⁶¹ Szentgyörgyi keményen harcolt a kuruzslók ellen is: „A Collegatusom igen számos, mert a charlatánok, borbélyok, bábák, hóhér, hóhérné (vulgo Mesterné), vénasszonyok, bűvös-bájosok, kenők-fenők, pokolvargógyítók, rontásellen-tudók, füvesasszonyok és nézők számát egybetudván tehetem legalább háromszázra.”¹⁶² Munkáját igen nagy lelkiismerettel látta el, mindenki rendelkezésére állt, amelyről naplóbejegyzései, illetve annak fennmaradt töredékei tanúskodnak: „Szegények gazdagnak egy formán köteles vagyok, kit mire visz a maga jó szándéka, azzal meg elégszem, nem tsak, hanem hogy az orvossággal való éléstől szegényebb sorsuakat es el ne idegenitsem

---

¹⁵⁶ Kazinczy Ferenc – Spáh Gábornénak, Érsemjén, 1802. május 19., 524. levél In: KAZLEV. II., 480-481.

¹⁵⁷ HALMY 1993, 338.

¹⁵⁸ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Érsemjén, 1802. szeptember 12., 532. levél In: KAZLEV. II., 489-490.

¹⁵⁹ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1802. május 8., 520. levél In: KAZLEV. II., 476.

¹⁶⁰ HALMY 1993, 335.

¹⁶¹ HALMY 1993, 336.

¹⁶² DIÓSADI 1937, 215.

bizonyos minél oltsobbra lehetett, és az ő felsége minden birodalmában ki adott taxa szerént határozta.¹⁶³ Ennek értelmében betegeitől adományt sem fogadott el soha.

Az eddigiek alapján egy tanult, művelt, ismert és meglehetősen szerény személyiség képe rajzolódik ki előttünk, akinek a részvétele a DEBRECENIMONDOLAT keletkezésében szinte lehetetlennek tűnik. Már csak annak alapján is, hogy Kazinczyval való levélváltásukat személyes találkozók sora is árnyalja, illetve hogy Szentgyörgyi lesz a Kazinczy család háziorvosa, barátságuk pedig még jobban elmélyül. Levelezésükben a legkülönbélebb témák kerülnek említésre, életüknek szinte minden eseményéről tudósítják egymást. Leveleik többsége 1803 és 1806 között íródott, 1803-as év például azzal indul, hogy Kazinczy beszámol Szentgyörgyinek saját szövegei kiadására való szándékáról, amelyekből kivonatokat is küld az orvosnak.¹⁶⁴ Ezután kezdenek el értekezni mind az irodalomról, mind a nyelvújítás kérdéseiről, pl. a „hallom jönni” helyességéről,¹⁶⁵ a -mány képzőről és Kazinczy szavairól,¹⁶⁶ az Árkádia pörről, és hogy Szentgyörgyi miért nem akar recenzálni,¹⁶⁷ vagy a debreceniség mibenlétéről.¹⁶⁸ Szövegeket küldenek egymásnak, vagy éppen haszonállatot (egy malacot),¹⁶⁹ próbálnak mindenben egymás segítségére lenni. A kettőjük közti levélváltásban azonban 1809-ben azonban szó esik „egy betűs folyó beszédről”, illetve egy közölt versről, amelyet kifejezetten Szuperint. Benedek Mihály szórakoztatására készített valaki, és amely vers valamely folyó szöveget egészítette volna ki. Szentgyörgyi a levélben hangsúlyozza, hogy elérkezettnek látja az időt saját nézeteinek kifejtésére a „Folnesicsek és Vandzák” nyelvi újításainak megregulázása által.¹⁷⁰ Sajnos nem derül ki egyértelműen, hogy itt milyen szövegre is céloz a debreceni orvos, de az biztos, hogy Szentgyörgyi mellékletként vagy „toldalékként” nem közli azt, így nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy Kazinczy nem ismerte a DEBRECENIMONDOLAT változatának szövegét, annak ellenére, hogy a levél alapján tudott Szentgyörgyi szándékáról, vagy magáról a készülő műről.

Ehhez képest kicsit ellentmondásnak tűnik, hogy Szentgyörgyi Kazinczytól értesül az 1813-as *Mondolat* kiadásáról. Egy naplórészletből derül ki, hogy Kazinczy 1814. február 21-én meglátogatta őt, illetve nála hagyta a könyvecskét. Ezután veszi kezdetét a több hónapig tartó magyarázkodás, amelynek egy részéről már az előbbieken szó volt. Szentgyörgyi ugyanis

---

¹⁶³ HALMY 1993, 336.

¹⁶⁴ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Érsemlyén, 1803. február 27., 576. levél In: KAZLEV. III., 27-32.

¹⁶⁵ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Érsemlyén, 1804. február 5., 643. levél In: KAZLEV. III., 151-153.

¹⁶⁶ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, 1804. március 1., 659. levél In: KAZLEV. III., 176-177.

¹⁶⁷ Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1805. március 19., 735. levél In: KAZLEV. III., 293-296.

¹⁶⁸ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1806. december 8., 1045. levél In: KAZLEV. IV., 422-424.

¹⁶⁹ Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1804. június 28., 682. levél In: KAZLEV. III., 205.

¹⁷⁰ Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1809. július 27., 1525. levél In: KAZLEV. VI., 469.

felismeri saját munkáját, és szabadkozik is, megemlíti, hogy ő sem a kiadót, sem a nyomtatás körülményeit nem ismeri.¹⁷¹ Bevallja viszont, mint ahogy arról már szó volt, hogy a könyvecskében az ő nevéhez csak a 19-46. oldalakon fellelhető szöveg kapcsolható, a bővítésekhez, jegyzetekhez köze nincsen. 1814. március 7-én Kazinczy visszakéri a *Mondolatot*, illetve kéri a debreceni orvost hogy nyilatkozzon az alábbiakról is: „El ne felejtse velem tudatni, ha a’ könyvben az Ajánló-Levél után álló Mondolat a’ Te munkád e? mert az úczán a’ könyv’ általvételekor csak az Ajánló-levél felől szólál.”¹⁷² Szentgyörgyi ezt követően visszaküldi a *Mondolatot*, és hálálkodik Kazinczynak, hogy nem gyanúsította meg.

5.2. Szentgyörgyi József védelmében tett lépések

A későbbiekben a levelezésben négy példát is találunk arra, hogyan igyekszik tisztázni a széphalmi mester debreceni jó barátja nevét. Postafordultával először Kölcsey Ferencnek ír (aki aztán egy dátumot is megemlíti), majd Rummy Károly Györgynek, Pápay Sámuelnek és végül Sárközi Istvánnak. Ezen levelek között több hónap telik el, de 1814 szeptemberére sikerül Kazinczynak Szentgyörgyi nevét „kiírni” a *Mondolatból*, olyannyira, hogy sem köztük, sem Kazinczy és más között nem esik többet szó a kellemetlen incidensről. Szentgyörgyi alakjának Kazinczy felőli kiiktatása szintén része a nyelvújítás elbeszélésének tudatos alakításának, olyannyira, hogy az irodalomtörténeti munkákon kívül a debreceni orvos személye ma már a teljes feledés homályába merült. Kazinczyt azonban a leveleiben elmondottak ellenére mégis zavarhatta, hogy egyik személyes jó barátja is rossz hírbe keveredett a *Mondolat* miatt, és Szentgyörgyi nevének tisztázása Kazinczy számára elsősorban saját lelkiismeretének megnyugtatására vagy álláspontjának megerősítésére szolgálhatott, mindenesetre egy lélektani érvekkel alátámasztható „önkorlátozó” olvasat lehetőségét is felmutatja: önkorlátozó abban az értelemben, mert a széphalmi mester Szentgyörgyi mentegetésével párhuzamosan senkinek nem írja meg, hogy saját magának mi a véleménye a DEBRECENIMONDOLAT-ról.

Erre lehet példa Kazinczy Kölcseynek 1814 március 16-án fogalmazott levele – melyben Szentgyörgyi március 7-i levelére hivatkozik:

„Dr Szentgyörgyi Úr elbeszélé nekem hogy a’ Mondolatban álló stricte ila dicta Mondolat az ő munkája. Sok esztendő előtt Superint. Benedek unszolására írta azt. Böszörményi Pál úr Benedek egy levélkét írt ilyen Maggyarsággal, ‘s Benedek örült hogy Barczafalvi pofot kap, ‘s Szentgyörgyi is másokat is

¹⁷¹ Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1814. február 26., 2605. levél In: KAZLEV. XI., 246.

¹⁷² Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1814. március 7., 2614. levél In: KAZLEV. XI., 265.

kérték hogy írjanak valamit az elhatalmazni kezdő bolondság ellen. A' Barczafalvi bolondsága méltó volt ezen fenyítékre, mert ő szükségtelen és rossz zengésű 's formatiojú szókat csinált...'»¹⁷³

Ugyanaz a dátum van a Rummy Károly Györgynek címzett levélen is, amelyben németül vall arról, hogy tulajdonképpen ő mutatta meg Szentgyörgynek a *Mondolatot*.¹⁷⁴ Mindeközben megérkezik Kölcsey válasza is, amelyben értesíti Kazinczyt hogy ő (mármint Kölcsey) 5-6 évvel ezelőtt (ha jól emlékszik) látta a Szentgyörgyi-féle DEBRECENIMONDOLATot: „Szemere, talán Februárban, írta nekem valamit a' Mondolat felől. Azon kicsinty, melly SzGyörgynek munkája öt vagy hat év előtt, ha jól jön eszembe, Debreczenben láttam volt. A' többit nem, 's látni nem is óhajtom.»¹⁷⁵

Egyedül ezen a ponton kerül elő a debreceni szövegváltozat keletkezési ideje. Szentgyörgyi korábban sehol nem nyilatkozik ilyen munkájáról, Kazinczynak pedig a levelezés alapján nem lehetett tudomása róla. Nem lehet tudni, hogy Szentgyörgyi titkolózásának hátterében milyen szándékok álltak. Ugyanis ha tényleg csupa tréfából írta az eredeti, azaz a DEBRECENIMONDOLAT-féle változatot, akkor a Kazinczyval való barátsága és finom csipkelődése elviekben megengedte volna, hogy Szentgyörgyi felvállalja Kazinczy előtt az írást, ha valóban nem kívánta vele Kazinczy nyelvhasználatát kritizálni. Ám ha bántó szándék rejlik a sorok mögött, akkor tudatos elhallgatásról lehet szó, amelyet jobban indokol a Kazinczy-Szentgyörgyi *Mondolat* körüli levélváltás hangneme, illetve a kettejük közötti szóhasználat (pl. döbbenet, ijedtség, stb.) és a debreceni főorvos mentegetőzése. A pontos keletkezés dátuma azonban itt a feledés homályába merül, a későbbiekben meglátjuk majd, hogy valójában miért.

Közben visszaérkezett Széphalomra is az 1813-as *Mondolat*, amelynek kapcsán Kazinczy végre megnyugtató választ ad a barátság további, zavartalan fennmaradására:

„Hallgatásom nem hozott e abba a' gyanúba, hogy neheztelek? Ne rettegj az, édes barátom: ismerlek én téged, ismerem egész becsedet, 's megvallom hogy annyi sok nyelvrontó megérdemli a' korbácsot. Azt is tudom hogy az ember jó kedvében és, a' mint írod, merő Juchsból csinálhat ilyet. 'S egy vagy e

---

¹⁷³ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1814. március 16., 2621. levél In: KAZLEV. XI., 279.

¹⁷⁴ Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1814. március 16., 2624. levél In: KAZLEV. XI., 285-289.

¹⁷⁵ Kölcsey Ferenc – Kazinczy Ferencnek, Álmosd, 1814. április 3., 2632. levél In: KAZLEV. XI., 312.

Te ezért Somogyi Gedeonnal, azért hogy ez a' marha ember a' Te írásodat is a' magáé mellé nyomtattatá? Nem, barátom, úgy szeretlek mint mindég.”¹⁷⁶

A hangvétel nemcsak a csíny feletti elnéző gesztust, hanem a levelezés további, zavartalan lefolyását is legitimálja. Barátságuk a felmerült kellemetlenségek ellenére is rendíthetetlen. A felhőtlen viszony és a barátság bizonyításának érdekében Kazinczy ezek után Pápay Sámuelhez fordult, levélben nem csak az eddig tudomására jutott információkat továbbítja:

„Dr. Szent Györgyi József Úr, (Superintendens Kis János Urnak és nekem igen kedves barátunk 's egyike a' legszebb lelkü s' legtisztább fejü embereknek a' kiket a' Jehova valaha teremtett) így írta a' Mondolatot, mellyet Somogyi most lenyomtattata. Szent Györgyi majd megholt szégyeltében, annyival inkább, mivel a' Dayka életében álló Excursióm által ő is az én felemre tért által, melyről kezembem a' megkeresztelkedni akaró levél. Somogyi Gidát (így nevezi a' pajkos Vitkovics) derekasan meg fogja kefélni Víg László.”¹⁷⁷

A részlet lényeges vonása, hogy itt Kazinczy tisztában lenni látszik saját szerepével a DEBRECENIMONDOLAT változatában, holott eddig ezt hátrította. Hogyan lehetséges, hogy mégis felismerni véli saját, nyelvújítási szavait, amikor Szentgyörgyi több helyen is hivatkozott már rá az előzőekben, hogy ő csak Wándza Mihályt próbálta pellengérré állítani? A dolgozatban elvégzett intertextuális vizsgálat a későbbiekben többek közt erre is választ adhat.

A legutolsó „védőbeszédben”, amelyet Kazinczy Sárközi Istvánnak fogalmazott, szintén tartalmaz a DEBRECENIMONDOLAT keletkezésére nézve egy elgondolkodtató tény. Ugyanis a széphalmi mester bő fél évvel azután, hogy Szentgyörgyi szerepe a szöveg körül tisztázódott, a következőket vetette papírra:

„Én Márton és Tóth Ferencz Urakra legkevesebbet sem tudok neheztelni azért, hogy a' Debreczeni Mondolatot (mellyet az én igen kedves barátom Dr. Szentgyörgyi József Ur ezelőtt 20 esztendővel, a' Superintendesnek Benedek Mihálynak kedvéért, és egy dévajság órájában Barczafalvi Szabó Dávidnak sületlen szavaira írt) egymással, vagy akárkivel, közlötték (...) Dr. Szentgyörgyi rettenetes útálója volt a' Nyelvrontásnak; azt mutatja Mondolatja. Mindég veszekedett velem míg Debreczen mellett laktam 1801-1805. de úgy veszekedett mint barát, mindég kötődött, mindég enyelegve vexált.”¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1814. április 5., 2634. levél In: KAZLEV. XI., 314.

¹⁷⁷ Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. április 8., 2637. levél In: KAZLEV. XI., 321.

¹⁷⁸ Kazinczy Ferenc – Sárközi Istvánnak, Széphalom, 1814. szeptember 21., 2740. levél In: KAZLEV. XII., 99-102.

Nem lehet tudni, hogy Kazinczy elfelejtette-e Szentgyörgyi célozgatásait az 1809-ben kelt levélben, vagy esetleg később személyesen szóba került-e közöttük Szentgyörgyi szerepe – az időpont szándékos megváltoztatása szintén Szentgyörgyi felmentéséhez járul hozzá. Mindenesetre az eredeti, debreceni szövegváltozat keletkezési időpontja mindmáig bizonytalan, és sajnos a keletkezés ellentmondásosságát sem oldja fel, hogy Szily Kálmán 1899-ben közli a Szentgyörgyi-féle DEBRECENI MONDOLAT szövegét, a szótár és természetesen keletkezés nélkül.¹⁷⁹

5.3. Somogyi Gedeon élete

A veszprémi esküdt mint az 1813-as *Mondolat* érdemi szerzője vonult be az irodalomtörténetbe. Neve összefort írásának címével, holott életéről csak nagyon keveset tudunk, ami ismeretes, az is nagyjából a Kazinczy-levelezés és Kazinczy forrásainak (például Radó Sándornak) köszönhető. Levelezése nem maradt fent. 1819-ben viszont a „*Mondolat*-pörrel” kapcsolatban egy tanulmányt is írt, részéről mintegy lezáró szándékkal: *Értekezés a Magyar Verselés módjáról és fordításokról*¹⁸⁰ címmel, amelynek bevezetője inkább egyfajta magyarázkodásnak tekinthető a *Felelet a Mondolatra* szövegével kapcsolatban. Somogyi a *Mondolat* történetében marginalizálódott szerepe miatt kényszerült erre. Rövid életrajzát ezáltal pedig mindenhol a *Mondolat* készítéséért felmerült felelősség elhárítása hatja át, csak úgy, mint Szentgyörgyi esetében.

Somogyi Gedeon 1783. szeptember 23 -án született „Tót-Vázsony nevű helyiségben”.¹⁸¹ Ahogy Fábrián Gábor írja, szülei Somogyi István balatonfüredi középnemes, református lelkész, esperes és Büky Zsuzsánna, egy középbirtokos leánya. Somogyi Szentgyörgyihez hasonlóan iskoláit több helyen végezte, elsőként a pápai református kollégiumban, majd 1806. novemberében a pozsonyi Királyi Akadémia joghallgatója lett. Pápán töltött éveiről tudható, hogy 11 évet töltött az iskola falai között (1794-1805 között) – ezalatt a kollégiumot a *Mondolat* rézkarcát Bécsben megrendelő Márton István vezette, illetve a tanári karhoz tartozott Tóth Ferenc is,¹⁸² akinek *Helvétziai vallástételt követő túl a' Tiszai superintendenciában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva* című művéből a gúnyirat is idéz.

A lelkészi hivatás helyett ő is a világi pályát választotta, miután 1805-ben egy évet töltött Pákozdon, holott Fábrián szerint szép reményekkel indult az egyházi pályán. A joggyakorlatot

---

¹⁷⁹ SZILY Kálmán, *Szentgyörgyi Mondolata*. ITK 1899/2, 230-234.

¹⁸⁰ Veszprém, 1819.

¹⁸¹ FÁBRIÁN Gábor, *Adatok Somogyi Gedeon életéről*. 15, Figyelő 1876/I. 15-18.

¹⁸² Erről bővebben lásd: *A pápai kollégium története*, szerk. BODOLAY Géza, KISS József, PÖLÖSKEI Ferenc, RÚZSÁS Lajos, TRÓCSÁNYI Zsolt Bp, Tankönyvkiadó Vállalat, 1981.

a pozsonyi iskola után Veszprémben töltötte, majd Pesten ügyvédi vizsgát tett, azonban „magát nem ügyvédségre, hanem megyei szolgáltra szánta el”.¹⁸³ Ezek után a vármegyében először rendes járásbeli esküdt lett, ám egészségi állapota romlásának következtében inkább levéltárnok lett, egészen 1821-ben bekövetkezett haláláig. Betegségének oka a pápai évek alatt nem rendesen kezelt tüdőgyulladás volt, amelynek hatására tüdősorvadást kapott. Állítólag a későbbiekben ezért nem házasodott meg, és súlyosbodó állapota arra kényszerítette, hogy a világtól elvonultan, csendesen éljen, amely igencsak ellentmond a *Mondolat* írójaként felvállalt szerepnek. A biográfia szerzője ezek után lelkes magyarázatba kezd, hogy míg Somogyi testi erőben ugyan nem bővelkedett, szellemének és küllemének összjátéka olyan megnyerő modort és személyiséget kölcsönzött neki, hogy magasabb körökben is kedvelté és tiszteltté tették őt.

„Ő, mint magán ember, Veszprémben, hol rendesen lakott, a várból egy vár alatt lévő közvendéglőbe szokott volt étkezni lejárni, hol magának az asztalfőn foglalván helyet először, azt számára, bár hány s bármi rangú vendég érkezett is előtte, mindig üresen fennhagyták; s ha néha mégis megtörtént, hogy valami vidékről jött uri vendég oda talált telepedni, azonnal figyelmeztették: üljön máshová, mert az a Gedi bátyánk helye. Az, ki e nevet ismerte, tüstént engedett is; a ki pedig gondolva magában, itt senkinek kiváltsága nincs, maradt, az rendesen úgy járt, hogy mikor a göthös Gedi bácsi betoppant, s őt szemével haragosan végig mérte, a többiek pedig erre fejcsóválva mosolyogtak, a vendég ezt nem soká tűrhette, hanem csakhamar felpakolt s a helyet az azt követelőnek kénytelen-kelletlen, de több esetben jó szívvél átengedte.”¹⁸⁴

Somogyi unokaöccse szerint ez az anekdota is azt példázza, hogy nagybátyja nem az a nevetlen és faragatlan pápai tógátus, ahogy azt Szemere és Kölcsey írta. A veszprémi levéltáros műveltsége is erre bizonyíték, állítólag diák korában már nemcsak a római és görög klasszikusokat, de német műveket is lelkesen tanulmányozott, például Kleistet, Wielandot, Goethét, akiket fordított is. A kollégiumból kikerülve pedig franciául is megtanult, nagy zongorista hírében állott. Fábían elmondása alapján Somogyi fiatalabb korában nagy érdeklődéssel fordult a poézis felé, amelyben gyakorlata is volt. Ennek köszönhető, hogy érdeklődése mindinkább az irodalom felé fordult, így kapcsolódott be a magyar nyelv kérdésének ügyébe is. A nyelvművelésnek ellensége nem volt, de a túlzást, mint mindenben, rosszallta. Az életrajzban elmondottak alapján ez a rosszallás vitte rá Somogyit, hogy „később epochát csinált híres *Mondolatot*, melynek egy irott példánya történetesen jutott kezéhez, még

---

¹⁸³ FÁBIÁN 1876, 16.

¹⁸⁴ FÁBIÁN 1876, 16-17.

bővebben fölszerelve, többeknek, és különösen Kisfaludy Sándornak buzdítására, sajtó alá adta.”¹⁸⁵ Itt is tisztázódik tehát, hogy az eredeti, debreceni szöveg nem Somogyi szerzeménye, egy példányt kaphatott belőle, amely az átdolgozás után megtettehatását.

Somogyi 1819-es értekezésében bontja ki bővebben nyelvújításról vallott nézeteit. Itt leírja, hogy későbbi fordításaiban igyekezett a magyar nyelvet mentesíteni mindenféle idegen hangzástól, illetve nem próbálta a szövegeket értelmükben minél egyszerűbbé tenni, kerülve a felesleges értelem és jelentés ficamítást. Megpróbálja tisztázni, hogy ő személy szerint az elkerülhetetlen újítást nem ítéli el, de az olvasó gyötrése sem célja. „Ha írásomat (Stylus) a’ közrendű Magyar, a’ mennyiben t.i. elméjével felfoghattya, világosan megértheti; csak hogy a’ mellett a’ pallérozottabb rész is, meglelégedéssel olvashassa.”¹⁸⁶ Ezt a gondolatmenetet pár oldallal később még tovább fűzi:

„A’ mi engem’ illet, ámbár azon Hazabeli Ujjítóknak, vagy ugy-mondott Neologusoknak, kik egynéhány esztendőktől fogva, Anyai Nyelvünknek a’ mint magok állittyák szükséges bővítésén, ‘s csinosításán vetekedve dolgoznak: eléggé tapasztalt szorgalmokat, ‘s vas álhatatosságokat, egy részről nem csak felette becsülöm; hanem a’ jó ‘s valóban dicséretes czélnak méltán örvendek is: más részről mindazáltal el nem titkolhatom, hogy a’ heves erőlködések’ küszködő zajjai közt dicső Nyelvünknek bukdosó hánykódását gyakorta rettegéssel szemlélem!”¹⁸⁷

Somogyi később, 1819-ben megjelent munkájában válaszolt is az 1813-as *Mondolat* által kiváltott kritikákra, de legfőképpen a *Felelet a Mondolatra* (1815) személyeskedő vádjaira:

„Többire, ha Munkátskám a’ tudós és jó izlésű Hazafiak közül kedvellőket találhat, meglesz fáradságom’ jutalma; melly ujjabb próba-tételre is ösztönül; de Oltsárlók ellen is paizsul fog szolgálni. Kiknek az általam 1813-dik Esztendőben kiadott MONDOLATRA koholt Feleletjekben, ‘s némely Recensiokban foglalt – nem annyira helyes ellenvetésekre; mint inkább alacsony személy-sértésekre különösen felelni érdemesnek nem tartván; de azokat egészen szó nélkül hagyni nem kívánván: engedjék meg Olvasóm, hogy rész szerént saját mentségemre; rész szerént a’ Mondolattal küszködők megczáfolására – itt foglalhasson (mint-egy toldalék képpen) helyet, ezen igazságos Válasz.”¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ Uo., 17.

¹⁸⁶ SOMOGYI 1819, 60-61.

¹⁸⁷ SOMOGYI 1819, 64.

¹⁸⁸ Uo., VI-XXII.

Mindenesetre az 1813-as *Mondolat* elterjedésének az okozott bosszúságok ellenére volt egy hatalmas előnye is. A nyomozómunka eredményeként ugyanis Kazinczy betekintést nyerhetett a dunántúli kapcsolathálóba, amelyről eddig csak részben volt tudomása. Az említett hálóról rendelkezésre álló források és dokumentumok száma meglehetősen alacsony, illetve egysíkú. Egysíkú ugyanis abban az értelemben, hogy mindig ugyanazon személyeket említik, akiket viszont valamilyen okból igyekeznek időben és térben is távol tartani a *Mondolattól*. A legtöbb érdemi adattal szolgáló helytörténeti munka Veress D. Csaba: *Tótvázsony múltja és jelene* című, 1994-es kiadvány, amely mindössze 2000 példányban jelent meg. A könyv az őskortól egészen az 1990-es évek elejéig dolgozza fel a település történetét. A kötetben csak távolról villannak fel Somogyi Gedeonhoz köthető alakok – például Oroszy Pál, vagy Fábián József református lelkész. A róla szóló monográfiában (*Fábián-émlékkönyv. Fábián József (1761-1825) református esperes pályafutása* (Hudi József, Pápai református gyűjtemények, Pápa, 2002) pedig hiába keressük a *Mondolattal* való kapcsolatra utaló nyomot, a kötet Fábián ezerirányú munkásságával foglalkozik. A szerző mintha kínosan ügyelt volna arra, hogy vizsgálatának tárgya ne keveredjen hírbe a gúnyirattal, hiszen Somogyi Gedeonról is csak annyit említ meg, hogy nyelvész. Az elhallgatás aktusa pedig más írásban is tetten érhető, ugyanis Fábián Gábor is azt az igen fontos ténytet hagyta ki Somogyi életrajzából, a „göthös Gedi bácsi” unokaöccse.

Harmath István és Katsányi Sándor *Veszprém megye irodalmi hagyományai*¹⁸⁹ című kötetében – amely a benne található életrajzi anyagot helységenként, azon belül is időrendben csoportosítja – az eddig ismert Somogyi biográfiához képest új információkat nem tartalmaz, és a *Mondolat* létrehozásában közrejátszó, a dolgozatban is említett személyek közül senki nem található meg a felsorolásban. A *Mondolat* szócikk (275. o.) a gúnyiratot Kazinczy munkásságának ellenpontjaként értelmezi, az alkotóról pedig a következő olvasható:

„... a zsebkönyv formátumú kiadás alapötletét adó részének az első fogalmazója Szentgyörgyi József ... Ez a kézirat került Somogyi Gedeonhoz, aki több résszel kiegészítve a Veszprém megyeiek hatékony támogatásával: *Mondolat, Dicshalom*, 1813 címen kiadta.”

Már ebből a felsorolásból is világosan látszik, hogy a gúnyirat Veszprémhez és környékéhez való kötődésének vizsgálata milyen akadályokba ütközik. Az ebből fakadó aránytalanság pedig jól érzékelteti a *Mondolatra* irányuló fókusz megtartásának nehézségeit,

---

¹⁸⁹ *Veszprém megye irodalmi hagyományai*, szerk. HARMATH István KATSÁNYI Sándor, Megyei Könyvtár Veszprém, 1969.

hiszen a létrehozásában szerepet játszó értelmezői- és alkotói közösség teljeskörű és alapos rekonstrukciójának hiánya valóban azt a látszatot keltheti, hogy a *Mondolat* csak a már jól ismert, kazinczyánus irányból értelmezhető. Ennek ellenére nem tartom teljesen kizártnak más források létezését, amelyek segítenek oldani ezen aránytalanság keltette feszültséget, bár egyelőre levéltári kutatásaim során sem találtam ilyet.

II. A *Mondolat* forrásai és mintái

A *Mondolat* forrásainak és mintáinak vizsgálata több szempontból is nehézségekbe ütközik. Elsősorban figyelembe kell venni a Szentgyörgyi- és Somogyi-féle változat azonosságait és különbségeit, másodsorban a szakirodalomban és a levelezésekben megjelenő – sokszor egymásnak igencsak ellentmondó – forrásmegjelöléseket is. Az egyszerűbb áttekinthetőség érdekében ugyanis szinte mindenki (maguk az érintettek és a témával foglalkozók is) igyekeztek (a maguk módján) a felismert textusokat listába szedni, rendszerezni – változó pontossággal. A pontossághoz kapcsolódva fontos még azt is megemlíteni, hogy senki nem közölte, milyen elv alapján rendezte sorrendbe a forrásokat. Így eddig nem lehetett tudni, hogy mennyiségi (kinek a műveiből ismertek fel többet a listák összeállítói), vagy minőségi alapon (a szó szerinti átvétel vagy az eredetitől legjobban eltérő átvétel számított) szerveződtek ezek a listák. Mint látható lesz, mindenkinél vannak bizonyos „alapforrások”, a többi tétel szerepeltetése pedig dinamikusan változik. A listán szereplő művek, címek és szerzők ennek a hullámnásznak megfelelően hol egy-egy jól érzékelhető csúcspontban emelkednek ki (pl. Kazinczy Ferenc személye, mint a *Mondolat* kritikájának elsődleges célpontja), hol a feledés homályába merülnek.

A dolgozat ebben a fejezetben bemutatja a DEBRECENIMONDOLAT és a *Mondolat* mintáit és forrásait. Forrásnak azt a textust hívom, amely átvételként szerepel mindkét szövegváltozatban, mintának pedig azt nevezem, amelyek mintegy előzményként, kiindulópontként esetleg példaként szolgálhattak a változatok szerkezetére, megszövegezésére, tehát mint inspirációs bázis szerepeltethetők.

Ahhoz, hogy a források azonosítása pontos és hiánytalan legyen, a dolgozatnak vissza kell térnie a DEBRECENIMONDOLAT és a *Mondolat* elsődleges kontextusához is – amelyet Takáts József a „vizsgált szövegek elkészítésének kontextusa”-ként említi.¹⁹⁰ Ez a visszatérés nemcsak az a DEBRECENIMONDOLAT és *Mondolat* szövegének megértési korlátait igyekszik feloldani – hiszen az utókor által fel nem ismert, illetve különböző okok miatt fel nem ismerhető szöveghelyek és átvételek csak rontják a gúnyirat megértési esélyeit – hanem igyekszik eltávolodni az olyan forrásmegjelölésektől is, ahol egész életművek vannak megjelölve kiindulópontként, ezáltal – hibásan – lehetőségként magukban foglalják a Somogyi-féle 1813-as gúnyirat után megjelent műveket is. Továbbá az elsődleges kontextus segít kiküszöbölni a forrásokkal kapcsolatos szakirodalmi redundanciát is, amelynek köszönhetően régóta nem

---

¹⁹⁰ TAKÁTS József, Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett. 316. ItK 2001/3-4, 2001, 316-324.

történt előrelépés a források tisztázásában. A kutatók ugyanazokat a neveket sorolják fel – Kazinczyt és Berzsenyit kiemelve – holott a teljes szövegvizsgálat hiányában ez nem feltétlenül indokolt, mivel eddig nem lehetett pontosan tudni, műveik milyen arányban szerepelnek a többi, említés szintjén tárgyalt szerzők műveivel szemben. A műcímek elmaradása itt szintén elvonja a figyelmet a teljes forrásazonosításról, hiszen egy-egy életmű esetében nem kizárólag a szépirodalmi szempontból érdekes írásokat kell figyelembe venni, mint ahogy például Pethe Ferenc esetében is, aki elsősorban mint matematikus és gazdasági szakíró tevékenykedett. A kontextus ilyen irányú kibővülése pedig megerősíti, hogy a DEBRECENIMONDOLAT és a *Mondolat* esetében számolni kell azzal – az immár nem csak – lehetőséggel, hogy nem kizárólag a szépirodalom berkein belül, az irodalmi nyelvre vonatkozó nyelvújítási párbeszédbe kapcsolódnak bele a pamfletek, hanem több (akkor még kialakulóban lévő szaknyelvű) tudományterületet is érintett lehet. A források áttekintése és elemzése ezen kívül a DEBRECENIMONDOLATnak és a *Mondolatnak* a magyar nyelvújítás elbeszélésében elfoglalt helyét is igyekszik pontosítani, mert a 19. század második felében még volt olyan álláspontot, amelyben a pamflet szándékainak pozitívumait igyekeznek kiemelni,¹⁹¹ míg az újabb eredmények tükrében a hangsúly más karaktergyilkosságra kerül: „az intézményen (azaz Széphalmon és Kazinczy Ferencen való) kívüliség eklatáns példája a *Mondolat*. A Kazinczy által lefektetett és sajátosan rosszul alkalmazott etikai szabályok [...] teljes elutasítását jelentő pamflet szubverzivitása valóságos karaktergyilkossággal ér fel.”¹⁹² De kik voltak a kritika elsődleges célpontjai és miért?

1. A Szentgyörgyi-féle DEBRECENIMONDOLAT keletkezési ideje

Szentgyörgyi József művének pontos keletkezési idejét nem ismerjük, így erre továbbra is csak következtethetünk. Az első fejezetben bemutatott időpont (ti. a *Mondolat* eredeti változata az 1810-es években superintendens Benedek Mihály felhívására készült) éppúgy bizonytalan, mint a gúnyirat pontos keletkezési helye és ideje is, ezért az arra való hivatkozás a szakirodalomban is eltérő. Váczy János szerint a debreceni szöveg 1809 körül születhetett, Szentgyörgyi Barczafalvi Szabó Dávid és társai gúnyolására készítette, de csak barátai

---

¹⁹¹ „tudvalevő dolog, hogy a *Mondolat* senkit nem nevezett nevén, senkinek személyét nem bántotta, s tisztán csak az újításokkal foglalkozott. Hiába keresne abban az ember egyetlen sértő személyeskedést vagy faragatlan durvaságot; ilyenekkel nem foglalkozott Somogyi. [...] s az is bizonyos, hogy Somogyi nem Kazinczyt akarta ábrázoltatni.” TAKÁTS Sándor, *A Mondolat és a Felelet hatása. Második és befejező közlemény*. 364. Katolikus Szemle 1891/3, 364-388.

¹⁹² ONDER Csaba, *Sárkány a sziklaüregben. Berzsenyi Dániel és a magyar nyelvújítás*. 61. = *Az ismeretlen klasszikus. Berzsenyi-tanulmányok.*, szerk. FÓRIZS Gergely, VADERNA Gábor. Bp., Reciti, 2018. 57-96.

szórakoztatására.¹⁹³ Tolnai Vilmos tanulmányában már 1807-ről olvashatunk, ugyanis Folnesics Lajos *Alvina* című munkája is 1807-ben jelent meg, és Szentgyörgyi DEBRECENIMONDOLATA már tartalmazza ennek a műnek a kritikáját is.¹⁹⁴ Kölcseynél megint (bizonytalanul ugyan) az 1809-es dátumot találjuk.¹⁹⁵ Ezt a *Felelet a Mondolatra* is megerősíti: „Még 1809. közzül készített egy tiszteletre sok tekintetben méltó Hazafi D Sz.Györgyi József egy kis munkát, mellyet ő Bacczafalvinak szavával Mondolatnak nevezett, ‘s abban Schulz’ új Nemzetségének formájára a’ rossz Neologokat elméjén kicsufolta.”¹⁹⁶ A keletkezést Bíró Ferenc is 1807-1808 körülre datálja, míg Balassa József 1808-1809-ről beszél Kölcsey alapján, holott megemlíti, hogy a szöveg másik lehetséges forrása Wándza Mihály *Búsongó Ámora*, amely írás viszont 1806-os keltezésű.¹⁹⁷ Békési Emil újabb évszámot hoz fel, tanulmánya szerint a debreceni változat nem születhetett 1808 előtt, ugyanis abban már Folnesics is szerepel:

„kigúnyoltatik, torz szóösszetételeivel és *nöstényítésével* vagyis azon ujításával hogy a magyar nyelvbe a nemkülönbséget meghonosítsa, az által, hogy a nőkre vonatkozó nevekhez *né* végragot függeszt [...] És Folnesicsnek ezen újításai 1808 előtt nem lehettek ismeretesek. Folnesics t.i. először 1807-ben lépett fel újításaival [...] havi folyóirat által [...]. Ennek címe *Magyar Szaturnos leendett* [...] Azonban Folnesics más utat kísértett meg ujításainak divatba hozására. Lefordítá és még 1807-ben ki is adá Schelling Gusztáv egy német regényét, *Alvina* címmel.”¹⁹⁸

A debreceni változat születésének dátumáról pontosan maga a szerző sem nyilatkozik. Ahogy Kazinczy Kis Jánosnak 1814 február 26.-án megírta: „Szentgyörgyi retteg, hogy az az ő munkája. Sok esztendő előtt írta azt, vagy egy olyat...”¹⁹⁹ Ehhez képest Szentgyörgyi egy már előbb hivatkozott levelében 1815-ben így fogalmazott:

„Ezelőtt 4 vagy 5 esztendővel T. Böszörményi Pál Úr olvasván Várkonyban Folnesicsnek egygy *Alvina* nevű nyomorult magyarságú könyvét, annak stylusán írt ide Fő T. Superintendensnek Urnak egy levelet: ezt a’ Fő T. Úr énvelem közölvén, említette, hogy szeretné, ha én is írnék rá egy választ...”²⁰⁰

---

¹⁹³ VÁCZY 1891, 269.

¹⁹⁴ TOLNAI Vilmos, *A nyelvújítás, a nyelvújítás elmélete és története*. Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1929. 115.

¹⁹⁵ Uo., 115.

¹⁹⁶ *Felelet a Mondolatra*. 1815. XI.

¹⁹⁷ BALASSA 1898, 11.

¹⁹⁸ BÉKÉSI 1877, 129.-130.

¹⁹⁹ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. február 26., 2604. levél In: KAZLEV. XI., 2604. 246.

²⁰⁰ DIÓSADI ELEKES 1937, 120.

Később Kazinczynál megint más időpontról olvashatunk: „Nem igaz, hogy Somogyi Debr.-ből vette a’ nagyját. A’ nagyja a’ kép, és a’ mi 20 esztendővel ifjabb a’ Debreczeninél.”²⁰¹

Az 1814-ben keltezett levél utalása könnyen félreérthető – ugyanis itt Kazinczy nem a Szentgyörgyi-féle szövegre gondolt, hanem egy másik gúnyíratra, amely 1795-ben jelent meg a bécsi *Magyar Mercurius* egy toldalékában,²⁰² ahogy azt Szily Kálmánnál olvashatjuk.²⁰³ Ehhez képest egy újabb ellentmondás sejlik fel, mivel egy másik Kazinczy-levélben újabb utalás szerepel az eredetire:

„Én Márton és Tóth Ferencz Urakra legkevesebbet sem tudok neheztelni azért, hogy a’ Debreczeni Mondolatot (mellyet az én igen kedves barátom Dr. Szentgyörgyi József Úr ezelőtt 20 esztendővel, a’ Superintendensnek Benedek Mihálynak kedvéért, és egy dévajság órájában Barczafalvi Szabó Dávidnak sültetlen szavaira írt,) egymással, vagy akárkivel közlötték.”²⁰⁴

A Szentgyörgyi-változat pontos keletkezési ideje tehát mindezidáig tisztázatlan maradt – sem debreceni orvos Lengyel Józsefnek szóló levele, sem a Kazinczynak írt mentegetőzése (21. oldal), de még Szentgyörgyi naplója sem ad ezzel kapcsolatban útmutatást. Összefoglalva azonban elmondhatjuk, hogy a Szentgyörgyi-féle változat valamikor 1807 és 1810 között keletkezett.

2. Szentgyörgyi szövegének forrásai a szakirodalomban

Az eredeti, DEBRECENIMONDOLAT forrásainak leghosszabb listáját Tolnai Vilmos közölte, a művek keletkezési dátumával kiegészítve: „1. Wándza Mihály *Busongó Ámora* (1806), 2. Barczafalvi Szigvártja (1787), 3. *A tudományok magyarul* (1792), 4. a Szaklányi-Hunyadi-féle levél a *bécsi Magyar Mercuriusban* (1795), 5. magának Kazinczynak munkái Szentgyörgyivel való levelezése.”²⁰⁵ Érdemes visszatérni rá, hogy Szentgyörgyi csak Folnesicsről nyilatkozott 1815-ös levelében, a többi szerzőt, illetve művet nem említette. Kazinczynak látszólag azonban van tudomása orvos barátja előzetes olvasmányairól (amelyről akár személyesen is

---

²⁰¹ Kazinczy Ferenc – Sárközi Istvánnak, Széphalom, 1814. augusztus 27., 2724. levél In: KAZLEV. XII., 58.

²⁰² A *Magyar Mercurius*ról és a benne megjelent toldalékról bővebben lásd SZOLNOKI Anna, „*De meg fogom nevezni, mint Szaklányit*” *A Mondolat és a Hunyadi-Szaklányi-levél összefüggései = Kéziratosság és nyomtatott kultúra a régiségben. Fialatok konferenciája 2020.* szerk. KOVÁCS Annamária, MOLNÁR Annamária, VIRÁG Csilla, VITKAI Nóra, VRABÉLY Márk, Bp., Reciti 2021. 255-271.

²⁰³ SZILY Kálmán, *Gúnyirat a nyelvújítók ellen 1795-ből.* ItK 1901/2, 182-188.

²⁰⁴ Kazinczy Ferenc – Sárközi Istvánnak, Széphalom, 1814. szeptember 21., 2740. levél In: KAZLEV. XII., 100-101.

²⁰⁵ TOLNAI 1929, 116.

informálódhatott), mivel Kölcseynek a következőket írta: „Benedek örült, hogy Barczafalvi Szabó pofot kap”.²⁰⁶ Ezt később Rummy Károly Györgynek is megerősítette, ahol szintén Barczafalvi Szabó Dávid neve került elő.²⁰⁷

Tolnai gyűjtéséhez hasonlóan tehát a levelekben is elsősorban Barczafalvi és Wándza szerepelnek első, illetve második helyen, Kazinczy egy másik felsorolásban pedig csak a harmadik helyre szorul.²⁰⁸ Váczy János is csak Barczafalvit, illetve társait nevezte meg.²⁰⁹ Bíró Ferenc szerint azonban a DEBRECENIMONDOLAT ihletője elsősorban Wándza Mihály *Busongó Ámor* című műve volt, amelybe belejátszottak Barczafalvi és mások szóalkotásai is, ám sem Kazinczy, sem Berzsenyi Dániel művei nem játszottak benne lényeges szerepet.²¹⁰ A lényeges szót érdemes azonban némi távolságtartással kezelni, ugyanis a Kazinczy-levelezésben mintha kínosan ügyelt volna rá mind Kazinczy, mind Szentgyörgyi, hogy se Kazinczy, se Berzsenyi neve nem kerüljön elő – sőt, amint láttuk, a széphalmi mester többek előtt igyekezett „tisztára mosni” debreceni barátja nevét.²¹¹

3. A DebreceniMondolat mintái

Szentgyörgyit a szöveg megírására egyházi emberek szólították fel, a szöveg szerkezetében pedig egy egyházi beszédekhez hasonló felépítést figyelhetünk meg.²¹² Szentgyörgyi számára nem voltak ismeretlenek ezek a szövegek, ugyanis életrajzában több helyen szerepel református iskolai előképzettsége,²¹³ így, mondhatni hozzáértőként fordulhatott a prédikációkhoz. A pamflet tartalma, azon belül is a szövegben megfogalmazott három tétel pedig nagyban hasonlít a *Magyar Kurír* 1804-ben megjelent Kultsár-féle Pályatétel kérdéseire és felvetéseire:²¹⁴ „az emberi Nem’ megnemesítésére a’ tudományok elterjedése, úgy a’ Nemzetek’ tsinosodására a’ nemzeti nyelv kimíveltetésére legbizonyosabb eszköz.”²¹⁵ Tolnai Vilmos összefoglalásában a pályatétel főbb kérdései a következők voltak: „szük-e, tökéletlen-e nyelvünk, szükség van-e fejlesztésre, mint a külföld vallotta, s vele sokan itthon is; vagy pedig annyira tökéletes-e, hogy

---

²⁰⁶ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1814. március 16., 2621. levél In: KAZLEV. XI., 279.

²⁰⁷ Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1814. március 16., 2624. levél In: KAZLEV. XI., 287.

²⁰⁸ TOLNAI 1929, 117.

²⁰⁹ VÁCZY 1891, 269.

²¹⁰ BÍRÓ 2010b, 509.

²¹¹ Nem először - kettejük kapcsolatának komplexitásáról és az Árkádia-pörben megjelenő konfliktusról lásd bővebben: BÓDI Katalin, *Gólyafészek és angolkert. Az Árkádia-per kontextusai Kazinczy Ferenc folyóirat-közleményeiben és levelezésében* = B. K., *Látásgyakorlatok. Kontextusok Kazinczy Ferenc képzőművészeti tárgyú írásaihoz.* (Irodalomtörténeti füzetek 184. szám). Bp., Reciti, 2021. 168-214.

²¹² TOLNAI 1929, 116.

²¹³ HALMY 1993, 333-357.

²¹⁴ TOLNAI 1929, 117.

²¹⁵ Idézi TÓTH Kálmán, *A Kultsár-Prónay-féle pályatétel.* ItK, 2007/1-3. 147-169.

pallérozására nincs is szükség, mint sok elfogult vérmes magyar hirdette.”²¹⁶ Szentgyörgyi DEBRECENIMONDOLATában ez a következőképpen néz ki:

„Három dólgookról czélzok a’ fel tett Tárgyban képpes izzadozni:

Első tekinti mely szükséges a’ Magyar nyelv mívelése

Második: ki végezi annak lehattét

Harmadik Módjait és Segédjeit fejezi.”²¹⁷

Szentgyörgyi ebben a három tételben jelölte ki a DEBRECENIMONDOLAT tárgyát is: „a magyar nyelv kimíveltetésének szükséges és kerülhetetlen volta.”²¹⁸ A Kultsár-féle Pályatétel és a pamflet így témájukban is összevágna, holott a szakirodalom Tolnaiig nem számolt a Pályatétel mintaként való azonosításával. Szentgyörgyi ismerhette is a művet, annak ellenére, hogy Kazinczyval váltott leveleiben a Pályatételről nem esett szó, a „Jutalom Kérdés” recepciótörténeti vizsgálatában Kazinczy Ferenc is szerepet kap, mint a pályaművek utókori értékelésének egyik referencia-alapja.”²¹⁹ Ugyanis a pályadíj-nyertes Kis János Szentgyörgyivel is kapcsolatban állt (ahogy erre Kazinczy²²⁰ és Halmy Márta²²¹ is utalt), így nem zárható ki az sem, hogy Szentgyörgyi magától Kistől értesült mind a nyereményről, mind a pályatételről.

A pályatételen kívül további minta is azonosítható, amely inspirálhatta Szentgyörgyit az gúnyirat elkészítésére. A mintát a *Felelet a Mondolatra* szerzői, Kölcsey Ferenc és Szemere Pál is megemlétték Schultznak Campe új németiségét csúfoló paszkvillusát.²²² Rubinyi Mózes a későbbekben ennek a gúnyiratnak is feldolgozta a történetét, illetve tárgyalta Campe és Schultz munkásságát is.²²³ Joachim Heinrich Campe ugyanis német nyelvterületen híres

---

²¹⁶ TOLNAI 1928, 26.

²¹⁷ SZENTGYÖRGYI, 4.

http://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/pdf/Nev_nelkul_Szentgyorgyi_Jozsef_Mondolat.pdf

míg Somogyinál:

„Három dólgookról czélozok a’ fel-tett tárgyhoz képest.

Első tekinti: mely szükséges a’ Magyar Nyelvmívelés.

Második: kivégezi annak lehattét.

Harmadik: módjait, és segédeit fedezi.” MONDOLAT 1813, 180.

²¹⁸ SZENTGYÖRGYI 2.

²¹⁹ TÓTH 2007, 148.

²²⁰ „Dr. Szent Györgyi József Úr, (Superintendens Kis János Urnak és nekem igen kedves barátunk ‘s egyyike a’ legszebb lelkű! s’ legtisztább fejű embereknek a’ kiket a’ Jehova valaha teremtett) így irta a’ Mondolatot, mellyel Somogyi most lenyomtatata.” Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. április 8., 2637. levél In: KAZLEV. XI., 320.

²²¹ HALMY 1993, 334.

²²² TOLNAI 1929, 116.

²²³ RUBINYI Mózes, *A Mondolatról és nyelvújításunk egy elhanyagolt forrásáról*. Magyar Nyelvőr XXXII. I. 1-12.

nyelvújítónak számított, ifjúsági íróként²²⁴ és pedagógusként is tevékeny volt, ő volt a Humboldt-fiúk nevelője. Kapcsolatban állt Kanttal, Lessinggel és Mendelshonnal is. Rubinyi Campe szótárának 1813-as kiadását vette alapul,²²⁵ holott a szótár első kiadása 1801-ben jelent meg Braunschweigban két kötetben, *Wörterbuch zur Erklärung und Verdeutschung der unserer Sprache aufgedrungenen fremden Wörter Von J. H. Campe. Braunschweig* címmel.²²⁶ A második, javított kiadás egy harmadik kötettel kiegészülve 1808-ban²²⁷ látott napvilágot, majd ezt követte a Rubinyi által elemzett 1813-as változat.²²⁸

A német gúnyirat mint lehetséges minta Balassa József, a veszprémi változat 1898-as kiadójának bevezetésében is szerepel, ám az idézet ugyanaz, amely a *Felelet a Mondolatra*-ban is megtalálható.²²⁹ Balassa ennél mélyebben nem tárgyalja a debreceni változat és a német pamflet összefüggéseit, összehasonlítása pedig már az 1813-as szövegváltozatát veti össze Campe szintén 1813-as szótárának szócikkeivel. Rubinyi Mózes tanulmánya is a kibővített, veszprémi-változat szótárát veszi alapul, ám eközben Szentgyörgyit is emlegeti: „Ki lehetett az a Schulz, kinek Campéról írt gúnyolódása Szentgyörgyiékre is hathatott? [...] Szentgyörgyi saját alkotásaikkal is gúnyolja a túlzókat és így saját tréfás alkotásain kívül a koráig keletkezett újonnan képzett szók egy részének gyűjteménye is az ő munkája.”²³⁰ Mivel azonban Rubinyit a két szöveg összevetésében a szótárakban szereplő szavak fordításának, illetve létrehozásának mibenléte érdekli,²³¹ ezért elsősorban nem a *Mondolat* elemzése a célja, hanem „a német nyelvújításnak magyarra tett hatásáról s e hatás hangsúlyozásának helyességének”²³² bemutatása. Rubinyi Campe szótárának a *Mondolat* szótárával való összehasonlításában Balassához hasonlóan a veszprémi, kibővített változatra támaszkodik. Mintegy harminchárom példát hoz a Szentgyörgyi-változat szószedetéből,²³³ bizonyítva a német nyelv magyarra gyakorolt hatását.

---

²²⁴ *Die Entdeckung von Amerika*, 1781-1782 című művének magyar fordítása 1817-ben jelent meg „*Amerika vagy az új Világ feltalálásának Históriaja az Oskolás gyermekek számára kérdésekbe és feleletekbe foglalva Naszályi János által*”.

²²⁵ RUBINYI 1903, 2.

²²⁶ <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/volumes/id/PPN556268520> (letöltés ideje: 2023. április 17.)

²²⁷ <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/urn/urn:nbn:de:hbz:061:1-544094> (letöltés ideje: 2023. április 17.)

²²⁸ <https://books.google.de/books?id=niQ-AAAAcAAJ>

²²⁹ BALASSA 1898, 11.

²³⁰ RUBINYI 1903, 3.

²³¹ Uo., 3.

²³² Uo., 4.

²³³ RUBINYI 1903, 4-7., vö. SZENTGYÖRGYI 6-9.: állapotani, eldőd, ennenség, évkönyv, felületes, felületes, hajlag, hozzálmány, iramat, izlelotudomány, kézkönyv, körny, különölni, látodalom, lehetete, módivagyoniség, mondákság, mondolat, moztontyudákság, muzsiköszönösdi, művödelem, négyeglet, nimlány, nyilvánítani, okalap, okértékség, szájmód, tanulmány, titkáts, ügyész, zengemény, vágtsó, villo, vízepítettés. – Sz.A.

A *Felelet* Campe mellett azonban Schulz nevét is említ, akit Rubinyi Joachim Christoph Friedrich Schulzként azonosít.²³⁴ A kor visszaemlékezései szerint Schulznak nagy hajlama volt az utánzó gúnyra, s 1789-ben kiadott *Almanach der Belletristen und Belletristinnen* című munkája utánzása volt Karl Friedrich Bahrdt *Kirchen- und Ketzeralmanach* című művének. Schulz járhatott Magyarországon is, ugyanis több útirajz-kötetet is megjelentetett, amelyből kitűnik egy magyar történeti tárgyú regény is, amely 1791-ben jelent meg: *Martinuzzi, oder Leben eines geistlichen Parvenu's*. Schulz humoros hangvételű írásain és útleírásain kívül azonban írt egy tréfás hangvételű kritikát Camperól, de ez csak Schulz halála után jelent meg, a következő címmel: *Schreiben an den Herrn Schulrath C... über seine neuesten Sprachausdehnungsversuche. Ein handschriftlicher Nachlass; in den Mitauschen Wöchentlichen Unterh. Bd. 1. S. 245. u. S. 281.* Megjelent 1805-ben, a *Wöchentliche Unterhandlungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Russland*-ban.²³⁵ Rubinyi ennek kapcsán arra tér ki, hogy Schulz ezek után egy hasonló vitába keveredett, mint amely a *Mondolat* körül alakult ki. Schulz ugyanis a németesítésről (a fordításokban legalábbis) olyan elítélőleg szolt, hogy saját, németesítő „bűnét” is beismerte nyilatkozott a későbbiekben az olvasóközönség előtt, ezen érveit mégsem hozta fel Campe ellen (aki ekkor már megnyerte a német akadémiai pályadíjat, amelyet a németesítés módjáról írt). Rubinyi Mózes szerint Schulz írása ezáltal erősen kapcsolódik a német nyelvújító törekvésekhez, azon belül is egyfajta behódolás a nyelvgyazdagító törekvések előtt, amelyet Campe új szavaiból, illetve azok mintájára alkotott meg.²³⁶ Ám a kéziratos terjedést, illetve a szöveg korábbi ismertségének lehetőségét sem lehet kizárni, ugyanis a cím után kiegészítés (*Ein Handschriftlicher Nachlass*)²³⁷ egy olyan kéziratban fennmaradt (akár másolat) változat létezését feltételezi, amelynek pontos keletkezési idejére, illetve változataira, javításaira (amennyiben vannak) és terjedésére csak következtetni tudunk.

Mindesetre Schulz írása terjedelmében is hasonlóságot mutat a DEBRECENI MONDOLATÉVAL, egyforma hosszúak. Rubinyi nem állt meg a feltételezéseknél, Schulz szövegének tanulmányozása során olyan fontos azonosságokra hívta fel a figyelmet, minthogy a német gúnyirat szerzője ugyanúgy járt el, mint Szentgyörgyi:

---

²³⁴ RUBINYI 1903, 12.

²³⁵ Johann Friedrich VON RECKE, Karl Eduard NAPIERSKY (szerk.): *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Mitau, Johann Friedrich Stedehagen und Sohn, 1832. 152. – *Unterhandlungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Russland*. 1805, 245-281. – Mitau: ma Jelgava, Alsó-Lettország központja.

²³⁶ RUBINYI 1903, 10.

²³⁷ Fordítása: Egy kéziratos hagyaték – Sz. A.

„Schulz Campe új szavaiból, részint mintájukra önalkotta szavakból gúnyos szöveget állít össze, melyben az új szavak ritkított betűvel vannak nyomtatva s jelentésük számokkal jelzett jegyzetekben az egyes lapok alján van megmagyarázva. A tartalom: hódolás e nyelvgazdagító törekvések előtt, s a gúny: az alapeszme kifejezése önmaga szerint, s a nevelés eredmény elibünk állítása, a mely e bizonynyal túlzott törekvésekből fakadhatott volna.”²³⁸

A bekezdés állításainak alátámasztására ezek után a tanulmányban a Schulz-szöveg utolsó bekezdéseit olvashatjuk németül. A kortársak között Rubinyi után egyedül Kállay Ferenc 1837-ben, a puristák ellen irányuló kritikájában hivatkozott a gúnyiratra: „[...] másutt hajótörést szenvedtek a’ puristák. Olvassa meg csak valaki Schulz Fridrik levelét Campéhoz, mindjárt látni fogja, hogy az a’ Mondolatnak társa, vagy inkább megelőzője volt.”²³⁹

Szentgyörgyi változatának szószedete azonban nem egyedülálló példa a kor irodalmában. A Tolnai által is sokat emlegetett Barczafalvi Szabó Dávid *Szigvárt Klastromi története* című két részes műve²⁴⁰ is egy szótárral egészült ki mindkét kötet végén, bemutatva Barczafalvi újításait, illetve azoknak latin és német megfelelőit, ahogy az Szentgyörgyiné is több helyen szerepel.²⁴¹ A két szótár között több egyezés is található, tehát a *Szigvárt* történetét nemcsak mint lehetséges mintát, hanem mint forrás is figyelembe kell venni. Barczafalvi szótárában azonban kérdéses, hogy az ő átvételei honnan származnak, ugyanis „a Szigvárt hirhedt (sic!) szótárában szép számmal találhatjuk Kalmár György faragta szavakat is.”²⁴²

Barczafalvi szótárához hasonló példa Kováts Mihály *Chémia vagy természettitka* című műve.²⁴³ Kováts köteteinek végén minden esetben egy szótár található, amelyekben az általa magyarra fordított német kifejezések szómagyarázatait adja meg. Művének különlegessége abban rejlik, hogy „tartalmilag Gren Fridrik Albert Korlát²⁴⁴ doktor német nyelvű könyvének,

---

²³⁸ RUBINYI 1903, 10.

²³⁹ KÁLLAY Ferencz, *Könyvirálati szabályok, vagy is az Értekezés a’ Recenziók’ természetéről*. 18. Tudományos Gyűjtemény 1837/5. 3-27.

²⁴⁰ BARCZAFALVI 1787.

²⁴¹ SZENTGYÖRGYI, 6-8.

²⁴² TAKÁTS, 1891, 367. Takáts itt egyértelműen Steiner Zsigmond (Takátsnál Simonyi) 1872-ben megjelen cikkeire gondolt: *Adatok a magyar nyelvújítás történetéhez. Barczafalvi Szabó Dávid: Szigvárt’ Klastromi Története. 1787.*, Magyar Nyelvőr, I/1. 1872, 45-48., illetve Uo.: *Adatok a magyar nyelvújítás történetéhez. Barczafalvi Szabó Dávid: Szigvárt’ Klastromi Története. 1787.*, Magyar Nyelvőr, I/2. 94-99. Szigvárt recepciótörténetét pedig lásd MARGÓCSY István, *Szigvárt apológiája. Barczafalvi Szabó Dávid és a nyelvújítás.* = Uo., „...A férfikor nyarában...” *Tanulmányok a XIX. és XX. század magyar irodalmából*. Pozsony, Kalligram, 2013, 110-129.

²⁴³ KOVÁTS Mihály, *Chémia vagy természettitka*. Gren Fridrik Albert Korlát doktor szerint magyarul. I-VI darab. Budán, Landerer Anna betűivel 1807.

²⁴⁴ Friedrich Albrecht Carl Gren (1760-1798), eredeti művének címe: *Systematisches Handbuch der gesamten Chemie*. 1787-1794.

magyarul legelőször írt változata,²⁴⁵ ám Barczafalvi Szigvártjától eltérően természettudományos témáról értekezik. Kováts saját fordításáról ezt írja az első kötet előszavában:

„Én jeget törtem, mert a legelső magyar Chémiát irtam, még pedig úgy, hogy a’hoz semmi tsak dirib-darab töredék készültek sem vóltak. Minden tsupán magamnak kellett legelőször kikeresnem a nyelv kebeléből. [...] Ha igaz az, hogy magyarul irhatni Chémiát, akkor igaz leszen az is, hogy magyarul minden tudományt irhatni, tudva lévén, hogy a’ Chémia a’ legujabb és legnehezebb tudomány. [...] A Magyarnak mind a’ nyelve, mind az esze alkalmas a’ra, hogy a’ tudományokat magyarul tsepegtesse kedves magzatjainak az elméjékbe.”²⁴⁶

4. Somogyi Gedeon *Mondolata*

A DEBRECENI MONDOLAT (azaz a Szentgyörgyi-féle változat) a *Mondolat* (azaz a Somogyihoz köthető, kibővített és kiadott szövegvariáns 19-46. lapja. A többi hozzátoldás és a szótár kibővítése is Somogyitól származik, illetve Somogyi több helyen is megjegyzéseket, lábjegyzeteket fűzött a szöveghez. A veszprémi változatban, azaz a *Mondolatban* tehát a *Vezérszón*, illetve a Szótár eredetileg kb. 200 szót tartalmazó alapszavain kívül nincs más, amit Szentgyörgyi írt volna. Mindezt Somogyi is elismeri, hogy a szöveg nem teljes egészében az ő műve: „Egy tudatomból még eddig tündérített Íróknak, a’ Magyar Nyelv’ kimiveltetéséről írt Mondolat-Czímű Iramattya általam Ajánlat-Levéllal, és *Vezérszóval* kísértetve; legsül pedig Jegyzésekkel megbővitve készen van, ‘s csak sajtót vár.”²⁴⁷ Ezen kívül Somogyi arra is kitér, miként jutott ő az általa eredetinek tekintett *Mondolathoz*:

„A’ minap egy tudós Hazánkfiát, kit a’ végzés tölem meszsze eltola, ‘s kit régebben számláltam Barátim közé – látni mentem. [...] Utóbb Tudományos ötletekre térvén a’ szó: egy rakás Iramat egyszerre az aszталra hág, - mellynek egyik Füzetében magát a’ Mondolat is találá. Ő láttatá velem a’ darabot elsőben, mellynek pillangó ketseit éh szemekkel faldoztam [...]. Legalább, miolta csak ezen mestermívét bírom, nem szüntem tudaklani nevét. (...) A’ fennt éréntett Mondolat’ birtokáival tehát hazavetemedvén; [...] – míg végre megkérődtem, hogy aztat szükséges bővétményekkel adnám ki: hogy így, a’ ki a’ forrásból nem meríti, általam juttatnék tudásához. Annyival inkább, mivel erre önn’

---

²⁴⁵ WOLFRAM Ervin, *Az anyanyelv viszonya a természettudományokhoz*. 305. Magyar Nyelv 1980/3. 304-308.

²⁴⁶ KOVÁTS 1807, V-X.

²⁴⁷ MONDOLAT 1813, 194.

Könyvtáramban is feles segédekert nyerhettem; de több helyekről Barátim is nagy tsemókát, ‘s szinte bõrõndõkkel küldõznének a’ már birttak’ mellé.”²⁴⁸

A *Mondolat*ból kibontható narratíva szerint tehát a szerzõ elõször vendégségben találkozott az eredeti szöveggel, amelyet hazavitt és baráti körében alaposan megtárgyaltak, mígnem valaki elõállt az ötlettel, hogy akár Somogyi is kibõvíthetné a DEBRECENIMONDOLATot, amelyet saját, illetve mások könyvei és ismeretei alapján meg is tett, a szótár szavainak mennyiségét Szentgyörgyihez képest pedig körülbelül megnégyszerezte.

5. A DEBRECENIMONDOLAT és a *Mondolat* szöveg- és forrásbeli különbségei

Váczy János szerint a két *Mondolat*, a debreceni (azaz DEBRECENIMONDOLAT) és a dunántúli (vagyis a *Mondolat*) szövegváltozat között sok eltérés nem található. Ezt Balassa is megerõsíti, ugyanis az 1898-as kiadású *Mondolat* után közöl egy listát, amelyben a fennmaradt kézirat és a Somogyi-változat különbségeit tekinti át.²⁴⁹ Balassa észrevételein kívül én sem találtam eltéréseket a két változat között, egy-egy szónak csak a helyesírása különbözik a két változatban. A két szöveg között valóban árnyalatnyi különbségek vannak, amelyek az értelmezést nem zavarják meg egyik esetben sem. Azokat a példákat fogom a következõkben leírni, amelyek nem az ortográfia vagy az esetleges félreolvasás és másolási hibák következtében térnek el egymástól, hanem szándékos „elferdítés” állhat a háttérben.

Szentgyörgyi	Somogyi
tudományomnak	Ízlelõtudományunknak
növõtények	nõtevények
engedjem hogy beszédemnek	engedd, hogy beszédem
peshett heverõhöz	heverohez
a Magyar nyelv mívelése	Magyar Nyelvmívelés
az alakok bosszútételeinek	az álnok bosszútételeinek
állangósok, sopárok és eggyügyü voltok	állangó sopárok, és eggyügyüek voltak
annyi nyomorúval bajózva	annyi búval nyomozva

²⁴⁸ MONDOLAT 1813, 173.

²⁴⁹ BALASSA 1898, 95-97.

magokra bízván átlohadok Mondolatomnak utolsó tikkelyére	magokra az Olvasókra bízván
peshedező félven lévőök szólekiszmószókat	pessedező
Magyar Vérjeket	Magyar Verseket
Dokumentum	Scientia

Ezekon kívül hiányoznak a nyomtatott változat szótárából a következő szavak, amelyek Szentgyörgyinéél viszont megtalálhatóak:

Forgáts szerepe: apró forgáts hulladék

Iromány: scriptum

Komoly: serius, severus

Letleni: existantiam continuare

Mondoltam: dixi, peroravi

Póreség: pongyolaság, mezízelenség

Redős-rántzos: rántzokba szedett.

Szájolni: orare, perorare

Szittyá: Scythá:

Tzím: Titulus

Üvölteni: suhogni.

Viádra: hadi sereg, tábor.²⁵⁰

A példákból látszik, hogy Somogyi változtatásai, illetve kihagyásai a debreceni változat értelmén és jelentőségén nem változtattak. Onder Csaba is megerősítette, hogy „a két szöveg között alapvetően helyesírási (rövid és hosszú magánhangzók, egybeírás, különírás ly és j, nj vagy nny stb.), központoszási (vessző, pontos vessző), a kis és nagybetűs írásmód közti eltérés jellemző.”²⁵¹

A veszprémi kör betoldásaival és lábjegyzeteivel pedig az eredeti szöveg jelentéstartományát is bővítette, kiterjesztve az intertextuális utalások keretét, mivel a bővítés következtében sokkal több szerző került a látótérbe. Ahogy már Kazinczy is felismerte, Pethe Ferenc, Wándza Mihály és Folnesics Lajos írásain kívül mind ő, mind Berzsenyi erős kritikát kapott a szövegben.²⁵² A lehetséges források összegyűjtését itt is Tolnai végezte el, állítása szerint az 1813-as változat szövegközi utalásai a következő művekre vonatkoznak: 1. Wándza *Busongó Ámora*, 2. Barczafalvi művei, 3. a Szaklányi-Hunyadi-féle levél, 4. Folnesics *Alvinája* (1807), 5. Perecsényi Nagy László költeményei, 6. Kazinczy munkái, különösen a *Tövissek és Virágok*, *Dayka élete*, 7. Berzsenyi verseinek 1813-as kiadása, 8. Pethe Ferenc újításai, 9. a

²⁵⁰ Még egyszer összevetve a magyar nyelvújítás dokumentumain található Szentgyörgyi-változattal – Sz.A.

²⁵¹ ONDER 2021, 1097.

²⁵² Helmeczi Mihály – Berzsenyi Dánielnek, Pest, 1814. február 21., 149. levél In: BERZSENYI 2014., 333.

Tiszti Szótárak.²⁵³ Mindezekhez Bíró Ferenc még annyit fűz hozzá, hogy az (irodalomtörténész) Bajza József 1906-ban a listát még Kisfaludy Sándor nevével is kiegészíti, mert az 1813-as *Mondolat* az ő szavai közül is mintegy ötvenet használ.²⁵⁴

A lista elemei közül külön figyelmet kell szentelni a Hunyadi-Szaklányi levélnek, ugyanis ennek elsődleges forrása nem a *bétsi Magyar Merkuriusban* megjelent írás, hanem (ahogy arra a pamflet is hivatkozik a 46. lap alján)²⁵⁵ Tóth Ferenc *Helvétziai vallástételt követő túl a' Tiszai superintendenciában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva* című műve.²⁵⁶ A levél XXXV. Püspök Hunyadi Ferentz című részben olvasható, ahol Tóth Hunyadi életének tárgyalása során közli a levelet – a *Mondolathoz* hasonlóan szintén lábjegyzetben. Ahogy Tóth is írja, az általa közölt levél nem teljes, például hiányzik belőle a 3. bekezdés utolsó három mondata, illetve az utolsó három bekezdés, amelyek Szily közlésében viszont olvashatóak. Ez a mű eddig nem került kapcsolatba a gúnyirat szövegével, így eddig nem lehetett tudni, hogy Somogyi ezen a lábjegyzeten kívül átvett-e más részeket is a könyvből, mindenesetre a *Mondolat* lábjegyzeteiből (f., s., v.) egyértelművé válik, hogy nem az eredetileg 1795-ben megjelent levelet használta fel, hanem a Tóth Ferenc által közölt részletet.

6. Az 1813-as *Mondolat* forrásainak megjelenése a Kazinczy-levelezésben

A Kazinczy, miután Szentmártoni Radó Sándortól kézhez kapta a *Mondolatot*, többektől írásban érdeklődött a keletkezés körülményeiről. A lehetséges források azonosítása ezáltal időben és térben is távol esik a kézbesítés időpontjától, Kazinczy ugyanis először Dessewffy Józsefnek írt levelében tért ki az általa felismert forrásokra, illetve a *Mondolat* összeállításának módszerére.

„Írásaimból öszveszedte a' szókat, phrásisokat, 's azokból ész és minden elérhető czél nélkül egy Centót fűzött. A' Glossáriumban az én szavaimat öszvekevert a' Barczafalvi, Dugonics, Perecsényi, Vandza, Folnesics, Pethe szavaival, 's nevet rajtok. Így nevetni könnyű. Nagy ellensége Berzsenyinek.”²⁵⁷

---

²⁵³ TOLNAI 1929, 16.

²⁵⁴ BÍRÓ 2010b, 507. ill. BAJZA József, *Kisfaludy Sándor és Nyelvújítás I.* Magyar Nyelvőr 1906/I., 11-17. és Uo., *Kisfaludy Sándor és a Nyelvújítás II.* Magyar Nyelvőr 1906/II., 79-88.

²⁵⁵ „Lásd Püsp. Él. 234. l.” Somogyi, 1813, 46.

²⁵⁶ Győr, 1812.

²⁵⁷ Kazinczy Ferenc – gróf Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. február 24., In: 2602. levél In: KAZLEV. XI., 241.

A sértődöttség, hogy több olyan szerzővel említették közösen, akiket ő személy szerint nem tartott nagyra, arra sarkallta Kazinczyt, hogy észrevételeit minél több embernek elküldje – többek közt Pápay Sámuelnek,²⁵⁸ Kis Jánosnak²⁵⁹ és Sárközy Istvánnak.²⁶⁰ A levelekből kiolvasható, hogy a széphalmi mester az idő folyásával felsorolásából csak Folnesics, Vándza, és Pethe nevét hagyja meg, Dugonics és Perecsényi eltűntek. Bíró Ferenc szerint azért, mert e három szerző diszkreditálta legjobban Kazinczy törekvéseit,²⁶¹ ezért a mester szemében a *Mondolat* legnagyobb bűne nevének összerosása volt az ízléstelen nyelvújítókkal.²⁶² Barczafalvi neve feltehetőleg azért hiányzik a felsorolásból, mert Kazinczy irányában már korábban éles kritikát fogalmazott meg a Magyar Museumban.²⁶³ Takáts Sándor szerint „pedig szegény Szabó Dávid sem tett mást, mint Kazinczy: csinált jó és rossz szavakat. Csak modora különbözött Kazinczyétól; ő a közönség elé terjeszté új szavait, s kérte, választaná ki, ha hasznavehetőt talál közöttük. És a közönség több mint nyolczvan szavát fogadta el és használja manapság is. [...] De azért manapság is gúnyolják őt, még pedig éppen azok, kik Kazinczyt magasztalják.”²⁶⁴ Kazinczy később sem szentelt több figyelmet Barczafalvinak, ám nagy pontossággal ismerte fel a *Mondolat* szövegközi utalásait, amelynek köszönhetően az irodalomtörténet eddig az ő megállapításaiból és észrevételeiből kiindulva próbálta meg rekonstruálni a pamflet forrásait – mint ahogy azt többek közt Váczy Jánosnál²⁶⁵ vagy Tolnai Vilmosnál láthattuk.

7. A Kölcsey- és Berzsenyi-levelezés minta- és forrásazonosításai

Kölcsey Ferenc Kazinczyhoz képest viszonylag későn, egy hónapos csúszással értesült a *Mondolatról*, méghozzá Szemere Páltól:

---

²⁵⁸ Somogyi Gedeon és azok a' becsületes emberkéek a' kik ennek a' boldogtalannak marhaságán örvendeztek, hadd nevensenek, hogy nekem, ki Pethének és Vandzásnak 's Folnesicsnek társává tettek, bezzeg megadták! Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. június 14., 2679. levél In: KAZLEV. XI., 428.

²⁵⁹ „Somogy Zafyrt az az engem tett nyilainak első tárgyává. Velem együtt, 's engem ezekkel öszve keverve bántja Dugonicsot, Vandzát, Folnesicset, Pethét. Ezt nem érted; pedig világos. – Pethe nach mathem, nach gazda, 's jó ember lehet, de jó e Képzelmész, Poeta helyett?” KAZLEV. XII., 58.

²⁶⁰ „Gazság az ő tettek, de azt ők szégyeljük, nem én. Egy Dietai paszquill a' mi Izsák Sámuelünket számárnak titulázta: engem Somogyi Gedeon ültete számárra, 's egy lévbe kevere Folnesich és Pethe Ferencz 's Vandza Urakkal.” Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, 1814. július 27., 2704. levél In: KAZLEV. XI., 489.

²⁶¹ BÍRÓ 2010b, 419-420.

²⁶² Uo., 498.

²⁶³ KAZINCZY Ferenc, XIX. SZIGVART KLASTROMI TÖRTÉNETE. Fordítódott Németből Magyarra BARTZAFALVI SZABÓ DÁVID ÁLTAL. Nyomtatódott Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költségével és betűivel 1787. – – – Két Darabban. Az első áll 627. a' második 720. oldalokból. = Magyar Museum, 1789, második negyed. Pesten' Trattner Mátyás betűivel. 178-187.

²⁶⁴ TAKÁTS, 1890, 368-369.

²⁶⁵ Lásd még: VÁCZY János: *A Mondolat keletkezéséről*. ItK 1891/3, 264-274.

„Veszprémben egy bolond munka jött ki Mondolat cím alatt. Kazinczyt, az új szókkal előtt, egy rangba teszi, Barczafalvi Szabóval, Kalapácsiccsal, Folnesiccsel, Vándzával, Pethével, Dugoniccsal ‘s egyéb hasonlókkal. Egész sorokat kivett a’ Dayka Életéből, egész sorokat Berzsényi ódájából. Én csak egy éjjel olvashatnám.”²⁶⁶

Szemere – Kazinczytól eltérően – egyedül Perecsényi-Nagy László nevét nem említi, ám vele ellentétben először nála fordulnak elő a művek címei is. Kölcsey március 3-án reagált erre:

„Azon munkáról, melly Veszprémben Mondolat cím alatt jött-ki, várok bőv. tudósítást. Akarnám tudni, ha nagy-e vagy kicsiny a’ munka, ‘s ha van-e a’ végén bizonyos Catalógus, melly az új szót foglalta magában, po. vigallicza, stbb. ‘s ha az egész munkának tónusa hasonlít-e ához, mellyel Schulz a’ Campe új Németiségét csúfolá? Nem ok nélkül kérdezem ezeket. Én sokkal ezelőtt láttam egy Mondolatot Debreczenben, ‘s ha ezen Veszprémi azzal egy talál lenni, úgy az Íróját is megmondhatom. Egyébiránt szánom az embert, kinek tiszta distincta ideáji nincsenek.”²⁶⁷

Kölcsey itt minden bizonnyal arra a találkozásra utal, amelyre a Kazinczy-levelezésben is találunk bizonyítékot: „Szemere, talán Februárban, íra nekem valamit a’ Mondolat felől. Azon kicsiny, melly SzGyörgyinek munkája öt vagy hat év előtt, ha jól jön eszembe, Debreczenben láttam volt. A’ többit nem, ‘s látni nem is óhajtom.”²⁶⁸

Kölcsey véleménye a szövegről egyértelműen negatív, értékítélethez pedig a szerzőhöz kapcsolódó állásfoglalás is kapcsolódik – holott úgy tesz, mintha nem akarna tudomást venni a Mondolat létezéséről, annak ellenére, hogy ő maga vallja be, hogy korábban már látta az eredeti, debreceni változatot. Szemerének olyan részletekbe menően nyilatkozott róla, amely feltételezi, hogy alaposan ismerhette a szöveget, hiszen idéz a szótárból, látszólag ismeri egyik előzményét, tehát viselkedése lehetséges bennfentességről tesz tanúbizonyságot. Ehhez képest pár nappal később Kazinczynak már úgy fogalmazott, mint aki Szemere tudósításának időpontjára sem pontosan emlékszik, elhallgatva a március eleji válaszában ismertetett részleteket – holott Szemerének öt-hat évvel ezelőtti információkat idéz vissza pontosan. Ha igaz a Kölcsey által említett dátum, akkor 1808-1809 körül kellett találkoznia a debreceni változattal – 1808. május 19-én pedig megírta első levelét Kazinczyhoz, tehát ismeretségük is

---

²⁶⁶ Szemere Pál – Kölcsey Ferencnek, Pécel, 1814. február 6. – Pest február 12., 110. levél In: KÖLCSEY 2005. 288. Kiemelés az eredetiben.

²⁶⁷ Kölcsey Ferenc – Szemere Pálnak, Álmosd, 1814. március 3., 115. levél In: KÖLCSEY 2005. 302. Kiemelés az eredetiben.

²⁶⁸ Kölcsey Ferenc – Kazinczy Ferencnek, Álmosd, 1814. április 3., 2632. levél In: KAZLEV. XI., 310.

akkoriban indult, így akár tudósíthatott is volna róla. Ennek elmaradására több magyarázat is lehetséges. Elképzelhető, hogy Kölcsey a debreceni változatban nem ismert fel Kazinczyra utaló részletet, vagy ha mégis, akkor nem akarta kockára tenni a friss ismeretséget, így inkább hallgatott. Ám addig felesleges találgatásokba bonyolódni, amíg a Szentgyörgyi-féle debreceni kör levelezése és dokumentumai nem tudnak erre pontosabb választ adni.

Berzsenyi Dániel Kölcseyvel ellentétben nem ismerte a gúnyiratot. Kazinczynak szóló, 1814. február elsejei levelében így vallott erről: „Én a’ Mondolatról semmit nem tudok, küld meg, kérlek, curiosus vagyok azt látni.”²⁶⁹ Kazinczy viszontválaszában arról érdeklődik, megkapta-e első levelét, valószínűleg a két válasz, a február 6-i és február 10-i elkerülték egymást.

„Vetted e leveletem, mellyben a’ Mondolat felől írtam? Hihetem é, hogy azt Somogyi Gedeon Veszpém V árme gyei Esküdt írta? Kérlek tudassd ezt velem és mind azt a’ mit a’ Mondolat felől ‘s Írója felől tudsz. Hogy az ember inmissus percussor, arról nem is kételkedem. Kisfaludi és a’ Kisfaludi emberei a’ gyilkosok; ez a’ boldogtalan csak eszköze azoknak és annak.”²⁷⁰

Itt már tetten érhető az a változás, amely Kazinczynál január elejéhez képest következett be, hiszen Somogyit nemes egyszerűséggel felbújtott gyilkosnak nevezi, a meg nem zavart nyugalom lelkiállapotából tehát egy hónap leforgása alatt eljutott oda, hogy a *Mondolat* szerzőjét egy Kisfaludy által felbérelt gyilkossal azonosítsa.

A következő tudósító Helmeccy Mihály, aki a *Mondolattal* kapcsolatban levelet küldött Niklára. Részletes beszámolót írt annak külalakjával, tartamával kapcsolatban, Radóhoz hasonlóan leírja a rézmetszet is, ám a koszorús poéta alakját nem Kazinczy alakjával azonosítja. Helmeccy leírja a szöveg szerkezetét is, a forrásokkal kapcsolatban pedig a következőket állította: „Az egész Mi egy semmi; mert az egy czél és eszmélet nélkül öszvetoldozgatott, a’ Kazinczy, Berzsenyi, az én, Perecsényi, ‘s Folnesics Pethe és Ruzske phrasiszkáikból, kifejezéseikből, kiszemelgetett szavaikból öszvetoldozgatott zavar és cento.”²⁷¹ Helmeccy hozzáállása világosan megmutatkozik a levél utolsó soraiban – szilaj örültségről, a jó és szép gyalázójáról beszél.²⁷² Kazinczyhoz és Szemeréhez hasonlóan ő is nagy pontossággal jelöli meg a pamflet forrásait, illetve bővíti ki a sort (többek közt saját szöveghelyeit is felismeri, amelyek

---

²⁶⁹ Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. február 1., 147. levél In: BERZSENYI 2014, 327.

²⁷⁰ Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1814. február 6., 148. levél In: BERZSENYI 2014, 328.

²⁷¹ Helmeccy Mihály – Berzsenyi Dánielnek, Pest, 1814. február 21., 149. levél In: BERZSENYI 2014, 333.

²⁷² Uo., 333.

Berzsenyi verseskötetének bevezetőjéből származnak).²⁷³ Berzsenyi egyetért Helmecczyvel („A Mondolatot nagy nehezen meg kaptam s meg olvastam. Igen helyesen ítélsz róla. De minthogy bolondságai közé sok igazságokat is kevert, méltó lesz azt meg rostálni ne hogy az arany a' salakkal elvetessék.”)²⁷⁴ és véleménye pár nappal később, egy személyes találkozást követően sem változott:

„Tegnap esett értesemre hogy Kisfaludi a' Mondolatnak szerzője. Egy Vasvármegyei rokonom és barátom azt mondja hogy minek előtte ez a' könyv ki jött volna, már Kisfaludi és annak sógora előre tudták és emlegették a' minthogy legelső is volt Kisfaludinak a' Sógora, ki azt Vas megyébe vitte. E' szerint tehát már kétséget nem szenved a' dolog. Somogyival csak magát fedezi.”²⁷⁵

A niklai remete *Mondolathoz* való hozzáállásával inkább eltöprengő nyitottságot mutatott, ám ezzel akaratlanul is kihívta maga ellen a sorsot, amelynek következményei a *Felelet a Mondolatra* szövegében is olvashatóak.²⁷⁶ Toleranciája a szöveggel kapcsolatban többek előtt is gyanússá vált. Kazinczyval való korábbi, ám ennél jóval kisebb visszhangot keltő vitái²⁷⁷ is azt mutatják, hogy nem félt szembe helyezkedni a széphalmi mesterrel, így ez a *Mondolattal* kapcsolatban sem meglepő. Ugyanis azzal, hogy Berzsenyi tanulmányozásra méltónak tartotta a pamfletet, tulajdonképpen mind Kazinczynak, mind Helmecczynek ellentmondott – éppen azoknak, akik véleményvezérek voltak a gúnyirat értelmezésében. Berzsenyi kitért arra is, hogy Somogyi számít válaszára, olyannyira, hogy a viszontválasszal is elkészült már.²⁷⁸ Kazinczy ezenkívül megküldte számára azokat az információkat is, amelyek az első írása óta tudomására jutottak, ám a kiadás körülményeit is pontosítja Szentmártoni Radó Sándor jelentése alapján. A széphalmi mester arról is szól, hogy Somogyinak választ nem ír: „Szemerét kértem hogy válasza ne veszekedés legyen, hanem oktatás.”²⁷⁹ Berzsenyi is

---

²⁷³ Pl.: „*magas Lelkü 's érzelmű Hazafi-szerzők* (Mondolat, 1813 (3)) – ti. Berzsenyit „*csudálhatom Őt a' magas lelkű, 's érzelmű Hazafit.*”-ként jellemezte Helmecczy Berzsenyi 1813-as verseskötetének bevezetőjében (V).

²⁷⁴ Berzsenyi Dániel – Helmecczy Mihálynak, Nikla, 1814. május 15., 156. levél In: BERZSENYI 2014. 341.

²⁷⁵ Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. május 23., 158. levél In: BERZSENYI 2014. 343.

²⁷⁶ „Kevesek számára volt nyilvánvaló – de ezen kevesek közé éppen a kazinczyánerek tartoztak –, hogy a *Feleletben* Zafyr Czenczi nászútját valós események ihlették. Szemere fikciója Berzsenyi 1810-es Pest-Budai utazásának eseményein alapul – amiről egyébként ő maga számolt be egykor Kazinczynak. Berzsenyi nyilvánvalóan magára ismer Zafyr Czenczi alakjában, amikor a *Feleletben* elolvassa Zafyr Czenczi levelét a Mondolatoshoz. Nöstényítésén és németesítésén jobban megsértődhetne, mint a *Mondolat* intertextusaiban konstruálódó, tölgyfa alatt bajuszát tépkedő költő figuráján. De nem sértődik meg, és nem teszi szóvá azt sem, hogy mindezt az általa tisztelt mester legjobb tanítványai írták, és azt is szó nélkül hagyja, hogy mindezt Kazinczy jóváhagyta.” ONDER 2018, 86.

²⁷⁷ Többek közt a dunai-tiszai nyelvjárással kapcsolatos eszmecsere (bővebben: CSETRI 1986, 314-332.) és a Schriftsprache-val kapcsolatos véleménykülönbség (BÍRÓ 2010b., 293-297.)

²⁷⁸ ONDER 2018, 69.

²⁷⁹ Horváth József Elek – Berzsenyi Dánielnek, Bogát, 1814. augusztus 27., 170. levél In: BERZSENYI 2014. 365.

továbbította a *Mondolat* hírét, amelyre Horváth József Elek a következőket írta: „békességes tűrésem engedhette, de a’ drága időt sajnáltam arra pazarolni, hogy egészen átolvastam volna. – Somogyi Gedeon Veszprémi Eskütt szerzője az éretlen szüleménynek. – Azt tartom valami korcsmában részegségében dictálta neki szerencsétlen Múzsája.”²⁸⁰ Horváth tehát alapos tanulmányozásra alkalmatlannak tartja a szöveget, Somogyi múzsájának minősítésével pedig egyértelművé válik, hogy Helmeczyhez hasonlóan ő is zagyvaságnak tartja az írást.

8. Az 1813-as *Mondolat* forrásainak listája

Mind a kortársak, mind a kutatók által felismert és azonosított (tehát az 1813-as változatban parodizált) források és minták inkább azok szerzőinek neveire koncentrált, és nem a műcímekre – így nem csoda, hogy az idáig nagyrészt digitalizálatlan anyagot senki nem dolgozta fel teljes egészében. Az életművek és a kritikai kiadások megjelenéseinek, illetve a modern technológiáknak köszönhetően azonban a forrásazonosítás az évek során egyre több lehetőséget biztosított a szöveganyag feldolgozására. Ennek megfelelően az alábbiakban az általam megtalált és azonosított források listáját közlöm, műcímekkel együtt, kronológiai sorrendben. Külön aláhúzás jelöli azokat a forrásokat, amelyek a DEBRECENIMONDOLATban is szerepelnek.

1784:

- Dugonics András, *A tudakosságnak első könyve, mellyben foglaltatik bető-vetés (algebra) / mellyet köz-haszonra irt Dugonics András.* Pesten, nyomattatott I. Landerer Mihály betőivel, 1784.
- Dugonics András: *A tudakosságnak második könyve mellyben foglaltatik a föld-mérés (geometria) / mellyet köz-haszonra irt Dugonics András.* – Pesten, nyomattatott I. Landerer Mihály betőivel, 1784.

1787:

- Barczafalvi Szabó Dávid: *Szigvart’ klastromi története.* Fordítódott Németből Magyarra Barczafalvi Szabo Dávid által. Posonyban Fűskúti Landerer Mihály’ költségével ‘s betőivel., 1787. Első szakasz 682., Második szakasz 726. (fordítás)
- *Magyar Músa*, szerk. Szacs vay Sándor 1787. évf. 55. (júl. 11-iki) LV. számában megjelenő, elsősorban Barczafalvi újításait csúfoló, névtelen vers

1792:

---

²⁸⁰ Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Bogát, 1814. augusztus 27., 170. levél In: BERZSENYI 2014., 365.

- Barczafalvi (mint Bartzafalvi) Szabó Dávid, *A' tudományok magyarul*. Nyomtatódott Pozsonyban, Wéber Simon Péter' bevüivel, az Írónak maga' költségén, 1792.
- Baróti Szabó Dávid, *Kiseded szótár, mely a ritkább magyar szókat az abc rendi szerént emlékeztető versekben előadja*. Kassa, 1792.

1795:

- *Nagy-Váradi Prédik. Szaklányi Sigmond a Magyar Merkúrba 1795, = Pandekták K 633/VI. 66a–69bm válogatta Kazinczy Ferenc.*²⁸¹

1800:

- Perecsényi Nagy László, *Léta magyar vitéz, és Zamira pannoniai Kis-Aszszonynak a' földön és tengereken történt viszontagságai*. Pozsonyban és Pesten, Fűskúti Landerer Mihály' bötüivel és költségével, 1800.

1804:

- Perecsényi Nagy László, *Orithia magyar amazon története*. Po'sony, Pest, Landerer 1804.

1806:

- Wándza Mihály, *A' busongó Ámor. Egy hajlani édes andalmány' teremtménye. A' szép-nem kedvéért*. Pesten, Trattner Mátyás' Betüivel, 1806.
- A' tisztbeli irás módjának saját szavai. Úgy mint: Hivatalbeli Levelezéseknek Tzimei, Hiteles Kiadások, Esküvéseknek Formáik, Némely Egyházi és Világi Tisztségek; nem különben a' köz Dolgoknak Folytatásokban elő forduló ki Fejezések: Mellyek a' Magyar Nyelvnek közönséges fel vétele eránt, a ' közelebb múltt Ország Gyűlésén tétetett Törvény Tzikkelye Végzésének, mennél előbb való tökéletes Teljesedésére, a' Tekintetes Pest, Pilis és Solt törvényessen egygyesült Vármegyéknek Rendelésekből, azon Anyai Nyelven, készítettek. Pesten 1806-dik Esztendei Boldog Aszszony Havában.

1807:

- Folnesics János Lajos, *Alvína*. Pesten, 1807. (fordítás)
- Kováts Mihály, *Chémia vagy természettitka. Gren Fridrik Albert Korlát doktor szerint magyarul. I-VI darab*. Budán, Landerer Anna betüivel 1807. (fordítás)

---

²⁸¹ Az eredeti, bécsi Magyar Merkurius Toldalékában kiadott példány nem található.

- Tiszti szótár mellyet T. N. Baranya Vármegyének kiküldetett Tagzatja T. N. Pest Vármegye által közlött Tisztbéli írásmódjának saját szavain felül, bővítés végett készített Pécssett 1806-dik Esztendőben, 1807.
- Vályi Nagy Ferenc, *Ódák Horátz' Mértékeinn. Írta Nagy Ferentz, Sáros Pataki H. Professor, s' a' Jénai Mineralógika Társaságnak betsületbéli Tagja.* Kassán, Ellinger János' betüivel, 1807.

1808:

- Kazinczy Ferenc, *Marmontelnek szívképző regéji két könyvben.* = Uo., *Kazinczynak fordított egyveleg írásai. Első kötet.* Széphalom, Abaujban, 1808. (fordítás)
- Perecsényi Nagy László: *Elevek a' betűtárbéli tudományhoz való gyakorlásokról,* Nagy-Várad, Tichy, 1808.

1811:

- Kazinczy Ferenc, *Vitkovics Mihály barátomhoz.* Széphalom, 1811.
- Kazinczy Ferenc, *Tövisek és virágok.* Széphalom, 1811.

1812:

- KISSZÁNTÓI Pethe Ferenc, *Mathesis I.* Bétsben Ns. Haykul Antal' Nyomtatószerivel, 1812.
- Tóth Ferenc, *Helvétziai vallástételt követő túl a' Tiszai superintendentziában élt református püspökök élete, e' jelen való időkig lehozva.* Győr, Özvegy Streibig Jósefné betüivel, 1812.

1813:

- D.D.S aláírással készült tudósítás, Magyar Kurir 1813. 41./I. május 21., 579-590.
- *Berzsenyi Dániel' Versei.* Kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál, 1813.
- Kazinczy Ferenc, *Kazinczynak poétai berke.* 1813.
- *Újhelyi Dayka Gábor' Versei.* Öszveszede 's kiadta barátja Kazinczy Ferenz. Pestem (sic!) Trattner Mátyásnál, 1813.

Bizonytalan keltezésű szöveg:

- Szentgyörgyi József: Mondolat (a dolgozatban: DEBRECENIMONDOLAT)

A felsorolt források csoportosítása többféleképpen is lehetséges, így már a szövegelemzést megelőzve különböző következtetések vonhatók le a listából. A fent bemutatott időrendi sorrend elsősorban arra mutat rá, hogy a *Mondolat* forrásai mintegy 9 évet felölelve 23 művet

foglalnak magukban, amelyből az 1807-es és 1813-as évek tűnnek a legtermékenyebbek. Szerzők szerint csoportosítva az válik láthatóvá, hogy a 23 műcím²⁸² között Kazinczy mintegy „háttérbe szorul” – még akkor is, nevét összeszámolva tőle négy művet is a felsorolás között találunk. Ha előre elfogadjuk a VI. fejezet szövegelemzéséből származó tény, hogy a *Mondolat Újhelyi Dayka Gábor’ Versei*-ből egy szöveghelyet, ám a kötet élén álló – Kazinczy tollából származó – *Dayka életéből* pedig jóval többet emel át, akkor ez a szám négyről ötre emelkedik. Kazinczyt Barczafalvi Szabó Dávid követi három, majd Dugonics András két kötettel.

A következő lehetséges rendszerezési elv a fordítások és eredeti művek²⁸³ arányainak összevetése. Ez a felosztás 4:20-es eloszlást mutat, amely a 24 műnek listájából az eredeti művek nagyobb arányára enged következtetni. Fordítás *Szigvárt’ klastromi története*,²⁸⁴ az *Alvina*,²⁸⁵ a *Chémia vagy természettitka*²⁸⁶ és *Marmontelnek szívképző regéji két könyvben*.²⁸⁷ Mindenesetre a tény nem elvitatható, hogy az 1800-as évek elején már szép számmal jelentek

---

²⁸² A felsorolásban 23 műcím szerepel, ám a továbbiakban az ugyanaz évben megjelent, ugyan attól a szerzőtől származó, de különböző kötetekben megjelent műveket külön számolom, lásd Barczafalvi.

²⁸³ Az „eredeti művek” jelölést itt nem a más nyelven született művekből átvett vagy fordított szövegekre használom – még akkor is, ha többek közt a borítóról nem derül ki, hogy fordítás vagy átvétel, mint például Folnesics műve. Természetesen a korban mind az eredetiség, mind az originalitás elve ennél cizelláltabb jelentéstartományokkal rendelkezett – többek közt Kazinczyról is tudjuk, hogy „nála ugyanis az originalitás ebben az időben nem jelent többet, mint nem fordítói tevékenységet; s a vele szemben álló Csokonai és hívei számára sem jelenthet egyebet az originalitás fogalma ebben a szembeállításban; tehát semmiképpen sem jelentheti a romantikus értelmű eredetiség követelményét. Ezt a kazinczy fordításprogramot tehát nem lehet klasszicistának minősíteni: ugyanis egyetlen európai nagy klasszicista virágkor irodalma sem merült ki műfordítói tevékenységben; sőt, épp ellenkezőleg, a klasszicista korok művészete a nagy minták által felszabadított egyéni alkotói tevékenység korszaka volt, s a klasszicisták követték ugyan az örök példákat és mintákat, de ritkán fordították őket. A romantikus originalitáselv túllépett az eredetiség klasszicista értelmezésén, s az alkotókat nemcsak fölmentette az ilyen örök minták és a belőlük elvont szabályok követésétől, hanem azt igényelte tőlük, hogy minden tekintetben egyéni, eredeti, az eddigi irodalmiság határait túllépő és új törvényeket teremtő műveket hozzanak létre, s ennek elméleti alapja a romantikus módra értelmezett zsenielv.” CSETRI 1990, 179-180.

²⁸⁴ Eredeti je Johann Martin Miller német teológus, költő és író műve: *Siegwart. Eine Klostersgeschichte*. Erster Teil., zweiter Teil: Leipzig in der Wengandschen Buchhandlung, 1776. Margócsy István írja: „a *Siegwart* a német irodalomban a *Werther* után talán a legnagyobb modern szentimentális könyvsiker volt, melyet 1776-os első megjelenése után rögtön sok európai nyelvre le is fordítottak [...] a nyolcvanas években készült az olasz és magyar (fordítás), s melyet német nyelvterületen egészen 1844-ig folyamatosan nyomtattak.” MARGÓCSY 2013, 117.

²⁸⁵ Folnesics maga szól művének forrásáról: „Schilling Gustáv Úr, ki ezen Románt eredetileg németül írta, és én csak lefordítottam azt.” FOLNESICS 1807, 161. György Lajos Schillingről azt állapítja meg, hogy „Schilling [...] bámulatosan termékeny író volt. [...] Drezdában megjelent (1828-1939.) összes művei 196 elbeszélést és regényt foglalnak magukban, s ezek között egy sincs, mely az *Alvina* nevet viselné homlokán. Így csak körülményesebb vizsgálattal lehetett megállapítani, hogy Schillingnek a *Der Beichtvater* c. regénye változott át a magyar *Alvinává*.” GYÖRGY Lajos, *Folnesics Alvinájának eredetije*, 255. Magyar Nyelv, 1930/, 254-257. A könyv a következőképpen jelent meg: Friedrich Gustav Schilling: *Der Beichtvater*, Pirna, 1803. A kötet több kiadást is megélt, 1806-os kiadása itt található: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=du11.ark:/13960/t9j416x31&view=1up&seq=3>

²⁸⁶ Friedrich Albrecht Carl Gren (1760-1798), eredeti művének címe: *Systematisches Handbuch der gesamten Chemie*. 1787-1794., bővebben erről lásd WOLFRAM Ervin, *Az anyanyelv viszonya a természettudományokhoz*. Magyar Nyelv 1980/3. 304-308.

²⁸⁷ „Jean-François Marmontel (1723–1799) francia történész és író, az enciklopédista mozgalom és a Francia Akadémia tagja. 1755-től kezdi publikálni „erkölcsi meséit”, melyek közül az első a *Mercur de France* című folyóiratban megjelenő *Alcibiade ou le Moi* című elbeszélés. A *Contes Moraux* (Erkölcsi mesék) első önálló kiadása 1761-ben Párizsban jelenik meg két kötetben, mely nyomban nagy közönségsikert arat.” *Kazinczy Ferenc Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig*. s.a.r. BODROGI Ferenc Máté és BORBÉLY Szilárd, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 842.

meg (az utókor értékítélete szerint változó minőségű), eredeti, magyar nyelvű művek, amelyek helyet kértek maguknak a nyelvújítás és az irodalom asztalánál: mindezt a *Mondolat* is alátámasztja, hiszen a szerzők újításaiból, szóalkotásaikból többet átvesz. (Lásd negyedik fejezet.)

A források témájuk alapján is elkülöníthetők – mai értelemben vett – tudományos jellegű és szépirodalmi témájú művekként. Így az arányok 9 tudományos jellegű, és 15 szépirodalmi témájú szövegre módosulnak.²⁸⁸ A témával szorosan összefügg a kötetetek szerkesztésének lehetőségei abban az értelemben, hogy a művek tartalmaznak-e bárhol szószedetet, szótárt, vagy bármilyen szómagyarázatot.²⁸⁹ Így hat olyan művet is találhatunk (köztük kettő ténylegesen szótárként aposztrofált), amelyek a felsorolás bármelyikével rendelkeznek.

A vizsgálat további tárgya lehet a művek megjelenési formája (folyóiratközlésről, vagy könyvről, esetleg könyvrészletről van-e szó), nyomtatásuk helye, de a *Mondolat* 1813-as megjelenéséig róluk megjelenő recenziók száma is – amennyiben recenzálták őket,²⁹⁰ és ha igen, ez milyen formában történt. A *Mondolat* kritikájának következményei Onder Csaba szerint az *Antirecensió* szövegében is olvashatóak, amely „olvasásának elsődleges kontextusát valójában a *Mondolat* és az arra adott *Felelet* által kijelölt tér jelenti.”²⁹¹

9. Források Somogyi 1819-es művében

Somogyi Gedeon *Értekezés a magyar verselés módjáról és fordításokról (T. Petronius Arbiter verseinek fordításával együtt.) Veszprém, 1819* című könyvben Somogyi nemcsak a *Felelet a Mondolatra* vádjaira reagál, hanem egy egész védőbeszédet közöl saját magáról – hat, illetve négy év távlatában – kritikusainak, *Válasz a' Mondolatra – felelőkhez és recensensekhez* címmel.²⁹² Először „a' Lipsiai²⁹³ Tud. Ujságban”²⁹⁴ közölt recenzióra reagál, említve a *Tövissek*

---

²⁸⁸ Tudományos ihletettségű művek: Dugonics András művei, Barczafalvi *A' tudományok magyarul* című kiadványa, a tiszti szótárak, Kováts Mihály fordítása, Pethe Ferenc *Mathesis*-e, Tóth Ferenc monográfiája és Baróti Szabó Dávid szótára.

²⁸⁹ Szószedetet, szótárt, vagy szómagyarázatot tartalmazó munkák: *Szigvart* I-II., Perecsényi Nagy László szövegei, tiszti szótárak, *Chémia vagy természettitka*, Pethe Ferenc *Mathesis*-e, Baróti Szabó Dávid műve.

²⁹⁰ Ebben a kategóriában külön kiemelendő Barczafalvi Szigvártja, amelyről Kazinczy is közölt recenziót: XIX. SZIGVART KLASTROMI TÖRTÉNETE. *Fordítódott Németből Magyarra* BARTZAFALVI SZABÓ DÁVID ÁLTAL. *Nyomtatódott Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költséggel és betűivel 1787.* – – – Két Darabban. Az első áll 627. a' második 720. oldalokból. = *Magyar Museum*, I. kötet, 178-187. A dolgozat azonban nem tekinti tárgyának a listában felsorolt művek recepciótörténetének vizsgálatát.

²⁹¹ ONDER 2018, 59.

²⁹² SOMOGYI 1819, VII-XXII.

²⁹³ Lipsia – magyarul Lipcse.

²⁹⁴ Leipziger Literatur-Zeitung, 18. 1814. január 21. 143-144. – https://zs.thulb.uni-jena.de/rsc/viewer/jportal_derivate_00242046/THULB_129919624_1814_LLZ_018_18140121_0004.tif?logicalDiv=jportal_jparticle_00419091

és *Virágokat*.²⁹⁵ Kitér a *Felelet a Mondolatra* szövegére is. Ezzel kapcsolatban Somogyi leírja, hogy „A’ busongó Amor – – Vandzának hasonló nevü Munkáját (mellyből a’ Mondolatnak is nem kis része vétetett)”,²⁹⁶ illetve egyéb művek (említve még a „Poétai Episztolá”-ból Högyészit) „Kötött Írásmódjoknak esküdt baráttya, ‘s követője nem vagyok.”²⁹⁷ Barczafalvival kapcsolatban pedig azt kéri számon a felelet szerzőin, hogy „Mi szükség továbbá ugyan ott Sz. DÁVID’ mondását pajkosan a’ pipa-füstre alkalmaztatni?”²⁹⁸ Somogyi ezután a *Felelet*ben saját életrajzára vonatkozó állításokat vonja kétségbe és igyekszik saját magát és származását tisztázni (XIII-XV.).

A következő reakciója már a Tudományos Gyűjtemény VI. kötetének 97-107. lapjának névtelen (Z. aláírással szignált) szerzőjéhez szól.²⁹⁹ Somogyi ennél a kritikánál és alaposan, minden vádpontra részletesen reagál. A források szempontjából itt Kazinczy nevének említését kell kiemelni, ugyanis Somogyi azt mondja: „Azon épelődik tovább a’ Recensens: „miért veszem csak éppen magát a’ derék Kazinczyt csufolásom tárgyául?” – de ezen állítást maga a’ Mondolat eléggé megczáfolja és így — 6-dik botlás. Ismét, hogy miért nem kelek-ki a’ Tisztbeli Írásmód szavai ellen is, p.o. Ügyész: e’ pedig ott van a’ Szótárban a’ 98. lapon, és így — 7-dik botlás!”³⁰⁰ Somogyi tehát itt tulajdonképpen nem csak az egyedüli szerzőséget (amiről már láthattuk, hogy erősen megkérdőjelezhető) ismeri el, hanem azt a tényt is, hogy a gúnyiratnak nem kizárólag a Kazinczyval kapcsolatos kritika megfogalmazása volt a célja, sőt, megerősíti a tiszteli szótárakkal kapcsolatos fenntartásokat. Berzsenyi Dániel verseskötetével kapcsolatban pedig a Helmeczi-féle bevezetést idézi, az „új és koholt szavak” helyességének megállapításáról³⁰¹ (amelyből a *Mondolat* is több helyen idéz). Ezt követően Somogyi a „rény” szó védelmére kel a recensenssel szemben: „Azomban (sic!) kár volt nem tudni a’ Recensensnek, hogy maga ezen szónak alkotója, a’ Szigwárt Klastromi történeteinek Recenziójában, az ujj szók’ csinálásáról, még 1788-dik Esztendőben azt tette 2-dik Törvények: Hogy az ujjonon talált szó bizonyos gyökértől jöjjön.”³⁰²

Somogyi tehát Vándza könyvét, Barczafalvi fordítását említi cím- és szerző szerint, a Berzsenyi verseskötet bevezetőjét Helmeczy Mihály tollából, illetve Kazinczyt – a többi forrásnak viszont nyoma sincs, ez viszont egy védőbeszéd esetében nem olyan meglepő,

---

²⁹⁵ „Sőt nem csuda, ha kárhoztattya azt az olyan idegen is, ki a’ helyett, hogy a’ Mondolat’ nyomos Recenziójához látna, a’ Tövisek’ Írójának magasztalásába úgy bele-keveredik” SOMOGYI, VIII.

²⁹⁶ SOMOGYI 1819, XI.

²⁹⁷ Uo., XI.

²⁹⁸ Uo., XI.

²⁹⁹ *A’ Mondolatnak, ‘s rá való Feleletnek Megítéltetése*. Tudományos Gyűjtemény 1817/6, 97-107.

³⁰⁰ SOMOGYI 1819, XVI.-XVII.

³⁰¹ Uo., XVII.

³⁰² SOMOGYI 1819, XVII-XVIII.

ugyanis Somogyi tételesen reagál minden őt ért vádakra, a kritikák viszont elsősorban nem a *Mondolat* forrásait érintik. Szó van személyesértésről, az irodalmi életet ekkor izgató egyik fő kérdéstről (ki mondhatja meg az új szavakról, hogy jók-e?), a névtelenségről és a korabeli kritikák természetéről.

III. A Mondolat műfaja

A 18. század végén Franciaországban lezajlott eseménysorozatot összefoglaló néven francia forradalomnak nevezzük. XIV. Lajos király 1789. május elsején összehívta a Rendi Gyűlést, amit a társadalom három rétege (papság, nemesség és az összes többi állampolgár) lázas készülődéssel várt – ugyanis a különböző csoportok előzetesen (úgynevezett) panaszfüzetekben foglalták össze követeléseiket a király felé, aminek következtében addig nem látott módon fellendült a politikai irodalom. Az írói kedv növekedésének eredményeként Franciaországban tömegesen jelentek meg brossúrák, röplapok és különböző gúnyiratok.³⁰³

Ezzel szinte párhuzamosan Magyarországon is fellendültek az események: 25 év után, 1790-ben gyűlt össze a diéta, amelynek budai megrendezése már maga is – ahogy Róbert Zsófia fogalmaz – tüntetésszámba ment.³⁰⁴ Az országgyűlés forradalmi hangulata az idő elhúzódsával visszafogottabbá vált, a novemberi koronázás szinte már „megbékélt, ünnepélyes hangulatban folyt le.”³⁰⁵ A diéta alatt azonban – Franciaországhoz hasonlóan politikai ihletettségtől vezérelve – ellepték az országot a különböző versek és röpiratok. Róbert ehhez kapcsolódóan idézi Csokonai Vitéz Mihály visszamlékezését: „Nem kilenc Múza, de kilencsszáz sem győzne eleget tenni, annyin vannak ezek az urak, és olyan nagyon szolgáltattják magukat.”³⁰⁶ Csokonai reflexiója jól mutatja, hogy aki tehette, írt, a témát pedig legtöbb esetben a „háború és a császár halála felkeltette a politikai érdeklődés” adta, ezzel arányosan az olvasókedv is megnőtt.³⁰⁷ A röpiratok népszerűségét és terjedését nemcsak közélet fellendülése által kiváltott nagyfokú érdeklődés segítette elő, hanem a magyar nyelv kérdésének előtérbe kerülése is. Ekkor jelentek meg a témával kapcsolatos pályázati felhívások is – többek közt magyar nyelvű pszichológia kiírására, illetve egy ilyen pályázatra beküldött szöveg Kazinczy Ferenc *Tübingai Pályaműve* is.³⁰⁸

A nyelvkérdést tárgyaló művek legtöbbje 1810 és 1830 között született. Ennek az intenzív időszaknak a szövegeit tette elérhetővé 2016-ban *A magyar nyelvújítás dokumentumai 1810-1830* weboldal,³⁰⁹ ahol az adatbázis már a műfaj szerinti keresést is lehetővé teszi. A *Mondolat* 1813-as kiadása – nem meglepő módon – a ‘szatíra’ műfaji besorolás alatt található

---

³⁰³ VADÁSZ Sándor, Franciaország. 75. = *19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok.* szerk. Vadász Sándor, Bp., Osiris Kiadó, 2020.

³⁰⁴ RÓBERT Zsófia, *Az 1790-91-i országgyűlés pasquillus irodalmához* 783. = *Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok.* szerk. SZAUDER József, TARNAI Andor Bp., Akadémiai Kiadó, 1974. 781-822.

³⁰⁵ RÓBERT 1974, 785-786.

³⁰⁶ Uo., 786.

³⁰⁷ Uo., 787.

³⁰⁸ AJKAY 2018, 75.

³⁰⁹ <https://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/>

két másik szövegvariánsával együtt.³¹⁰ Az egyik, eredetileg Szentgyörgyi József által összeállított *Mondolat. A Magyar Nyelv ki-miveléséről, és az azt tárgyaló külömbféle Segédekről* című kézirat alapján készült másolat, a másik pedig 'Ismeretlen' szerzővel jelölt variáns. A satírák között található továbbá az *Új Szellem vagy is újmagyarok útja Helinkora*³¹¹ című könyvet is, amelyben a Czenczi nevű szereplő az igaz magyar hajadon archetípusa (ellentétben Jülievel, aki rajong az érthetetlen neológus versekért, és nő létére költő szeretne lenni). „A darab hősnői mögött egy feminizált férfi áll. Ez a férfi a neológia (a darabban újmagyaroknak nevezett írók) vezéralakja, Kazinczy Ferenc”, a *Mondolat* rézmetszetéhez hasonlóan a széphalmi mester férfiasságának megkérdőjelezésével alakjának gyengítésére és hiteltelenítésére törekedett.³¹²

Az *Mondolat* elején található rézmetszet tehát jóval az 1813-as megjelenése után is éreztette hatását, ahogy ezt Onder Csaba vizsgálatai is kimutatták:

„az egykorú könyvkészítési gyakorlatban a címlap mellett a címlapkép is a könyv egészére utalt, annak jelentőségét és értékét előlegezve, egyediségénél és szerepénél fogva a szöveg megértését segítve elő. A *Mondolat* fogadtatását tekintve a képi illusztráció a címlappal együtt paradox módon működött, erőteljesen és ellentétesen befolyásolva a szöveg olvasását.”³¹³

Ezen kívül „ez a metszet nemcsak a *Mondolat* egykorú jelentékeny, paszkvillikus, pusztán csak pamfletként való olvasását alapozza meg, de a recepció történetében máig számon tartott jelenségként is elfedi a szövegmű egyéb teljesítményeinek (példul a humor és satíra, vagy a hatalmi diskurzus jelenlétének) megítélését, elzárva az irodalmi szöveggé váló olvasás lehetőségeit.”³¹⁴ Mindez azért történehetett így, mert Kazinczy Szentmártoni Radó Sándor rézmetszertől szóló értelmezését interpretálta a későbbiekben a rézmetszetről szóló értelmezését interpretálta a későbbiekben, ti. „a rajzolat a T. urnak Tzimerének és nagy Talentomának megszenyvesését nyomja ki.”³¹⁵ A képen szereplő minden tárgy (legalábbis Radó számára) Kazinczyt alakját jelenítette meg, ennek értelmében azonnali reakciót, cáfolatot várt Széphalomról.

---

³¹⁰ <https://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/mufajok.php>

³¹¹ MARÓTHY Máttyás és NÁTLY József, *Új szellem, vagyis Újmagyarok útja Helikonra*. Szegeden, Nyomtat(tatott). Grün Orbán' betűivel. 1824.

³¹² Onder Csaba, *A szupernaturális és az igaz érzésű szűz: A magyar nyelvújítási harc gendertémáiból*. 65-66.= Uo., *Festina lente. Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*. Eger, Líceum Kiadó, 2020. 65-97.

³¹³ ONDER 2010, 183-193.

³¹⁴ Uo., 184.

³¹⁵ Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, Balhás, 1813. december 20., 6032. levél In: KAZLEV. XXIV., 151.

Amikor Kazinczy 1814 első hónapjaiban értesítette levelezőpartnereit, a címlapot csak egyszer említette („Nem mondhatnám, hogy a’ rezen ‘s az egész elmés munkán kimondhatatlan gyönyörűséget leltem volna...”)³¹⁶ a könyvre a legtöbb esetben centóként, illetve kevés alkalommal paszkvillusként is hivatkozott. Ez alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy Kazinczy és kortársai szemében (alátámasztva Ondernek a korabeli könyvkészítésről tett állítását) a metszet és a szöveg együtt működött és nem, vagy csak alig voltak elválaszthatóak egymástól. Ezen gyakorlattól a dolgozat sem kíván eltérni, szem előtt tartva a gúnyirat elsődleges kontextusát, hiszen a *Mondolat* keletkezéstörténetének korabeli megítélése nemcsak a recepciótörténet szempontjából fontos, hanem műfaj történeti szempontból is igen jelentős, és közelebb visz nemcsak a *Mondolat* által parodizált művekhez, hanem a szerzők és műveik irányában megfogalmazott ortológus-szempontokat működtető kritikához és annak alapjaihoz is.

A fejezet célja tehát a gúnyirat műfajának és jellemzőinek megállapítása, és az ebből levonható tanulságok rendszerezése, kitérve a műfaj történeti előzményekre és azok hierarchiájára. A cento és a paszkvillus 18-19. század fordulóján látható átalakulásából a *Mondolat* is kivette a részét, hiszen a szövegen keresztül láthatóvá válik a gúnyos hangnem előtérbe kerülése, amely e két műfaj alapvető minőségét mindinkább a paródiához teszi hasonlatossá – hiszen ahogy azt René Wellek és Austin Warren könyvükben kifejtették, „a műfaj vizsgálatának egyik nyilvánvaló értéke éppen az, hogy az irodalom belső fejlődésére irányítja a figyelmet. [...] Bármilyenek is az irodalom kapcsolatai is más értéktartományokkal, könyvek hatnak könyvekre, könyvek más könyveket utánoznak, parodizálnak és átalakítanak [...]”.³¹⁷

1. A kortárs recepció műfajmeghatározásai és annak jellemzői Kazinczynál és körében

A kortárs recepció változatos műfajmeghatározásokat közöl, annyit viszont mindenképpen érdemes előre bocsátani, hogy a szöveg műfajának meghatározása, illetve annak megítélése folyamatos napirendi pont volt a levelezésekben. A Kazinczy-levelezésben Szentmártoni Radó Sándor beszámolója után Kazinczy szétküldött leveleiben nemcsak a kézbesítés időpontját variálja, hanem több esetben rövid magyarázatot is fűz az általa felismert forrásokon kívül a könyv műfajához is, amely nem mentes az esztétikai ítéletektől sem. Elsőként Radónak küldött viszontválaszában állapította meg a műfajjal kapcsolatban, hogy „ennek s amannak munkáiból

³¹⁶ Kazinczy Ferenc – Helmecczy Mihálynak, Széphalom, 1814. január 8., 2571. levél In: KAZLEV. XI., 175.

³¹⁷ René WELLEK - Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*. Bp., Osiris Kiadó, 2006. 242.

minden értelem és minden elérhető czélzás nélkül kiszedegetni a szókat, azokból egy Centót szövíni – arra nem kell ész, arra valami egyéb kell mint ész.”³¹⁸ A szöveg centóként való azonosítása egyértelműen negatív esztétikai élményként jelenik meg, amelynek oka a mű létrehozásának módszerében keresendő. Kazinczy olvasatában a szöveg szerzője eredeti kontextusukból, cél nélkül szedegette ki a szavakat, hogy centót szövíjön, ráadásul mindezt ész nélkül, tehát a végeredményként ezen módszerrel létrehozott mű sem lehet jó vagy értékes az utókor számára. Ehhez pár sorral lejjebb a következő magyarázatot fűzte: „Somogyi Gedeon sokat nem tud; nem csak azt is, hogy *eszesen játszani a dévajkodót* felette komoly munka.”³¹⁹ Kazinczy a levélben leírja, hogy Somogyi nevét azelőtt nem ismerte,³²⁰ szerzői működését pedig a *Mondolat* szövegén keresztül értékeli, ennek alapján pedig róla sincs jó véleménnyel. Ebben az esetben is előkerül az ész-hasonlat, jobban mondva a szerző (azaz Somogyi) értelmi képességei hiányának kiemelése, amely következtében a munka komolyságáról mond ítéletet – Kazinczy ezzel párhuzamosan Somogyi szerzőségével kapcsolatban is elmarasztalóan ítélt.

A széphalmi mester január 10-én keltezett levelében Rummy Károly Györgynek a szöveg műfajával kapcsolatban következőket küldte:

„A mű egy cento kiszedve mindabból, amit írtam. Szavakból (régiekből, mostaniakból és újakból) és szókapcsolatokból, jobbaktól valamint olyanokból is, amiket rossznak véltek, mindezek válogatás nélkül, értelem nélkül, minden érthető szándék nélkül vannak összefonva csak azért, hogy engem utánozhassanak, és ez így megy a végéig. A könyv legvégén Et haec omnia in Gloriam Dei et Laudem B.V. Mariae helyett *Brekeke Brekeke*³²¹ etc. áll. Az 51-től a 102. oldalig tartó szótárban újonnan koholt szavak vannak, ahová a nevetségesebbeket is felvette a kálvinista Szabó Dávidtól és amiket Pethe Ferencz talált ki (képzelmész, Dichter etc), így gúnyolódik a szerző az én kontómra.”³²²

³¹⁸ Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, Balhás, 1813. december 20. In: KAZLEV. XI., 516. illetve Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, Balhás, 1813. december 20., 6032. levél In: KAZLEV. XXIV., 151. KAZLEV. XXIV., 151.

³¹⁹ Uo., 151., kiemelés az eredetiben.

³²⁰ Somogyi ezt a Tudományos Gyűjteményben megjelent recenzióra reagálva is megerősíti: „Továbbá, azzal a gyanúval igyekszik engem a’ világ előtt befeketíteni: mintha a’ Széphalmi Tudósnal magyam küldöttem volna meg a’ Mondolatot?!? Hogy ama’ Tudósnak én, Levelező Társai, (vagy Cliensei) közé soha nem számláltattam, azt tudja Ő (a recenzens – Sz. A.), hogy pedig ellenem csak egy sor írásomat, mellyet valaha ő hozzá intéztem volna, elő nem mutathattya, azt tudom Én: ugyan azért a’ Világ’ ítéletére bizom, ha költött vádnál fogva, valakinek becsületében gázodlódni — nem szemtelenség, nem Recensenshez illetlen alatsynység-é?” SOMOGYI 1819, VIII-IX.

³²¹ A kiemelés bizonyítja, hogy Kazinczy egyértelműen felismerte saját munkájából származó intertextuális átvételt a *Mondolat* 1813-as kiadásának végén – erről bővebben lásd a dolgozat 151. oldalát.

³²² „Das Werk is tein Cento, gewunden aus allem was ich schrieb. Wörter (alte, gebräuchliche und neue) und Locationen, gute wie solche die man für schlecht haelt, sind ohne Wahl, ohne Verstand, ohne eine errathbare Absicht zusammengeflochten, bloss damit man mich *mimisch* nachspielen könne, und das geht so bis Ende. Anstatt Et haec omnia in Gloriam Dei et laudem B.V Marie steht ganz hintem im Buch *Brekeke Brekeke* etc. Es hat S. 51 bis S. 102 ein Lexicon von den neugeschmiedeten Wörtern, wohin er auch die lacherlichen, die von Szabó Dávid

Az előző levélhez képest a műfaj megállapításán kívül Kazinczy a cento elkészítésének módját is jobban részletezi, továbbá fontos kiemelni, hogy a gúnyolódás és nevetségessé tétel mint szerzői magatartásforma itt mutatkoznak meg először. A gúny élet Kazinczy azzal próbálja tompítani, hogy a szöveg létrehozásának módjára az előző levélhez hasonló megállapításokat tesz, mint Szentmártoni Radó Sándornak – a válogatás, illetve az értelem hiánya és a szándék meghatározhatatlansága ugyanúgy elmarasztalják a szerzőt és a szöveget. Ám az is megmutatkozik, hogy gúny egyedüli tárgyát nem csak a széphalmi mester művei képezik, sőt, leírásában a nevetségesebb („laecherlichen”) jelzővel illetett szavak nem is Kazinczyra, hanem Barczafalvi Szabó Dávid és Pethe Ferenc szóalkotásaira vonatkoznak (ez utóbbira példát is hoz), míg a saját maga által létrehozott szavakat és szókapcsolatokat a jó-rossz (gut-schlecht) ellentéppárral írja le. A jellemzés végére kiiktatja a két előbb említett szerzőt, és a gúny tárgyaként kizárólagosan saját magát jelöli meg.

A cento műfaja ezután csak később, Kazinczy Sipos Pálnak 1814. január 31 -én írt levélében szerepel: „az egész írás nem egyéb, mint egy Cento, mellyet ez az úr az én írásaimból, és a' Berzsenyiéből szőtt, és egy Lexicone az új szóknak, nem csak a' mellyeket én csináltam, hanem a' mellyeket a' Pataki Szabó Dávid, és Pethe is csináltak.”³²³ A műfaj megnevezése mellett itt újra találkozunk a szövéssel, mint a létrehozás gyakorlatának motívumával, pontosabban a cento megalkotásának módszerével – a „nem egyéb, mint” pedig a műfaj meghatározásának kizárólagosságát jelenti abban az értelemben, hogy a Kazinczy által leírt „kiszedni, kiszedegetni, szőni” módszerként kizárólag a cento műfaji sajátosságának tekinthető. Kazinczy későbbi leveleiben sem tért el ettől a beszédmódtól, a szövés és kiszedés továbbra is a cento megalkotásának allappilerei – Kazinczy Engel János Keresztélyhez szóló levélében is ezeket a kifejezéseket alkalmazza, a következőképpen: „Ez a munkácska egy Cento, az én munkáimból szöve, minden érthető szándék, ész és szellem nélkül.”³²⁴ Szentmiklóssy Alajosnak pedig így írt: „A' Munka valóságos Cento. Az az, kiszedte szavaimat szóllásaimat írásaimból s' minden ész és értelem, minden elérhető czélzás nélkül egy Centot szöve belőlök, hogy engem tegyen nevetségessé.”³²⁵

---

der Kalwiner, und Pethe Ferencz erfanden (képzelmesz Dichter etc.) aufnahm, und so macht sich der Verfasser über diese auf meine Kosten lustig.” – Kazinczy Ferenc – Romy Károly Györgynek, Széphalom, 1814. január 14., 2573. levél In: KAZLEV. XI., 178-179. kiemelés az eredetiben, a magyar nyelvű szöveg saját fordítás – Sz. A.

³²³ Kazinczy Ferenc – Sipos Pálnak, Széphalom 1814. január 31., 2586. levél In: KAZLEV. XI. 202.

³²⁴ „Diese Zeugnung is tein Cento, gewebt aus meinen Schriften, ohne verstaendliche Absicht und ohne Kopf und Geist.” – Kazinczy Ferenc – Engel János Keresztélynek, Tokaj, 1814. március 19., 2626. levél In: KAZLEV. XI., 293., a magyar nyelvű szöveg saját fordítás – Sz. A.

³²⁵ Kazinczy Ferenc – Szentmiklóssy Alajosnak, 1814. január 7., 5791. levél In: KAZLEV. XXIII. 228.

Láthatjuk, hogy ezekben az esetekben is alapvető hiátusként szerepel mind a szellem, mind a szándék vagy célzás. Kazinczy szemszögéből vizsgálva tehát arra a következtetésre juthatunk, hogy egy „sikeres” cento³²⁶ megalkotásához szellem és ész is szükséges, hiányuk feltételezése pedig alapvetően is alátámasztja a sértett pozícióból való megszólalást, hiszen Kazinczy mindezzel a *Mondolat* szövegét, szerzőjét és létrehozását is minősíti.

Érdeemes kitérni rá, hogy Kazinczy műfajhoz köthető leírásaiban milyen változás áll be, mikor tudomására jut, hogy a szöveg eredeti változatát barátja és állandó levelezőpartnere, Szentgyörgyi József írta. Miután Szentgyörgyi látszólag tisztázta magát,³²⁷ a széphalmi mester többeket tudósított az események alakulásáról, Sárközi Istvánnak például már úgy fogalmazott, hogy „...a’ Debreczeni Mondolatot (mellyet az én igen kedves barátom Dr. Szentgyörgyi József Ur ezelőtt 20 esztendővel, a’ Superintendesnek Benedek Mihálynak kedvéért, és egy dévajtság órájában Barczafalvi Szabó Dávidnak sületlen szavaira írt)”.³²⁸ Kazinczy itt szándékosan teremtett előző leveleihez hangvételéhez képest oldottabb hangulatot, ezzel párhuzamosan pedig nyomás alá is helyezte a debreceni orvost, mivel valaki „kedvéért” ebben a kontextusban is annyit tesz, hogy a mű létrehozásával Szentgyörgyi tulajdonképpen Benedek Mihálynak kívánt megfelelni, elvárásait teljesíteni. Az, hogy mindez „a dévajtság³²⁹ óráján” történt, alapvetően magában hordozza a tréfát és nevetést, ami alapján utólag Szentgyörgyi nem számonkérhető, mivel a szöveg létrejöttének alaphelyzetét is egy másik, „sületlenség” hívta életre. Itt már nem találkozunk sem a „szövéss”, sem a „kiszedegetés” tudatos (ám mégis minden szellemet nélkülöző) alkalmazásával, helyette egy olyan szituációnak lehetünk szemtanúi, ami a *Mondolat* Kazinczy-felől megközelített keletkezéstörténetében példa nélküli, mivel csak itt mutatkozik meg az a fesztelen szituáció, amely mintegy életre hívta az első szövegváltozatot.

2. Paszkvillus – műfaj vagy forma?

A Kazinczy-levelezésben feltűnik egy másik műfajmegjelölés is, méghozzá a paszkvillusé. „Én kevélyebb vagyok mint hogy magamat Somogyi Gedeon Esküdt Uramhoz tegyem ‘s olly formán nézem a’ könyvformában kiadott pasquillt mint a’ Dietai Követ nézi .”³³⁰ A

---

³²⁶ A cento fogalmáról és műfaj történeti hagyományairól lásd 3.5. pont.

³²⁷ „Már ajánló levele kedvetlen érzéssel töltött el, melly vezér-szava alatt mind nevelkedett: de mikor a’ futó betűkkel nyomtatott részihez értem, tsak el állott szemem szám, látván, hogy az én tőlem, ártatlanul és tsupa juchsból irt játékot találok illy gonosz végre fordítva.” Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1814. február 26., 2605. levél In: KAZLEV. XI., 246.

³²⁸ Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1814. szeptember 21., 2740. levél In: KAZLEV. XII., 102.

³²⁹ „Dévajtság: fn. tt. Dévajtság-ot. Vig szeszélyü, csintalan elmésség, tréfaság, mely mások ingerlése által nevetséget gerjeszt. Dévajtságból mondani, vagy tenni valamit.” CZUCZOR Gergely és FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára I.* Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál. 1862. 1216.

³³⁰ Kazinczy Ferenc – Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1814. január 8., 2571. levél In: KAZLEV. XI., 176.

„könyvformában kiadott” kiemelés hátttere nem egyértelmű, ugyanis vonatkozhat egyrészt arra, hogy az így megjelent szöveg szokatlan az olvasó számára, másrészt arra is, hogy a paszkvillus formája ebben az értelemben annak verses előzményeihez képest (lásd 3.2.2. pont) a nyomtatott gúnyirat szinonimája. Ez a kettősség érhető tetten Kazinczy Helmeccyhez szóló levelében is: „Láttad-e már a’ Mondolatot? [...] Az nem egyéb, mint pasquill.”³³¹ megállapítás is. Itt nem szerepel a megjelenés formája, egyszerűen abból az okból kifolyólag, hogy Kazinczy előző levelében úgy említi a szöveget mint könyvet, és műfaját centoként határozza meg.³³²

A paszkvillus gúnyiratként való azonosítására találni bizonyítékot a Gróf Dessewffy Józsefhez szóló tudósításban is: „Decemb. utolsó napjaiban egy Somogy Vármegyei Úr, kinek soha sem hallám nevét, postán küldte-meg nékem egy Mondolat (oratio)³³³ név alatt akkor nyomtatásban megjelent Pasquillt ellenem.”³³⁴ A nyomtatás kiemelése hasonlóan az előző példákhoz képest érzékeltetni látszik azt a lassú folyamatot, ami a versbe szedett, kézíratos terjedő paszkvillussal ezekben az időkben történik – a hangsúly fokozatosan a nyomtatott formában való megjelenésre helyeződik át, mivel az irodalmi műveket befogadó olvasók száma is növekedett.³³⁵

A *Mondolat* mögött álló veszprémi kör tagjainak feltérképezésekor Kazinczy többször említette Kisfaludy Sándor nevét, mint értelmi szerzőjét. Ehhez hozzájárult, hogy Kisfaludy viszonylag későn, csak 1816-ban tisztázta magát Ruszek József előtt.³³⁶ Kisfaludy neve a Váczy-által kiadott levelezésben továbbra is gyakori jelenség, holott Szentmártoni Radó Sándor legelső leveléből már kiderült, hogy ki a szöveg szerzője.³³⁷ Kazinczy így 1814 februárjában még a következőket küldte Helmeccy Mihálynak: „Ruszeknek megírtam hogy én a’ *Mondolat*ért nem haragszom, nyugalmamat meg nem zavarta, ha a’ pasquillantot utálom is, és még inkább azt a’ dölyfös Író, a’ ki az én Recensiomat ‘s Töviseimnek egy epigrammáját, melly neki tömjént is gyűjt, meg nem emésztheti...”³³⁸ A részletből nemcsak az derül ki, hogy a széphalmi mester a veszprémi gúnyiratért nem haragszik, hanem az is, hogy a „pasquillantot” (német eredetije: der Pasquillant - gúnyirat írója), tehát a *Mondolat* szerzőjét és Kisfaludyt

³³¹ Kazinczy Ferenc – Helmeccy Mihálynak, Széphalom, 1814. február 6., 2591. levél In: KAZLEV. XI., 210.

³³² Kazinczy Ferenc – Helmeccy Mihálynak, Széphalom, 1814. január 8., 2571. levél In: KAZLEV. XI., 175.

³³³ Lásd 4.3. pont

³³⁴ Kazinczy Ferenc – gróf Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. február 24., 2602. levél In: KAZLEV. XI., 241.

³³⁵ KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*. Bp., Balassi Kiadó, 1997. 84-85.

³³⁶ Én Somogyival soha a *Mondolat*ról egy szót sem szólottam. Hogy a *Mondolat*ot legelőször olvastam tellyes ártatlanságomban, vettem ugyan észre, hogy sok helyen Kazinczy csapkodtatik benne; sőt olly őszinte voltam, hogy néhány csapást magam is elvállaltam, a mit talán én is Kazinczynak köszönhetek; de hogy Kazinczy ezt egészen magára vegye, nem gondolta, holott másokra még többnek kellene abból háramlani.” Váczy 1901, 546. kiemelés az eredetiben.

³³⁷ Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, Balhás, 1813. december 20., 6032. levél In: KAZLEV. XXIV., 151.

³³⁸ Kazinczy Ferenc – Helmeccy Mihálynak, Széphalom, 1814. február 27., 2608. levél In: KAZLEV. XI., 253.

utálja. A két személy ebben a levélben tehát nem egyezik, a pasquillant elnevezés pedig újabb bizonyíték arra, hogy Széphalmon a paszkvillus ekkorra már a gúnyirat szinonimájaként volt használatban.

Kis János (Szemere Pál leírása alapján) a könyvecskét szintén paszkvillusként határozta meg. Kis azt válaszolta Kazinczynak, hogy „A’ Pasquillus természet szerént nem méltó arra, hogy nyugalomnak legkisebb részét is neki feláldozzuk”.³³⁹ A lelkész megállapításáról kiderül, hogy egyrészt Kazinczy megnyugtatóra törekszik, másrészt a paszkvillus egy olyan tulajdonságáról is megállapítást tesz, ami megírásának szándékához kapcsolódik. Ugyanis a „nyugalom feláldozása” abban az esetben lehetséges, ha a szöveg alapvetően olyan céllal jött létre, hogy az olvasó kizökkentésére alkalmas legyen. A „nem méltó” tagmondat ezáltal megerősíti a paszkvillus létrehozása mögött húzódó szándék bántó, gúnyolódó jellegét, illetve hogy sem a szándékot, sem az abból származó írást – Kis János szerint – nem kell figyelembe venni. Szemere Pál beszámolója Virág Benedekkel való találkozása után Kishez képest ellentétes álláspontot képvisel a reakció szempontjából, ugyanis „Ő (ti. Virág Benedek) is egy bolond pasquillusnak nézi. Azt mondá hogy tüzelte Horvátot írjon ellene.”³⁴⁰ Ebben az esetben az látszik, hogy a bolond munkára választ kell adni, pontosan annak bolond jellege miatt. A levelezésben ebből a szempontból tehát egymásnak ellentmondó álláspontok rajzolódnak ki a paszkvillusra való válaszadást illetően is.

Kazinczy egy későbbi, Kishez szóló levelében elbeszéli Péteri Takács Józsefnél tett látogatását Győrben, ahol Bécs felé menet állt meg. A beszámoló szerint

„Győrött Apr. 23. estve látogatására mentem Takácsnak. Szeretném elbeszélni neked, mint léptem-fel nála, ‘s mint lepte-meg meglátásom. Tekintetes Úrnak szólítám, hogy érezze hogy ismerem. [...] Nem gyalázat-e pasquilleket írni, terjeszgetni? [...] Takács azt mondá, hogy talán sok a’ mit teszek.”³⁴¹

Takács személye annak kapcsán merült fel, hogy 1815. április 19-én Kazinczy feleségével és lányukkal ebédmeghívást kapott Kultsártól, amit este egy beszélgetés követett, mivel Kultsár „öszvegyüjté az Írókat.”³⁴² A résztvevők között szóba került, hogy Kazinczynak tudomására jutott, hogy a *Mondolatot* Kisfaludy és Ruszek terjesztették, rajtuk kívül pedig egy ismeretlen személy, Téli Takács segítségével, erről az információról viszont nem tett említést. Az idézet

---

³³⁹ Kis János – Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1814. február 24., 2603. levél; KAZLEV. XI., 242.

³⁴⁰ Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1814. április 19., 2646. levél In: KAZLEV. XI., 345.

³⁴¹ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Bécs, 1815. május, 2907. levél In: KAZLEV. XII., 2907. 504.

³⁴² Uo., 503.

jelentősége itt is a paszkvillus elkészítéséhez és terjesztéséhez kapcsolódó negatív előfeltevésekhez kapcsolódik - a levél nem közli Téli Takács erre adott válaszát, ám a kérdésfeltevés gesztusa az előzményekhez hasonlóan arra enged következtetni, hogy szöveg paszkvillusként való azonosítása 1815-re már visszavonhatatlanul a gúnyiratként való meghatározásban állapodott meg.

A centóhoz képest a paszkvillus említése során kevés alkalommal fordul elő, hogy írójának észbeli teljesítményét konkretizálva értékeljék a levélírók. Kazinczy egy alkalommal, Pápay Sámuelnek fejtegette, hogy „Somogyi Gedeonka [...] Az ő minden ész és minden tudomány nélkül írt Pasquille mi ahhoz képest a’mit én a’ Dayka életében és most a’ Báróczyéban mondtam! Engemet szint úgy szabad bántani mint akárkit, de mindent csak ott szabad bántani a’hol vét.”³⁴³ A viszonyítás alapját az idézetben szereplő művek említése teremti meg. Mind a Dayka életé,³⁴⁴ mind a Báróczy munkáinak kötetei³⁴⁵ felértékelődnek Kazinczy összehasonlító gesztusa által, ugyanis az ész és tudomány nélkül írt gúnyirat legfőbb hibája az, hogy az általa parodizált műveket ott is bántja, ahol (azok szerzője szerint) nincs hiba. Kazinczy szubjektív véleménye nem véletlenül csak saját műveit említi, hiszen – ahogy erre már a második fejezet forrásokat és mintákat tárgyaló részében kitértem – szemében a *Mondolat* legfőbb bűne saját műveinek szerepeltetése volt az általa is ízléstelennek tartott nyelvújító törekvésekből származó művekkel.³⁴⁶

A levelezésben a *Mondolat* ügyén kívül is több példát is találni a paszkvillus említésére, többek közt az *Erdélyi Muzéum* 1814-es megjelenésével kapcsolatban. Kazinczy Cserey Miklósnak jegyezte meg, hogy „Erdélyben valaki egy pasquillt írta a’ Muzéum’ első füzeté ellen. Írója kaczagást érdemel, és semmit egyebet. Kedvem volna leütöni a’ füle mellett.”³⁴⁷ Fontosnak tartom kiemelni, hogy a *Mondolat* kapcsán Kazinczy egyszer sem említi, hogy annak elkészítőit fizikai büntetésben kellene részesíteni. Úgy tűnik, hogy ezt a feladatot inkább másoktól várja, legalábbis az alábbi részlet szerint: „Somogyi Gidát (így nevezi a’ pajkos Vitkovics) derekasan meg fogja kefélni Víg László.”³⁴⁸ Az idézet egyértelmű utalása, azaz a „meg fogja kefélni” és a „leütöni a füle mellett” a fizikai megalázás egymástól igencsak távol eső pontjait reprezentálják. A fizikai büntetés dorgálás, ami viszont ellentmond Kazinczy azon állításának, hogy a gúnyirat írója csak „kaczagást érdemel”. A „meg fogja kefélni” súlyosságát

---

³⁴³ Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. április 8., 2637. levél In: KAZLEV. XI., 320.

³⁴⁴ *Újhelyi DAYKA Gábor’ Versei*. Öszveszedte ‘s kiadta barátja Kazinczy Ferenc, Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813.

³⁴⁵ *BÁRÓCZY Minden Munkáji. Újrakiadta Kazinczy Ferenc*. Pesten, Trattner János Tamásnál, 1813-1814, nyolc kötetben.

³⁴⁶ BÍRÓ 2010b, 419-420.

³⁴⁷ Kazinczy Ferenc – Cserey Miklósnak, Széphalom, 1814. november 11., 2767. levél In: KAZLEV. XII., 172.

³⁴⁸ Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. április 8., 2637. levél In: KAZLEV. XI., 321.

pedig az is érzékelteti, hogy semmiféle ellenvetés nem fogalmazódik meg a büntetés kivitelezésével kapcsolatban – a „kefél” itt ugyanis egyértelműen fizikai megtorlásra vonatkozik, a korabeli jelentése „tréfás értelemben *megkefél*ni valakit am. megverni, hátát kiporozni.”³⁴⁹ ill. „a *kefél* származékszó átvitt jelentései vagy a konkrét ’kefével tisztít’ jelentésből jöttek létre hasonlósági névátvitellel, vagy német hatást tükröznek; vö. ném. *bürsten* ’üt, ver; szid, gyaláz.’”³⁵⁰

A másik példa a Láczaai Szabó József, sárospataki református papnak és főiskolai tanárnak tulajdonított gúnyirat említése. Láczaai, aki a *Tövisék és Virágokban* megjelent *Lúdhattyú* című epigramma hatására óráin Kazinczy verseit használta negatív példának. Kazinczy békülési szándékai ellenére azonban 1815-ben egy otromba hangvétellű, édesanyját több ízben megalázó, névtelen kéziratos szöveget³⁵¹ kapott postán:³⁵²

„Mintegy két hete hogy hallom hogy körültek Patakról eredett Pasquillek forognak. Egyik azt mondja hogy az Anyám a’ Pataki Deákok maczája volt; a’ másinak láttam egy fragmentjét, hogy kastélyom (ezzel a’ névvel él a’ pasquillant) vakolatlan, sindelye lyukas, és hogy ebélőmben állott a’ lovam ‘s magam hányogattam-ki ganáját.”³⁵³

3. Cento és társműfajai a *Mondolat* műfajának vizsgálatában

A *Mondolat* centóként és paszkvillusként való azonosítása a kortársak körében egyértelműnek látszik. Nem csak a műfajt nevezték meg, hanem a cento esetében az ahhoz kapcsolódó elkészítési eljárást is (szöni, szedegetni). A cento a 19. század elején még ismert műfajnak számított, találhatunk rá példát a Kazinczy-életműben is – *Zrínyi* című versét Zrínyi Miklós szavaiból és kifejezéseiből állított össze,³⁵⁴ és aminek ezáltal „versalkotási technikája rokonságot mutat a poétikai hagyományban az ókor óta ismert versalkotási technikával, amely az imitáció egy sajátos, szélsőséges változata: a cento valamely szerző soraiból összeállított, többnyire humoros vers.”³⁵⁵ A többnyire szó itt azért kiemelendő, mert a Zrínyi-centóval

³⁴⁹ CZUCZOR, FOGARASI 1865, 468.

³⁵⁰ KISS Lajos, PAPP László (szerk.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Második kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 422.

³⁵¹ A gúnyirat a *Mondolattal* együtt jelent meg a *Régi Magyar könyvtár X. Füzetében*. (Szerk. HEINRICH Gusztáv) 100-109.

³⁵² CZIFRA 2013, 27-28.

³⁵³ Kazinczy Ferenc – Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 2756. levél In: KAZLEV. XII., 145. – Ezzel kapcsolatban Czifra Mariann azt is megemlíti, hogy bárki is legyen a szerző, Kazinczy a kézbesítés után Láczaait hitte annak. Lásd bővebben Czifra 2013, 30.

³⁵⁴ GERGYE László, *Műzsák és Gráciák között. Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*. Bp., Universitas, 1998. 63.

³⁵⁵ LACZHÁZI Gyula, *Kazinczy Ferenc Zrínyi-verse*. 74. Irodalmi Magazin, 2019/4. 71-75.

kapcsolatban Békési Gábor és Sváb Antal viszont a következő meghatározást közölték: „egy adott szerző egy vagy több művének idézeteiből (versekből, versrészletekből, beszédfordulatokból) összeállított, az idézett művektől azonban tartalmilag teljesen eltérő költemény”,³⁵⁶ tehát ebben a költeményben nem játszik szerepet a humor.

Kazinczy gúnyosabb hangvételű centóinak értelmezése (pl. *Fábchich* és *Baróti Szabó* című epigrammái) viszont már okozhat problémákat a mai olvasó számára is, hiszen az elsődleges kontextus ismerete nélkül cento jellegüket nem lehet felismerni. Egy kortárs olvasónak ez azonban nem esett nehezére – Szemere Pálnak sem, aki az előbb említett két epigrammáról a következőket írta: „Stylus, nyelv, hang, manír ‘s még kedvencszavaik is olly tökéletesen utánozva, hogy a’ ki az ő munkáikat olvasta, azonnal reájuk fognak esmérhetni, ha neveik az epigrammák előtt nem állalának is.”³⁵⁷

A kortárs kontextus pontos ismeretének hiánya lehet az egyik oka annak is, hogy az 1813-as *Mondolatot* vizsgáló szakirodalom sok helyen mintha igyekezne kerülni a szöveg műfajaként azonosított paszkvillus műfaj történeti előzményeit. Tolnai 1929-ben hívja fel a figyelmet (Kazinczy alapján) a centóra, a levelezés viszont a legtöbb alkalommal pamfletként vagy gúnyiratként hivatkozik rá, és a szakirodalomban is (talán épp a Váczy előszavainak mintájára) az utóbbi meghatározások válnak általánossá, előfordul a satíráként való azonosítás is. A legújabb vizsgálatok (pl. Bíró Ferenc is) csak arra hivatkoznak, hogy Kazinczy elsőként ismerte fel a *Mondolat* cento-jellegét,³⁵⁸ ám a teljes körű műfaji áttekintés szinte mindenhol hiányzik. A magyarázatot erre nem a *Mondolatot* a szakirodalomban fogjuk megtalálni, hanem a paródia és az ahhoz kapcsolódó társ műfajok történetében.

A paródiával foglalkozó szakirodalom fontos kiindulópontja Mihail Bahtyin Francois Rabeleisszal és népi nevetéskultúrával kapcsolatos munkája. Bahtyin vizsgálatában kitér rá, hogy a komikus irodalom, azaz az általa „vidám nyelvi alkotások”-ként meghatározott gyűjtőfogalom a középkori nevetéskultúra egyik alappillére volt: „A középkori komikus irodalom egy egész évezreden vagy még hosszabb időn át fejlődött, mivel gyökerei egészen a keresztény antikvitásig nyúlnak vissza. [...] Sokféle műfajforma és stílusváltozat alakult ki. [...] Ez az irodalom azonban minden történelmi és műfaji differenciálódása ellenére megmaradt.”³⁵⁹

---

³⁵⁶ BÉKÉSI Gábor, SVÁB Antal, *Kazinczy Zrínyi-centója*. Különlenyomat a Kazinczy Ferenc Társaság Széphalom című évkönyvének 9. kötetéből, Sátoraljaújhely, 1997. 9.

³⁵⁷ TARJÁNYI Eszter, *Arany János és a parodisztikus hagyomány*. Bp., Universitas Kiadó, Editio Princeps Kiadó, 2013., 44.

³⁵⁸ BÍRÓ 2010b, 510.

³⁵⁹ Mihail Bahtyin, *Francois Rabealis művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Bp., Európa Könyvkiadó, 1982. 20.

A szerző külön csoportosítja az egyházi kultuszt és a hitoktatást kiparodizáló irodalmat (ide sorolja többek közt a szentségparódiákat, liturgia-paródiákat, zsoltár-paródiákat, végrendelet-paródiákat, stb.), más, egyéb formákat (pl. vita- és dialógus-paródiák) és a nemzeti nyelvű középkori komikus irodalmat (pl. bolondeposzok, lovagregény-paródiák, imádság-paródiák, vágáns-líra). Bahtyin azt is kiemeli, hogy ezek a paródiák „igen messze van az újkor tisztán tagadó és formális paródiájától [...] Mint minden paródia, az irodalmi paródia is lefokoz, e lofokozás azon itt tisztán tagadó értelmű, hiányzik belőle az ujjászülő ambivalencia.”³⁶⁰ A szerző kötetében elsősorban a középkori paródia-irodalmat fejti ki részletesebben, ám már Rabealis munkásságával összefüggésben.

Magyar vonatkozásban az utóbbi évek egyik legalaposabb, paródiáról szóló összefoglaló tanulmány Tarjányi Eszter *Arany és a parodisztikus hagyomány* című monográfiájában jelent meg.³⁶¹ Tarjányi könyve nem csak világirodalmi, hanem a magyar irodalmi előzményeket is figyelembe véve írta meg a paródia történet, amely univerzálisan alkalmazható a 19. század elejének vizsgálatában is. A fejezet egyik legfontosabb megállapítása ugyanis az, hogy hangsúlyozza a paródia vizsgálatában megjelenő ellentétes textuális eljárásokat, ami annak köszönhető, hogy a hajdani poétikák kisebb jelentőségű, részletesebb áttekintésre alig érdemes irodalmi modorként hivatkozták a paródiára.³⁶² A tanulmány először a paródia antik fogalmának rekonstruálását végzi el, bemutatja paródia szó etimológiáját, kiemelve Quintilianus és Arisztotelész paródia-fogalmának különbségeit – akik mindketten a műfajban megjelenő imitáció alapvető szükségességét hangsúlyozták.³⁶³ Tarjányi szerint ez a magyarázat arra, hogy e két fogalom kapcsolata korszakonként változik, néhol szinonimaként, néhol pedig különböző kifejezéseként jelennek meg.³⁶⁴ A fejezet az antik példák bemutatása után többek közt Fred W. Householder, F.J. Lelièvre, Margaret Rose, Scalinge, Bahtyin és Riewald paródia-fogalmait tárgyalja. Az említett szerzők vizsgálataik során mindannyian a paródia kétféle használati módját különböztették meg, amely az évszázadok során szintén dinamikusán változott. A paródia fejlődéstörténetében a 18. század jelentette fordulópontot, Henryk Markiewicz ekkora teszi a paródia fogalmának kitágulását, és négy újabb használati módot különböztetett meg:

---

³⁶⁰ Uo., 31.

³⁶¹ TARJÁNYI Eszter, *Arany János és a parodisztikus hagyomány*. Bp., Universitas Kiadó, EditioPrinceps Kiadó, 2013.

³⁶² Uo., 15.

³⁶³ TARJÁNYI 20213, 17.

³⁶⁴ Uo., 18.

1. komoly irodalmi művek töredékeinek alkalmazása,
2. komoly hangvétellű műnek nem a modellt, hanem a korabeli szokásokat és politikát nevetségessé tévő szatirikus átdolgozásai,
3. egy komoly mű szintén komoly, de más kontextusú átdolgozása (kontrafaktúra),
4. mű szoros imitálása minden komikus színezet nélkül.³⁶⁵

A magyar viszonyokat tárgyaló paródia-szakirodalom Tarjányi véleménye szerint a fogalom más-más oldalát emeli ki, és míg differenciált fogalomhasználattal alig találkoznunk, mégis vannak apró eltérések. A terminus tehát nem egyértelmű, sokrétűsége miatt nehezen körülírható, illetve a tanulmány azt is kiemeli, hogy akár előzetes tanulmányainktól is függhet, hogy mit ítélünk meg paródiának és mit nem. Továbbá nehezíti a kutatást, hogy ha a kifigurázott szerző nem tartozott a közismertek közé, akkor mai viszonylatban szinte felismerhetetlenné válik.³⁶⁶ Nem véletlen tehát, hogy a magyar paródiafogalom változása leginkább a *Mondolat* és *Felelet* kapcsán figyelhető meg, ugyanis mindkét mű magában hordozza az újat a régitől élesen elhatároló jellegzetességét. Tarjányi arra is rámutat, hogy a két szövegben az utánzás kanonizáló súlya is látszik: „azáltal, hogy a populáris irodalmakra jellemző könnyedséget és játékosságot is magába foglalta, képes volt a szélesebb olvasóközönség számára is ismertté tenni irodalmi törekvéseket.”³⁶⁷

Magyarországon a paródia az 1670-es években vált divatossá, a 18. század második felére pedig jelentős változáson esett át – ahogy Tarnai Andor fogalmazott – „megmagyarosodott és hamarosan kiveszett”.³⁶⁸ Tarnai kiemeli, hogy a paródia ebben az esetben még nem azonos a mai, modern értelemben vett paródiával, hiszen a romantika előtti irodalmi rendszerbe tartozik. Nagy Levente az előzményeket tekintve azt állapította meg, hogy a 16-17. században az imitáció tanon alapuló paródiafelfogás még nem jelentett nevetséges kifigurázást,³⁶⁹ ahogy ez Tarnai által tárgyalt Pápai Páriz Ferenc református lelkész munkájában is megjelenik. Pápain Páriznál a paródia „valamely versnek követése vagy azon, vagy más értelemmel” jelentette,³⁷⁰ később ez a definíció hagyományozódott tovább Bod Péter életművében, és neki köszönhető, hogy a 19. században ez a paródiafelfogás terjedt el. Tarnai rámutat, hogy Pápai Páriz meghatározása Johann Heinrich Alsted *Septem artes Liberales* című

³⁶⁵ Uo., 22.

³⁶⁶ Uo., 44.

³⁶⁷ Uo., 46.

³⁶⁸ TARNAI Andor, *A paródia a XVI-XVIII. századi Magyarországon*. 444. ItK, 1990/4. 444-469.

³⁶⁹ NAGY Levente, *Időszerkezet és individuumszemlélet három 17. századi magyar eposzban (Szigeti Veszedelem, Kemény János emlékezete, Rákóczi-eposz)*. 211. ItK, 2000/1-2. 197-223.

³⁷⁰ TARNAI 1990, 445.

kötetén alapszik, ő pedig Julius Caesar Scalinger poétikáját követte. Scalinger művének újdonsága abban rejlett, hogy nála jelent meg először a paródia-felfogásban a nevetségesség mozzanata, de nem a parodizált kigúnyolásaként, hanem nevetséges imitációként.³⁷¹ Ezen kívül az ő nyomán vált divatossá a paródia, a cento és a képvers is.³⁷²

Heinrich Alsted a paródia alapjait (Scalinger alapján) kétféleképpen határozta meg: „a szerző metrumát v. költeményét (poema) ugyanazon versalakban (carminio genus) követjük, illetve „közvetett (indirecta) imitatio, mintául vett költemény más formában dolgozva át”.³⁷³ Alsted kortársa és barátja, Phillipp Ludwig Piscator poétikájában mind az imitációt, mind a paródiát szintén a versírás gyakorlatához kötötte. Művében kifejtette, hogy a vers létrehozásához előgyakorlás (progymnasia) és gyakorlás (gymnasia) szükséges, az előgyakorlás egyik része pedig a versio (idegen nyelvről való fordítás, ennek része a paródia és a cento). Ennek megfelelően a paródiát a következőképpen írta le: „valamely már megjelenített cselekedet újramegjelenítése más szavakkal verses formában.”³⁷⁴ Nagy rámutat, hogy Piscator szerint a paródia nevetségességét a stíluskeveredés adja, „de csak akkor jutott domináns szerephez, amikor a paródia mint műfaj elkülönült a parodizált formától.” Nagy szerint Alstedhez hasonlóan Piscator is arra a következtetésre jutott, hogy a „paródia nem csak imitációs módszer, hanem önálló műfaj is”, a Piscator idézetben viszont a cento szó is benne szerepel, a megállapítás tehát nem csak a paródia önálló műfajként való szerepeltetésére vonatkozik, hanem a centóra is.

A Tarnai-tanulmány a paródiafogalom különböző jelentésrétegein kívül azt is vizsgálja, hogy a fogalom tárgyalásakor felekezeti alapú megkülönböztetésre is szükség van, ugyanis más alapokon nyugszik a református és a katolikus szempontokat működtető korabeli paródiafelfogás. Tarnai a katolikus felekezeti hagyományba illeszkedő poétikák bemutatásakor írja, hogy nálunk nem található a reformátusokhoz hasonló, „évszázados belső hagyomány”, ugyanis a paródia mint poétikai fogalom Scalingertől való származtatása legalább két közvetítő szövegen keresztül, 80 éves késéssel érkezett meg.³⁷⁵ Magyar vonatkozásban Tarnai Grigely József poétikáját emeli ki, aki az ellenkező értelmű paródiát ismerte el, amelyben a világ témákat vallásossal helyettesítették. Ám a 18. században lassan kibontakozó laicizálódásnak köszönhetően a szövegek vallásos átköltése érdektelenné vált, helyette az ironizálás került

---

³⁷¹ TARJÁNYI 2013, 20.

³⁷² TARNAI Andor, *A neolatin költészet és dráma alkonya Európában*. 458. ItK. 1997/5-6. 457-469.

³⁷³ Uo., 445.

³⁷⁴ NAGY 2000, 211.

³⁷⁵ TARNAI 1990, 448-449.

előtérbe,³⁷⁶ így gyakori volt, hogy a konkrét művekből derült csak ki, mit lehetett a szabályokba beleérteni, Tarnai pedig arra is kitér, hogy ezáltal olyasmit is paródiának vettek, ami nem tartozott bele.³⁷⁷ Ezen kívül az ekkor keletkezett parodisztikus művek már magyar nyelvűek, szemben az előző századok latin nyelvű hagyományaival,³⁷⁸ ekkor is még inkább a verses forma volt divatban.

A verses forma kiikatódása, illetve a paródia-fogalom folyamatos átalakulása a 19. századra a műfajelméleti fogalmak teljes átrendeződését hozta magával, Gérard Genette szerint azért, mert ekkor alakult ki a paródia mai értelmű, kigúnyoló jellege. A paródia ekkor már a szatirikus pastiche-t idézte, első megjelenésére azonban már jóval korábról, 1677-ban találunk példát. Ekkor még olyan művészeti alkotások jelölésére szolgált, amelyeket sem eredetinek, sem másoltnak nem nevezhetünk el.³⁷⁹ A szó maga olasz eredetű (pasticcio), és különböző összetevőkből, húsból, zöldségekből, tojásból stb. összeállított ételt jelentett. Ez a kifejezés a reneszánszra metaforizálódott, egy olyan festészeti műfaj megjelölésévé vált, amely több, korábbi mester stílusmásolatának ügyes elegyítéséből állt össze. Tarjányi szerint „a kiválasztás műveletének esztétikai elméletté válása kísérte ezt az utánzott részletekből önálló művet összerakó technikát, amelynek alapjául Zeuxis legendája szolgált – Heléné megfestéséhez ugyanis különböző nők egyes tökéletes testrészeit szedte össze minta gyanánt.”³⁸⁰

Ugyanakkor Jean-François Marmontel *Eléments de littérature* több kötetes, műfajokat tárgyaló értekezésében a pastiche-ról a következőket írta:

„A pastiche-sal jelölik az irodalomban egy író stílusa és modora által befolyásolt utánzást; ahogy arra is használják, amikor valaki egy nagy festő stílusában készült művet a festő saját kezű munkájaként akarja eladni. Minél sajátosabb egy író modora, kifejezéseinek szingularitása, annál könnyebb hamisítani. De ha az eredetisége a jellemében és szellemében rejlik, ha a modor, ami őt másoktól megkülönbözteti a gondolkodásából, érzéseiből, szemléletéből, képzeletéből ered, valamint abból, ahogyan látja és megfesti a természetet, a pastiche nem fog reá annyira hasonlítani. Lesznek utánzói – hasonló karakterű és génuszú emberek –, de nem lesznek másolói. [...] Egy ritka és erős tehetség szükségeltetik a pastiche nevű majmoláshoz, az utánzott nagy íróval való teljes asszimiláció, a lelkébe és génuszába való behatolás, akár azért, hogy dicsérjék, akár azért, hogy az ő stílusában írjanak.”³⁸¹

---

³⁷⁶ Uo., 449.

³⁷⁷ Uo., 450.

³⁷⁸ Uo., 466.

³⁷⁹ TARJÁNYI 2013, 27.

³⁸⁰ Uo., 27.

³⁸¹ Jean-François MARMONTEL, *Eléments de littérature*, 5. kötet, 1787, 187-191. Fordította: Szabó-Reznek Eszter.

A kötet 1787-ben jelent meg, az idézet alapján pedig megállapíthatjuk, hogy a pastiche meghatározása a 18. század végén még nem választotta szét az irodalomra és festészetre is vonatkoztatható műfajmegjelölést, a kettő egyszerre, egymással párhuzamosan működött. Marmontel jellemzésében az utánczás, illetve a „saját kezű munkaként” való értékesítés, az utánczott íróval való egyesülés illetve a „behatolás” gesztusa már-már az epigonizmust juttathatja eszünkbe, ám ennek tudatában fontos megjegyezni, hogy a „a klasszicista diskurzus normakövető jellegéből adódóan még kénytelen megkülönböztetni a követés helyes és helytelen módjait”³⁸², ahogy az itt is történik. Marmontel ugyanis az utánczást a tehetséggel állítja párhuzamba, a pastiche ezáltal a „helyes követés” normatív jellegéhez illeszkedik, jól sikerült utánczás szinonimájaként működik, parodisztikus jelleg nélkül.

A paródia és társműfajainak folyamatos, dinamikus alakulása nem csak történeti korszakokként, hanem különböző nemzetek irodalmának a vizsgálatakor, a róla értekezők anyanyelve szerint is más-más értelmezést nyer (pl. a franciáknál a pastiche, az angoloknál a burleszk, míg nálunk a travesztia volt divatos a 19. században).³⁸³ Magyarországon pedig nem csak felekezeti alapú megkülönböztetést érdemes szem előtt tartani, hanem azt is, hogy a 18-19. század fordulójának kéziratos diákköltészete is hozzájárult a műfaji sokszínűséghez, ugyanis a debreceni diákok jó része írt „az újabb szellem megnyilvánulásaként szabadszájú epikus darabokat a görög mitológiai istenségeinek, majd a keresztény mennyország szentjeinek és pátriárkáinak kigúnyolására.”³⁸⁴ Bán Imre a debreceni diákirodalom felvilágosodás-kori vizsgálatában ehhez kapcsolódóan azt is megjegyzi, hogy Csokonai mitológiai paródiáinak (pl. *Békaegérharc*, *Az istenek osztozása*, *A tolvaj isten*, *Castis omnia casta*) másolása és utánczása szintén bevett gyakorlat volt, de találni a gyűjteményben Ferenc császár orráról szóló költeményt is és ebből a kollégiumi költészetből nőtt ki a kor legjobb szatírája, a *Lúdas Matyi is*.³⁸⁵

A diákköltészet mellett figyelembe kell venni a századforduló környékén újonnan megjelent sajtótermékekben publikált írásokat is. Ilyen többek közt a paszkvillus műfaji követelményeinek megfelelő vers a *bétsi Magyar Musa* 55. számában (1787), amely „név nélkül, erős szavakkal támad a pozsonyi szeles és hitván Magyarotskára”.³⁸⁶ A vers Barczafalvi

---

³⁸² ONDER Csaba, *Mosoly és harag: Utánczás, követés, majmolás – Gyöngyössi János leckéztetése*. 11. = Uő: *Festina lente. Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*. Eger, Linceum Kiadó, 2020, 11-23.

³⁸³ TARJÁNYI 2013, 33.

³⁸⁴ BÁN Imre, *Bevezetés*, 11-12. In: *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*. In. szerk. BÁN Imre-JULOW Viktor. Bp., Akadémiai Kiadó, 1964.

³⁸⁵ BÁN 1964, 11.

³⁸⁶ TOLNAI Vilmos, *Barczafalvi Szabó Dávid szógyártásának első bírálata*. 210. *Magyar Nyelvőr*. 1899/5. 210-212. Kiemelés az eredetiben.

Szabó Dávid nyelvújító működésére adott válasz – miután 1786. júniusában átvette Szatsvai Sándortól a *Magyar Hirmondó* szerkesztését, beköszöntőjében felszólította a „tudós hazafiakat” a szócsinálásra. Erre a felhívásra adott válasz a „megrovó ékes leoninusokból” álló gúnyos költemény, amelyben dőlt betűvel vannak szedve a Barczafalvi szóalkotásai, ezen kívül pedig azok módjait is kritizálja:

„A’ mikor olvassa, bátor szemesen tapogassa

A’ Magyar a’ levelét: jó ha meg-érti felét.

A’ Haza’ gyötrelme tsak az ilyen viszketeg elme,

Melly szerez illy galibát, lát az aranyba hibát,

Még nekem is forr már (leg-kisebb tagja legyen bár)

Minden erembe harag, arra, ki félre farag.

Szívemet e’ sérti: Magyarúl van, senki sem érti;

És ha Posony szereti, a’ mi nyakunkba veteti.”³⁸⁷

A vers jelentőségét továbbá az is emeli, hogy a *Mondolat* 18. lapján Csabai A. név alatt megjelenő három leoninusi distichon a Barczafalvit csúfoló szöveg 31., 44., 37., 43., 34. és 36. sorának szó szerinti átvétele, amely az előbb említett sorrendben szerepel.³⁸⁸

Ám nem az egyetlen gúnyos hangvételi vers, amelyből a *Mondolat* merít, és amely a paródia társműfajainak századfordulós történetét árnyalja. A *bétsi Magyar Mercurius* 1795-ös évfolyamában ugyanis az előzőhöz témájában hasonló írás jelent meg azzal a különbséggel, hogy levél-formában íródott.³⁸⁹ A szakirodalomban legtöbbször Hunyadi-Szaklányi levélként hivatkozott gúnyirat Szily Kálmán és Tolnai Vilmos vizsgálatai alapján Barczafalvi Szabó Dávid, Dugonics András és Révai Miklós szóalkotásait gúnyolja. A levél és a *Mondolat* közötti

---

³⁸⁷ Uo., 211.

³⁸⁸ Uo., 212. vö. *Mondolat*, 18.:

(31.) „Szép nyelvbővítés: *népsegedelem*, ‘s
ehevittés,

(44.) *Százszaka, művödelem, és vetemé-
nyedelem.*

(37.) *A’ gobóts, ifjonczok, a’ rentze, kö-
Röncze, vadonczok,*

(43.) *És a’ társadalom, könyvecs, Ural-
Kodalom.*

(34.) *Tetsziteség, hadrász, Tábírasz – már
A’ hideg is ráz –*

(33.) *Püspökségelem – ROSZSZ FA-
LAT, EL SE NYELEM!”*

³⁸⁹ SZILY Kálmán, *Gúnyirat a nyelvújítók ellen 1795-ből*. ItK, 1901/2, 182-188.

összefüggés Szentgyörgyi József szerepének tisztázásakor is szóba került: „Szent Györgyi ezt beszéllé: Debr. Senator Böszörményi Pál, egyike azoknak a' kik a' Debr. Grammatikán dolgoztak [...] Superint. Benedek Mihályhoz egy levelecskét küldte, mellyet Szaklányisan új szókból szőtt.”³⁹⁰ A szöveg ebben az esetben inkább elbizonytalanító erejű, hiszen ahogy a fejezet elején láthattuk, ez a metódus a kiszedegetéssel együtt a cento műfaja felé irányítja az értelmezést. A névtelenség, a hangvétel, illetve a két szöveg alkalmisága (elsősorban Barczafalvi szóképzésére adott válaszreakcióként való értelmezés során) viszont a paszkvillus irányába mozdítja a műfaj kérdését. Annyi bizonyos, hogy mindkét írás nyomtatásban való megjelenésük után több évvel is közkézen forgott, ismertek voltak, illetve több, gúnyoló szándékú további írást inspiráltak – mint ahogy arra a *Mondolat* szövege is hivatkozott a levél kapcsán:

„Néhai SZAKLÁNYI ZSIGMOND más Vallásbéli Hirdész is, ezen talpszerben bábázkodó kezeivel a' jeget megtörte ugyan – ez előtt darab évvel ilyen fajbeli közlésűl, és hasonmoztonyból irt 's a' Hirmondó által elhiresztelt, minteggy másfél ívnyi Furtsa – vagy inkább elméletlenül elméskedő – Levelében [...]”³⁹¹

Azt is elmondhatjuk, hogy ezek a szövegek is olyan „retorikai olvasatok nyomait őrzik, amelyek az általuk parodizált-karikírozott szövegcsoportok uralkodó, sajátos eljárásaira utalnak.”³⁹² A paródia mint műfaji kód felőli megközelítésük pedig nem más, mint az eredeti szövegek „sikerületlen, elhibázott jellegét elmarasztaló aktusok affektusa”.³⁹³ Ennek értelmében pedig a *Mondolat* sem csak műfaj- vagy stílusparódia értelemre korlátozódik – mint az elemzés során látni fogjuk, jelentősége abban (is) rejlik, hogy a források felhasználásával nem csak az újonnan létrehozott szavakat, hanem a szerzőket, illetve az ő nyelvújításhoz való viszonyukat és elképzeléseiket is kritizálja paszkvillus formájában.

4. A paszkvillus

A szó eredete egy Pasquino nevű megcsonkított szoborra vezethető vissza, nevét pedig egy Pasquinus nevű foltozóvargától nyerte, amit a Róbert Zsófia tanulmányának elején álló vers is magyaráz, a következőképpen:

---

³⁹⁰ Kazinczy Ferenc – Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1814. február 27., 2608. levél In: KAZLEV. XI., 253-254.

³⁹¹ MONDOLAT 1813, 172.

³⁹² BALOGH Gergő, *A paródia mint az erőszak és a szeretet formája*. 31. Alföld 2020/3. 31-41.

³⁹³ BALOGH 2020, 36.

„Midőn még a Pogány Róma virágozott
Idegen istennek amikor áldozott,
Akkor Pasquinusnak volt benne lakása,
Kinek irtóztató volt rágalmazása.
Úgy hogy akit egyszer felvett pennájára,
Megmocskolta azt úgy világ hallatára
Hogy vagy oda hagyta a Római rangot,
Avagy a városban bújdosott, lappangott
De minek utána Pasquin az átkozott
Róma öröme már meghalálozott,
Emelt néki Róma egy márványoszlopot,
(Mely talán ledült vagy igen megkopott)
A végre, hogy akit élteben mocskola,
S aki ellen ártó beszédet kohola,
Őt halála után átkozva említse,
S mind azon mocskokat rá vissza térítse.
Azután szokásba jött az idő jártával,
Ha aki mást meg akart mocskolni pennával,
Rágalmazásait Papirosra tette,
S amidőn azt senki észre nem vehette,
Vagy szeggel e csúnya Oszlopra szegezte,
Vagy pedig más módon reá csirizelte.”³⁹⁴

Róbert vizsgálata szerint ez a névadás az egész műfajt determinálta, elterjedése pedig a XVI. század környékére tehető. Legfőbb jellemzői az alkalmosság, a nyílt irányzatosság, illetve a célba vett személyre való kihegyezettség. Költőivé csak akkor válhatott, ha „az egyes személyek elleni támadást az egész ország számára fontos problémának tüntették föl, azaz ha a becsmélés, rágalmazás, megszegyenyítés valami komolyabb szándékkal párosult”.³⁹⁵ Magyarországi népszerűségük egyik csúcspontja az 1790-91-es országgyűléshez köthető, terjesztésüket Róbert „regénybe illően kalandosnak nevezi”, a paszkvillust a diétán zajlott viták

---

³⁹⁴ Idézi RÓBERT Zsófia 1974, 781., Curiosa Methamorphosis Statuae Pasquini OSZK Quart. Hung. 3172 f. 7. alapján

³⁹⁵ RÓBERT 1974, 782.

kontextusában a harc műfajaként jelöli meg, erejét a nyers szókimondásból nyerte.³⁹⁶ Műfaji lényegéhez tartozott a névtelenség, formája pedig verses volt, a szerzőik számára ez annyiban merült ki, hogy a szótagszámot és rímelést tartásák (ez a Róbert által tanulmányban közölt példák legtöbbször is látszik).³⁹⁷

Varga Imre a nemesi verses paszkvillusról folytatott kutatásaiban Róberthez hasonló alaptételeket állapít meg a műfajról. Ő is megállapítja, hogy „a pasquillus olyan gúnyvers, melynek létrehozója az alkalomszerűség, célja az irányzatosság. Hátterében mindig ott található valamilyen indulatot, érzelmi telítettséget, mely a támadás líra alapját szolgáltatja. Bár műfajnak vannak epikus jellegű hajtásai, a pasquillus műnemét tekintve lírai alkotás”,³⁹⁸ amit ő is példákkal támaszt alá. Varga szintén kiemeli, hogy a névtelenség alapvető jellemzője a műfajnak, „természeténél fogva a hatalmasok ellen irányul, a tehetetlenek, megsértettek, féltékenyek műfaja.”³⁹⁹ A 17. században megjelenő egyéni paszkvillusok (tehát egy személyt, és nem egy vagy több csoportot támadó írások) szóhasználatában a műfajmegjelölés pedig egyre inkább a gúnyírással válik egyenértékűvé.⁴⁰⁰

Nagy Ágoston a paszkvillusi irodalom értelmezési lehetőségeinek tárgyalása során jegyzi meg, hogy a műfaj a 19. második felére végül egyfajta satirikus politikai publicisztikában oldódott fel,⁴⁰¹ a gúnyiratok népszerűségéhez pedig általában véve hozzájárult a zugkönyvárusok működése és a „tiltott irodalom” jelentősége. Ugyan Magyarországon ekkoriban a politikai nyilvánosság még jóval szűkebb körű volt, de tartalmazta a „földalatti irodalomhoz hasonló jegyeket.”⁴⁰² Intertextuális kapcsolatainak néhol átláthatatlan hálózatát pedig az a vonás adja, hogy „szándékosan forgat fel és gúnyol ki részleteiben vagy egészében más műfajokra jellemző stílusjegyeket.”⁴⁰³ Mindezek figyelembe vételével Nagy a paszkvillus műfaját így definiálja: „olyan politikai témákkal, illetve azon belül felekezeti konfliktusokkal foglalkozó „gúnyverseket” fed, amelyek általában egy-egy jelentősebb alkalom (Magyarországon elsősorban az országgyűlések) kapcsán születtek, legtöbbször névtelenül.”⁴⁰⁴

A *Mondolat* paszkvillusként való azonosítása megfelel a fent említett műfaji kritériumoknak. Az alkalmiság a gúnyirat két szövegváltozatában azonban a háttérben húzódó

---

³⁹⁶ Uo., 789.

³⁹⁷ Uo., 815-816.

³⁹⁸ VARGA Imre, *A nemesi verses pasquillus (Szentpáli Ferenc)*. 291. ItK, 1963/3. 287-302.

³⁹⁹ Uo., 292.

⁴⁰⁰ Uo., 291.

⁴⁰¹ NAGY Ágoston, *A 18. század második felében született pasquillus-irodalom értelmezési lehetőségeiről*. 194. = *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*. szerk. SZIJÁRTÓ M. István és SZÜCS Zoltán Gábor, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 192-223.

⁴⁰² NAGY 2012, 198.

⁴⁰³ VARGA 1963, 207-208.

⁴⁰⁴ NAGY 2012, 192.

szándékok eltérő vonásaira mutat rá. A debreceni változat életre hívója egy olyan (Kazinczy és Szentgyörgyi József szerint is) vidámként aposztrofált szituáció volt, amely egyszeri és megismételhetetlen alkalmat kínált a Benedek-szöveghez hasonló gúnyos írárok rögtönzésére és bemutatására. A körhöz tartozó személyek nyilván tudták, hogy szerzője Szentgyörgyi József volt, így a szerzői anonimitás a debreceni közösségen belül értelmét veszti – jelentősége akkor kerül újra előtérbe, mikor Szentgyörgyi szembesül írásának következményeivel. Ez a következmény viszont érzékelteti a korábbi változat keletkezési körülményein túlmutató sikerét is, ugyanis az írás „körön kívül”, időben és térben (jobban mondva távolságban) is messzebbre került. Aktualitását pedig mi sem bizonyítja jobban, hogy ezen tényezők ellenére továbbra is kontextualizálható volt, a közbeszéd része maradt. Ezen kívül Szentgyörgyi (Kazinczy előtt mutatott) szégyene azt hivatott bizonyítani, hogy szándékában nem volt semmi bántó – ellenben a 1813-as változatéval, amelyet direkt nyomtattak ki és terjesztettek az egész országban. Így a dunántúli verzió aktív résztvevőjévé válik a hatalmi diskurzusnak, a nyelv szempontjából politikussá is válik, hiszen ahogy Róbert Zsófia meghatározta, „a gúnyos, bántó hangneme komolyabb szándékkal párosult” – a *Mondolat* tárgya pedig „a” Magyar Nyelv’ Kimiveltetésének szükséges, és kikerülhetetlen volta.”⁴⁰⁵ Terjesztése nem különbözött a verses paszkvillustól, így a *Mondolat* már a paszkvillus gúnyiratként való azonosításának irányába tolódott el.

Nem csak a könyv elején lévő metszet, hanem az egész szöveg megítélésben fontos, hogy paszkvillusról beszélünk-e. A kép maga ugyanis megfelel a karikatúrákkal és paszkvillusokkal szemben támasztható elvárásoknak,⁴⁰⁶ azonban fontos leszögezni, hogy a paszkvillus lényegi sajátossága „a nyílt személyesítés, ahol a megcsúfolt személynek jól felismerhetőnek kell lennie, ezáltal sosem lehet félreérthető.”⁴⁰⁷ Ha ez mégis megtörténik, akkor a műfaj nem éri el célját, és már nem paszkvillusról, hanem személytelen satíráról van szó. Kazinczy Ferencék viszont felismerték a gúnyiratban saját és mások műveit, a műfaj határainak eltolódása ellenére a recepció szubjektivitása így érzelmi alapokon nyugszik, nem véletlen tehát, hogy a *Mondolat* műfajmegjelölése a cento parodisztikus jellegéről a paszkvillus nyílt személyesítést alkalmazó tartományába (fokozatosan) kerül át. Somogyi többször említett 1819-es védőbeszéde a *Mondolat* műfaját is érinti – a lipcsei újságban megjelent kritikával kapcsolatban a következőket írja: „Ebben a’ Recenzióban, vagy inkább csak Pasquillusban, a’ Mondolat is

---

⁴⁰⁵ MONDOLAT 1813, 179.

⁴⁰⁶ ONDER 2010, 190.

⁴⁰⁷ ONDER 2010, 190.

csupa Pasquilussá van lealacsonyítva.”⁴⁰⁸ Somogyi tehát tagadja a *Mondolat* paszkvillus-jellegét, az idézetből kiolvasható, hogy az egyenlőségétel szemében is lealacsonyítást jelent – mindez alátámasztja a Kazinczy-levelezésből egyértelműen kiolvasható mozzanatot, hogy az idő előrehaladásával hogyan és milyen formában tágulnak vagy éppen mosódnak el a határok a személyes sértettség kapcsán.

5. A cento

Mint a Kazinczy-levelezésben látható volt, a széphalmi mester és a kortársak azonnal felismerték a *Mondolat* műfaját és könyv formájának pamfletszerűségét. A levelekben a cento műfaji megjelölés és annak említése több helyen a „kiszedegetés”, „szövés”, „válogatás”, „összefonás” poétikai műveleteivel együtt, közösen szerepel, amely a cento összeállításának gyakorlatát is összefoglalja. A levélváltásokban Kazinczy a cento műfajával kapcsolatos negatív esztétikai élményeinek leírását is olvashatjuk – mindez pedig a *Mondolat* recepcióját is befolyásolta. A gúnyirat önálló műként való olvasásához tehát át kell tekinteni műfajának, a centónak a rövid történetét, és tárgyalni az ebből levonható tapasztalatokat – tehát hogyan kell(ene) olvasni a *Mondolatot*?

A cento önálló műfajként való megjelenése a humanizmus korára tehető, amely az oktatásban való hasznosításának is köszönhető. Az oktatás célja a korban nemcsak a klasszikus latin nyelv elsajátítása volt, hanem a klasszikus szerzők utánzása is. P. Vásárhelyi Judit szerint ez volt az egyik oka, hogy a cento-költészet virágzott.⁴⁰⁹ A másik okot a 16-17. századi gyűjteményes kötetek megjelenésében jelölte meg, amelyek nemcsak szövegkiadások voltak, de közölték a cento meghatározását és a szerkesztésére vonatkozó szabályokat is. P. Vásárhelyi azt is vizsgálta, hogy ezek a kötetek elsősorban az olvasók szellemi épülését hivatottak elősegíteni, ám a klasszika-filológia időközben több szöveg alapján bizonyította, hogy a cento műfaja már ókorban is elterjedt volt, akkoriban (elsősorban) parodisztikus céllal jött létre.⁴¹⁰

Ókori példaként Hosidius Geta *Medea*-centóját érdemes kiemelni. A szöveget és a cento műfaját magyarországi viszonylatban Hende Fanni vizsgálta közelebbről.⁴¹¹ Hende leírja, hogy

„míg Plautus és Cato korában a *cento* kifejezéssel a különböző rongyokból, posztódarabokból összevarrt, hitvány, mindenekelőtt állatok betakarására szánt, illetve katonai védőfelszerelésként

---

⁴⁰⁸ SOMOGYI 1819, VIII.

⁴⁰⁹ P. VÁSÁRHELYI Judit, A 17. századi centoköltészetünk. 307. = *Tarnai Andor-émlékkönyv.* szerk. KECSKEMÉTI Gábor. Bp., Universitas, 1996. 307-315.

⁴¹⁰ P. VÁSÁRHELYI 1996, 307-308.

⁴¹¹ HENDE Fanni, *Hosidius Geta Medea-centója*, *Studia Litteraria* 2017/1-4. 98-110.

használt rongyszőnyeget, pokrócot jelölték, a későbbi századok irodalomelméleti rendszerében a kifejezést a költői alkotás új módszerére és az ez által létrejött sajátos műfajra alkalmazták.”⁴¹²

A szerző arra is kitér, hogy a cento készítésének formai szabályait Ausonius közölte *Cento nuptialis* című munkájában – „e szerint a *versus heroicus* kisebb egységeinek újbóli összeillesztésével keletkezik új költemény”, a költők pedig elsősorban Vergilius és Homéros műveit használták fel.⁴¹³ Hende a műfaj történetének áttekintése során megkülönbözteti a paródia-centókat, illetve a vergiliusi centót, amely ebben az esetben nála a római klasszikus műveket felhasználó centót jelenti. A szerző a modern kori szakirodalom cento-definícióit is tárgyalja, amely nem mutat egységes képet, de inkább értéktelennek tartják a cento műfajú műveket, több esetben pedig a csúfolás, parodizálás retorikai művelete is említésre kerül.⁴¹⁴

A cento Magyarországon az oktatásban való elterjedése nyomán vált elterjedt műfajjává, a korabeli hagyományok szerint viszont inkább a köszöntő versekhez kapcsolódott, fejedelmi jegyesek köszöntésére és lakodalmi versekként volt leginkább jelen.⁴¹⁵ Ebbe a hagyományba illeszkedik Dugonics András *Téténynek ékessége* című verse is, amely a Rudnyánszki-család nagytétényi kastélyának leírása és dicsérete. A szöveg közreadója, Baróti Dezső a művet a barokk cento-hagyományba sorolja, amely egy bizánci gyökerekkel rendelkező eljárás módjának volt a felújítása, ti. hogy „klasszikus szövegeket keresztény igazságok bizonyítására használják”.⁴¹⁶ Ennek a megállapításnak a helyessége Dugonics művén keresztül nem igazolható, az viszont igen, hogy a kastély leírása Gyöngyösi István *Chariclea* és *Kemény János emlékezete* című művein alapszik. Baróti azt is kiemeli, hogy a centóban vannak „önállóbb” részek, de ezek is mind Gyöngyösi stílusának jellemzőit hordozzák magukon.⁴¹⁷ Ezen kívül olvashatjuk a cento meghatározását is: „a tehervivő állatok nyerge alá szánt különféle darabokból összevarrott posztót jelölő cento-elnevezés az irodalomban, mint jól ismeretes, egy költő különböző verseinek olyan összeállítását jelenti, melyből új értelem jön létre.” Mint látható, ez a definíció sem köteleződik el sem a hódoló-, sem a parodisztikus jellegű cento mellett, holott a Dugonics-vers keletkezési körülményeit tárgyaló előszó többször utal Gyöngyösi Dugonicsra tett hatására, illetve a „szövegetésre”.

---

⁴¹² Uo., 99.

⁴¹³ Uo., 99.

⁴¹⁴ Uo., 100.

⁴¹⁵ P. VÁSÁRHELYI 1996, 309-316.

⁴¹⁶ *Téténynek Ékessége melyet versekbe foglal Dugonics András*. S most az eredeti kézirat szerint nyomtatásban kibocsájt Baróti Dezső. 1941.

⁴¹⁷ BARÓTI Dezső, Bevezetés. 3. = *Téténynek Ékessége melyet versekbe foglal Dugonics András*. szerk. BARÓTI Dezső, Szeged, Dugonics Társaság.

Az antikvitásból eredeztetett cento szó ellentmondásos etimológiai magyarázata arra vezethető vissza, hogy a szakirodalom hol görög, hol latin eredetűnek tartja. Tarjányi szerint a cento alapját az a magyarázat adja, mely szerint különböző ruhadarabokból varrt ruhát jelent (innen a patchwork-jellege), amely aztán a különböző szerzőktől kölcsönzött sorokból összeszerkesztett vers értelmére metaforizálódik, ám itt sem találunk nyomot a cento parodisztikus-hagyományba való beleillesztésére. A P. Vásárhelyi Judit által idézett definíció sem tér ki rá, mindössze annyit jegyez meg, hogy „eredeti jelentésében különböző diribdarabokból összeszótt vagy összeállított szőnyeget vagy ruhát jelent. E kifejezés igen találó, hiszen a cento-költők is egy-egy nagy előd – főleg Homérosz és Vergilius – egy vagy több költeményének részleteiből állították össze az eredetitől teljesen eltérő tárgyú művüket.”⁴¹⁸ – mindez pedig egybevág a Hende Fanni tanulmányában szereplő megállapításokkal.⁴¹⁹

Mindezt tovább bonyolítja, hogy a cento megírásához szükséges írói eljárás akár egy életművön belül is eltérő vonásokat mutathat. Kazinczy Ferenc Zrínyi-centóját például „poétai képnek” nevezi,⁴²⁰ műfaja pedig inkább „centikus elemeket tartalmazó pastiche, hiszen stílusutánzó jellegzetessége erőteljes.”⁴²¹ A Kazinczy-levelezésben arra is találni példát, hogy sárospataki kortársai között van olyan, akik szerint

„nem szabad írni deakúl Ciceroból nem merített szók és phrasisok nélkül – azon épen nem csudálkozom. Eggyike stupet in verbis et phrasibus⁴²² – (én is Horatzi szóval élek stupet in titulus et imaginibus⁴²³) – a’ másíknak csudált érdeme – (emlékezel munkájára, és így megérted mit mondok) – abban áll, hogy igen elmésen tud Centot szővni. [...] mert én a’ szőnyegszővést láttam akkor is most. Ő mindég másba kapaszkodva lép, nem lép soha szabadon. Azonban művei valóan tetszék, szépek, elmések. A’ mit lányom születésekor írt, talán még szebb mint a’ Surgit.”⁴²⁴

Az idézet nem csak P. Vásárhelyi Judit korabeli latin nyelvű iskolai gyakorlatról szóló állítását igazolja, hanem azt is bemutatja, hogy a centot lehetséges volt kétféleképpen, Ciceró vagy Horatius mintáján keresztül létrehozni. Ráadásul a klasszikus latin műveltség elsajátításán kívül más érdem is mutatkozni látszik: az elmés cento-szövés. Kazinczy szerint a cento-írás mindig

---

⁴¹⁸ P. VÁSÁRHELYI 1996, 307.

⁴¹⁹ HENDE 2017, 99-100.

⁴²⁰ LACZHÁZI Gyula, *Kazinczy Ferenc Zrínyi verse*, 74. Irodalmi Magazin 2019/4. 71-76.

⁴²¹ BÉKÉSI Gábor – SVÁB Antal, *Kazinczy Zrínyi-centója*. Különlenyomat a Kazinczy Ferenc Társaság Széphalom című évkönyvének kötetéből, Sátoraljaújhely, 1997. 15.

⁴²² Csodálkozva a szavakon és kifejezéseken – Sz. A.

⁴²³ Csodálkozva a címeken és képeken – Sz. A.

⁴²⁴ Kazinczy Ferenc – Sipos Pálnak, Széphalom, 1814. augusztus 21., 2718. levél In: KAZLEV. XII., 33-34. Surgit: utalás Vályi nagy Ferencz egyik költeményére.

más műre vagy művekre (mintákra) támaszkodva történik, sosem az egyéni költői teljesítmény mutatója – ám az ‘azonban’ kötőszó használata feloldja az ebből adódni látszó feszültséget, hiszen a szerző műveiről tett megállapítás bizonyítja, hogy a cento annak ellenére lehet értékes vagy tetsző, hogy nem önálló ötleten alapszik.⁴²⁵ A gyermek születésére készített vers pedig még a cento 17. századi köszöntővers-hagyományába illeszkedik.

A *Mondolat* szövegében is megtalálható a mű összeállításának módszeréről szóló beszámoló. Nem csak azt tudhatjuk meg, hogy a szerző hol és milyen körülmények között találkozott a szöveggel,⁴²⁶ hanem azt is, hogyan készült el saját munkája:

„mig végre megkérődtem, hogy aztat szükséges bővítményekkel adnám ki: hogy így, a’ ki a’ forrásból nem meríti, általam juttatnék tudásához. Annyival inkább, mivel erre önm’ Könyvtáromban is feles segédek nyerhettem; de több helyekről Barátim is nagy tsumókat, ‘s szinte bőrdökökkel küldözének a’ már birttak’ mellé.”⁴²⁷

A Veszprémből származó változat tehát nem tagadja, hogy más művekből „inspirálódott” a debreceni változathoz írt kiegészítések elkészítéséhez. Azzal is számolt, hogy a könyv által kiváltott reakció vegyes fogadtatásra talál: „Nem kéteskedem akádni olyanokra is, kikkel a’ Munka zomántz-fogsort láttat, vagy a’ kik – tsak külszinre tekintvén – a’ kényes selypitőt gántsolják; sőt lehetnek, kik a’ tüzest félreértvén, engem is bünkementzére kárhoztatnak.”⁴²⁸ A nevetés és a büntetés a *Mondolat* félreértéséből származó visszajelzés – a szöveg egyiket sem helyteleníti, de igyekszik tisztázni magát az olvasóközönség előtt módszerének bemutatásával, hiszen a Kazinczy által szerkesztett Dayka életéből vesz – amely már az eredeti műben is ironikus értelmű: „rendszerént szokatlan az, a’ mit újj; és hogy – a’ fentebb nemű Prósa nem piatzi beszéd, ‘s a’ Poesis nem Prosa.”⁴²⁹

A cento tehát (elsősorban) mint szerkesztési mód jelent meg, csak a későbbiekben vált önálló műfajjá. Két változatának elkülönítése (az ókorban kialakult parodisztikus, gunyoros értelmű, illetve a humanizmus korában megjelenő, utánzó gyakorlatú típus) a *Mondolat* interpretációs keretét is megszabja. Egyértelmű ugyanis, hogy a gúnyirat esetében nem a második típusú értelmezői olvasattal kell számolni, hanem az elsővel – ennek igazolására pedig

---

⁴²⁵ A dolgozatnak nem célja tárgyalni a „nem önálló ötleten alapuló” lehetőségeket, mint például a lemásolást, imitálást, utánzást, követést és majmolást.

⁴²⁶ MONDOLAT 1813, 175.

⁴²⁷ i.m. 13-14.

⁴²⁸ MONDOLAT 1813, 15.

⁴²⁹ i.m. 15-16.

egy, a modern irodalomelméletben ismert fogalmat használok, amely láthatóvá teszi a *Mondolatban* parodizált szövegeket, azok szöveghegyeit, illetve a humor, a gúny és a paródia retorikai fogásait is.

6. Műfaj és intertextualitás

Az 1960-as évek nagy irodalomelméleti átalakulása több, önmagukban is figyelemre méltó definíciót, új megközelítésmódot vezetett be a szövegértelmezésbe, amelyek közül az intertextualitás fogalma külön ki kell térni. A fogalom ugyanis alkalmas olyan műfajú művek elemzésére, mint a cento – amely, mint láthattuk, más művekből származó intertextuális átvételek szövevényes hálóján keresztül az eredeti művektől merőben eltérő, értelmében is új szöveget hoz létre. Az átvételek módjainak feltérképezése pedig átjárhatóságot teremt az eredeti szöveg(ek) és az abból, illetve azokból létrehozott mű(vek) között, amely híd az elsődleges kontextus szempontjából elengedhetetlen az interpretációs eljárásban. Az intertextuális fogalma tudniillik alkalmas arra, hogy a cento működésének azt az elveszettnek hitt mozzanatát tárja fel, amelynek következtében a humor, az irónia és a gúny láthatóvá válik két szövegvilág, kontextus között, mint ahogy arra az előző fejezet végén már utaltam.

A műfaj és intertextualitás összefüggésének lehetőségei⁴³⁰ már a fogalom kialakulásának kezdetén is foglalkoztatták a kutatókat. Többek közt Bahtyin mutatott rá, hogy „minden szöveg úgy épül fel, mint egy idézetekből álló mozaik, minden szöveg más szövegek bekebelezésével és transzformációjával jön létre.”⁴³¹ Az intertextualitás fogalmát Bahtyin ezen megállapításából Julia Kristeva *Bahtyin: A szó, a párbeszéd és a regény* című művéről írott elemzésében⁴³² vezette be. Kristeva tanulmányában többek közt azt emelte ki, hogy Bahtyin előadásmódjának módszere egy fontos tényre mutat rá – „azt, hogy a szó (a szöveg) szavak

---

⁴³⁰ Ezen lehetőségek tárgyalása során meg kell említeni az epigonizmus jelenségét is. Szolláth Dávid az epigonizmus történetével kapcsolatban kitér rá, hogy a „klasszikus imitáció tanok szerint az is hibának minősülne, hogy az epigonok általában egy költő epigonjai. Petőfieskedők, Ady kisöccsei [...] Az antikvitástól a klasszicizmusig nagy karriert futott be a virágról virágra szálló méh toposza. A szorgalmas méh, mint a jó költő is, gondosan kiválasztott forrásokból merít, s mindenhonnan a legjobb alapanyagot igyekszik begyűjteni.” SZOLLÁTH Dávid, *Ady-epigonizmus a korai József Attila-lírában és környezetében*. 472. *Literatura* 2006/4, 468-493. A szerző azt is megállapítja, hogy „nehéz feladat volna az epigonizmust elkülöníteni az intertextualitás valamiféle tiszta eseteként. Az epigonizmus az imitáció egyik fajtájának tűnik, de ellentétben a paródiával, a travesztiával, pastiche-sal, amelyek lehetnek jók vagy rosszak, sikerültek vagy sikerületlenek, nincs jó epigon szerző (legfeljebb ügyes) és nincs sikertelen epigon-mű.” Uo., 471. A tanulmány végül jól érthető példákon keresztül mutatja be Ady Endre és József Attila költeményei közötti hasonlóságokat, kiemelve, hogy „a reduktív imitáció” fogalma önmagában nem elégséges a jelenség leírására”, így szöveg- és stílusimitáció különböző változatait különbözteti meg (474.-től), mivel „Genette szerint az imitáció elsősorban a stílusra irányul, a szövegimitáció csak a paródia és a travesztia sajátossága.” Uo., 477.

⁴³¹ ANGYALOSI Gergely, *Az intertextualitás kalandja* 5., Helikon 1996/1-2, 3-9.

⁴³² Julia KRISTEVA, *Bahtyin: A szó, a párbeszéd és a regény*. Helikon 1968/1 115-125

(szövegek) kereszteződése, ahol legalább még egy másfajta szót (szöveget) olvashatunk.”⁴³³ Kristeva többször is kiemelte, hogy ezt a felismerést Bahtyin vezette be először az irodalomelméletbe: „minden szöveg idézetekből felépített mozaik, egy másik szöveg abszorpciója és átalakítása”,⁴³⁴ ezáltal pedig felállítható az a hipotézis, hogy „az irodalmi műfajok egész fejlődése nem más, mint a nyelvészeti struktúrák akaratlan kivetítése az egész irodalom különböző fejlődési szintjeire.”⁴³⁵

Bahtyinhoz hasonlóan Roland Barthes is azonos megállapításra jut: „minden szöveg egy másik szövegbe való átmenet, nincs helye tehát a „források”, az „eredet” keresgélésének; az a mű leszámazásának mítoszához tartozik. Azok az idézetek, mondja, amelyekből egy szöveg összeáll, „névtelenek, megjelöletlenek, és mégis olvastuk már őket: idézőjelek nélküli idézetek.”⁴³⁶ Angyalosi Gergely ezzel kapcsolatban azt állapítja meg, hogy mindezek jól érzékeltetik az intertextualitásnak azt a stratégiáját – vagy taktikáját, ahogy a szerző fogalmaz – „amely sokrétűen gazdaggá, játékossá, ugyanakkor semmilyen teorémára nem redukálhatóvá teszi a könyvet.”⁴³⁷

Ahogy Ryszard Nycz írja, ezt követően az intertextualitás „megkapta az alapvető elméleti kategória státuszát, [...] érvényességi köre pedig határtalan vagy legalábbis nehezen határozható meg.”⁴³⁸ Szerinte az intertextualitás területét maga a szöveg szerveződése jelöli ki, illetve jelzi az intertextualitás viszonyrendszerének létét és ezek lefedettségét – ám hogy mire utal és mi a jelentése, azt nemcsak az adott viszonyrendszer, hanem a befogadó elemző tevékenysége, változó irodalmi és kulturális kompetenciája is befolyásolja.⁴³⁹ Ezen kívül kategorizálja az intertextualitás felismerésének kulcsait is, az interferencia textuális mutatóinak nevezi őket. A három kategóriából a dolgozat szempontjából a harmadik döntő mozzanatot emelhetjük ki:

„az (egyedi, műfaji) attribúciók különféle nemei, beleértve a nyelvi jelzésekből levont (azaz a vizsgált szövegegység minőségeiből, elrendezéséből és jellegéből adódó) következtetésének típusa, amely következtetések feltárják, hogy az adott szöveg vagy részlete meghatározott kontextusokhoz tartozik:

---

⁴³³ KRISTEVA, 1968, 116.

⁴³⁴ Uo., 116

⁴³⁵ Uo., 117.

⁴³⁶ Roland BARTHES, *A műtől a szöveg felé.* = Uo., *A szöveg öröme. Irodalomelméleti írások* (Osiris könyvtár) 1996, 71.

⁴³⁷ ANGYALOSI Gergely, *Roland Barthes, a semleges próféta.* Bp., Osiris Kiadó, 1996, 219.

⁴³⁸ Ryszard NY CZ, *Az intertextualitás és területei. Szövegek, műfajok, világok.* 533. Helikon 1993/4 533-551.

⁴³⁹ NY CZ, 535

más művekhez és diszkurzív területekhez, történetileg és funkcionális differenciált stílusokhoz, műfajokhoz és konvenciókhoz, amelyek mind megtalálhatók a közlemény univerzumában.”⁴⁴⁰

Nycz arra is kitér, hogy az általa vizsgált előfeltevések arra készítetnek minket, hogy bizonyos ítéleteket, kifejezéseket, szövegeket és stilisztikai-műfaji mintákat (mint a paródiánál) figyelembe kell venni.⁴⁴¹

Jurij Lotman erről a mozzanatról már jóval Nycz előtt írt. Az intertextualitás jelenségét vizsgáló szövegében arra tér ki, hogy a szöveg a szövegben egy speciális retorikai szerkezet, ahol az egyes szövegrészek eltérő kódrendszerei hangsúlyos tényezőkké válnak a szöveg szerzői megszerkesztése és olvasói befogadása során.⁴⁴² – „a szöveg szerkezetét pedig olyan szemiotikai terek rendszere alkotja, melyeknek egész kontinuumában valamely kiinduló közlemény cirkulál.”⁴⁴³ A szemiotikai tudósítás rendszeréről a másokra való átkapcsolás valamely belső szerkezeti határ átlépésével a jelentés-generálás alapját képezi – ez a fajta szerkesztési mód pedig kiemeli a szöveg játék-mozzanatát, a szöveg feltételes jellege felerősödik, játék mivolta ironikus, parodisztikus, teátrális, stb. jelentése válik hangsúlyozottá.⁴⁴⁴

Kulcsár-Szabó Zoltán az intertextualitást vizsgáló tanulmányában egyrészt összefoglalja és tematikusan áttekinti a fogalom alakulástörténetét egészen az 1600-as évek elejétől, másrészt bemutatja, hogy a fogalom az irodalomtörténeti fejlődésben is végig jelen van.⁴⁴⁵ Kiemeli, hogy az intertextuális kapcsolódásokból „a szöveghagyományozódás módjainak és körülményeinek feltárásával egy-egy korszak ízlését, hagyományértelmezését, s így követve esztétikai és világszemléletének főbb vonásait illetően jelentős irodalomtörténeti következtetések vonhatók le.”⁴⁴⁶ Kitér a definíció közhelyszerű problémájára, azaz az intertextualitás jelenségének felismerhetőségére is.⁴⁴⁷ Kiemeli, hogy a Gérard Genette által bevezetett transztextualitás öt funkcionális kategóriájának alkalmazása a befogadás receptív oldalát teszi hangsúlyossá még hozzá azáltal, hogy a kategóriákat bővíti, és a fogalom a meta-eljárások az irodalmi kódok megfejtésére is alkalmassá válik.

---

⁴⁴⁰ Uo., 536

⁴⁴¹ Uo., 536.

⁴⁴² Jurij LOTMAN, *Szöveg a szövegben*. 71. = *Kultúra, szöveg, narráció. Orosz elméletírók tanulmányai*. szerk. KOVÁCS Árpád, V. GILBERT Edit. Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1994. 57-81.

⁴⁴³ Uo., 63.

⁴⁴⁴ Uo., 71.

⁴⁴⁵ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Intertextualitás: létmód és/vagy funkció?* IT 1995/26, 495-518.

⁴⁴⁶ Uo., 504

⁴⁴⁷ Uo., 512.

Gérard Genette az intertextualitást – Julia Kristeva alapján – két vagy több szöveg együttes jelenlétéből fakadó kapcsolatként, azaz egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenlétének határozta meg.⁴⁴⁸ Az intertextualitás korabeli gyakorlata pedig több esetben műfaji határokat mos egybe.⁴⁴⁹ Maczák Ibolya is ezt műfaji határok közötti „egybecimosást” emeli ki, ugyanis azt írja, hogy az intertextualitás mindig is az irodalom speciális jellemzője volt, amely koronként, kultúrákként történetileg változó funkciót vethetett fel. Ehhez kapcsolódónak tartja a kompiláció korabeli gyakorlatát, amely a katolikus prédikációk jellegzetes szövegalkotási módja.⁴⁵⁰ Maczák végül arra jut, hogy már a 16-18. századi katolikus, nyomtatott prédikációgyűjteményekben sok esetben konkrét utalás található más szövegek felhasználására.⁴⁵¹

Laurent Jenny a fogalmat az irodalmi nyelv kódjának megfejtéseként elemzi.⁴⁵² Ide sorolja az összes olyan szöveg esetét, amelyek engedik magunkon áttetszeni más szövegekkel létrejött kapcsolatukat: ilyen az imitáció, paródia, idézet, montázs, plágium. A szerző azt is mondja, hogy a mű intertextuális determinációja kettős: „egy paródia egyszerre lép kapcsolatba a művel, melyet karikíroz, és az összes parodizáló művel, amelyek saját műfaját alkotják.”⁴⁵³ De hogyan ismerhetjük fel egy szövegben az intertextualitást? Gönczy Monika a szövegközi olvasás pozitívumai mellett érvel disszertációjában: „előnye, hogy más elméleti alapállásokkal könnyen kombinálható, azaz, ha nem is egyeduralkodón, de az irodalomtudományi irányzatok, beszédmódok változása közepette is működtethető értelmezői pozíció.”⁴⁵⁴ Mindennek persze veszélyei is adódhatnak, hiszen az olvasó könnyen a „túlpöröghet” – ott is szövegköziséget sejt majd, esetleg vél felfedezni, ahol erre utaló jelek nincsenek. Ez már önmagában is érdekes recepcióesztétikai kérdés, Kulcsár-Szabó Zoltán is utal rá, mivel „közhelyszerűvé vált a probléma, amit a jelenség felismerhetősége okoz”,⁴⁵⁵ illetve hogy „a magyar irodalom ilyen szempontú vizsgálatához minden korszak esetében rengeteg előtanulmányra volna szükség.”⁴⁵⁶ A már említett, Takáts József által tárgyalt elsődleges kontextus fogalmának⁴⁵⁷ újbóli említésének szükségessége is ezt támasztja alá. Mint láttuk – a *Mondolat* magyar irodalom történetében elfoglalt helyét is a mai napig az határozza meg a köztudatban, ahogy azt egy

---

⁴⁴⁸ MACZÁK Ibolya, *A kanonikus plágium. (Szövegalkotás barokk prédikációkban)* 261. ItK, 2003/2-3. 261-276.

⁴⁴⁹ Uo., 275.

⁴⁵⁰ Uo., 261

⁴⁵¹ Uo., 162.

⁴⁵² LAURENT JENNY, *A forma stratégiája*. 23. Helikon 1996/1-2, 23-50.,

⁴⁵³ Uo., 24.

⁴⁵⁴ GÖNCZY Monika, „Csillagokká repesztett szöveg...” *Szövegközi közelítések a 19. század második felének magyar irodalmához*. Debreceni Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola. 2017, 9.

⁴⁵⁵ KULCSÁR-SZABÓ, 1995, 512.

⁴⁵⁶ KULCSÁR-SZABÓ 1995, 505.

⁴⁵⁷ TAKÁTS 2001, 326-324.

kulturális és irodalmi szempontból is művelt, értelmiségi kör (és legfőképpen Kazinczy Ferenc) olvasta több mint 300 évvel ezelőtt.

Az intertextuális utalások problémájának felismerhetőségével kapcsolatban született egyik legismertebb megoldást Gérard Genette publikálta, aki a transztextualitás fogalmán belül öt alkategóriát hozott létre. A transztextualitást mint a szöveg textuális transzcendenciáját határozta meg. Értekezésében az első kategória maga az intertextualitás: „két vagy több szöveg együttes jelenlétéből fakadó kapcsolat, azaz egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenléte.” Ezt követi másodikként a paratextusok csoportja, amelybe a szöveg és a cím, alcím, belső címek, elő-, utószó, előljáró beszéd, jegyzetek, mottók, illusztrációk tartoznak. A harmadik kategóriának Genette a metatextualitás nevet adta – általában kommentárnak is szokták nevezni – egy szöveget ahhoz a másik szöveghez köt, amelyről beszél, de amelyet nem feltétlenül idéz, sőt végső soron meg sem nevez. Genette felsorolásában a negyedik csoport az architextualitás, amely önmagában is az egyik legabsztraktabb és legimplicittebb csoport, egy tisztán rendszerbéli hovatartozásra utaló paratextuális jelzést ad, bejelenti a műfaj minőségét. Mindamellet Genette arra is kitér, hogy a szöveg műfaji helyzetének meghatározása nem a szövegek dolga, hanem az olvasóé, a kritikusé, a közönségé. Illetve a műfaj ismerete nagy mértékben meghatározza és irányítja az olvasó „elvárási horizontját”, s így a mű befogadását is. Az utolsó, tehát ötödik Genette-i fogalom a hypertextualitás. A szerző ide sorol minden kapcsolatot, amelyben B szöveget (hypertextust) egy korábbi A szöveghez (hypotextus) fűz, melyre nem kommentárként fonódik rá (ennek megerősítésére James Joyce *Ulysses* című regényét és Vergilius *Aeneis* című műve közötti kapcsolatot hozza példaként). A hypertextualitás az imitált és imitáló szöveg között egy nélkülözhetetlen állomást és közvetítőt alkot, mellyel egyszerű vagy közvetett transzformáció esetében nem találkozunk. Genette ide sorolja az olyan szövegek osztályait, amely felölel bizonyos kanonikus (igaz kisebb) műfajokat, mint a pastiche, paródia, traveszita, s más műfajokat is keresztez.⁴⁵⁸

Ezen a ponton érdemes visszakanyarodni a fejezet korábbi részéhez – mégpedig a parodisztikus értelemben vett cento műfajához és annak alkotásmódjához. Mint ismertettem, a cento definíciója a más művekből való kiszedegetés, szelektálás alkotói gyakorlatára épül, tehát önmagában determinálja, hogy intertextuális műfajról van szó. Mindenhez hozzájárul, hogy az így létrehozott művet miként szerkesztik – amit a szakirodalom az összefonás, összeszövés műveletével ír le. Mindez – ahogy Kulcsár-Szabó fogalmaz – már önmagában egy, a befogadót irányító szövegeljárás.⁴⁵⁹ Ez tehát azt jelenti, hogy a *Mondolat* műfajaként meghatározott

---

⁴⁵⁸ Gerard GENETTE, *Transztextualitás*. Helikon 1996/1-2. 82-89.

⁴⁵⁹ KULCSÁR-SZABÓ 1995, 514.

parodisztikus értelemben vett centóban akkor ismerhetők fel sikeresen a benne foglalt, más szerzőtől vagy szerzőktől származó szövegrészletek, szöveghelyek, ha azok a befogadók számára jól és egyértelműen azonosíthatók, szinte „áttetszettek a szövegen” – még akkor is, ha a „másból kiszedegetett(ek)” értelmét egyéb szövegalkotó- és szerkesztő folyamatok révén megváltoztatják. Az olyan retorikai eszközök (mint például az utalás), amelyek befogadói oldalról elhomályosíthatják szövegfelismerést, tehát nem tekinthetők a centó fő jellemzőjének.

A *Mondolat* korabeli olvasói általában felismerték a gúnyirat szöveghelyeit, a benne parodizált szerzőket⁴⁶⁰ – ezért azt mondhatjuk, hogy a kortárs befogadók számára a centóként való olvasása magától értetődő volt. Ez a „kollektív tudás” azonban az idő múlásával jelentősen átalakult, sőt, a későbbiekben megkopott – még ha nem is veszett el teljesen. Ennek okai azonban nem kizárólag a Kazinczy Ferenc alapján – Toldyn keresztül – kanonizálódott irodalomtörténeti elbeszélésben keresendők (amely viszont több, a 19. század fordulóján tevékenykedett szerzőt szinte láthatatlanná tesz, vagy csak említés szintjén tárgyal), hanem abban is, hogy a *Mondolat*-ban szereplő művek között nem mindegyik a szépirodalom határain belül van, illetve hogy az olyan műfajok, mint a centó, időközben kikerültek a modern irodalom homlokteréből.

Az alábbiakban mindezek figyelembevételével a *Mondolat* poétikai és retorikai elemzését végzem el. A vizsgálatban a Genette által bevezetett kategóriákat használom fel, rámutatva arra, hogy az intertextuális olvasás már a 19. század elején meghatározó befogadásmód volt, amelyet manapság a transz- és intertextualitás irodalomelméleti fogalmaival írhatunk le és mutathatunk be a legjobban. Az elemzés ezáltal olyan szintézis megteremtésére törekszik, amelyben a *Mondolat* szövege valóban áttetszővé válik, bemutatva a szövegek közötti mélyebb kapcsolatokat.

---

⁴⁶⁰ Erről bővebben lásd második fejezet.

IV. A *Mondolat* elemzése

1. A *Mondolat* kéziratai és kiadásai

Miután a *Mondolat* a magyar nyelvújítás elbeszélésének egyik legtöbbet hivatkozott szövege – a *Felelet a Mondolatra* és az *Ortológusok és Neológusok nálunk és más nemzeteknél* című művek mellett – így a később is jelentek meg változatos szöveggondozást mutató kiadásai. A Szentgyörgyi Józsefhez köthető változat autográf kéziratban nem maradt fent, egykorú fogalmazványként az 1813-as gúnyirat szövegét is tartalmazó Kölcsey kritikai kiadás⁴⁶¹ (Onder Csaba gondozásában) az Országos Széchényi Könyvtárban jelenleg is megtalálható kéziratot közli, amelynek jelzete: OSZK Kt Quart. Hung. 18.⁴⁶² (Szentgyörgyi József: MONDOLAT a' Magyar Nyelv ki-míveléséről és azt tárgyazó külömbféle segédekről.)⁴⁶³ A kézirat utolsó lapján alul olvasható latin bejegyzés⁴⁶⁴ szerint Benedek Mihály ajándéka Kovachich Márton Györgynek, Debrecen, 1810. július 18.

A Szentgyörgyi-változat lelőhelye OSZK Kt. Quart. Hung. 1108.⁴⁶⁵ (Pálóczi Horváth Ádám másolata): „Mondolat A Magyar Nyelv kimíveléséről, és azt tárgyazó külömb féle Segédekről.”⁴⁶⁶ Ennek előlapján látható a szöveg, amely szerint „A m.n. Muzeum pénzalapjából Liszkay József pápai ref. lelkész Urtól a muzeumi könyvtár számára 1872 Nov. 25en 2 ft. 13 krajczáron o. é megvásároltatott.” A bejegyzés szerzője ismeretlenként van jelölve. Mint Balassa József kitért rá, e két példányon kívül volt a Nemzeti Múzeumban is egy másolat, amit Batsányi János saját példányaként helyeztetett el ott a 19. század végén: „Írták Debreczenben, Fazekas és Diószeghy”.⁴⁶⁷ A Nemzeti Múzeum kéziratárának honlapján olvasható, hogy „a Magyar Nemzeti Múzeum 1934-es átszervezése kapcsán a főigazgatósági irattár (1807/8-1934 évkörű) teljes anyaga bekerült a Magyar Országos Levéltár Bécsi kapu téri épületébe. Itt semmisült meg aztán az 1945-ben, az ostrom alatt keletkezett tűzben.”⁴⁶⁸ Valószínűsíthető, hogy a Batsányi által adományozott kézirat is ekkor semmisülhetett meg, ugyanis a levéltári adatbázisban nem találha, fizikai példánya sem – így az ebben lévő

---

⁴⁶¹ ONDER 2021, 1131-1191.

⁴⁶² Elérhető az alábbi link alatt: https://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/text.php?id=nyelvujitas_394_o

⁴⁶³ ONDER 2021, 1081. A kézirat fizikai jellemzőinek leírása: 9. f. 235 x 190 mm.

⁴⁶⁴ „Dono RR. D. Mich. Benedek Superintendentia Trans Tybiscana Debreczinensis Eppi. Debreceni d. 18. Jul. 1810. M(árton). G(yörgy). Kováchich M(anu) p(ro) p(ri)a.”

⁴⁶⁵ https://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/text.php?id=nyelvujitas_383_o

⁴⁶⁶ ONDER 2021, 1081.

⁴⁶⁷ BALASSA 1898, 9. bővebben lásd 17. oldal.

⁴⁶⁸ <https://mnm.hu/hu/gyujtemenyek/central-database/magyar-nemzeti-muzeum-irattara>

szövegállapotot nem ismerhetjük. Ugyanez mondható el a Somogyi-féle változat kéziratos példányairól is, – feltehetőleg – nem maradtak fent, vagy lappanganak.

Az 1813-ban megjelent *Mondolat* elérhető, online formában is – a digitális optikai szövegfelismerésnek (OCR) köszönhetően pedig olyan példányt is találni, amelyben keresés funkció is kiválóan működik.⁴⁶⁹ Ezt követően viszont csak 85 év múlva jelenik meg újabb kiadásban: a *Régi magyar könyvtár* (szerk. Heinrich Gusztáv) sorozatában megjelent X. kötetben, *Mondolat Dicshalom 1813.* címmel (kiad. Balassa József, Bp., Franklin-Társulat, 1898.) adták ki. Heinrich Gusztáv a kötet előszavában a következőket jelöli meg a kiadás céljaként:

„E füzettel megindítom a magyar nyelvújítás történetére vonatkozó polemikus irodalom közzétételét, melynek termékei ma már nagyrészt annyira nehezen hozzáférhetők, hogy némelyiköket még az alaposabb szakférfiú is csak hírből ismeri. [...] Ez újabb kiadások lehetővé fogják tenni, hogy szakembereink behatóbban foglalkozhassanak e sokszor nem igen élvezetes, de mindig nagyon érdekes és történeti szempontból tanulságos irodalom termékeivel, mire, kellő számú és megbízható monographiák alapján, végre valamikor a nyelvújítás történetének megírása is lehetővé fog válni.”⁴⁷⁰

Mint láthatjuk, Heinrich célja nem kizárólag a szövegközlésre korlátozódik, hanem egy tervezett nyelvújítástörténethez kíván forrásokkal szolgálni. Nem tudni azonban, hogy a szerző mire utal a „nehezen hozzáférhető” kifejezéssel, ugyanis nem, vagy Heinrich szerint csak alig rendelkezünk információkkal arról, hogy a 19. század végén milyen kéziratokat és nyomtatványokat ismertek és mi volt hozzáférhető. Az előszót követően Balassa Józseftől származó *Bevezetés* viszont kísérletet tesz arra, hogy a kötetben közölt szövegeket tudományos kontextusba helyezze. Balassa 22 oldalon értekezik a nyelvújítás történetéről, amelyben összefoglalja a *Mondolatról* addig megjelent szakirodalmi megállapításokat. Tárgyalja a szerzőség kérdését, a megjelenés körülményeit, a rézmetszetet, a szöveg recepciótörténetét – mindezt irodalomtörténeti keretbe ágyazva. Kazinczy Ferenc alakja Balassa elbeszélésében is központi szerepet játszik, amely azért jelentős, mert a szerző ebből a narratívából fejt ki a *Felelet a Mondolatra*⁴⁷¹ közlésének okát is: „Kazinczy hívei is belátták, hogy a *Mondolat* árt az ő törekvéseiknek s a gúny megakadályozhatja működésük jótékony hatását. Hogy a

---

⁴⁶⁹ [Mondolat, 1813.](#)

⁴⁷⁰ HEINRICH Gusztáv, Előszó, 1. 1898.

⁴⁷¹ *Felelet a Mondolatra* Pesten 1815. kiad. Balassa József, Bp., Franklin Társulat. Régi Magyar könyvtár szerk. Heinrich Gusztáv 11. A kötet a *Felelet a Mondolatra* szövegén kívül a *Függelékben* tartalmazza: *A Mondolat és a Felelet bírálata a Literatur Zeitungban.*, *A Mondolat és a Felelet bírálata a Tudományos Gyűjteményben.*, *Somogyi Gedeon Válasza a Feleletre.*

nevetőket a maguk részére vonják, azonnal munkához látnak s szorgalmasan készülnek a feleletre.”⁴⁷² Ebből az idézetből pedig az is láthatóvá válik, hogy Balassa számára a *Mondolat* megítélése egyértelműen negatív, amelyet az „akadályoz - jótékony hatás” ellentétpár csak megerősít.

A bevezetés után a *Mondolat* 1813-as változatának szövege következik, amely „mindenben híven követi az eredetit.”⁴⁷³ A szövegközlés hiánytalan, tartalmazza a rézmetszetet, még arra is ügyel, hogy a mottó, ajánlás és címzés külön lapon szerepeljenek, illetve az eredeti helyeken lévő dőlt betűs szedést is mindenhol megtartotta, így a kiadás nemcsak a gúnyirat első kiadásának, hanem az első kritikai igényű szövegközlésének is tekinthető. A *Függelék* után a jegyzetek következnek, amelyben Balassa a Batsányi által adományozott, Nemzeti Múzeumban található kézirat közötti különbségeket mutatja be nagy részletességgel. Ezután *Láczai gúnyirata Kazinczy ellen* olvasható (98-109.).

Balassa közlése után szintén több évtizedig, 77 évig nem született újabb kiadása a gúnyiratnak. Legközelebb 1975-ben, az *Utunk* című kolozsvári folyóirat éves kiadványában, az *Utunk évkönyvben* találkozhatunk a *Mondolattal*, Szőcs István gondozásában.⁴⁷⁴ A kötet nem tartalmazza az eredeti rézmetszetet, helyette több helyen új, a szövegből egy-egy kiragadott mozzanat ihlette grafikával egészíti ki a gúnyiratot. Viszonylag hamar egyértelművé válik, hogy ezen kiadás inkább ismeretterjesztő, szórakoztató céllal készült, tehát nem a filológia elvárásainak megfelelő tudományos szövegközlést tartalmaz. Ennek bizonyítéka többek közt a cím alatt közölt puttó-illusztráció, amely az 1813-as kiadásban nem található meg. A puttó keze alól egy nyíllal átlőtt papírtekerics lóg ki, jobb kezében pedig egy toll-szerű tárgyat tart, bal kezében trombita-szerű hangszer látható:

---

⁴⁷² BALASSA 1898, 26.

⁴⁷³ Az 1813-as kiadással összevetve Balassa kijelentése megfelel a valóságnak. – Sz. A.

⁴⁷⁴ *Bájjzenetek, régi ízek, Mondolat (SZŐCS István gondozásában.)* 193-225. *Utunk évkönyv* 1973.

A szöveget más rajzok is kiegészítik – mindez nem meglepő, hiszen alapvetően egy irodalmi-művészeti lapról van szó. A *Mondolat*ban szereplő rézmetszetet ugyan nem közlik, viszont a címlap után egy Csokonai Vitéz Mihályról készült képet látni,⁴⁷⁵ az oldalak között pedig öt másik, teljes oldalt elfoglaló rajz található,⁴⁷⁶ illetve a puttón kívül két másik, apróbb kép.⁴⁷⁷

Szőcs István *A „Mondolat” és egyéb hajdani enyelgő iramatok* című előszavában nem csak a *Mondolat*ról, hanem önmagában az irodalmi korszakok (rokokó, felvilágosodás stb.) történelmi időtávlatából is – szerinte – jól látható humorról szól, amelyben fontos szerepet kapnak a nyelvi játékok, viccek és a nevetés. Szőcs Barczafalvi működését külön kiemeli, felhívva a figyelmet az általa létrehozott szavakra. Vándzát is Folnesicset is említi, Kazinczy alakját pedig a következő kijelentéssel árnyalja:

„Kazinczy hiába háborgott – s a barátai hiába vigasztalták azzal, hogy a **Mondolat** éle azok ellen irányul, akiket Kazinczy maga is támadott. Ma már világosan látjuk, hogy a **Mondolat** csúfalkodásai bizony ráillenek Kazinczyra is – aki egyébként maga is elég gunyoros volt, s nem kímélte, sem nyíltan, sem burkoltan kisdedebb költő- s írótságait.”⁴⁷⁸

A szerző a *Mondolat* megítélését, illetve a kortársak félreértéseit abból vezeti le, hogy már *A busongó Ámor*ról sem lehetett tudni, hogy komoly írás, vagy már önmagában is paródiaként fogható fel. Végezetül Csokonaitól olvasható egy kétoldalas közlemény (*Egy Kis*

---

⁴⁷⁵ i.m. 194.

⁴⁷⁶ i.m. Zafyr Czenczi: 196, Madonna annak szentelve: 204, Apoll zsámolya: 207, Kilentz szűzek: 209, *Mondolat*: 211.

⁴⁷⁷ i.m. 201., 202.

⁴⁷⁸ Szőcs 1973, 197. kiemelés az eredetiben.

ízelítő ifjonti enyelgéseiből 1793-1803)⁴⁷⁹ – ez magyarázhatja a költő egész oldalas ábrázolását a szövegközlés elején. Itt is látszik, hogy Szöcs valóban a nyelvi humorra helyezi a hangsúlyt, efelől közelíti meg a *Mondolatot*, kiemelve annak vicces, nevetést kiváltó oldalát. A szövegközlés betűhűen tükrözi az 1813-as kiadást, de nem teljes – a *Híresztelés* például teljes egészében hiányzik a szövegből. Szótár is hiányos, tehát nem szerepel benne az eredeti *Szótárban* megtalálható összes szó. Ezen kívül a törzsszöveghez fűzött lábjegyzetek sem a lap alján szerepelnek, hanem abc sorrendben listázva kaptak helyet a szójegyzet előtt. Mindez szintén azt a felvetést erősíti, hogy ez a kiadás inkább a *Mondolat* ismeretterjesztő, szórakoztató mivoltát kívánja hangsúlyozni, mintsem tudományos céllal készült.

*Pennaháborúk (Nyelvi és irodalmi viták (1781-1826))*⁴⁸⁰ címmel készült egy antológia, amely a *Mondolatot* is közli, Szalai Anna gondozásában. A kötet a különböző nyelvi és irodalmi viták szerint csoportosítja a szövegeket (pl. *A prozódiai harc 1781-1798*, *Az árkádia pör 1805-1807*, *Az iliászi pör 1823-1826* stb.), mindezzel előzetesen kontextualizálva azokat. *A nyelvújítási harc 1813-1819* fejezet alatt kapott helyet Szentgyörgyi József és Somogyi Gedeon szerzőségének megjelölésével a *Mondolat*, ezt követően (Kölcsey Ferenc-Szemere Pál megnevezésével) olvasható a *Felelet a Mondolatra*, végül Szalai Kazinczy Ferenc *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című értekezését közlik. Az évszámok határként való megjelölése azt a látszatot kelti, hogy a nyelvújítási harc tárgyalása mindösszesen 6 évet ölel fel – holott a szakirodalom alapján tudjuk, hogy ez nem így van – így Szalai válogatása az első olyan szövegkiadás, amely jól definiált, de téves keretbe fogja a nyelvújítás alapszövegeinek tekintett korszakot. A kötet nem tartalmaz elő- vagy utószót, tehát az olvasó számára derül nem fény arra, hogy az így létrehozott szövegcsoporthoz milyen szelektáló eljárásoknak köszönhetően került a fent említett hat évet felölelő nyelvújítási harc alapszövegei közé.

A kötet ugyan a *Mondolat*⁴⁸¹ szövegközlése felett utal a már említett két szerzőre, ám nem jelöli, hol húzódik a szerzőség határa a közölt kiadásban. A *Névmutatóban* viszont találni erre utalást Somogyinál⁴⁸² és Szentgyörgyinél.⁴⁸³ Ezen kiadás sem közli a rézmetszetet, és a gúnyirat eredeti lábjegyzetei is teljesen hiányoznak, mindez erősen csonkolja a szövegközlést,

---

⁴⁷⁹ SZÖCS 1973, 198-200.

⁴⁸⁰ Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó 1990.

⁴⁸¹ SZALAI 1990, 451-498.

⁴⁸² „Somogyi Gedeon (Tótvázsony, 1783 – Veszprém, 1821. dec. 2.) A pápai református kollégiumban, majd a pozsonyi jogakadémikán tanult. Pesten tett ügyvédi vizsgá, Veszprém megye levéltárnoka lett. A mérsékelt nyelvújítás híve, de Kazinczy ellenfele. Kibővívte és névtelenül adta ki a *Mondolat*-ot.” i.m. 643.

⁴⁸³ „Szentgyörgyi József (Aranyos, 1765. febr.22.-Debrecen 1832.jan.1.) A göttingai, lipcsei, weimari egyetemeken tanult, Bécsben avatták orvosdoktorrá. Győr, Nagykőrös, 1799-től Debrecen város főorvosa volt. A Kazinczy család kezelőorvosa, Kazinczy bizalmas barátja. Nyelvújítási kérdésekben azonban Kazinczy vitapartnere. Ő írta a *Mondolat* első, még nem Kazinczy ellen szóló változatát.” i.m. 643.

továbbá a *Függelék* sem található a szótár után. Mindezt figyelembe véve meglepő, hogy a szövegállapot az 1813-as kiadást tükrözi, ugyanis megtartották az eredeti központosítást (a dőlt betűs szedést viszont már nem). Így tehát ez a kötet sem a teljes *Mondolat*ot tartalmazza, mindez szintén a kötet ismeretterjesztő jellegét erősíti fel.

A *Mondolat* ezt követően legközelebb 1995-ben, a Fodor Irén válogatásában jelent meg a *A magyar nyelvújítás antológiája* című kötetben, fedlapján a *Mondolat* rézmetszetével.⁴⁸⁴ A kötet közli Balassa 1898-as bevezetőjét, a *Mondolat* 1813-as változatát, Balassa bevezetését a *Felelet a Mondolatra* kiadásához, és magát a *Felelet a Mondolatrának* a szövegét is, végül Kazinczy *Ortológusok és Neológusok nálunk és más nemzeteknél* című művét olvashatjuk – Szalai Anna válogatásához hasonlóan. Fodor bevezető tanulmányában kitér rá, hogy a „szűkkeblűnek látszó összeállítást” ismeretterjesztő céllal készítette, hogy felhívja a figyelmet a nyelvújításra, illetve kiemeli, hogy „a sok pamflet, gúnyirat, élcélődés közül a legcsípősebbeket, legszellemesebbeket és leghumorosabbakat tartalmazza a kötet, azokat, amelyek mintegy kedvcsinálól szolgálnak a témában való elmélyüléshez.”⁴⁸⁵ Tehát Fodor a Szöcs-féle bevezetéshez hasonlóan a gúnyirat vicces, humoros mivoltát hangsúlyozza. A szerző ezt követően bemutatja a magyar nyelvújítás történetének legfontosabb állomásait (Bessenyei Györgytől a Tudomány Gyűjtemény létrejöttéig), mindezt pedig igyekszik egy nemzetközi nyelvtudományi kontextusba is beleilleszteni, hiszen a francia Aurélien Sauvageot munkája (*Magyarországi életutam*) is fontos szerepet kap a bevezetőben.

Fodor ezt követően közli a már említett szövegeket. A *Mondolat* ezen kiadása azonban szintén hiányos – a *Szótár* után hiányzik a *Függelék* című rész. Főszöveghez fűzött eredeti lábjegyzetek pedig az oldalszámot is szerepeltető szöveghelyeknél kaptak helyet, a *Jegyzetekben*, pl.: „47. l.: *magasan felkapó palotáira* – És a mennytáros boltorok szobraira (S. G.)”⁴⁸⁶ Fodor ezen kívül saját szómagyarázatot is közölt a főszöveghez – szintén a *Jegyzetekben*,⁴⁸⁷ kizárólag a ‘chimaera’ szóhoz. A szövegállapot itt is az eredeti, 1813-as kiadás szövegét tükrözi, viszont a központosítás több helyen hiányzik, mint ahogy a dőlt betűs szedés is.

A *Mondolat*ból Sebő József is közölt részleteket *Veszprém az irodalomban* című könyvében.⁴⁸⁸ Az idézett szöveghelyek előtti rövid összefoglalások elsősorban Veszprém

---

⁴⁸⁴ *A magyar nyelvújítás antológiája / Balassa József bevezetőivel*; összeáll. és az előszót írta FODOR Irén. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 1995.

⁴⁸⁵ Uo., 5.

⁴⁸⁶ Uo., 181.

⁴⁸⁷ Uo., 181-185.

⁴⁸⁸ SEBŐ József, *Veszprém az irodalomban*. Veszprémi Szemle könyvek 14. Veszprém, 2022.

irodalmi jelentőségét emelik ki: „E túlkapásokra (ti. a nyelvújításban – Sz.A.) válaszoltak a nyelvújítást mérsékelni akarók – Veszprémben – az általuk kiadott *Mondolat* című nyelvújítás-ellenes könyvecskéjükkel (1813), melyben kipellengérezték a nyelvújítók szófacsarásait.”⁴⁸⁹ Ebben az értelemben Sebő József megfogalmazása hasonló Szöcs Istvánéhoz és Fodor Irénéhez, hiszen a *Mondolat* erényeit emeli ki. Ám nála – ellentétben a két másik szövegkiadó humor-központú megközelítésével – a pamflet józanságára, a túlzó nyelvújítást visszafogni kívánó szándékára helyezi a hangsúlyt. Sebő elsősorban azt emeli ki, hogy a *Mondolat* rövid és tömör, a túlzó újítók „letámadását” tűzte ki célul, ezért volt olyan elemi erejű. A szerző szerint a szöveg célja az volt, előre mozdítsa azt a párbeszédet, amelyben a magyar irodalmi nyelv sztenderdizációja volt a tét, illetve az, hogy melyik nyelvváltozat útján kezdhet el modernizálódni a magyarság.⁴⁹⁰ Innentől pedig a bevezetés mintegy apológiává válik (Fábián Gábor Somogyi életrajzához hasonlóan) Veszprém, a nyelvújítás és Somogyi érdekében.⁴⁹¹ Az ismertető végül a *Vezérszó* első oldalával, a *III. cikk* és a szótárból vett szemelvényekkel zárul, mindegyik betűhű közlés.

Végezetül a Kölcsey kritikai kiadás legújabb darabjában szereplő szövegközlést kell megemlítenünk, amely a kiadások közül az egyetlen, tudományos szövegközlés elveit alkalmazó kiadás. A szövegkritikai elveket a jegyzetek világosan tárgyalják, kitérve arra, hogy a kiadás szinoptikus szövegközlés, tehát jelöli a DEBRECENIMONDOLAT és Somogyi változata, azaz a *Mondolat* közötti eltéréseket, az 1813-as kiadás hibajegyzékét viszont nem adja meg, hanem beleépítette (külön jelöléssel) a szövegbe.

2. A rézmetszet

A *Mondolat* egyik, ha nem a legtöbbet vizsgált része a kötet elején található rézmetszet. „Kiváltképp a rézmetszet bizonyult elemi erejűnek”⁴⁹² – írta Sebő József. A Kazinczy-levelezésből tudható, hogy Szentmártoni Radó Sándor, aki elküldte Széphalomra a gúnyiratot, egyenesen Kazinczyt látta a számárháton ülő alak képében: „a rajzolat a T. urnak Tzimerének és nagy Tálentomának megszennyését nyomja ki.”⁴⁹³ A képen szereplő minden tárgy (legalábbis Radó számára) Kazinczyt alakját jeleníti meg, ennek értelmében azonnal reakciót,

---

⁴⁸⁹ SEBŐ 2022., 40.

⁴⁹⁰ Uo., 41.

⁴⁹¹ „A *Mondolat* a nemzet kollektív, abban az időben egyik legfontosabb alkotása volt, melyben a végső szót Somogyi Gedeon mondta ki – Veszprémben, abban a városban, mely akkor, Széphalom mellett a nyelvújítási harcnak, a nemzeti létért folytatott küzdelemnek egyik központja volt.” SEBŐ 2022, 43.

⁴⁹² SEBŐ 2022, 41.

⁴⁹³ Radó Sándor – Kazinczy Ferecnek, Balhás, 1813. december 20., 6032. levél In: KAZLEV. XXIV., 151. illetve jelen dolgozat 24. oldal

cáfolatot vár tőle. Arra azonban nem tér ki, mely attribútumok alapján azonosította egyértelműen a mestert. Onder Csaba (aki a rézmetszet legalaposabb vizsgálatát tette közzé több tanulmányában) azon az állásponton van, hogy Kazinczy rafinált provokációnak tekintette a táblabíró gesztusát, ám az idő múlásával egyre jobban személye ellen szólónak vette a támadást, annak ellenére, hogy a széphalmi mester nem hordott bajuszt, illetve a peritextusokban nem szerepel egyértelműen a neve.⁴⁹⁴ Egy másik levélben Szentmártoni Radó azt is közölte, hogy a metszet Bécsben, Márton István⁴⁹⁵ közreműködésével, Márton József közreműködésével készült.⁴⁹⁶ Azóta kiderült, hogy nem tudni, ki volt a rajzoló és ki metszette a képet, Kazinczy pedig „Vándza Mihályra és J.G. Prixnerre⁴⁹⁷ gyanakodott szóba jöhető rajzolóként és metszőként.”⁴⁹⁸

Ehhez képest Szemere Pál két évvel későbbi levelében (egy személyes ismerősön keresztül) arról írt, hogy Somogyi mindig is ellenezte a rézmetszet megjelentetését: „Beszélle G[azsi], hogy Somogyi mind e’ napiglan protestál a’ réz ellen: esküszik, mennyre földre, hogy az nem az ő találmánya, ‘s azt vallja, hogy ezt társainak még ellenezte is.”⁴⁹⁹ Kazinczy Szemere szavait tolmácsolja 1816. december 9.-én Rummy Károly Györgynek németül írt levelében is, mely szerint Somogyi tudta és beleegyezése nélkül készült a metszet.⁵⁰⁰ Egy nappal később Kazinczy Sárközy Istvánnak is hasonlóan fogalmazott. Itt újból leírta Szemere tudósítását, kiegészítve azzal, hogy „‘s ez az, a’ mit én első meglátása olta gyanítottam, hittem,

---

⁴⁹⁴ ONDER 2010, 183.

⁴⁹⁵ Onder azt is megemlíti adalékként, hogy „Márton István 1820-ban *Systema philosophiae criticae* címmel Bécsben kiadott kötete élén is egy képzelte tájat ábrázoló allegorikus metszet áll. Ez esetben ismert, hogy Carl Heinrich Rahl metszette Matthaenus Loder festménye alapján. A metszetről lásd: Fórizs Gergely, „A kritikai filozófia értelmezése Márton István Krug-kompendiumában (1820)”, *Magyar Filozófiai Szemle* 63, 1.sz. (2019): 41-55.” ONDER 2021, 1100-1101. A képzelte táj ebben az esetben egy temető, amely közepén egy obeliszk áll, rajta a következő szöveggel: „D.O.M.A. // PHILOSOPHIAE CRITICAE // CONDITORI // IMMANUELI KANT // GRATA POSTERITAS // L.M.G.F.”

a képet lásd az alábbi linken:

https://books.google.hu/books?id=981RAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

⁴⁹⁶ „Márton József Pápai Professor különös nagy Barátságban élvén, a’ metzést Bétsben ott lakó Mártony József Úr által tétették meg.” Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, 1814. május 17., 2657. levél In: KAZLEV. XI., 370-371.

⁴⁹⁷ „Prixner rézmetszőről eddigi kutatások alapján csak azt tudtuk, hogy 1796-tól kezdve 1803-ig működött Pesten. De Kazinczy levelezésében találunk egy adatot, mely bizonyítja, hogy még tíz év multán is élt és ekkor is budai lakos volt. Ezt az adatot annak köszönhetjük, hogy Kazinczy érdeklődött az iránt, ki is volt az, ki az 1813-ban megjelent Mondolatnak megrajzolta címképét, azt a rézmetszetet, hol Kazinczy számaron megy – mint írja – a „dicsőség temploma felé.” Így megtudta, hogy ezt Prixner metszette a szintén Budán lakó Verseggy Ferenc tanácsára.” *Adatok művészetünk történetéhez*. 139. Művészet 1907/2., 137-140. vö. Prixner működéséről bővebben: TÓTH Árpád, *Johann Gottfried Prixner rézmetsző német evangélikus polgári háttere = Térképtörténeti Közlemények I.*, szerk. PÁSZTI László, Bp., OSZK, 2016. 73-90.

⁴⁹⁸ ONDER 2021, 1100.

⁴⁹⁹ Sipos Pál – Kazinczy Ferencnek, 1816. augusztus, 248. levél In: KAZLEV. XIV., 262.

⁵⁰⁰ Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. december 9., 3336. levél In: KAZLEV. XIV., 465.

mondottam”⁵⁰¹ (ti. hogy nem Somogyi ötlete volt a rézmetszet). Nem találunk azonban olyan levelet, mely arról szólna, hogy a széphalmi mester egyértelműen azonosítaná magát a metszeten ábrázolt alakkal. A recepció ezen eleme tehát Radó Sándor állítását ismétli meg újra és újra. Onder mindamellett arra is felhívja a figyelmet, hogy az illusztráció nem egyszerűen képi módon jelenítette meg a szövegben leírtakat, hanem le is vált róla, egyszerűen a szöveg egészének értékét és értelmét is megalapozó (ill. felülíró) médiummá lett.

A kép körüli félreértések tisztázását végül szintén Onder Csaba végezte el. Vizsgálataiban rámutatott, hogy a kép önmagában a *Mondolat* peritextuális címmezője, ezáltal az egész könyvre utal, előlegezve annak értékét és jelentőségét, így most elsősorban az ő leírására támaszkodom.⁵⁰² A kép egy férfit ábrázol szeméremmel, amint a kürtjébe fúj. A férfi a kép alatti versből értelmezve maga a pannon énekes. A szamaragoló alakhoz képest úgy tűnhet, mintha minden más mozgásban lenne a képen (pl. a patak vagy a felhők), ugyanis a metszet a kürtbe fújás egy pillanatát örökíti meg. Látszik azonban, hogy az alak valahonnan valahová tart. Mindamellett a férfi a legkidolgozottabban ábrázolt résztvevője a képnek – kürt, kantár, triangulum, líra, lant, babérkoszorú lepkével kiegészülve. Mezítláb, nyereg és kengyel nélkül üli meg a szamarat, tunikát viselve. Onder itt hívja fel a figyelmet arra, hogy a görög mitológiai allegóriák és rekvizitumok narratív környezetben találhatóak meg: Pégaszosz, Helikon, Hippokréné, Pán és Apolló templomát is felfedezni vélhetjük.⁵⁰³ Ide igyekszik tehát a pannon énekes, a teljes költői arzenállal felszerelve - haladva a halhatatlanság felé, amelytől a szamara viszont megijed.

Ha a férfi alakjához csatolt tárgyakat nézzük, azok semlegessége, illetve közönségessége alapján egyenként nem alkalmasak arra, hogy az alak felismerhetővé válhasson belőlük, ugyanis csak egy poétára utalnak. Csak és kizárólag összetett és csoportos, narratív keretbe ágyazott szerepeltetésük – kiegészülve az idézettel – alkalmas arra, hogy belőlük megláthassuk azt a specifikusan azonosítható alakot, aki a pannon énekes feltörekvő, hiú, bajszos alakjának felel meg. A *Vezérszó* beszélője utal is rá, hogy őt ábrázolja a kép („először lépek, újj Pap Apoll’ számolyára”,⁵⁰⁴ „új Phoebos, a pinduszi nyerítő ménre felrepítve”⁵⁰⁵), illetve a metszet alatt szereplő idézetből is a pannon énekes alakja olvasható ki:

„A’ bölts Apolló’ függve-hevert ezüst

---

⁵⁰¹ Kazinczy Ferenc – Sárközi Istvánnak, Széphalom, 1816. december 10., 3337. levél In: KAZLEV. XIV., 467.

⁵⁰² ONDER 2010 183-192. illetve Uo., 1101-1103.

⁵⁰³ ONDER 2010, 185-186.

⁵⁰⁴ MONDOLAT 1813, 164.

⁵⁰⁵ MONDOLAT 1813, 169.

Lantjára kezd egy Isteni bájos
Erő patakkal folyni, 's Pannon'
Énekfit heve lelkesíti.
Örül Hazám – már látta Te benned a'
Boldog Jövendőt!"
Nagy⁵⁰⁶

Onder vizsgálatából az is kiderül, hogy a rézmetszet az idézettel „összeolvasva” egyértelműen egy nagyobb elbeszélés egyetlen jelenetét mutatja be, a Helikoni utazás toposzát jeleníti meg:

„A Pégaszoszként azonosítható, ágaskodó szárnyas ló (amely mintha éppen most ugrana ki lefejezett anyja, Medusza nyakából) patája nyomában forrás fakad a Helikon hegyéből, a Hippokréne (a. m. lóforrás), a költői ihletet biztosító víz. Baloldalt egy szatír, bal kezében tartott hangszere alapján maga Pán látható, a legalacsonyabb rendbeli görög istenek képviselője, aki az isteni magaslatok – Apolló, a napisten és a halhatatlanság temploma (Pantheon) – felé vezető út mentén üldögél. A strukturált kép előterében felbukkanó, számárháton ülő Pannon Énekes a profán világ traktusából érkezik a poézis emelkedett, imaginárius világába. A költői halhatatlanságot jelentő Helikon hegyéhez való megérkezését a tülökből felhangzó kürtszó jelzi, amitől a számár megrémül, és minden más mozgásba lendül az isteni szférában.”⁵⁰⁷

Érdeemes megfigyelni, hogy míg a *Vezérszó* szövege nyertő mént ír, addig a képen jól felismerhetően egy számár látható, amely így az egyetlen olyan elem, amely a *Mondolat* szövegében sehol nem szerepel – helyette pinduszi mént olvashatunk; viszont a *Felelet* már reflektál rá, sőt, Mondolatos és a Számár egymás szeretői. Onder azt is megállapítja, hogy a számárháton lovagoló költő képe „már önmagában dehonesztáló és komikus”, kiegészítve a hónapokhoz kötődő népi hiedelmekkel, illetve a bibilai „bálám számara” utalással pedig leginkább egy antikizáló hagyományhoz köthető, hiszen a görög mitológiai történetből ismerhető, hogy Apollón számárfülekét adott Midásznak, mert az Pán fuvolajátékát szebbnek ítélte Apolló lantjátékánál. A számárfület végül hosszú hajával (vagy fríg sapkával) takargatta; borbélyja azonban felfedezte a csúfságot, s mivel a király szigorú tilalmára nem merte senkinek

---

⁵⁰⁶ Az idézet Vályi Nagy Ferenc *Oda. Jó'sefhez, Ö Királyi Fő Hertzegségéhez; Magyar Ország Palatínusához 1806. dikkbann. XVII. Mérték.* című verséből származik: „A' böls Apolló fügve hevertt ezüst // Lantjára kezd egy Isteni bájos // Erő patakkal folyni, 's Pannon' // Énekes'it heve lelkesíti. // Örül Hazám – már látta te benned e' // Bóldog Jövendöt, ...” = Uo., Ódák Horátz' Mértékeinn. Írta Nagy Ferentz, Sáros Pataki H. Professor, s' a' Jénai Mineralógika Társaságnak betsületbéli Tagja. Kassán, Ellinger János' bettüivel. 1807. 216. 45-60. sor közepéig

⁵⁰⁷ ONDER 2021, 1102.

elmondani, ezért egy gödörnek suttogta el; a gödör fölött nőtt nádas azonban világgá susogta a titkot. Így a pannon éneke nem más, mint egy botfűlű költő, amit a képen a „legkevésbé sem muzikális számár allegorizál.”⁵⁰⁸

A *Vezérszóban* szereplő, pannon énekesre tett utalások viszont egyértelművé teszik, hogy a rézmetszeten ábrázolt alak megfejtése túlmutat a rézmetszeten és a Vályi Nagy Ferenc-től vett idézeten, ezek összességéből fejthető csak meg. Az „először lépek, újj Pap Apoll’ zsámolyára” felsor Kazinczy Ferenc *Apollonhoz (Horátz után)* című költeménye egy sorának intertextusa, új kontextusba helyezve. A vers több levélrészletben is megtalálható, mielőtt a *Poétai Berekben* megjelent.⁵⁰⁹

Miért könyörögjek én tenedek, dicső
Magzatja Zeüsznak, most, mikor illatot
Gyújtván, először lépek új Pap
Zsámolyaidra, ‘s arany szelenczém

Oltárodon bort ‘s búzakalászokat
Ürít? azért nem, oh nem azért! hogy én
Nyerjem-meg a’ mit nagy titokban
A’ pulya kér esedezve tőled.

Csillogjon, a’ kit gyors szekerebe vett
Fortúna imádott bábjaival, ‘s örök
Gondokra kárhoztava, kincsét
Gyújtse kamatra csikart kamatról

A’ Gazdag; hogy ne a’ Ménesi mézital,
De Káp ‘s Malágá is, ‘s a’ mi buzogva ömöl,
Hirdesse vendégének, ötöt
Mint fogadá kegyelembe Plútusz.

Nem kell nekem kincs! nékem elég juta;
Nem gőz! Pírúlnék, hogyha belőlem is
Játékot üzne a’ Sors. Rohanjon
Bár mi reám, fedez a’ Középszer.

Csak lantom’ ihlessd! csak nyilat adj nekem
A’ szent tegezből, Szörnyek’-ölője, te!
Szorítsa örülve jobbom’ híved:

---

⁵⁰⁸ ONDER 2021, 1102-1103.

⁵⁰⁹ KAZINCZY 2018, 421.

Fussa komoly szemem' a' kaján had!⁵¹⁰

A vers alaphelyzete egy bensőséges, intim jelenetet kelt életre: a megszólaló ugyanis már Apollón, vagyis a költészet istenének templomában (Panthenon) van, és imádkozni készül hozzá. Fohászában pedig arra kéri az istenséget, hogy költészetét „ihlesse”, tehát alkotásra serkentse, egyszóval költővé avassa. A szörnyek ölöje egyértelmű utalás arra a szintén mitológiai történetre, amelyben Apollón lenyilazta Plüthónt, a kígyót.⁵¹¹ Ezt az imaként megjelenő beavatási szertartás beteljesülését mutatja Berzsenyi Dániel 1813-as kötetének ajánló verse is, amelyet a *Vezérszó* „új Phoebos, a pinduszi nyerítő ménre felrepítve” mondatban idéz és a költemény több sorában szintén felfedezhető intertextuális utalás:

Mint a' világnak hajdani diszei,
Csendes meződben rejtet el éltedet,
Hogy ott magadnak 's nemzetednek
Élj Eratód' arany Édenében,

Kazinczy, 's merész aetheri szárnyakon
Felleng sas elméd Delphi' dicső egén,
A' dithyrambók láng-körében
'S a' Kegyek' életadó virányin.

Plátói nyelved 's lelked idézte le
Hozzánk az ép Íz' szebb Geniuszait;
Nyelved' mosolgyó Grátziája
Önti belénk Helicon' malasztját.
Pólyádba Paeán rengete tégedet!
Már ott tapodtál sok fene undokat,
Mellyek zavarták Pinduszunknak
Szent ereit 's ege' tiszta fényét.

Boldog vagy Áon' Szúzei' kedvese,
'S Nagy, mint Hazádnak legnemesebb fija!
E' két remek dísz kéri méltán
A' Ganyméd' poharát az égben.

Te lelkesítéd szunnyadozó eróm'.
Kebledbe öntöm zsenge virágimat.

---

⁵¹⁰ KAZINCZY Ferenc, *Kazinczynak poétai berke*. 1813. 165-166. = *Újhelyi Dayka Gábor' Versei*. Öszveszede 's kiadta barátja KAZINCZY Ferenz. Pestemn (sic!) Trattner Mátyásnál, 1813.

⁵¹¹ KAZINCZY 2018, 423.

Iktasd dicsően tört utadra
Nyomdokidon lebegő Camoenám’!⁵¹²

Csetri Lajos szerint a költemény két ok miatt is jelentős. Az első, hogy ez az egyetlen vers, amelyet Berzsenyi saját magától, külső javaslat nélkül változtatott meg, a második pedig, hogy „Berzsenyi Kazinczy jellemzésén keresztül hódol a széphalmi mester és költészete előtt, de valójában rejtett és a költőtársba belévetített saját ars poetica vallomás.”⁵¹³ Ahogy Bécsy Ágnes írja, levelezésük megindulása pedig az *Ajánlás* című költemény fényében így tulajdonképpen „Berzsenyi Kazinczyt koszorúzó gesztusaként is olvasható.”⁵¹⁴ Az összöveg és a kötetbe bekerült változat között ennek megfelelően szignifikáns különbségek fedezhetők föl, illetve az idők során a versbe több betoldás is került. Hász-Fehér Katalin ezzel kapcsolatban amellet érvel, hogy a második változat két újonnan bekerült versszakában Héraklészre vonatkozó sorok is olvashatóak, amely változtatás egyértelmű kapcsolatot jelez Kazinczy Ferenc *Tövissek és Virágok* című versgyűjteménye kezdő darabjával.⁵¹⁵ A két kötetet azonban más szálak is összeköthetik, ugyanis Hász-Fehér szerint az sem kizárt, hogy a Berzsenyi 1808-as kéziratos kötetében olvasható portrék ihlették Kazinczy alkotói jellemzéseket tartalmazó epigrammáit.⁵¹⁶ Ez a megállapítás azért jelentős, mert Berzsenyi összövegének címe eredetileg *Kazintzy Ferenc* volt, Kazinczy pedig *Kis és Berzsenyi* címmel⁵¹⁷ jelentette meg epigrammáját. Az *Ajánlás*ban a Héraklész-utaláson kívül Kazinczy nyelvújító tevékenységének dicsérete is kiemelt szerepet kapott: „Plátói nyelved’ s lelked idézte le // Hozzánk az ép Íz’ szebb Geniussait; // Nyelved’ mosolygó Gratiája // Önti belénk Helicon malasztját.”⁵¹⁸ Berzsenyi ezen verse alapján Kazinczy fohásza Apollónhoz nem volt hiábavaló, így a *Mondolat*, vagyis a *Vezérszó* saját, a pannon énekes alakjához kötődő intertextusain keresztül hypertextuális kapcsolatot teremt a két költemény között is – azok keletkezési idejétől függetlenül.

Noha a szövegek közötti kapcsolat mindezek alapján egyértelműnek tűnik, külön figyelmet érdemel a Berzsenyi-kötetben szereplő *Előbeszéd* is, Helmeczy Mihály, vagyis a kiadó tollából. Helmeczy itt az előszó és ajánlás korabeli szabályainak megfelelően⁵¹⁹ elbeszéli az adakozás módját, köszönetet mond a mecénásoknak, és az is kiderül, hogy személyesen

⁵¹² *Ajánlás* 1808, Berzsenyi 1813, oldalszám nélküli oldalakon, Helmeczy Mihály *Előbeszédét* (III.-VI.) követően.

⁵¹³ CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 169.

⁵¹⁴ BÉCSY Ágnes, *Berzsenyi Dániel*, Korona Kiadó, Bp. 2001, 57.

⁵¹⁵ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Berzsenyi 1808-as kötetkompozíciója és a magyar költészeti hagyomány = Az ismeretlen klasszikus: Berzsenyi tanulmányok*, szerk. FÓRIZS Gergely, VADERNA Gábor, Bp., reciti, 2018, 31–55, 50.

⁵¹⁶ Uo., 49–50.

⁵¹⁷ KAZINCZY Ferenc, *Tövissek és Virágok*, Széphalom, 1811, 33.

⁵¹⁸ BERZSENYI 1813, V–IV, V.

⁵¹⁹ SZAJBÉLY Mihály, *Előszó és ajánlás: Regény és közönsége a 18. század második felében*, It, 1985/3, 543–564, 553.

sosem találkozott Berzsenyivel.⁵²⁰ A szerkesztő kijelöli a reménybéli olvasótábort, ugyanis szerinte a kötet minden magyarhoz szól, aki örömmel olvassa Berzsenyi verseit. Az előbeszéd eme univerzálisnak tűnő csoportmeghatározása nem minden egységesítő szándék nélküli, ugyanis az érvelés szerint Berzsenyi verseit minden magyarnak örömmel kell olvasnia – legalábbis Helmeccy meghatározása alapján. Ezt azzal támasztja alá, hogy Berzsenyi költészetét olyan impozáns névsorba helyezi, akiket csodálatra méltónak tart:

„Ha élő Koszorúsaink közül Virág Himfi, Kis, Szabó, Verseghy, ‘s a’ nagyfényű Elhunytak közül: Ráday, Orczy, Teleky, Révai, Dayka, Ányos, Vitéz, ‘s kiket előbb illet vala neveznem: az Ádriai Szirén’ ‘s Murányi Venusz’ halhatatlan Éneklőji meg- a’ minthogy igen megérdemlik a’ jelen- ‘s jövőendő kor csudálatát, tiszteletét, meg azont méltó jussal Miklának Lantosa is; ‘s míg Ezek nagy Nevek leendnek a’ magyar Heliconon, az fog bizonylyan a’ Berzsenyi Név is.”⁵²¹

A magyar Helikon említése során egy részről figyelembe kell vennünk a *Tövisék és Virágok* című epigrammagyűjtemény *Kis és Berzsenyi* című költeményét,⁵²² amely 1811-es megjelenése sokak számára ismertté tette Berzsenyi nevét, két évvel azelőtt, hogy saját költeményei megjelentek volna. A polemizáló epigrammák között helyet kapott szöveg másik hét, névvel szereplő íróalak mellett tiszteletteljes hangnemet mutat⁵²³ – Debreczeni Attila szavaival élve: Kazinczy „tövis nélkül” nyújt virágot kettejüknek⁵²⁴ –, tehát a *Tövisék és Virágok*ban Berzsenyi alakja és költészete mint pozitív ellenpélda jelenik meg a kritikákhoz képest, többek közt a *Lúdhattyú*ban közölt Láczaiféle névsorral szemben.⁵²⁵ Ez már önmagában ellenérzést válthatott ki többekben, hiszen egy olyan költőről van szó, akinek ekkor még nem is jelent meg nyomtatásban szövege. Másrészt a kritika egy fontos szempontja lehetett az is, hogy Berzsenyi verseinek 1813-as megjelenése felülmúlta a korszak első költői könyvsikerét, Kisfaludy Sándor *Himfijét*, olyannyira, hogy egy évvel később már az új kiadás lehetősége is felmerült.⁵²⁶ A siker híre gyorsan elterjedhetett, amely csak növelhette a Kazinczyval

---

⁵²⁰ „A’ mi engem illet: Berzsenyit én személyesen nem látám még, a’ mint Ő sem még engem, s’ ügye’ apostolává előbb ama’ mély tisztelet, mellyet illy Felkent mindenkitől nyerni érdemes, ‘s ama’ lángoló öröm, mellyet érezni kell minden Magyarnak, midőn illy gyümölcseit szemléli nyelvének – ‘s most az előbbieket mellett, azon hódoló szívesség tevé: mellynél fogva Berzsenyi’ Barátnak tisztes koszorújokban fűzette, ‘áltatala viszontszeretettve szerethetem, csudálhatom Őt a’ magas lelkű, ‘s érzelmű Hazafit.” BERZSENYI 1813 V.

⁵²¹ BERZSENYI 1813 V-VI.

⁵²² A vers szövegváltozatainak alakulásáról bővebben: KAZINCZY Ferenc *Művei, Költemények I-II.*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2018, 469–471.

⁵²³ DEBRECZENI 2020, 318.

⁵²⁴ Uo., 330.

⁵²⁵ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében (Fáy András irodalomtörténeti helye)*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000, 82.

⁵²⁶ BÉCSY Ágnes, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Korona, 2001, 13.

szembenállók ellenérzéseit, így e két ok együttesen, egymás hatását felerősítve válthatta ki az új költő első kritikájának beleépítését a *Mondolat* szövegébe.

Onder a vizsgálatában viszont behív egy másik, a rézmetszet által inspirációként szolgáló (és a gúnyirat szövegében is sokat idézett) költeményt is értelmezésébe, mégpedig Kazinczy Ferenc *Vitkovics Mihály barátomhoz* című episztolát,⁵²⁷ amelyben a Kazinczy szempontjából egy „ficsúrral” való találkozás történetét meséli el, akivel a jó és rossz versfaragásról szóló vitába keveredik.⁵²⁸ A jó és rossz szembeállítására mindamelllett az eredeti, DEBRECENI MONDOLAT keletkezésének is az egyik kiváltó oka: „mindazonáltal czékázó szemeimmel Magyar Izlelő tudományunknak körét elnézvén, és az abban találandó növények’ és ültetvények’ sopárul való tenyészését, és élettelen nyöszörgését könnyű szemekkel látván.”⁵²⁹ Míg Kazinczy esetében – Onder megfogalmazása szerint – „a magyar írók szatirikusan ábrázolt parnasszusi versenyfutásából származhat a *Mondolat* képalkotóinak ötlete, miszerint a Pannon Énekest is a költői halhatatlanság felé, azaz a Helikonra utaztassák, a toposz szatirikus verziójaként egy szamar hátára ültetve.”⁵³⁰

Somogyi 1819-es művében sem tette egyértelművé, kit ábrázol a kép, a *Múza* allegóriájaként írja le a figurát:

„A’ Mondolat előtt álló Réz-lapon szamaragló Músa is kit példázzon? a’ Recenzens egész bizonyossággal akarja tudni; midőn azt egyenes egy meghatározott személyre erőlködik alkalmaztatni: ő lássa – – mit gondolok én véle! [...] Nékem legalább sem gondolatom, sem czéлом soha nem vólt; de a’ Mondolat tendenciájából sem lehet azt kihozni: hogy az a’ kép különösen egy bizonyos Személyt, vagy Literátort jelentene; – – a’ ki érzi, hogy reá nem illik, ne piruljon, ‘s ne vegye azt magára!”⁵³¹

A pannon énekes múzsaként való azonosítása Somogyi leírása alapján nem egyértelmű – ahogy Onder írja – mindez a kép alapján kikövetkeztethető. „A szamaragló költő neve mindjárt jól jelzi *natio*jának és identitásának ellentmondásos kettősségét: magyar volta csak latinul fejezhető ki (Pannon), öltözete görögös, de mégis bajuszt visel.”⁵³² Szerinte ez az akkori magyar irodalomban idegen (antik) versformákra, xeno- és neologizmusokat meghonosítani akaró Kazinczy Ferenchez köthető. A bajusz viszont köztudottan (a fennmaradt portréábrázolásokon megjelenő) Berzsenyi Dániel attribútuma volt. Ám a rézmetszet által felvázolt lehetséges

---

⁵²⁷ ONDER 2021, 1105.

⁵²⁸ Bővebben lásd: Kazinczy II. 509-510.

⁵²⁹ MONDOLAT 1813, 179.

⁵³⁰ ONDER 2021, 1106.

⁵³¹ SOMOGYI 1819, IX.

⁵³² ONDER 2021, 1107.

alakok számát a DEBRECENI MONDOLAT evokációja tovább bővíti, ennél fogva a pannon énekes alakja nem csak a költészet, illetve tágabb értelemben a (gúnyiratban forrásként meghatározott művek alapján) szépirodalom területére korlátozódik, hanem magába foglalja a neológiát és annak lehetséges és tudományos megvalósítását is:

„Három dolgokról czélozok a' feltett tárgyhoz képest.

Első tekinti: melly szükséges a' Magyar Nyelvmivelés.

Második: kivégezi annak lehattét.

Harmadik: módjait, és segédeit fedezi.”⁵³³

A rézmetszet következőképp a pannon énekes alakjában azt a „botfűlű” vitapartnert jelöli meg, aki (a *Vitkovics Mihály* című episztolában bemutatott alaphelyzethez hasonlóan) általában költészetéről, illetve (a *Mondolat* által kitágított értelmezési horizontban) a tudományokról és nyelvújítás szükségességéről és annak megvalósításáról való polémiában – Veszprém és Debrecen szempontjából nézve – rossz oldalon áll, így minden szempontból próbálják nevetségessé tenni, hiszen a tét óriási: a vita résztvevőinek meg kell határozni, ki és milyen módon alakíthatja az elkövetkező századok irodalmi és tudományos életét.

3. A cím és a dedikáció

A gúnyirat címe (*Mondolat*) címe műfajmegjelölő, ugyanis ahogy Barczafalvi saját művének szótárában olvasható, „*Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.*”⁵³⁴-t jelentett. Barczafalvi szóalkotásának, vagyis a meghatározás műfajjelölésének a gúnyirat egészére való alkalmazása azonban már átlépi a főszöveg (*Mondolat A' MAGYAR NYELV' KIMIVELÉSÉRŐL, ÉS AZT TÁRGYAZÓ KÜLÖMBFÉLE SEGÉDEKRŐL*) határait, illetve az architextualitás néma tartományát, hiszen mint intertextus jól felismerhetővé teszi Barczafalvi szóalkotását.⁵³⁵ A *Mondolat* főcíme tehát már önmagában egy különleges alaphelyzetet teremt, hiszen kétféleképpen érthető. Peritextuként utal egy, az egyházinál jóval szabadabb, kötetlenebb beszédre, illetve magára az egyházi beszédre, és a Barczafalvi által megadott halotti beszédre is, amely a gúnyirattól stílusban a legtávolabb áll. Míg a főszöveg valóban a református

---

⁵³³ MONDOLAT 1813, 180.

⁵³⁴ BARCZAFALVI 1787 I., 682

⁵³⁵ A *mondolat* szó kritikája már a debreceni grammatikában is olvasható volt: „*Mondolat, Dictio. Ugy volna igaz Magyar Szó, ha volna az a Tör'sök: én mondolok, te mondolsz, ő mondol; de nintsen. Már ezek jók: gondolat, markolat, 's a t. mert vagy ez a Tör'sök gondolok markolok.*” Magyar Grammatika 1795, 318.

prédikációk alapszerkezetét követi,⁵³⁶ addig a „mondolat” szó a gúnyirat egészére vonatkoztatva csak fokozza az egyházi beszédektől való távolságot, az azokkal össze nem egyeztethető komikumot is, hiszen prédikációkban nem található olyan bensőséges, személyes hangvételű (fiktív) levél, mint az „ÉDES ANGYALNÉM”, vagy a *Vezérszóban* szereplő szituációleírás. Ezáltal a címadás egy olyan feszült, ám nevetséges helyzetet teremt, amely egy skála két végpontján elhelyezkedő stílusok határait mossa egybe, ezáltal fokozva a komikus hatást.

Az alcím összetettsége pedig előrevetíti, hogy a műnek vannak bizonyos előzményei, mivel a „SOK BÖVITMÉNYEKKEL ÉS ÚJJ-SZÓTÁRRAL EGYÜTT”-jelölés arra enged következtetni, hogy korábban már létezett egy másik szótár, illetve másik főszöveg is, utalva ezzel a DEBRECENIMONDOLATra, ahogy azt Onder Csaba is megállapította.⁵³⁷ Ezt követően a kötet külső fizikai jellemzőjét, illetve árát olvashatjuk: „*Angyalbőrbe kötve egy Tünet-forint.*” Az angyalbőr esetében érdemes kitérni rá, hogy eredetileg Pápai Páriz Ferenc fordította a latin-magyar szótárában: „*Charta versicolor: Tarka papíros, Angyal bőr.*”⁵³⁸-nek. Ezt a fordítást és szómagyarázatot vette át a későbbiekben a Czuczor-Fogarasi szótár is: „így nevezik némelyek a tarkára festett fényes papirost; helyesebben: *angolbőr.*”⁵³⁹ 1790 körül viszont a jelentéstartománya átalakult, és más jelentése is használatban volt, mégpedig ‘lóding, vállszi’ értelmében is használták.⁵⁴⁰ Mivel a gúnyirat több helyen is a korabeli katonai terminológiát és újításokat is beépíti a szövegbe (pl: u.) lábjegyzet), illetve a *Vezérszó* szövegében konkrét utalás is található a pannon énekes harcászati attribútumokkal való felszerelésére („Szörnyek öljé a’ szent tegezből nékem is nyilat, ujj húrt, igát, ‘s teknőt is ujjat nem adott”),⁵⁴¹ illetve egy csata alaphelyzetét mutatja be („A’ túba jelt ad”),⁵⁴² ezért az ‘angyalbőr’ értelmezéséből nem zárható ki a lóding, vagyis „puskapor/töltény tartására szolgáló tarsoly”⁵⁴³ sem, amely ebben az esetben csak felerősíti a pannon énekes önként vállalt harcának, illetve csatába indulásának jelentőségét.

---

⁵³⁶ Ennek lehetséges okairól lásd 51. oldal.

⁵³⁷ ONDER 2021, 1108.

⁵³⁸ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Dictionarium Latino-Hungaricum, succum & medullam purioris Latinitatis, ejusque genuznam in Lingvam Hungaricam conversionem, ad mentem & sensum proprium scriptorum Classicorum, exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus coactum. Leutschoviae.* 1708, 99.

⁵³⁹ CZUCZOR - FOGARASI, 1862. 155.

⁵⁴⁰ GREGOR Ferenc, *Az angyalbőr és portya eredetének kérdése jelentéstörténeti és szlavisztikai adatok tükrében,* 286., Nyelvtudományi közlemények, 1977/1-2., 286-299.

⁵⁴¹ MONDOLAT 1813, 166.

⁵⁴² MONDOLAT 1813, 5.

⁵⁴³ *Idegen szavak és kifejezések szótára.* szerk. BAKOS Ferenc Bp., Akadémia Kiadó 2005, 386.

Ez a kétértelműség a tünet-forint kifejezés etimológiájában is tetten érhető. Kardos Albert írja „Egy tűnő író” című rövid értekezésében, 1932-ben:

„száz évvel ezelőtt kétféle pénz volt Magyarországon: jó forint és schein (sájn) forint. A jó forint az volt, amilyent Arany János ígértet „Nyalka huszár” című híres románcában a hadnaggyal a közhuszárnak vezeték lováért: „Adok érte jó forintot, százat.” A schein forint pedig a jó forintnak felét sem érte meg és ha valakit abban az időben be akartak csapni, annak jó forintot ígértek és schein forintot adtak. Egy merész nyelvújító inkább gúnyból, mint komolyan a schein forintot megtette *tünet* forintnak.”⁵⁴⁴

Tehát a tünet-forint, azaz a *Mondolat* értéke valójában csak töredéke volt az akkori, valódi forint értékének. A pénzek közötti váltás mértéke a Révai Nagy Lexikonban a krajcár szócikkénél olvasható: „A K. mindenütt a forintnak bizonyos része volt és rendszerint rézből verték, csak a bajor K. volt ezüstből. Nálunk a 18. század végén és a 19. század elején a *sájn*-K. volt mint *sájn*-forint 1/60-ad része, 2 és ½ *sájn*-K. tett egy *konvenció*s K-t.”⁵⁴⁵ Ez utal nemcsak a tünet-forint majdhogynem értéktelenségére, hanem magára a ‘tünet’ szóra is, ugyanis német eredetije a ‘der Schein’ főnév, melynek jelentése a forint esetében valóban a látszat, utánzat, -szerű értelmének felel meg. Barczafalvi Szabó Dávid azonban latin eredetiből fordította: „A’ dolognak jelentése és jelenlése, a’ *menynyiben* a’ körülte lélő dolgokat megilleli, [...] maga pedig a’ megillelő jelenet és jelenlet, *Tünetnek* és *Tünletnek* (adficens apparatiun quid, illud actu simplici, hoc diutius, – Phoenomenum) [...] neveztetik.”⁵⁴⁶ Fordításában tehát a tünet nem az értéket, hanem sokkal inkább egy filozófiai fogalmat jelent, vagyis egy dolog jelenségét (fenomenonját) érti. Ezt a magyarázatot vette át a későbbiekben Kováts Mihály is, Pápai Páriz Ferencet jelölve meg forrásként: „Tünet phaenomenum. I. Párizpp.”⁵⁴⁷ A tünet-forint ár intertextusként való megjelölése így a *sájn* forinthez képest felértékeli a gúnyirat pénzben mérhető értékét, ezzel pedig a kötet tartalmát is – parodizálva a latinból fordított tünet szó értelmét, hogy filozófiai fogalomként mellé egy hétköznapi fizetőeszköz nevét teszi: emiatt a forint felértékelődik, a tünet által jelölt tartalom azonban negatív értéktartományba helyeződik át.

⁵⁴⁴ KARDOS Albert, *Egy tűnő író*, Magyar nyelvőr 1932/1-2. 28.

⁵⁴⁵ *Révai Nagy Lexikona*, XII. k., Bp., Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, 1915. 258.

⁵⁴⁶ BARCZAFALVI 1792, 12-13. Kiemelés az eredetiben.

⁵⁴⁷ KOVÁTS 1807. I. 174. vö. „*tünet* (Molnár Albertnél, 1624-ből Tan. 1403): „az Christus teste czac tündér vagy tüneti czudalátás vólt légyen, hogy ha ilyen vólt az ő állapattya.” – A *tündér* czímszó alatt. Megvan MA. szótárában is: „tünet, lélektlátás: empusa.” Ugyanígy PP.-nál és SzD.-nál. Barczafalvinál: phaenomenum. A *Mondolat* ára „eggy *tünet forint*” volt, t.i. *sájn*.frt. Bugát a symptomát nevezte tünetnek.” SZILY Kálmán, *Nyelvtörténeti adatok* 35., Magyar nyelv 1911/1., 30-36.

A kétértelmű utalások sora azonban itt nem ér véget, a *Mondolat* a kiadás helyeként egy fikciós földrajzi helyet jelölt meg, *Dicshalom* helységet – ironikusan utalva ezzel a *Tövisek és virágok* című Kazinczy-kötet elején szereplő Széphalomra. A mai olvasó számára ez az utalás a leginkább érthető, hiszen – ha máshonnan nem is – Kazinczy Ferenc biográfiájából tudott tény, hogy élete nagyrészt Széphalmon töltötte, amely elnevezés is tőle származik.⁵⁴⁸ Egyszóval ez az utalás transzformálva a földrajzi település nevét, hypertextusként hidat teremt a fikciós és valódi világ között. Ahogy Onder Csaba is említi, ez nem volt egyedülálló példa Kazinczy lakhelyének degradálására, ugyanis Rummy Károly György is leírta a *Mondolat*ról és a *Felelet a Mondolat*ról szóló recenziójában a pletykát, miszerint: „A költő [ti. Kazinczy] sok ellensége, akik egyébként fekete ruhában járnak, *D* helyett *P*-vel ejtik ki a nevet, hogy így a szó obszcén jelentést kapjon.”⁵⁴⁹ Mivel közismert, hogy a fekete talár a református lelkészi öltözet mindennapi része volt, ezért *Dicshalom* helyett *Pics(a)halom*ként való elnevezése különösen abszurd színezetet kap.⁵⁵⁰ Mindez megteremti az *Édes Angyalném!* fiktív levél kiinduló szituációját is, amelyben Kazinczyt *Zafyr Czencziként* feminizálják.⁵⁵¹

A címet követő első idézet, amivel találkozunk, Kazinczy Ferenc *A nehéznyelvű* című epigrammájának 9-10. sora: „Szent Adrastéa mérj bosszút ez otromba // beszédért!”⁵⁵² Az idézet nem jelöletlen, hiszen alatta szerepel eredeti lelőhelye is – Töv és Vir. Ez a gúnyirat második olyan intertextusa, amely az idézet szerzőjét, vagy művet is jelöli, amelyben szerepel (az első a rézmetszet alatt olvasható Vályi Nagy Ferenc citátum). Kazinczy Rummy Károly Györgynek írt levelében le is írja, mi adta az ötletet az epigramma elkészítéséhez: „Ön kioktatott, hogy a *Cultur*-t nem írhatjuk *Kultur*-nak. Hogyan, mikor az idegen szavakat csak teljesen magyarul hangsúlyozzuk!! Bosszankodtam, és olvassa el ezt az epigrammát, amihez Catullus: *Chommoda dicebat si quando dicere vellet adtan nekem az ötletet.*”⁵⁵³ Tudjuk, hogy Kazinczy az orthopeiának (helyes kiejtésnek) külön fejezetet szánt az íróknak való grammatikájában,⁵⁵⁴ ezt támasztja alá jelen költeménye is, amelynek nézeteit a kötet

⁵⁴⁸ Egykor önálló község, ma Sátoraljaújhely része.

⁵⁴⁹ „Mehrere Feinde des Dichters, die ein schwarzes Kleid tragen, sprechen *P* anstatt *D* aus, um einen obszcönen Sinn herauszubringen.” saját fordítás, 170. oldal, kiemelés az eredetiben. Allgemeine Literatur-Zeitung. Halle und Leipzig, 1816/IV. (39. April 1816). 399.

⁵⁵⁰ Onder 2021, 1109.

⁵⁵¹ A feminizáció mint dehonesztáló, személyesítő gesztus szintén nem egyedülálló a nyelvújítás történetében, de még Kazinczyt érintően sem, bővebben lásd ONDER Csaba, *A szupernaturalis és az igaz érzésű szűz: A magyar nyelvújítási harc gendertémáiból*. 66.= Uo., *Festina lente. Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*. Eger, Líceum Kiadó, 2020. 65-97.

⁵⁵² Szent Adrastéa mérj bosszút ez otromba // beszédért! – „Szent Adrastea, mérj bosszút ez otromba // beszédért! – KAZINCZY Ferenc: *A nehéznyelvű*. = *Tövisek és virágok*. Széphalom, 1811. 4.

⁵⁵³ Kazinczy 2018, II. 381.

⁵⁵⁴ BÍRÓ 2010b, 383.

magyarázatai között is fejtegeti.⁵⁵⁵ Fontos megemlíteni, hogy ezzel kapcsolatban újra megjelenik a már sokat emlegetett felekezeti viszály is, ugyanis egyik levelében a következő megjegyzést fűzte a költeményhez: „Mert a’ Kalvin embereit tanítani kell pronuciálni.”⁵⁵⁶ Ennek értelmében kifejezetten református körökre vonatkozatható az idegen eredetű szavak rossz kiejtéssel való olvasása, kimondása, így őket – vagyis a reformátusokat – Szent Andrastea (vagyis Andraszteia, a bosszú, az igazságos megtorlás istennőjének, Nemeszisznek mellékneve – a ki nem kerülhető) bünteti meg. A’ *Nehéznyelvű* című epigrammán kívül a kötetben még két, az idegen szavak kiejtését tárgyaló epigramma olvasható: *Synizésisz* és az *Orthoepia*, ám ezekből csak a *Synizésisz* esetében nem található átvétel a gúnyiratban; az *Orthoepia*-ban szereplő „vájtt fül” kifejezést viszont alkalmazza: „Nem is lehet azt ipalni, hogy rökcent szózatnak Svádája, meleg ömledezése - szélesen tsapongó⁵⁵⁷ árja, naszád,⁵⁵⁸ és foltatlan előadása által, még a’ vájtt füleket is mohón teheti felévé.”⁵⁵⁹ és „*Vájttfülü. Purgatae auris.*”⁵⁶⁰

Onder szerint az idézet *Mondolat*-ban való szerepeltetése előre jelzi, ami a gúnyiratban várható, azaz a bosszút Kazinczy otromba beszédéért.⁵⁶¹ Az „otromba beszéd” összetétel azonban a széphalmi mester megjegyzésével együtt (amiről elméletileg a veszprémi, szintén református kör nem tudhatott) a gúnyirat ez esetben kilép az orthoepiaról szóló epigramma értelmezési keretei közül, és egyetemes értelművé válik – ugyanis mindenkire érvényes lesz, aki a *Mondolat* forrásai között szerepel, így a rézmetszet kapcsán már említett, Veszprém és Debrecen szempontjából „rossz oldalon” állókat összességében jelenti. Mindezzel a *Mondolat* azt is előrevetíti, hogy a kortárs olvasó számára felismerhető összes intertextuális utalás eredetije, azaz a már megjelent művek „otromba beszédek”, így büntetést érdemelnek, amelyet gúnyirat be is teljesít, ugyanis a művek jól felismerhetően vegyülnek egyrészt a kötetek tartalmára tett utalásokkal, másrészt a különböző szerzők nyelvi- és stilisztikai paródiájával.

A *Mondolat* dedikációja a büntetést előre bocsátó univerzális kijelentéssel szemben viszont egyértelműen egy Kazinczy Ferenc nevéből létrehozott anagramma – *Zafyr Czenczi*. A pamfletet Széphalomra megküldő Szentmártoni Radó Sándor is felismerte az utalást: „az ajánló szók „Zafyr Czenczinek” betses nevét hómályában fejezik ki.”⁵⁶² A *Mondolat* fikciója szerint

⁵⁵⁵ „A’ *Chárist* és *Psychét* Kárisch és Pszikhének olvasni irtóztató dolog, ‘s az így-írás által a’ vastag kimondást sanctionálni akarni, még irtóztatóbb. Így mondotta e azt a’ kényes nyelvű Görög? Nem; de mi azt most magyarrá tesszük! ‘S az e magyar a’ mi *durva*? Abban keresünk e dísz és okot a’ kevélykedésre, hogy mi azt, a’ mit a görög ‘s deák, ‘s még a’ német is, kimondani tud, kimondani nem tudjuk?” Kazinczy 1811, 44.

⁵⁵⁶ Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. január, 1651. levél In: KAZLEV. VII., 232.

⁵⁵⁷ tsapongó – „*Tsapongani*: állhatatlankodni; v. lézengeni, imid’ amoda tsapni.” BARÓTI SZABÓ 1792, 240.

⁵⁵⁸ naszád – „*Nászád*: folyó, könnyü, karcsu, sűgár, udar hajó.” BARÓTI SZABÓ 1792, 156.

⁵⁵⁹ MONDOLAT 1813, 172.

⁵⁶⁰ MONDOLAT 1813, 241.

⁵⁶¹ ONDER 2021, 1109.

⁵⁶² Horváth András – Kazinczy Ferencnek, Tét, 1816. április 24., 3196. levél In: KAZLEV. XXIV., 151.

a női alak egyértelmű rokoni kapcsolatban áll a kiadóval, mivel a kiadó onkelének leányaként, tehát unokahúgaként hivatkozik rá. Kazinczy alakjának feminizálását (amely ebben az esetben a „nőstényítés” metaforájának is tekinthető) a „kedves cousiném” utaláson kívül az is jelzi, hogy a rokoni szálak leírása szintén tőle származik – *Dayka életében* írja a következőket: „Palágyi Kárner László Úr, mívelt-lelkű férje kedves cousinémnek Honorátának az András jó Onkelem’ jó’ leányának”⁵⁶³ Az eredeti kontextusából kiragadott részletben Kazinczy bemutatja, miként és kiktől kapott Dayka Gábor életéről tudósításokat. Ebből a leírásból bontja ki a Palágyi Kárner Lászlótól, vagyis (Kazinczy) András nagybátyja⁵⁶⁴ lányának (Honoráta, K. F. unokahúga)⁵⁶⁵ férjétől, a „mívelt lelkű” ungvári alispántól kapott kéziratcsomó sorsát. A *Mondolat* a családi viszonyok taglalásában így teszi meg Kazinczyt a saját unokahúgává.⁵⁶⁶ Nem tudni, hogy a gúnyirat lehetséges szerzői közül kinek lehetett az ötlete ez az eljárás, mindenesetre a szöveg magát inntől a névtelen kiadói aláírással azonosítja, vagyis tulajdonolja az írást – a tulajdonlás pedig Wándza Mihály szóalkotása: „Úgy van, Ő tsak az előpillantat’ hajnalit tulajdonolja idvezletül.”⁵⁶⁷

4. *Édes Angyalném!* – fiktív levél a *Mondolat*ban

A dedikációban megjelölt *Zafyr Czenczi*, azaz édes „angyalné,” a kiadó unokahúga – ennek megfelelően a hozzá szóló levél is bensőséges, már-már intim hangvételi a családi viszonyrendszer ismertetésének köszönhetően is. A levél szövegének ezen nyomai Folnesics János *Alvina* című regényének⁵⁶⁸ szereplői közötti családi bonyodalmakat sejteti. A két szöveg

---

⁵⁶³ KAZINCZY Ferenc, *Dayka’ élete*, XL-XL. = *Újhelyi Dayka Gábor’ Versei*. Öszveszede ‘s kiadta barátja KAZINCZY Ferenc. Pestem Trattner Mátyásnál, 1813.

⁵⁶⁴ „András, II. (1738–1804): Kazinczy nagybátyja („Bátyám”, „onkelem”). zemplén vármegyei tisztségviselő, adószedő (1775), országgyűlési követ (1790/91. és 1796. Szirmay Antallal [I.]), királyi udvari tanácsos. A sátoraljaújhelyi református egyház főgondnoka. A vinnai birtokrész örököse, Pazdicson lakott. Említett arcképe, amit Kazinczy Blaschke János rézmetszőtől rendelt meg: Andreas kazinczy de Eadem... (1805, Kazinczy kiadta a Magyar régiségek és ritkaságok I. kötetében, Pest, 1808). Nekrológiát Kazinczy jelentette meg a zeitschrift von und für Ungernban (1804, 334) és a Magyar Kurírban (1805/I, 203). Felesége: aisdorfer Mária (?–1806), a Beretón földbirtokos Aisdorfer Sámuel lánya.” KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*. s.a.r. Orbán László, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009., 875. továbbá: *PEml*.

⁵⁶⁵ Honoráta (Kárner Lászlóné) (1769–?): férje ungvári alispán, királyi tanácsos volt. In: *PEml*, 875. illetve: „Kárner Lászlóné Kazinczy Honoráta (1769–?), Kazinczy nagybátyjának, Kazinczy Andrásnak (1738–1804) a lánya. Férje: Kárner László (1759–1824) ungvári alispán, királyi tanácsos (1819).” KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak* s.a.r. Orbán László, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. 304. Ezen kívül a Kazinczy családfa az alábbi kötetben is megjelent: NAGY István, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Hatodik kötet. Pest, kiadja RÁTH Mór, 1860, 132.

⁵⁶⁶ A dedikálás feminizálása kapcsán Onder mutat rá, hogy mindez a Kazinczyról Dunántúlon róla terjedő felfogásából, asszonyi tulajdonságából eredhetett, ennek alátámasztására pedig idézi Kisfaludy Sándor Ruszek Józsefhez szóló egyik levelét. A levél arról szól, hogy Kazinczy asszonytermészetű, mivel olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek asszonyi tulajdonságok. ONDER, 2021, 1110.

⁵⁶⁷ WÁNDZA Mihály, *A’ busongó Ámor. Egy hajlani édes andalmány’ teremtménye. A’ szép-nem kedvéért*. Pesten, Trattner Mátyás’ Betüivel, 1806, 101.

⁵⁶⁸ FOLNESICS János Lajos, *Alvina*. Pestenn, 1807

közötti kapcsolatot nemcsak a családi viszonyok, azaz a regény tartalmának hypertextuális alapú transzformálása, hanem a konkrét intertextuális utalások egész hálója teszi egyértelművé, kiegészítve más művekből vett jelöletlen idézetekkel. Egyszóval az ajánlat-levél (ahogy a *Vezérszó* és a *Hiresztelés* is nevezi) mint peritextus az Alvina-Zafyr Czenczi közötti párhuzamot is kifejezi, hypertextualitás útján összekapcsolva őket, vagyis Folnesics regényfordításának főszereplőjét Kazinczy Ferencsel. Mindez szintén a széphalmi mester feminizálásának egyik példája lesz, mégpedig úgy, hogy a gúnyirat mint hypertextus tartalmában Folnesics *Alvinájára* fonódik rá, ezáltal a regényt magát hypotextussá teszi – Alvina ezen gesztussal Kazinczy alakjának hypertextusává is válik, többszörös kapcsolatrendszer kialakítva ezáltal.

A kapcsolatháló viszont továbbterjed Alvina és Kazinczy összekapcsolásánál: a levél tartalmában ezen kívül Wándza Mihály kötetének elején található *Szép Gráziák!*⁵⁶⁹ című szöveget is idézi. Wándza levelében pontosan kijelöli azt a teret, amelybe saját művét is beilleszteni kívánja: „Már tízszáz, ‘s majd meg annyi számul, midön nemzeti nyelvünkön is tsínosan szóllani ébreszt az idő bennünket. – Igyekszünk tehát halkal mi is hölgyes ösvényeken üstökös atyáinknak, és keressük ajakaiknak illő aggtörsökét.” Ehhez szakít le Wándza megszólalója (egy Ámor nevű ifjú) egy „virágszálatskát”, és adja az olvasók kezébe, tehát a szerző nyíltan vállalja, hogy munkája a nyelvújítás egy újabb „terméke”, amelyben keresi az aktuálisan formálódó nyelvi trendeknek megfelelő kifejezésformákat – bekapcsolódva abba a 18-19. század fordulóján lévő áramlatba, amelynek célja a magyar irodalom pallérozása, csinosítása volt.⁵⁷⁰ Az *Édes Angyalném*-hoz szóló levélben is egy ilyen, elsősorban Wándzát és Kazinczy *Marmontel*-fordítását parodizáló stílusimitáció olvasható, amelybe belejátszanak Folnesics, Barczafalvi, a tisztí szótárak, Baróti Szabó Dávid, Berzsenyi és a *Dayka életének* dagályosabb, (a *Mondolat* szempontjából) érzelgősebb szavai, kifejezései, tagmondatai.⁵⁷¹

Ezen kívül már az ajánlat-levél két fontos tényre is felhívja a figyelmet. Egyrészt már az első sorokban megemlíti, hogy „MONDOLATOMAT,⁵⁷² mellyet a Közöny-újjságok⁵⁷³ olly magosra ditsértek fel”⁵⁷⁴ már egyszer kiadták – egyértelműen utalva ezzel a DEBRECENIMONDOLAT szövegére, amivel való találkozás tényét és a kiadás körülményeit a

---

⁵⁶⁹ WÁNDZA, 1806, oldalszám nélkül.

⁵⁷⁰ FUCHS Anna, *Egy elfelejtett prózai kompozíció a 19. század elejéről. Wándza Mihály: A' búsongó Ámor*. It, 2007/1. 91. 91-103.

⁵⁷¹ MONDOLAT 1813, 158-162.

⁵⁷² MONDOLATOMAT – „*Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.*” BARCZAFALVI 1787 I., vö. Uo., 1787 II., 726.

⁵⁷³ Közöny-újjságok – „azon Érdemnek meg-külömböztetésére, sött Imadására, amellyet a' Közönyújságok oly felségesnek kürtöltek ki.” FOLNESICS 1807, 71.

⁵⁷⁴ MONDOLAT 1813, 158.

Vezérszóban részletezte,⁵⁷⁵ másrészt utal rá, hogy kibővítve, még egyszer ki szeretné majd adni (erre a *Hiresztelés* szövege rámutat⁵⁷⁶):

„czimlapját majd másod-izben kiadandó Mondolatomnak,⁵⁷⁷ – melyet ha tsalatás nem lesz előtörésem, ‘s ha a környülmények⁵⁷⁸ megengedik, még egyszer, sok Bővitményekkel, ‘s a’ Nemzet Geniuszának rajzával, dömötzkibe,⁵⁷⁹ vagy Tyruszi bársonyba gyöngyölödve,⁵⁸⁰ óhajtok⁵⁸¹ nyújtani Földemiim⁵⁸² kezébe.”⁵⁸³

A levél szövegében ezenkívül közvetlen szerepvállalás olvasható a kiadó tollából, hiszen a szerző magát szintén a neológusokhoz sorolja úgy, hogy mindehhez Folnesicstől kölcsönöz sorokat: „ezen tudományosan kitisztított Anybeszéletnek”,⁵⁸⁴ „tetszeni fog előtte Könyvmunkámnak lapos gunyorja, ‘s pengő szójátéka”.⁵⁸⁵ (A levél viszont külalakjában is hasonlít Wándzáéhoz: szedésük, sorközeik távolsága és betűtípusuk is megegyezik – egyedül terjedelmük különbözik, ugyanis Wándza-kötet élén álló ajánlás két oldallal rövidebb, mint a *Mondolaté*.) Mindezt egyértelművé teszi a már említett rokon viszonyok taglalása is, hiszen megismerjük, hogy a kiadó által emlegetett nagybácsi maga is „beszélettudós” volt, de Czenczi érdeklődésében hozzá hasonló, így a kiadó által közölt *Mondolatot* is értékesnek fogja találni. Így a levél magát az olvasóközönségét is megjelöli, a „cousiné” személyében – a női olvasó kiválasztása szintén feminizáló gesztusnak tekinthető Kazinczy felé, de felfogható a levélben szereplő intertextusok, azaz szövegforrások olvasótáborának meghatározásaként is.⁵⁸⁶ Mindezt

---

⁵⁷⁵ MONDOLAT 1813, 163-178.

⁵⁷⁶ i.m., 194-198.

⁵⁷⁷ Mondolatomnak – „*Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.*” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

⁵⁷⁸ környülmények – „*Környülmény: Circumstantantia; Környül állás, rozs sz magyarsággal.*” BARCZAFALVI 1787 II., 725. vö. „*Circumstantia: Környülállás*” TISZTI 1807, 49.

⁵⁷⁹ dömötzkibe – „*Dömötzki: veres tafota. damascena materia.*” BARÓTI SZABÓ 1792, 35.

⁵⁸⁰ Tyruszi bársonyba gyöngyölödve – „*Így a’ lángtól borítva mint-egy tirusi bársonyba gyöngyölödve rohant triumfussal az egekre...*” WÁNDZA 1806, *A’ szerelem idvezlete.*, 102.

⁵⁸¹ Óhhajtja. Ez; a’ szót két t betűiel írom; mert ezekből áll: óh, és hajtom, az az, azt hajtom hogy óh: eheu ingemino.” KOVÁTS 1807 III., 141.

⁵⁸² Földemiim. Földemi, conterraneus, sympatriota, ein Landsmann, l. Párizpapai. Jobb szó ez mit Földi. Mert földi, terrenus, terrestris, l. Párizpapai.” KOVÁTS 1807 I., 149.

⁵⁸³ MONDOLAT 1813,161.

⁵⁸⁴ „Sohasem volt Szükölkodés Bároságánál a’ pengős Szójátékokbann és laposs Gúnyorokbann.” FOLNESICS 1807, 72. vö. MONDOLAT 1813, 159.

⁵⁸⁵ „...melyet az ő magához vonzó Termetállása, életbeli Magaviselete és tudományosan kitisztított Anybeszélésének Kedveshanyzása meg-nyertt, hogy megbizonyítani fogják, sok Hihetössel reménylették.” FOLNESICS 1807, 35. vö. MONDOLAT 1813, 159.

⁵⁸⁶ Mindehez adalék, hogy 1806-ban Ferenc császár egyik rendeletében megtiltotta a hazai regénykiadást és a külföldi behozatalt is, de egy hónap múlva ezt módosította: „kárhózató értelemben vett regények forgalmazása” volt tilos. Kéri arra is kitér, hogy *Marmotelnek Szívképző regéi* ez idő tájt kifejezetten a női olvasóközönség körében volt népszerű. 325-326. KÉRI Katalin, „Nők csak mértékkal olvassanak...” Adalékok a hazai női

mege erősíti a kiadó elbeszélése a műről, hogy ezúton megküldi azt, amiről már egy másik alkalommal szó volt: „s a’ miről köztünk is volt már a beszélgetés beszédje,⁵⁸⁷ a’ minapság⁵⁸⁸ elígért szóm⁵⁸⁹ szerent imé Szépnéségednek⁵⁹⁰ felajánlom külmiképségét”⁵⁹¹ tehát kifejezetten egy női táskába valónak szánta: „olly idomra⁵⁹² szabván hogy dolgozáserszénykédbé⁵⁹³ is belé illjen”,⁵⁹⁴ illetve az ideálisnak tekintett olvasói szituáció leírása is hangsúlyt kap:

„Ha a’ viszontvizitek⁵⁹⁵ unalma közül vagy a’ hangbetűzetbe belé fáradva, Zongorád⁵⁹⁶ mellől kertilakodnak⁵⁹⁷ kies virúlmányára⁵⁹⁸ kimozgol.⁵⁹⁹ sok hihetóssel reménylem,⁶⁰⁰ hogy ezen tudományossan kitisztított Anybeszéletnek⁶⁰¹ olvasása elméd’ búgondjait⁶⁰² felejtésbejutásra⁶⁰³ fogja

---

olvasóközönség 18-19. századi formálódásának történetéhez. = *Pedagógia, oktatás, könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére.* szerk. CSÓKA-JAKSA Helga, SCHMELCZER-POHÁNKA Éva – SZEBERÉNYI Gábor. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont 2014. 319-342. Többek közt Folnesics fordításában szereplő átalakítások is a cenzúra megkerülését sejtetik: „A cenzúra miatt nálunk lehetetlen volt olyan románt kinyomtatni, amelyben a szerelmi bonyodalmak szövője épen egy gyóntató atya. A magyar román-szerkesztő ezen úgy segített, hogy kálvinista prédikátorral cserélte föl a katolikus papot, nem törődve, hogy ezzel teljesen el is laposította eredetijének érdekességét.” GYÖRY Lajos, *A magyar regény előzményei, Harmadik, bef. közlemény.* 328-329. ItK, 1939/4. 325-337.

⁵⁸⁷ beszélgetés beszédje – „Júlia el-beszélte, hogy miről volt légyen a’ Beszélgetés’ Beszédje.” FOLNESICS 1807, 87.

⁵⁸⁸ minapság – „holnapság” FOLNESICS, 1807, 63.

⁵⁸⁹ elígért szóm – „Féljed az Istenit és tiszteljed a’ Királyt és tarcs elígért Szavadat meg!” FOLNESICS 1807, 67., „Igen sajnálom, hogy meg nem tarthatom elígért Szovamat.” FOLNESICS 1807, 182.

⁵⁹⁰ Szépnéségednek – „Alvína meg-vallotta, hogy Éduárd valódilag egy Telyes valami légyen, és magához vonzó Félénkséggel felele néki, a’ Szépné.” FOLNESICS 1807, 5.

⁵⁹¹ külmiképség – „Az iljen miségek, neveztetnek, edjik a’ másakra nézve, Külmiségeknak (materia diversa vel heterogena); S magok az iljen miségű dolgok, edgik a’ másakra nézve, Különmiségűek.” BARCZAFALVI 1792, 3.

⁵⁹² idomra – „Idom: Proportio. Ez a’ szó, elő a’ Duna meljékiek között.” BARCZAFALVI 1787 II. 724.

⁵⁹³ dolgozáserszénykédbé – „És itt, közbeese öné sok Sebessel, és elpirosodva, és kiránta Dolgozáserszénykéjéből egy Levél” FOLNESICS 1807, 86., 116., 189.

⁵⁹⁴ MONDOLAT 1813, 158.

⁵⁹⁵ viszontvizitek’ – „Azonban el ne felejtsd, hogy neki viszont-vizittel tartozol.” KAZINCZY Ferenc: Marmontelnek szívkepző regéji két könyvben. = Uo., Kazinczynak fordított egyveleg írásai. Első kötet. Széphalom, Abaujban, 1808, 58.

⁵⁹⁶ Zongora – „Zongora: Klavikordium.” BARCZAFALVI 1787 I., 687. ill Uo., 1787 II., 731.

⁵⁹⁷ kertilakodnak – „s azért költözött egy kerti-lakóba” KAZINCZY 1808, 59.

⁵⁹⁸ kies virúlmányára – „Túl jár elmém a’ Badacsony’ // Kies virulmányain” BERZSENYI Dániel, *Glycere.* = Uo., *Berzsenyi Dániel’ Versei.* kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál 1813, 143. A továbbiakban Berzsenyi 1813.

⁵⁹⁹ kimozgol – „Kimozgol okjorojkor othonló honnyomból...” WÁNDZA 1806, *Múlato-hely.*, 148.

⁶⁰⁰ sok hihetóssel reménylem – „amint sok Hihetóssel reményelhetem meg fogja öné a’ Ma kívánta Virágot felejtteni” FOLNESICS 1807, 210.

⁶⁰¹ Anybeszélet – „...mellyet az ő magához vonzó Termetállása, életbeli Magaviselete és tudományosan kitisztított Anybeszélésének Kedveshanyzása meg-nyertt, hogy megbízonyítani fogják, sok Hihetóssel reménylették.” FOLNESICS 1807, 35.

⁶⁰² búgondjait – „kegyes Asszony, segítcsen azon Búgondokat elüzni, amelyekkel minket eme Levél meg-ismértet.” FOLNESICS 1807, 92.

⁶⁰³ felejtésbejutásra – „...hogy barétnéjának méltó oka lenne a’ felejtésbe-jutást rettegni...” KAZINCZY 1808, 93.

sürgetni. Láttasd aztat Vértestnimmel⁶⁰⁴ is, mihelyt talabor⁶⁰⁵ agfáid' humorodott⁶⁰⁶ árnyaiban vele öszvekezelve, a' virágos ákhátzgyerkek'⁶⁰⁷ sorrendei közt szokástok szerént fel 's alá bitzegtek"⁶⁰⁸

A *Mondolat* a leírás szerint tehát kifejezetten unaloműzőnek szánt mű, ennek megfelelően oldott és bensőséges hangulatban (két nővér sétája közben) értékelhető, amely Czenczy nővérét is nevetésre fogja bírni:

„A' legújjabb olvasottság' lajtorjáján áll⁶⁰⁹ Öné is veled együtt: vigyázd le,⁶¹⁰ tetszeni fog előtte Könyvmunkámnak⁶¹¹ lapos gunyorja, 's pengő szójátéka⁶¹²; – fakadozó örömét nem rejthetvén,⁶¹³ tsaknem kiömöl majdnevetében,⁶¹⁴ ha hogy, miolta elférjesedett, szomorkásabá nem lett.”⁶¹⁵

A kiadó Czenczivel és annak nővéreivel vállalt szellemi rokonságának hangsúlyozása azonban a levél dagályos stílusának köszönhetően – amelyre a kiadó úgy hivatkozik, hogy „*de megengedj, ha ojkor-ojkor nem birok Fantáziám' fogja lenni*”⁶¹⁶ *Madonnámnak szentelve*”⁶¹⁷ – végül egy újabb bizalmas és intim szituáció leírásában oldódik fel. Egyrészt a kiadó hangsúlyozza, hogy a „vértestvérnére” ráfér a nevetés, hiszen házasságkötése óta szomorúbb – de ez Czenczit nem kell, hogy eltántorítsa a házasságtól, mivel (bár a levél nem tér ki rá, hogy a nőalak tulajdonképpen mennyi idős):

---

⁶⁰⁴ Vértestnem - „... és Alvina úgy hajtotta meg magát az Idegen' köszöntésbeli Tisztelettételének, valamint a' Vértestnek szokás.” FOLNESICS 1807, 47.

⁶⁰⁵ talabor – „*Talabor*: tebebélyes, terepes. Nagy talabor kalapot tett a' fejére.” Baróti Szabó 1792, 226.

⁶⁰⁶ humorodott – „hol fognak felemelni humorodott görzsedezéséből életező rózsamosollyaid?” WÁNDZA 1806, *Antonia.*, 106.

⁶⁰⁷ virágos ákhátzgyerkek' – „Ti zöldellő ákhátz gyer'kek!” Szómagyarazatként hozzáfűzve ugyanazon lap alján: „Ifjú ákhátz fátskák, mellyek a' várfokán lévő folyosó két szélén rendbe vagynak ültetve.” Wándza 1806, 145.

⁶⁰⁸ MONDOLAT 1813, 159.

⁶⁰⁹ A' legújjabb olvasottság' lajtorjáján áll – „ki feljebb áll Náladnál a' Pallérozottság és *legújjabb* Olvasottság Lajtorjáján” FOLNESICS 1807, 203.

⁶¹⁰ vigyázd le – „Sára levigyázta igen gondossan, hogy ő Ma önmagához sem hasonló, és Életbalsamot javasolt néki...” FOLNESICS 1807, 39. vö. Uo., 87.

⁶¹¹ Könyvmunkámnak – „már pedig ha magábann a' KönyvMunkámbann, mej mindenkire nézve megmarad” FOLNESICS 1807, 203.

⁶¹² lapos gunyorja, 's pengő szójátéka – „Sohasem volt Szükölkodés Bároságánál a' pengős Szójátékokbann és laposs Gúnyorokbann.” FOLNESICS 1807, 72.

⁶¹³ fakadozó örömét nem rejthetvén – „Öröme nem fakadozott egy még eddig nem látott, szeretett Idegennek régen óhajtott meglátásán; sőt ő magába zárva maradt mindég” Dayka 1813, XIV.

⁶¹⁴ tsaknem kiömöl majdnevetében – „Ez csaknem kiömlött nevetében, 'S mind ketten tűzbe jövén azok ellen a' kik mindentől rettegnek...” DAYKA 1813, XX.

⁶¹⁵ MONDOLAT 1813, 159.

⁶¹⁶ ha ojkorojkor nem birok Fantáziám' fogja lenni – „ha ojkorojkor nem birok *Fántáziám'* fogja lenni.” WÁNDZA 1806, 17.

⁶¹⁷ MONDOLAT 1813, 158.

„Neked is Szivecsem!⁶¹⁸ neked is tüzelnek’ már szemintetid’ fáklyái; fakadoznak már ingerményid’ kellemteli bimbói,⁶¹⁹ ‘s nem igen távollévőségben állasz⁶²⁰ a’ szent zsámolytól, mellyen Talarisba öltözve,⁶²¹ bájaidal átkupidolt⁶²² Férjednek viszontgyónását⁶²³ igenezed, ‘s mint kegyes Nő, az előpillantat’ hajnalit szerelmed’ idvezletéül tulajdonlod: szeress akkor nyugtalanság, birj unadék nélkül.”⁶²⁴

A levél, jobban mondva a házassági tanácsot osztogató kiadó itt visszacsatol Folnesics regényfordításához, ugyanis a mű bonyodalmát annak szövevényes szerelmi viszonyai adják. A regény címszereplőjébe, Alvinába többen is szerelmesek: a Visegrádra érkező új lelkipásztor, Estcsillagfy Eduárd és Alvin (Alvina nővéreinek bosszúságára) első látásra egymásba szeretnek (bár ezt egymás előtt is titkolják), míg Sárát, a „vértestvérenét” saját bátyja szégyeníti meg a református lelkipásztor előtt. Alvina kezére áhítozik Grenyei báró is, de Alvina végül gyermekkori játszótársához, Bertholdhoz megy feleségül – a házaspárt pedig maga Estcsillagfy adja össze, sőt, még „titokírási” állást is szerez a fiúnak. Az esküvő után Alvinát és Eduárdot is földöntúli szomorúság gyötri, amelynek következtében Alvina végül meghal – a közösség pedig Eduárdot okolja a történetekért. Végül a lelkipásztor lemond lelkészi hivataláról, és Máriának, Alvina árva pártfogoltjának oldalán találja meg boldogságot. Ebben a cselekménybe szötte bele Folnesics saját, nyelvújítással kapcsolatos nézeteit, amivel meg is akasztja a románban folyó eseménysort, ugyanis a 169. oldaltól két részben a „nőstényítés” szükségességének megindoklásába kezd, egyúttal pedig saját álláspontjának védelmére is kényszerül:

„Egy néhány okos Szót akarok felhozni ezen szokatlan Lefordításomnak Mineműségére, más literáriás Igyekezeteimre és jövőendő tudományi, töves Reményeimre, és kiszélesítési Kinézetjeimre nézve. [...] Midőn a’ Magyar Szaturnosban legelőször feltettem ezen új Szót: *FehérSzeméjné*. Sokan sikóltottak visítva mint azon írászi Napszámosok, kik Kenyérjüket elvesztették, midőn *Gutenberg* Úrban az

⁶¹⁸ Szivecsem – „Szivecsem”, FOLNESICS 1807, 1.

⁶¹⁹ Fakadoznak már ingerményid’ kellemteli bimbói – „Kedves gyermek ! fakadoznak // Ingerményed’ bimbaji...” BERZSENYI 1813, *Lilihez.*, 146.

⁶²⁰ távollévőségben állasz – „Estcsillagfy [...] midőn ő vizsgálódva a’ Távollévösegbenn állott” FOLNESICS 1807, 32.

⁶²¹ Talarisba öltözve – „... Amor álla itt, talásirba öltözve...” DAYKA 1813, XIII.

⁶²² átkupidolt – „...hanem szívemet kereste a’ Mester Tirannus, és át’kupidolt engemet.” WÁNDZA 1806, *A’ sebhedte Amor.*, 20.

⁶²³ viszontgyónását – „Viszont-gyónásunk, ugymond, fájdalminknak nagy részétől megmenthetne bennünket.” KAZINCZY 1808, 130.

⁶²⁴ szeress akkor nyugtalanság, birj unadék nélkül – „szeress nyugtalanság ‘s bírj unadék nélkül” KAZINCZY 1808, 92., vö. MONDOLAT 1813, 160.

EmberElme a' könyvnyomtatási Míve *fellelte*. (...) Hogy a' SexuálSzövevényt a' Magyar Beszéletből Ősjeink kifelejtették, és ez ezen Beszéletnek tökéletesebb Kidolgozásjára nézve igenkáros volt, e' fölött már néhai *Pétzeli* Urnak Holmijában is méltánn panaszkodott az emberi Elme. Megvallom, hogy ezen méltó Panasz tett engemet legelőször figyelmetessé, hogy igencélos lenne, a' Magyar Beszéletbe is, valamint más pallérozottabbakban ez már régen bévéve van, és pedig kimerítő Észoknál fogva, t. i. a' *hími és nyöstényi* Külömbiséget bévinni.”⁶²⁵

Mindez részben magyarázza az *Alvina* magyar fordításának nyelvi minőségét, ám Simai Ödön hívta fel rá a figyelmet, hogy bizonyos szavak „nöstényítésében” voltak Folnesicsnél korábbi próbálkozások is. Tanulmányában említi többek közt Bátorzi ‘barátnéját’, Kármán ‘társalkodónéját’, Kazinczy ‘táncosnéját’, Wándza ‘hajnalnéját’.⁶²⁶ Wándza „nöstényítése” is megjelenik a levélben, ugyanis az ajánlat-levélhez ugyanazt a zárlatot tették, amely a *Busongó Amor* levelének végén is szerepel, viszont Folnesics is többször használja: „*Adieu*⁶²⁷ *Szépném!!*”,⁶²⁸ ezáltal nem csak hypertextuálisan, hanem intertextuálisan is összekötve a két művet.

Ezt követően egy szintén a családi viszonyokat megerősítő utószó olvasható, amelyben a kiadó Czenczinek, az unokahúgának szolgál újabb tanácsokkal, és visszacsatol a levél elején vázolt szituációhoz, a „beszélgetés beszédjéhez”, amelynek során nemcsak a *Mondolat* került szóba, hanem egy ruhásszekrény és ostábla készítésének munkafolyamata is, továbbá a látogatás során Czenczi ott felejtett saját, személyes holmijait is visszaküldeti a kiadó:

„A propos! Az egészségre felvigyázz,⁶²⁹ ha sürget is evés kivántsod,⁶³⁰ ne lakmározz,⁶³¹ s legsül rövid estasztallal⁶³² élj. Szobásznéd⁶³³ az itt-feledte korszavatot⁶³⁴, órrkendőt, lábtyüket,⁶³⁵ és tsertséidet⁶³⁶

---

⁶²⁵ Folnesics 1807, 169-171. Kiemelés az eredetiben. A nöstényítésről bővebben: Benkó Krisztián, A különbözős diskurzusa, Folnesics János *Alvinája* és a „nöstényítés”, *Alföld*, 2009/1, 59-72.

⁶²⁶ Simai Ödön, Folnesics Lajos *Alvinája* II. Magyar Nyelvőr, 1912/VI., 265-274, 265.

⁶²⁷ *Adieu Szépném!!* – „*Adieu Szépm*” WÁNDZA 1806, *Elma.*, 158.

⁶²⁸ Szépném – „*Alvina* meg-vallotta, hogy *Éduárd* valódilag egy *Telyes* valami légyen, és magához vonzó Félenkséggel felele néki, a' *Szépné*.” FOLNESICS 1807, 5.

⁶²⁹ *Felvigyáztam* – „*Urasága* tehát idehadja (idehaggya?) a' *Téstámentírást*. *Felvigyáztam*.” FOLNESICS 1807, 188.

⁶³⁰ *evés kivántsod* – amej az öné *Bosnáykjának* a' *Bort* megkeseríté és az *Evés Kíváncsot* vele elveszteté” FOLNESICS 1807, 211.

⁶³¹ *lakmározz* – „*Lakmározni*: szüntelen dözsolni, dorbézolni, lakni, lakozni, vendégeskedni, lakadalmaskodni, torkoskodni.” BARÓTI SZABÓ 1792, 132.

⁶³² *estasztallal* – „*Az Estasztalnál* (Vacsoránál) meg-akartam vele a' víg *Társaságkört* lepni” FOLNESICS 1807, 124.

⁶³³ *Szobásznéd* – „*Szobászném*’ *Kibeszelése* hagygya azt félnem.” FOLNESICS 1807, 107.

⁶³⁴ *korszavatot* – „*Korszavat*: kortzovát, elő-kötő, elő-ruha, elő-bőr, bőrhe.” BARÓTI SZABÓ 1792, 121.

⁶³⁵ *Lábtyü* – „*Lábtyü*: *Strimfli*.” BARCZAFALVI 1787 I., 681.

⁶³⁶ *tsertséidet* – „*Tsertse*: fül-függő, fülönn-függő, függelek.” BARÓTI SZABÓ 1792, 244.

viszi; a' hosszú nagy fátyol⁶³⁷ is vele megyen. A' téhellyemet, nyirettyüt,⁶³⁸ és tollkésemet minél elebb küld haza. – Levigyázom:⁶³⁹ ha a' fehérszemélyne-deszka,⁶⁴⁰ és ruhaszekrényed kész lesz-e' Lutzanapzatra?"⁶⁴¹

Azzal, hogy a *Mondolat* Czenczi nevével Kazinczyt egyértelműen felismerhetővé tette, tulajdonképpen az ő holdudvarába tartozókat megnevezte, ugyanis „ezzen a névvel leírható figurák [...] egy már halott *nyelvész*tudós, egy borzasztó neologizmusokat használó *költő* és egy ifjú, naiv *hajadon*”⁶⁴² Ez egybevág a Bíró Ferenc által elmondottakkal, hogy t.i. a *Mondolat* összekeverte „a műkedvelő, a nemzeti nyelv súlyának megnövekedéséből adódó lehetőségeknek ellenállni nem tudó, a nyelv kérdésköreiben azonban teljesen járatlan s Kazinczy által is keményen bírált szerzők képtelen nyelvét az ő újszerűségektől, sőt az idegenszerűségektől sem idegenkedő írásmódjával.”⁶⁴³

5. A *Vezérszó*

A gúnyirat szövegében a *Vezérszót* megelőzi külön lapon a *Dayka életéből* származó passzus:

*Lassan megyünk elő, de hatalmasan –
akármit mond Beótzia!*⁶⁴⁴ – – – *Igy
lesz Magyar Iskolánk, Keletre vissza, nem Nyugotra!*⁶⁴⁵

*Dajka' Él.*⁶⁴⁶

Az idézet a *Tövisék és Virágok*, illetve a Vályi Nagy-költemény mellett tartalmazza a forrásmegjelölést, egyértelművé téve a gúnyirat és a Dayka-biográfia közötti kapcsolatot. Az

---

⁶³⁷ Fátyol – „Alvína' Barátságosnéki pedig Fátyoljaik alatt vizsgálódva néztek az ő Orczájába” FOLNESICS 1807, 15u.

⁶³⁸ nyirettyü – „*Nyirettyü*: Hegedü vonó. Erdélyi szó.” BARCZAFALVI 1787 II., 727.

⁶³⁹ Levigyázom – „Sára levigyázta igen gondossan, hogy ő Ma önmagához sem hasonló, és Életbalsamot javasolt néki...” FOLNESICS 1807, 39. vö. Uo., 87.

⁶⁴⁰ fehérszemélyne-deszka – „...egy Fogást fogunk játszani a' Fehérszemélynédeszkánn avagy az úgy nevezett Ostáblánn.” FOLNESICS 1807, 31.

⁶⁴¹ MONDOLAT 1813, 162.

⁶⁴² ONDER 2021, 1113.

⁶⁴³ BÍRÓ 2010b, 509.

⁶⁴⁴ Lassan megyünk elő, de hatalmasan – akármit mond Beótzia – „Lassún megyünk elő, de hatalmasan, – akármit mond Beótzia!” DAYKA 1813, XVIII.

⁶⁴⁵ Igy lesz Magyar Iskolánk, Keletre vissza, nem Nyugotra – „így lesz Magyar Iskolánk. Keletre vissza, nem nyugotra!” DAYKA 1813, XXXVI.

⁶⁴⁶ MONDOLAT 1813, 162.

idézet Kazinczynál is idézőjelben szerepel – Csetri szerint Kazinczy itt foglalta össze az idegenesség elleni legfontosabb érveit, amellyel visszautal többek közt Cserey Farkashoz szóló 1805-ös levelére is.⁶⁴⁷ Kazinczy volt az első „nyugatos” magyar író abban az értelemben, hogy a vitában, amelyben állást foglal, a Kelet-Nyugat szembenállás terminusaival írta le – érveit pedig már a Berzsenyi-episztola előtt, az Árkádia-pör idején is összefoglalta, majd végül a Dayka-kiadás előszavában is leírta.⁶⁴⁸ Az előszó többet közt a debreceni grammatika szövegével is vitázik, amelyben fordítások általi nyelvbővítés keretrendszerét és helyes módját is megadják, és azt is, hogy tulajdonképpen miket kellene fordítani.⁶⁴⁹ A dolgozat nem tekinti a tárgyának a korabeli fordításirodalom és az ezzel kapcsolatos nyelvi nézetek feldolgozását, mindenesetre a Kazinczy-idézet *Mondolatban* való szerepeltetése erőteljesen ironikus értelművé teszi mind a kiragadott részletet, mind a *Dayka életének* ehhez kapcsolódó részében álló nyelvi nézeteket, hovatovább a gúnyirat egészének is ironikus színezetet ad, előre bocsátva, hogy az általa parodizált írásművek is (a *Mondolat* szempontjából) a visszamaradott és helytelen nyelvi irányvonalat követik.

A *Vezérszó* tehát ennek az ironikus hangnemnek figyelembevételével értendő. A szótár megjelölése szerint: „*Vezérszó*. Előljáróbeszéd. Einleitung”⁶⁵⁰ (Kováts Mihály műve is így nevezi saját előszavát), vagyis funkcionálisan a kötet valódi bevezetése, a kiadó elbeszélésében. Felmerül a kérdés, hogy a pannon énekes alakja azonosítható-e az elbeszélővel, azaz magával a kiadóval – a válasz pedig egyértelműen igen. Onder Csaba szerint „a Kiadó identifikációs elbeszélése alapján ő maga újdonsült költő, azaz a poézis új Papja, aki először lép Apolló zsámolyára.”⁶⁵¹ A rézmetszen kapcsán tárgyalt Kazinczy- és Berzsenyi költemények így arra engednek következtetni, hogy a *Vezérszó* beszélője esszenciálisan tartalmazza mindkét költő alakját, amelyet alátámaszt, hogy a gúnyirat Kazinczy és Berzsenyi műveiből használja a legtöbb intertextust, kiegészítve Barczfalvitól, Barótitól, Folnesicstől és Wándzától vett szövegrészletekkel, szavakkal – a parodisztikus cento összeállítási módjának megfelelően valóban „szőnyeget” létrehozva az általa felhasznált művekből. Így egy olyan patetikus, ám

---

⁶⁴⁷ CSETRI 1990, 66.

⁶⁴⁸ RADNÓTI Sándor, *Xenidion s Etelke. A magyar winckelmannianizmus határai*. 480. = R. S., *Jöjj és láss! A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következmények*. Bp., Atlantisz, 2010. 461-510.

⁶⁴⁹ „E’ mellett szükséges, hogy olyan Könyveket vegyünk elő fordítani, a melyek nem tsak szókból és külömbkülömbféle haszontalan tzifrázatokból állanak; hanem hasznos dolgokkal telyesek [...] Nem oly könnyű hát jól fordítani, a mint sokann képzelik: sőt inkább valóbann nehéz, és különös tehetség, ‘ s nagy magunk réaadását kívánó munka , egy nagyocska Könyvet úgy lefordítani Magyar Nyelvre, hogy abból semmi dolog ami benne vagyon, el ne maradjon, sem a mi benne nintsen, belé ne tevődjön: sem az erejéből, hathatóságából, és szépségéből semmit el ne veszessen, sem a Magyar Nyelv, semmit ne szenvedjen, és ki ne ríjjon belőle hogy fordítás.” Magyar Grammatika 1795, XXI-XXII.

⁶⁵⁰ *Vezérszó* – „Vezérszó introductio. Ezt Bevezetésnek nevezik közönségesen.” KOVÁTS 1807 I., 151.

⁶⁵¹ ONDER 2021, 1114-1115.

kötelesség- és céltudatos elbeszélő alakját hozza létre, aki önmagát is szenvedélyes személynek írja le: „Én, a’ ki szenvedelmes Védje⁶⁵² vagyok Nyelvünk’ kimivelésének⁶⁵³”.⁶⁵⁴ Ezen kívül azt is megtudhatja az olvasó, hogyan, milyen úton lett kiválasztott a pannon költő, hiszen az első pár oldalon saját bolyongásának körülményeit írja le:

„GYAKRAN szenelóm mellett téptem bajuszomat,⁶⁵⁵ ‘s mintegy az álom bódult kórjait látni kénszerítettén,⁶⁵⁶ szemeimet két izmos ököllel dörgölém. Gyakran egy agtölgy lábánál⁶⁵⁷ térdemre bukva le olvasám a’ szent Homérnak Könyveiben Lyturgiám’ Szakát.⁶⁵⁸ ‘s majd legforróbb Képzeményim is megfagytak;⁶⁵⁹ majd Lelkem magasabb erőkkal dagadozván,⁶⁶⁰ bátorító felfejtődzetek kisztettek,⁶⁶¹ ‘s – kedvem jött fellépni a’ pallya’ futói közzé.⁶⁶² ne hogy múlékony nevemet felejtésbejutás⁶⁶³ leplezze, ‘s tétlen renyheségemért⁶⁶⁴ még salápolva⁶⁶⁵ fogjon valaha a’ gyalázat járomfája alá haj-tani.⁶⁶⁶ Gyakran életfekvésemnek⁶⁶⁷ előtudasával⁶⁶⁸ kedvszeszszenésem⁶⁶⁹

---

⁶⁵² Védje – „Véd: védelem, óltalom, védség; v. óltalmaz; v. *Patronus*. [...] Ő nékem védem, v. védöm.” BARÓTI SZABÓ 1792, 267.

⁶⁵³ Én, a’ ki szenvedelmes Védje vagyok Nyelvünk’ kimivelésének – Kazinczy A Dayka életének Bevezetőjében a nyelv újításának szükségesség mellett is érvel, amiben hosszan idézi Cicerót. A XXXIV. lapon szereplő idézet után a következő leírást találjuk: „Mi azokat *szenvedelmeknek* nevezhetnénk; mert ha az *engedni*-ből lehetett *engedelem*, miért ne *szenvedelem* a’ *szenvedni*-ből? ‘s innen osztán jönne *leidenschaftlich*, *passionné*, szenvedelmes, *avec passion* szenvedelemmel, ‘s tovább szenvedelmesen.” KAZINCZY 1813, XXXIV.

⁶⁵⁴ MONDOLAT 1813, 173.

⁶⁵⁵ Szenelóm mellett téptem bajuszomat – „S mint az őszült kor komor és magányos // rejteket választ, ‘s szenelője mellett // Tép bajuszát.” BERZSENYI 1813, *Barátimhoz.*, 102.

⁶⁵⁶ az álom bódult kórjait látni kénszerítettén – „Akár a’ nyelv’ törvényeit szabád-meg, // Akár az álom’ bódult kórjait, // Egy új Prométheusz, látni kénszerítéd.” KAZINCZY Ferenc: *Sylvester*. = Uo., *Tövisék és Virágok*. Széphalom, 1811, 32. A továbbiakban: KAZINCZY 1811.

⁶⁵⁷ agtölgy lábánál – „Ott egy agg tölgy’ lábánál kötözte-bé sírva mély sebét.” KAZINCZY Ferenc: *Marmontelnek Szívképző Regéji Két könyvben*. = Uo., *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai. Első kötet*. Széphalom, Abaujban, 1808. 108. A továbbiakban: KAZINCZY 1808.

⁶⁵⁸ térdemre bukva le olvasám a’ szent Homérnak Könyveiben Lyturgiám’ Szakát – „Oltárhoz lépek, ‘ olvasom // Térdemre bukva-le // A’ Szent Homérnak Könyveiben // Liturgiám szakát.” KAZINCZY Ferenc: *Művész’ reggeli-dala*. = Uo., *Kazinczynak Poetai Berke*. Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813. 224. A továbbiakban: KAZINCZY 1813.

⁶⁵⁹ legforróbb Képzeményim is megfagytak – „Minden gyönyörű Tempéink // Lassanként elhervadnak, // Legforróbb képzeményeink // Egyszerre majd megfagynak.” BERZSENYI 1813, *A múzsához.*, 108.

⁶⁶⁰ Lelkem magasabb erőkkal dagadozván – „Délius, ‘s mellyem magasabb erőkkal // Kezd dagadozni.” BERZSENYI 1813, *A’ múzsához.*, 27.

⁶⁶¹ bátorító felfejtődzetek kisztettek – „A’ legvékonyabb patyolat, a’ legbátorítóbb felfejtődzetek készítették Szeretőjét...” KAZINCZY 1808, 7.

⁶⁶² kedvem jött fellépni a’ pallya’ futói közzé – „...hogya Alcibiáának kedve jött, fellépni a’ pallya’ futóji közé.” KAZINCZY 1808, 42.

⁶⁶³ felejtésbejutás – „...hogya barétnéjának méltó oka lenne a’ felejtésbe-jutást rettegni...” KAZINCZY 1808, 93.

⁶⁶⁴ renyheségemért – „Mivel pedig ezen állati Renyheséget megvallani szégyenlik...” FOLNESICS 1807, 175.

⁶⁶⁵ salápolva – „*Salapolni*: örvideni, tapsolni, fő-hajtással lenni. salapolva fogadták.” BARÓTI SZABÓ 1792, 196.

⁶⁶⁶ a’ gyalázat járomfája alá hajtani – „Tudta azt Szammium, az a’ hadakozó kis Respublica, a’ ki a’ nagy Róma’ bajnokseregét a’ gyalázat járomfája alá hajtotta...” KAZINCZY 1808, 93.

⁶⁶⁷ életfekvésemnek – „...szegény Rosália is, a’ kinének Életfekvése igen Szívemre esett.” FOLNESICS 1807, 33. Ezen kívül lásd még: 59., 61., 64., 76. oldalak.

⁶⁶⁸ előtudasával – „...Monarkának Elötudása nélkül, éppen most itt meg-érkezett...” FOLNESICS 1807, 64.

⁶⁶⁹ kedvszeszszenésem – „Uram, nem értem e’ neheztelést. // Megvallom: a’ kedv’ szesszenései // ‘S játékos hangja, melly simongva karczol...” KAZINCZY Ferenc: *Vitkovics Mihály barátomhoz*. Széphalom, 1811, 8. A továbbiakban KAZINCZY 1811a.

ellensúlyban állván,⁶⁷⁰ sőt néha azt fellyülmérvén, nem ugyan a' passiók' lángolása,⁶⁷¹ hanem a' fájdalom' mérge⁶⁷² fel-felriadt Lelkemből⁶⁷³ vádló panaszokat lihegzett ki"⁶⁷⁴

Mindez a körülmény végül ahhoz vezetett, hogy az elbeszélő is megpróbálkozott a költéssel, mivel a „Felkenteket, kiknek Fantáziája borúlt alakú képpel járdall a' szeleknek fuvallatiban⁶⁷⁵”⁶⁷⁶ nem tartotta elég jónak, de akárhányszor írása fogott, feladta:

„mind annyiszor rettentve nézett rájok szemem,⁶⁷⁷ 's felüllepve búszomorral, sáppulva⁶⁷⁸ sürgettem-oda magam' az irásasztalhoz,⁶⁷⁹ görtsileg reszkető kézzel⁶⁸⁰ nyúltam az irástollhoz, – Ellentékeimnek erőteljes észokokkal⁶⁸¹ különölt Irománnyaiából⁶⁸² a' hogykell-lennire figyelmetessé tétetvén.⁶⁸³ De a' majd minden sorrendeimben ejtett hibabakból⁶⁸⁴ tehertelen vala sejtenem: melly távollévőségben állok⁶⁸⁵ előképeim⁶⁸⁶ beképzéserejének⁶⁸⁷ böltsesítő tanítírásaitól,⁶⁸⁸ – 's bizonyosra emelé bennen a'

---

⁶⁷⁰ ellensúlyban állván – „a' hol a' hideg eszmélet ellensúlyban áll a' szerelemmel” KAZINCZY 1808, 160.

⁶⁷¹ a' passiók' lángolása – „Ez nem a' fantáziák' nyugtalansága, nem a' passziók' lángolása volt...” KAZINCZY 1808, 84.

⁶⁷² a' fájdalom' mérge – „Higyj nekem, Seraphína, a' fájdalom' mérge csak panaszokban lihegzik-ki...” KAZINCZY 1808, 132.

⁶⁷³ fel-felriadt Lelkemből – „Lelke felriadt, 's vádolta őtet.” KAZINCZY 1808, 120.

⁶⁷⁴ vádló panaszokat lihegzett ki – „Higyj nekem, Seraphína, a' fájdalom' mérge csak panaszokban lihegzik-ki...” KAZINCZY 1808, 132.

⁶⁷⁵ borúlt alakú képpel járdall a' szeleknek fuvallatiban – „Most száéemel eresztett // Barna hajakkal, // Borúlt-alakú képpel // Járdall a' szeleknek // Fuvallatiban...” KAZINCZY 1813, *Az én istenném.*, 196.

⁶⁷⁶ MONDOLAT 1813, 164.

⁶⁷⁷ rettentve nézett rájok szemem – „Rájnis e // Példányod és Szabó? 's Dayka é, 's Virág...? – // Rettentve néze rám ismét szeme // 'S elhallgaték.” KAZINCZY 1811a, 7.

⁶⁷⁸ sáppulva – „Más Csillagok állottak most Éduárdnak által ellenébenn, és el-sáppulva csillogtak az Éjgözön keresztül.” FOLNESICS 1807, 39. vö. i.m. 90.

⁶⁷⁹ sürgettem-oda magam' az irásasztalhoz – „odasürgettem magam az ÍrásAsztalhoz, átkeresgéltem azonn, hogy meglássam hol állapotott légyen Estcsillagfy meg” FOLNESICS 1807, 213. vö. i.m. 75.: „A' Leányka Amália' Varrásasztalkájához sietett, és egy Félszófogással sem felelt a' Szemtelennek.”

⁶⁸⁰ görtsileg reszkető kézzel – „és mindég felgerjedtebb a' mellette lévő ifjú Szépnének Kéjje, mindég hevesebb végre azon Zalognak Vérzésje, amelet én a' görtsileg reszkető Kézben tartottam.” FOLNESICS 1807, 184.

⁶⁸¹ észokokkal – „Minekelötte ezen új Szovannak Tövességjét kimerítő ÉszOkkal megmutassam tömött rövid ElöTerjesztésben...” FOLNESICS 1807, 170. vö. „Principium: Ok --- alap. --- Derék ok Tö ok.” Tiszti 1806, 40.

⁶⁸² Irománnyaimból – „*Íromány*: Írni való dolog; Scribendum quid.” BARCZAFALVI 1787 I., 679. vö. i.m. 1787 II. 724.

⁶⁸³ a' hogykell-lennire figyelmetessé tétetvén – „Fájdalomn, hogy a' Magyar Szaturnosnak jól kidolgozta Plánomjával a' *HogyKell-Lennire* figyelmetessé tette azokat” FOLNESICS 1807, 202.

⁶⁸⁴ hibabakból – „hogy miljen sok Kevéssel néznének némej Nemzetek az ÍrásHejesre, miljen roppantnagy HibaBakokat ütnének igenszokszor még” FOLNESICS 1807 167.

⁶⁸⁵ távollévőségben állasz – „Estcsillagfy [...] midön ő vizsgálódva a' Távollévőségben állott” FOLNESICS 1807, 32.

⁶⁸⁶ előképeim – „...a' kevéssele megelegedő Szüznéket tennénk ki magunknak Elöképül.” FOLNESICS 1807, 4.

⁶⁸⁷ beképzésereje – „Egyedül csak a' Béképzéserebenn vagy az.” FOLNESICS 1807, 14.

⁶⁸⁸ tanítírásaitól – „Sok Hamarral feltöré azt, egy Tanítírás (Megvallomány?) avagy Dókumenta Kézjébe esett.” FOLNESICS 1807 161.

gyanított fel, hogy erőség nélkül való íráshártyáimból⁶⁸⁹ soha töves reménnyel⁶⁹⁰ felépüléskönyvet⁶⁹¹ nem várhatni.”⁶⁹²

Ebben való csalódásában pedig végül visszatért a berekbe:

„Ekkor a' sérült fülmilével,⁶⁹³ a' berek' legaljasb árnyaiba rejteztvén, a' bértzből kiforradozó nyers patak⁶⁹⁴ módjára ömlöttel szemeim' könnyürömmel édes kelyhe,⁶⁹⁵ mint hajdan Caesáré, a' hős⁶⁹⁶ Pompeiusz' márvány – sarampója alatt,⁶⁹⁷ ifjontz⁶⁹⁸ Példánnya'⁶⁹⁹ kora⁷⁰⁰ Rényyeinek⁷⁰¹ dicstelen irigyletén!”⁷⁰²

Ebből az évődésből ragadta ki „egy láthatlan kéz”⁷⁰³ az elbeszélőt, amely végül kijelölte útját:

„Én pedig egy új Phoebósz, a' Pinduszi nyerítő ménre felrepítve, halkva léptselek az Áoni Szüzecsnek'⁷⁰⁴ vigságkörkéi⁷⁰⁵ felé; hol mérész szökéssel szemlélem égre kelni a' Pantheon márványait - méltó lakát a' minden Isteneknek.⁷⁰⁶ Hol, mint rokon kötél az égiekkel,⁷⁰⁷ az örök' kikelet'

---

⁶⁸⁹ íráshártyáimból – „Eduárd keresztülnezte olvasva azt, a' mi az Íráshártyánn avagy Papirossonn írva volt.” FOLNESICS 1807, 59.

⁶⁹⁰ töves reménnyel – „Az orvos meg-erősíte Este a' Várpap Reménnyeinek Töveességét” FOLNESICS 1807, 96.

⁶⁹¹ felépüléskönyvet – „Kegyetlenség lenne engem' a' közzelítő VízÖzönbe kivetni – FelépülésKönyvek é ezek – Házgondviselésnek” FOLNESICS 1807, 167-168.

⁶⁹² MONDOLAT 1813, 165-166.

⁶⁹³ sérült fülmilével – „Itt epedő hangon a' sérült fümlele gyászaldt // Zengedez...” DAYKA 1813, *A' tavasz.*, 34.

⁶⁹⁴ a' bértzből kiforradozó nyers patak – „Jer, Daphne! hol e' nyers patak // E' bérczből kiforradoz...” BERZSENYI 1813, *Az est.*, 115.

⁶⁹⁵ ömlöttel szemeim' könnyürömmel édes kelyhe – „Hol örömmel, hol bús könnyürömmel // Édes kelyhed' itatod velünk.” BERZSENYI 1813, *A' halál.*, 119.

⁶⁹⁶ hős – „Hős: Könnyü lovas. Vitézkedett a' jeles Hősök között.” Baróti Szabó 1792, 93.

⁶⁹⁷ a' hős Pompeiusz' márvány - sarampója alatt – „Hősök' márvány-sarampójit // Az idő eltemeti...” BERZSENYI 1813, *Mulandóság.*, 119. vö. „Sarampó: sorompó, emeltős híd, v. -kapu, gép.” Baróti Szabó 1792, 197.

⁶⁹⁸ ifjontz – „Ifjontz. (subst.) Adolescens.” BARCZAFALVI 1787 I., 679. ill. BARCZAFALVI 1787 II., 724.

⁶⁹⁹ Példánnya – „kit vevél // Vezérül a' szép pályán? Rájnis e // Példányod, és Szabó? Dayka é, 's Vi- // rág?” Kazinczyi 1811a, 7.

⁷⁰⁰ kora – „Kora: idő, v. alkalmatosság. Mekkorra? Ekkorra meg jött, kórán érkezett. Koránt sem úgy van.” Baróti Szabó 1792, 120.

⁷⁰¹ Rényyeinek – *A' Rény becse.*, DAYKA 1813, 3.

⁷⁰² MONDOLAT 1813, 166.

⁷⁰³ egy láthatlan kéz – „S rettentővé lett láthatlan keze” BERZSENYI 1813, *A tudományok. Allegoria Plató után.*, 51.

⁷⁰⁴ a' Pinduszi nyerítő ménre felrepítve, halkva léptselek az Áoni Szüzecsnek' – „Már ott tapodtál sok fene undokat, // Mellyek zavarták Pinduszunknak // Szent erit 's ege' tiszta fényét. // Boldog vagy 'Aon Szüzei' kedvese...” BERZSENYI 1813, *Ajánlás 1808.*, VII.

⁷⁰⁵ vigságkörkéi – „...eme mulatsági Vigságkörkéből.” FOLNESICS 1807, 32.

⁷⁰⁶ hol mérész szökéssel szemlélem égre kelni a' Pantheon márványait - méltó lakát a' minden Isteneknek. – „Merész szökéssel látta a' Pantheon' // Márványait égre kelni partjain; // Méltó lakát a' Minden-Isteneknek. KAZINCZY 1811, *Sylvester.*, 30-31.

⁷⁰⁷ rokon kötél az égiekkel – „Kikben tüstén gyúlad az aetheri rész, // Melly egy rokon kötél az égiekkel...” BERZSENYI 1813, *A' tudományok.*, 52.

viránybársonyán, a' komló ernyőben, 's a' Hársalléen,⁷⁰⁸ vagy a' zamatos gerezdek⁷⁰⁹ Thyrusai közt⁷¹⁰ boldog tsendel nyugom a' béke' karjain,⁷¹¹ hol Glücz! velem karöltve nézed⁷¹² az est' pirholagos sűgárát,⁷¹³ melly égi biborral festengeti az aranyos felhőket.⁷¹⁴ Hol, mig homlokomon aranyüstök omladoz,⁷¹⁵ a' Páphosz' kiesében⁷¹⁶ toborzon vigadó⁷¹⁷ Szépnéktől⁷¹⁸ orozva nyert tsókok⁷¹⁹ közt, nem félek az idő' mohától,⁷²⁰ sem a' góthfalak' kormaitól,⁷²¹ hol mint vizlakos⁷²² örök gyönyörben úszván.⁷²³ a' Tündér-⁷²⁴ és Tünetvilágban⁷²⁵ véget nem esmerő kor lesz a' felem;⁷²⁶ égi örömmet a' kaján had'⁷²⁷ mogorva homloka nem fojtja,⁷²⁸ 's koszorúzott fejemet az érdem' pálya ága fogja beárnyéklani.⁷²⁹

⁷⁰⁸ a' komló ernyőben a' komló ernyőben, 's a' Hársalléen – „Ah, de nem vagy sem komlóernyőben, // Sem, mint máskor szoktál, a' hársalléen!” KAZINCZY 1813, *Reggeli panasz.*, 210.

⁷⁰⁹ zamatos gerezdek – „A' százféle gyümölcs 's a' zamatos gerezd...” BERZSENYI 1813, *Keszthely.*, 76.

⁷¹⁰ Thyrusai közt – „Nektár' thyrusain nem mosolyog gerezd.” BERZSENYI 1813, *A' közelítő tél.*, 14.

⁷¹¹ boldog tsendel nyugom a' béke' karjain – „S boldog csenddel nyugván a' béke' karjain...” DAYKA 1813, *Clélia, vesztának leánypapja, Kedveséhez, Aulushoz.*, 104.

⁷¹² hol Glücz! velem karöltve nézed – „Hol Glücz! veled karöltve // Nézttem az est' sűgárát...” BERZSENYI 1813, *Gylcere.*, 143.

⁷¹³ est' pirholagos sűgárát – „Alkonyati homály terjed // A' csillagok' boltjára, // 'S pirholagos lánggal gerjed // Az esthajnal' sűgára.” BERZSENYI 1813, *Gylcere.*, 142.

⁷¹⁴ égi biborral festengeti az aranyos felhőket – „Égi bíbor festengeti // Az aranyos felhőket...” BERZSENYI 1813, *Az est.*, 116.

⁷¹⁵ mig homlokomon aranyüstök omladoz – „Addig is, míg homlokodon // Arany üstök omladoz...” BERZSENYI 1813, *Lilihez.*, 149.

⁷¹⁶ a' Páphosz' kiesében – „A' szelíd Páphusz' kiesébe nyögdel // Lesboszi hárfám...” BERZSENYI 1813, *Emmihez.*, 165.

⁷¹⁷ toborzon vigadó – „S ott, hol a' győzedelmesek // Toborzon vígadoztak...” BERZSENYI 1813, *Mulandóság.*, 126.

⁷¹⁸ Szépnéktől – „Alvína meg-vallotta, hogy Édúard valódilig egy Telyes valami légyen, és magához vonzó Féleltséggel felele néki, a' Szépné.” FOLNESICS 1807, 5.

⁷¹⁹ orozva nyert tsókok' közt – „Míg a' klárizsajak kész az orozva nyert // Csóknak felszabadúlt nedvibe' ferdeni...” DAYKA 1813, *Menyegzői dal.*, 81-81.

⁷²⁰ nem félek az idő' mohától – „A' derék nem fél az idők' mohától...” BERZSENYI 1813, *Felső-Büki Nagy Pálhoz, az országgyűlés alatt 1807.*, 62.

⁷²¹ góthfalak' kormaitól – „A' halvány hold 's goth falak' kormai // Bájolnak tégedet mágusi erővel.” BERZSENYI 1813, *A' melancholia.*, 4.

⁷²² vizlakos – „Irigyli hogy ő nem vizlakos.” KAZINCZY 1811, *A' békák.*, 21.

⁷²³ gyönyörben úszván – „E' szák, e' szem látásomat // Gyönyörben úsztatá, // 'S mellyemnek szent érzései közt // Egy új Isten levék.” KAZINCZY 1813, *Művész' reggeli-dala.*, 227.

⁷²⁴ Tündér- és Tünetvilágban – „Minekutánna már sok miliomnyi miliom tündérek lebegdétselnek benn az észben; látni való, hogy ezeknek a' létlésben és jelenlésben edjmást az észben felváltó tündéreknek az ő' őszseségek, edj *Tündérvilágot* (mundus metaphysicus) álítanak az észnek elő. És így a' *Tündérvilág*, éppen oppositiuma a' *Természetvilágnak*.” BARCZAFALVI 1792, 38.

⁷²⁵ Tündér- és Tünetvilágban – „A' dolognak jelentése és jelenlése, a' *menyinyiben* a' körülte létlő dolgokat megilleli, [...] maga pedig a' megillelő jelenet és jelenlet, *Tünetnek* és *Tünlemnek* (adfcens apparatus quid, illud actu simplici, hoc diutiús, – Phoenomenum) [...] neveztetetik. BARCZAFALVI 1792, 12-13.

⁷²⁶ véget nem esmerő kor lesz a' felem – „...véget- // Nem-ismerő kor lett az ő fele...” KAZINCZY 1813, *A' hajnal.*, 218.

⁷²⁷ a' kaján had' – „Fussa komoly szemem' a' kaján had!” KAZINCZY 1813, *Apollonhoz.*, 166.

⁷²⁸ mogorva homloka nem fojtja – „...s e' szép föld' örömit mogorva // Homloka fojtja.” BERZSENYI 1813, *Bacchushoz.*, 78.

⁷²⁹ az érdem' pálya ága fogja beárnyéklani – „Hajlékjokat az érdem' pallyaága fogja beárnyéklani” KAZINCZY 1808, 111.

Ez az idézet témáiban, motívumiban is szerepelteti azokat az elemeket, amelyek Berzsenyi költészetének sajátosságai. A dőlt betűvel jelölt elemek Berzsenyi költészetére való rájátszást bizonyítják, a *Mondolat* pedig itt is több helyen vált át Kazinczy Ferenc műveire.⁷³⁰ Az első és leglátványosabb átvételek a szókapcsolatokat, verssorokat tartalmazók, amelyek szintén a szöveggörnyezetben nyerik el parodikus értelmüket: Például: „Áon szüzei”, „homlokomon aranyüstök omladoz”, „zamos gerezdek Thyrusai közt”; vagy „sem a’ góthfalak’ kormaitól”. A többször emlegetett provincializmus a tájnyelvi szavakat felhasználásában mutatkozik meg, például: „virány”, „pirholagos”. A *Mondolat* tehát nemcsak Berzsenyi szóhasználatát, hanem stílusát is parodizálja, pellengérré állítva a veszprémiek szemében dagályosnak⁷³¹ tűnő szóképeit⁷³² (például: „égi bíborral festengeti az aranyos felhőket”), és a képileg nem összeillő szavakat (például: „toborzón vigadó”, „góthfalak kormai”), Berzsenyi tájszavainak használatát pedig a görög és latin mitológiai nevek kontextusában teszik nevetségessé.

Az idézetekből látható, hogy a szerző önmagát már-már túlzóan lekicsinyli, a szöveg tárgyát, vagyis a nyelvújítás ügyét pedig fölnagyítja, amely így a visszájára fordul, komikus hatást keltve. A *Vezérszó* ezek után azt beszéli el, miként jutott a pannon költő a DEBRECENIMONDOLAT szövegéhez, amely keletkezéstörténeti elbeszélés saját szövegének létrejöttére is magyarázatot ad, és jellemzi művét is:

„Egy, akár tőkelég, akár tárgyalag nézelve olly tanakmányos, és miveletes okalapon⁷³³ feneklett; ‘s a’ Nyelv szintenségének olly körülnyesett esméretével irt Honni Darabot teszek le itten:⁷³⁴ mellyből, bár

⁷³⁰ Például: „hol mérész szökéssel szemlélem égre kelni a’ Pantheon’ márványait” = *Mondolat* 1813, 8; vö.: „Merész szökéssel látta a’ Pantheon’ // Márványait égre kelni partjain” (Sylvester) = KAZINCZY Ferenc, *Tövisék és Virágok...*, i. m., 30. Vagy: „s koszorúzott fejemet az érdem’ pálya ága fogja beármnyéklani.” *Mondolat* 1813, 171; vö.: „Hajlékjokat az érdem’ pallyaága fogja beármnyéklani.” *Marmontelnek szívképző regéji két könyvben I–II.* = KAZINCZY Ferenc, *Kazinczynak fordított egyveleg írásai I.*, Széphalom, Abaujban, 1808, 111.

⁷³¹ A dagályos szó már a korabeli szótárirodalomban is megjelent. MÁRTON József *Háromnyelvből készült oskolai lexicon, vagyis szókönyv* című művének második kötetében (Bécs, 1816), a következő szómagyarázatot fűzi hozzá: „dagályos, dőlyfős, hochműthig, aufgeblasen; superbus, inflatus.” 44. (A hochműthig: gögös, fennhéjázó; aufgeblasen: felfuvalkodott, pöffeszkedő – a latin szavak ugyanezek megfelelői.) *A magyar nyelv szótára* is említi a szó ugyanezen jelentéstartományát: „dagályos: átv. ért. gögös, felfuvalkodott. Továbbá, *dagályos előadás, dagályos beszéd, dagályos irány.*” (kiemelés az eredetiben) *A magyar nyelv szótára*, szerk. CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, Pest, Emrich Gusztáv magyar akadémiai nyomdásznál, 1862, I, 1173.

⁷³² Ez utóbbi észrevétel később Kölcsey kritikájában is olvasható: „[...] a poetai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, felesleg való és értelemről üres expressziókra téved el.” KÖLTSEY Ferenc, *Berzsenyi Dániel Versei.* – *Második megbövitett kiadás, Pesten, Trattner János Tamásnál, 1816*, Tudományos Gyűjtemény, 1817/7, 96–105, 100.

⁷³³ okalapon – „Okalap: Okoskodásnak fundamentoma; Principium a’ Filozofusoknál. *Rosz Okalapjai* principijumai vagynak.” BARCZAFALVI 1787 I., 683. ill. „Okalap: Principium a’ Filozofusoknál ‘s egyebeknél is. *Roszs Okalapjai* (principiumjai) vagynak. Lásd: *Alap és Okalap* az I. szakaszban.” Uo., 1787 II. 727.

⁷³⁴ teszek le itten – „...Primitális Beszédének írom eggyik részét. Örömet tettem volna le azt itten...” DAYKA 1813, XLVII.

azt az Aesthesis' komponájára⁷³⁵ vessük – akarmelly gépelyezetű Lőny,⁷³⁶ 's makatsúlt izletű⁷³⁷ Zseni is, minden lükkögés,⁷³⁸ vagy eldurczált barna vad szemöldének⁷³⁹ pislongása nélkül megvallhatja: hogy annak nem lélektelen Írójára⁷⁴⁰ a' kilentz Szűzek kegyel hunyorgattak.”⁷⁴¹

A *Vezérszó* ezután tér rá a *Mondolat*ot inspiráló művekre, illetve létrejöttének körülményeire, konkrétan utal is a Hunyadi-Szaklányi levélre (amely így a jelölt idézetek sorába kerül), beemelve ezzel a minták közé:

„Néhai SZAKLÁNYI ZSIGMOND más Vallásbéli Hirdész⁷⁴² is, ezen talpszerben bábázkodó⁷⁴³ kezeivel a' jeget megtörte⁷⁴⁴ ugyanez előtt darab évvel ilyen fajbeli közlésül, és hasonmoztonyból irt 's a' Hirmondó által elhiresztelt, mintegy másfél ívnyi Furtsa – vagy inkább elmétlenül elméskedő – Levelében.”^{745,746}

Továbbá azt is megtudhatjuk, hogy a DEBRECENIMONDOLAT szövegére egy baráti találkozó alkalmával figyelt fel az elbeszélő, ahol

„Utóbb Tudományos ötletekre térvén a' szó: egy rakás Iramat egyszerre az asztalra hág,⁷⁴⁷ – mellynek egyik Füzetében magát a' Mondolat⁷⁴⁸ is találá. Ő láttatá velem a' darabot elsőben,⁷⁴⁹ mellynek

---

⁷³⁵ komponájára – „Kompona libra die Waage. I. Párizpápai. Gömör Vármegyében mos-is élénk e'től a' szótól származott ígével, ilyenképpen: ne komponálj, az az, ne méregess mast, v. ne szólj-meg mást.” KOVÁTS 1807 I., 171.

⁷³⁶ Lőny – „Lőny: Ens; minden az, a' minek léte, v. létele van.” Baróti Szabó 1792, 142.

⁷³⁷ makatsúlt izletű – „' kényesbb vagy makacsúlt ízletem // újnak örül...” KAZINCZY 1811, *Szokott és szokatlan.*, 7.

⁷³⁸ lükkögés – „Lükkögés: levegni, lebegni, inogni, ingadozni. Lükkög a' víz.” Baróti Szabó 1792, 142.

⁷³⁹ eldurczált barna vad szemöldének – „'S eldurczúlt, barna, vad szemöldökével // Int” KAZINCZY 1811a, 3.

⁷⁴⁰ lélektelen Írójára – „'S más a' // lélektelen Író?” KAZINCZY 1811, *Epigrammai morál.*, 36.

⁷⁴¹ kilentz Szűzek kegyel hunyorgattak – „Fábchich vala nevem. Az kilencz Szűzek // zordon // Cziterát adának énnekem. Ijedéssel fut // Zöngése elől az, a' kire nem hunyorgattak.” KAZINCZY 1811, *Fábchich.*, 26. vö. MONDOLAT 1813, 172.

⁷⁴² Hirdész – „Hirdész: Prédikátor.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

⁷⁴³ bábázkodó – „Obstetricator: Bábázkodó.” Tiszti 1807, 113.

⁷⁴⁴ jeget megtörte – „'En jeget törtem; mert a' legelső magyar Chémiát írtam...” KOVÁTS 1807. I., V.

⁷⁴⁵ másfél ívnyi Furtsa – vagy inkább elmétlenül elméskedő – Levelében – „...Prédikátor Szaklányi Sigmond, a' Magyar Merkúriusnak 1795diki leveleiben tétetvén-le egy hat, igen sűrűn nyomtatott, lapú anonymus levelet... Ő ezt az elméletlenül-elméskedő levelet a' 4dik sorban *furcsa levélnek* nevezi...” DAYKA 1813, XXIV.

⁷⁴⁶

⁷⁴⁷ egy rakás Iramat egyszerre az asztalra hág – „Azonban // Egy nagy csomó vers asztalomra hág.” KAZINCZY 1811a, 11.

⁷⁴⁸ Mondolat – „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

⁷⁴⁹ Ő láttatá velem a' darabot elsőben – „Midőn velem ezt látatá mintegy félvnyije vala készen.” DAYKA 1813, XIX.

pillagó⁷⁵⁰ ketseit ép szemekkel faldoztam;⁷⁵¹ mind eddig tudatomtól tündéřített⁷⁵² Irójának pedig dühödt Barátja⁷⁵³ lettem. Legalább, miolta tsak ezen mestermívét bírom, nem szüntem tudaklani nevét.^{754,755}

A pannon költő végül nem tudta meg, ki írta az eredeti változatot, így az továbbra is ismeretlen maradt elötte. Mindez illeszkedik a *Mondolat* dolgozatban bemutatott keletkezéstörténetéhez, ti. hogy a DEBRECENIMONDOLAT név nélkül, feltehetőleg kéziratban került át a Dunántúlra, de bizonyos baráti társaságokban már ismerték, olvasták. Ám nem szabad megfeledkezni róla, hogy az idézet éppúgy tartalmazhat fikciós elemeket, mint ahogy az a gúnyirat többi részében is látható. Mindenesetre a szöveg leírása alapján a veszprémi kör volt az, ahol egymás biztatására, többek közreműködésével kibővítették, majd kiadták – ahogy azt *Vezérszó* is taglalja:

„Hajoltam hivzomos kérelmekre,⁷⁵⁶ iggal vélvén:⁷⁵⁷ hogy mívem, mellyet sok fáradalommal, mint mézét a' méhe gyűjtögettem, senki kezében sem marad hozzáfogástalanul;⁷⁵⁸ vagy ha néha sülgedtem, az a' kinézés: hogy ez által megszegem reptét az örök tünésnek,⁷⁵⁹ magamból egészszen kiemelvén – imé Honnom!⁷⁶⁰ végre Könyvirói személyképpel⁷⁶¹ megjelentem előtted!”⁷⁶²

A *Vezérszó* a szöveg keletkezési körülményei mellett annak összeállítási metódusairól is pontosan beszámol, pontosítva az írás, jobban mondva az abban alkalmazott textológiai elveket és az összeállítás módját:

---

⁷⁵⁰ pillagó – „*Pillagni*: tündökleni, tsillámlani. pillogás. pillago.” BARÓTI SZABÓ 1792, 178.

⁷⁵¹ ketseit ép szemekkel faldoztam – „Az elragadtatott Deregyei éh szemekkel faldosta Belíznek minden kecsseit” KAZINCZY 1808, 160.

⁷⁵² tündéřített – „És már, ez az Esméreteknek, Értékeknek, Tudatoknak, s a' t. edjező Mójjokból elvonás által különítettett s előállítottat észí Létlő, *Tündérnek* (idea abstracta); és az észnek ez a' tselekvése, *Tündéřítésnek* (Abstractio) neveztetethetnénk.” BARCZAFALVI 1792, 38.

⁷⁵³ dühödt Barátja – „Ó Virágnak // dühödt barátja...” KAZINCZY 1811a, 14.

⁷⁵⁴ nem szüntem tudaklani nevét – „S szabad tudaklani érdemes nevét?” KAZINCZY 1811a, 5.

⁷⁵⁵ MONDOLAT 1813, 174. vö. Thienemann Tivadar szerint pedig azért lehetett pont a levélforma az ilyen tárgyú írások alakja, „mert a levél pongyolább stílusában gyakrabban fordulnak elő nyelvi furcsaságok”, ahogy ezt a *Mondolat* elejére fűzött fiktív levél is bizonyítja. THIENEMANN Tivadar, *Német és magyar nyelvűjítő törekvések – Német philológiai dolgozatok I.* Pfeifer Ferdinánd könyvkereskedése, Budapest, 1912. 60.

⁷⁵⁶ Hajoltam hivzomos kérelmekre – „Közzel egymáshoz laktak a' többi Várbéliek, és az Attya nem régen egészenn által engedte néki hivzomos Kírelmire eme barátságos Pond nélkül valót.” FOLNESICS 1807, 12.

⁷⁵⁷ iggal vélvén – „Midőn ama híresneves Csokonai Vitéz Miháj [...] és saját Szemjeivel látó EmberElme ezen új Szót: *élvény* méltó Jussal (Iggal?) ezen Jelentésbenn: *vívax* tette fel legelőször, sokan sikóltottak ellene.” FOLNESICS 1807, 205.

⁷⁵⁸ hozzáfogástalanul – „A meg-mutatástól függ le, és az iparkodásbéli Hozzáfogástól.” FOLNESICS 1807, 72.

⁷⁵⁹ megszegem reptét az örök tünésnek – „Megszeged reptét az örök tünésnek” BERZSENYI 1813, *A' múzsához.*, 26.

⁷⁶⁰ Honnom – „*Honny*: Haza.” BARÓTI SZABÓ 1792, 91.

⁷⁶¹ személyképpel – „Méjebbenn lerogyva, semminthogy valaha felkelhetne, gyengébb, semminthogy a' Démon Szeméjképjét (RollájátŐ erőss Lépéssel tovább is fojtassa” FOLNESICS 1807, 239.

⁷⁶² MONDOLAT 1813, 176.

„Soká tünődtem, melly Plánt tartsak?⁷⁶³ mig abba fixáltam magamat:⁷⁶⁴ hogy az Originált szúratról szúratra⁷⁶⁵ azon leplezetben adjam ki, mellyben kaptam, – a’ hol jónak látszott Jegyzékeket⁷⁶⁶ tévén. Az Ajánlat-Levél és Vezérszó⁷⁶⁷ pedig – az ide feltéten kívül és tsak Moecenászim’ délvilágos akarmányából iktatott Híreszteléssel együtt – a’ Mondolatahoz⁷⁶⁸ pótul⁷⁶⁹ ragasztott⁷⁷⁰ újj – Szótárnak, ‘s ezzel Szittyia Nyelvünknek⁷⁷¹ is bővülményéül szolgál. – A’ Beszélleti - Nemzettségből⁷⁷² még most a’ Hímiséget, Dologiságot elhagyván, tsupán Nyösténítéssel⁷⁷³ – azzal is gyéreenn éltem.”⁷⁷⁴

A kiadó tehát nyíltan közzé teszi, hogy az olvasó egy bővített, több szövegrésszel kiegészített változatot tart a kezében, amelyet több helyen egyéb jegyzetekkel, kommentárokkal (azaz metatextusokkal) láttak el. A szöveg az „Édes Angyalném!”-hoz hasonlóan itt is említi a lehetséges olvasókat, a mintaolvasó Czenczi alakján kívül kitérve arra, hogy az írás nem mindenki tetszését fogja kiváltani, sőt, lesznek olyanok is, akik félreértik – utalva ezzel a *Mondolat* recepciótörténetben felvázolt szélsőséges olvasói reakciókra:

„Az igaz Hósek’ magva,⁷⁷⁵ kit a’ végezés nem Skláv-Atyától, hanem gyökös Nemes Nemzetsorból⁷⁷⁶ hagna születni; ⁷⁷⁷ kinek Adomány⁷⁷⁸ – és Czímeres Levelek,⁷⁷⁹ ‘s meszszeterjedő Nemestelemek mutatják kiváltságát; az az Ifjúság, melly újj tsemetéket sarjazhat⁷⁸⁰ a’ Hazának: maga, ‘s Utói’ nevében

---

⁷⁶³ Plánt tartsak – „...beszélje-el, kérem, melly plánt tart dolgaiban? Melly plánt, Aszonyom? kérdé a’ Gróf; én nem tudom mi az a’ plán?” KAZINCZY 1808, 177.

⁷⁶⁴ abba fixáltam magamat – „és még sincs erőm hajlandóságomat fixáljam.” Kazinczy 1808, 186.

⁷⁶⁵ szúratról szúratra – „Szúrat punctum. Tsak olyan szó mint: áll-lat, gondol-at, ágaz-at, ‘s.a.t.” KOVÁTS 1807 I., 174.

⁷⁶⁶ Jegyzékeket – „Jegyzék nota. Ez a’ szó Abaújj, Borsod ‘s.a.t. Vármegyékben ismeretes. Nem-is kell elhagyni, v. felváltani e’vel: Jegyzés. Mert Jegyzés notatio.” KOVÁTS 1807 I., 173.

⁷⁶⁷ Vezérszó – „Vezérszó introductio. Ezt Bevezetésnek nevezik közönségesen.” KOVÁTS 1807 I., 151.

⁷⁶⁸ Mondolatahoz – „*Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.*” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. U 1787 II., 726.

⁷⁶⁹ pótul – „Pót additamentum, Zusatz. I Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 169.

⁷⁷⁰ ragasztott – „Adnectere: Hozzá ragasztani.” TISZTI 1807, 35.

⁷⁷¹ Szittyia Nyelvünknek – „...mivel Ti, a’ mint azon Szittyiai nyelven beszéltetek...” PERECSENYI 1804, 65.

⁷⁷² Beszélleti - Nemzettségből – „Igaz ugyan egy Oldalról, hogy a’ beszéleti Nemzettség (Fajzat?) *megnehezíti* a’ Beszélétek Megtanulását” FOLNESICS 1807, 178.

⁷⁷³ Hímiséget, Dologiságot elhagyván, tsupán Nyösténítéssel – „...ami onnét világossan kilátszanék, hogy valamej idegen Artikelnek, Sz. K. a’ németnek, minden Változtatjánál, ezen három Külömbözők, a’ Hímiség, Nösténység és Dologiság...” FOLNESICS 1807, 181.

⁷⁷⁴ MONDOLAT 1813, 176.

⁷⁷⁵ Hósek’ magva – „Hósek’ magva! -Nemed’ tiszteli a’ Magyar.” BERZSENYI 1813, *A’ Balatoni nympa Gróf Teleky Lászlóhoz, midőn a’ Balatonra szállott. 1812.*, 96.

⁷⁷⁶ Nemzetsorból – „*Genealogia.* Ágazat --- Nemzés rendje.” TISZTI 1806, 35.

⁷⁷⁷ kit a’ végezés nem Skláv-Atyától hagna születni – „A’ Végezés engem skláv atyától hagna születni.” Kazinczy 1808, 89.

⁷⁷⁸ Adomány - „*Literae Donationales:* Adományi Levél.” TISZTI 1807, 72.

⁷⁷⁹ Czímeres Levelek - „*Armalis: Tzimeres Nemes Levél.*” TISZTI 1807, 40.

⁷⁸⁰ újj tsemetéket sarjazhat – „Ekkor mind az az ifjúság, melly új csemetéket sarjazhatott a’ hazának, felgyülekezett.” KAZINCZY 1808, 94.

tömjént gyűjt fáradomnak! Nem kéteskedem⁷⁸¹ akadni olyakra is, kikkel a' Munka zomántz-fogsort⁷⁸² láttat, vagy a' kik – tsak külszinre tekintvén – a' kényes selypitőt gántsolják,⁷⁸³ sőt lehetnek, kik a' tüzezt félreértvén, engem is bünkementzére⁷⁸⁴ kárhoztatnak.”⁷⁸⁵

6. Mondolat

A *Vezérszóhoz* hasonlóan a *Mondolat* című szövegrész előtt is egy idézet található:

Szép Nyelvbővítés: népségelem, 's
evevítés.

Százszaka,⁷⁸⁶ művödelem, és vetemé-
nyedelem.

A' gobóts, ifjonczok, a' rentze⁷⁸⁷ kö-
rönce, vadonczok,

És a' társadalom,⁷⁸⁸ könyvecs, Ural-
kodalom.

Tetsziteség, hadrász, Tábirász, - már
a' hideg is ráz –

Püspökségelem - ROSZSZ FA-
*LAT, EL SE NYELEM!*⁷⁸⁹

A vers eredetileg (a *Püspökök életében* található lábjegyzet szövegéhez hasonlóan) a bécsi Magyar Musa egyik számában jelent meg, Csabai A. aláírással.⁷⁹⁰ A vers sorait a *Mondolat* megváltoztatta, más sorrendben, kihagyással szerepelteti. Mindez azonban nem fedti el a tényt,

---

⁷⁸¹ kéteskedem – „Kéteskedni: *Dubitare*. Élnek e' vel a' szóval szóbeszédben, és Párizpápaiban-is vagyok: *kétes, kéteség, kétesen*.” KOVÁTS 1807 III., 151.

⁷⁸² zomántz-fogsort – „Nevetve pattantja-el nyilat; // 'S zománcz fogsort látat vele...” KAZINCZY 1811, *Az én sugallóm.*, 37.

⁷⁸³ a' kényes selypitőt gántsolják – „...a' mit azok tartanának jó fordításnak és jó magyarságnak, kik e' kényes és szerencsés Selypitőt gáncsolják, kárhoztatják.” DAYKA 1813, XX.

⁷⁸⁴ Bünkementze – „*Bünkementze*. Purgatorium.” BARCZAFALVI 1787 I., 675.

⁷⁸⁵ MONDOLAT 1813, 177.

⁷⁸⁶ Százszaka – „*Százszaka*: Seculum; egygy tsumóba gondoltatott száz esztendő.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. Uo., 1787 II., 729.

⁷⁸⁷ rentze – „*Rentze*: Registrum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

⁷⁸⁸ Társadalom – „*Társadalom*: Kollégyiom.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

⁷⁸⁹ „Szép nyelv bővítés: *Népségelem 's Erevítés // Tetszikesség, Hadrász, Tabirász*: Már a' hideg-is ráz, // Fojtó mérget eszem, ezt ha kezembe veszem. // Holmi *Belörmésszel*, melyet *Pozsony* edgy szeles // észszel // Titkos agáyba kohol, nem fogok élni sohol. // A' *Gobats Ijfontzok*, a' *Rentze Köröntze Vadontzok // Arkos, Minta, Tömör, Scythagyomorba* tsömör. // *Mondolat, Udvarnok, Öség, Kormányodalomnok, // Szabda, Királyodalom, Helybenök Állodalom // Esztergályozvány, Szótár, Keszernye, Találvány // Es a' Társadalom, Könyvets, Uralkodalom // Minnyájság, Evemény, Bör-öndő, felület, Előzvény // Száz-szaka, Művödelem és Veteményedelem // Laplag Minnyájos, Nehányos*, nézd be tsupányos!! Magyar Músa. szerk. SZACSVAY Sándor, 1787. (júl. 11-iki) LV. sz. 441-441. 31-45. sor.

⁷⁹⁰ Onder szerint talán Csabai Andrásról lehet szó, aki Édes Gergely diáktársa volt Sárospatakon. Erről bővebben lásd ONDER 2021. 1125.

hogy az eredeti, folyóiratban megjelent szöveg maga is Barczafalvi Szabó Dávid szóalkotásaiból van „összerakva”.⁷⁹¹ Így a közölt pretextus önmagában egy olyan többszörösen összetett intertextussá válik, amely ebben az esetben tulajdonképpen egy átvétel átvételét jelenti.

Az ezt követő főszöveg a református prédikációk alapszerkezetét követi (vö. 119. oldal), ami egy bevezetőből és három „cikkből” áll. Az első és második cikkben a nyelvművelés szükséges voltát tárgyalja, a harmadik cikk pedig a nyelvművelés módjait és segédeit tartalmazza:

Három dolgokról czélozok a’ feltett tárgyhoz képest.

Első tekinti: mely szükséges a’ Magyar Nyelvmívelés.

Második: kivégezi⁷⁹² annak lehattét.

Harmadik: módjait, és segédeit fedezi.⁷⁹³

A filológiai vizsgálat kimutatta, hogy a *Mondolat* főszövege (a lábjegyzetek, kommentárok nélkül) Barczafalvi *A’ tudományok magyarul* és Kováts Mihály *Chémia vagy természettitka* című tudományos-jellegű munkáinak tartalmát vegyíti Wándza *Búsongó Ámorával*, olyan feszültséget teremtve, amellyel a tudományos írásmű értelme nevetségessé és parttalanná válik. Ahogy Gáldi László is felhívta a figyelmet, a szöveg gondolatmenetének egyértelműségét és emelkedettségét olyan szatirikus betoldások erősítik, amelyek áttetszenek a „tudományos” munkán.⁷⁹⁴ Ebbe a tudományos nyelvezetbe kapcsolódik bele a *Busongó Ámor*. Fuchs Anna szerint Wándza műve azért válhatott a kritika egyik célpontjává, mert az általa kijelölt csinosító szándékot szövegében „ügyetlen módon próbálta megvalósítani.”⁷⁹⁵ A tudományos-jellegű munkákból származó részletekkel való vegyítése pedig fokozottan felhívta a figyelmet a művében uralkodó képzavarokra és (szintén a *Mondolat* szempontjából túlzónak tűnő) érzelgősségre. Ez a patetikus hangnem jellemzi a *Vezérszóban* megszólaló pannon énekest is, a *Mondolat* cikkeiben tárgyalt nyelvújítás tárgyalása, vagyis egy szintén tudományos tárgy Wándza stílusparódiájává, áltudományossá válik.

---

⁷⁹¹ Lásd dolgozat 191-192. oldal

⁷⁹² kivégezi – „*Ki-végezem*: el-végezem, meg-határozom. Már kivégezték, hogy – „BARÓTI SZABÓ 1792, 117.

⁷⁹³ MONDOLAT 1813, 180.

⁷⁹⁴ GÁLDI 1957, 302.

⁷⁹⁵ FUCHS 2007. 96.

„s a Mondákságnak⁷⁹⁶ mosoly szadat elfutotta bugygó tseppjeiből⁷⁹⁷ néhányat lihegő ajkimra bájolván – engedd: hogy beszédem’ tiszta és bökkenős hangja, nem valamely hínáros heverőhez,⁷⁹⁸ hanem a’ tsiklándlágyságot nyaló, vadontz lotsmoj tajtékot mammoló tiszta folyam’ löllyedékjéhez⁷⁹⁹ hasonlítottson!”⁸⁰⁰

Ezután a *Mondolat* hangneme komolyabbá válik, számba veszi a tudományos újításokat, de a metafizikáról és vallásról nem szól: „Halgatok a’ villon⁸⁰¹ fellyül ülő fő Valóról,⁸⁰² és az ájtatosságot⁸⁰³ tárgyazó Iramatokról”.⁸⁰⁴ A cento szönyegszerúsége ebben az esetben is érvényesül, ám az átvételek sokasága itt bizonyos esetekben jobban koncentráliódik, mint a gúnyirat más részeiben, például:

„Térek az Okértékségre.⁸⁰⁵ – Ennek tárgyai nem csak az égen függő, és karingoló⁸⁰⁶ ragyogó Gömbek,⁸⁰⁷ n) hanem minden Önnözetek,⁸⁰⁸ Valólatok,⁸⁰⁹ Jelenletek⁸¹⁰ és Tünletek⁸¹¹ is, mellyek a’

---

⁷⁹⁶ Mondákságnak - „Téven per tropum a’ *Mondákságot* magáért azon Mesterségért, melj a’ Mondákoknak létető okok: fogna helyette lenni *Mondákság* (ars oratoria).” BARCZAFALVI 1792, 36.

⁷⁹⁷ mosoly szadat elfutotta bugygó tseppjeiből – „Ő felretten egy tövissetskéktül sebhette vérzi ajakát, bugygyó tsepje elfutotta mosoly’ száját, és rózsalepte-szinre változott.” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság.*, 52.

⁷⁹⁸ hínáros heverőhez – „Né, millyen rontsolva és tunyán foly el, mint válik hínáros peshedt heverővé...” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság.*, 49.

⁷⁹⁹ vadontz lotsmoj tajtékot mammoló tiszta folyam’ löllyedékjéhez – „Né, miként mammol tajtékot a’ tsiklándlágyságot nyaló vadontz lotsmoj a’ tiszta folyam’ löllyedékében” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság.*, 49.

⁸⁰⁰ MONDOLAT 1813, 180.

⁸⁰¹ villon – „A’ *Lebegő* két testből áll. Edjik a’ *Villó* (Aether), és ez az, a’ mi elfoglalja az egész Ég és Föd között való nagy Tágasságot...” BARCZAFALVI 1792, 16.

⁸⁰² Valóról – „A’ Valónak, mint tsak valónak, az a’ vagyonsága, a’ mivel néki van hol lenni, - a’ miből ő, mint tsak valóm önnön maga áll, valógának (entitas, existentitas); s maga a’ való dolog, mint a valóságbirtosok, valóságosnak nevezetik.” BARCZAFALVI 1792, 3.”

⁸⁰³ Öhhhajtja [...] Roszsz szók tehát ezek: *Ajtatos; Ajtatoskodik; Ajtatoskodás*. Mert ezek tulajdonúl így vagynak: Áh í tat os; Áh-it at-os kod ik; Áh itat os kod ás.” KOVÁTS 1807 III., 141.

⁸⁰⁴ MONDOLAT 1813, 184.

⁸⁰⁵ Okértékség – „Az a’ Tudomány ... s így vagy amúgy valóságoknak okait foglalja magában, és így a’ melj *Okokkal* s *Megmutatásokkal* (Demonstratio) bának, *Okértékségnek* és *Oktudomány*nak (Philosophia) ... nevezetethének. BARCZAFALVI 1792, 42.

⁸⁰⁶ karingoló – „*Karingós*: kerengős.” BARÓTI SZABÓ 1792, 106.

⁸⁰⁷ Ennek tárgyai nem csak az égen függő, és karingoló ragyogó Gömbek – „Ez a’ mi’ Világunk, három kitetszőbb Testekből áll: *Égből, Lebegőből, és Födből. Égnek* (coelum) nevezem azt a’ fejünk felett kékelő nagy bóltozatot, a’ meljnek odván (*odú*: concavum quid) mintedj oda függesztve látszanak lenni azok a’ sok ragyogó ‘s csillogó Gömbék (*gömb*: sphaera) a’ Csillagok. BARCZAFALVI 1792, 14-15.

⁸⁰⁸ Önnözetek – „És ezt az, edj-edj akármeljik Teremtvények az ő’ tulajdon önnön maga’ természetét, *Önnözeti természetnek*, (individualis natura. *Önnözet*: Individuum) nevezhetni.” BARCZAFALVI 1792, 23-24.

⁸⁰⁹ Valólatok – „az a’ mi ezen foglalatoskodásból vagy foglalatoskodás által, mintedj kikerekedettnek gondoltatik, Valólatnak (immediam resultatam ex valólos – illud ipsum quod existit, quatenus illud, uno quolibet momento per suimet ipsius valólos quasi poni, positumque esse, concipitur)” BARCZAFALVI 1792, 1.

⁸¹⁰ Jelenletek - Jelenlet – „*Jelenlet*: Elő állása vagy jelenése a’ dolgoknak.” BARCZAFALVI 1787 II., 731.

⁸¹¹ Tünletek – „maga pedig a’ megillelő jelenet és jelenlet, *Tünetek* és *Tünletnek* (adficiens apparatus quid, illud actu simplici, hoc diutiús, – *Phoenomenum*)” BARCZAFALVI 1792, 13.

Végtelenletnek⁸¹² teréjén⁸¹³ lettenek, – ezeknek állasztó részeikkel,⁸¹⁴ miséglő okaikkal,⁸¹⁵ módi vagyonságaikkal,⁸¹⁶ önnözeti természetekkel és létetvényeikkel együtt,⁸¹⁷ mellyeket az oklótéhettség⁸¹⁸ azon Valólatoktól,⁸¹⁹ mellyeknek jelenléte érző szertetemeinket⁸²⁰ megilleti, hozzámányaikkal⁸²¹ együtt különöl. Ide tartozik a' Természetedmény is, p) az Ásványokkal, Zótékkal⁸²² q) és Érzényekkel⁸²³ együtt.”⁸²⁴

A részlet a *Vezérszó*ban tárgyalt Berzsenyi-paródiához hasonlít (jobban mondva: a keletkezés körülményeit figyelembe véve a *Vezérszó* idézett Berzsenyi paródiája hasonlít) ehhez a szövegrészhez és összeállítási módszeréhez. *A' tudományok magyarul* című munka ugyanis Barczafalvi által írt rendszertant tartalmazza, latin kifejezésekből fordított saját szóalkotásaival leírva. A szerző olyan fogalmakat jelöl meg szóalkotásaival, amit addig a magyar nyelv nem tudott megnevezni. Tolnai szerint Barczafalvi itt már „egészen belebonyolódott szócsináló rendszerébe, és a rendszercsinálók makacs hóbortjával, de a nélkül a lelemény és szerencse nélkül, mely előbbi szóújító működésétől nem tagadható el.”⁸²⁵

Ehhez képest a Kovátstól származó intertextusok elszórtabban találhatók meg a szövegben: „Minek nekünk az idegen hangozatú Secretarius,⁸²⁶ Negotiator, Chemicus,

---

⁸¹² Végtelenletnek – „Az pedig, a' mi a' végtelenléből előáll, *Végtelenletnek* (infinitum quid) mondattathatnék.” BARCZAFALVI 1792, 7.

⁸¹³ teréjén – „Tehát a' dolgoknak, mint hányasnak, a' *Sokság*; mint menyinyinek, a' *Teréj* az ő' mivolta.” BARCZAFALVI 1792, 6.

⁸¹⁴ állasztó részeikkel – „De azonban, ha szintén ebben a' Természetvilágban sehol sintis is a' Teremtő mint ennek *állasztó része* (pars constituens componens).” BARCZAFALVI 1792, 22.

⁸¹⁵ miséglő okaikkal – „Az a' dolog, a' mitől valami, akár a' levésben, akár a' létlésben, akár a' valólásban, már akármi módon függ, *Oknak* (causa) neveztetik. ... 2.) *Miségi* vagy *miséglő ok* (causa materialis)” BARCZAFALVI 1792, 25-26.

⁸¹⁶ módi vagyonságaikkal – „Azt a' vagyonságát a' dolgoknak, a' melj neki az ő' mivoltál és miségén avvagy állásán kívül van ezt a' vagyonságát, mondom, anynyiban, a' menyinyiben ő ezzel más dologtól különbözik vagy nem különbözik, *Módnak* nevezem; és az ilyen vagyonságát a' dolognak, *Módi vagyonságunk*. BARCZAFALVI 1792, 5.

⁸¹⁷ önnözeti természetekkel és létetvényeikkel együtt – „Azonban, az is jó vólna, ha' tsak valahogy mehetnénk is ekképpen végig minden önnözeti természeteken, hogy így ha' tsak valamenynyire is eszünk' elibe állíthatnánk ama' nagy Állatot a' *Természetözöniséget*.” BARCZAFALVI 1792, 29.

⁸¹⁸ oklótéhettség – „*Okló tehetsége* az észnek, est facultas mentis, quae *Ratio* vocatur.” BARCZAFALVI 1792, 27.

⁸¹⁹ Valólatoktól – lásd 452.

⁸²⁰ érző szertetemeinket – „Az a' dolog, meljnek jelenete vagy jelenlete, a' mi *érező Szertetemeinket* (organum sentiendi) megilleli...” BARCZAFALVI 1792, 14.

⁸²¹ hozzámányaikkal – „*Vizsgálni* valamit, téssen azonn lenni, hogy a' dolgokna, most létető, majd miséglő, majd eszközlő, majd tárgyazó akát, mindedjiket az ő' *Hozzámányjaival* (Accidens) edjütt, kikeressük.” BARCZAFALVI 1792, 28.

⁸²² Zótékkal – „Vagy pedig *éretlenül élők*, és ezek, *Zótéknak* (*Zóte*: planta) nevezetethetnének.” BARCZAFALVI 1792, 18.

⁸²³ Érzényekkel – „*érező állatoknak* vagy *Érzényeknek* (animal) nevezetethetnének” BARCZAFALVI 1792, 18.

⁸²⁴ MONDOLAT 1813, 185-186.

⁸²⁵ Tolnai 1929, 65.

⁸²⁶ Secretarius – „*Secretarius*. Titoknok.” TISZTI 1806, 44.

Apotheca,⁸²⁷ Notarius,⁸²⁸ Guillotin, 's a' t mikor ajjkink' mozdulattyával eggyezőbb hangú Titoknok,⁸²⁹ Alkúnyok, Titkács,⁸³⁰ Szered,⁸³¹ Tábirász, Nyaktiló 's több hasonló helyes szóval élhetünk."⁸³² A *Chémia vagy Természettitka* című négy kötetes mű eredetileg a sárospataki kollégium diákjai számára készült. A kémiai elemek idegen nyelven szerepelnek, de a kötetek végén közölt szótárakban a szerző kísérletet tesz arra, hogy magyarra fordítsa őket.⁸³³ A főszöveg – ironikus értelemben – jónak tartja ezeket az újításokat, és szerencsésnek tartja, hogy „a' Latán-nyelv' bilintseit” az újításokkal sikerült levetni.

De milyen úton tartja lehetségesnek a *Mondolat* a nyelvújítás kivitelezését? A szöveg a szótárkészítést, szavak begyűjtését javasolja, ezen kívül fel kell újítani a régi nyelv szavait és számba venni a tájnyelvi szavakat, végül megvizsgálni más nyelvek fejlődését:

„Ugyan azért, hogy Tárgyamhoz jobban közelüljek: legelső, 's legfőbb eszköze lenne Nyelvünk' kimivelésének, ha mennél előbb egy tökéletes Szótár készítődné. z) Férjfiak nem ditsvágytól, hanem Hazaszeretettel hevitve Tudománnyal ékesítve,⁸³⁴ előitéletektől mentkedve: mint megannyi Tudományos Képmutatók, egész Nemüinktől Tellyedelmet⁸³⁵ nyerve – Köröntzék által⁸³⁶ közönölhetnék egymással Jegyzeteiket; és a' szóknak többsége által javallottabb Fejezéseket rendbeszedvén időnként eretzethetnék. – Ugyan ezen szempontból⁸³⁷ az előidőbeli Iramatokat, még az azokban találandó elavultabb, és pessedező⁸³⁸ félben lévő Szolekesmó – szókat is, mint is Hazdáknak külömbféle tájain gyakorlatban lévő Szóllatokat - ujjabb reszenlő alá kellene venni. Ez melly adakozó kútfő lenne: megtetzszik a' Németek' példájából, kiknél az Oszterákok, Bajorok, Poroszok, és többek – mennyire külömbféle szájmódokkal birnak? még is azon egy tudós Nyelvet irnak, és olvasnak.”⁸³⁹

A szerző a nyelv kiművelését az alábbi módokon tartja megvalósíthatónak:

---

⁸²⁷ Apotheca – „Apotheca: Orvosi Szer Tár, vagy Patika.” TISZTI 1807, 38.

⁸²⁸ Notarius – „Notorius: El híresedett, Tzégéres, Pártütő; *Delictum notorium* : Tzégéres nyilvánosság Bün.” TISZTI 1807, 112.

⁸²⁹ Titoknok – „*Titoknok*: Secretarius.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

⁸³⁰ Titkács – „„Titkács chemicus. Két szóból áll ez a' név, t.i. Titok, és áts, mintha volna Titok-áts. Titok-átsnak neveztem tehát a' chemicust, azért először, mert a' III. paragrafusban megmutattam, hogy *Chémia* Titkot teszen.” KOVÁTS 1807 I., 154-155.

⁸³¹ Szered – „Szered patika. Mert szer orvosságot-is teszen, a' honnét Debretzenyben az orvosságot általjában szernek nevezik.” KOVÁTS 1807 I., 157.

⁸³² MONDOLAT 1813, 191.

⁸³³ PAPP Sándor, A nyelvújítás és a kémia, Széphalom 2009. 19., 273-274. 273-283.

⁸³⁴ ékesítve – „Decoratio: Ékesítés.” TISZTI 1807, 63.

⁸³⁵ Tellyedelem – „*Tellyedelem*: Plenipotencia.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

⁸³⁶ Köröntzék – „*Köröntze*: Kurrens, literae circulatoriae.” BARCZAFALVI 1787 I., 680.

⁸³⁷ szempontból – „*Szempont*: Visus punctum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

⁸³⁸ pessedező – „mint nyeli a' gyötrelmek miá felakadott száj tikkadva pessedező lotsait!” WÁNDZA 1806, 92.

⁸³⁹ MONDOLAT 1813, 191-192.

„Ezenkívül a’ legelső Tanódától⁸⁴⁰ fogva, minden Tanodalmakban,⁸⁴¹ Társadalmakban,⁸⁴² sőt a’ Mindenményedelemben⁸⁴³ is, az Abdától⁸⁴⁴ fogva minden Kézkönyveket Anyanyelvünkön kellene kikészíteni: Hazánknak Költőit, és a’ Népet felvilágosító szelided érzeményekre gerjesztelő Románok’,⁸⁴⁵ és más szívképző Repülőírások’ Szerzőit⁸⁴⁶ – jutalomtételekkel, vagy valamely tisztesség’ dandárjának Érdemjelével, ‘s Czimerjével kellene gedélni⁸⁴⁷ v) hogy Nyelvünk’ ékes szóllásunk tsergedezni kezdő tsermellyit⁸⁴⁸ elmés miveinknek írával pennánk’ méltósággal dazdadozó nagyságára⁸⁴⁹ nevelni törekedjenek.”⁸⁵⁰

Vagyis az eredeti szerző, Szentgyörgyi szemében a nyelvújítás minőségi megvalósításához több összetevőre és egy jól átgondolt programra van szükség – mindennek létrejöttét pedig nem segítik elő azok a források, amelyek saját szövegrészében szerepelnek, hiszen éppen azáltal teszi őket nevetségessé, hogy alkalmazásukkal szemlélteti, mennyire nem alkalmasak ezen célok megvalósítására. Mindezt az 1813-as változatban szereplő, főszöveghez fűzött kommentár és lábjegyzetek sokasága csak még nyilvánvalóbbá teszi. Ezek a metatextusok csak megerősítik a többszerzőségről tett állításokat, ugyanis eltérő stílusban és majdnem mindegyik más helyesírással íródott.

A lábjegyzetek között látható másik példa arra, hogy a *Mondolat* adott esetben többszörös intertextuális átvételeket is tartalmaz. A *Vezérszó* kapcsán már említett, Hunyadi-Szaklányi levél (vö. 127. oldal) eredetileg a *bétsi Magyar Mercurius* 1795-ös Toldalékában jelent meg. A *Mondolat* azonban nem innen, hanem Tóth Ferenc *Helvétziai vallástételt követő túl a’ Tiszai superintendentziában élt református püspökök élete, e’ jelen való időkig lehozva*

---

⁸⁴⁰ Tanódától – „*Tanoda*: Kisebb Oskola, mellyben tsak a’ Lógyikáig tanítanak, azt ki vévén.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

⁸⁴¹ Tanodalmakban – „*Tanodalom*: Akár mellyik nagyobb Oskola, mellyben a’ Logyikától fogva más feljebb való tudományokat, akár tsak némellyiket akár mindeniket tanítják.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

⁸⁴² Társadalom – „*Társodalom*: Kollégyiom.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

⁸⁴³ Mindenményedelemben – „*Mindenményedelem*: Universitas Scientiarum, Minden Tudományokat tanító Oskola.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. i.m. 1787 II., 726.

⁸⁴⁴ Abdától – „*Abda* – Alphabetum.” BARCZAFALVI 1787 I. 674.

⁸⁴⁵ Népet felvilágosító szelided érzeményekre gerjesztelő Románok’ – utalás Barczafalvi Szabó Dávid fordítására: *Szigvart klastromi története*. Fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabo Dávid által. Posonyban Fűskúti Landerer Mihály’ költségével ‘s betűivel. Két kötetben.

⁸⁴⁶ szívképző Repülőírások’ Szerzőit – utalás Kazinczy Marmontel-fordítására: Kazinczy Ferenc: *Marmontelnek Szívképző Regéji Két könyvben*. = Uo., *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai. Első kötet*. Széphalom, Abaujban, 1808.

⁸⁴⁷ gedélni – „*Gedélni*: tsalogatni. Gedelés.” Baróti Szabó 1792, 71.

⁸⁴⁸ tsermellyit – „*Tsermely*: tsermelye, tsergeteg, tsorogvány, folymány, folyó, folyadék, ér, patakotska.” BARÓTI SZABÓ 1792, 243.

⁸⁴⁹ nagyságra – „*Nagyság*: Magnas. *Az Ország’ Nagyságai*, Magnássai.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. vö. „*Magnates*: Ország Nagyjai.” TISZTI 1806, 38.

⁸⁵⁰ MONDOLAT 1813, 193-194.

című művéből idézi az f.) lábjegyzetben.⁸⁵¹ A levél XXXV. *Püspök Hunyadi Ferentz* című részben olvasható, ahol Tóth Hunyadi életpályájának bemutatásakor utal az 1795-ös pamfletre – a *Mondolathoz* hasonlóan szintén lábjegyzetben. A Szily Kálmán által közölt eredeti utolsó négy bekezdése Tóthnál teljesen hiányzik, illetve az idézet mondat közepén szakad meg,⁸⁵² a mondatok között pedig jelentős eltérések vannak.⁸⁵³ Ezek lehetnek Tóth szándékos átalakításai is, ám a kéziratossági terjedés és másolás korabeli szokásának megfelelően érdemes feltételezni legalább egy közvetítő szöveg létezését, amelyet Tóth is használhatott – ugyanis itt többről van szó, mint elírásról, vagy a központozás és ékezetek áthelyezéséről. A *Mondolat* ezenkívül arra is kitér, hogy szerzői sem ismerik személyesen a levél eredeti változatát,⁸⁵⁴ szerzőként Szaklányi Zsigmondot említik és a megjelenés helyének a *Magyar Hirmondó* van megjelölve – talán szándékosan tévesen.

Tehát a Hunyadi-Szaklányi levél és a *Mondolat* kapcsolatában az átvétel átvételének az átvételéről van szó, amely a veszprémi gúnyiratban paratextusként is megjelenik, de kommentár-jellege miatt metatextus is és intertextus is (a szó szerinti átvétel miatt). A *Mondolat* szövegeközöttségének komplexitása tehát nem csak az átvételek helyeinek azonosítását és elemzését foglalja magában, hanem azt is, hogy a forrásszövegek esetében is kell számolni kellett más, azokat közvetítő szövegek létezésével – feltehetőleg a *Magyar Kurir*ban megjelent folyóiratközlés kapcsán is,⁸⁵⁵ amelyből az u.) lábjegyzet szavai származnak.

7. Hiresztelés

A *Hiresztelés* még egyszer visszatér rá, egyúttal pedig meg is erősíti a *Vezérszóban* leírtakat – mégpedig, hogy az eredeti munka az ajánlat-levéllel és bevezetéssel, illetve jegyzésekkel együtt

---

⁸⁵¹ „Haljuk tsak! mit igér erről egy magyaritván Hazafi: „Lesznek – úgymond - abban a’ Mondolatban sok régi Magyar Irolatokból, és újj Verseletekből, és a’ dologhoz illő felhordolatok, liliomlag, és ró’salag leírásokkal való virágositmányok. Tsupántsak a’ természetes szókkal élek abban, elkerülüm pedig a’ természetlen szókat, vagy a’ természet-nélkül való mondásokat. Nem sokat ért ebben a’ Tótlag – és Németleg ember.” MONDOLAT 1813, 179.

⁸⁵² „Nem sokat fog abban érteni a’ Tótlag és Németleg ember; sőt még a’ Magyar sem, a’ ki tsak vadászatos, bányászatos, méhészetes ‘s egyéb a’-féle ember.” SZILY Kálmán, *Gúnyirat a nyelvújítók ellen 1795-ből*. ItK, 1901/2, 182-188. 185., „Nem sokat ért ebben a’ Tótlag és Németleg ember.” TÓTH 1812, 234. Kiemelés az eredetiekben.

⁸⁵³ „Oh! Mely szép bé-köszöntelő mondatot hallanak én töllem a’ Vármegye-Házában bé-iktattatásomkor. Hasonló bútsulatot fognak hallani el-iktattatásomkor, vagy akarom mondani, haza menetelemkor.” Szily 1901, 185. „Oh melly szép köszönetelő mondatot hallanak én tőlem az én beiktatásomkor a’ Vármegye házában; hasonló butszulatot fognak hallani tőlem az én eliktatásomkor, a’ milyen örömmel iktatnak be, olly örömmel iktatnak ki.” TÓTH 1812, 234.

⁸⁵⁴ „Néhai SZAKLÁNYI ZSIGMOND más Vallásbéli Hirdész is, ezen talpszerben bábálkodó kezeivel a’ jeget megtörte ugyan – ez előtt darab évvel ilyen fajbéli közlésül, és hasonmoztonyból irt ‘s a’ Hirmondó által elhiresztelt, minteggy másfél ivnyi Furtsa – vagy inkább elmétlenül elméskedő – Levelében: de a’ mit szemügyelni soha nem szerentsélttem.” *Mondolat* 1813, 10.

⁸⁵⁵ D.D.S aláírással, *Magyar Kurir* 1813. 41. május 21., 579-590.

elkészült. Ezen kívül visszacsatol Barczafalvi *A' tudományok magyarul* című munkájához, amivel megerősíti annak a DEBRECENIMONDOLATban forrásként való használatát: „Előzményei ennek az egész Tündér – és Tünetvilág is, az Ok – Erkölts⁸⁵⁶ – Villó - és Födögömbértékséggel; ⁸⁵⁷ a' Betü⁸⁵⁸ – Tsupa – és Moztonytudáksággal,⁸⁵⁹ 's az Esméretségek' külömb Rekenczeivel együtt.⁸⁶⁰ Előfordulnak ebben”.⁸⁶¹ A kiadó kitér a nyomtatandó szöveg külalakjára és a *Mondolat* részben felvázolt nyelvújítás-programra is vissza: „A' lesz rám nézve szorgomnak, 's azon fáradnak – mellyel a' televény⁸⁶² Műszókat, a' különölt szójárátokat, szájmódokat, vagy a' már pessedező⁸⁶³ félben lételező szavainkat, 's ezeknek gyökeket felfütyésztem⁸⁶⁴ – legbetsesb viszjutalma.”⁸⁶⁵

A szöveg stílusában is megidézi a bevezetést, azaz a *Vezérszót*, ugyanis a *Hiresztelésben* visszatér annak pátozozos hangneme. Sőt, a kiadó elismeri, hogy győzött, fáradozása nem volt hiábavaló, vagyis a *Vezérszóban* kijelölt célt elérte. Ennek megerősítésére végezetül egy Berzsenyi-intertextust közöl, a szerző megjelölésével:

Győztem! – lerázták czombjaim a' fővényt –
Izzadt fürteimen szent olajág lebeg;
Nevem' kivívtam melly porából,
'S által adám Maradékaimnak.
– – „Melly diadal! mi kevély dicsősség!”
Berzsenyi⁸⁶⁶

Ezen kívül az *Édes Angyalném!* című levelet is újra behívja – ahogy Onder Csaba írja, a *Hiresztelésben* szereplő, csillagozott rész arra enged következtetni, hogy a *Mondolat* létrejöttéhez szükséges pénzösszeg összegyűjtése során kiosztott szövegrészlet maga a fiktív levél egy darabja lehetett, amelyet most viszont már a mecénásoknak szóló köszönetnyilvánítás követ.⁸⁶⁷

---

⁸⁵⁶ Erkölts – „*Erköltserétkéség* (Philosophia moralis)” BARCZAFALVI 1792, 57.

⁸⁵⁷ „*Födögömbéértékség*. Tanít a' Födögömbéről mint termő fundusról, okértékesen.” BARCZAFALVI 1792, 53.

⁸⁵⁸ Betü – „*Betütudákság* (Algebra).” BARCZAFALVI 1792, 56.

⁸⁵⁹ Moztonytudákság – „*Mosztonytudákság* (Mechanica mathematica) BARCZAFALVI 1792, 56.

⁸⁶⁰ Barczafalvi javaslatai a különböző tudományágak elnevezéseire. BARCZAFALVI 1792, 43-57.

⁸⁶¹ MONDOLAT 1813, 195.

⁸⁶² televény – „Televény: *Congestum*. zusammen getragener Hauffen. I. Párizpp. Olyan jó szó mint: kel-evény, 's a' t.” KOVÁTS 1807 III., 151.

⁸⁶³ pessedező – „mint nyeli a' gyötrelmek miá felkadott száj tikkadva pessedező lotsait!” WÁNDZA 1806, 92.

⁸⁶⁴ felfütyésztem – „*Fürkészni*: fityészni.” BARÓTI SZABÓ 1792, 69.

⁸⁶⁵ MONDOLAT 1813, 195.

⁸⁶⁶ „Győztem! lerázták czombjaim a' fővényt. // Izzadt fürteimen szent olajág lebeg, // Nevem' kivívtam mély porából, // 'S általadám maradékaimnak.” BERZSENYI 1813, *Báró Prónay Sándorhoz, 1812.*, 99.

⁸⁶⁷ ONDER 2021, 1127.

8. Szótár

A *Mondolat* szótárának teljes címe: *A' Nyelvmivelők, szorgszerények' által, részint természetett, részint öltöztetett újj Magyar szók' mostani helyesített Jelenteteiknek értésére.* A szótár eredetileg is része volt a szövegnek, a DEBRECENIMONDOLAT mindkét kéziratában szerepel. Gáldi László írja, ez nem volt egyedülálló jelenség a 19. század fordulóján, hiszen mind Barczafalvi *Szigvárt*-fordításának két kötetében, mind Kazinczy *Bácsmegyejének* szövegét szótár kísért.⁸⁶⁸ Az eredeti szótár szavainak természetéből jól látszik, hogy inkább az akkori tudományos céllal készült irodalomban (Barczafalvi, Kováts, Baróti) fellelhető, új értelmű szavakat és újításokat tartalmazza, tehát azokat, amelyeket Szentgyörgyi is beépített szövegébe. Azt is kijelölte, hogy a nyelvet hogyan lenne érdemes a leghatékonyabb módon fejleszteni: „Ugyan azért, hogy Tárgyamhoz jobban közelüljek: legelső, 's legfőbb eszköze lenne Nyelvünk' kimivelésének, ha mennél előbb egy tökéletes Szótár készitődne.”⁸⁶⁹ Ezt a hozzá fűzött, 1813-as variánsban találhazó z.) lábjegyzet meg is kezdi, ugyanis a főszöveghez fűzött metatextus, azaz kommentár kitér rá, hogy „Egy Nyelvmivesnek nem elég tsak a' foglátsokra,⁸⁷⁰ 's önnöngösökre⁸⁷¹ vigyázni: hanem tudni kell még a' kevésbé szokásos kifejezeteket is.”⁸⁷² majd mintegy 50 szót felsorol, amelyek közül a legtöbb eredete nem azonosítható, illetve magában a szótárban sem szerepelnek.

Szótárt találni tehát Barczafalvi *Szigvárt*-fordításának mindkét kötetében, szómagyarázatok lábjegyzet formájában Perecsényi Nagy László műveiben, *Chémia vagy természettitka* négy kötete is jelentős mennyiségű, magyarázott szóanyagot tartalmaznak, mint ahogy Pethe Ferenc *Mathesisei* is, de ide tartozik Baróti Szabó Dávid *Kisdéd szó-tára* is. Ezen kívül külön említendők a már szótár alakban, a köznyelv által csak tisztí szótárként emlegetett kötetek, amelyek létrejöttének körülményeit az 1805-ös diéta alapozta meg. Az itt megszületett döntések értelmében a továbbiakban lehetőség volt arra, hogy a törvényhatóságok a Helytartótanáccsal magyar nyelven is levelezzenek, így legitimálták a magyar nyelv hivatali életben való használatát.⁸⁷³ Ennek megvalósulásához azonban szükség volt egy olyan szaknyelv

---

⁸⁶⁸ GÁLDI László, *A magyar szótáriróadalom a felvilágosodás korában és a reformkorban.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1957, 299.

⁸⁶⁹ MONDOLAT 1813, 191.

⁸⁷⁰ foglátsokra – „*Fogláts: Syballa; Fenyedes Tiszt, Stabális Tiszt.*” BARCZAFALVI 1787 I. 677., illetve „*Fogláts: Syballa egyegy két' s több betüknek össze fogások.*” Uo., 1787 II., 723. vö. „*De könnyü nyomába akadni annak az ák ék foglátsi toldalék' (syllabia adjectio; fogláts: syballa) erejének a' tetsti Létlökben*” Uo., 1792, 33.

⁸⁷¹ önnöngösökre – „*Önnöngös: Önnön magában vagy magán hangzó. Vocalis. A' Magyaroknak két önnöngösök, vokálisok van.*” BARCZAFALVI 1787 I., 683.

⁸⁷² MONDOLAT 1813, 191.

⁸⁷³ DONCSEZ Etelka, *Verseghy Ferenc és a tisztí szótárak*, 355-356. ItK 2019/3, 355-397.

megalkotására, amelyet végül a tiszti szótáraknak nevezett kötetek vállaltak magukra. Doncsecz Etelka tiszti szótárakról szóló tanulmányában elemzi a szótárak keletkezéstörténetét, illetve az 1806-ban kiadott Pest vármegyei szótárról azt állapítja meg, hogy „a kis kötet ugyanis csak nyomokban emlékeztet egy klasszikus szótárra, amely definíciója szerint általában egy címszavakat alfabetikus sorrendben közlő, értelmező, egy vagy többnyelvű kötet.”⁸⁷⁴

Mindenesetre a *Mondolat* szótára nélkül a főszöveg nem lenne érthető, mintái pedig arra engednek következtetni, hogy nemcsak a forrásaiban fellelhető és saját magába beolvasztott intertextusok, hanem magának a létrejövőben lévő szótáriradalomnak⁸⁷⁵ is a paródiáját kívánja adni – már csak azzal is, hogy a DEBRECENIMONDOLATban lévő szómennyiséget mintegy megnégyszerezte. A szótár szerepe tehát kulcsfontosságú nemcsak a szövegértelmezésben, hanem a neológia szóalkotásainak összefoglalásában és közreadásában is, mivel ennél összetettebb, több szerző tulajdonképpen nyelvújító munkásságának „termékeit” teszi láthatóvá, amely önmagában is külön kutatás témája lenne.

9. Függelék

A *Mondolat* utolsó, egyben a szöveget lezáró része a helyesírási hibákat gúnyolja – Onder szavaival élve – tipográfiai játék.⁸⁷⁶ A függelék maga is nyelvújítási szó – eredetileg Geleji Katona Istvánnál fordult elő 1654-ben, ő még *függőlék*-nek írta, de már ‘könyvhöz függesztett rész’ értelemben használta a szót.⁸⁷⁷ Barót Szabó Dávid *Kisded szó-tár*ában is megtalálható: *Függeni*. Függeszték: függelék. Függetyő: függyettű, az órának a lebegő tolla.⁸⁷⁸ Feltehetőleg innen vette át a tiszti szótár 1807-es kiadása is, ott ugyanis a *Szótárban* „Appendix: Toldalék, Ragaszték.”-ként megtalálható.⁸⁷⁹

A *Függelék* azonban itt nem könyvhöz ragasztott rész, hanem tulajdonképpen a *Mondolat* zárszava. A *Mondolat* többi részével ellentétben itt nem található semmilyen aláírás, a szöveg csak témájában jelöli meg, hogy a gúnyirat szövegéhez kapcsolódik. Míg a *Vezérszóban*, illetve a *Mondolat* című részekben a szerző céljaként a „magyar nyelv

---

⁸⁷⁴ Uo., 356.

⁸⁷⁵ Ehhez tartozik még Baróti Szabó Dávid *kisded* szótára is (*Kisded szótár, mely a ritkább magyar szókat az abc rendi szerént emlékeztető versekben előadja*. Kassa, 1784.) Ennek népszerűségéről árulkodik, hogy Baróti a szótár második kiadásában szükségességét az első sikerében jelöli meg: „Ki-adtam vólt 1784-ikben ezen munkátskát. Hamar el-fogyván a’ nyomtatványok.” Baróti 1792, 2. Gáldi szerint ez a szótár is nagy hatással volt a *Mondolat*-ra (1957, 309), azonban a két mű között viszont nem mutatható ki intertextuális kapcsolat.

⁸⁷⁶ ONDER 2021, 1129.

⁸⁷⁷ Magyar nyelvtörténeti szótár, I., szerk. SZARVAS Gábor, SIMONYI Zsigmond. kiad. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, 1890. 1037.

⁸⁷⁸ Baróti Szabó 1792, 68.

⁸⁷⁹ Tiszti 1807, 39.

kimívelését” jelölte meg, itt az első mondatával szabadkozik, amellyel a szövegre eddig jellemző, pátoszos és fellengzős hangnemet némileg hitelteleníti, hiszen „Nem tzellyon ugyan senkinek szakálljában kapni is – ments meg Istenn!”⁸⁸⁰ majd rátér, hogy a magyar helyesírás, azaz „betűirakság” még gyenge lábakon áll – mindezt saját írásával is bizonyítva, amely az egész *Mondolat* szövegét ezáltal (ön)ironikussá is teszi. Legfőképpen azért, mert ahogy írja, „mint az szovak formálottyára, mint az heles Irássro nézvést az legh tsényossabb üzletű, és legh pallérozottabb Irókhez magamát alkalmasztattam; – akár Puristák, akár Fordéttók,⁸⁸¹ avaggy Jottisták &c. azok löttek légyjen.”⁸⁸²

A szerző visszatér a rézmetszeten ábrázolt alak kérdésére is: „ez kiss Munkáccskámbo, mellnek elejbe jeless Rézképett is mettzenyi hattam⁸⁸³”,⁸⁸⁴ amellyel csak megerősíti, hogy a képen ő, vagyis a kiadó, azaz a Pannon énekes látható. A kötetben előforduló hibákat viszont nem ő ejtette, ahogy erre hivatkozik is, és az olvasókra bízta azok javítását.

A függelék végül *A' Békák* című mű részletével zárul:

BREKEKE! BREKEKE!! BREKEKE!!

KLOÁX! – TUÚ!⁸⁸⁵

A költemény ezen részlete Arisztophanész *A békák* című darabjára utal. Kazinczy ezzel kapcsolatban Berzsenyinek írta verséről, hogy „Original; de a' pajkosság tónusát Aristhopeneszből vettem.”⁸⁸⁶ Ezt taglalja a *Tövisék és virágok* magyarázatai között is:

„Ez az Arisztophaneszi pajkosság a' grávis Uraktól nem kér bocsánatot, mert tudja, hogy azt nem talál. Aristophanesznél a' béka *brekekekex*-et és *koáx*-ot mond. Ha vétek volt e nem így mondani itt? *Zeusz*, Jupiter ; *Poseidon*, Neptún ; a' *Sírius*, Caniculai csillag ; *Anadyomene*, a' vizekből kikelő Vénusz ; *Hórák*, a' menynevei kapuk' őrzőji 's a' Nap' szekerének előfutója. Homer. Iliad. V.”⁸⁸⁷

A *Mondolat* kézbesítése után viszont Szentmártoni Radó Sándornak a következőket írta a részlettel kapcsolatban, rámutatva, hogy Somogyi kvázi rosszul használta azt, és ezzel az egész gúnyirat minőségét saját maga tette nevetségessé: „'S az a *Brekeke* leghátúl! / Somogyi Gedeon

⁸⁸⁰ MONDOLAT 1813, 244.

⁸⁸¹ Fordéttók – „meg fognak Olvasónéjim és Olvasójim engedni, hogy a' Lefordító egy pár Szót a' magájából ide ír.” FOLNESICS 1807, 200.

⁸⁸² MONDOLAT 1813, 244.

⁸⁸³ ez kiss Munkáccskámbo, mellnek elejbe jeless Rézképett is mettzenyi hattam – „ezen Könyv [...] Már 37 ezen legédesebb és legszebb leánykai Mosojgásokból Rézre is van metzve (meczve?)” FOLNESICS 1807, 200.

⁸⁸⁴ MONDOLAT 1813, 244.

⁸⁸⁵ „Brekeke! Brekeke! brekeke! Kloáx! Tuú!” *A' békák.*, KAZINCZY 1813, 23.

⁸⁸⁶ KAZINCZY 2018 II., 488.

⁸⁸⁷ KAZINCZY 1813, 50. Kiemelés az eredetiben.

sokat nem tud; de nem csak azt is hogy *eszesen játszani a' dévajkodót felette komoly munka.*⁸⁸⁸ A részlet szövegbe való beépítése arra enged következtetni, az összeállítók szemében a gúnyiratban felhasznált források, azaz művek összessége is a békák kuruttyolásához hasonlatos: hangoskodó, de zavaros, értelem nélküli szövegek, amelyek az éppen formálódó magyar nyelv alakítását megzavarják, rossz irányt mutatva ezzel – mint ahogy arra az egész *Mondolat* tartalma is bizonyíték, illetve beszélőjének, a pannon énekesnek az alakja is, akiben minden túlbuzgó neológusok alakja koncentráltan megjelenik.

---

⁸⁸⁸ Horváth András – Kazinczy Ferencnek, Tét, 1816. április 24., 3196. levél In: KAZLEV. XXIV., 152.

V. Összegzés

Jól látható, hogy a gúnyirat két szövegváltozata (DEBRECENIMONDOLAT és *Mondolat*) mind a keletkezés-, mind a recepciótörténet szempontjából jól elkülöníthető. Míg Szentgyörgyi József művével kapcsolatban valóban védhetőnek tűnik az álláspont, hogy rossz és bántó szándék nélkül készült (hiszen a nyílt személyesértést kerülte, és úgy tűnik, Kazinczy Ferenc mégis tisztában látszott lenni saját szerepével a DEBRECENIMONDOLATban), addig a gúnyirat veszprémi változata az értelmezői horizont kitágulásával és a szövegben alkalmazott cento műfajának megfelelő szövegszerkesztési eljárással, illetve a jól felismerhető szövegközi utalásokkal végül átfordította a vélhetően „ártatlannak szánt játékot”. A dunántúli változat megjelenése, ismert előzményei és forrásai miatt keletkezett félreértések viszont a kortársakat is megtévesztették, ugyanis a legtöbben nem vették észre, vagy szándékosan nem emelték ki Kazinczy és Berzsenyi szövegein kívül kritizált egyéb műveket.

Mint a transztextuális elveket alkalmazó elemzés eredményeként láthatóvá vált, a *Mondolat* mind műfajában, mind szerkesztési elveiben a parodisztikus cento műfajának egyik eklatáns példája. A műfaj határainak eltolódását a recepció szubjektivitása, érzelmi alapokon nyugvása okozhatta – nem véletlen, hogy a *Mondolat* műfajmegjelölése a cento parodisztikus vonásainak hangsúlyozásából a paszkvillus nyílt személyesértést alkalmazó tartományába került át fokozatosan. Ennek kiváltó oka, hogy a széphalmi mester az idő előrehaladtával mindinkább kiiktatta a pamflet szövegében a maga által felismert szerzőket, és a gúny tárgyaként kizárólagosan magát jelölte meg, amellyel nagyban befolyásolta kortársait. Kazinczyt és körét a *Mondolat* napvilágra kerülése után így több éven keresztül az azzal kapcsolatos információk összegyűjtése és rendszerezése kötötte le, amely gyűjtőmunka végül a *Felelet a Mondolatra* (1815) válaszával végül bevészte a *Mondolatot* is a magyar irodalomtörténetbe.

A szöveg önmagában való olvasása és a kortárs kontextusának feltérképezése egy olyan – eddig kevésbé tisztázott – szöveghálót tár a modernkori olvasó elé, amely utoljára a gúnyirat 1813-as megjelenését követő pár évtizedben volt csak lehetséges. A forrásként használt műveket a gúnyirat saját szövegében mind a tartalmukra vonatkozó célzásokkal, mind idézetekkel összekapcsolta, köztük ezáltal akaratlanul is szövevényes, esetenként több szintből álló hypertextuális rendszert létrehozva. A szövegközöttség komplexitását persze nem csak az átvételek helyeinek azonosítása és elemzése foglalja magában, hanem az a tény is, hogy a forrásszövegek esetében is kell számolni kellett más, azokat közvetítő szövegek létezésével,

például a *Magyar Kurir*ban megjelent folyóiratközlés kapcsán is,⁸⁸⁹ amelyből az u.) lábjegyzet szavai származnak. Mindezek figyelembevételével az elemzés a dolgozatban egy olyan ideális, intertextuális olvasót is megteremtett, akinek létezése a *Mondolat* megjelenése után sem volt feltétlenül evidencia – hiszen a recepciótörténetből is kiderült, a kortársak számára sem volt egyértelmű ez a bonyolult utalásrendszer. „A mű igényelte olvasót talán annak alapján is lehet jellemezni, hogy föl kell ismernie bizonyos szövegek közötti kapcsolódásokat, idézeteket, függetlenül attól, tud-e a tényleges olvasó róluk.”⁸⁹⁰ Ahogy Gönczy Monika írja Kemény Zsigmond *Özvegy és leánya* című regényéről a mű „remek példája annak, hogy [...] a szöveg felhívó struktúrájában (az Iser-féle Appelstruktur értelmében) megjelenhet a kifejezetten intertextuális olvasásra való »felszólítás«.”⁸⁹¹ Mindez a *Mondolatra* is igaz: az intertextuális utalásoknak köszönhetően a gúnyirat létrehozott egy új, az eredetiekhez képest merőben eltérő értelmű és stílusú művet, azaz saját „szőnyegét”, és ezt a tényt nyíltan tárja az olvasó elé – aki, ha felismeri a gúnyirat utalásait, rájöhet, hogy valójában egy kiválóan megszerkesztett, nyelvi játékaiban kiemelkedő művet tart a kezében, amelyet a gúnyiratban megfogalmazott. A *Mondolat* kritikája az akkori irodalmi és tudományos művekre vonatkoztathatóan a következő kategóriákra osztható:

1. új szók létrehozása,
2. az idegen divat-szók, illetve görög-római kifejezések,
3. az idegen nyelven ható konstrukciók,
4. az érzelgős kifejezések,
5. erőltetett, feszes, dagályos stílus,
6. provincializmusok,
7. nőstényítés, azaz a nyelvtani nemek bevezetése a magyar nyelvbe (amely ezáltal a feminizálás egyik eszköze is lett).

A gúnyirat a legtöbb helyen a komikus hatást azzal váltja ki, hogy mindezen pontokat különböző mértékben kombinálja is egymással, a skála két végpontján elhelyezkedő stílusok határait mossa egybe, amelyek egymás mellé kerülése a már önmagában is nevetséges hangnemre erősít rá.

---

⁸⁸⁹ D.D.S aláírással publikált tudósítás, *Magyar Kurir* 1813. 41. május 21., 579-590.

⁸⁹⁰ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond*, Bp., 1989, 84.

⁸⁹¹ GÖNCZY Monika, *Az Özvegy és leánya szövegvilágai*. 87. *Studia Litteraria. Értékek kontextusa és kontextusok értéke 19. századi irodalmunkban*. Debrecen, 2000. 84-113.

A gúnyiratot ezenkívül jellemzi a korabeli kritikák azon sajátos tulajdonsága is, hogy névtelenül jelent meg. A pannon énekes, vagyis a *Mondolat* fiktív szerzője, aki a textológiai vizsgálat során felfedett forrásokból összeállítva egy olyan szerző-, illetve írócsoportot képvisel, akiknek működése és munkája a bizonyos körök számára – Debrecen, illetve később Veszprém – nevetséges, sőt bizonyos esetekben felháborító volt. Mindez egy olyan kritikát enged láttatni a parodizált szerzőkre nézve, amely külön-külön kiemeli stílusuk, nyelvhasználatuk, újításaik – szintén mások által – nevetségesnek tartott vonásait. A gúnyirat több helyen a korabeli katonai terminológiát és újításokat is beépíti a szövegbe (pl: u. lábjegyzet), illetve a *Vezérszó* szövegében konkrét utalás is található a pannon énekes harcászati attribútumokkal való felszerelésére („Szörnyek öljé a’ szent tegezből nékem is nyilat, ujj húrt, igát, ‘s teknőt is ujjat nem adott”),⁸⁹² valamint egy csata alaphelyzetét mutatja be („A’ túba jelt ad”),⁸⁹³ amely sokszorososan felnagyítja a névtelen szerző, vagyis a pannon énekes önként vállalt harcának, illetve csatába indulásának jelentőségét. A tét pedig hatalmas volt – hiszen a gúnyirat egy olyan aktuális vitába szól bele, amely túlmutatott a nyelvújítás kérdéskörén: az éppen formálódó magyar nyelv tárgyában nemcsak azt kellett eldönteni, hogy milyen módokon formálják, hanem azt is, hogy ki teheti ezt meg, kinek van joga beleszólni az ügybe – így ezzel a szöveg hozzájárult a nyelvújítás hatalmi harcoként való értelmezésének megerősítéséhez is.

A *Mondolat* tehát úgy szállt szembe a neológiával, hogy annak eszközeit alkalmazta, mindezzel pedig – ahogy Onder Csaba fogalmaz – „az addig kézíratosán terjedő szöveg mediális státuszát és befogadói közegét”⁸⁹⁴ is megváltoztatta. A gúnyirat jól láthatóan nem tett különbséget egyes szerzők között – a szövegben szereplő források szerzőit azonos mértékben éri a kritika, így nem igaz az évek során kanonizálódott nézet, hogy a *Mondolat* fő céltáblája Kazinczy Ferenc volt. Mindezt az is bizonyítja, hogy a szövegre másoktól is érkezett viszontválasz. Többek közt Folnesics Lajos is közölt egy tanulmányt a Tudományos Gyűjteményben, amelyben – nem csak a *Mondolattal* szemben – továbbra is kiállt a „nemek béhozatala” mellett a magyar nyelvbe.⁸⁹⁵ De Pethe Ferenc is szervezkedésbe kezdett – maga mellé akarta állítani Kazinczyt, hogy közösen lépjenek fel a *Mondolat* ellen.⁸⁹⁶ Kazinczyt pedig az zavarta a legjobban, hogy a gúnyirat olyanokkal keverte hírbe, akikkel nézetei koránt sem egyeztek: „az én szavaimat összekeverte a’ Barczafalvi, Dugonics, Perecsényi, Vandza,

---

⁸⁹² MONDOLAT 1813, 166.

⁸⁹³ MONDOLAT 1813, 5.

⁸⁹⁴ ONDER 2021, 1099.

⁸⁹⁵ FOLNESICS Lajos J., *A’ Nemnek béhozataláról a’ Magyar nyelvbe. Feleltül az ön új szónak ótsároltatására.* Tudományos Gyűjtemény, 1818/4., 132-138.

⁸⁹⁶ BÍRÓ 2010b, 499.

Folnesics és Pethe szavaival.”⁸⁹⁷ Berzsenyi utólagos értékelése merőben eltért kortársaitól – a szöveget alapvetően vitaképesnek nevezte, sőt, vizsgálatra méltónak tekintette, ezzel pedig mások által olvasott előzetes értékítéletet kérdőjelezte meg.⁸⁹⁸ Nem véletlen, hogy a készülő „antimondolatba” (ahogy többen a *Felelet a Mondolatra* szövegét nevezték) többek közt ezért is került be az alakja.

---

⁸⁹⁷ Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1813. november 23., 2553. levél In: KAZLEV. XI., 241.

⁸⁹⁸ ONDER 2018, 69.

VI. Bibliográfia

1. Forrásszövegek

BARCZAFALVI Szabó Dávid, *Szigvart' klastromi története*. Fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabo Dávid által I-II. Posonyban Fűskúti Landerer Mihály' költségével 's betüivel, 1787.

BARTZAFALVI Szabó Dávid, *A' tudományok magyarul*. Nyomatódott Pozsonyban, Wéber Simon Péter' bevüivel, az Írónak maga' költségén, 1792.

BARÓTI SZABÓ Dávid, *Kisded szótár, mely a ritkább magyar szókat az abc rendi szerént emlékeztető versekben előadja*. Kassa, 1792.

Berzsenyi Dániel' Versei. Kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál, 1813.

FOLNESICS János Lajos, *Alvína*. Pesten, 1807.

DUGONICS András, *A tudákosságnak első könyve, mellyben foglaltatik bető-vetés (algebra) / mellyet köz-haszonra irt Dugonics András*. Pesten, nyomattatott I. Landerer Mihály betőivel, 1784.

DUGONICS András: *A tudákosságnak második könyve mellyben foglaltatik a föld-mérés (geometria) / mellyet köz-haszonra irt Dugonics András*. – Pesten, nyomattatott I. Landerer Mihály betőivel, 1784.

KAZINCZY Ferenc, Marmontelnek szívképző regéji két könyvben. = Uo., Kazinczynak fordított egyveleg írásai. Első kötet. Széphalom, Abaujban, 1808.

KAZINCZY Ferenc, *Kazinczynak poétai berke*. 1813.

KAZINCZY Ferenc, *Tövisek és virágok*. Széphalom, 1811.

KAZINCZY Ferenc, *Vitkovics Mihály barátomhoz*. Széphalom, 1811

Nagy-Várad Prédik. Szaklányi Sigmond a Magyar Merkúrba 1795, = Pandekták K 633/VI. 66a–69bm válogatta KAZINCZY Ferenc.

Kisszántói PETHE Ferenc, *Mathesis I*. Bétsben Ns. Haykul Antal' Nyomatószerivel, 1812.

KOVÁTS Mihály, *Chémia vagy természettitka. Gren Fridrik Albert Korlát doktor szerint magyarul. I-VI darab*. Budán, Landerer Anna betüivel 1807.

Magyar Kurir 1813. 41. május 21., 579-590.

Magyar Músa, szerk. SZACSVAY Sándor 1787. évf. 55. (júl. 11-iki) LV. sz.
<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/87347c63-0eb7-419f-a22c-2d559adc4a11/content>

PERECSÉNYI Nagy László, *Orithia magyar amazon története*. Po'sony, Pest, Landerer 1804.

PERECSÉNYI Nagy László, *Léta magyar vitéz, és Zamira pannoniai Kis-Aszszonynak a' földön és tengereken történt viszontagságai*. Pozsonyban és Pesten, Fűskúti Landerer Mihály' bötüivel és költségével, 1800.

Újhelyi Dayka Gábor' *Versei*. Öszveszede 's kiadta barátja KAZINCZY Ferenz. Pestem (sic!) Trattner Mátyásnál, 1813.

TÓTH Ferenc, *Helvétziai vallástételt követő túl a' Tiszai superintendenciában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva*. Győr, Özvegy Streibig Jósefné betüivel, 1812.

VÁLYI Nagy Ferenc, *Ódák Horátz' Mértékeinn. Írta Nagy Ferentz, Sáros Pataki H. Professor, s' a' Jénai Mineralógika Társaságnak betsületbéli Tagja*. Kassán, Ellinger János' betüivel, 1807.

WÁNDZA Mihály, *A' busongó Ámor. Egy hajlani édes andalmány' teremtménye. A' szép-nem kedvéért*. Pesten, Trattner Mátyás' Betüivel, 1806.

A' tisztbéli irás módjának saját szavai. Úgy mint: Hivatalbéli Levelezéseknek Tzimei, Hiteles Kiadások, Esküvéseknek Formáik, Némely Egyházi és Világi Tisztségek; nem külömben a' köz Dolgoknak Folytatásokban elő forduló ki Fejezések: Mellyek a' Magyar Nyelvnek közönséges fel vétele eránt, a ' közelebb múltt Ország Gyülésén tétetett Törvény Tzikkelye Végzésének, mennél elébb való tökéletes Teljesedésére, a' Tekintetes Pest, Pilis és Solt törvényessen egyesült Vármegyéknek Rendelésekből, azon Anyai Nyelven, készítettek. Pesten 1806-dik Esztendei Boldog Aszszony Havában.

Tisztí szótár mellyet T. N. Baranya Vármegyének kiküldetett Tagzatja T. N. Pest Vármegye által közlött Tisztbéli írásmódjának saját szavain felül, bővítés végett készített Pécssett 1806-dik Esztendőben, 1807.

2. Szakirodalom

A magyar nyelvújítás dokumentumai 1810-1830.,
<http://deba.unideb.hu/deba/nyelvujitas/index.php>

A magyar nyelvújítás antológiája / Balassa József bevezetőivel; összeáll. és az előszót írta FODOR Irén. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 1995.

AJKAY Alinka, „*Inkább magyarul.*” *Az 1808-as tübingeni pályázat és a magyar nyelv ügye*. Bp., Universitas Kiadó, 2018.

ANGYALOSI Gergely, *Az intertextualitás kalandja*. Helikon 1996/1-2, 3-9.

ANGYALOSI Gergely, *Roland Barthes, a semleges próféta*. Bp., Osiris Kiadó, 1996.

Bájjzenetek, régi ízek, Mondolat (SZÖCS István gondozásában.) Utunk évkönyv 1973, 193-225.

BÉCSY Ágnes, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Korona, 2001.

BAJZA József, *Kisfaludy Sándor és Nyelvújítás I.* Magyar Nyelvőr 1906/I., 11-17. és Uo., *Kisfaludy Sándor és a Nyelvújítás II.* Magyar Nyelvőr 1906/II., 79-88.

BALASSA József, *Bevezetés = Mondolat*, kiad. BALASSA József, Bp., Franklin Társulat, 1898. 5-26.

BALOGH Gergő, *A paródia mint az erőszak és a szeretet formája*, Alföld 2020/3. 31-41.

BARTHES, Roland, *A szöveg öröme. Irodalomelméleti írások* (Osiris könyvtár) 1996.

BÁN Imre, *Bevezetés. = Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában.* szerk. BÁN Imre-JULOW Viktor. Bp., Akadémiai Kiadó, 1964.

Báróczy Minden Munkáji. Újrakiadta Kazinczy Ferenc. Pesten, Trattner János Tamásnál, 1813-1814, nyolc kötetben.

Berzsenyi Dániel Levelezése, s.a.r. Főrizs Gergely. Bp., Editio Princeps Kiadó, 2014.

BÉKÉSI Emil, *Ki írta a Mondolatot?* Figyelő 1877/IV. 126-130.

BÉKÉSI Gábor – SVÁB Antal, *Kazinczy Zrínyi-centója.* Különlenyomat a Kazinczy Ferenc Társaság Széphalom című évkönyvének kötetéből, Sátoraljaújhely, 1997.

BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma.* Bp, 2004, 118.

BÍRÓ Ferenc, *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés.* 13. = *Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről.* szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Mónika. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 13-21. A dolgozatban BÍRÓ 2010a.

BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború.* Bp., Argumentum Kiadó, 2010. (BÍRÓ 2010b.)

BODROGI Ferenc Máté: *A nyelvújításról közönségesen.*

<https://videotorium.hu/hu/recordings/4260>

BODROGI Ferenc Máté: „*Forrni kell a bornak, ha valaha tiszta akar lenni*” *Nyelvművelés volt-e a „nyelv művelése” a nyelvújítás korában?* = *Magyar nyelvjárások XLIII.* szerk. HOFFMANN István, KIS Tamás, NYIRKOS István. Debrecen, Debreceni Egyetem 2005, 69-94.

BÓDI Katalin, *Látásgyakorlatok. Kontextusok Kazinczy Ferenc képzőművészeti tárgyú írásaihoz* (Irodalomtörténeti füzetek 184. szám). Bp., Reciti, 2021.

CAMPE, Joachim Heinrich, *Die Entdeckung von Amerika*, 1781-1782.

CZIFRA Mariann, *Ortológus és Neológus. Egy aszimmetrikus ellenfogalom lebontása.* IT, 2012/4, 469-488.

CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc és az Ortológusok. Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában.* Bp., Ráció Kiadó, 2013.

CZUCZOR Gergely - FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*. Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál, 1862.

CSER András, *A magyar nyelvtudomány történetének áttekintése a kezdetektől a 20. század elejéig*. = *Magyar nyelv*. szerk. KIEFER Ferenc, Bp., Akadémiai Kiadó, 2006. 481-512. Csetri 1974, 252.

CSETRI Lajos, *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfiziológiai alapjairól*. = *Irodalom és felvilágosodás*. szerk. SZAUDER József és TARNAI Andor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974. 229-280.

CSETRI Lajos, *Berzsenyi és a nyelvújítás. Dunaiság- Tiszaiság*. = Cs. L., *Nem sokaság hanem lélek*. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1986. 314-332.

CSETRI Lajos, *Berzsenyi irodalmi nézeteiről*. = Uo., *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar nyelvújítás korszakában*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.

CSETRI Lajos, *A magyar irodalmi nyelvújítás korának irodalomszemlélete*. = Uo., *Amathus. Válogatott tanulmányok I*. Bp., L'Harmattan, 2007, 67-71.

DÁVIDHÁZI Péter, *A végső birtokbavétel rituáléja felé: engesztelő áldozat, irodalmi kanonizáció és rejtett testvérharc a Kazinczy ünnepélyen*. = Uo., *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Bp., Akadémiai Kiadó, Universitas Kiadó, 2004, 265-282.

DEBRECZENI Attila, *A Tövis és virágok kötetkompozíciója és szöveghálója* = D. A., *Szöveghálót fon az estve*, Bp., Reciti, 2020, 307–339, 318.

DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*. Bp., Universitas Kiadó, 2009.

DIÓSADI Elekes György, *Dr. Szentgyörgyi József debreceni orvos (1765-1832) élete és orvosi levelei*. *Orvosok és gyógyszerészek lapja* 1937 májusától 1938 márciusáig.

DONCSE CZ Etelka, *Verseghy Ferenc és a tiszt szótárak*, 355-356. *ItK* 2019/3, 355-397.

FÁBIÁN Gábor, *Adatok Somogyi Gedeon életéről*. *Figyelő* 1876/I. 15-18.

Felelet a Mondolatra Pesten 1815. kiad. Balassa József, Bp., Franklin Társulat. Régi Magyar könyvtár szerk. Heinrich Gusztáv

FRIED István, *A Kazinczy-(ön) arckép átváltozásai*. *Széphalom*, 2013/23. 249-266.

FUCHS Anna, *Egy elfelejtett prózai kompozíció a 19. század elejéről. Wándza Mihály: A' búsongó Ámor*. *IT*, 2007/1. 91. 91-103.

GÁLDI László, *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1957, 299.

GENETTE, Gerard, *Transztextualitás*. Helikon 1996/1-2. 82-89.

GERGYE László, *Múzsák és Gráciák között. Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet.* Bp., Universitas, 1998.

GREGOR Ferenc, *Az angyalbőr és portya eredetének kérdése jelentéstörténeti és szlavisztikai adatok tükrében,* 286., Nyelvtudományi közlemények, 1977/1-2., 286-299.

GÖNCZY Mónika, *Az Özvegy és leánya szövegvilágai.* 87. *Studia Litteraria. Értékek kontextusa és kontextusok értéke 19. századi irodalmunkban.* Debrecen, 2000. 84-113.

GÖNCZY Mónika, „*Csillagokká repesztett szöveg...*” *Szövegközi közelítések a 19. század második felének magyar irodalmához.* Debreceni Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola. 2017, 9.

GYÖRGY Lajos, *Folnesics Alvinájának eredetije.* Magyar Nyelv, 1930/, 254-257.

GYÖRY Lajos, *A magyar regény előzményei, Harmadik, bef. közlemény.* 328-329. ItK, 1939/4. 325-337.

HABERMAS, Jürgen, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltásai. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban.* Bp., Osiris Kiadó, 1999.

HALMY Márta, *Szentgyörgyi József orvos levelei Kazinczy Ferenchez. = A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1991.* szerk. GAZDA László és MÓDY György, Debrecen 1993. 333-357.

HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Berzsenyi 1808-as kötetkompozíciója és a magyar költészeti hagyomány = Az ismeretlen klasszikus: Berzsenyi tanulmányok,* szerk. FÓRIZS Gergely, VADERNA Gábor, Bp., reciti, 2018, 31–55, 50.

HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében (Fáy András irodalomtörténeti helye),* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000, 82.

HENDE Fanni, *Hosidius Geta Medea-centója,* Studia Litteraria 2017/1-4. 98-110.

Idegen szavak és kifejezések szótára. szerk. BAKOS Ferenc Bp., Akadémia Kiadó 2005

JENNY, Laurent, *A forma stratégiája.* Helikon 1996/1-2, 23-50.

KÁLLAY Ferencz, *Könyvirálati szabályok, vagy is az Értekezés a 'Recenziók' természetéről.* 18. Tudományos Gyűjtemény 1837/5. 3-27.

KANYARÓ Ferenc, *Egy érdekes adat a Mondolatpörhöz.* Erdélyi Múzeum 1892/9. 563-564.

KARDOS Albert, *Egy tűnő író,* Magyar nyelvőr 1932/1-2. 28.

KAZINCZY Ferenc, *XIX. SZIGVART KLASTROMI TÖRTÉNETE.* Fordítódott Németből Magyarra BARTZAFALVI SZABÓ DÁVID ÁLTAL. Nyomatódott Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költséggel és betűivel 1787. – – – Két Darabban. Az első áll 627. a' második 720. oldalokból. Magyar Museum, 1789, második negyed. Pesten' Trattner Mátyás betűivel. 178-187.

Kazinczy Ferenc levelezése. Második kötet. 1790 - 1802. (s.a.r. Váczy János), Budapest, MTA (Kazinczy Ferenc Összes Művei), 1891.

Kazinczy Ferenc levelezése. Harmadik kötet. 1803-1805. (s.a.r. Váczy János), Budapest, MTA (Kazinczy Ferenc Összes Művei), 1892.

Kazinczy Ferenc levelezése. Hatodik kötet. 1808. Július 1.- 1809. Szeptember 30. (s.a.r. Váczy János), Budapest, MTA (Kazinczy Ferenc Összes Művei), 1895.

Kazinczy Ferenc levelezése. Tizenegyedik kötet. 1813. Augusztus 1.- 1814. Július 31. (s.a.r. Váczy János), Budapest, MTA (Kazinczy Ferenc Összes Művei), 1901.

Kazinczy Ferenc levelezése. Tizenkettedik kötet. 1814. Augusztus 1.- 1815. Június 30. (s.a.r. Váczy János), Budapest, MTA (Kazinczy Ferenc Összes Művei), 1902.

KAZINCZY Ferenc, *Levelezés. XXIV. kötet.* s.a.r. Orbán László. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.

KAZINCZY Ferenc, *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig.* s.a.r. BODROGI Ferenc Máté és BORBÉLY Szilárd, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 842.

KAZINCZY Ferenc, *Költemények II.,* s.a.r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018.

KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak.* s.a.r. Orbán László, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.

KAZINCZY Ferenc *Levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs központ kéziratárában. Katalógus.* Összeállította CZIFRA Mariann, Bp., Argumentum Kiadó, 2014.

KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete.* s.a.r. Orbán László, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.

KÉRI Katalin, „Nők csak mértékkel olvassanak...” Adalékok a hazai női olvasóközönség 18-19. századi formálódásának történetéhez. = Pedagógia, oktatás, könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére. szerk. Csóka-Jaksa Helga, Schmelcz-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont 2014. 319-342.

Kis János (1770-1846) szuperintendens irodalmi és tudományos levelezése. S.a.r. TÓTH Kálmán, Ludovika Egyetemi Kiadó, Bp., 2021.

KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon.* Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés, I., 1808–1818,* kiad. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas Kiadó, 2005.

KÖLCSEY Ferenc, *Nyelvtudományi munkák,* kiad. ONDER Csaba, Bp., Universitas Kiadó, 2021.

KÖLTSEY Ferencz, *Berzsényi Dániel' Versei. – Második megbővített kiadás, Pesten, Trattner János Tamásnál, 1816,* Tudományos Gyűjtemény, 1817/7, 96–105, 100.

KÖVECSES Zoltán, *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotext, Bp.

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Intertextualitás: létmód és/vagy funkció?* IT 1995/26, 495-518.

LACZHÁZI Gyula, *Kazinczy Ferenc Zrínyi-verse*. Irodalmi Magazin, 2019/4. 71-75.

LOTMAN, Juris, *Szöveg a szövegben. = Kultúra, szöveg, narráció. Orosz elméletirók tanulmányai*. szerk. KOVÁCS Árpád, V. GILBERT Edit. Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1994. 57-81.

MACZÁK Ibolya, *A kanonikus plágium. (Szövegalkotás barokk prédikációkban)* ItK, 2003/2-3. 261-276.

Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar Társaság. A Magyar Hírmondó íróinak költséggel, Alberti betűivel, 1795.

Magyar nyelvtörténeti szótár, I., szerk. SZARVAS Gábor, SIMONYI Zsigmond. kiad. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, 1890

MARMONTEL, Jean-François: *Eléments de littérature*, 5. kötet, 1787.

MARGÓCSY István, *Szigvárt apológiája. Barczafalvi Szabó Dávid és a nyelvújítás. = Uo., „...A férfikor nyarában...” Tanulmányok a XIX. és XX. század magyar irodalmából*. Pozsony, Kalligram, 2013, 110-129.

MARGÓCSY István, *A nyelv mint a nemzet közkinccse. = Uo., Színes tinták. Tanulmányok, esszék a magyar irodalom különböző arcairól és nézeteiről*. Bp., Kalligram, 2020. 73-91.

MARÓTHY Mátyás és NÁTLY József, *Új szellem, vagyis Újmagyarok útja Helikonra*. Szegeden, Nyomtat(tatott). Grün Orbán' betűivel. 1824.

NAGY Ágoston, *A 18. század második felében született pasquillus-irodalom értelmezési lehetőségeiről. = Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*, szerk. SZIJÁRTÓ M. István és SZÜCS Zoltán Gábor, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 192-223.

NAGY István, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Hatodik kötet. Pest, kiadja RÁTH Mór, 1860

NAGY Levente, *Időszerkezet és individuumszemlélet három 17. századi magyar eposzban (Szigeti Veszedelem, Kemény János emlékezete, Rákóczi-eposz)*. ItK, 2000/1-2. 197-223.

NÉMETH László: *Kisebbségben. = Uo., Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi kiadó, 1989. 408-482.

NYCZ, Ryszard, *Az intertextualitás és területei. Szövegek, műfajok, világok*. Helikon 1993/4. 533-551.

ONDER Csaba, *Ortológus és Neológus (avagy a Kritika-vita)*. = O.Cs, *Illetlen megjegyzések*. BP., Ráció 2009. 151-170.

ONDER Csaba, *Egy „paszkvillus” anatómiája. (Kazinczy Ferenc a Mondolat címlapján?) = Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*. szerk. GÖNCZY Mónika, DEBRECZENI Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010. 183-193.

ONDER Csaba, *Sárkány a sziklaüregben. Berzsenyi Dániel és a magyar nyelvújítás*. = *Az ismeretlen klasszikus. Berzsenyi-tanulmányok.*, szerk. FÓRIZS Gergely, VADERNA Gábor. Bp., Reciti, 2018. 57-96.

ONDER Csaba, *A szupernaturális és az igaz érzésű szűz: A magyar nyelvújítási harc gendertémáiból*. = O. Cs., *Festina lente. Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*. Eger, Líceum Kiadó, 2020. 65-97.

ONDER Csaba, *Mosoly és harag: Utánzás, követés, majmolás – Gyöngyössi János leckéztetése*. = O. Cs., *Festina lente. Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*. Eger, Líceum Kiadó, 2020. 11-23.

ONDER Csaba, *A legjobb szándékok. A nyelvújítási harc néhány vonásáról*. = *A nyelvújítás kora*. szerk. TÓTH Orsolya. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021. 35-50.

ONDER Csaba, *Mondolat = KÖLCSEY Ferenc Nyelvtudományi munkák*. kiad. ONDER Csaba, Bp., Universitas Kiadó, 2021. 1081-1191.

P. VÁSÁRHELYI Judit, *A 17. századi centoköltészetünk*. = *Tarnai Andor-émlékkönyv*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor. Bp., Universitas, 1996. 307-315.

PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Dictionarium Latino-Hungaricum, succum & medullam purioris Latinitatis, ejusque genuznam in Lingvam Hungaricam conversionem, ad mentem & sensum proprium scriptorum Classicorum, exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus coactum. Leutschoviae. 1708*

Pennaháborúk (Nyelvi és irodalmi viták (1781-1826)), gond. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó 1990.

PAPP Sándor, *A nyelvújítás és a kémia*, Széphalom 2009. 19., 273-283.

RADNÓTI Sándor, *Jöjj és láss! A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következmények*. Bp., Atlantisz, 2010.

Révai Nagy Lexikona, XII. k., Bp., Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, 1915.

RÓBERT Zsófia, *Az 1790-91-i országgyűlés pasquillus irodalmához*. = *Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok.*, szerk. SZAUDER József, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1974. 781-822.

RUBINYI Mózes, *A Mondolatról és nyelvújításunk egy elhanyagolt forrásáról*. Magyar nyelvőr 1903/1, 1-12.

- SEBŐ József, *Veszprém az irodalomban. Veszprémi Szemle könyvek 14.* Veszprém, 2022.
- SIMAI Ödön, *Folnesics Lajos Alvinája II.* Magyar Nyelvőr, 1912/VI., 265-274.
- SOMOGYI Gedeon *Értekezés a magyar verselés módjáról és fordításokról (T. Petronius Arbiter verseinek fordításával együtt.)* Veszprém, 1819.
- STEINER Zsigmond, *Adatok a magyar nyelvújítás történetéhez. Bartzafalvi Szabó Dávid: Szigvárt' Klastromi Története. 1787., Magyar Nyelvőr, I/1. 1872, 45-48.*
- STEINER Zsigmond, *Adatok a magyar nyelvújítás történetéhez. Bartzafalvi Szabó Dávid: Szigvárt' Klastromi Története. 1787., Magyar Nyelvőr, I/2. 1872, 94-99.*
- S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. század magyar irodalomtörténeti gondolkodásában.* Bp., Balassi Kiadó, 2005.
- SZAJBÉLY Mihály, *Előszó és ajánlás: Regény és közönsége a 18. század második felében,* It, 1985/3, 543–564.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond,* Bp., 1989.
- SZILÁGYI Márton, *Kegyelem és erőszak (Fazekas Mihály Lúdas Matyija)* Alföld 2002/7, 41-57.
- SZILY Kálmán, *Szentgyörgyi Mondolata.* ITK 1899/2, 230-234.
- SZILY Kálmán, *Gúnyirat a nyelvújítók ellen 1795-ből.* ItK 1901/2, 182-188.
- SZILY Kálmán, *Nyelvtörténeti adatok 35., Magyar nyelv 1911/1, 30-36.*
- SZOLNOKI Anna: *Czifra Mariann: Kazinczy Ferenc és az ortológusok – Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában.* BUKSz 2014/3. 277-279.
- SZOLNOKI Anna, „*De meg fogom nevezni, mint Szaklányit*” *A Mondolat és a Hunyadi-Szaklányi-levél összefüggései = Kéziratosság és nyomtatott kultúra a régiségben. Fiatalok konferenciája 2020.* szerk. KOVÁCS Annamária, MOLNÁR Annamária, VIRÁG Csilla, VITKAI Nóra, VRABÉLY Márk, Bp., Reciti 2021. 255-271.
- TAKÁTS József, *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett.* ItK, 2001/3-4. 316-324.
- TAKÁTS Sándor, *A Mondolat és a Felelet hatása. Második és befejező közlemény.* Katolikus Szemle 1891/3, 364-388.
- TAKÁTS Sándor, *A Mondolat és a Felelet hatása. Második és befejező közlemény.* Katolikus Szemle 1891/3, 364-388.
- TARJÁNYI Eszter, *Arany János és a parodisztikus hagyomány.* Bp., Universitas Kiadó, EditioPrinceps Kiadó, 2013.
- TARNAI Andor, *A paródia a XVI-XVIII. századi Magyarországon.* ItK, 1990/4. 444-469.

TARNAI Andor, A neolatin költészet és dráma alkonya Európában. ItK, 1997/5-6. 457-469.

Téténynek Ékessége melyet versekbe foglal Dugonics András S most az eredeti kézirat szerint nyomtatásban kibocsájt BARÓTI Dezső. Szegeden a Magyar tudományos Akadémia segítségével kinyomtatta a Dugonics Társaság, 1941.

THIENEMANN Tivadar, *Német és magyar nyelvújító törekvések – Német philológiai dolgozatok I.* Pfeifer Ferdinánd könyvkereskedése, Budapest, 1912.

TOLCSVAI NAGY Gábor, *A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános szakasza.* 41. = *A magyar irodalom története II. 1800-1919.*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András, Bp., Gondolat Kiadó, 2007. 40-57.

TOLDY Ferenc, *A nyelvújítási harc – Kazinczy Ferenc. Az üldözés stádiuma* 198. = Uo., *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebb időktől a jelen korig.* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 196-199.

TOLNAI Vilmos, *A nyelvújítás, a nyelvújítás elmélete és története.* Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1929.

TOLNAI Vilmos, *Bartafalvi Szabó Dávid szógyártásának első bírálata.* Magyar Nyelvőr, 1899/5. 210-212.

TÓTH Árpád, Johann Gottfried Pnixner rézmetsző német evangélikus polgári háttere. = *Térképtörténeti Közlemények I.*, szerk. PÁSZTI László, Bp., OSzK, 2016. 73-90.

TÓTH Kálmán, *A Kultsár-Prónay-féle pályatétel.* ItK, 2007/1-3. 147-169.

VADÁSZ Sándor, Franciaország. = *19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok.* szerk. VADÁSZ Sándor. Bp., Osiris Kiadó, 2020. 74-129.

VADERNA Gábor, *Language, Media and Politics in the Hungarian Kingdom between 1770-1820.* = *Media and Literature in Multilingual Hungary 1770–1820.* szerk. DÓBÉK Ágnes, MÉSZÁROS Gábor és VADERNA Gábor, Reciti Konferenciakötetek 3. Bp., Reciti, 2019. 9-17.

VARGA Imre, *A nemesi verses pasquillus (Szentpáli Ferenc).* ItK, 1963/3. 287-302.

VÁCZY János, *Bevezetés. V-XXXIII.* = *Kazinczy Ferenc levelezése. Tizenegyedik kötet. 1813. Augusztus 1.- 1814. Július 31.* (s.a.r. Váczy János), Budapest, MTA (Kazinczy Ferenc Összes Művei), 1901.

VÁCZY János, *A Mondolat keletkezéséről.* ItK 1891/3, 264-274.

VÁCZY János, *Bevezetés = Kazinczy Ferenc levelezése. Tizenegyedik kötet.* (s.a.r. Váczy János), Bp., MTA, 1901. I-XXXIII.

Vályi Nagy Ferenc Ódák Horátz' Mértékeinn. Írta NAGY FERENTZ, Sáros Pataki H. Professor, s' a' Jénai Mineralógika Társaságnak betsületbéli Tagja. Kassán, Ellinger János' betüivel. 1807.

Veszprém megye irodalmi hagyományai, szerk. HARMATH István KATSÁNYI Sándor, Megyei Könyvtár Veszprém, 1969.

VERESS D. CSABA, *Tótvázsony múltja és jelene*. Veszprém, Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet RT. 1994.

WELLEK, René – WARREN, Austin: *Az irodalom elmélete*. Bp., Osiris Kiadó, 2006.

WOLFRAM Ervin, *Az anyanyelv viszonya a természettudományokhoz*. Magyar Nyelv 1980/3. 304-308.

Z., *A' Mondolatnak, 's rá való Feleletnek Megítéltetése*. Tudományos Gyűjtemény 1817/6, 97-107.

A Magyar Nemzeti Múzeum Irattára

<https://mnm.hu/hu/gyujtemenyek/central-database/magyar-nemzeti-muzeum-irattara>

VII. Függelék

1. I. Leipziger Literatur-Zeitung, 18. 1814. január 21. 143–144.⁸⁹⁹

Mondolat. Dicshalom. 1813. (Dicshalom 1813.) 102 oldal, zsebfarmátumú. Címmetszettel. (A „Dicshalom” meghatározott szándékkal bíró kitalált név).

Az 1811-ben Széphalmon megjelent *Tövissek és Virágok* (amelyről a Leipziger Literaturzeitung 1811 áprilisában, a 49. számban közölt kritikát) érdemes szerzője), aki az első magyar költők egyike, sok ellenséget szerzett magának honfitársai között szellemes epigrammáival.

A szóban forgó gúnyiratot egy Veszprém vármegyei esküdt, egy református lelkész fia állította össze, – jelen írás szerzője néven is tudná nevezni, ám nem akarja napvilágra hozni a nevet, még ha az illető meg is érdemelné. A *Mondolat* cím újonnan kovácsolt szó, az alak azonban helytelen, mert nincs olyan szótő, hogy *mondol*. A szerző szándékosan választotta ezt a helytelen szóalakot, hogy az új szavak képzését már a címben nevetségessé tegye. *Dicshalom* mint kiadási hely részben *Széphalommal* áll gúnyos ellentétben, részben pedig a satirikus (s’il en est) címmetszetre utal. A címmetszet a *Tövissek és Virágok* költőjét számárháton lovagolva ábrázolja, homlokán koszorúval, feje tetején pillangóval, ölében azzal a lanttal, amely felett a pillangó a költő egy versgyűjteményének címlapján lebeg, a nyeregben egy kobozzal (utalás a költő magyar szonettjeire), bal kezében, amely a kantárt tartja, egy triangulummal, és így lovagol a magasba, ahol a dicsőség temploma (Dicshalom) ragyog. A képen egy pegazus és egy satír is látható.

Az írás cento, olyan szöveghelyekből összeállítva, amelyek a *Tövissek* szerzőjének munkáiból származnak. A benne szereplő szavak (a régiek, a jelenleg is használatban lévők és az újonnan képzettek egyaránt) és nyelvi fordulatok (a helyesek éppúgy, mint azok, amelyeket hibásaknak tartanak) úgy lettek összeszöve mindenfajta válogatás, értelem és bármilyen egyéb szándék nélkül, mintha az érdemes író szolgálai követése lett volna a cél. Hát így épül fel a *Mondolat*. Végül az arisztophaneszi békák szólalnak meg: *Brekeke, Brekeke*, és így tovább. Az 51. oldaltól a 102. oldalig az újonnan kovácsolt magyar szavak lajstroma áll, ahová a gúnyirat szerzője a Pataki [Barczafalvi] Szabó Dávid és Pethe Ferenc által kitalált nevetséges szavakat

---

⁸⁹⁹ https://zs.thulb.uni-jena.de/rsc/viewer/jportal_derivate_00242046/THULB_129919624_1814_LLZ_018_18140121_0004.tif?logicalDiv=jportal_jparticle_00419091 – kiemelések az eredetiben. A fordítások lektorálását ezúton is köszönöm Dr. Pálfy Eszternek.

is felvette, mint amilyen például a költőre használt Képzelmész, így figurázva ki ezeket a szerzőket is.

Ez a paszkvillus minden bizonnyal nem örvendeztette meg a költőt, midőn kezébe kapta (mesélik, hogy a gúnyirat szerzője volt olyan pimasz, hogy a szerzőnek átvételi elismervény ellenében postázott egy példányt); de amennyire írásaiból ismerjük, úgy hisszük, hogy filozofikus nyugalmából ez sem tudta kizökkenteni. És valóban, tekinthet úgy a paszkvillusra, mintha egy iskolás fiú szamarat festene, és az ő nevét írná fölé. Előfordul az ilyesmi más tiszteletre méltó férfiakkal is. A Szatmár vármegyei viceispán és a magyar országgyűlés szatmári küldöttje az 1811-es magyar országgyűlésen szintén látta, amint egy nyomorult paszkvillusban *szamárnak* titulálták, a magyarok között mégis mindenki tudja, hogy minden tekintetben tiszteletre méltó férfi. És végső soron ugyan mit vesztett költőnk ezzel a gúnyirattal? Nem kitüntetés inkább, hogy rá is illik a mondás: *Huic uni multos Marios inesse?*

Hogy a költő Töviseivel darázsfészekbe fog nyúlni, attól már a kötet megjelenésekor is féltünk, de azt sosem hittük volna, hogy ilyen kicsinyes és otromba módon állnak majd bosszút rajta. Ám attól nem félünk, hogy költőnket a békabrekegés elrettenti, és semmi esetre sincs szükség arra, hogy odakiáltsuk neki: *tu contra audientior ito!*

2. II. Ergänzungsblätter zur Allgemeinen Literatur-Zeitung, 1816. április 308–311.⁹⁰⁰

I. Veszprém: *Mondolat. Sok bővitményekkel, és egy (egy) kiegészített újj (uj)-Szótárral együtt. Dicshalom.* 1813. XIV. és 102. oldal kl. 8.

2. Pest, Trattnernél: *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon Urnak „Mondolat. Sok bővitményekkel, és egy kiegészített új Szótárral együtt. Dicshalom (azaz Weszprém) 1813.” című Pasquilusára.* (Válasz a *Mondolatra*, a néhai „Bohógyi Gedeon „*Mondolat Dichalom Weszprim 1813*” című paszkvillusára.) 1815. XVI. és 94 oldal, kl. 8.

Az irodalmi paszkvillusok sajnos a magyar irodalomban is elharapóztak. A *Mondolat* az egyik első magyar író, a klasszikus költő és filológus Kazinczy Ferenc ellen irányul, és éppolyan igazságtalan, mint amilyen durva. A rá adott csípős és szellemes válasz nem a megtámadott és nemeslelkű tudóstól származik, hanem két másik kiváló magyar írótól, *Szemerétől* és *Kölcseytől*, akiknek a neve ugyan nem szerepel a címlapon, de akik, mivel meg vannak győződve az ügy igazáról és helyességéről, a közönség köreiből szerzőként hivatkoznak önmagukra.

Kazinczy részben megérdemelt dicsősége okán, részben frappáns és tetszetős epigrammáinak, a *Tövisek és Virágoknak* (*Széphalom* 1811) köszönhetően vonzotta magához az irigyeket, illetve sok ellenséget szerzett nem éppen hízelgő, de igazságos recenziójával is, amelyet a *Himfy' Szerelmeiről* írt. Sok honfitársa ellenszenvét már a vallás is megalapozta, amelybe született – a református hitvallás –, dacára annak, hogy – őszintén megvallva – a katolikusok közt több igaz baráttra lelt, mint hitsorsosai között. „*Hát b – a' lelkét, az a Kalvinista lesz Dictátor Köztünk?*” kérdezte egyszer egy egyébként nagyon tudós és felvilágosult író egy férfitől, aki fekete talárt viselt... Így nyert meg magának Kazinczy néhány irigye és ellensége egy fiatal férfit, (egy református prédikátor fiát, egy érdemes református vezető sógorát), *Somogyi Gedeont*, akinek a neve mindenütt ismertté vált, hogy megszerkessze a *Mondolat* című gyalázatos paszkvillust, amelynek megjelenése minden nemes gondolkodású, a tudomány és az igazság iránt lelkesedő magyart felháborodással töltött el. A művet Veszprémbe nyomtatták, és egy katolikus pap, aki egyúttal író is volt, odáig alacsonyodott le, hogy a kálvinisták paszkvillusának nemcsak a korrektúrájáról gondoskodott, de a nyomtatott példányok terjesztéséről is. Mivel úgy hitték, hogy a nagy költők és filológusok, akikre joggal lehetnek büszkéek a magyarok, leginkább a neologizmusaik miatt támadhatók, a paszkvillus ezeknek a

---

⁹⁰⁰ https://zs.thulb.uni-jena.de/rsc/viewer/jportal_derivate_00189781/ALZ_1816_Bd04_ErgBl_0159.TIF - kiemelések az eredetiben.

nevetségessé tételére törekszik. Ezért már a maga *Mondolat* cím is egy nevetségés, újonnan kovácsolt szó. Beszédet (Rede) kellene jelentenie, erre azonban nem alkalmas, mert nincs olyan szótó, hogy *mondol*. A kiadási helyként megjelölt települést, *Dicsalmot* a *Széphalom* mintájára képezték. A költő sok ellensége, akik egyébként fekete ruhában járnak, *D* helyett *P*-vel ejtik ki a nevet, hogy így a szó obszcén jelentést kapjon. Mivel a gúny és a káröröm könnyen nevetségessé teszi a legtiszteletreméltóbb személyt is, nem csoda, hogy a címmetszet nevetségessé téve ábrázolja a költőt, amint többféle attribútum kíséretében *szamáron* lovagol a dicsőség temploma felé.

A *Mondolat*, amely egy ajánlásból, egy előbeszédből és egy beszédből áll (*s'il en est!*), műfaját tekintve *Cento*, amelyet a költő írásaiból állítottak össze. Szavai (a régiek, a jelenleg is használatban lévők és az újak) és nyelvi fordulatai (a helyesek éppúgy, mint azok, amelyeket néhányan hibásaknak tartanak) mindenfajta válogatás és értelem nélkül lettek összeszöve, és összekapcsolva a Somogyi úr és társai által újonnan kovácsolt szavakkal és nevetségés fordulatokkal – semmilyen más szándékkal, mint hogy a költőt utánozzák, és nevetségessé tegyék őt a tudatlanok és kárörvendők előtt. Az 51. oldaltól a 102. oldalig az újonnan kovácsolt szavakból összeállított szótár áll. Ezt a szótárt tulajdonképpen, legalábbis részben, a debreceni Szentgyörgyi úr készítette el még sokkal korábban, *Szabó Dávid* és mások munkáiból, de semmiképp se ilyen célból; csak hogy a szótár Somogyi úr kezébe került, aki másokkal együtt kibővítette, és *Szent Györgyi* tudta nélkül, annak legnagyobb meglepetésére és jogos felháborodására kinyomtatta. Mivel pedig ez a szótár valóban sok, *Szabó Dávid* és mások által a nyelvtan és a magyar nyelv géniusza ellenében összekovácsolt nevetségés szót tartalmaz példának okáért a *Költőre* használt *Képzelmész* kifejezést, Somogyi úr kihasználja a lehetőséget, hogy *Kazinczy* kárára mulasson. A listán azonban szerepel sok olyan új szó is, amelyek elismerésre méltók, mint például a *Kecs*, az *ásványesméretseg*, a *dörgö*, az *iktatás*, a *rény*, a *vízépités* és a többi. Egy még fejlődésben lévő nyelv nem lehet meg neologizmusok nélkül. Ha Cicero megtehetette, hogy új szavakat hozzon létre, és a németek is ezt teszik a mai napig, akkor a magyarok miért ne járhatnának el ugyanígy?? Egyedül az a lényeg, hogy az új szavak képzésénél ne vétsünk a nyelvtani szabályok és a magyar nyelv géniusza ellen, márpedig ezt *Kazinczy*, aki a magyar nyelvet filozófiai szempontból is tanulmányozta, alighanem tekintetbe veszi. Az egykor szokásos lezárás helyett (*Et haec omnia in Gloriam Dei et Laudem B. Virginis*) a *Mondolat* legvégén az arisztophaneszi békalárma áll: *Brekeke! Brekeke!! Brekeke!!! Koáx!* – A derék *Kazinczy* bizonyára nem fogadta örömmel ezt a szamárságot [Eselweihrauch], filozofikus nyugalomból azonban nem mozdította ki. Mindenki arra számított, hogy *Kazinczy* elkeseredetten fog válaszolni, és megadja a kárörvendőknek a tudós csetepaté színjátékát. De

nem így történt. Hallgatott, jogosan. A pocsék paszkvillus nem árthatott neki annál többet, mintha egy iskolás fiú szamarat festett volna, és Kazinczy nevét írta volna alá. A figyelemre méltó magyar írók, *Szemere* és *Kölcsey* ellenben úgy vélték, hogy ezt a szemtelenséget nem hagyhatják megbosszulatlanul, és megírták a választ a *Mondolatra*. *Kazinczy* ebben a legcsekélyebb mértékben sem vett részt – sem közreműködésével, sem tanácsokkal nem segítette a szerzőket. A szerzők akarata ellenére *Somogyi* helyett *Bóhogyi* került a címbe, és a *néhai* szócska. A több darabból álló válasz elmés stílusban íródott, az pedig nehezen elképzelhető, hogy *Somogyitól* a jövőben egy újabb *Mondolat* papírra vetését kívánnák meg.

A mottó a következő:

Tandem sua Poena Nocentem

Infequitur passusque fapit tum denique stultus.

Az előbeszédben az alulírott *Kölcsey Ferenc Somogyi* úr életéből mesél el részleteket. Ebből megtudhatjuk, hogy *Somogyit* már fiatalkorában, a református *Pápai* Kollégium tanulójaként vonzották a paszkvillusok és az utánzással való gúnyolása, és hogy emiatt a tanárok és az iskolai előljárók annyira meggyűlöltek, hogy elhatározták, kizárják a kollégiumból – amit végül az egyik tanára mégis megakadályozott, mert megsajnálta. Az is kiderül, hogy *Dr. Szent Györgyi* 1809-ben keletkezett, a szerencsétlen neologizmusokról szóló kis írását *Veszprémben* kibővítették, és átadták *Somogyi* úr számára, hogy dolgozza egybe. Ezt követően két levél szerepel, amelyeket egy nyugalmazott őrnagy írt *Somogyinak*, 1814. július 18-ra datálva, *Pécelről*. Ezeket *Szemere Pál* írta, durva katonás hangnemben. A tiszt alaposan megmossa *Somogyi* fejét. Az egyenesen nyers stílusú őrnagy a levél végén (5. o.) így ír: „*Megvívni? én te veled? Katona Sicariussal? Nem Öcsém, tégedet csak Korbácsolni Kellene.*” Ezt követi a fiatal özvegy *Zafyr Czenczi* naiv levele a *Mondolat* szerzőjéhez. Ezután: *A' Busongó Amor, egy hajlani édes Andalmány Teremténye Bóhogyi Gedeonhoz, Pécelből, Szemerétől* – nagyon mulatságos, különösen ott, ahol elkezdődik a *Mondolat* szerzőjének beszélgetése a számmal és a szatírral. Ezután a debreceni grammatika egyik szerzőjének levele olvasható, amelyet a debreceniek minden bizonnyal sértőnek fognak találni. Majd egy komikus költői episztola következik, amelyet a versifikátor *Hőgyészi Máté* írt *Bohogyi Gedeonnak*. Továbbá egy szintén *Bohogyinak* címzett levél, 1814. július 28.-i, *péceli* keltezéssel, otromba dunántúli dialektusban. Zárásként komikus-szatirikus versek szerepelnek, a következő feliratokkal: *A' lepe a' Mondolatos feje felett; a' Satyrus a' Mondolat Írójához; a' Szamór a' Mondolat Írójához; a' Magyar Pegasus a' Mondolat Írója ellen; a' Lant*. A költeményekhez fűzött

megjegyzésekben is sok szellemesség van. *A' Satyrus stb.* című versben nem fordul elő más magánhangzó, mint az *e*. Ilyen verseket írni magyarul könnyebb, mint más nyelveken, mert a magyarban az *e* nagyon gyakran előfordul. *Varjas* professzor *Debrecenben* 1777-ben kiadott egy hosszú magyar nyelvű költeményt, amelyben kizárólag *e* magánhangzó szerepel. Ezek a versek, amelyeknek megírását mintegy *difficiles mugasnak* lehet nevezni, igen elégikus tónusúak.

Kár, hogy *Mondolatra* írt válasz hibásabban lett kinyomtatva, mint a *Mondolat*.

3. A *Mondolat* disszertációban közölt változatról

A *Mondolat* szövegének elemzésében a dolgozat az 1813-ban megjelent, eredeti kiadás szövegére hivatkozik, megtartva a központosítást, a tipográfiát (dőlt betűs részek), a peritextusokat és a lábjegyzeteket, amelyek eredendően minden hivatkozott szövegrész oldalán, azaz a lap alján helyezkedtek el (olykor több oldalon keresztül folytatva). Az elemzés ebben a formában sajnos a forrásmegjelölések miatt nem tudja őket szintén lábjegyzetben közölni – helyette a folyó szövegbe való beillesztést választottam, a következőképpen: minden új oldalon kezdődő szövegrész új bekezdésbe került, az oldalszámok pedig szögletes zárójelbe. A lábjegyzetek jelölése így a folyó szöveg része maradt, a *Mondolat* lábjegyzeteinek szövege pedig az aktuális, hivatkozott szövegrészt tartalmazó oldal aljára került.⁹⁰¹ Saját forrásazonosításaimat pedig úgy állítottam össze, hogy egyrészt az átvett szövegrész egészét bemásoltam a saját lábjegyzeteimbe, majd utána az idézett műből való szövegrészlet szerepel, végül a szerző és a mű címe, a hivatkozott oldalszám, illetve a költeményeknél a verscímekek kaptak helyet.

Az előtanulmány-szöveg sorrendjének megválasztásakor a hasonló témájú PhD-dolgozatok „műfaji hagyományát” vettem figyelembe, ahol mű – általában – a függelékbe kerül. Azonban a *Mondolat* elemzése közben egyre inkább világossá vált számomra: a gúnyirat szöveghálója és az abban megmozgatott forrásanyag papír alapú közlése csak olyan kompromisszumok árán lehetséges, amely egyrészt az említett szövegháléhoz való hozzáférést korlátozza, hiszen a kapcsolódási pontokat kizárólag a lábjegyzeteken keresztül képes ábrázolni – mint ahogy az dolgozatban is történt. Másrészt jegyzetapparátus mennyisége az olvasó számára is terhet jelent, jelentősen megnehezíti a befogadást, értelmezést.

A közölt változatról, illetve a lábjegyzetek mennyiségéből is egyértelműen látszik, hogy a *Mondolat* tudományos alapú, az intertextuális elemzést is bemutatni, illetve vizualizálni képes szövegközlésének gyakorlatorientáltabb kiadása egy esetleges digitális kiadás lehet, amelyben az idézett szövegrész mellé szövegdobozként az átvétel helyét és a forrásmű eredeti

---

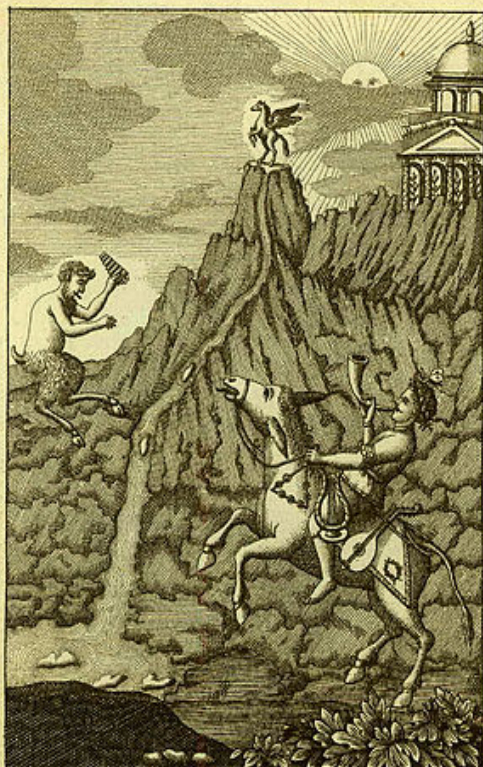
⁹⁰¹ pl: „egész- (20) szen idegen Ötletre némi némü behatásom vagyon, magamban érezelvén: kívántam ezen őszinte MONDOLATOT f) készíteni, mellynek tárgya: a' Magyar Nyelv Kimiveltetésének szükséges, és kerülhetetlen volta. Nehogy pedig valaki állíttományomnak lehattét kétbe vonnya; vagy hogy én ezzel valakinek szeme' eleibe kék gözt akarnék tsinálni, ál-

f) Haljuk tsak! mit igér erről egy magyaritván Hazafi: „Lesznek – úgymond - abban a' *Mondolatban* sok régi Magyar Irolatokból, és újj Verseletekből, és a' dologhoz illő felhordolatok, liliomlag, és ró'salag leirásokkal való virágositmányok. Tsupántsak a' természetes szókkal élek abban, elkerülüm pedig a' természetlen szókat, vagy a' természet-nélkül való mondásokat. Nem sokat ért ebben a' Tótlag – és Németleg ember.” *Mondolat* 1813, 19-20.

szövegrészletét is lehet közölni, amely nem csak a gúnyirat olvasását könnyítené meg, hanem az átvételek helyeit is vizuálisabbá teheti.⁹⁰²

---

⁹⁰² Magyarországon jelenleg ilyen digitális kritikai kiadások a Digiphil weboldalán érhetők el: <https://digiphil.hu/kiadasok/>

*A' bölts APOLLÓ' függve-hevert ezüst
Lantjára kezd egy Isteni bájoló
Erő patakkal folyni, 's Pannon'
Énekeit heve lelkesíti.
Örül Hazám – már láttya Te benned a'
Bódog Jövendőt! Nagy.*

MONDOLAT.

SOK BŐVITMÉNYEKKEL,
ÉS EGGY
KIEGÉSZÍTETT ÚJJ-SZÓTÁRRAL
EGGYÜTT.

Angyalbőrbe kötve, egyy Tünet - forint.

DICSHALOM.

1813.

*A' bölts Apolló' függve-hevert ezüst
Lantjára kezd egy Isteni bájoló
Erő patakkal folyni, 's Pannon'
Énekeit heve lelkesíti.
Örül Hazám – már láttya Te benned a'
Bódog Jövendőt!
Nagy⁹⁰³*

⁹⁰³ Az idézet Vályi Nagy Ferenc *Oda. Jó'sefhez, Ö Királyi Fő Hertzegségéhez; Magyar Ország Palatínusához 1806.dikkbann. XVII. Mérték.* című verséből származik: „A' bölts Apolló függve hevert ezüst // Lantjára kezd egy Isteni bájoló // Erő patakkal folyni, 's Pannon' // Énekes'it heve lelkesíti. // Örül Hazám – már látta te benned e' // Bódog Jövendőt, ...” = Uo., Ódák Horátz' Mértékeinn. Írta Nagy Ferentz, Sáros Pataki H. Professor, s' a' Jénai Mineralógika Társaságnak betsületbéli Tagja. Kassán, Ellinger János' betüivel. 1807. 216. 45-60. sor közepéig.

MONDOLAT^{904,905}

SOK BÖVITMÉNYEKKEL ÉS EGGY ÚJJ-SZÓTÁRRAL EGGYÜTT.

Angyalbőrbe kötve egy Tünet⁹⁰⁶-forint.

DICSHALOM 1813.

Szent Adrastéa mérj bosszút ez otromba

beszédért!⁹⁰⁷

Töv és Vir.

ZAFYR CZENCZINEK,
KEDVES COUSINÉMNEK,
MIVELTT LELKŰ ONKELEM⁹⁰⁸
JÓ LEÁNYÁNAK.

hálás buzgalommal tulajdonolja⁹⁰⁹

a' KIADÓ.

---

⁹⁰⁴ Mondolat – „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI Szabó Dávid: *Szigvart' klastromi története*. Fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabo Dávid által. Posonyban Fűskúti Landerer Mihály' költségével 's betüivel., 1787. Első szakasz 682., Második szakasz 726. A továbbiakban: BARCZAFALVI 1787 I., második szakasz: BARCZAFALVI 1787 II.,

⁹⁰⁵ A dőlt betű mind a törzsövegben, mind a lábjegyzetekben az eredeti kiemelést jelenti, ezt a továbbiakban külön nem jelzem.

⁹⁰⁶ Tünet – A' dolognak jelentése és jelenlése, a' *menynyiben* a' körültre létlő dolgokat megilleli, [...] maga pedig a' megillelő jelenet és jelenlet, *Tünetnek* és *Tünletnek* (adfcens apparatus quid, illud actu simplici, hoc diutius, – Phoenomenum) [...] neveztetik. BARCZAFALVI 1792, 12-13. vö. „Tünet phaenomenum. I. Párizpp.” KOVÁTS Mihály: *Chémia vagy természettitka*. Gren Fridrik Albert Korlát doktor szerint magyarul. I-VI darab. Budán, Landerer Anna betüivel 1807. I. 174. A továbbiakban: I. kötet: KOVÁTS 1807 I., II. k.: KOVÁTS 1807 II., III. k.: KOVÁTS 1807 III., IV. k.: KOVÁTS 1807 IV.

⁹⁰⁷ Szent Adrastéa mérj bosszút ez otromba // beszédért! – „Szent Adrastea, mérj bosszút ez otromba // beszédért! – KAZINCZY Ferenc: *A nehéznyelvű*. = Uo., *Tövisék és virágok*. Széphalom, 1811. 4. A továbbiakban KAZINCZY 1811.

⁹⁰⁸ KEDVES COUSINÉMNEK, MIVELTT LELKŰ ONKELEM – „...Palágyi Kárner László Úr, mívelt-lekű férje kedves cousinemnek Honorátának...” KAZINCZY Ferenc: *Dayka' élete*, XL. = *Újhelyi Dayka Gábor' Versei*. Öszveszede 's kiadta barátja KAZINCZY Ferenz. Pestem Trattner Mátyásnál, 1813. Továbbiakban: DAYKA 1813.

⁹⁰⁹ tulajdonolja – „Úgy van, Ö tsak az előpillantat' hajnalit tulajdonolja idvezletül” WÁNDZA Mihály: A' busongó Ámor. Egy hajlani édes andalmány' teremtménnye. A' szép-nem kedvéért. Pesten, Trattner Mátyás' Bettüivel, 1806, 101. A továbbiakban: WÁNDZA 1806.

ÉDES ANGYALNÉM!⁹¹⁰

MONDOLATOMAT,⁹¹¹ melyet a Közöny-újságok⁹¹² olly magosra ditsértek fel,⁹¹³ 's a' miről köztünk is volt már a beszélgetés beszédje,⁹¹⁴ a' minapság⁹¹⁵ eligért szóm⁹¹⁶ szerent imé Szépnéségednek⁹¹⁷ felajánlom külmiképségét⁹¹⁸ olly idomra⁹¹⁹ szabván hogy dolgozáserszénykédbé⁹²⁰ is belé illjen. Kellemid, mellyeket kikészítéstül kaptál,⁹²¹ hiszelékennyé⁹²² tesznek hogy előtted koránt sem úgy nézek ki, mint ha feltétemnek személytzim⁹²³, vagy sajátkeresés⁹²⁴ lett volna rugástolla.⁹²⁵ Óh nem ! nem vagyok olly pulyátska⁹²⁶ – nem akarok nyelvemmel tő'sér-

[VI] kedni. Önn' ékeidnek, ritka keceseidnek emléke ez ; Cyané szinet fellyülhaladt szép szemeid' kegyeletjének⁹²⁷ – 's ha szabadna neveznem (de megengedj, ha ojkor-ojkor nem birok Fantáziám' fogja lenni⁹²⁸ Madonnámnak szentelve. – Ha a' viszontvizitek⁹²⁹ unalma közül

⁹¹⁰ Angyalné – „Az Angyalné! a' Tisztáné!” FOLNESICS János Lajos: Alvina. Pestenn, 1807, 152. A továbbiakban: FOLNESICS 1807.

⁹¹¹ MONDOLATOMAT – „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., vö. Uo., 1787 II., 726.

⁹¹² Közöny-újságok – „azon Érdemnek meg-külömböztetésére, sött Imadására, amellyet a' Közönyújságok oly felségesnek kürtöltek ki.” FOLNESICS 1807, 71.

⁹¹³ magosra ditsértek fel – „a' Khinabéliek' Boldogját megdicsértem és egy hihetetlen Magosra dicsértem azt fel.” FOLNESICS 1807, 167.

⁹¹⁴ beszélgetés beszédje – „Júlia el-beszélte, hogy miről volt légyen a' Beszélgetés' Beszédje.” FOLNESICS 1807, 87.

⁹¹⁵ minapság – holnapság, FOLNESICS, 1807, 63.

⁹¹⁶ eligért szóm – „Féljed az Istenit és tiszteljed a' Királyt és tarcs eligérrt Szavadat meg!” FOLNESICS 1807, 67., „Igen sajnálom, hogy meg nem tarthatom eligérrt Szovamat.” FOLNESICS 1807, 182.

⁹¹⁷ Szépnéségednek – „Alvina meg-vallotta, hogy Éduárd valódilag egy Telyes valami légyen, és magához vonzó Félénkséggel felele néki, a' Szépné.” FOLNESICS 1807, 5.

⁹¹⁸ külmiképség – „Az iljen miségek, neveztetnek, edjik a' másokra nézve, Külmiségeknek (materia diversa vel heterogena); S magok az iljen miségű dolgok, edjik a' másokra nézve, Különmiségűek.” BARCZAFALVI 1792, 3.

⁹¹⁹ idomra – „Idom: Proportio. Ez a' szó, elő a' Duna meljékiek között.” BARCZAFALVI 1787 II. 724.

⁹²⁰ dolgozáserszénykédbé – „És itt, közbeese öné sok Sebessel, és elpirosodva, és kiránta Dolgozáserszénykéjéből egy Levélt” FOLNESICS 1807, 86., 116., 189.

⁹²¹ Kellemid, mellyeket kikészítéstül kaptál – „Egész ifjúsága azon elmésség' 's kellemek' kifejtődéseiben tölt-el, mellyeket jóltevőjétől kikészítésül kapott.” KAZINCZY Ferenc: Marmontelnek szívképző regéji két könyvben. = Uo., Kazinczynak fordított egyveleg írásai. Első kötet. Széphalom, Abaujban, 1808, 53. A továbbiakban Kazinczy 1808.

⁹²² hiszelékennyé – „A' hiszelékény Alcimachus félre vonta magát” KAZINCZY 1808, 67. vö. „'s a' hiszelékény leány ülve marad” i.m. 41., ill. „megjátszoda hiszelékény ártatlanságomat.” i.m. 251.

⁹²³ személytzim – „...Nékem egész személyczimemet meg-adják, a' mivel pedig született Érdemimnek tartozának...” FOLNESICS 1807, 50., ill. „büszke ama Elsőségekre, mellyeket Személczimje nekem adott légyen...” FOLNESICS, 1807, 53.

⁹²⁴ sajátkeresés – „Az olyannak nincs más Istennéje a' Sajátkeresésnél...” FOLNESICS 1807, 51., 190.

⁹²⁵ rugástolla – „Én, én magam vagyok az öné Cselekedetjének Rúgástollja” FOLNESICS 1807, 154.

⁹²⁶ olly pulyátska – „A' hiúságokból gyúrt Cicero, ki minden nagysága mellett olly pulyácska is vala...” DAYKA 1813, XXXIII.

⁹²⁷ Cyané szinet fellyülhaladt szép szemeid' kegyeletjének – „'s cyáne' // Színét felülhaladt nagy szép szemek // Szikráznak a' játékos ív alól.” KAZINCZY 1811, *Kis és Berzsenyi.*, 33.

⁹²⁸ ha ojkorojkor nem birok Fantáziám' fogja lenni – „ha ojkorojkor nem birok *Fántáziám'* fogja lenni.” WÁNDZA 1806, 17.

⁹²⁹ viszontvizitek' – „Azonban el ne felejtst, hogy neki viszont-vizittel tartozol.” KAZINCZY 1808, 58.

vagy a' hangbetűzetbe belé fáradva, Zongorád⁹³⁰ mellől kertilakodnak⁹³¹ kies virúlmányára⁹³² kimozgol.⁹³³ sok hihetősselem reménylem,⁹³⁴ hogy ezen tudományosan kitisztított Anybeszéletnek⁹³⁵ olvasása elméd' búgondjait⁹³⁶ felejtésbejutásra⁹³⁷ fogja sürgetni.

[VII] Láttasd aztat Vérttestnimmel⁹³⁸ is, mihelyt talabor⁹³⁹ agfáid' humorodott⁹⁴⁰ árnyaiban vele öszekezelve, a' virágos ákhátzgyerkek⁹⁴¹ sorrendei közt szokástok szerént fel 's alá bi-tzegtek. A' legújjabb olvasottság' lajtorjáján áll⁹⁴² Öné is veled együtt: vigyázd le,⁹⁴³ tetszeni fog előtte Könyvmunkámnak⁹⁴⁴ lapos gunyorja, 's pengő szójátéka⁹⁴⁵; – fakadozó örömet nem rejthetvén,⁹⁴⁶ tsaknem kiömlő majdnevetében,⁹⁴⁷ ha hogy, miolta elféjjesedett, szomorkásabá nem lett. Hallom, hogy Titokírása' Férje.⁹⁴⁸ En a' jó Urkát még

⁹³⁰ Zongora – „Zongora: Klavikordium.” BARCZAFALVI 1787 I., 687. ill Uo., 1787 II., 731.

⁹³¹ kertilakodnak – „'s azért költözött eggy kerti-lakóba” KAZINCZY 1808, 59.

⁹³² kies virúlmányára – „Túl jár elmém a' Badacsony' // Kies virúlmányain” BERZSENYI Dániel: *Glycere.* = Uo., *Berzsenyi Dániel' Versei.* kiadá Helmecezi Mihály. Pesten Trattnernál 1813, 143. A továbbiakban Berzsenyi 1813.

⁹³³ kimozgol – „Kimozgok ojkorojkor othonló honnyomból...” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 148.

⁹³⁴ sok hihetősselem reménylem – „amint sok Hihetősselem reményelhetem meg fogja öné a' Ma kívánta Virágot felejteni” FOLNESICS 1807, 210.

⁹³⁵ Anybeszélet – „...mellyet az ő magához vonzó Termetállása, életbeli Magaviselete és tudományosan kitisztított Anybeszélésének Kedveshanyzása meg-nyertt, hogy megbizonyítani fogják, sok Hihetősselem reménylették.” FOLNESICS 1807, 35.

⁹³⁶ búgondjait – „kegyes Asszony, segítsen azon Búgondokat elüzni, amelyekkel minket eme Levél megismértet.” FOLNESICS 1807, 92.

⁹³⁷ felejtésbejutásra – „...hogy barétnéjának méltó oka lenne a' felejtésbe-jutást rettegni...” KAZINCZY 1808, 93.

⁹³⁸ Vérttestnem - „... és Alvina úgy hajtotta meg magát az Idegen' köszöntésbeli Tisztelettételének, valamint a' Vérttestnek szokás.” FOLNESICS 1807, 47.

⁹³⁹ talabor – „Talabor: tebebélyes, terepes. Nagy talabor kalapot tett a' fejére.” Baróti Szabó 1792, 226.

⁹⁴⁰ humorodott – „hol fognak felemelni humorodott görzsedezéséből életező rózsamosollyaid?” WÁNDZA 1806, *Antonia.*, 106.

⁹⁴¹ virágos ákhátzgyerkek' – „Ti zöldellő ákhátz gyer'kek!” Szómagyarazatként hozzáfűzve ugyanazon lap alján: „Ifjú ákhátz fátskák, mellyek a' várfokán lévő folyosó két szélén rendbe vagynak ültetve.” Wándza 1806, 145.

⁹⁴² A' legújjabb olvasottság' lajtorjáján áll – „ki feljebb áll Náladnál a' Pallérozottság és legújjabb Olvasottság Lajtorjáján” FOLNESICS 1807, 203.

⁹⁴³ vigyázd le – „Sára levigyázta igen gondossan, hogy ő Ma önmagához sem hasonló, és Életbalsamot javasolt néki...” FOLNESICS 1807, 39. vö. Uo., 87.

⁹⁴⁴ Könyvmunkámnak – „már pedig ha magábann a' KönyvMunkámbann, mej mindenkire nézve megmarad” FOLNESICS 1807, 203.

⁹⁴⁵ lapos gunyorja, 's pengő szójátéka – „Sohasem volt Szükölkodés Bároságánál a' pengős Szójátékokbann és laposs Gúnyorokbann.” FOLNESICS 1807, 72.

⁹⁴⁶ fakadozó örömet nem rejthetvén – „Öröme nem fakadozott eggy még eddig nem látott, szeretett Idegennek régen óhajtott meglátásán; sőt ő magába zárva maradt mindég” Dayka 1813, XIV.

⁹⁴⁷ tsaknem kiömlő majdnevetében – „Ez csaknem kiömlött nevetében, 'S mind ketten tűzbe jövén azok ellen a' kik mindentől rettegnek...” DAYKA 1813, XX.

⁹⁴⁸ Titokírász' Férje – „Berthold Úr, mint első Titokírász, a' polgári Köztársaság' Írásszobájábann, Hívatalt nyert,” FOLNESICS 1807, 73. vö. Uo., 59.: „Alvina' Levéle Tudtomra adta most, hogy a' polgári Köztársasághivatalnak öreg Titokírászsa kihallt légyen.” ill. Uo., 63.: „Tegnapság, midön az öreg el-holt Titokírászt el-temettük...” és Uo., 67.: „de csak Hajat hadjon az Úr azutánn nőni, mert eggy Titokírász Haj nélkül mindég Sására emlékezztet engem...”

[VIII] *nem esmérem – szeretném ha nem nősznék meg véle.*⁹⁴⁹ *a' mitől, tsak jól álljanak együtt,*⁹⁵⁰ *nem is félhetnek, főképp ha a békerontó scarapna nyelvektől menekedve, az engedékeny nyősténke, mellett, a' kegyes Férfj 'sem fog lenni féltékeny.*⁹⁵¹ – Szives köszöntiszteletjeket⁹⁵² *viszonlom,*⁹⁵³ *'s szepelkedem,*⁹⁵⁴ *hogymivel annyit felkéregetnek: mentől előbb megkarolásokra szökhethén,*⁹⁵⁵ *az örömkönnytseppék' egynehányai 'közt,*⁹⁵⁶ *ötet és Őnét, sok tüzessel,*⁹⁵⁷ *atyfi*⁹⁵⁸-*módra feltsókolhassam.*

*Neked is Szivecsem!*⁹⁵⁹ *neked is tüzelnek'*

[IX] *már szemintetid' fáklyái; fakadoznak már ingerményid' kellemteli bimbói,*⁹⁶⁰ *'s nem igen távollévőségben állasz*⁹⁶¹ *a' szent zsámolytól, mellyen Talarisba öltözve,*⁹⁶² *bájaiddal átkupidolt*⁹⁶³ *Férfjednek viszontgyónását*⁹⁶⁴ *igenezed, 's mint kegyes Nő, az előpillantat' hajnalit szerelmed' idvezletéül tulajdonlod: szeress akkor nyugtalanság, birj unadék nélkül.*⁹⁶⁵ *'S ám ! ha szinte néked vétket tsinálna is valaki jobbod' megtagadásából.*⁹⁶⁶ *kora választással életfekvésedet*⁹⁶⁷ *ne szerentsézd,*⁹⁶⁸ *hanem tsak az Isten' gondnyomán ballagván, olyanhoz*

⁹⁴⁹ szeretném ha nem nősznék meg véle – „s társai, minthogy özvegy volt, azt tanácslották, hogy álljon ő is a' nőszők közzé.” KAZINCZY 1808, 125.

⁹⁵⁰ jól álljanak együtt – „titkosan mosolygott fülébe, melly az mondja, hogy jól állanak együtt.” KAZINCZY 1808, 21.

⁹⁵¹ 'sem fog lenni féltékeny – „Nem úgy, Asszonyom, nem úgy; én nem vagyok féltékeny.” KAZINCZY 1808, 58.

⁹⁵² köszöntiszteletjeket – „... és Alvina úgy hajtotta meg magát az Idegen' köszöntésbeli Tisztelettelének, valamint a' Vértestnek szokás.” FOLNESICS 1807, 47.

⁹⁵³ visznonlom – „egy boldogtalan szeretetnek, mellyet támasztottunk, de nem tudunk visznonlani.” KAZINCZY 1808, 155.

⁹⁵⁴ szepelkedem – „Ha Báróságából nem a' Szerelemvesztés dühösödne, igen szepegnék...” FOLNESICS 1807, 73. vö. „Szepelkedni: iparkodni, emberkedni, erőlködni, 's a' t.” Baróti Szabó 1792, 214.

⁹⁵⁵ mentől előbb megkarolásokra szökhethén – „'S könnyű szökdelléssel a' víz partjára jut, // 'S kiterjesztett karral nekem előmbe fut.” Dayka 1813, *Amira.*, 42.

⁹⁵⁶ örömkönnytseppék' egynehányai 'közt – „Aedésima e' gondolatot nem túrhette a' nélkül hogy szemei egynehány titkos cseppet ne ejtsenek” KAZINCZY 1808, 113.

⁹⁵⁷ tüzessel – „Nem adja magát tüsténtt oda avad Tüzesnek.” FOLNESICS 1807, 32.

⁹⁵⁸ atyfi – „Comprivignus: Mostaha atyafi.” Tiszti 1807, 53.

⁹⁵⁹ Szivecsem - FOLNESICS 1807, 1.

⁹⁶⁰ Fakadoznak már ingerményid' kellemteli bimbói – „Kedves gyermek ! fakadoznak // Ingerményed' bimbaji...” BERZSENYI 1813, *Lilihez.*, 146.

⁹⁶¹ távollévőségben állasz – „Estcsillagfy [...] midön ő vizsgálódva a' Távollévőségben állott” FOLNESICS 1807, 32.

⁹⁶² Talarisba öltözve – „... Ámor álla itt, talásirba öltözve...” DAYKA 1813, XIII.

⁹⁶³ átkupidolt – „...hanem szívemet kereste a' Mester Tirannus, és át'kupidolt engemet.” WÁNDZA 1806, *A' sebhedte Ámor.*, 20.

⁹⁶⁴ viszontgyónását – „Viszont-gyónásunk, ugymond, fájdalminknak nagy részétől megmenthetne bennünket.” KAZINCZY 1808, 130.

⁹⁶⁵ szeress akkor nyugtalanság, birj unadék nélkül – „szeress nyugtalanság 's bírj unadék nélkül” KAZINCZY 1808, 92.

⁹⁶⁶ néked vétket tsinálna is valaki jobbod' megtagadásából – „hijába csinált neki vétket jobbjá' megtagadásából” KAZINCZY 1808, 85.

⁹⁶⁷ életfekvésedet – „...szegény Rosália is, a' kinének *Életfekvése* igen Szívemre esett.” FOLNESICS 1807, 33. vö. Uo., 59., 61., 64., 76. 98. oldalak.

⁹⁶⁸ Tartalmi összefoglalása FOLNESICS 1807, 57-59.

[X] *buzogj, a' kinek megölelései között, a' mindenkit szerető Emberatytól⁹⁶⁹ háziságszerentsét, 's üdvösre való kinézetet is reménylhetsz. – Vágyaid' legmagasb Ideálja, a' legnemesb Férfiú diszesítse akkor érdemteli nevével az elférjesedett CZENCZIE mellett, czimlapját majd másodizben kiadandó Mondolatomnak,⁹⁷⁰ – melyet ha tsalatás nem lesz előtörésem, 's ha a környülmények⁹⁷¹ megengedik, még egyszer, sok Bővitményekkel, 's a' Nemzet Geniuszának rajzával, dömötkibe, vagy Tyruszi bársonyba gyöngyölődve,⁹⁷²*

[XI] *óhajtók⁹⁷³ nyújtani Földemiim⁹⁷⁴ kezébe.*

Addig is múlasd magadat ezzel, a' mi ha szinte nem egészszen a' virágévhez van is szelve, legalább az a' vigaszom:⁹⁷⁵ hogy Te, mint néha megboldogúlt Onkelemnek, ama nagy Beszélettudósnak⁹⁷⁶ hasonérzelmű Leánya,⁹⁷⁷ töves reményeimre, 's kiszélesítési Kinézetjeimre nézve, az észnek névjében, ezen Literáriás igyekezetemnek⁹⁷⁸ megfogsz engedni. És ha benne némelly hevenyében penderedett tünkép⁹⁷⁹ bajzó gondjaidat elrepitvén, a' feledség szelid kelyhéből itat:⁹⁸⁰ akkor a' nézeteknek leg-

---

⁹⁶⁹ mindenkit szerető Emberatytól – „Retteneseben is meg-ismérte egyy mindenkit szerető Emberatynak Kezét...” FOLNESICS 1807, 5.

⁹⁷⁰ Mondolatomnak – „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

⁹⁷¹ környülmények – „Környülmény: Circumstantantia; Környül állás, roszz magyarsággal.” BARCZAFALVI 1787 II., 725. vö. „Circumstantia: Környülállás” Tiszti 1807, 49.

⁹⁷² Tyruszi bársonyba gyöngyölődve – „Így a' lángtól borítva mint-egy tirusi bársonyba gyöngyölődve rohant triumfussal az egekre...” WÁNDZA 1806, *A' szerelem idvezlete.*, 102.

⁹⁷³ Óhhajtja. Ez; a' szót két t betüel írom; mert ezekből áll: óh, és hajtom, az az, azt hajtom hogy óh: eheu ingemino.” KOVÁTS 1807 III., 141.

⁹⁷⁴ Földemiim. Földemi, conterraneus, sympatriota, ein Landsmann, l. Párzipápai. Jobb szó ez mit Földi. Mert földi, terrenus, terrestis, l. Párzipázai.” KOVÁTS 1807 I., 149.

⁹⁷⁵ vigaszom – „Magoss Vigasz jött nékie onnétt Felölrölle.” FOLNESICS 1087, 114.

⁹⁷⁶ Beszélettudósnak – „De már magának a' Magyar Beszéletnek egy különös régi Megkülömböztetésje is, régen figyelmetessé tehette volna erre az önnöngondolkozó, aa, saját Szemjeikkel látó magyar Beszélet Tudósokat (Grammatikereket.)” FOLNESICS 1807. 171.

⁹⁷⁷ néha megboldogúlt Onkelemnek, ama nagy Beszélettudósnak hasonérzelmű Leánya – „Palágyi Kárner László Úr, mívelt-lelkű férje kedves cousinemnek Honorátának, az András jó Onkelem' jó leányának” DAYKA 1813, XL-XLI.

⁹⁷⁸ Literáriás igyekezetemnek – „Egy néhány okos Szót akarok felhozni ezen szokatlan Lefordításomnak Mineműségjére, más literáriás Igyekezetjeimre és jövendő tudományi, töves Reményeimre...” FOLNESICS 1807, 169.

⁹⁷⁹ Tünkép – „Az, a' mi a' képzésből előáll, az-az, maga a' megbélyegzett észlelet, *Képezetnek, Képzetnek, Tünképnek* is (Idea) nevezethetnék.” BARTZAFALVI Szabó Dávid: *A' tudományok magyarul.* Nyomtatódott Pozsonyban, Wéber Simon Péter' bevüivel, az Írónak maga' költségén, 1792, 31. A továbbiakban BARCZAFALVI 1792.

⁹⁸⁰ a' feledség szelid kelyhéből itat – „'a kit a' Feledség' // Szelid kelyhéből itatok” KAZINCZY Ferenc: *Az alvás.* = Uo., *Kazinczynak poétai berke.*, 1813, 220. A továbbiakban KAZINCZY 1813.

[XII] *lányabbjával beszentelt egy gyengés édes kéz-szorítás,⁹⁸¹ egy aldott Madonna-tekintet,⁹⁸² és mosoly szájkabiborod⁹⁸³ tsókpengése,⁹⁸⁴ lészen fáradom' legédesb viszjutalma. – Oh CZENCZIM! ha betsül eléggé Nagysád ezt téhelyezetlen⁹⁸⁵ elhinni felőlem, ki látta akkor magát úgy szeretve, mint én? – öszvebontom magam' feledtemben, 's az igézet' legfőbb ponkján őrjöng ödöngő eszméletem. Adieu⁹⁸⁶ Szépném!!⁹⁸⁷*

a KIADÓ

[XIII] *A propos! Az egészségedre felvigyázz,⁹⁸⁸ ha sürget is evéskivántsod,⁹⁸⁹ ne lakmározz,⁹⁹⁰ 's legsül rövid estasztallal⁹⁹¹ élj. Szobásznéd⁹⁹² az itt-feledte korszavatot⁹⁹³, órrkendőt, lábtyüket,⁹⁹⁴ és tsertséidet⁹⁹⁵ viszi; a' hosszú nagy fátyol⁹⁹⁶ is vele megyen. A' téhelyemet, nyirettyüt,⁹⁹⁷ és tollkésemet minél elebb küld haza. – Levigyázom:⁹⁹⁸ ha a' fehérszeméllylene-deszka,⁹⁹⁹ és ruhaszekrényed kész lesz-e' Lutza-napzatra?*

Lassan megyünk elő, de hatalmasan –

---

⁹⁸¹ egy gyengés édes kéz-szorítás – „s egyedül reszkető keze festi egy gyengéded szorításával Kedvese előtt boldogását.” KAZINCZY 1808, 210.

⁹⁸² egy aldott Madonna-tekintet – „Jó Férfijú! mondá öné egy áldó Madonna-Tekintettel, az Egek jutalmazák érette Urasátág meg.” FOLNESICS 1807, 188.

⁹⁸³ szájkabiborod – „Sebesenn Kezéhez nyúlt a' Reszketőnek, Csuklással 's nyögdecselve szorítá azt Szájkabirobához...” FOLNESICS 1807, 70.

⁹⁸⁴ tsókpengése – „...úgy csúszott a' fel cserélt Csókok' Pengése a' Fel-rezzentnek Fülébe.” FOLNESICS 1807, 38.

⁹⁸⁵ téhelyezetlen – „Téhely: *Repositorium, Theca*. Régi jó szó; lásd Párizpápaiban; söt egy érdemes Magyar Orvosnak-is a' neve, a' ki-is tanulóársam vólt. – [...]” KOVÁTS 1807 II., 212. vö. „*Téhely*: (theca) borotva-tok; v. vakoló, simító.” Baróti Szabó 1792, 230.

⁹⁸⁶ Adieu Szépném!! – „Adieu Szépem” WÁNDZA 1806, *Elma.*, 158.

⁹⁸⁷ Szépném – „Alvína meg-vallotta, hogy Édúard valódilag egy Telyes valami légyen, és magához vonzó Félénkséggel felele néki, a' Szépné.” FOLNESICS 1807, 5.

⁹⁸⁸ Felvigyáztam – „Urasága tehát idehadja (idehaggya?) a' Téstamentírást. Felvigyáztam.” FOLNESICS 1807, 188.

⁹⁸⁹ evéskivántsod – amej az öné Bosnájának a' Bort megkeseríté és az EvésKiváncsot vele elveszteté” FOLNESICS 1807, 211.

⁹⁹⁰ lakmározz – „*Lakmározni*: szüntelen dözsolni, dorbézolni, lakni, lakozni, vendégeskedni, lakadalmaskodni, torkoskodni.” Baróti Szabó 1792, 132.

⁹⁹¹ estasztallal – „Az Estasztalnál (Vacsoránál) meg-akartam vele a' víg Társaságkört lepni” FOLNESICS 1807, 124.

⁹⁹² Szobásznéd – „Szobászném' Kibeszélése hagygya azt félnem.” FOLNESICS 1807, 107.

⁹⁹³ korszavatot – „*Korszavat*: kortzovát, elő-kötő, elő-ruha, elő-bőr, bőrhe.” Baróti Szabó 1792, 121.

⁹⁹⁴ Lábtyü – „*Lábtyü*: Strimfli.” BARCZAFALVI 1787 I., 681.

⁹⁹⁵ tsertséidet – „*Tsertse*: fül-függő, fülönn-függő, függelék.” Baróti Szabó 1792, 244.

⁹⁹⁶ Fátyol – „Alvína' Barátságosnéki pedig Fátyoljaik alatt vizsgálódva néztek az ő Orczájába” FOLNESICS 1807, 15u.

⁹⁹⁷ nyirettyü – „*Nyirettyü*: Hegedü vonó. Erdélyi szó.” BARCZAFALVI 1787 II., 727.

⁹⁹⁸ Levigyázom – „Sára levigyázta igen gondossan, hogy ő Ma önmagához sem hasonlós, és Életbalsamot javasolt néki...” FOLNESICS 1807, 39. vö. Uo., 87.

⁹⁹⁹ fehérszeméllylene-deszka – „...egy Fogást fogunk játszani a' Fehérszeméllylene-deszkánn avagy az úgy nevezett Ostáblánn.” FOLNESICS 1807, 31.

akármit mond Beótzia!¹⁰⁰⁰ – – – Igy

lesz Magyar Iskolánk, Keletre vissza, nem Nyugotra!¹⁰⁰¹

Dajka' Él.

VEZÉRSZÓ.¹⁰⁰²

GYAKRAN szenelóm mellett téptem bajuszomat,¹⁰⁰³ 's mintegy az álom bódult kórjait látni kényszerítettén,¹⁰⁰⁴ szemeimet két izmos ököllel dörgölém. Gyakran egy agtölgy lábánál¹⁰⁰⁵ térdemre bukva le olvasám a' szent Homérnak Könyveiben Lyturgiám' Szakát.¹⁰⁰⁶ 's majd legforróbb Képzeményim is megfagytak,¹⁰⁰⁷ majd Lelkem magasabb erővel dagadozván,¹⁰⁰⁸ bátorító felfejtődzetek kiszttettek,¹⁰⁰⁹ 's – kedvem jött fellépni a' pallya' futói közzé:¹⁰¹⁰ ne hogy mulékony nevemet felejtésbejutás¹⁰¹¹ leplezze, 's tétlen renyhességemért¹⁰¹² még salápolva¹⁰¹³

---

¹⁰⁰⁰ Lassan megyünk elő, de hatalmasan – akármit mond Beótzia – „Lassún megyünk elő, de hatalmasan, – akármit mond Beótzia!” DAYKA 1813, XVIII.

¹⁰⁰¹ Így lesz Magyar Iskolánk, Keletre vissza, nem Nyugotra – „így lesz Magyar Iskolánk. Keletre vissza, nem nyugotra!” DAYKA 1813, XXXVI.

¹⁰⁰² Vezérszó – „Vezérszó introductio. Ezt Bevezetésnek nevezik közönségesen.” KOVÁTS 1807 I., 151. ill. Uo., „Vezérszó” 1807 I., XV., mint fejezetcím.

¹⁰⁰³ Szenelóm mellett téptem bajuszomat – „S mint az őszült kor komor és magányos // rejteket választ, 's szenelője mellett // Tép bajuszát.” BERZSENYI 1813, *Barátimhoz.*, 102.

¹⁰⁰⁴ az álom bódult kórjait látni kényszerítettén – „Akár a' nyelv' törvényeit szabad-meg, // Akár az álom' bódult kórjait, // Egy új Prométheusz, látni kényszerítéd.” KAZINCZY Ferenc: *Sylvester.* = Uo., *Tövisék és Virágok.* Széphalom, 1811, 32. A továbbiakban: KAZINCZY 1811.

¹⁰⁰⁵ agtölgy lábánál – „Ott egy agg tölgy' lábánál kötözte-bé sírva mély sebét.” KAZINCZY Ferenc: *Marmontelnek Szívképző Regéji Két könyvben.* = Uo., *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai. Első kötet.* Széphalom, Abaujban, 1808. 108. A továbbiakban: KAZINCZY 1808.

¹⁰⁰⁶ térdemre bukva le olvasám a' szent Homérnak Könyveiben Lyturgiám' Szakát – „Oltárhoz lépek, s' olvasom // Térdemre bukva-le // A' Szent Homérnak Könyveiben // Liturgiám szakát.” KAZINCZY Ferenc: *Művész' reggeli-dala.* = Uo., *Kazinczynak Poetai Berke.* Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813. 224. A továbbiakban: KAZINCZY 1813.

¹⁰⁰⁷ legforróbb Képzeményim is megfagytak – „Minden gyönyörű Tempéink // Lassanként elhervadnak, // Legforróbb képzeményeink // Egyszerre majd megfagynak.” BERZSENYI 1813, *A múzsához.*, 108.

¹⁰⁰⁸ Lelkem magasabb erővel dagadozván – „Délius, 's mellyem magasabb erővel // Kezd dagadozni.” BERZSENYI 1813, *A' múzsához.*, 27.

¹⁰⁰⁹ bátorító felfejtődzetek kiszttettek – „A' legvékonyabb patyolat, a' legbátorítóbb felfejtődzetek készítették Szeretőjét...” KAZINCZY 1808, 7.

¹⁰¹⁰ kedvem jött fellépni a' pallya' futói közzé – „...hogy Alcibdiának kedve jött, fellépni a' pallya' futóji közé.” KAZINCZY 1808, 42.

¹⁰¹¹ felejtésbejutás – „...hogy barétnéjának méltó oka lenne a' felejtésbe-jutást rettegni...” KAZINCZY 1808, 93.

¹⁰¹² renyhességemért – „Mivel pedig ezen állati Renyhéséget megvallani szégyenlik...” FOLNESICS 1807, 175.

¹⁰¹³ salápolni – „*Salapolni:* örvideni, tapsolni, fő-hajtással lenni. salapolva fogadták.” Baróti Szabó 1792, 196.

fogjon valaha a' gyalázat járomfája alá haj-tani.¹⁰¹⁴ Gyakran életfekvésemnek¹⁰¹⁵ előtűdásával¹⁰¹⁶ kedvszeszszenésem¹⁰¹⁷ ellensulyban állván,¹⁰¹⁸ sőt [2] néha azt fellyülmérvén, nem ugyan a' passiók' lángolása,¹⁰¹⁹ hanem a' fájdalom' mérge¹⁰²⁰ fel-felriadt Lelkemből¹⁰²¹ vádló panaszokat lihegzett ki.¹⁰²² a)

Fájtak, 's nevedő hamarral¹⁰²³ nőttek azon való évődéseim,¹⁰²⁴ hogy mint a' bugondtalan¹⁰²⁵ gyerekek; ki tsak bogátsfőket nyakaz,¹⁰²⁶ 's tettének rugástolla¹⁰²⁷ tsak játék: a' diadalra¹⁰²⁸ előszekerző oroslány hőseket, 's bosszút lihegő Istenfiakat,¹⁰²⁹ úgy nékem, ki most először lépek, újj Pap Apoll' zsámolyára:¹⁰³⁰ azon Felkenteket, kiknek Fantáziája borúlt alakú képpel járdall a' szeleknek fuvallatiban¹⁰³¹ – selyp¹⁰³² tsevegésemmel¹⁰³³ sarkba követni, hatalmamat tulmullja.¹⁰³⁴ És valahányszor a' Zeüs'pántzélzott Leánya, 's a' kellemteli Grátziák' Magyar Kedventzei¹⁰³⁵, ama duzmadt mostoha

¹⁰¹⁴ a' gyalázat járomfája alá hajtani – „Tudta azt Szamnum, az a' hadakozó kis Respublica, a' ki a' nagy Róma' bajnokseregét a' gyalázat járomfája alá hajtotta...” KAZINCZY 1808, 93.

¹⁰¹⁵ életfekvésemnek – „...szegény Rosália is, a' kinének Életfekvése igen Szívemre esett.” FOLNESICS 1807, 33. Ezen kívül lásd még: 59., 61., 64., 76. oldalak.

¹⁰¹⁶ előtűdásával – „...Monarkának Elötűdása nélkül, éppen most itt meg-érkezett...” FOLNESICS 1807, 64.

¹⁰¹⁷ kedvszeszszenésem – „Uram, nem értem e' neheztelet. // Megvallom: a' kedv' szesszenései // 'S játékos hangja, melly simongva karczol...” KAZINCZY Ferenc: *Vitkovics Mihály barátomhoz*. Széphalom, 1811, 8. A továbbiakban KAZINCZY 1811a.

¹⁰¹⁸ ellensulyban állván – „a' hol a' hideg eszmélet ellensúlyban áll a' szerelemmel” KAZINCZY 1808, 160.

¹⁰¹⁹ a' passiók' lángolása – „Ez nem a' fantáziák' nyugtalansága, nem a' passziók' lángolása volt...” KAZINCZY 1808, 84.

¹⁰²⁰ a' fájdalom' mérge – „Higyj nekem, Seraphína, a' fájdalom' mérge csak panaszokban lihegzik-ki...” KAZINCZY 1808, 132.

¹⁰²¹ fel-felriadt Lelkemből – „Lelke felriadt, 's vádolta őtet.” KAZINCZY 1808, 120.

¹⁰²² vádló panaszokat lihegzett ki – „Higyj nekem, Seraphína, a' fájdalom' mérge csak panaszokban lihegzik-ki...” KAZINCZY 1808, 132.

¹⁰²³ nevedő hamarral – „Sok Hamarral feltöre azt, egy Tanítírás (Megvallomány?) avagy Dókumenta Kézjébe esett.” FOLNESICS 1807 161., 228.

¹⁰²⁴ Fájtak, 's nevedő hamarral nőttek azon való évődéseim – „Atyádnak fájnak ezek az évődések, de remélli, hogy a' természet meg nem tévedett szívedben...” KAZINCZY 1808, 97.

¹⁰²⁵ bugondtalan – „...hogy minden Táncmulatságok Eleitől fogva titkos Ellenségei voltak eme Boldogságnak, és már régen megs-szüntek búgondtalan Kaménainnepek lenni.” FOLNESICS 1807, 13. vö. Uo., 92.

¹⁰²⁶ mint a' bugondtalan gyerekek; ki tsak bogátsfőket nyakaz – „S mint a' gyerek // Ki bogácsfőket nyakaz” KAZINCZY 1813, *Prometheusz* 191.

¹⁰²⁷ tettének rugástolla – „Én, én magam vagyok az öné Cselekedetjének Rúgástollja” FOLNESICS 1807, 154.

¹⁰²⁸ Diadal – „*Diadal*: diadalom, győzelem.” Baróti Szabó 1792, 31.

¹⁰²⁹ elő-szekerző oroslány hőseket, 's bosszút lihegő Istenfiakat – „s midőn a' zajba béviszn // Oroszlánhőseihez, // 'S bosszút-lihegve Istenfiak // Szekerzenek-elő” KAZINCZY 1813, *Művész' reggeli dala*. 225

¹⁰³⁰ először lépek, újj Pap Apoll' zsámolyára – „Magzatja Zeüsnek, most, mikor illatot // Gyújtyván, először lépek új Pap // Zsámolyaidra...” KAZINCZY 1813, *Apollonhoz*., 165.

¹⁰³¹ borúlt alakú képpel járdall a' szeleknek fuvallatiban – „Most száémel eresztett // Barna hajakkal, // Borúlt-alakú képpel // Járdall a' szeleknek // Fuvallatiban...” KAZINCZY 1813, *Az én istenném*., 196.

¹⁰³² selyp – „Estcsillagfy! fel-kiálta igenlágynan egyy Ezűstszózat, mellybenn sok kedves leánykabéli Selypesség.” FOLNESICS 1807, 84., Uo., 87.: Selypessel

¹⁰³³ selyp tsevegésemmel – „Ögyelgési között selyp csevegésivel.....” DAYKA 1813, *Menyegzői dal*., 83.

¹⁰³⁴ hatalmamat tulmullja – „Vissz' adni néktek azt az életet, // Hatalmamat túlmúlja.” KAZINCZY 1813, 230.

¹⁰³⁵ kellemteli Grátziák' Magyar Kedventzei – „...a' leglelkesbb kép festette nélem a' Múzsák' és Grátziák' Kedveltjét.” ti. Daykát. DAYKA 1813, XIV.

a) *Az én Fantáziám egy boldogtalan, egy semmittudó Teremtő,¹⁰³⁶ rontsolt képem pedig a 'veszett ötlemény' tiporvánnya, a 'magába főtt méregjáték' példája volt.*¹⁰³⁷

[3] böltsességgel¹⁰³⁸ viódó magas Lelkü 's érzelmű Hazafi-szerzők,¹⁰³⁹ mint a 'Nemzet' Örlelkei,¹⁰⁴⁰ 's a' Dörgő ázur Palotájának¹⁰⁴¹ pödörszakállú Örmesterei¹⁰⁴² tüzés ömledéseknek aetheri szárnyait¹⁰⁴³ hellyáztatták,¹⁰⁴⁴ 's Gyász-erővel hartzra szegült karokkal¹⁰⁴⁵ átküzdvén a' Styx' öbleit,¹⁰⁴⁶ ion-koszorús fejeken balzsamomos kenet villogott,¹⁰⁴⁷ üstökeiken láng lebegett, 's tsókdosta homlokaikat.¹⁰⁴⁸ mind annyszor rettentve nézett rájok szemem,¹⁰⁴⁹ 's felüllepve búszomorral, sáppulva¹⁰⁵⁰ sürgettem-oda magam' az írásasztalhoz,¹⁰⁵¹ görtsileg reszkető kézzel¹⁰⁵² nyúltam az írástollhoz, – Ellentékeimnek erőteljes észokokkal¹⁰⁵³ különölt Irománnyaiból¹⁰⁵⁴ a' hogykell-lennire figyelmetessé tétetvén.¹⁰⁵⁵ De a' majd minden

¹⁰³⁶ *Az én Fantáziám egy boldogtalan, egy semmittudó Teremtő* – „Az én Fantáziám egy boldogtalan, egy semmittudó – Teremtő.” WÁNDZA 1806, *Az idea.*, 28.

¹⁰³⁷ *rontsolt képem pedig a 'veszett ötlemény' tiporvánnya, a 'magába főtt méregjáték' példája volt* – „ez a' rontsolt kép a' te veszett ötleményed' tiporvánnya, a 'magába főtt méregjáték' példája.” WÁNDZA 1806, *Mélankólia.*, 64.

¹⁰³⁸ *duzmadt mostoha böltsességgel* – „S az a' duzmadt // Mostoha Bölcsesség” KAZINCZY 1813, *Az én istenném.*, 196.

¹⁰³⁹ *magas Lelkü 's érzelmű Hazafi-szerzők* – „csudálhatom Őt' magas lelkű, 's érzelmű Hazafit.” HELMECZY Mihály: *Előbeszéd.* = BERZSENYI Dániel: *Berzsenyi Dániel' Versei.* kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál 1813, V.

¹⁰⁴⁰ *a' Nemzet Örlelkei* – „S nyelvét megúnván, rüt idegent cserélt, // A' Nemzet' örlelkét tapodja...” BERZSENYI 1813, *A' Magyarokhoz.*, 60.

¹⁰⁴¹ *Dörgő' ázur Palotájának* – „Hector és Alcíd dalod' égi szárány // Hágtak a' Dörgő' palotája' asúr // Bérczein által.” BERZSENYI 1813, *A' Múzsához.*, 26.

¹⁰⁴² *Örmester* – „Örmester: vigilarium magister. Strá'sa tót szó azért hagytam el; ellenben penig: Ör a' legrégebbi magyar szó. Mert helységek neve: Alsó-Felső-Ör [...] Örsége pedig egy vidéknek a' neve Vasvármegyében.” KOVÁTS 1807 I., 177.

¹⁰⁴³ *tüzes ömledéseknek aetheri szárnyait* – „...füzd rá tüzes ömledésed' // Aetheri szárnyát...” BERZSENYI 1813, *Horatiushoz.*, 67.

¹⁰⁴⁴ *aetheri szárnyait hellyáztatták* – „A' nagy lélek önként az aetherben // Héjázattja szabad szárnyait” BERZSENYI 1813, *A' reggel.*, 131.

¹⁰⁴⁵ *Gyász-erővel hartzra szegült karokkal* – „Gígász-erővel harcra szegült karod...” BERZSENYI 1813, *Az ulmai ütközet.*, 65.

¹⁰⁴⁶ *átküzdvén a' Styx' öbleit* – „Általküzdí setét Accusz' öbleit” BERZSENYI 1813, *Orczy árnyékához.*, 56.

¹⁰⁴⁷ *fejeken balzsamomos kenet villogott* – „Villogions fejeden balzamomos kenet” BERZSENYI 1813, *Horátz.*, 16.

¹⁰⁴⁸ *üstökeiken láng lebegett, 's tsókdosta homlokaikat* – „Láng lebeg // Szép üstökén, 's csókdossa homlokát.” KAZINCZY 1811, *Sylvester.*, 32.

¹⁰⁴⁹ *rettentve nézett rájok szemem* – „Rájnis e // Példányod és Szabó? 's Dayka é, 's Virág...? – // Rettentve néze rám ismét szeme // 'S elhallgaték.” KAZINCZY 1811a, 7.

¹⁰⁵⁰ *sáppulva* – „Más Csillagok állottak most Éduárdnak által ellenébenn, és el-sáppulva csillogtak az Éjgözönn keresztül.” FOLNESICS 1807, 39. vö. Uo., 90.

¹⁰⁵¹ *sürgettem-oda magam' az írásasztalhoz* – „odasürgettem magam az ÍrásAsztalhoz, átkeresgéltem azonn, hogy meglássam hol állapotott légyen Estcsillagfy meg” FOLNESICS 1807, 213. vö. Uo., 75.: „A' Leányka Amália' Varrásasztalkájához sietett, és egy Félszófogással sem felellt a' Szemtelennek.”

¹⁰⁵² *görtsileg reszkető kézzel* – „és mindég felgerjedtebb a' mellette lévő ifjú Szépnének Képje, mindég hevesebb végre azon Zálognak Vézésje, amelet én a' görcsileg reszkető Kézben tartottam.” FOLNESICS 1807, 184.

¹⁰⁵³ *észokokkal* – „Minekelötte ezen új Szovamnak Tövességjét kimerítő Észokkal megmutassam tömött rövid ElőTerjesztésben...” FOLNESICS 1807, 170. vö. „Principium: Ok --- alap. --- Derék ok Tő ok.” Tiszti 1806, 40.

¹⁰⁵⁴ *Irománnyaiából* – „Íromány: Írni való dolog; Scribendum quid.” BARCZAFALVI 1787 I., 679. vö. Uo., 1787 II. 724.

¹⁰⁵⁵ *a' hogykell-lennire figyelmetessé tétetvén* – „Fájdalomn, hogy a' Magyar Szaturnosnak jól kidolgozta Plánomjával a' *HogyKell-Lennire* figyelmetessé tette azokat” FOLNESICS 1807, 202.

sorrendeimben ejtett hibabakból¹⁰⁵⁶ tehertelen vala sejtene: melly távollévőségben állok¹⁰⁵⁷ előképeim¹⁰⁵⁸ beképzéserejének¹⁰⁵⁹ böltsesítő tanítírásaitól,¹⁰⁶⁰ – ‘s bizonyosra emelé bennen a’ gyanittást fel, hogy erőség nélkül való íráshártyáimból¹⁰⁶¹ soha töves reménnyel¹⁰⁶² felépülésköny-

[4] vet¹⁰⁶³ nem várhatni. Ekkor a’ sérült fülmilével,¹⁰⁶⁴ a’ berek’ legaljasb árnyaiba rejteztvén, a’ bértzből kiforradozó nyers patak¹⁰⁶⁵ b) módjára ömlöttel szemeim’ könnyüörömmel édes kelyhe,¹⁰⁶⁶ mint hajdan Caesáré, a’ hős¹⁰⁶⁷ Pompeiusz’ márvány – sarampója alatt,¹⁰⁶⁸ ifjontz¹⁰⁶⁹ Példánnya’¹⁰⁷⁰ kora¹⁰⁷¹ Rényyeinek¹⁰⁷² dicstelen irigyletén!

Igy folyt özönöm sárossan, iszappal, ‘s nem ritkán бүdössen is, az égnek, és partoknak visszatükrozdése nélkül:¹⁰⁷³ c) mig egy láthatlan kéz,¹⁰⁷⁴ sok vágyaim után a’ feledség’ ravataljából fel nem idézett ; mig a’ Szörnyek-

b) *Ki tudja, ha más Hajlag alatt nem lehetnek-e’ száraz - vagy inkább aszalt patakok is?*

---

¹⁰⁵⁶ hibabakból – „hogymiljen sok Kevéssel néznének némej Nemzetek az ÍrásHejesre, miljen roppantnagy HibaBakokat ütnének igenszokszor még” FOLNESICS 1807 167.

¹⁰⁵⁷ távollévőségben állasz – „Estcsillagfy [...] midön ő vizsgálódva a’ Távollévőségben állott” FOLNESICS 1807, 32.

¹⁰⁵⁸ előképeim – „...a’ kevéssel megegedő Szüznéket tennék ki magunknak Előképül.” FOLNESICS 1807, 4.

¹⁰⁵⁹ beképzésereje – „Egyedül csak a’ Béképzéserebenn vagy az.” FOLNESICS 1807, 14.

¹⁰⁶⁰ tanítírásaitól – „Sok Hamarral feltöré azt, egy Tanítírás (Megvallomány?) avagy Dókumenta Kézjébe esett.” FOLNESICS 1807 161.

¹⁰⁶¹ íráshártyáimból – „Eduárd keresztülnézte olvasva azt, a’ mi az Íráshártyánn avagy Papiórossonn írva volt.” FOLNESICS 1807, 59.

¹⁰⁶² töves reménnyel – „Az orvos meg-erősíte Este a’ Várpap Reményeinek Tövességét” FOLNESICS 1807, 96.

¹⁰⁶³ felépüléskönyvet – „Kegytlenség lenne engem’ a’ közzelítő VízÖzönbe kivetni – FelépülésKönyvek é ezek – Házgondviselésnek” FOLNESICS 1807, 167-168.

¹⁰⁶⁴ sérült fülmilével – „Itt epedő hangon a’ sérült fülmile gyászdalt // Zengedez...” DAYKA 1813, *A’ tavasz.*, 34.

¹⁰⁶⁵ a’ bértzből kiforradozó nyers patak – „Jer, Daphne! hol e’ nyers patak // E’ bértzből kiforradoz...” BERZSENYI 1813, *Az est.*, 115.

¹⁰⁶⁶ ömlöttel szemeim’ könnyüörömmel édes kelyhe – „Hol örömmel, hol bús könnyüörömmel // Édes kelyhed’ itatod velünk.” BERZSENYI 1813, *A’ halál.*, 119.

¹⁰⁶⁷ hős – „Hős: Könyü lovas. Vitézkedett a’ jeles Hősök között.” Baróti Szabó 1792, 93.

¹⁰⁶⁸ a’ hős Pompeiusz’ márvány - sarampója alatt – „Hősek’ márvány-sarampójit // Az idő eltemeti...” BERZSENYI 1813, *Mulandóság.*, 119

¹⁰⁶⁹ ifjontz – „Ifjontz. (subst.) Adolescens.” BARCZAFALVI 1787 I., 679. ill. BARCZAFALVI 1787 II., 724.

¹⁰⁷⁰ Példánnya – „kit vevél // Vezérül a’ szép pályán? Rájnis e // Példányod, és Szabó? Dayka é, ‘s Vi- // rág?” Kazinczyi 1811a, 7.

¹⁰⁷¹ kora – „Kora: idő, v. alkalmatosság. Mekkorra? Ekkorra meg jött, kórán érkezt. Koránt sem úgy van.” Baróti Szabó 1792, 120.

¹⁰⁷² Rényyeinek – *A’ Rény becse.*, DAYKA 1813, 3.

¹⁰⁷³ Így folyt özönöm sárossan, iszappal, ‘s nem ritkán бүdössen is, az égnek, és partok-nak visszatükrozdése nélkül – „Egyedül azok felől nem tudott szeliden itélni, kiknek özönök sárossan, iszappal, ‘s nem ritkán бүdösen is foly, az égnek ‘s partoknak visszatükrozdéde nélkül.” DAYKA 1813, XXXIX.

¹⁰⁷⁴ egy láthatlan kéz – „S rettentővé lett láthatlan keze” BERZSENYI 1813, *A tudományok. Allegoria Plató után.*, 51.

c) *Én ennek a világnak sirkísértő képe voltam, egy tündérezésre átkoztatott bajlélek, az elrontolt tapodmány' da-rabja,*¹⁰⁷⁵ 's a' vesztőtsepek' elivott tikkadója. – *De a' Teremtő eltölt esenkedő szavaimmal, és megszivellette nagysokjaimat!*

[5] öljője a' szent tegezből nékem is nyilat,¹⁰⁷⁶ ujj hűrt, igát, 's teknőt is ujjat nem adott¹⁰⁷⁷. De addig gyúrtam az Isteneknek zsámolyát,¹⁰⁷⁸ hogy végre diszlett e' mód¹⁰⁷⁹ – Küprisz engem is kegyelni kezdett,¹⁰⁸⁰ az érzemény' forrásit kobozomra tsalta,¹⁰⁸¹ 's a' menny' véghetlen ürében,¹⁰⁸² a' villámvezető Sassal aetheri szárnyakon¹⁰⁸³ merengő melancholia, tsendes alkonyin sátoriba intett,¹⁰⁸⁴ vagy a' Tempe vidámjain Szókrát' ölébe.¹⁰⁸⁵ A' nagy álláspont' köre nem tölt meg ugyan áldozat nélkül:¹⁰⁸⁶ de itt az érdempoltz,¹⁰⁸⁷ melly magas mint az egekbeötlő Krivántető,¹⁰⁸⁸ vagy az égtartó Pyraenék;¹⁰⁸⁹ mellyet semmi Idők' zavarja,'s¹⁰⁹⁰ forgó viszontság¹⁰⁹¹ le nem tapod.

---

¹⁰⁷⁵ Én ennek a világnak sirkísértő képe voltam, egy tündérezésre átkoztatott bajlélek, az elrontolt tapodmány' darabja – „én pedig ennek a' világnak sirkísértő képe vagyok, egy tündérezésre átkoztatott bajlélek, az elrontolt tapodmány' darabja.” WÁNDZA 1806, *Busongás.*, 25.

¹⁰⁷⁶ Szörnyek-ölője a' szent tegezből nékem is nyilat – „Csak lantom' ihlessd! csak nyilat adj nekem // A' szent tegezből, Szörnyek'-ölője, te!” KAZINCZY 1813, *Apollonhoz.*, 166.

¹⁰⁷⁷ ujj hűrt, igát, 's teknőt is ujjat nem adott – „s új hűrt, 's igát tevék rá // 'S teknőt is újat” Kazinczyi 1813, *Anakreon.*, 173.

¹⁰⁷⁸ gyúrtam az Isteneknek zsámolyát – „...addig gyurom az Istenek zsámóját, míg felemelik humorodott lelkemet.” WÁNDZA 1806, *Buda.*, 87.

¹⁰⁷⁹ diszlett e' mód – „Díszlett e' mód.” BERZSENYI 1813, *A' tudományok.*, 52.

¹⁰⁸⁰ Küprisz engem is kegyelni kezdett – „Ám de kit Cypris kegyel és Camoena // Lelkesít...” BERZSENYI 1813, *Baccushoz.*, 78.

¹⁰⁸¹ az érzemény' forrásit kobozomra tsalta – „Ott taníts engem nemes érzeményid' // Tiszta forrását kobozomra csálni...” BERZSENYI 1813, *Horatiushoz.*, 69.

¹⁰⁸² menny' véghetlen ürében – „Ez itt a' menny' véghetetlen ürében elaludt” KAZINCZY 1813, *A' mennydörgés.*, 236.

¹⁰⁸³ villámvezető Sassal aetheri szárnyakon – „S a' villámvezető sashoz emelkedik.” BERZSENYI 1813, *Orczy árnyékához.*, 56.

¹⁰⁸⁴ melancholia, tsendes alkonyin sátoriba intett – „Sátorodba intél csendes alkonyidon.” BERZSENYI 1813, *A' melancholia árnyékához.*, 5.

¹⁰⁸⁵ a' Tempe vidámjain Szókrát' ölébe – „Itt, e' romános Tempe' vidámjain // Öntöm ki szívem' gerjedését // Socrat' ölébe Anacreonnal.” BERZSENYI 1813, *Melisszához.*, 12.

¹⁰⁸⁶ A' nagy álláspont' köre nem tölt meg ugyan áldozat nélkül – „A' nagy álláspont' köre nem telik meg // Áldozat nélkül...” BERZSENYI 1813, *Görög Demeterhez, midőn a' Koronaherczeg' Nevelőjének választatott, 1803.*, 54.

¹⁰⁸⁷ de itt az érdempoltz – „Itt az érdempolcz! Ez égnek útja // 'S régi Magyar dísz!” BERZSENYI 1813, *Felső-Büki Nagy Pálhoz, Az Országgyűlés alatt 1807.*, 63.

¹⁰⁸⁸ egekbeötlő Krivántető – „Ám de te, mint az egekbe-ötlő // Kriván, mosolygál a' zivatar között...” BERZSENYI 1813, *Az ulmai ütközet.*, 64.

¹⁰⁸⁹ égtartó Pyraenék – „Menj az égtartó Pyrenéken által...” BERZSENYI 1813, *Búcsúzás.*, 43.

¹⁰⁹⁰ Idők' zavarja – „Már ma nem félek! sem idők' zavarja, // sem gonosz vádak...” BERZSENYI 1813, *Görög Demeterhez, midőn a' Koronaherczeg' Nevelőjének választatott, 1803.*, 55. – a mondatszerkezet is!

¹⁰⁹¹ forgó viszontság – „Forgó viszontság' járma alatt nyögünk.” BERZSENYI 1813, *A' magyarokhoz.*, 60.

A' t'uba jelt ad¹⁰⁹² 's hú Boldogságos Szüzné!¹⁰⁹³ mintha a' szarvas Angyalok' méregdúhe kergetne,¹⁰⁹⁴ az előterjesztésnek Tartományán kívül fekszik¹⁰⁹⁵ mely önnöntudvalévőségemben¹⁰⁹⁶ kivégzett¹⁰⁹⁷ merészlettel potyolt széllyel bús buzogányom¹⁰⁹⁸ azon órázatban¹⁰⁹⁹ mindent a' körhatáron, mint a' rivvants!¹¹⁰⁰ A' vendég-
 [6] ajakú¹¹⁰¹ félbolond¹¹⁰² Pizskántsi, a' ki arra szüldött: hogy minden okforrás nélkül pökvén a' markát, a' nagyobb rakás közt¹¹⁰³ létező szokásnak Pedánt¹¹⁰⁴-rajlódásból kész Vértanúja is lenni, elébém dagállal járulván;¹¹⁰⁵ nyilam,¹¹⁰⁶ mely egyre sért barátot és patvarkodót,¹¹⁰⁷ ölt akkor – mig végre (de, ki győzné az öklelő Hajdú' vivását¹¹⁰⁸ lefesteni?) kívánságomnak legfőbb tetőjét értem;¹¹⁰⁹ a' Chimaerát győztes talpam' alá szegtem,¹¹¹⁰ a' szavas Idióta'¹¹¹¹ potrohos hasát¹¹¹² hatalmas jobbom gyászpadra nyújtván¹¹¹³ Tüzem lohadt.¹¹¹⁴ – én ástam néki a' véglakást meg;¹¹¹⁵ 's a' szörnyet odalökém, hogy a' vén Kántorral, könyvpenészű

¹⁰⁹² A' t'uba jelt ad – „E' szók alatt a' t'uba jelt adott a' megtámadásra.” KAZINCZY 1808, 98.

¹⁰⁹³ Boldogságos Szüzné – „Boldogságos Szüzné! Felkiálta Sára...” FOLNESICS 1807, 4.

¹⁰⁹⁴ a' szarvas Angyalok' méreg-dúhe kergetne – „és emezt üzi-kergeti a' Szarvas Angyalok MéregDühösjével.” FOLNESICS 1807, 214.

¹⁰⁹⁵ előterjesztésnek Tartományán kívül fekszik – „Milyen Elme állapottal lépett légyen ő az Ágyhoz, ez az Előterjesztésnek Tartományán kívül fekszik.” FOLNESICS 1807, 109.

¹⁰⁹⁶ önnöntudvalévőségemben – „Károl egyedülcsak az IfjúságBarátságos maradt, én az ÖnnönTudvalévőség' és ÖnnönTévejtés' SzükségességParancsja lettem és Gernyei töltte az öné Szívjét be.” FOLNESICS 1807, 132.

¹⁰⁹⁷ kivégzett – „Ki-végezem: el-végezem, meg-határozom. Már kivégezték, hogy –”, Baróti Szabó 1792, 117.

¹⁰⁹⁸ bús buzogányom – „Nem rabbérbe emelt bús buzogányt keze.” BERZSENYI 1813, *A' felkölt nemességhez. a' Szombathelyi Táborban. 1798.*, 89.

¹⁰⁹⁹ órázatban – „Én szerencsétlen de vétektelen vagyok, eme Tudvalévőség fog Eme Órázatbann Reménybizodalmam lenni.” FOLNESICS 1807, 120.

¹¹⁰⁰ rivvants – „Rivvants: jég-, v. kő-eső; régi szó, fenn van még imitt-amott.” Baróti Szabó 1792, 192.

¹¹⁰¹ vendégajakú – „Ez a' vendég ajak' és durva tél' vidéke.” DAYKA 1813, *Vitéz Imréhez.*, 35.

¹¹⁰² félbolond – „Nem illy szelíd az ő keze, // Ha a' félbolond 's a' félkoska // Dagállal járul ölelébe.” Kazinczy 1811, *Az én sugallóm.*, 38.

¹¹⁰³ a' nagyobb rakás közt – „De a' Tudatlanok között az *Életbenn*, a' KözNép és NagyobbRakás között sem” FOLNESICS 1807 206.

¹¹⁰⁴ Pedánt – A' Pedant. Kazinczy 1813, 12.

¹¹⁰⁵ elébém dagállal járulván – „Ha a' félbolond 's a' félkoska // Dagállal járul ölelébe...” KAZINCZY 1811, *Az én sugallóm.*, 38.

¹¹⁰⁶ nyilam – „Az a' kis lyányka, kit nekem // Hogy verseim' sugallaná, // Társúl a' Múzsza rende // [...] Nevetve pattantja-el nyilát.” KAZINCZY 1811, *Az én sugallóm.*, 37.

¹¹⁰⁷ egyre sért barátot és patvarkodót – „Nem bír magával, egyre sért // Barátot és patvarkodót.” KAZINCZY 1811, *Az én sugallóm.*, 37.

¹¹⁰⁸ öklelő Hajdú' vivását – „ki tudja méltán írni az öklelő // Hajdú' vivását, a' mikor a' lovast...” BERZSENYI 1813, *Melisszához.*, 12.

¹¹⁰⁹ kívánságomnak legfőbb tetőjét értem – „Alcibiád kívánságainak legfőbb tetőjét érte-el.” Kazinczy 1808, 19.

¹¹¹⁰ a' Chimaerát győztes talpam' alá szegtem – „Pályája küzdés; ám de végre // Talpa alá szegi a' chimaerát.” BERZSENYI 1813, *Vesselényi' Hamvaihoz, 1810.*, 92.

¹¹¹¹ szavas Idióta' – A' szavas idiota. KAZINCZY 1811, 12.

¹¹¹² potrohos hasát – „Csak potrohos hasadat húzzák-fel fára...” DAYKA 1813, *Élesség.*, 65.

¹¹¹³ potrohos hasát hatalmas jobbom gyászpadra nyújtván – „Csak potrohos hasadat nyujtsák gyászpad- // ra...” mint a 65. lapon szereplő *Élesség* című epigramma variánsa. DAYKA 1813, 143.

¹¹¹⁴ Tüzem lohadt – „Tüzem lohadt 's az álnokságok atyja // A' vén csábító!” KAZINCZY 1811a, 10.

¹¹¹⁵ én ástam néki a' véglakást meg – „Nem // hal-el // Neve, bár ha teste rothad is. // Te ássd neki // a' vég lakást meg, Bencze, egyik dom- // bodon.” KAZINCZY 1811, *Baróti Szabó.*, 30.

Tántzossal,¹¹¹⁶ Lukaival,¹¹¹⁷ ‘s az avatlanok’¹¹¹⁸ egész gyarmatjával Lucifernél örökre szurkot faljon.¹¹¹⁹ Ellemben a’ Purismuszt,¹¹²⁰ melly a’ durva mellyet, és a’ meredt fület ne fussa,¹¹²¹ minden Para – Neo¹¹²² – Paleo – Mikro – Pikró – Makró – Makarológószokkal,¹¹²³ Zugdi¹¹²⁴ ‘s Fűrrender Urai-mékkal¹¹²⁵ együtt helyekbe felidéztem, ‘s ma-
[7] gam is mellyemnek szent érzési között – egy új Isten levék¹¹²⁶ !..

Halljátok Népünk’ Atyái!¹¹²⁷ a’ Gordiai göts¹¹²⁸ kigyüremlett, Honnunkra szembeesőleg¹¹²⁹ visszatért az Ég’ kegye;¹¹³⁰ vid¹¹³¹ kilátással gedélli Szittyá Nyelvünket, melly az áház¹¹³² fegyelem¹¹³³ násfája¹¹³⁴ alatt, Dédőseinkről¹¹³⁵ ránk maradt miveletlenségének szűk verőztéi¹¹³⁶ közt, véten, szinte ezen Évszakig a’ molette kétkedés’ latorkertjében¹¹³⁷ sinkedett. – Idv a’ nemismért, egyedül sejdítgetett főbb Valóságoknak!¹¹³⁸ kik megengedék: hogy nyomorúlt embercse én, mint a’ Mennydurrogatónak ditső Fajzatja¹¹³⁹

¹¹¹⁶ a’ vén Kántorral, könyvpenészű Tántzossal – „Vén kántor, könyvpenészű Tánzos, pa- // rókás Poéta...” KAZINCZY 1811, *Kocczantýsi.*, 23

¹¹¹⁷ Lukaival – *Lukai.*, KAZINCZY 1811, 11.

¹¹¹⁸ avatlanok’ – *Az avatlan.*, KAZINCZY 1811, 13.

¹¹¹⁹ Lucifernél örökre szurkot faljon – „Ám nézzd a’ Piktort, mint festé itt ezt az // Angyalt; // Tudom ezért Lucifernél sok szurkot // falt.” KAZINCZY 1811, *A’ szép és a’ jó.*, 13.

¹¹²⁰ Purismuszt – *Purismusz.*, KAZINCZY 1811, 14.

¹¹²¹ meredt fület ne fussa – „Ne fussed a’ durva mellyet, és // Ne a’ meredt fület!” Kazinczy 1813, *Művész’ reggeli-dala.*, 228.

¹¹²² Para – Neo – A’ neo- és palaeologusz., KAZINCZY 1811, 7.

¹¹²³ Paleo – Mikro – Pikró – Makró – Makarológószokkal – „*Mikroligied* olvasd francziásan: *Mi- // krolozsíd.* – *Mikrósz*, apró; *pikrósz*, ke- // sernyés; *mákrósz*, hosszú; *makár*, boldog.” KAZINCZY 1811, *Egy fecsegőhöz.*, 47.

¹¹²⁴ Zugdi – „A plus B aequale X? Nem igaz! mond // Zugdi; hisz’ A B // Ab! ‘s Kántot szidja – – Zugdiak, // értitek ezt?” KAZINCZY 1811, *A’ szavas idiota.*, 12.

¹¹²⁵ Fűrrender Uraimékkal – „Így kesere Fűrrender Uram, mivel Ur- // fija térdig- // Éró mentéjét Párizsi módra szelé...” KAZINCZY 1811, *A’ neo- és palaeologusz.*, 8.

¹¹²⁶ mellyemnek szent érzési között – egy új Isten levék – „E’ szák, e’ szem látásomat // Gyönyörben úsztatá, // ‘S mellyemnek szent érzései közt // Egy új Isten levék.” KAZINCZY 1813, *Művész’ reggeli-dala.*, 227.

¹¹²⁷ Népünk’ Atyái! – „Népünk’ Atyáji! ti azt vélték, hogy nékem nyújtván a’ jutalmat, azt koszorúzzátok-meg, a’ ki legtöbbet teve a’ Hazáért.” KAZINCZY 1808, 120.

¹¹²⁸ Gordiai göts – „Már csak a’ házassági hit’ cikkelye volt hátra, ‘s éppen ez vala a’ Gordiai göcs.” KAZINCZY 1808, 27.

¹¹²⁹ szembeesőleg – „ezen szembeeső Külömbőség: *ihr Handjshuch* és *seine Handschuh*” FOLNESICS 1807, 178.

¹¹³⁰ visszatért az Ég’ kegye – „Visszatért az ég’ kegye, // Júnó érettünk rettege...” KAZINCZY 1811, *A’ békák.*, 19.

¹¹³¹ vid – „*Víd*: víg, vidám.” Baróti Szabó 1792, 272.

¹¹³² áház – „*Áház*: dühös, veszett, mérges. *Áház* gyermek. *Áházat*” Baróti Szabó, 1792, 5.

¹¹³³ fegyelem – „*Fegyelem*: fenyítették.” Baróti Szabó 1792, 55.

¹¹³⁴ násfája – „*Nás-fa*: retesz, kilints, fa-zár.” Baróti Szabó 1792, 156.

¹¹³⁵ Dédőseinkről – „*Dédős*: nagy atyának (szép atyának, jobb atyának) nagy, v. szép, v. jobb atya.” Baróti Szabó 1792, 30.

¹¹³⁶ verőztéi – „Korlát Carolus.” KOVÁTS 1807 I., 156. vö. „Verőzte parva janua. Lá’sd Párizspapai. Most-is élnek ezzel a’ szóval Borsod Vármegyében, és teszi azt a’ fél ajtótskát, a’ melyet a’ pitvar ajtókon azért tartanak, hogy ha azt bezárják, a’ kor a’ pitvar nyílva van és még sem mehet-be az aprómarha a’ pitvarba.” Uo., 1807 I., 167.

¹¹³⁷ latorkertjében – „*Lator-kert*: sántz, gyakás, v. gyakás árok. Latorkert környíti a’ várat.” Baróti Szabó 1792, 134.

¹¹³⁸ Idv a’ nemismért, egyedül sejdítgetett főbb Valóságoknak – „Idv a’ nem-ismért // Egyedől sejdítgetett // Főbb Valóságoknak!” KAZINCZY 1813, *Az isteni.*, 203.

¹¹³⁹ nyomorúlt embercse én, mint a’ Mennydurrogatónak ditső Fajzatja – „Dicső fajzatja a’ Mennydurrogatónak, // Én nyomorúlt embercse, szégyeneljem?” KAZINCZY 1811, *Herculeshez.*, 2.

– úgy hullhatnék Véreim' hálás keblébe,¹¹⁴⁰ 's hogy segédjére¹¹⁴¹ kelvén kókkadó Nyelvünknek, a' balvéleményü Beszélettudósokat¹¹⁴² beszádlanám,¹¹⁴³ kiknek rakontzátlan uralkodások' alatt a' Böltselkedmény¹¹⁴⁴ örök vaklásra kárhozódott.

Ti nagy Istenek! kik Felségtetek az Áldozatnak hulladékival, 's az Imádság' lyongásival tengetitek:¹¹⁴⁵ öltözetetek' legalsó prém-
[8] jét jét buzgalommal tsókolom én!¹¹⁴⁶ Táran áll keblem¹¹⁴⁷ – buliklya örömteli háláját¹¹⁴⁸ –
's e' szent tsészeviz áldozik¹¹⁴⁹ !! –

Én pedig egy új Phoebósz, a' Pinduszi nyerítő ménre felrepítve, halkva léptselek az Áoni Szüzecsnek'¹¹⁵⁰ vigságkörkéi¹¹⁵¹ felé; hol mérész szökéssel szemlélem égre kelni a' Pan-theon márványait - méltó lakát a' minden Isteneknek.¹¹⁵² Hol, mint rokon kötél az égiekkel,¹¹⁵³ az örök' kikelet' viránybársonyán, a' komló ernyőben, 's a' Hársalléen,¹¹⁵⁴ vagy a' zamatos gerezdek'¹¹⁵⁵ Thyrsusai közt¹¹⁵⁶ boldog tsendel nyugom a' béke' karjain;¹¹⁵⁷ hol

¹¹⁴⁰ Véreim' hálás keblébe – „Vérid' hálás kebelébe márványt // Nyers te 's örök fényt.” BERZSENYI 1813, *Görög Demeterhez, midőn a' Koronaherczeg' Nevelőjének választatot, 1803.*, 55.

¹¹⁴¹ segédjére – „Adjunctus: Segéd” Tiszti 1807, 34.

¹¹⁴² Beszélettudós – „De már magának a' Magyar Beszéletnek egy különös régi Megkülömböztetésje is, régen figyelmetessé tehette volna erre az önnöngondolkozó, aa, saját Szemjeikkel látó magyar Beszélet Tudósokat (Grammatikereket).” FOLNESICS 1807, 171.

¹¹⁴³ beszádlanám – „Bé-szádlani: bé-tsinálni a' száját valaminek.” Baróti Szabó 1792, 19.

¹¹⁴⁴ Böltselkedmény – „Böltselkedmény: Böltselkedésnek tudománya; Philosophia. Lást a' Betüvetédmény alatt lévő Jegyzeteket.” BARCAFALVI 1787 I., 675. ugyanakkor: „Böltselkedmény: Filozófia. Böltselkedményes könyvek: Libri philosophici. Lásd az I. szakasz szótárját.” BARCAFALVI 1787 II., 721.

¹¹⁴⁵ Ti nagy Istenek! kik Felségtetek az Áldozatnak hulladékival, 's az Imádság' huhongásival tengetitek – „Nyomorúltabbat // Mint ti, nagy Istenek, // Nem ismerek én // A' nap alatt. // Felségtetek // Az áldozatnak hulladékival // 'S az imádság' hűgongásival // Tengetitek ti.” KAZINCZY 1813, *Prometheus.*, 191-192.

¹¹⁴⁶ öltözetetek' legalsó prémjét buzgalommal tsókolom én – „Öltözetje' legalsó // Prémjét tisztelettel // Csókolom én...” KAZINCZY 1813, *Emberiség' határai.*, 200.

¹¹⁴⁷ Táran áll keblem – „Csókol meg, 's vasadat döfd ide, oh ne szánj! Táran áll kebelem. Én örömet halok.” BERZSENYI 1813, *A' remete.*, 154.

¹¹⁴⁸ buliklya örömteli háláját – „S im repül // Nyögdelve az első szép pár Gerlicze. // Buliklja háláját a' Jótevőnek...” KAZINCZY 1813, *A' gerlicze Teremtése.*, 231.

¹¹⁴⁹ 's e' szent tsészeviz áldozik – „Vigan zengeti el nádsipom énekét // 's e' szent csészeviz áldozik.” BERZSENYI 1813, *A' balatoni nympa Gróf Teleky Lászlóhoz, midőn a' Balatonra szállott. 1812.*, 96.

¹¹⁵⁰ a' Pinduszi nyerítő ménre felrepítve, halkva léptselek az Áoni Szüzecsnek' – „Már ott tapodtál sok fene undokat, // Mellyek zavarták Pinduszunknak // Szent ereit 's ege' tiszta fényét. // Boldog vagy 'Áon Szüzei' kedvese...” BERZSENYI 1813, *Ajánlás 1808.*, VII.

¹¹⁵¹ vigságkörkéi – „...eme mulatsági Vigságkörkéből.” FOLNESICS 1807, 32.

¹¹⁵² hol mérész szökéssel szemlélem égre kelni a' Pantheon márványait - méltó lakát a' minden Isteneknek. – „Mérész szökéssel látta a' Pantheon' // Márványait égre kelni partjain; // Méltó lakát a' Minden-Isteneknek. KAZINCZY 1811, *Sylvester.*, 30-31.

¹¹⁵³ rokon kötél az égiekkel – „Kikben tüstén gyúlad az aetheri rész, // Melly egy rokon kötél az égiekkel...” BERZSENYI 1813, *A' tudományok.*, 52.

¹¹⁵⁴ a' komló ernyőben, 's a' Hársalléen – „Ah, de nem vagy sem komlóernyőben, // Sem, mint mások szoktál, a' hársalléen!” KAZINCZY 1813, *Reggeli panas.*, 210.

¹¹⁵⁵ zamatos gerezdek' – „A' százféle gyümölcs 's a' zamatos gerezd...” BERZSENYI 1813, *Keszthely.*, 76.

¹¹⁵⁶ Thyrsusai közt – „Nektár' thyrsusain nem mosolyog gerezd.” BERZSENYI 1813, *A' közelítő tél.*, 14.

¹¹⁵⁷ boldog tsendel nyugom a' béke' karjain – „S boldog csenddel nyugván a' béke' karjain...” DAYKA 1813, *Clélia, vesztának leánypapja, Kedveséhez, Aulushoz.*, 104.

Glücsi! velem karöltve nézed¹¹⁵⁸ az est' pirholagos sугárát,¹¹⁵⁹ melly égi biborral festengeti az aranyos felhőket.¹¹⁶⁰ Hol, mig homlokomon aranyüstök omladoz,¹¹⁶¹ a' Páphósz' kiesében¹¹⁶² toborzon vigadó¹¹⁶³ Szépnéktől¹¹⁶⁴ orozva nyert tsókok'¹¹⁶⁵ közt, nem félek az idő' mohától,¹¹⁶⁶ sem a' góthfalak' kormaitól,¹¹⁶⁷ hol mint vizlakos¹¹⁶⁸ örök gyönyörben uszván:¹¹⁶⁹ a' Tündér-¹¹⁷⁰ és Tünetvilágban¹¹⁷¹ vé-

[9] get nem esmerő kor lesz a' felem;¹¹⁷² égi örömmet a' kaján had'¹¹⁷³ mogorva homloka nem fojtja,¹¹⁷⁴ 's koszorúzott fejemet az érdem' pálya ága fogja beárnyéklani.¹¹⁷⁵

¹¹⁵⁸ hol Glücsi! velem karöltve nézed – „Hol Glücsi! veled karöltve // Nézttem az est' sugarát...” BERZSENYI 1813, *Gylcere.*, 143.

¹¹⁵⁹ est' pirholagos sугárát – „Alkonyati homály terjed // A' csillagok' boltjára, // 'S pirholagos lánggal gerjed // Az esthajnal' sugára.” BERZSENYI 1813, *Gylcere.*, 142.

¹¹⁶⁰ égi biborral festengeti az aranyos felhőket – „Égi bíbor festengeti // Az aranyos felhőket...” BERZSENYI 1813, *Az est.*, 116.

¹¹⁶¹ mig homlokomon aranyüstök omladoz – „Addig is, míg homlokodon // Arany üstök omladoz...” BERZSENYI 1813, *Lilihez.*, 149.

¹¹⁶² a' Páphósz' kiesében – „A' szelíd Páphusz' kiesébe nyögdel // Lesboszi hárfám...” BERZSENYI 1813, *Emmihez.*, 165.

¹¹⁶³ toborzon vigadó – „S ott, hol a' győzedelmesek // Toborzón vígadoztak...” BERZSENYI 1813, *Mulandóság.*, 126.

¹¹⁶⁴ Szépnéktől – „Alvína meg-vallotta, hogy Édúárd valódilag egy Telyes valami légyen, és magához vonzó Félenkséggel felele néki, a' Szépné.” FOLNESICS 1807, 5.

¹¹⁶⁵ orozva nyert tsókok' közt – „Míg a' klárizsajak kész az orozva nyert // Csóknak felszabadúlt nedvibe' ferdeni...” DAYKA 1813, *Menyegzői dal.*, 81-81.

¹¹⁶⁶ nem félek az idő' mohától – „A' derék nem fél az idők' mohától...” BERZSENYI 1813, *Felső-Büki Nagy Pálhoz, az országgyűlés alatt 1807.*, 62.

¹¹⁶⁷ góthfalak' kormaitól – „A' halvány hold 's goth falak' kormai // Bájolnak tégedet mágusi erővel.” BERZSENYI 1813, *A' melancholia.*, 4.

¹¹⁶⁸ vizlakos – „Irigyli hogy ő nem vizlakos.” KAZINCZY 1811, *A' békák.*, 21.

¹¹⁶⁹ gyönyörben uszván – „E' szák, e' szem látásomat // Gyönyörben úsztató, // 'S mellyemnek szent érzései közt // Egy új Isten levék.” KAZINCZY 1813, *Művész' reggeli-dala.*, 227.

¹¹⁷⁰ Tündér- és Tünetvilágban – „Minekutánna már sok miliomnyi miliom tündérek lebegdéselnek benn az észben; látni való, hogy ezeknek a' létlésben és jelenlésben edjmást az észben felváltó tündéreknek az ő' öszszeségek, edj *Tündérvilágot* (mundus metaphysicus) álítanak az észnek elő. És így a' *Tündérvilág*, éppen oppositiuma a' *Természetvilágnak*.” BARCZAFALVI 1792, 38.

¹¹⁷¹ Tündér- és Tünetvilágban – „A' dolognak jelentése és jelenlése, a' *menynyiben* a' körülte létlő dolgokat megilleli, [...] maga pedig a' megillelő jelenet és jelenlet, *Tünetnek* és *Tünlemnek* (adficens apparatus quid, illud actu simplici, hoc diutiús, – Phoenomenum) [...] neveztetetik. BARCZAFALVI 1792, 12-13.

¹¹⁷² véget nem esmerő kor lesz a' felem – „...véget- // Nem-ismerő kor lett az ő fele...” KAZINCZY 1813, *A' hajnal.*, 218.

¹¹⁷³ a' kaján had' – „Fussa komoly szemem' a' kaján had!” KAZINCZY 1813, *Apollonhoz.*, 166.

¹¹⁷⁴ mogorva homloka nem fojtja – „...s e' szép föld' örömit mogorva // Homloka fojtja.” BERZSENYI 1813, *Bacchushoz.*, 78.

¹¹⁷⁵ az érdem' pálya ága fogja beárnyéklani – „Hajlékjokat az érdem' pallyaága fogja beárnyéklani” KAZINCZY 1808, 111.

Ne hogy pedig bizatlanságból¹¹⁷⁶ a' zsinár¹¹⁷⁷ kirie ezt tsak álomhüvelyezésnek¹¹⁷⁸ állassa, vagy a' lotsogáskürt¹¹⁷⁹ szinetlen szerénységemet¹¹⁸⁰ gántsolja:

Imé!

Egy, akár tökelég, akár tárgyalag nézelve olly tanakmányos, és miveletes okalapon¹¹⁸¹ feneklett; 's a' Nyelv szinténségének olly körülnyesett esméretével irt Honni Darabot teszek le itten:¹¹⁸² mellyből, bár azt az Aesthesis' komponájára¹¹⁸³ vessük – akarmelley gépelyezetű Löny,¹¹⁸⁴ 's makatsúlt izletű¹¹⁸⁵ Zseni is, minden lükkögés,¹¹⁸⁶ vagy eldurczált barna vad szemöldének¹¹⁸⁷ pislongása nélkül megvallhatja: hogy annak nem lélektelen Irójára¹¹⁸⁸ a' kilentz Szüzek kegyel hunyorgattak.¹¹⁸⁹ Ki, a' mi nagyon tün szembe,¹¹⁹⁰ a' Nyelvnek Mamsell

¹¹⁷⁶ bizatlanságból – „mindent hamarább meg tudnék neked bocsátani mint a' bizatlanságot” Kazinczy 1808, 3.

¹¹⁷⁷ zsinár – „Zsinár: alá való, haszontalan, hivalkodó, koszlobár. Zsinár-ember.” Baróti Szabó 1792, 281.

¹¹⁷⁸ álomhüvelyezés – „...azt álom-hüvelyezéssel, az arra nem vigyázó dolgos embereknek, az igazsgá'oltára mellet el-illantván ki-híresztelik!” PERECSENYI Nagy László: *Orithia magyar amazon története*. Po'sony, Pest, Landerer 1804, 27., „Köszönöm Diánna! álom-hüvelyezésed, // Ez szívem társával öszve-szeresztésed!”; PERECSENYI Nagy László: *Léta magyar vitéz, és Zamira pannoniai Kis-Aszszonynak a' földön és tengereken történt viszontagságai*. Pozsonyban és Pesten, Fűskúti Landerer Mihály' böttüivel és költségével. 1800., 133., vö. Uo., „Álom-hüvelyezéssel itt nem hadarászok.” Uo., 162.

¹¹⁷⁹ lotsogáskürt – „Egy fertelmesrút MendeMonda repdes (repülget) a' LocsogásKürtönn a' Várasbann.” FOLNESICS 1807, 140.

¹¹⁸⁰ szinetlen szerénységemet – „Szinetlen szerénység, figyelem mások eránt és annyi nyájasság, hogy első pillantással mindent elbájolt.” DAYKA 1813, XIV.

¹¹⁸¹ okalapon – „Okalap: Okoskodásnak fundamentoma; Principium a' Filozofusoknál. Rosz Okalapjai principiumai vagynak.” BARCZAFALVI 1787 I., 683. ill. „Okalap: Principium a' Filozofusoknál 's egyebeknél is. Roszsz Okalapjai (principiumjai) vagynak. Lásd: Alap és Okalap az I. szakaszban.” Uo., 1787 II. 727.

¹¹⁸² teszek le itten – „...Primitális Beszédének írom egyik részét. Örömet tettem volna le azt itten...” DAYKA 1813, XLVII.

¹¹⁸³ komponájára – „Kompona libra die Waage. I. Párizpapai. Gömör Vármegyében mos-is élénk e'től a' szótól származott ígével, ilyenképpen: ne komponálj, az az, ne méregess mast, v. ne szólj-meg mást.” KOVÁTS 1807 I., 171.

¹¹⁸⁴ Löny – „Löny: Ens; minden az, a' minek léte, v. létele van.” Baróti Szabó 1792, 142.

¹¹⁸⁵ makatsúlt izletű – „' kényesbb vagy makacsúlt izletem // újnak örül...” KAZINCZY 1811, *Szokott és szokatlan.*, 7.

¹¹⁸⁶ lükkögés – „Lükkögés: levegni, lebegni, inogni, ingadozni. Lükkög a' víz.” Baróti Szabó 1792, 142.

¹¹⁸⁷ eldurczált barna vad szemöldének – „'S eldurczúlt, barna, vad szömöldökével // Int” KAZINCZY 1811a, 3.

¹¹⁸⁸ lélektelen Irójára – „'S más a' // lélektelen Író?” KAZINCZY 1811, *Epiigrammai morál.*, 36.

¹¹⁸⁹ kilentz Szüzek kegyel hunyorgattak – „Fábchich vala nevem. Az kilentz Szüzek // zordon // Cziterát adának énnekem. Ijedéssel fut // Zöngése elől az, a' kire nem hunyorgattak.” KAZINCZY 1811, *Fábchich.*, 26.

¹¹⁹⁰ Ki, a' mi nagyon tün szembe – „Termete alacsony, de karcsu, és, a' mi nagyon túnt szembe, olly erőltetés nélkül egyenes, mintha egész életét Tánczmasternek kezei alatt töltötte volna.” Dayka 1813, XIV.

[10] Reglóját lévvé vérré változtatván,¹¹⁹¹ nem affectálgat idegen Rollt¹¹⁹² ; hanem, mintha Pünkösti malasztban vett volna részt,¹¹⁹³ a' Nyelvémességnek¹¹⁹⁴ háta-hupás,¹¹⁹⁵ 's szulákos¹¹⁹⁶ romjait megjárta, 's egy neki tulajdon Atticismuszsal¹¹⁹⁷ a' Nyelvmivelés' segédeit¹¹⁹⁸ kitsordúltig felfejtette. Melly által, valamint magának örök emléket állít:¹¹⁹⁹ úgy néki Apoll (nem kétlem) kedvelven tiszta tettét, bérül öreg zöld kort nyújt, 's szép zengzetű Lantot!¹²⁰⁰ Nem is lehet azt ipalni, hogy rökent szózatnak¹²⁰¹ Svádája,¹²⁰² meleg ömledezése – szélesen tsapongó¹²⁰³ árja,¹²⁰⁴ naszád,¹²⁰⁵ és folytatlan¹²⁰⁶ előadása által, még a' vájt fülüeket¹²⁰⁷ is mohón teheti felévé.¹²⁰⁸ – Néhai SZAKLÁNYI ZSIGMOND más Vallásbéli Hirdész¹²⁰⁹ is, ezen talpszerben bábálgató¹²¹⁰ kezeivel a' jeget megtörte¹²¹¹ ugyan - ez előtt darab évvel ilyen fajbéli közlésül, és hasonmoztonyból irt 's a' Hirmondó által elhiresztelt, mintegy másfél ívnyi Furtsa – vagy inkább elmétlenül elméskedő – Levelében¹²¹²: de a' mit szem-

¹¹⁹¹ Mamsell Reglóját lévvé vérré változtatván – „... midőn a' Bürger' Mamsell La-Regjelét lévvé 's vérré fogták volna változtatni...” DAYKA 1813, XXX.

¹¹⁹² nem affectálgat idegen Rollt – „A' hiúságokból gyúrt Cicero, ki minden nagysága mellett olly pulyácska is vala, hogy igen gyakran affectálgatott idegen rollt...” DAYKA 1813, XXXIII.

¹¹⁹³ mintha Pünkösti malasztban vett volna részt – „Eltétlék a' kiszabott idő, 's Dayka tanúnak hívá barátját, 's olly bátorsággal szólott velek, mintha a' Pünkösti malasztban vett volna részt.” DAYKA 1813, VII.

¹¹⁹⁴ Nyelvémességnek – „Ezt a' szót, és más Mesterséget jelentő szókat, úgy jobbították meg mások, hogy ezekből: *Költémesség, Írásmasság, Nyelvémesség*, 's a' t. ki hagytak két betűt e' képpen: *Költémség, Írámság, Nyelvémség* 's a' t. Poesis, Orthographia, Grammatica.” BARCZAFALVI 1787 I., 680.

¹¹⁹⁵ háta-hupás – „*Háta-hupás*: háta-hoporjás, követses, kavitsos, gajos, rögös, darabos, tzerepezett, egyenetlen, göröngyös p.o. hely, föld, 's a' t.” Baróti Szabó 1792, 85.

¹¹⁹⁶ szulákos – „*Szulák*: vad-venyike; fára bab-módra fel-futó fű.” Baróti Szabó 1792, 219.

¹¹⁹⁷ egy neki tulajdon Atticismuszsal – „A' dayka szavai, egy néki-tulajdon atticismussal, kérdésekbe voltak öltöztetve.” DAYKA 1813, XV.

¹¹⁹⁸ segédeit – „Adjunctus: Segéd” Tiszti 1807, 34.

¹¹⁹⁹ emléket állít – „hogy barátomnak egy emléket állíthassak...” DAYKA 1813, XLI.

¹²⁰⁰ Apoll (nem kétlem) kedvelven tiszta tettét, bérül öreg zöld kort nyújt, 's szép zengzetű Lantot – „Apoll kedvelte tiszta tettemet // 'S bérül öreg zöld kort nyújtott nekem, // 'S szépengetű lantot 's hatyúú dalt.” KAZINCZY 1811, *Ráday.*, 25.

¹²⁰¹ rökent szózatnak – „Koszorúval urgik-elő Anácreon, 's rökent // Szózzattal egygyütt dallja...” KAZINCZY 1811, *Fábchich.*, 26.

¹²⁰² Svádája – „... nem egyenlő // bájt // Ád mindeneknek Sváda.” KAZINCZY 1811, *Fábchich.*, 26.

¹²⁰³ tsapongó – „*Tsapongani*: állhatatlankodni; v. lézengeni, imid' amoda tsapni.” Baróti Szabó 1792, 240.

¹²⁰⁴ meleg ömledezése - szélesen tsapongó árja – „...de a' Predikatizio nem meleg ömledezés, nem szélesen-csapongó ár...” DAYKA 1813, XLVII.

¹²⁰⁵ naszád – „*Naszád*: folyó, könnyü, karcsu, sűgár, udar hajó.” Baróti Szabó 1792, 156.

¹²⁰⁶ folytatlan – „A' folytatlanság fő érdemed és legutolsó; ...” KAZINCZY 1811, *Correctio.*, 6.

¹²⁰⁷ vájt fülüeket - „Óhajt // Ó nékem tudományt, én neki vájt fű- // leket.” KAZINCZY 1811, *Orthoepia.*, 5.

¹²⁰⁸ mohón teheti felévé – „Komám Uramnak ott fenn rossz napot // Csinála az, a' kit egygykor olly mohon // Tett volt felévé” KAZINCZY 1811a, 3.

¹²⁰⁹ Hirdész – „*Hirdész*: Prédikátor.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

¹²¹⁰ bábálgató – „Obstetricator: Bábálgató.” Tiszti 1807, 113.

¹²¹¹ jeget megtörte – „Én jeget törtem; mert a' legelső magyar Chémiát írtam...” KOVÁTS 1807. I., V.

¹²¹² másfél ívnyi Furtsa – vagy inkább elmétlenül elméskedő – Levelében – „...Prédikátor Szaklányi Sigmond, a' Magyar Merkúriusnak 1795diki leveleiben tétetvén-le egy hat, igen sűrűen nyomtatott, lapú anonymus levelet... Ő ezt az elmétlenül-elméskedő levelet a' 4dik sorban *furtsa levélnék* nevezi...” DAYKA 1813, XXIV.

[11] ügyelni soha nem szerentséltettem,¹²¹³ ‘s tsapongok,¹²¹⁴ ha lesz-e’ mostanában kamattya utánna, tett vi’ slatásomnak,¹²¹⁵ ‘s ha nem hijjába fogtam-e’ azt fütýészni,¹²¹⁶ – vélt forratit ezen előzményhez¹²¹⁷ folyadékúl¹²¹⁸ szótt szükséges Jegyzékeimnek.¹²¹⁹

Kitérünk: mert nagy szükség van reá, hogy mondattassék...¹²²⁰ Én, a’ ki szenvedelmes Védje¹²²¹ vagyok Nyelvünk’ kimivelésének,¹²²² tsak ezen ránézveségből¹²²³ sem tartanám kövér-telen ditséretnek, ha e’ saja tsinnal és izzel¹²²⁴ készült Mondolat¹²²⁵ önfáradom’ míve foghatott volna lenni: de a’ történtség¹²²⁶ más előképzelőnek¹²²⁷ vinnyéjében hagyá azt formáltatni. A’ minap egy tudós Hazánkfiát, kit a’ végzés tőlem messzse eltola,¹²²⁸ ‘s kit régebben számláltam Barátim közé¹²²⁹ – látni mentem. Komám Uram¹²³⁰ kinnyában felleget gyűjt,¹²³¹ de hive én – sérelem nélkül beérkeztvén: szállást fogék a’ szürkeló’ szügyében.¹²³² Alig léptem ki szekeremből,¹²³³ midőn kezem gyengéd szorítással szorúlt meg,¹²³⁴ ‘s – Barátom ölelésemre

¹²¹³ szerentséltettem – „ameljek a’ Férfit megszerencséltetik” FOLNESICS 1807, 103.

¹²¹⁴ tsapongok – „*Tsapongani*: állhatatlankodni; v. lézengeni, imid’ amoda tsapni.” Baróti Szabó 1792, 240.

¹²¹⁵ vi’ slatásomnak – „*Vislatni*: fürkészni, fütýészni, keresgéli, ‘s a’ t.” Baróti Szabó 1792, 275.

¹²¹⁶ fütýészni – „*Fürkészni*: fityészni.” Baróti Szabó 1792, 69.

¹²¹⁷ előzményhez – „Előzmény: Objectum. A’ filozofusoknál.” BARCZAFALVI 1787 II., 722.

¹²¹⁸ folyadékúl – „a’ többi Ágozattya az ő engedelmességének, ‘s Hívségének, Bajvívóságának boldog Folyadékja” Perecsényi 1807, 8. (Vélekedés a magyar nyelvről)

¹²¹⁹ Jegyzékeimnek – „Jegyzék nota. Ez a’ szó Abaújj, Borsod ‘s.a.t. Vármegyékben ismeretes. Nem-is kell elhagyni, v. felváltani e’ vel: Jegyzés. Mert Jegyzés notatio.” KOVÁTS 1807 I., 173

¹²²⁰ Kitérünk: mert nagy szükség van reá, hogy mondattassék – „Kitérünk, mert nagy szükség van reá, hogy mondattassék.” Kazinczy 1811, 45., *A’ nehéznylevű* című vershez fűzött kómmnetárban.

¹²²¹ Védje – „*Véd*: védelem, óltalom, védség; v. óltalmaz; v. *Patronus*. [...] Ó nékem védem, v. védöm.” Baróti Szabó 1792, 267.

¹²²² Én, a’ ki szenvedelmes Védje vagyok Nyelvünk’ kimivelésének – Kazinczy A Dayka életének Bevezetőjében a nyelv újításának szükségesség mellett is érvel, amiben hosszan idézi Cicerót. A XXXIV. lapon szereplő idézet után a következő leírást találjuk: „Mi azokat *szenedelmeknek* nevezhetnénk; mert ha az *engedni*-ből lehetett *engedelem*, miért ne *szenedelem* a’ *szenedni*-ből? ‘s innen osztán jönne *leidenschaftlich*, *passionné*, szenvedelmes, *avec passion* szenvedelemmel, ‘s tovább szenvedelmesen.” 1813, XXXIV.

¹²²³ ránézveségből – „... ha le nem kötné Személyemet a’ legszentebb Ránézveségnek egyike.” FOLNESICS 1807, 52. vö. Uo., 80., 162.

¹²²⁴ izzel – „*Íz*: *Artus*, *Geniculum in Herbis*, *Sapor*, *Gustus*...” KOVÁTS 1807 II., 204.

¹²²⁵ Mondolat – „*Mondolat*: *Oratio*. *Halotti Mondolat*, *Oratio*.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹²²⁶ történtség – „A’ Meg-hallgatás elkezdődik, és ő azt a’ Napzat’ történtségbeli Ujságival ki ékesíti...” FOLNESICS 1807, 74.

¹²²⁷ előképzelőnek – „amennyiben azt egy homájos és és setét *Előképzelő* (Subjekt) olvassa.” FOLNESICS 1807, 203.

¹²²⁸ a’ végzés tőlem messzse eltola – „‘S te, a’ kit a’ Végzés hazád határitól // És tőlem olly nagy messz, messze eltola!” KAZINCZY 1811, *Baróti Szabó*, 29.

¹²²⁹ kit régebben számláltam Barátim közé – „Még akkor Sípos Pál és Kézy Mózes Urakat nem számláltam barátim közé...” 1813, XLIV.

¹²³⁰ Komám Uram – „Komám Uramnak ott fen rossz napot // Csinála az, [...]” KAZINCZY 1811a, 3.

¹²³¹ kinnyában felleget gyűjt – „Kinnyában özvegyűjti fellegeit...” KAZINCZY 1811a, 3.

¹²³² sérelem nélkül beérkeztvén: szállást fogék a’ szürkeló’ szügyében – „‘S baj ‘s sérelem nélkül beérkezém, // ‘S szállást fogék a’ Szürke-ló szügyében.” KAZINCZY 1811a, 3.

¹²³³ Alig léptem ki szekeremből – „Kilépven szekeremből, szaladtam szállására...” DAYKA 1813, XV.

¹²³⁴ midőn kezem gyengéd szorítással szorúlt meg – „A’ reményfáé!” mondá Dayka, említett Ódámra célozván, s’ kezem gyengéd szorítással szorúlt-meg.” DAYKA 1813, XV. vö. „egy gynegés édes KézSzorítás” FOLNESICS 1807, 199.

[12] szökött.¹²³⁵ Píslongok¹²³⁶ – „vár vatsorám, közbeese¹²³⁷ ő szármára duskát¹²³⁸ fogok’ veled itatni ma!” ‘s parantsolólag¹²³⁹ befülezett házához. Kisded körében szállhatván itt Barátnak,¹²⁴⁰ elébb némelly félretsapással emlitté: hogy utolsó együttlétünk olta két gyermekeit elvesztette;¹²⁴¹ ‘s testvérje is, mig Begyeskedőjével¹²⁴² a’ Templombilints leköthette volna,¹²⁴³ az ágyugömbök’ halálsujtási közt Liptse alatt elhullott.¹²⁴⁴ - Utóbb Tudományos ötletekre térvén a’ szó: egy rakás Iramat egyszerre az asztalra hág,¹²⁴⁵ – mellynek egyik Füzetében magát a’ Mondolat¹²⁴⁶ is találá. Ő láttatá velem a’ darabot elsőben,¹²⁴⁷ mellynek pillagó¹²⁴⁸ ketseit ép szemekkel faldoztam;¹²⁴⁹ mind eddig tudatomtól tündérintett¹²⁵⁰ Irójának pedig dühödt Barátja¹²⁵¹ lettem. Legalább, miolta csak ezen mestermívét bírom, nem szüntem tudaklani nevét¹²⁵² – a’ Szeretettét! de lakom’ néma körében szótlan minden, mint a’ czet, és a’ morotvány;¹²⁵³ sőt már kezd töpni reményem,

[13] hogy akászszaal koszorús Mitrára¹²⁵⁴ érdemes Irónkat valaha kipuhatolbassam.

¹²³⁵ Barátom ölelésemre szökött – ti. Dayka „monda örvendő mosolygással, ölelésemre szökött...” DAYKA 1813, XVI.

¹²³⁶ Píslongok – „Belép. Píslongok. Bojtos pípászár // ‘S sallangós kostök...” KAZINCZY 1811a, 4.

¹²³⁷ közbeese – „Júlia’ Karjaiban! közbeese öné vigasztalva.” El vagyunk mi válva! felelte a’ Sójajtó.” FOLNESICS 1807, 159.

¹²³⁸ duskát – „Duska: *Poculum religiosum; Haustus votivus; Hospitii cyathus. Willkommen lásd. Párizpápai.*” KOVÁTS 1807 III., 146.

¹²³⁹ parantsolólag – „Parancsolólag hagyott neki holmit, beszédes tekintetekkel pillantott rá” KAZINCZY 1808, 21.

¹²⁴⁰ Kisded körében szállhatván itt Barátnak – „Általérek képének festésére, ‘s oly tarkózkodás nélkül fogok szállani, mintha nem egy egész Publicum előtt, hanem csak barátimnak, kik a’ Megholtát közelebről ismerni kívánják, kisded körében szállanék.” DAYKA 1813, XII.

¹²⁴¹ két gyermekeit elvesztette – „Özvegye, ki két leánygyermekeit még férje előtt vesztette vala el...” DAYKA 1813, XII.

¹²⁴² Begyeskedőjével – „Ez a’ viszketegség szállotta-meg, midőn egy reggel Begyeskedőjének térne haza felé látogatásából.” KAZINCZY 1808, 5.

¹²⁴³ Templombilints leköthette volna – „hogy őt a’ Templombilincs és Férjkötelesség eme Helyre lekötik.” FOLNESICS 1807, 121.

¹²⁴⁴ Liptse alatt elhullott – „Az idősb, István, katona volt, ‘s Martintestye alatt, hol seregeink győztek, elhullott.” DAYKA 1813, IV.

¹²⁴⁵ egy rakás Iramat egyszerre az asztalra hág – „Azonban // Egy nagy csomó vers asztalomra hág.” KAZINCZY 1811a, 11.

¹²⁴⁶ Mondolat – „*Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.*” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹²⁴⁷ Ő láttatá velem a’ darabot elsőben – „Midőn velem ezt látatá mintegy félívnyije vala készen.” DAYKA 1813, XIX.

¹²⁴⁸ pillagó – „*Pillagni: tündökleni, tsillámlani. pillogás. pillago.*” Baróti Szabó 1792, 178.

¹²⁴⁹ ketseit ép szemekkel faldoztam – „Az elragadtatott Deregnyei éh szemekkel faldosta Belíznek minden kecsseit” Kazinczy 1808, 160.

¹²⁵⁰ tündérintett – „És már, ez az Esméreteknak, Értékeknek, Tudatoknak, s a’ t. edező Mójokból elvonás által különítettett s előállítottat észí Létlő, *Tündérnek* (idea abstracta); és az észnek ez a’ tselekvése, *Tündérintésnek* (Abstractio) neveztetnénk.” BARCZAFALVI 1792, 38.

¹²⁵¹ dühödt Barátja – „Ő Virágnak // dühödt barátja...” KAZINCZY 1811a, 14.

¹²⁵² nem szüntem tudaklani nevét – „S szabad tudaklani érdemes nevét?” KAZINCZY 1811a, 5.

¹²⁵³ de lakom’ néma körében szótlan minden, mint a’ czet, és a’ morotvány – „A’ víz lakóji // Mind szótlanok. [...] Néma mint a’ czet...” KAZINCZY 1811, *A’ békák.*, 20.

¹²⁵⁴ akászszaal koszorús Mitrára – „S akáttzal-koszorús mitra fedezte fejét.” KAZINCZY 1811, *Báróczy.*, 28.

A' fennt éréntett Mondolat'¹²⁵⁵ birtokával tehát hazavetemedvén; melly szemtünő benyomatot szerzett légyen az, a' legutolsó folnagytól¹²⁵⁶ fogva a' legelső tudákosig mindeneknek beljében? megtettszik azon tolongásból, mellyel azolta érkezett a' meglátogatás karámomban.¹²⁵⁷ Fővegelve¹²⁵⁸ tömött koszorút fonván¹²⁵⁹ körültem, odakövesedve állottak – belém tapadt minden szem, minden fül;¹²⁶⁰ – 's kijöven tsendjek' tónusából:¹²⁶¹ kifakadt örömmel, 's felfelsikoltva javallák olvasásomat;¹²⁶² mint KISFALUDYnak még a' Tudósok d) füleit is elbájoló gyönyör Énekeit¹²⁶³ – mig végre megkérődtem,¹²⁶⁴ hogy aztat szükséges bővitményekkel adnám ki: hogy így, a' ki a forrásból

d) *Nem botol: a' ki helyén, tudva 's akartva botol.*¹²⁶⁵

Töv és Vir.

[14] nem meríti,¹²⁶⁶ általam juttatnék tudásához.¹²⁶⁷ Annyival inkább, mivel erre önn' Könyvtáromban¹²⁶⁸ is feles segédeket¹²⁶⁹ nyerhettem; de több helyekről Barátim is nagy tsumókat, 's szinte böröndőkkel¹²⁷⁰ küldözének a' már birtak' mellé.¹²⁷¹ Hajoltam hivzomos

¹²⁵⁵ Mondolat' – „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹²⁵⁶ folnagytól – „Fólnagy: Major, majoros.” Baróti Szabó 1792, 65.

¹²⁵⁷ karámomban – „Karam: kunnyú, kunyhó, kútya, viskó, vityilló, gurgyolló, gurgyolag, kalyiba.” Baróti Szabó 1792, 105.

¹²⁵⁸ Fővegelve – „Föveg capitium, eine Rappe, Haube l. Párizpp. Ez a' szó olyan értelmű, mint: söveg; de a' süveg helyett azért vettem fel, mert jobban kifeszti a' dolog természetét. – Igen helyesen kiteszi ez a' szó ezt a' frantzia szót-is: Dome.” KOVÁTS 1807 I., 167.

¹²⁵⁹ tömött koszorút fonván – „Illyen val Dayka. A' jelenvalók széllyelfoszlottak csoportjaikból, 's társok és a' vendég körül tömött koszorút fontak.” DAYKA 1813, XV.

¹²⁶⁰ belém tapadt minden szem, minden fül – „...öbelé tapadt minden szem, minden fül.” KAZINCZY 1808, 72. „Öbelé tapadt minden szem, minden szem csak ötet látta.” Uo., 200.

¹²⁶¹ kijöven tsendjek' tónusából – ti. Dayka „csak akkor jöve-ki csende' tónusából, midőn a' beszéd a' Szép vagy Igaz felől szóllott...” DAYKA 1813, XXXVIII.

¹²⁶² kifakadt örömmel, 's felfelsikoltva javallák olvasásomat – „Dayka kifakadt örömmel 's fel-felsikoltva hallgatta olvasásomat...” DAYKA 1813, XVII.

¹²⁶³ KISFALUDYnak még a' Tudósok füleit is elbájoló gyönyör Énekeit – „...ha Kisfaludinak még a' tudatlanok füleiket is elbájolt gyönyör Énekeit...” DAYKA 1813, XVIII.

¹²⁶⁴ megkérődtem – „Ha szépnésége azt illőnek találja? Én meg-kérődtem.” FOLNESICS 1807, 15.

¹²⁶⁵ Nem botol: a' ki helyén, tudva 's akart-va botol. – „Nem botol a'ki heléyn tudva 's akar-// va botol.” KAZINCZY 1811, *Soloceizmusz.*, 3.

¹²⁶⁶ forrásból nem meríti – „mindnyájann egy és ugyan azon Forrásból merítenek, t.i. hogy mindnyajokban egy és ugyanazon EmberElme dolgozik.” FOLNESICS 1807, 177.

¹²⁶⁷ nem meríti, általam juttatnék tudásához – „Hadd álljon itt Cicerónak egy más helye is, melly mellettünk szóll, hogy a' ki azt a' forrásból nem meríti, általunk juttassék tudásához...” DAYKA 1813, XXXV.

¹²⁶⁸ Könyvtáromban – „Títón' Feleségje az Ablakra nézett és engem' Útazásfélben az Ablakra támaszkodva KönyvTárom mellett talált.” FOLNESICS 1807, 164.

¹²⁶⁹ segédeket – „Adjunctus: Segéd” Tiszti 1807, 34.

¹²⁷⁰ böröndőkkel – „Börönde: Börös láda. Koffer.” BARCZAFALVI 1787 II., 721. vö. „Még itt marad Urasága, mondá Ulrika, midőn engem' Elutazásfélben azon Kocsihoz menni látott, amej egy Böröndővel (BörLádával) és Károl előbbeni Baratságosnéjival a' legkedvesebb Hejjen, meglepve volt.” FOLNESICS 1087, 209.

¹²⁷¹ Barátim is nagy tsumókat, 's szinte böröndőkkel küldözének a' már birtak' mellé – „...egy nagy csomót küldé a' már birtak mellé...” DAYKA 1813, XLI.

kérelmekre,¹²⁷² iggal vélvén:¹²⁷³ hogy mívem, mellyet sok fáradalommal, mint mézét a' méhe gyűjtöttem, senki kezében sem marad hozzáfogástalanul;¹²⁷⁴ vagy ha néha sülgedtem, az a' kinézés: hogy ez által megszegem reptét az örök tünésnek,¹²⁷⁵ magamból egészszen kiemelvén – imé Honnom!¹²⁷⁶ végre Könyvirői személyképpel¹²⁷⁷ megjelentem előttd!

Soká tünődtem, melly Plánt tartsak?¹²⁷⁸ mig abba fixáltam magamat:¹²⁷⁹ hogy az Originált szúratról szúratra¹²⁸⁰ azon leplezetben adjam ki, mellyben kaptam, – a' hol jónak látszott Jegyzékeket¹²⁸¹ tévén. Az Ajánlat-Levél és Vezérszó¹²⁸² pedig – az ide feltéten kívül és tsak Moecenászim' délvilágos akarmányából ik-

[15] tatott Híreszteléssel együtt – a' Mondolatahoz¹²⁸³ pótul¹²⁸⁴ ragasztott¹²⁸⁵ újj – Szótárnak, 's ezzel Szittyá Nyelvünknek¹²⁸⁶ is bővülményéül szolgál. – A' Beszéleti - Nemzettségből¹²⁸⁷ még most a' Hímiséget, Dologiságot elhagyván, tsupán Nyösténítéssel¹²⁸⁸ – azzal is gyéreenn éltem.

---

¹²⁷² Hajoltam hívzomos kérelmekre – „Közzel egymáshoz laktak a' többi Várbéliek, és az Attya nem régen egészenn által engedte néki hívzomos Kírelmire eme barátságos Pond nélkül valót.” FOLNESICS 1807, 12.

¹²⁷³ iggal vélvén – „Midőn ama híresneves Csokonai Vitéz Miháj [...] és saját Szemjeivel látó EmberElme ezen új Szót: *élvény* méltó Jussal (Iggal?) ezen Jelentésbenn: *vívax* tette fel legelőször, sokan sikóltottak ellene.” FOLNESICS 1807, 205.

¹²⁷⁴ hozzáfogástalanul – „A meg-mutatástól függ le, és az iparkodásbéli Hozzáfogástól.” FOLNESICS 1807, 72.

¹²⁷⁵ megszegem reptét az örök tünésnek – „Magszeged reptét az örök tünésnek” BERZSENYI 1813, *A' múzsához.*, 26.

¹²⁷⁶ Honnom – „*Honny*: Haza.” Baróti Szabó 1792, 91.

¹²⁷⁷ személyképpel – „Méjebbenn lerogyva, semminthogy valaha felkelhetne, gyengébb, semminthogy a' Démon Szeméjképjét (Rolláját) erőss Lépéssel tovább is fojtassa” FOLNESICS 1807, 239.

¹²⁷⁸ Plánt tartsak – „...beszélje-el, kérem, melly plánt tart dolgaiban? Melly plánt, Aszonyom? kérdé a' Gróf; én nem tudom mi az a' plán?” KAZINCZY 1808, 177.

¹²⁷⁹ abba fixáltam magamat – „és még sincs erőm hajlandóságomat fixáljam.” Kazinczy 1808, 186.

¹²⁸⁰ szúratról szúratra – „Szúrat punctum. Tsak olyan szó mint: áll-lat, gondol-at, ágaz-at, 's.a.t.” KOVÁTS 1807 I., 174.

¹²⁸¹ Jegyzékeket – „Jegyzék nota. Ez a' szó Abaújj, Borsod 's.a.t. Vármegyékben ismeretes. Nem-is kell elhagyni, v. felváltani e' vel: Jegyzés. Mert Jegyzés notatio.” KOVÁTS 1807 I., 173.

¹²⁸² Vezérszó – „Vezérszó introductio. Ezt Bevezetésnek nevezik közönségesen.” KOVÁTS 1807 I., 151.

¹²⁸³ Mondolatahoz – „*Mondolat*: Oratio. *Halotti Mondolat*, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹²⁸⁴ pótul – „Pót additamentum, Zusatz. I Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 169.

¹²⁸⁵ ragasztott – „Adnectere: Hozzá ragasztani.” Tiszti 1807, 35.

¹²⁸⁶ Szittyá Nyelvünknek – „...mivel Ti, a' mint azon Szittyai nyelven beszéltetek...” Perecsényi 1804, 65.

¹²⁸⁷ Beszéleti - Nemzettségből – „Igaz ugyan egy Oldalról, hogy a' beszéleti Nemzettség (Fajzat?) *megnehezíti* a' Beszéletek Megtanulását” FOLNESICS 1807, 178.

¹²⁸⁸ Hímiséget, Dologiságot elhagyván, tsupán Nyösténítéssel – „...ami onnétt világosann kilátszanék, hogy valamej idegen Artikelnak, Sz. K. a' németnek, minden Változtatjánál, ezen három Külömbözők, a' Hímiség, Nösténység és Dologiság...” FOLNESICS 1807, 181.

Az igaz Hősek' magva,¹²⁸⁹ kit a' végezés nem Skláv-Atyától, hanem gyökös Nemes Nemzetsorból¹²⁹⁰ hagyja születni; ¹²⁹¹ kinek Adomány¹²⁹² – és Czímeres Levelek,¹²⁹³ 's meszszerjedő Nemestelekek mutatják kiváltságát; az az Ifjúság, melly újj tsemetéket sarjazhat¹²⁹⁴ a' Hazának: maga, 's Utói' nevében tömjént gyújt fáradomnak!

Nem kéteskedem¹²⁹⁵ akadni olyakra is, kikkel a' Munka zomántz-fogsort¹²⁹⁶ láttat, vagy a' kik – tsak külszinre tekintvén – a' kényes selypitőt gántsolják;¹²⁹⁷ sőt lehetnek, kik a' tüzest félreértvén, engem is bünkementzére¹²⁹⁸ kárhoztatnak. Ellenek azomban abból áll egész védtem: hogy rendszerént szokatlan az, a'

[16] mi újj;¹²⁹⁹ és hogy – a' fentebb nemü Prósa nem piatzi beszéd, 's a' Poësis nem Prósa.¹³⁰⁰

e) Tisztaságomba leplezve, nem gondolok a' félszegség' megítélésével:¹³⁰¹ tsak a' Derék,¹³⁰² a' ki bölts az érdem' betsére ráesmérni, kegyelje Könyvmunkámat;¹³⁰³ – úgy is, az ember' velős bokája soha a' tölgy' lombos bértzéig fel nem ér; sem oda, hova felnyúlik a' borága.¹³⁰⁴

Ez uttal gyengéimhez képest azzal is elege van¹³⁰⁵ vágyaimnak, hogy merő eseményből¹³⁰⁶ a' Miv általam láthat közvimályt; 's hogy azt nem egynémelly hiú pazarfényért,

---

¹²⁸⁹ Hősek' magva – „Hősek' magva! -Nemed' tiszteli a' Magyar.” BERZSENYI 1813, *A' Balatoni nympa Gróf Teleky Lászlóhoz, midőn a' Balatonra szállott. 1812.*, 96.

¹²⁹⁰ Nemzetsorból - „Genealogia. Ágazat --- Nemzés rendje.” Tiszti 1806, 35.

¹²⁹¹ kit a' végezés nem Skláv-Atyától hagyja születni – „A' Végezés engem skláv atyától hagyja születni.” KAZINCZY 1808, 89.

¹²⁹² Adomány - „Literae Donationales: Adományi Levél.” Tiszti 1807, 72.

¹²⁹³ Czímeres Levelek - „Armalis: Tzimeres Nemes Levél.” Tiszti 1807, 40.

¹²⁹⁴ újj tsemetéket sarjazhat – „Ekkor mind az az ifjúság, melly új csemetéket sarjazhatott a' hazának, felgyülekezett.” KAZINCZY 1808, 94.

¹²⁹⁵ kéteskedem – „Kéteskedni: *Dubitare*. Élnék e' vel a' szóval szóbeszédben, és Párizpápaiban-is vagyok: *kétes, kétség, kétesen*.” KOVÁTS 1807 III., 151.

¹²⁹⁶ zomántz-fogsort – „Nevetve pattantja-el nyilat; // 'S zománcz fogsort látat vele...” KAZINCZY 1811, *Az én sugallóm.*, 37.

¹²⁹⁷ a' kényes selypitőt gántsolják – „...a' mit azok tartának jó fordításnak és jó magyarságnak, kik e' kényes és szerencsés Selypitőt gáncsolják, kárhoztatják.” DAYKA 1813, XX.

¹²⁹⁸ Bünkementze – „*Bünkementze*. Purgatorium.” BARCZAFALVI 1787 I., 675.

¹²⁹⁹ rendszerént szokatlan az, a' mi újj – „Rettegni az újtól, szokatlantól, idegentől, épen úgy hiba, mint mohonkapni és mind azon, valami új, szokatlan és idegen.” DAYKA 1813, XXIV.

¹³⁰⁰ a' fentebb nemü Prósa nem piatzi beszéd, 's a' Poësis nem Prósa. – „A fentebb-nemü prósa nem piatzi-beszéd, 's a' poësis nem prósa.” DAYKA 1813, XXV.

¹³⁰¹ Tisztaságomba leplezve, nem gondolok a' félszegség' megítélésével – „Tisztaságomba leplezve nem gondolok a' félszegség' megítélésével, csak hogy a' jók szívét dogobásba hozhassam.” DAYKA 1813, XII-XIII.

¹³⁰² Derék – „A' derék nem fél az idők' mohától...” BERZSENYI 1813, *Felső-Büki Nagy Pálhoz, az országgyűlés alatt 1807.*, 62.

¹³⁰³ Könyvmunkámat - „már pedig ha magábann a' KönyvMunkámbann, mej mindenkire nézve megmarad” FOLNESICS 1807, 203.

¹³⁰⁴ az ember' velős bokája soha a' tölgy' lombos bértzéig fel nem ér; sem oda, hova felnyúlik a' borága. – „Ha velős bokája // [...] // A' Tölgynek lombos // Bértzéig fel nem ér. // Sem a' hová fel- // Nyúlik a' bor ága.” KAZINCZY 1813, *Emberiség' határai.*, 201.

¹³⁰⁵ elege van – „Nem az; de elege van, azt mondja, csak én viseljem jól magam.” KAZINCZY 1808, 202.

¹³⁰⁶ merő eseményből – „A' születés, gazdagság, ifjúság, elmésség, szépség mind merő események.” Kazinczy 1808, 50.

vagy kön-nyelműségből¹³⁰⁷: hanem azon sürgetésbéli részvétből, ‘s tömedékes Ihleményből tettem, mellyel Nyelvünk’ kimivelésében, az illy másánt is felette gyéren adódó alkalommal,¹³⁰⁸ Hazámnak részelkedés¹³⁰⁹ nélkül tartozom. A’ mit nem is fog senki kétlhetni,¹³¹⁰ ha ezen, nem mindennapsági Szófektetéssel,¹³¹¹ részént újj; részént

e) *Tsakhogy a’ Geszner’ Prósája*¹³¹² szép Poëzis!

[17] nem felüleges¹³¹³ előgondoskodással¹³¹⁴ nyert Mesterszavakban¹³¹⁵ – általam, tömött röviddel¹³¹⁶ kimunkált Vezérszót¹³¹⁷ és Jegyzékeket¹³¹⁸ szemrebiroja. – – A’ sziv’ legtitkosb redőjit nem láthatván:¹³¹⁹ legyen ez szabad kéjjem szerint tett viszontgyónás,¹³²⁰ és ezen talpszerben leendhető érzelmimnek¹³²¹ igen is igaz Nüánsza! - Költ a’ Túlvilági Tölgykirályném’¹³²² alatt, Ikerek’ Havának I-sőjén 1813.

a’ KIADÓ.

[18] *Szép Nyelvbővítés*: népségelem, ‘s

evevítés.

Százszaka,¹³²³ művödelem, és vetemé-

nyedelem.

A’ gobóts, ifjonczok, a’ rentze¹³²⁴ kö-

---

¹³⁰⁷ hiú pazarfényért, vagy könnyelműségből – „Szép példa ez azon vagyonos Ifjainkra nézve, kiket egyedülcsak a’ hiú pazar fény, a’ pulya ‘s kaczer gondok, a’ könnyelműség’ csélcsap lelke...” BERZSENYI 1813, IV.

¹³⁰⁸ gyéren adódó alkalommal – „De az illy esetek felette gyéren fordultak-elő.” KAZINCZY 1808, 116.

¹³⁰⁹ részelkedés – „Partialitas: Részelkedés, részre hajlás.” TISZTI 1807, 117.

¹³¹⁰ kétlhetni – „A’ nagy Istenekre! ‘s te kétlheted?” KAZINCZY 1808, 28.

¹³¹¹ Szófektetéssel – „készarva szokatlan Magyar SzóFektetéssel (Syntaxxal) élt sok Hejet” FOLNESICS 1807, 204.

¹³¹² Geszner’ Prósája szép Poëzis – Utalás Kazinczy 1788-ban megjelent fordítására: *Geszner’ Idylliumi*. Fordította Kazinczy Ferentz. Kassán, Fűskúti Landerer Mihály’ költséggével és betüivel. 1788.

¹³¹³ felüleges – „*Felület*: Superficies. A’ Geometráknál.” BARCZAFALVI 1787 I., 676.

¹³¹⁴ előgondoskodással – „Küldjön az Elő gondoskodáshoz az Orvoshoz Tiszteletessége.” FOLNESICS 1807, 118-119.

¹³¹⁵ Mesterszavakban – „Mesterszó – „A’ Két első Darabban előforduló nevezetesebb MESTERSZÓK, ‘s emsmeretlenebb MÁS SZÓK” Kisszántói PETHE Ferenc: *Mathesis* I. Bétsben Ns. Haykul Antal’ Nyomatószerivel. 1812, 433.

¹³¹⁶ tömött röviddel – „Mínekelötte ezen új Szovamnak Tövességjét kimerítő ÉszOkkal megmutassam tömött rövid ElöTerjesztésben...” FOLNESICS 1807, 170.

¹³¹⁷ Vezérszó – „Vezérszó introductio. Ezt Bevezetésnek nevezik közönségesen.” KOVÁTS 1807 I., 151.

¹³¹⁸ Jegyzékeket – „Jegyzék nota. Ez a’ szó Abaujj, Borsod ‘s.a.t. Vármegyékben ismeretes. Nem-is kell elhagyni, v. felváltani e’vel: Jegyzés. Mert Jegyzés notatio.” KOVÁTS 1807 I., 173.

¹³¹⁹ a’ sziv’ legtitkosb redőjit nem láthatván – „Látni akarom szívednek legtitkosabb redőjit” Kazinczy 1808, 132.

¹³²⁰ viszontgyónás – „Viszont-gyónásunk, ugymond, fájdalminak nagy részétől megmenthetne bennünket.” Kazinczy 1808, 130.

¹³²¹ érzelmimnek - Érzelem sensus. A’ tudós Révai élt ezen szóval. Tsak olyan mint: ért-elem. Szükség pedig ez a’ szó. Mert érzés sensatio; érzelem pedig sensatum, v. idea sensu percepta.” KOVÁTS 1807 I., 173.

¹³²² Tölgykirályném’ – „‘S te Tölgy-Királyné, szép Acátia!” KAZINCZY 1811, *Péczeli.*, 27.

¹³²³ Százszaka – „*Százszaka*: Seculum; egygy tsmóba gondolatott száz esztendő.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. Uo., 1787 II., 729.

¹³²⁴ rentze – „*Rentze*: Registrum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

röncze, vadonczok,
És a' társadalom,¹³²⁵ könyvecs, Ural-
kodalom.
Tetsziteség, hadrász, Tábirász, - már
a' hideg is ráz –
Püspökségelem - ROSZSZ FA-
LAT, EL SE NYELEM!¹³²⁶

CSABAI A.

[19]

MONDOLAT¹³²⁷

A' MAGYAR NYELV' KIMIVELÉSÉRŐL.
ÉS AZT TÁRGYAZÓ¹³²⁸
KÜLÖMBFÉLE SEGÉDEKRŐL.¹³²⁹

*BÁTORHOGY a' Szájalásnak szabdáiban¹³³⁰ kevésbé vándorlott legyek; sem Irományaimat¹³³¹
az Iramat' példájaiért kiadni ne merészeljem: mindazonáltal czékázó szemeimmel Magyar
Izleltudományunknak körét elnézvé, és az abban találandó nőtevények¹³³² és ültetmények'
sopáru¹³³³ való tenyészését, és élettelen nyöszörgését könnyűs szemekkel látván; – azt is, hogy
ezen előttem nem egész-*

¹³²⁵ Társadalom – „Társodalom: Kollégyiom.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

¹³²⁶ „Szép nyelv bővítés: Népegedelem 's Erevítés // Tettszikeség, Hadrász, Tabirász: Már a' hideg-is ráz, // Fojtó mérget eszem, ezt ha kezembe veszem. // Holmi Belörmésszel, mellyet Pozsony edgy szeles // észszel // Titkos agáyba kohol, nem fogok élni sohol. // A' Gobats Ijfontzok, a' Rentze Köröntze Vadontzok // Arkos, Minta, Tömör, Scytha-gyomorba tsömör. // Mondolat, Udvarnok, Öség, Kormányodalomnok, // Szabda, Királyodalom, Helybenök Állodalom // Esztergályozvány, Szótár, Keszernye, Találvány // Es a' Társadalom, Könyvets, Uralkodalom // Minnyájság, Evemény, Bör-öndő, felület, Előzvény // Száz-szaka, Mivödelem és Veteményedelem // Laplag Minnyájós, Nehányos, nézd be tsupányos!!!” Szacsy Sándor (szerk.): Magyar Músa. 1787. évf. 55. (júl. 11-iki) LV. sz. 441-441. 31-45. sor,

¹³²⁷ MONDOLAT - „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹³²⁸ tárgyazó – „Tárgyazó ok (causa finalis), a' mi végre, vagy a' miért a' dolog lesz vagy már létél.” BARCZAFALVI 1792, 16.

¹³²⁹ segédekről – „Adjunctus: Segéd” Tiszti 1807, 34.

¹³³⁰ szabdjában – „Szabda: Regula; artis praeceptum. A' Poétának sok Szabdákra, régulákra kell vígyázni.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. ill. Uo., 1787 II., 728.

¹³³¹ Irományai – „Iromány: Írni való dolog; Scribendum quid.” BARCZAFALVI 1787 I., 679.

¹³³² nőtevények – „Növevény: Valami tsak nőtt; Plánta.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. Uo., 1787 II., 727. vö. „Planta: Növevény.” Tiszti 1806, 41., ill. „Növevény: Planta. Már ezt a' szót bevették; és jó szó-is.” KOVÁTS 1807 II., 213.

¹³³³ sopáru – „Sopár: szűk kezű, fősvény, sopárság.” Baróti Szabó 1792, 203.

[20] *szen idegen Ötletre némi némü behatásom vagyok,*¹³³⁴ *magamban érezlén: kívántam ezen őszinte MONDOLATOT*¹³³⁵ *f) készíteni, mellynek tárgya*¹³³⁶: a' Magyar Nyelv Kimiveltetésének szükséges, és kerülhetetlen volta. *Nehogy pedig valaki állítottományoknak lehattét kétbe vonnya; vagy hogy én ezzel valakinek szeme' eleibe kék gözt akarnék tsinálni, ál-*
f) *Haljuk tsak! mit ígér erről eggy magyaritván Hazafi: „Lesznek – úgymond - abban a' Mondolatban sok régi Magyar Irolatokból, és újj Verseletekből, és a' dologhoz illő felhordolatok, liliomlag, és ró'salag leírásokkal való virágositmányok. Tsupántsak a' természetes szókkal élek abban, elkerülüm pedig a' természetlen szókat, vagy a' természet-nélkül való mondásokat. Nem sokat ért ebben a' Tótlag – és Németleg ember.”*¹³³⁷

[21] *littsa: a' Segédeket is előfogom számlálni,*¹³³⁸ *mellyek a' feltett Ötletet tárgyazzák. – Te pedig oh Fébósz! ezen alkalommal éles szabású szemedet, és arczulatodnak kemény és való vonásait a' vidámsáig enyhítvén; 's a' Mondákságnak*¹³³⁹ *mosoly szádat elfutotta bugygó tseppjeiből*¹³⁴⁰ *néhányat lihegő ajkimirra bájolván – engedd: hogy beszédem' tiszta és bökkenős hangja, nem valamelly hínáros heverőhez,*¹³⁴¹ *hanem a' tsiklándlágyságot nyaló, vadontz lotsmoj tajtékot mammoló tiszta folyam' löllyedékjéhez*¹³⁴² *hasonlittson!*

Három dolgokról czélozok a' feltett tárgyhöz képest.

Első tekinti: melly szükséges a' Magyar Nyelvmivelés.

*Második: kivégezi*¹³⁴³ *annak lehattét.*

[22] *Harmadik: módjait, és segédeit fedezi.*

¹³³⁴ *vagyon* – „Vagyon. Ezt másképpen így rövidítjük-meg: Van. De tanátsolta b.e. Revai, hogy jobb ezt egészen leírni, ne hogy valamiképen elveszítsük az egész jó szót.” KOVÁTS 1807 III., 145.

¹³³⁵ MONDOLATOT – „Mondolat: Oratio. Halotti Mondolat, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹³³⁶ *tárgya* – „Tárgy materia. Ezt a' szó tárgy szintűgy teszen materiát, valamint obiectumot, p.o. e'ről a' tárgyról beszélt, szintűgy teszi azt, de hac materia loquebatur, valamint azt, de hoc loquebator. Söt e'ben a' szólásban az obiectum materia.” KOVÁTS 1807 I., 152.

¹³³⁷ TÓTH Ferenc, *Helvétziai vallástételt követő túl a' Tiszai superintendenciában élt református püspökök élete, e' jelen való időkig lehozva*, Győr, Özvegy Streibig Józsefné betűivel, 1812, 234.

¹³³⁸ *előfogom számlálni* – „...s több Századaktól fogva előszámlálhattya” Perecsényi Nagy László: *Elevek a' betűtárbéli tudományhoz való gyakorlásokról*, Nagy-Várad, Tichy, 1808, 12-13.

¹³³⁹ *Mondákságnak* - „Téven per tropum a' *Mondákságot* magáért azon Mesterségért, melj a' *Mondákoknak* létetők okok: fogna helyette lenni *Mondákság* (ars oratoria).” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹³⁴⁰ *mosoly szádat elfutotta bugygó tseppjeiből* – „Ő felretten egy tövissetskéktül sebhette vérzi ajakát, bugygó tseppje elfutotta mosoly' száját, és rózsalepte-színre változott.” WÁNDZA 1806, *A' tisztság.*, 52.

¹³⁴¹ *hínáros heverőhez* – „Né, millyen rontsolva és tunyán foly el, mint válik hínáros peshedt heverővé...” WÁNDZA 1806, *A' tisztság.*, 49.

¹³⁴² *vadontz lotsmoj tajtékot mammoló tiszta folyam' löllyedékjéhez* – „Né, miként mammol tajtékot a' tsiklándlágyságot nyaló vadontz lotsmoj a' tiszta folyam' lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A' tisztság.*, 49.

¹³⁴³ *kivégezi* – „*Ki-végezem*: el-végezem, meg-határozom. Már kivégezték, hogy – –, Baróti Szabó 1792, 117.

I. CZIKK

Mi illeti az Elsőt: Rendkívül és sajáttság volna nem érezni, és meg nem vallani: mennyi művelésen kelljen által-menni Magyar Nyelvünknek, míg azt – eggy voltaképpen megmivelt Nyelvnek lehessen nevezni.

Ha magunkhoz ébredvén, a' czammogó Időnek Százaadin¹³⁴⁴ visszaléptselünk,¹³⁴⁵ és kaczagános Szittyá Ikreink' évjének reggeletjére¹³⁴⁶ pislantunk - kik tsak a' háborgozás édesdühös örömétől¹³⁴⁷ ragadtatva, mesteri gyilkolmányokat tettek; g) és kiket a' hosszas táborkozás alatt az

g) Midőn t. i. hörpölték egymás' vérét a' párduczos Magyarok.¹³⁴⁸

[23] *utálatos motsok' szurtos boritéka szennyezett: nem meg kell-e' esmernünk, hogy minekutánn' a' Polgár élet finomságok' vegyes nyájassága izlésünket bájolván, némelly drágaság' fényne elménket luxusra játszotta;¹³⁴⁹ ha most azoknak Szaturnósi annyi Százaidot viselte humorodott¹³⁵⁰ durvaságára visszavonatnánk – leagyolva dühennénk alá, és szemekink nehéz héjjak' alatt beesvén tsont fejünk' udvába: a' gyengeség' pihentét nyögnénk, és ollyá lennénk, mintha a' büvölés' Tudákaszsonyai éjjeleznének.¹³⁵¹*

Ha azért a' Polgáritás' kellemjeit annyira érezzük, mintha Elyzion' viránnyán bitzegnénk.¹³⁵² mi nagy ennség volna ennek kecséit Utóinktól irigyleni! – Melly szoreggységben álljon pedig a'

[24] *Nyelv' mívelése a' Nem' Polgáritásával: következik hogy*

---

¹³⁴⁴ a' czammogó Időnek Százaadin – „Ezredek, söt világok' folyta volt a' tzaamogó idő' tölte.” WÁNDZA 1806, *Elő-látás.*, 65.

¹³⁴⁵ visszaléptselünk – „...én tsak remegve léptseltem utánna...” WÁNDZA 1806, *Elő-látás.*, 65.

¹³⁴⁶ reggeletjére – „Reggelet: Az egész reggelkori idő. Napkelet.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. ill. „Reggelet: I.) Az egész reggelkori idő. 2.) Napkelet.” Uo., II., 728.

¹³⁴⁷ édesdühös örömétől – „Ha! ha! ha! édes dühösd öröm hahota!” WÁNDZA 1806, *Háborgás.*, 130.

¹³⁴⁸ hörpölték egymás' vérét a' párduczos Magyarok. – „Ott hörpölték egymás' vérét // A' párduczos magyarok...” BERZSENYI 1813, *Múlándóság.* 125.

¹³⁴⁹ drágaság' fényne elménket luxusra játszotta – „Minden Khinai drágaság' fényne luxura jádzott.” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 52.

¹³⁵⁰ Szaturnósi annyi Százaidot viselte humorodott – „mint válik hínáros peshedt heverővé, egy százaidos időviselte humorodottá, mint az ősz Saturnus' tőpörödött gyereke...” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 49.

¹³⁵¹ és szemekink nehéz héjjak' alatt beesvén tsont fejünk' udvába: a' gyengeség' pihentét nyögnénk, és ollyá lennénk, mintha a' büvölés' Tudákaszsonyai éjjeleznének. – „Oda van elevenségem, oda tüze szemeimnek, nehéz héjjak' alatt beestenek tsont fejem' udvarába – ollyá lettem egy idő oltá, oly sárga képtelen színüvé, mintha a' büvölés' tudákaszsonyai éjjeleznének...” WÁNDZA 1806, *Háborgás.*, 129.

¹³⁵² bitzeg – „kik e' kis lantos' lágy tonusán bitzegnék” WÁNDZA 1806, *Pompa-festés.*, 67.

II. CZIKK

Beszédem' Második Részében nyilvánítsam. Ha Nemünk' Történeteinek Évkönyvein általhatunk, és őtet a' szabadban, az álnok boszszútételnek kiteve, szegénységben, és az előidőnek miveletlenségében szemügyeljük: látjuk, hogy a' rideg, és sivatag Hajlag' alol kitzombolt Ikreinknek, mint jószágok, és eszközeik – úgy képeik is melly kevesek, állandó sopárok,¹³⁵³ és együgyűek voltak; és mint vagyonjuk szaporodott, úgy gondolmányai¹³⁵⁴ is, és azokat fejező szavaik inkább inkább sokasodtak, terjedtek, és szaporodtak. – Magasztalódna azért Hollósi Mátyás Király, a'

[25] *Nagy! ki nem tsak birtokainak határozatát terjesztette: hanem a' Béke' csendjének szürkülette¹³⁵⁵ után – midőn a' korán egygy édes Hajnal pólyáit bontván, a' komoj setét' felhőit szétüzvén, és a' bontzott humorványok¹³⁵⁶ között a' kellemes vimállyt fejteni kezdé – a' Tudományok' villám fáklyáját is Nemünkbe felszurá!*

De – mit én tsak magokról a' Régiokról? Nem sokkal hatobb-e' állittományomnak alapítására miveletlen Eldődjeink¹³⁵⁷ állapotját, és nyelvét vimállyba jött Idők' ketseivel öszvehasznítani! Egygy érzéketlen résztelenség fagyaszt-meg testünkben minden tsepp vért, és Lelkünk barna gyászban szomorog¹³⁵⁸ képzelődésében: mint jöttek által a' temerdekek halmokban meredező vad havaso-

[26] *kon: h) mint fáraddal gyűjtögették a' vadonnak forgáts-szeprét,¹³⁵⁹ 's a' komoj fenyvesek' zúzós ágait¹³⁶⁰ a' sziklák görtsös martjain¹³⁶¹ – a' didergő éjjezet' hidegének enyhítésére, rongyos köntöseiknek czondrái alig fedvén pőreségeket! Mint oltották szomjokat néhány vénhült fa' alatt a' folyamnok lotsából,¹³⁶² mint tükrözte üstökös képeket a' tó' hínáros*

¹³⁵³ sopárok – „Sopár: szűk kezű, fősvény, sopárság.” Baróti Szabó 1792, 203.

¹³⁵⁴ gondolmányai – „Gondolmány: Gondolni való dolog.” BARCZAFALVI 1787 II., 723.

¹³⁵⁵ szürkülette – „Szürkület: Crepusculum. Nap lementte után vagy felkölte előtt való setétes homályosságú világosság.” BARCZAFALVI 1787 I., 685. ill. Uo., 1787 II., 729. vö. Szürkület: *Crepusculum*. Erdélyi szó; éss jó is. Mert ez így származik. *Szür-ke; Szür k-ül; Szür-k-ül-és; Szür-k ül-et.*” KOVÁTS 1807 IV., 231.

¹³⁵⁶ midőn a' korán egygy édes Hajnal pólyáit bontván, a' komoj setét' felhőit szétüzvén, és a' bontzott humorványok' – „a' korán egygy édes hajnal' pólyáit bontja, a' komolj setét' felhőit szélytűzi, és a' bontzott humorványok között fejt ki a' piros világosságot.” WÁNDZA 1806, *Öröm-gyerekek.*, 96.

¹³⁵⁷ Eldődjeink – „Eldődink: Eleink.” Baróti Szabó 1792, 39.

¹³⁵⁸ Lelkünk barna gyászban szomorog – „lelkem barna gyászba burkolva így szomorog” Wándza 1806, *Szép Gráziák!*, 8.

¹³⁵⁹ gyűjtögették a' vadonnak forgáts-szeprét – „Tsomóba gyűjtöm forgáts szeprét” Wándza 1806, *Nyil-faragás.*, 31.

¹³⁶⁰ a' komoj fenyvesek' zúzós ágait – „Az éjfitke mintha a' komoj fenyvesek' zúzós ághegyein dideregve ellágyúlva remegi puhító melodiáját...” Wándza 1806, *Pompa-festés.*, 67.

¹³⁶¹ sziklák görtsös martjain – „...hogy állanak a' ködbemeredő hegyek felette, mellyeknek görtsös martjait a' sziklák folyó vad iszalag futotta...” Wándza 1806, *Szilágy Somlyó' hegye.*, 80.

¹³⁶² Mint oltották szomjokat néhány vénhült fa' alatt a' folyamnok lotsából – „Ezt bámúltam gyakran egy vénhült terepély fa mellől, mellynek töve alol egy tiszta forrásfolyam ömledezett. – Melly édes volt ez énnékem, mikor lankadva mellé dültem és eltikkasztó szomjamat enyhítettem lotsából.” Wándza 1806, *Szilágy Somlyó' hegye.*, 82.

színe!¹³⁶³ *Mint mentek minden győzhető hadi erköltsök mellett, a' körültek pezsfogó áskálódó kémfellegek között, a' Főd-irákságnak,¹³⁶⁴ és Tudákosságnak¹³⁶⁵ esméret-*

h) *Mellynek suhadar szálai a' fennlebegő Istenek' országát érik.¹³⁶⁶ Ha! mint ekhöz az órákra hangzó üreg-öböl' ordított torka a' dühenésre! – ha! mint omlanak-be rendüléssel a' kongó barlangok' rémítő boltjai! - ha – ha – melly dörmögéssel – melly rohogással – ha!!!¹³⁶⁷*

[27] *lensége miatt nyakra 's före veszedelemre; mint vesztez follyárokba a' Vizépitésék' nemtudása miatt – szóval: tsuda hogy annyi búval nyomozva,¹³⁶⁸ nem lettek tellyességgel más idegen Nemek' tiporványi!*

*Vagyon ellemen okunk magunknak örvideni, és mostani állapotunkban szerelmeseknek lenni, ha a' mai Budai és Pesti Városnak, 's Hazánk' más Főhelyeinek magassan felkapó Palotáira i) tekintünk: mellyek izes bőkezűséggel kipipesítetttek; mellyeknek kapuszabású ajtai, és ablaki felett redősrántzos¹³⁶⁹ leplegek puffadoznak - falai hallatlan érdemű festésekkel büszménykednek; szóval, mellyekben a' Napkeleti, és Ara-
i) És a' Mennytáros boltorok' szobraira.¹³⁷⁰*

[28] *beszk - iz¹³⁷¹ a' Nyúgotival a' legnagyobb kellemmel van öszvezagyválva. Ha belépünk azon Angolly' inyire szabott kies kertekbe, mellyeken keresztül kóválygó csatornák felett a' vizifák boltot borúlnak; ha elnézzük, mint mulatoznak ezekben enyelgéssel a' sűrű erdődzet' nyillámjai között édes Bájnéink; mint üvöl-töz puha testeken nyúlamló slepjek;¹³⁷² mint haboznak susogva nyakaikon csomóba omlott selyem száljaik;¹³⁷³ melly édesden heveredett*

¹³⁶³ mint tükrözte üstökös képeket a' tó' hínáros színe – „interessánt képét a' tó' hínáros színe tükrözte...” Wándza 1806, *Szerelem' reggele.*, 26.

¹³⁶⁴ Főd-irákságnak – „Így lenne osztán már p.o. [...] *Fődírakság* (Geographia)... s a' t.” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹³⁶⁵ Tudákosságnak – „A' *Tudákosság* (Mathesis) a' mekkoraságnak tudommánnya.” DUGONICS András: A tudákosságnak első könyve, mellyben foglaltatik bető-vetés (algebra) / mellyet köz-haszonra irt Dugonics András. - Pesten: Nyomattatott I. Landerer Mihály betőivel, 1784., 1. A továbbiakban DUGONICS 1784 I.

¹³⁶⁶ Mellynek suhadar szálai a' fennlebegő Istenek' országát érik – „Im' melly borzasztó e' temérdek halmokba meredező vad havas, mellynek suhadar szálai a' fenn lebegő Istenek' országát érik!” Wándza 1806, *Andal-szó.*, 57.

¹³⁶⁷ Ha! mint ekhöz az órákra hangzó üreg-öböl' ordított torka a' dühenésre! – ha! mint omlanak-be rendüléssel a' kongó barlangok' rémítő boltjai! - ha – ha – melly dörmögéssel – melly rohogással – ha!!! – „ha! mint ekhöz az órákra hangzó üreg-öböl' ordító torka a' dühenésre! ha! mint omlanak be rendüléssel a' kongó barlangok' rémítő boltjai! ha – ha – melly dörmögéssel – melly röhögéssel – ha!!!” Wándza 1806, *Szilágy Somlyó' hegye.*, 81.

¹³⁶⁸ nyomozva – „Nyom: *Inpressio*. Nyom tulajdonúl: *inpressiót* teszem, nem: *vetigiumot*; mert nem tsak a' láb nyom, hanem az új-is, v akármi más dolog. Jól éltem tehát itt véle.” KOVÁTS 1807 II., 201.

¹³⁶⁹ redősrántzos – „*Redös*: rántz-os, fodros, bodros, retzés, fürtös, p.o. szoknya.” Baróti Szabó 1792, 187.

¹³⁷⁰ És a' Mennytáros boltorok' szobraira – „Egy az Asztal' közepe felett tsüngve álló arany tzafrangokkal kevertt Bójtnak meg-vonására, melly a' Bóltozatból a' *Mennytár* tekervényes részein aláfüggött és rugós Berzenést a' Tornáztban lévő tsengetyüire verdesett...” Perecsényi 1804, 103.

¹³⁷¹ iz – „Íz: *Artus, Geniculum in Herbis, Sapor, Gustus...*” KOVÁTS 1807 II., 204.

¹³⁷² enyelgéssel a' sűrű erdődzet' nyillámjai között édes Bájnéink; mint üvöltöz puha testeken nyúlamló slepjek – „Amott a' kívánsi Hiperion a' határbértzek' tetején lappang, sugárit a' sűrű erdődzet nyillámjain botsátja reájok – át' öleli a' sivatag erdei tserszál' derekát, 's enyelgéssel mulatoz édes Bájnéi között.” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 50.

¹³⁷³ csomóba omlott selyem száljaik – „gúnyolódva tolyták vissza magokról a' tsomóba omlott selyemhalmokat...” WÁNDZA 1806, *Pompa-festés.*, 69.

nyulamba dülnek a' kőszál'alá dült árnyék' bosszujára,¹³⁷⁴ a' napos pamlag' zöldellő számolyán;¹³⁷⁵ – és mint meg annyi Nimlányok k) pijhe szárnyakon re-

k) Delinkék, vagy Tündérék,- kik legázolván magokról takaró lepleket, és felbolydulván álmohonyokból, szökdétselve tűnnek az öltöző pompaműhely' elébe – így áldoznak a Természetnek tsalfa szint – így tsintalankodnak, vagy széplődnek, és oltárok a' Toalett.¹³⁷⁶

[29] pülvén a' bőv' üregébe,¹³⁷⁷ és öröm-élet' özönével hijjábavalósítottván, gyengéded hiúsággal miképp' huppáltatják a' Napnak kíváncsi sugárit pongyola mellyeknek dörömbölt fedezetén!¹³⁷⁸ l)

De, hogy forda nélkül szóljak¹³⁷⁹ – tekintsük akár a' komoj es erköltsős Tudományokat,¹³⁸⁰ akár a' csinos, és kápráztató foglalású műveket, ha őszinték akarunk lenni, megkell vallanunk: hogy ezeknek eddig lett kimivelése nyilvánossan alapítja állittományomnak lehattét. Halgatok a' villon¹³⁸¹ fellyül ülő fő Valóról,¹³⁸² és az ájtatosságot¹³⁸³ tárgyazó Iramatok-

l) És a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyürömlésén.¹³⁸⁴

[30] ról: mivel Tudományunknak és Nyelvünknek ezen része (Eldődjeink' kegyeszek' ditsősségére mondódjon!) m) több évektől fogva legnagyobb szorgalommal mivelődött. Térek

---

¹³⁷⁴ dülnek a' kőszál'alá dült árnyék' bosszujára – „interessánt képét a' tó' hínáros szine tükrözte a' kőszál alá dült árnyék' boszszujára.” WÁNDZA 1806, *Szerelem' reggele.*, 26.

¹³⁷⁵ a' napos pamlag' zöldellő számolyán – „Ím ledülök e' magános pamlag' zöldellő számolyára...” WÁNDZA 1806, *Nyil-Faragás.*, 26. vö. „Ím ledülök e' magános pamlag' zöldellő számolyára...” WÁNDZA 1806, *Nyil-Faragás.*, 26.

¹³⁷⁶ kik legázolván magokról takaró lepleket, és felbolydulván álmohonyokból, szökdétselve tűnnek az öltöző pompaműhely' elébe – így így áldoznak a Természetnek tsalfa szint – így tsintalankodnak, vagy széplődnek, és oltárok a' Toalett. – „Illy' korán magokhoz ébresztvén e' világfutó a' tsuda' szépeit, legázolták magokról takaró lepleket, és felbojduáltak álmohonyokból. – Szökdétselve tüntenek az öltöző pompaműhely elébe. – Így áldozta a' természetnek tsalfa szint; – így tsintalankodtak a vagy széplődtek – oltárok volt – a' Toalett.” WÁNDZA 1806, *A szerelem reggele.*, 63.

¹³⁷⁷ pijhe szárnyakon repülvén a' bőv' üregébe – „...pijhe szárnyakon repítél a' bőv' üregében...” WÁNDZA 1806, *A' sebhede Amor.*, 21.

¹³⁷⁸ Napnak kíváncsi sugárit pongyola mellyeknek dörömbölt fedezetén! – „Rést keres a' kristályon, hol kíváncsi sugárit a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyürömlésére sujthassa, 'hevének arany veszzejét pongolya keblek' fedezetén huppáltathassa.” WÁNDZA 1806, *Szerelem' reggele.*, 26.

¹³⁷⁹ forda nélkül szóljak – „Az ész, a' menyinyiben ő látja az okot, mintedj bírni gondolatik azzal, és per tropum (*Forda: tropus*) osztán, az ész, az *Okosnak*; s megint tovább per tropum, az iljen észszel bíró személy, *Okosnak* (*ratione praedictus*) ... nevezetik.” BARCZAFALVI Szabó Dávid: *A' tudományok magyarul*. Pozsony, Wébernél, 1792. 27-28.

¹³⁸⁰ erköltsős Tudományokat – „*Ethica*. Erköltsi tudomány.” Tiszti 1806, 34. vö. „*Ethica: Erköltsi Tudomány.*” Tiszti 1807, 75.

¹³⁸¹ villon – „A' *Lebegő* két testből áll. Edjik a' *Villó* (Aether), és ez az, a' mi elfoglalja az egész Ég és Föd között való nagy Tágasságot...” BARCZAFALVI 1792, 16.

¹³⁸² Valóról – „A' Valónak, mint tsak valónak, az a' vagyonsága, a' mivel néki van hol lenni, - a' miből ő, mint tsak valóm önnön maga áll, valóságának (entitas, existentitas); s maga a' való dolog, mint a valóságbirtosok, valóságosnak nevezetik.” BARCZAFALVI 1792, 3.”

¹³⁸³ Óhjhajtja [...] Roszsz szók tehát ezek: *Ajtatos; Ajtatoskodik; Ajtatoskodás*. Mert ezek tulajdonúl így vagynak: Áh í tat os; Áh-ít at-os kod ik; Áh itat os kod ás.” KOVÁTS 1807 III., 141.

¹³⁸⁴ És a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyürömlésén. – „Rést keres a' kristályon, hol kíváncsi sугárit a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyürömlésére sujthassa...” WÁNDZA 1806, *A' Szerelem' reggele.*, 62.

az Okértékségre.¹³⁸⁵ – Ennek tárgyai nem csak az égen függő, és karingoló¹³⁸⁶ ragyogó Gömbek,¹³⁸⁷ n) hanem minden Önnözetek,¹³⁸⁸ Valólatok,¹³⁸⁹ Jelenle-
 m) Noha elszonkolyodik az ember, ha azon Rajlódoknak számszerét¹³⁹⁰ megolvassa: kik ez előtt egy két százszakával,¹³⁹¹ ellenkező véleményeikért, 's erköltseselő fenekételeikért a' Vallásmotozásnak Vértanuivá lettek.
 n) Mellyek között megkülömböztetik az Égészek a' Derünnét¹³⁹² és a' Szendert, Kun-targontzát,¹³⁹³ Pajdákat, Héznákat, es Gedeméket; a' Serkenetet és Alkonyt, úgy a' Világ nagy Műveménnyen mottzatlan álló fényttesteket. Ezeknek tudatján ferneklik a' Naprám is.
 [31] tek¹³⁹⁴ és Tünletek¹³⁹⁵ is, mellyek a' Végtelenletnek¹³⁹⁶ teréjén¹³⁹⁷ lettenek, – ezeknek állasztó részeikkel,¹³⁹⁸ miséglő okaikkal,¹³⁹⁹ módi vagyonságaikkal,¹⁴⁰⁰ önnözeti természetekkel

¹³⁸⁵ Okértékség – „Az a' Tudomány ... s így vagy amúgy valóásoknak okait foglalja magában, és így a' melj Okokkal s Megmutatásokkal (Demonstratio) bánik, Okértékségnek és Oktudománynak (Philosophia) ... nevezethetnék. BARCZAFALVI 1792, 42.

¹³⁸⁶ karingoló – „Karingós: kerengős.” Baróti Szabó 1792, 106.

¹³⁸⁷ Ennek tárgyai nem csak az égen függő, és karingoló ragyogó Gömbek – „Ez a' mi' Világunk, három kitetszőbb Testekből áll: Égből, Lebegőből, és Födből. Égnek (coelum) nevezem azt a' fejünk felett kékelő nagy bóltzatot, a' meljnek odván (odú: concavum quid) mintedj oda függesztve látszanak lenni azok a' sok ragyogó 's csillagó Gömbék (gömbe: sphaera) a' Csillagok. BARCZAFALVI 1792, 14-15.

¹³⁸⁸ Önnözetek – „És ezt az, edj-edj akármeljik Teremtvények az ö' tulajdon önnön maga' természetét, Önnözeti természetnek, (individualis natura. Önnözet: Individuum) nevezhetni.” BARCZAFALVI 1792, 23-24.

¹³⁸⁹ Valólatok – „az a' mi ezen foglalatoskodásból vagy foglalatoskodás által, mintedj kikerekedettnek gondoltatik, Valólatnak (immediat resultat ex valólos – illud ipsum quod existit, quatenus illud, uno quolibet momento per suimet ipsius valólos quasi poni, positumque esse, concipitur)...” BARCZAFALVI 1792, 1.

¹³⁹⁰ számszerét – „Számszer registrum. Számszer a' nyit teszen mint: Számnak a' rendje. Mert Szer rendet is teszen: p o. először v előszer, az az, első rend [...] – De Szala Vármegyében a' szölő sorát szernek nevezik...” KOVÁTS 1807 I., 166.

¹³⁹¹ százszakával – „Százszaka: Seculum; egygy tsmóba gondoltatott száz esztendő.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. ill. Uo., 1787 II., 729.

¹³⁹² Derünnye – „Midőn a' Derünnye rózsaszín hintaja // Fel-jövéen” Perecsényi Nagy László, *Mezengy, az-az Pásztori vers, melly több aklogyákban... íratott.* Pest, Füstkúti Landerer Mihály, 1801, 12.

¹³⁹³ Kuntargonca – „Kuntargontza – Deákul – Ursa minor, vagy Cynosúris, a' kisebb Göntzöl' Szekere égi Tsillagzat, melly a' Görög vidékeken és a' Feníziaiak' Hajókázások' kormányzója...” Perecsényi 1804, 122.

¹³⁹⁴ Jelenletek - Jelenlet – „Jelenlet: Elő állása vagy jelenése a' dolgoknak.” BARCZAFALVI 1787 II., 731.

¹³⁹⁵ Tünletek – „maga pedig a' megillelő jelenet és jelenlet, Tünetek és Tünletnek (adficiens apparatus quid, illud actu simplici, hoc diutiús, – *Phoenomenum*)” BARCZAFALVI 1792, 13.

¹³⁹⁶ Végtelenletnek – „Az pedig, a' mi a' végtelenlésből előáll, *Végtelenletnek* (infinitem quid) mondattathatnék.” BARCZAFALVI 1792, 7.

¹³⁹⁷ teréjén – „Tehát a' dolgoknak, mint hányasnak, a' Sokság; mint menyinyinek, a' Teréj az ö' mivolta.” BARCZAFALVI 1792, 6.

¹³⁹⁸ állasztó részeikkel – „De azonban, ha szintén ebben a' Természetvilágban sehol sintis is a' Teremtő mint ennek állasztó része (pars constituens componens).” BARCZAFALVI 1792, 22.

¹³⁹⁹ miséglő okaikkal – „Az a' dolog, a' mitől valami, akár a' levésben, akár a' létlésben, akár a' valólásban, már akármi módon függ, Oknak (causa) nevezetik. ... 2.) Miségi vagy miséglő ok (causa materialis)” BARCZAFALVI 1792, 25-26.

¹⁴⁰⁰ módi vagyonságaikkal – „Azt a' vagyonságát a' dolgoknak, a' melj neki az ö' mivoltál és miségén avvagy állatságán kívül van ezt a' vagyonságát, mondom, anynyiban, a' menyinyiben ö ezzel más dologtól különbözik vagy nem különbözik, Módnak nevezem; és az ilyen vagyonságát a' dolognak, Módi vagyonságunk. BARCZAFALVI 1792, 5.

és létetvényeikkel együtt;¹⁴⁰¹ mellyeket az oklótehetség¹⁴⁰² azon Valólatoktól,¹⁴⁰³ mellyeknek jelenléte érző szertetemeinket¹⁴⁰⁴ megilleti, hozzálmányaikkal¹⁴⁰⁵ együtt különöl. o)- Ide tartozik a' Ter-

o) Ide tartozik a' Termész¹⁴⁰⁶ – és Tündér-világértékség,¹⁴⁰⁷ amannak Föd¹⁴⁰⁸ – Leble¹⁴⁰⁹ – Villó¹⁴¹⁰ – és Égértékségével,¹⁴¹¹ emennek Szám¹⁴¹² – Véglét¹⁴¹³ – Végtelenlet¹⁴¹⁴ – és Tellemtudákságával¹⁴¹⁵ – Lőnyödményével, 's Gondtökeletjeivel együtt. – – A' Födértékségben a' Födi testek kétfélék,¹⁴¹⁶ fojósok és nemfojósok; amazok átallyában Fojókányoknak, ezek Államlósoknak mondatnak,¹⁴¹⁷ – mellyek viszont vagy szertetemesek, vagy szertetemtelenek:¹⁴¹⁸ és ezekből az Asvány¹⁴¹⁹ – amazokból pedig a' Tsetes¹⁴²⁰ és Hüllősmérettségek származnak.¹⁴²¹

¹⁴⁰¹ önnözeti természetekkel és létetvényeikkel együtt – „Azonban, az is jó vólna, ha' tsak valahogy mehetnénk is ekképpen végig minden önnözeti természeteken, hogy így ha' tsak valamenynyire is eszünk' elibe állíthatnánk ama' nagy Állatot a' Természetözönséget.” BARCZAFALVI 1792, 29.

¹⁴⁰² oklótehetség – „Okló tehetsége az észnek, est facultas mentis, quae Ratio vocatur.” BARCZAFALVI 1792, 27.

¹⁴⁰³ Valólatoktól – lásd 452.

¹⁴⁰⁴ érző szertetemeinket – „Az a' dolog, meljnek jelenete vagy jelenlete, a' mi érző Szertetemeinket (organum sentiendi) megilleli...” BARCZAFALVI 1792, 14.

¹⁴⁰⁵ hozzálmányaikkal – „Vizsgálni valamit, téssen azonn lenni, hogy a' dolgokna, most létető, majd miséglő, majd eszközlő, majd tárgyazó akát, mindedjiket az ő' Hozzálmányjaival (Accidens) edjűtt, kikeressük.” BARCZAFALVI 1792, 28.

¹⁴⁰⁶ Termész – „Természvilágértékség, vagy tsak Természerétekség, vagy Természetértékség (Philosophia physica seu naturalism sensu latissimo.) Ez, tanít az egész Természettel bíró Világról, és az ebben létlő mindenféle munkás állatságokról, sőt még magáról a' Teremtöről is.” BARCZAFALVI 1792, 54.

¹⁴⁰⁷ Tündérvilágértékség – „Tündérvilágértékség, vagy tsak Tündérrétekség (Philosophia metaphysica seu supernaturalis vel transcendentalis, Cosmologia methaphysica).” BARCZAFALVI 1792 57.

¹⁴⁰⁸ Föd – „Födértékség (Geologia philosophica).” BARCZAFALVI 1792, 55.

¹⁴⁰⁹ Leble – „Lebleértékség (Aerologia phil.)” BARCZAFALVI 1792, 55.

¹⁴¹⁰ Villó – „Villóértékség (Aetherologia phil.)” BARCZAFALVI 1792, 55.

¹⁴¹¹ Égértékségével – „Égértékség (Uranologia phil.)” BARCZAFALVI 1792, 55.

¹⁴¹² Szám – „És így a' Szám (numerus), nem mennyi, hanem hány, (non est quantum, sed quot).” BARCZAFALVI 1792, 6.

¹⁴¹³ Véglét – „Az, a' mi a' véglésből kikerekedik vagy resultál, Végletemek (resultatum ex occupatione in habendon fine – illud ipsum, quod finitum est)” BARCZAFALVI 1792, 7.

¹⁴¹⁴ Végtelenlet – „Az pedig, a' mi a' végtelenlésből előáll, Végtelenletnek (infinitum quid) mondattathatnék.” BARCZAFALVI 1792, 7.

¹⁴¹⁵ Tellemtudákságával – „Tellemtudákság (Calculus intergralis).” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁴¹⁶ A' Födértékségben a' Födi testek kétfélék – „A' Födi államlós testek, kétfélék.” BARCZAFALVI 1792, 17.

¹⁴¹⁷ fojósok és nemfojósok; amazok átallyában Fojókányoknak, ezek Államlósoknak mondatnak – „A' fojós testek, edjszóval Fojókányoknak nevezetethetnének. Vagy pedig Nemfojósok avvagy Államlósok vagy öszszeállottak...” Barczafalvi 1792, 17.

¹⁴¹⁸ mellyek viszont vagy szertetemesek, vagy szertetemtelenek – „A' Födi államlós testek, kétfélék. Vagy Szertetemesek (corpora organica) vagy pedig Szertetemtelenek (corpora inorganica).” BARCZAFALVI 1792, 17.

¹⁴¹⁹ és ezekből az Asvány – „a' szertetemtelen testek pedig, Asványoknak (id, quod fossum est, vulgo Fossile) mondattanak.” BARCZAFALVI 1792, 17.

¹⁴²⁰ Tsetes – „Tsetes érzenyemérettség, vagy tsak Tsesemérettség (Zoolohia historica Mammalium)” Barczafalvi 1792, 51.

¹⁴²¹ Hüllősmérettség – „Hüllősmérettség (Amphibiologia hist. Hüllő: amphibium)” BARCZAFALVI 1792, 32.

[32] *mészetedmény is, p) az Ásványokkal, Zőtékkel¹⁴²² q) és Érzényekkel¹⁴²³ együtt;¹⁴²⁴ ehez igen nagy kötőleke van a' Titkátsoktól¹⁴²⁵ nagyra vitt Testmagértékségnek:¹⁴²⁶ mellynek a' Lakáladalomnak¹⁴²⁷ boldogságára befolyó más kamatait elhalgatván; tsak azok is, mellyeket Szerácsaink¹⁴²⁸ a' Szeredekben¹⁴²⁹ használnak, elég tanúmányúl¹⁴³⁰ szolgálhatnak. r)*

p) A' természettől mellyen értjük a Teremtvénynek az ő önnön maga mivoltaként alkattatott 's tulajdonságosított állatságából kikerekedő munkás Erőösszesését.¹⁴³¹

q) P. o. a' Fagyapju, mellynek felmunkálásával kivált az Osztályoknál sok Szováták¹⁴³² 's Mozványok¹⁴³³ foglalatoskodnak. 's belőlök iratos karmantyuk,¹⁴³⁴ 's kolosmák¹⁴³⁵ készítettnek. r) Ilyen a' remekelő¹⁴³⁶ Természetedményben,¹⁴³⁷ a' Berzegegenség, az enyhéreg,¹⁴³⁸ a' virits,¹⁴³⁹ siker,¹⁴⁴⁰ borlelke,¹⁴⁴¹ a' tejvaj,¹⁴⁴² és

---

¹⁴²² Zőtékkel – „Vagy pedig érzetlenül élők, és ezek, Zőtéknek (Zöte: planta) nevezethetnének.” BARCZAFALVI 1792, 18.

¹⁴²³ Érzényekkel – „éző állatoknak vagy Érzényeknek (animal) nevezethetnének” BARCZAFALVI 1792, 18.

¹⁴²⁴ Természetedény, Ásványokkal, Zőtékkel és Érzényekkel együtt – „És ezen háromféle Földi államlós testekből állanak már az úgy nevezett Természet' Országai: Ásványország, Zöteország, Érzényország (regnum fossile, vegetabile, animale). BARCZAFALVI 1792, 18.

¹⁴²⁵ Titkátsoktól – „Titkáts chemicus. Két szóból áll ez a' név, t.i. Titok, és áts, mintha volna Titok-áts. Titok-átsnak neveztem tehát a' chemicust, azért először, mert a' III. paragrafusban megmutattam, hogy Chémia Titkot teszen.” KOVÁTS 1807 I., 154-155.

¹⁴²⁶ Testmagértékség – „Testmagértékség (Stoeciologia, feu Chemia, Testmag: elementum corporis.) BARCZAFALVI 1792, 53.

¹⁴²⁷ Lakáladalomnak – „Lakáladalom: Status Politicus vel Civilis.” BARCZAFALVI 1787 II., 725.

¹⁴²⁸ Szerácsaink – „Szeráts (Patikarius).” KOVÁTS 1807 I., XXXII.

¹⁴²⁹ Szeredekben – „Szered patika. Mert szer orvosságot-is teszen, a' honnét Debretzenyben az orvosságot általjában szernek nevezik.” KOVÁTS 1807 I., 157.

¹⁴³⁰ tanúmányul – „Tanúmány: Documentum in Judacialibus; instrumentum literale.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

¹⁴³¹ A' természettől mellyen értjük a Teremtvénynek az ő önnön maga mivoltaként alkattatott 's tulajdonságosított állatságából kikerekedő munkás Erőösszesését. – „A' Természetten hát már philosophicé is tsupán tsak e' kettőt értem ... a' Teremtvénynek, az ő' önnön maga' mivoltaként alkattatott s tulajdonságosított állatságából kikerekedő munkás Erőösszesését (complexus virium.)” BARCZAFALVI 1792, 23.

¹⁴³² Szováták – „Szováta: szövő-szék.” Baróti Szabó 1792, 219.

¹⁴³³ Mozványok - „Mosztony (machina.)” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁴³⁴ karmantyu – „Karmantyu: bélett öreg keztü, mellybe két felöll a' két kéz majd könyökig bé fér.” Baróti Szabó 1792, 106.

¹⁴³⁵ kolosmák – „Kolosma: a' Kereszt-anyáktól ajándékba adott ing, v. ümög.” Baróti Szabó 1792, 118.

¹⁴³⁶ remekelő – „Remekelő experimentalis. Mert az Experimentumot neveztem Remeknek. Remek Párizpapai ként specimen artificale opificii, opus magistrale. Úgyde az Experimentumok a' Természeti Tudományokban e'pen ilyen munkák.” KOVÁTS 1807 I., 155.

¹⁴³⁷ Természetedmény – „Természetedmény: Physica. Lásd Betűvetédmény.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

¹⁴³⁸ enyhéreg – „Enyhéreg – deakúl Spiritus – valami Nötevényből, Gabonából, füvekből, virágokból, főzött erős, enyhítő Ital, min a' Hoffman' Tsepjei.” Perecsényi 1804, 168.

¹⁴³⁹ virits – „Virits: valami nötevényből (vegetabile) magból, gyümölből, fából ki-fött, húzott, -ütött, -nyomott, -sajtolt, -eresztett lév.” Baróti Szabó 1792, 274.

¹⁴⁴⁰ Siker – „Siker: Gluten, Lentor, zaehher Schleim. Süker: Viscus, Bitumen, Lentor, zaehher Schleim, Judenleim. lásd Párizpp.” KOVÁTS 1807 II., 209-210.

¹⁴⁴¹ borlelke – „Borlelke spiritus vini. Minden Európai Nemzetek léleknek fordítják ezt a' szót: spirítus, e'ben a' nevezetben: spiritus vini...” KOVÁTS 1807 I., 161.

¹⁴⁴² tejvaj – „Tejvaj: Butyrum ex lacte animalis. Tsak olyan szó mint: vaskapa 's. a'.t.” KOVÁTS 1807 III., 142.

egyéb élő-eszközös¹⁴⁴³ kihuzatok,¹⁴⁴⁴ kihozatalok,¹⁴⁴⁵ és tsinálmányok,¹⁴⁴⁶ – a' fémkör, nehézmértze,¹⁴⁴⁷ a' tsorgalag és tömény,¹⁴⁴⁸ – az aranydad,¹⁴⁴⁹ dárdafény¹⁴⁵⁰ 's a' t.

[33] A' tsupatudákságnak,¹⁴⁵¹ külketudákságnak,¹⁴⁵² és mosztonytudákságnak¹⁴⁵³ tömkelegeibe¹⁴⁵⁴ mélyebben belé nem czombolván s) nézzen meg valaki tsak egy Ját-

s) Innen ázolog¹⁴⁵⁵ a' Teréjtudákság,¹⁴⁵⁶ hova tartozik a' Kög¹⁴⁵⁷, mellyel – így fejezi-ki magát egy tudákoszásos Letzkéket járó: „már tudok rajzolni köböket,¹⁴⁵⁸ tzövekeket,¹⁴⁵⁹ hengereket,¹⁴⁶⁰ és asztalgokat¹⁴⁶¹ – és a' Földmérésben¹⁴⁶² nem soká mesterleg leszek, mert az én eszem madárlag; de azt annak is köszönhetem, hogy a' Tanítóm nem tőkeleg és számárlag, hanem Plátólag – – Ugyan ezen Tanító magyarázza az Egilátszatokat 's

¹⁴⁴³ élő-eszközös – „E'löeszközös organicus. A' Struve fordításkor neveztem az organumot élőeszközösnek; azért, mert az organum eszköz instrumentum, de azonban él. Olyan szó mint élő-fa. Az organum lehetne másképen élő-szer. Épen úgy mint a műszer.” KOVÁTS 1807 I., 165.

¹⁴⁴⁴ kihuzatok – „Kihúzádek: *Extractum*. Jó szó szintűgy mint. *hal-adék, ak-adék, szür-edék. De lásd feljebb I. Dar.Told. Szüredék.*” KOVÁTS 1807 II., 213.

¹⁴⁴⁵ kihozatalok – „Edictum: Köz Hirdetmény.” Tiszti 1807, 73.

¹⁴⁴⁶ tsinálmányok – „Tsinálmány productum. Ezt a' szót már bevették közönségesen; és jó szó-is szintűgy mint: takar-mány, talál mány, alkat-mány. De lá'sd Párizpapai is: Tsinálmány.” KOVÁTS 1807 I., 162.

¹⁴⁴⁷ nehézmértze – „Nehéz-mértze barometrum. Mértze salum, mensura, chaenix, modius. I. Párizpp. Túla'dunán most-is élnek e'vel a' szóval, és vékát, mérőt teszen. Olyan szó mint: kelep-tze, verő-tze...” KOVÁTS 1807 I., 171.

¹⁴⁴⁸ tömény – „Tömény ezer: [...] *Tömény* azt teszi, hogy: Sok-sok dolog. Jó szó.” KOVÁTS 1807 II., 207. vö. „Tömény [...] két szóból áll; ti.i. Tö: *Multus*; Mény: *Res*; (a' mint már másutt magyaráztam). És így Tö-mény: *Multa res*. De lá'sd Párizpápaiban-is; Tömény: *Multitudo*. A' tudós Révai nagyon helyben hagyta ezt a' szót, midőn ezt véle közlöttem.” KOVÁTS 1807 IV., 221.

¹⁴⁴⁹ aranydad – „Aranydad: *Mixtura metallorum, auro similis*. – E'ről a' végezetről: *ded*; így szólnak a' Magyar Fűvész Kiadóji: „*Kerek-ded, kis-ded, gyermek-ded* [...] 's. a' t. *formát, v. hasonlítást* jelent; egyszer'smind pedig viszszaveszen valamit a' szó értelméből [...]” – E'szerint a' Jegyzék szerint tsináltam már én ezt a' szót. *Aranydad*; az az: *olyan képü értz-elegy, a' mely színére hasonló az aranyhoz, de még sem arany.*” KOVÁTS 1807 IV., 230.

¹⁴⁵⁰ dárdafény – „Dárdafény v. Piskóltz.” KOVÁTS 1807 I., 6. vö. „Dárdafény: *Antimonium*. Párizpapai az *Antimoniumot* nevezi *Piskóltznak*. De ezt a' nevezetet azért hagytam-el, mivel *Piskóltz* e'ből a' németszóból: Spiesglanz; vagyon eromolva. Nevezetem pedig az *Antimoniumot* Dárdafénynek azért; mivel Spiesglanz magyarul: *Dárdafényt* teszen.” Uo., 1807 IV. 219.

¹⁴⁵¹ tsupatudákságnak – „*Tsupatudákság* (Mathesis pura).” BARCZAFALVI 1792, 53.

¹⁴⁵² külketudákságnak – „*Külketudákság* (Calculus differencialis).” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁴⁵³ mosztonytudákságnak – „*Mosztonytudákság* (Mechanica mathematica) BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁴⁵⁴ tömkelegeibe – „*Tömkeleg*: Labyrinthus.” BARCZAFALVI 1787 I. 686. ill. „*Tömkeleg*: Labyrinthus. Lásd *Mólnár János' Könyv házá*.” Uo., II., 730. ill. „*Labyrinthus*. Tsal-kert --- Tömpeleg.” Tiszti 1806, 38. vö. „*Tömkeleg*: út-vesztő, bolygó, tsal-kert: *labyrinthus*.” Baróti Szabó 1792, 256.

¹⁴⁵⁵ ázolog – „Ázolog: *Exsudat*, Manat. Hegyaljai szó.” KOVÁTS 1807 II., 208.

¹⁴⁵⁶ Teréjtudákság – „*Teréjtudákság* (Geometria)” BARCZAFALVI 1792, 55.

¹⁴⁵⁷ Kög – „*Kög*: kerek udvar. Cirvus.” Baróti Szabó 1792, 127.

¹⁴⁵⁸ Köb – „*Különösen*: a' második kart nevezzük ez-után egyszóval: *Dereknak* (Quadratum); a' harmadik kart pedig egyszóval: *Köbnek* (Cubus).” DUGONICS 1784 I., 90.

¹⁴⁵⁹ tzövekeket – „A' *Czövek* (Pyramis) származik...” DUGONICS András: A tudákoszásnak második könyve mellyben foglaltatik a föld-mérés (geometria) / mellyet köz-haszonra irt Dugonics András. - Pesten: Nyomatottatott I. Landerer Mihály betőivel, 1784., 132. A továbbiakban: DUGONICS 1784 II.

¹⁴⁶⁰ hengereket – „A' *Henger* (Cylinder, vel Cylinderus) azon általag, mellynek talpjai kerekekből vadnak.” DUGONICS 1784 II., 130. vö. „*Henger Cylinder*.” PETHE 1812 I., 436.

¹⁴⁶¹ asztalgokat – „Az *Asztallag* (Trapezium) minden négy-szög, ki-vévén a' négy köz-arányokat.” DUGONICS 1784 I., 63.

¹⁴⁶² Földmérésben – „*Földmérés Geometria*.” PETHE 1812 I., 435. vö. „*Geometria*. Föld mérés.” Tiszti 1806, 35.

Tüneményeket, és tanítani neki játszat. Nekem is nagy tetszem van ezekben, és nem lesz addig nyughatom, s szünetményem, mig ebben a' szép Tudományban nem lesz boldogulatom."¹⁴⁶³

[34] *tábort,*¹⁴⁶⁴ *és bámúlással fogja tapasztalni: miként egy Tábornok*¹⁴⁶⁵ *vezedezése*¹⁴⁶⁶ *alatt, egy egész Tömörben*¹⁴⁶⁷ *hemzseregvén, vagy Hemzserdébe,*¹⁴⁶⁸ *vagy Csopordába*¹⁴⁶⁹ – *többet nmint nyoltz vagy kilentz-száz ló-darabokat a' rajtok lévő Lovanczok,*¹⁴⁷⁰ *kik pedig többnyire tsak Hádrontzok:*¹⁴⁷¹ *egy parancsszóra jobbra balra, külömbféle hoszszátákra,*¹⁴⁷² *t) négyszegletekre,*¹⁴⁷³ *és tömpögletekre*¹⁴⁷⁴ *hölyköltetnek. Mit szóljak az egész Várdának*¹⁴⁷⁵ *a' szurdantsokkal,*¹⁴⁷⁶ *tsögyilkokkal, és kivált jelségessen a' Rontsárdal*¹⁴⁷⁷ *való gyakorlattjáról?*
u) –

t) *Vagy vonatokra.*¹⁴⁷⁸

u) *Ezen Ötletnek kimerítésére Jegyzetet érdemelnek itten az Ország – Elő – és Vároltalom; a' Hadseregrész, Hadszaszakasz, Zsugorgatothadsereg, Számatalan, Tsapat, és Tzimboraság.*¹⁴⁷⁹ *Állanak ezek Lepkekatonákból, Ármásokból, 's hatzukás gyalogokból. A Bajsegedelmek Főtisztjeiket, a' Hadszükségsekerek pedig magát a' Tábort kísérik. Az Ütközet előtt egy okos Magánországglomány, vagy tsak Igazgatomány is, az ellenkező Országglományhoz különölt Tanátsvégzésben kimunkált Bizományokkal szokott küldeni Követeket. Az alatt is Birodalma' beljében, a' nyugodalombizgatókat Magakinyilatkoztatása, Záratlanvégzések és Kerengőutmutatások által gátolja. – A' Régesztendőseket Kötlevelek mellett felkérvén, a' meg-rendelt Néprohanást általok ürögforogtatja. - Fanyarévjeit falka Fő – és Másodrangú-hajókkal megrakja; a' Nagyokból Tengerügytanátsot rendel, 's mind birtigazainak s külbirtokainak védtéve, mind az ellenség ellen kezdendő Törekedeményre készül.*

---

¹⁴⁶³ „Járom a' Tudákosságos letzkéket, és már tudok rajzolni Kőböket, Czövekeket, Hengereket, és Asztalagokat; [...] Nagy tehát már is az én megvilágosodmányom, és mondhatom hogy a' földmérésben nem soká Mesterleg leszek. Mert az eszem is madárlag, 's a' Tanitom sem tökleg és számárlag, hanem Plátólag. [...] Ugyan e' tanította a' Tünetértékséget-is; magyarázza az Égi-láttzatokat, Tüneményeket: 's ezt tanítani neki játszat, nekem pedig nagy tettzetem vagyok benne: nem is leszs addig nyugszatom, szünetményem, mig ebben a' szép tudományban nem lesz boldogulatom.” Nagy-Váradai Prédik. Szaklányi Sigmond a Magyar Merkúrba 1795, = Pandekták K 633/VI. 66a–69bm, válogatta KAZINCZY Ferenc.

¹⁴⁶⁴ Jáltábor – „Jáltábor: Lóger.” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

¹⁴⁶⁵ Tábornok – „Tábornok: Feldmarsal.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

¹⁴⁶⁶ vezedezése – „Vezédez: (verb.) Kommandéroz.” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

¹⁴⁶⁷ Tömörben – „Tömör: Regiment.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

¹⁴⁶⁸ Hemzserde – „Hemzserde: Legio.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

¹⁴⁶⁹ Csopordába – „Tsoporda: Brigáda. Tsopordás Generalis, Brigadéros.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

¹⁴⁷⁰ Lovanczok – „Lovantz: Lovas katona.” BARCZAFALVI 1787 I. 681.

¹⁴⁷¹ Hádrontz – „Hádrontz: Rekruta.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

¹⁴⁷² Hoszszáta – „Hoszszáta: Línia.” BARCZAFALVI 1787 I. 679.

¹⁴⁷³ négyszegletekre – „Négveglet: Quadrangulum; négy szegletű figura.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

¹⁴⁷⁴ tömpögletekre – „Tömpöglet: Obstusangulum. Tömpe szegletű figura a' Mathematikusoknál.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

¹⁴⁷⁵ Várdának – „Viárda: Exercitus: Hadi sereg.” BARCZAFALVI 1787 II., 732.

¹⁴⁷⁶ szurdantsokkal – „Szurdants: Spadély.” BARCZAFALVI 1787 II., 729.

¹⁴⁷⁷ Rontsárd – „Rontsárd: (subst.) Artillerie; mindenféle hadiszerszám, a' mit tsak ront, árt 's a' t.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

¹⁴⁷⁸ Vonat – „Vonat linea. Nagy érdemű Magyar Író Dugonits Professor úr nevezi ezt: Hoszsznak. Igen helyesen a' Mathesis érteleme szerint; de en concreta lineat értek, nem abstractát, v. mathematicát; a' melyet le-nem-írhatni.” KOVÁTS 1807 I., 174.

¹⁴⁷⁹ Tzimboraság – „Complicitas: Társaság, vagy Tzimboraság.” Tiszti 1807, 52.

Tengeri népét a' porongok' kikerülésében, a' területes terhes lövésekben; Porontóit¹⁴⁸⁰ a' Lidértzek' készítésében, az ágyuk' letarolásában; Tisztjeit az elmerajzolatokban, 's a' Mesziróval való élésben gyakorolja.

Ha mind e' mellett is az ellenkező Országolmány szemzemmás maradna: tüstént minden Felszekekre, még pedig Rangdiji fizetés nélkül mottzatlan gyökérhiszemű Férifiekat adjon-fel – Pénz-kupetzekkel végezzen; a' némát, fonyart,¹⁴⁸¹ irrtárt minden tanúírásokkal, és Szunádjaival¹⁴⁸² együtt a' had' néztárgyán túl szállítván. Vártvagyonait előre bátorságosítsa,¹⁴⁸³ Nyilatkozatait kettőztesse; hidfejeket, ágyúpadokat, kórházakat¹⁴⁸⁴ állapítson. – Ha a' sereg előre huzalkodik, nem tsak Szaguldók, hanem Lábadázók is szoktak az ellenség' nyugtalanítására küldtetni. A' napirmányok és nanapiparantsolatok a' Főtanyán adatnak-ki; 's ha az előlesek az előrállók közt vidortsaták történnék: a' kellőközépnék¹⁴⁸⁵ is pattantyúi¹⁴⁸⁶ marczungó tüze alatt egész nyommal kell mozogni latorkertjeikben. A' Lovagok rendszerént a' jobb és bal horpaszokat¹⁴⁸⁷ fedezik – a' Gyalogok párhuzantosán több szerekben, majd kotzkalapokban¹⁴⁸⁸ állnak; mellyekből kiveretvén, magokat néha kardöttsével,¹⁴⁸⁹ és gántsfákkal védik. – Végre a' leagyoltatott Had, sebeseit, kommogóit hátrahagyván, vagy megfutam; vagy a' győztes félnek magát – a' környülményekhez¹⁴⁹⁰ szelt állományok' szuradékjainál¹⁴⁹¹ fogva – felalkudni kéntelen.¹⁴⁹²

[35] Igy az egész Erzedménynek, Nyelvém-

[36] ségnek,¹⁴⁹³ Nyutszamságnak¹⁴⁹⁴ – szóval: az

[37] egész Tettsziczének x) teréjjeiről felhordott okalapokkal¹⁴⁹⁵ is előjöhetnék, ha magamnak Lelkiesméretet¹⁴⁹⁶ nem tsinálnék,

x) Hová vitetik a' Mondákság, Betű – Szép – és Fődirákság; az Itékség, Kőmetszékség, Festékség, és Szinmártákság.¹⁴⁹⁷

¹⁴⁸⁰ Porontóit – „Porontó: pattanyús, a' ki puska, ágyu-port ont az ellenségre.” Baróti Szabó 1792, 181.

¹⁴⁸¹ Perecsényi 1802, 67.

¹⁴⁸² Szunádjaival – „Scriba: Írász – Író.” Tiszt 1806, 43.

¹⁴⁸³ bátorságosítsa – „Assecurare: Bátorságossá tenni.” Tiszt 1807, 40.

¹⁴⁸⁴ kórházakat – „Kórház ispitály. Mert kór morbus l. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 156.

¹⁴⁸⁵ kellőközépnék – „Kellőközépnék Centrum.” PETHE 1812 I., 436.

¹⁴⁸⁶ pattantyúi – „Pattantyú: ágyu.” Baróti Szabó 1792, 173. vö. „Artilleria: Pattantyúság.” Tiszt 1806, 29.

¹⁴⁸⁷ horpaszokat – „Horpasz: horpatz, horpész, tsappant, éhsét miatt le-lohadtt.” Baróti Szabó 1792, 92.

¹⁴⁸⁸ kotzkalapokban – „Kotzkalap, második hatalom Quadratum, seu, secunda potentia.” PETHE 1812 I., 437.

¹⁴⁸⁹ kardöttsével – „Kard' öttse: kard' fia, péterkés.” Baróti Szabó 1792, 105.

¹⁴⁹⁰ Környülmény – „Környülmény: Circumstantantia; Környül állás, roszz magyarsággal.” BARCZAFALVI 1787 II., 725.

¹⁴⁹¹ szuradékjainál – „Szuradék punctum. Tsak olyan szó Szúr-adék mint: Tör-edék. Ezt pedig l. Párizpp. Ez a' szó: szuradék megvagyon még ma-is, egy kis változassal így: Szurdék, v. Szurdok angulus latebra, via profunda, via augusta é. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 175.

¹⁴⁹² A szavak forrása: D.D.S aláírással, Magyar Kurir 1813. 41. május 21., 579-590.

¹⁴⁹³ Nyelvemség – „Nyelvemség: Ars grammatica. Nyelvemesterség. Lásd Kőltémség.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

¹⁴⁹⁴ Nyutszamság – „Nyútszamság: Prosodia.” BARCZAFALVI 1787 I., 683.

¹⁴⁹⁵ okalapokkal – „Okalap: Okoskodásnak fundamentoma; Principium a' Filozofusoknál. Rosz Okalapjai principijumai vagynak.” BARCZAFALVI 1787 I., 683. ill. „Okalap: Principium a' Filozofusoknál 's egyebeknél is. Roszz Okalapjai (principiumjai) vagynak. Lásd: Alap és Okalap az I. szakaszban.” Uo., 1787 II., 727.

¹⁴⁹⁶ Lelkiesméretet – „Puritas Conscientiae: Lelki emséret tisztasága.” Tiszt 1806, 40.

¹⁴⁹⁷ a' Mondákság, Betű – Szép – és Fődirákság; az Itékség, Kőmetszékség, Festékség, és Szinmártákság – „Tévén per tropum a' Mondákságot magáért azon Mesterségért, melj a' Mondákoknak léteő okok: fogna helyette lenni Mondákság (ars oratoria). Így lenne osztán már p.o. Betűírákság (Ortographia); Szépírákság (Calligraphia); Fődirákság (Geographia); Kőmetszékség (Lithotomia); Festékség (ars pictoria); Szinmártákság (ars tincoria); Itékség (ars cirita) s a' t.” BARCZAFALVI 1792, 36.

[38] vagy *Olvasóimat hosszalammal türmészekké*¹⁴⁹⁸ *nem tenném. - Erről tehát tsak egy vágtsót*¹⁴⁹⁹ *nem említvén többé, vezetem személyeket a' Művödelmekre;*¹⁵⁰⁰ *a' Teremlettárházokba,*¹⁵⁰¹ *a' Tántzodalmakra:*¹⁵⁰² *holott kellemmel tellyes Hölgyeink*¹⁵⁰³ *y) majd aprósdit,*¹⁵⁰⁴ *majd magongót,*¹⁵⁰⁵ *majd vigallitzát*¹⁵⁰⁶ *ugradotsolnak; a' Lakodalomba, hol zengemény vagy muzsikköszönősdí*¹⁵⁰⁷ *tsiklándja füleinket;*

y) *Kiknek piperés Testek mellett mezítelen karok függenek, és lágy markolással szoritják magokhoz hóhumorodott slepjeket. Némellyek világos szinekkel fantazéroznak; mások setét selymekkel méltóságosittják bántesteiket - majd öszveránztolt szemöldökök - majd kifeszült homlokok jönnek elő, reájokhomló hajfürtökkel, - és ezeknek höngörts Rolljok fodros szálai közül katsongatnak a' tüzelő, vagy gyilkolódnak a' felmeredt szemek.*¹⁵⁰⁸

[39] vagy *a' Szomoróza*¹⁵⁰⁹ *leverettetésén esett lelkünket álmozza. - És ezekből a' követkevénynek folyamatatását magokra az Olvasókra bizván: átlohadok*¹⁵¹⁰

III. CZIKK

*Mondolatomnak*¹⁵¹¹ *Harmadik és utolsó Czikkjére. Hogy pedig onnan eredjek, a' mi ezen egész Értekségnek alapja - érezvén, mennyi hibázik Nyelvmiveléseink' kiegészítésére: igyekezem elsőben is azon gáncsot felvilágosítani, mellyet a' Deák Nyelvhez való ragaszkodás, némelly Nyelvemeseknek*¹⁵¹² *fejekben terjesztettel. Én ugyan nem kívánom magamat valamelly*

¹⁴⁹⁸ türmészekké - „Türmész: Mártir.” BARCZAFALVI 1787 II., 730.

¹⁴⁹⁹ vágtsót - „Vágtsó: Komma az írásban. *Nem rakjn fel a' Vágtsókat, a' komákat.*” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

¹⁵⁰⁰ Művödelmekre - „Művödelem: Fabrica, in toto complecu fümta.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

¹⁵⁰¹ Teremlettárházokba - „Teremlettárház, Tereménytárház, Terménytárház: Neutralienkabinet.” BARCZAFALVI 1792, 19.

¹⁵⁰² Tántzodalmakra - „Tántzodalom: A' tántzolóknak egygyütt multságok.” BARCZAFALVI 1787 II., 730.

¹⁵⁰³ Hölgyeink - „Hölgy: meny asszony, kegyes, nő, né, feleség; v. állat' neme. (fejér menyét szabású, *hermelus*)” Baróti Szabó 1792, 93.

¹⁵⁰⁴ aprósdit - „Aprósdí: Menuet, tántznak a' neme.” BARCZAFALVI 1787 II., 721.

¹⁵⁰⁵ magongót - „Magong: (subst.) Maga egyedül folyó hang. Solo a' Muzsikusoknál.” BARCZAFALVI 1787 II., 726.

¹⁵⁰⁶ vigallitzát - „Vigallitza: Allegro. Nótának a' neme a' Muzsikusoknál.” BARCZAFALVI 1787 II., 732.

¹⁵⁰⁷ muzsikköszönősdí - „Muzsiköszöngösdí: Egymás' alá vátó muzsika hangzat.” BARCZAFALVI 1787 II., 726.

¹⁵⁰⁸ piperés testek... - „a' piperés testek mellett mezítelen karok függötenek, mellyeknek fejér szálai a' gyengeség miá reszketek, és lágy markolással szoritották magokhoz hóhumorodott *slepjeket*. Némellyek a' világos szinekkel *fantazéroztak*; mások setét sejmekkel méltóságosították bám' testeiket - majd öszveránztolt szemöldökök - majd kifeszült homlokok jöttek elő reájokhomló hajfürtökkel, és ezeknek höngörts rolljok' fodros szálai közül katsongattanak a' tüzelő, vagy gyilkolódnak a' felmeredett szemek.” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

¹⁵⁰⁹ Szomoróza - *Köz-szomoróza.*, WÁNDZA 1806, 18. ill. Uo., 79.: „...és egy halotti szomorózával temetlek partjaitok alá!” vö. „Szomorótza: Mesto. Nótának a' neme, melly szomorú tsendes hangokon mégyen.” BARCZAFALVI 1787 I., 685.

¹⁵¹⁰ átlohadok - „A' nap egy tsudás világszél esett, és a' beérjető láthatáron átlohadott...” WÁNDZA 1806, *Nyil-faragás.*, 32.

¹⁵¹¹ Mondolatomnak - „Mondolat: Oratio. *Halotti Mondolat, Oratio.*” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹⁵¹² Nyelvemes - „Nyelvemes: Peritus artis Grammaticae; Grammaticus; Nyelvmester.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

éles vérű, de a' mellett tsak felületes¹⁵¹³ értékségű Bajtársal¹⁵¹⁴ az ellihellésig öszveküzdnelni: arról mindazáltal jótállok, és állittományom' sike-

[40] rébe rébe fejemet kötöm fel, hogy ezennel igaza nem lévén, ha még olly nagy Ügyész¹⁵¹⁵ volna is é perben, tsak ugyan ő fogná a' rövidebbet vonni. Igaz ugyan az, hogy mint a' mohón kapó, úgy a' késedelmesen irtózó – eggyaránt röviden jönnek: de mind ezek mellett is nem egyéb Oskolairókázkodásnál, a' Latán-nyelv' bilintseit annyira nem kivánni kivetkezni. – Minek nekünk az idegen hangozatú Secretarius,¹⁵¹⁶ Negotiator, Chemicus, Apotheca,¹⁵¹⁷ Notarius,¹⁵¹⁸ Guillotin, 's a' t mikor ajkink' mozdulattyaival eggyezőbb hangú Titoknok,¹⁵¹⁹ Alkúnyok, Titkács,¹⁵²⁰ Szered,¹⁵²¹ Tábirász, Nyaktiló 's több hasonló helyes szóval élhetünk.

Ugyan azért, hogy Tárgyamhoz jobban közelüljek: legelső, 's legfőbb eszköze lenne Nyelvünk' kimivelésének,

[41] ha mennél elébb egy tökéletes Szótár készitődne. z) Férjfiak nem ditsvágytól, hanem Hazaszeretettel hevitve Tudománnyal ékesítve,¹⁵²² előitéletektől mentkedve: mint megannyi Tudományos Képmutatók, egész Nemüinktől Tellyedelmet¹⁵²³

z) Egy Nyelvűmivesnek nem elég tsak a' foglaltsokra,¹⁵²⁴ 's önnöngősökre¹⁵²⁵ vigyázni: hanem tudni kell még a' kevésbé szokásos kifejezeteket is. Ezen szempontból¹⁵²⁶ szabad legyen itt eggyémellyet megemlíteni, az Abda'¹⁵²⁷

¹⁵¹³ felületes – „*Felület*: Superficies. A' Geometránál.” BARCZAFALVI 1787 I., 676.

¹⁵¹⁴ Bajtárs – „*Collega*: „Baj-Társ, vagy Tiszt-Társ.” Tiszti 1807, 51.

¹⁵¹⁵ Ügyész – „*Ügyész*: Prókátor.” BARCZAFALVI 1787 I., 687.

¹⁵¹⁶ Secretarius – „*Secretarius*. Titoknok.” Tiszti 1806, 44.

¹⁵¹⁷ Apotheca – „*Apotheca*: Orvosi Szer Tár, vagy Patika.” Tiszti 1807, 38.

¹⁵¹⁸ Notarius – „*Notorius*: El híresedett, Tzégéres, Pártütő; *Delictum notorium*: Tzégéres nyilvánóságos Bün.” Tiszti 1807, 112.

¹⁵¹⁹ Titoknok – „*Titoknok*: Secretarius.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

¹⁵²⁰ Titkács – „„*Titkács* chemicus. Két szóból áll ez a' név, t.i. Titok, és áts, mintha volna Titok-áts. Titok-átsnak neveztem tehát a' chemicust, azért először, mert a' III. paragrafusban megmutattam, hogy *Chémia* Titkot teszen.” KOVÁTS 1807 I., 154-155.

¹⁵²¹ Szered – „*Szered* patika. Mert szer orvosságot-is teszen, a' honnét Debretzenyben az orvosságot általjában szernek nevezik.” KOVÁTS 1807 I., 157.

¹⁵²² ékesítve – „*Decoratio*: Ékesítés.” Tiszti 1807, 63.

¹⁵²³ Tellyedelem – „*Teljedelem*: Plenipotencia.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

¹⁵²⁴ foglaltsokra – „*Fogláts*: Syballa; *Fenyedes Tiszt*, *Stabális Tiszt*.” BARCZAFALVI 1787 I. 677., illetve „*Fogláts*: Syballa egyegy két' s több betűknek öszsze fogások.” Uo., 1787 II., 723. vö. „De könnyű nyomába akadni annak az *ék* foglátsi toldalék' (syllabia adjectio; *fogláts*: syballa) erejének a' tetsti Létlökben” Uo., 1792, 33.

¹⁵²⁵ önnöngősökre – „*Önnöngös*: Önnön magában vagy magán hangzó. Vocalis. A' Magyaroknak két önnöngösök, vokálisok van.” BARCZAFALVI 1787 I., 683.

¹⁵²⁶ szempontból – „*Szempont*: Visus punctum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

¹⁵²⁷ Abda' – „*Abda* – Alphabetum.” BARCZAFALVI 1787 I. 674.

rendi szerént: apród,¹⁵²⁸ arányosság,¹⁵²⁹ balhaphár,¹⁵³⁰ beégetthim,¹⁵³¹ bizvátság,¹⁵³² böltskő,¹⁵³³ dögenyeg,¹⁵³⁴ együgyüfogadás, elmészfutó,¹⁵³⁵ előszőnyeg, engedmény, erdi, faragmány, fitzkó,¹⁵³⁶ fonákság,¹⁵³⁷ főtagrészek, garad,¹⁵³⁸ gíra,¹⁵³⁹ golyó,¹⁵⁴⁰ gulats,¹⁵⁴¹ gunynevezet, hagyomány, hangosztály, hunyor, iktatás, ingyenvételü,, intézet,¹⁵⁴² irgalmatosság, irigyveteledőné, kavits,¹⁵⁴³ keresztelésaty, keret, kezeskönyv, komorna, kopátslák,¹⁵⁴⁴ kő, kömlőd, körtér, köszöntő, lam,¹⁵⁴⁵ láttérség, légely, levél-követés, maszk, másvétel, majtz, megy, méhets, mozgásejtés,¹⁵⁴⁶ nagybíró, nemany, nemesülés, nemség,¹⁵⁴⁷ névtestvér, og, orom¹⁵⁴⁸, orotvány, ömölt, őreb, pakilints,¹⁵⁴⁹ pete, piom, pintzekirályné, porongyó,¹⁵⁵⁰ rásza, révszer, rökönnyödés, sikátor,¹⁵⁵¹ szárazbéllyeg, szakmány,¹⁵⁵² szellőtse, szél-viz, szerelemgyermek, szomorjáték, szörnemény, szörnnyeteg,¹⁵⁵³ szű, v sű, szipoly,¹⁵⁵⁴

¹⁵²⁸ apród – „Apród tyro l. Párizipp.” KOVÁTS 1807 I., 155.

¹⁵²⁹ Arányosság: *Propito*. Bevették már ezt a’ szót; és valósággal jó szó-is; és így származik: arány, arány-os. arány-os-ság.” KOVÁTS 1807 III., 150.

¹⁵³⁰ Balhaphár – „*Balha pohár*: álom-ital, álom’ fejébe-való ital.” Baróti Szabó 1792, 16.

¹⁵³¹ beégetthim – „Beégett-hím: *Encaustum*. – Hím: *Acupictum*, was mit der Nadel gestickt ist. – Hímes: *Vermiculatus, Variegatus, Pictus, Acupictus*; [...] Ezeket a’ szókat lá’sd mind Párizpápaiban. – A’ Szokás pedig e’vel a’ szóval: *Hím*; következendőleg él: Hímes; v. Hímes-tojás [...] Mert a’ *Hím-varrást* Stickelésnek; a’ *Hímet varni* stickelni nevezik; pedig ezek mind megvagynak magyarul.” KOVÁTS 1807 IV., 225-22.

¹⁵³² bizvátság – „és amint sok Bízvátsággal (Sicherheit, Securitas. Ezen igen szerencsés új Szót, amivel még eddig szűkölködtünk, *Markos Miháj Úr* készítette.)” FOLNESICS 1807, 222.

¹⁵³³ Böltskő – „Böltskő lapis philosophicus. Azért neveztem böltskőnek a’ lapis philosophicum: Mert azt a’ latánból így esik fordítani; azonban e’nek a’ szónak nyoma-is vagyon a’ Magyarok közt; mivel Böltskő helység is vagyon; Böltskövi pedig emberek neve.” KOVÁTS 1807 I., 155.

¹⁵³⁴ dögenyeg – „*Dögenyeg*: magábann hegyes tört el-rejtő páltza.” Baróti Szabó 1792, 34.

¹⁵³⁵ elmészfutó – „*Elmészfutó Absurdum*.” PETHE 1812 I., 434.

¹⁵³⁶ fitzkó – „*Fitzkó*: ifjú, suhantz.” Baróti Szabó 1792, 62.

¹⁵³⁷ Fonákság – „Mert p.o. *Fonáknak*, azt az ódalát híjják a’ ruhának, a’ meljen a’ varrás vagy öszszefonás esik.” BARCZAFALVI 1792, 33.

¹⁵³⁸ garad – „Garad catillus, ein kleine Siegel. l. Párizipp. – Garadnak hívák azt a’ fa töltstért is, a’ melyből a’ malom-kő alá húll az élet. De épen ilyen képü a’ tégely-is.” KOVÁTS 1807 I., 167

¹⁵³⁹ gíra – „Gíra marca. l. Párizipp. B.e. Révai tudósan megmutatta hogy ez magyar szó.” KOVÁTS 1807 I., 172.

¹⁵⁴⁰ golyó – „*Golyóbis Globus, sphaera*.” PETHE 1812 I., 435.

¹⁵⁴¹ gulats – „*Gulats*: kopasz, kopár, tsupasz, hajatlan.” Baróti Szabó 1792, 73.

¹⁵⁴² intézet – „*Intézet Regula*.” PETHE 1812 I., 436.

¹⁵⁴³ kavits – „Kavits: arena, argilla fragmentis lapillorum repleta. Ismeretes szó Abaúj, Borsod ‘s.a’.t. Vármegyében. Ezt Túladunán Morvának hívják. Ellenben Morva Abaúj ‘s Borsod Vármegyében teszen szalma v. széna töreket.” KOVÁTS 1807 I., 177.

¹⁵⁴⁴ kopátslák – „Kopátslákja a’ diónak: *Culeola, grüne Nusschalen*.” Kováta 1807 I. 214.

¹⁵⁴⁵ lam – „Lam ros. Túla’dunai szó. Innét a’ dunán is vagyon a’nyi nyoma e’nek a’ szónak, hogy szokták a’ kutyákat nevezni: lam-os névvel.” KOVÁTS 1807 I., 176.

¹⁵⁴⁶ mozgásejtés – „Éduárd MozgásEjtéséjével (Gesztikuláció) hozta vissza” FOLNESICS 1807, 226.

¹⁵⁴⁷ nemség – „Gondoljunk abból a’ minden dolgokkal Közösből álló edj öszszeséget; az, a’ mi ezt az öszszeséget előadja, *Némségnek (Genus Logicorum)*.” BARCZAFALVI 1792, 7.

¹⁵⁴⁸ orom – „*Orom*: ormó, hegy, tető, tsúts [...] Ház’ orma: homloka, oromja, ormója.” Baróti Szabó 1792, 166.

¹⁵⁴⁹ pakilints – „*Pakelents*: pakilints, bűdös féreg, laposs féreg, palaszka...” Baróti Szabó 1792, 169.

¹⁵⁵⁰ porongyó – „*Porongyó*: jó ízű p.o. fát.” Baróti Szabó 1792, 181.

¹⁵⁵¹ Sikátor – „*Sikátor*: Szoroska köz út.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

¹⁵⁵² szakmány – „*Szakmány*: szakvány, egész általlyában bérbe-fogadás, ki-adás; v. ki-szabott munka.” Baróti Szabó 1792, 207.

¹⁵⁵³ Szörnnyeteg – „Az Úr egy vad Szörnnyeteg!” FOLNESICS 1807, 154., 222.

¹⁵⁵⁴ szipoly – „*Szipoly*: moly.” Baróti Szabó 1792, 217.

talp, tettemény, tartalom, tsárnak,¹⁵⁵⁵ tsets, tudalom,¹⁵⁵⁶ tzeke,¹⁵⁵⁷ tzobok,¹⁵⁵⁸ udvarlás, utálság, ügyelet, ük, üszk, zsebbegeny, zemes,¹⁵⁵⁹ jámborat, jótett, valaholottolás,¹⁵⁶⁰ vérér, vigadalom, visz-figyelés, viszhang,¹⁵⁶¹ 's a' t.

[42] nyerve –Köröntzék által¹⁵⁶² közönölhetnék egymással Jegyzeteiket; és a' szóknak többsége által javallottabb Fejezéseket rendbeszedvén időnként eretzethetnék. – Ugyan ezen szempontból¹⁵⁶³ az előidőbeli Iramatokat, még az azokban

[43] találandó elavultabb, és pessedező¹⁵⁶⁴ félben lévő Szolekesmó – szokat is, mint is Hazdáknak külömbféle tájain gyakorlatban lévő Szóllatokat - ujjabb reszenlő alá kellene venni. Ez melly adakozó¹⁵⁶⁵ kútfő lenne: megtetszik a' Németek' példájából, kiknél az Oszterákok, Bajorok, Poroszok, és többek – mennyire külömbféle szájmódokkal birnak? még is azon egy tudós Nyelvet irnak, és olvasnak.

Ezenkívül a' legelső Tanódától¹⁵⁶⁶ fogva, minden Tanodalmakban,¹⁵⁶⁷ Társadalmakban,¹⁵⁶⁸ sőt a' Mindenményedelemben¹⁵⁶⁹ is, az Abdától¹⁵⁷⁰ fogva minden Kézkönyveket Anyanyelvünkön kellene kikészíteni: Hazánknak Költőit, j) és a' Né-

j) Nevezzelek-e' Titeket? ti hevesek! – Szép környe Tokajnak,¹⁵⁷¹ mártsd pollyád' szebb

szebb örömébe azon Képzelmész' Lelkét

kinek Morálja megengedi: hogy Iró,

társát.¹⁵⁷²

Csipa, döfd, rugd, valahol kapod a'

gaz latrot; az illyet (ő mondja.)

¹⁵⁵⁵ tsárnak – „Tsarnok: tsornok, tornátz, folyosó.” Baróti Szabó 1792, 240.

¹⁵⁵⁶ tudalom – „Tudalom: tudomány, tudomás, ars.” Baróti Szabó 1792, 251

¹⁵⁵⁷ tzeke – „Tzeke: tör, keleptze, hurok, urok.” Baróti Szabó 1792, 252.

¹⁵⁵⁸ tzobok – „Tzobók: tzomb. A' tyúknak, lúdnak, tzobókját szereti.” Baróti Szabó 1792, 254.

¹⁵⁵⁹ zemes: „Zemes: irha; v. lágyann készültt bőr.” Baróti Szabó 1792, 279.

¹⁵⁶⁰ valaholottolás – „bizony a' mi tapasztalásunknak hozzájokig nemérthetőségéből, nem következhetik az ő' valaholottoli létetlenségek.” BARCZAFALVI 1792, 40.

¹⁵⁶¹ viszhang – „Visszhang: vissza-hang, visszáló-hang, vissza-vertt, -ütött, -szökő-hang.” Baróti Szabó 1792, 275.

¹⁵⁶² Köröntzék – „Köröntze: Kurrens, literae circulatoriae.” BARCZAFALVI 1787 I., 680.

¹⁵⁶³ szempontból – „Szempont: Visus punctum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

¹⁵⁶⁴ pessedező – „mint nyeli a' gyötrelmek miá felakadott száj tikkadva pessedező lotsait!” WÁNDZA 1806, 92.

¹⁵⁶⁵ adakozó – „Adakozni. Adakozódás, bö-kezüség.” Baróti Szabó, 1792, 5.

¹⁵⁶⁶ Tanódától – „Tanoda: Kisebb Oskola, mellyben tsak a' Lógyikáig tanítanak, azt ki vévén.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

¹⁵⁶⁷ Tanodalmakban – „Tanodalom: Akár mellyik nagyobb Oskola, mellyben a' Lógyikától fogva más feljebb való tudományokat, akár tsak némeltyiket akár mindeniket tanítják.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

¹⁵⁶⁸ Társadalom – „Társodalom: Kollégyiom.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

¹⁵⁶⁹ Mindenményedelemben – „Mindenményedelem: Universitas Scientiarum, Minden Tudományokat tanító Oskola.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹⁵⁷⁰ Abdától – „Abda – Alphabetum.” BARCZAFALVI 1787 I. 674.

¹⁵⁷¹ Szép környe Tokajnak – „Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak // Nagyom tanítá zengzetem' csudálni” Kazinczy 1813, Sylvester., 32.

¹⁵⁷² utalás Kazinczy Epigrammai morál című költeményére.

Ütni, tsigázni, 's agyonverni nevetve szabad.¹⁵⁷³

A' Szittya Tünöngyének minden Alagyái,¹⁵⁷⁴

Lantolagjai,¹⁵⁷⁵ Danái, 's Mezengyei¹⁵⁷⁶ közt

– a' ki' a' kegyetlenül szépet nem tom-

pa érzeni – leginkább e' Stantzáját

irigyelheti:

A' padon a' matska ment HA végig,

A' suton ha czintzogott – egérke¹⁵⁷⁷ 's a' t.

[44] *pet felvilágosító szelided érzeményekre gerjesztelő Románok'*,¹⁵⁷⁸ és más szivképző *Repülőírások' Szerzőit*¹⁵⁷⁹ – jutalomtételekkel, vagy valamely tisztesség' dandárjának *Érdemjelével, 's Czimerjével kellene gedélni v) hogy Nyelvünk' ékes*

v) „Méltán is: mert a' Könyvet jól magyarítani, nemesebb dologítás, mint a' madzagot sodorítani, a' posztót nadrágítani,¹⁵⁸⁰ a deszkát asztalítani, az árpát seríteni, a' szilvát palinkítani. Ha én Nyelvmives leszek, így hektikába sem esem., mint a' vén Kőmives, ki tsak a' sok köhögést miveli – – sőt reménylem, hogy a' Nyelvmivelés engem meg Szolga Birósit, sőt meg is Viczé Ispányit – – Óh melly szép köszönetelő Mondolatot hallanak én tőlem az én beiktatásomkor a' Vármegye' Házában; hasonló Butszólatot fognak hallani tőlem az én eliktatásomkor; – a' millyen örömmel iktatnak be, olly örömmel iktatnak ki.”

A' mint szóll a' fenreentett Magyaritvánt Hazafi Hunyadi, Kedve Barátjához irt Levele' utolján. Lásd Püsp. Él. 234 l.¹⁵⁸¹

---

¹⁵⁷³ Csipd, döfd, rugd, valahol kapod a' // gaz latrot; az illyet (ő mondja) // Ütni, tsigázni, 's agyonverni nevetve szabad – „Csipd, döfd, rugd, valahol kapod a' gaz // latrot! Az illyet // Ütni, csigázni, 's agyon-verni (nevet- // ve) szabad.” Kazinczy 1810, *Epigrammai morál.*, 36.

¹⁵⁷⁴ Alagyái – „Alagya: Elegia.” BARCZAFALVI 1787 II., 721.

¹⁵⁷⁵ Percsényi 1808, 16-17. verscímek

¹⁵⁷⁶ Percsényi 1801, 4. „Mezengy ezen Könyvnek neve, annyit téssen, mint Virgiliusnál *Bucolicuom* nevü verselése.”

¹⁵⁷⁷ A' padon a' matska ment HA végig, // A' suton ha czintzogott – egérke – „A' padon a' macska ment ha végig // A' suton ha czinczogott egérke” Kazinczy 1813, *Reggeli Panasz.*, 208.

¹⁵⁷⁸ Népet felvilágosító szelided érzeményekre gerjesztelő Románok' – utalás Barczafalvi Szabó Dávid fordítására: *Szigvart klastromi története*. Fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabo Dávid által. Posonyban Fűskúti Landerer Mihály' költségével 's betüivel. Két kötetben.

¹⁵⁷⁹ szivképző Repülőírások' Szerzőit – utalás Kazinczy Marmontel-fordítására: Kazinczy Ferenc: *Marmontelnek Szivképző Regéji Két könyvben.* = Uo., *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai. Első kötet.* Széphalom, Abaujban, 1808.

¹⁵⁸⁰ a posztót nadrágítani – „Visgáldmeg bár jó mezei gazda fővel: ugyan azon posztóból más másnak, én Magyarinak vartam nadrágot, elég vándorlásom után többnyire ollyat, hogy a' bolha is rikótvá mászkál alatta.” Pethe Ferenc: *Pallérozott mezei gazdaság.* 1805, XV.

¹⁵⁸¹ „Méltán is, mert a' könyvet jól magyarítani nemesebb dologítás, mint a' madzagot sodorítani, a' posztót nadrágítani, a' deszkát asztalítani, az Árpát seríteni, a' szilvát palinkítani. Ha én nyelv mives leszek; így Hektikába sem esem, mint a' vén Kőmives, ki tsak a' sok köhögést miveli, az az, nagyobb tökélettségre viszi. Sőt reméllem hogy a' nyelv mivelés engen meg *Szolga Birósit*, sőt meg is *Vice Ispányit*; mert jó ekkor erre mind a' születvén, mind a' magyaritván Hazafi. – Óh melly szép köszönetelő mondolatot hallanak én tőle m az én beiktatásomkor a' Vármegye házában; hasonló *butszólatot* fognak tőlem az én eliktatásomkor, a' millyen örömmel iktatnak be, olly örömmel iktatnak ki.” TÓTH Ferenc, *Helvétziai vallástételt követő túl a' Tiszai superintendenciában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva.* Győr, Özvegy Streibig Jósefné betüivel, 1812., 234.

[45] *szóllásunk tsergedezni kezdő tsermellyit¹⁵⁸² elmés miveinknek írjával pennánk' méltósággal dazzadozó nagyságára¹⁵⁸³ nevelni törekedjenek. – Mellynek hogy Utóink örvendezhessenek: kívánom, ezen Iramatomnak minél több példamányai Hazafitársaink' kezekbe hatván – ne-*

[46] *mes Magyar Verseket az enyimhez hasonló lángolatba lobbanthassák. Mondoltam,¹⁵⁸⁴ vagy – Zungottam.*

HIRESZTELES. [47]

EGGY tudatomtól még eddig tündéritett Irónknak, a' Magyar Nyelv' kimiveltetéséről irt Mondolat¹⁵⁸⁵-Czímü Iramattya általam Ajánlat-Levéllal és Vezérszóval kísértetve; legsül pedig Jegyzésekkel megbővitve készen van, 's csak sajtót vár.

Belbecse külczimjéből is kétlhetlen, úgy, hogy akármelly Itékes Beszélettudósnak¹⁵⁸⁶ próbáját kiálhatja. Ugyan is, az Anybeszéletnek¹⁵⁸⁷ megtisztálásán 's kiszélesítési kinézetjein kívül, Előzményei ennek az egész Tündér – és Tünetvilág is, az Ok – Erkölts¹⁵⁸⁸ – Villó - és Födögömbértékséggel,¹⁵⁸⁹ a' Betü¹⁵⁹⁰ – Tsupa – és Moztontudáksággal,¹⁵⁹¹ 's az Esméretségek' külömb Rekenczeivel együtt.¹⁵⁹² Elő-

---

¹⁵⁸² tsermellyit – „*Tsermely*: tsermelye, tsergeteg, tsorogvány, folymány, folyó, folyadék, ér, patakotska.” Baróti Szabó 1792, 243.

¹⁵⁸³ nagyságra – „*Nagyság*: Magnas. *Az Ország' Nagyságai*, Magnássai.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. vö. „*Magnates*: Ország Nagyjai.” Tiszti 1806, 38.

¹⁵⁸⁴ Mondoltam – „*Mondol*: (verb.) Orat, Orationem recitat.” BARCZAFALVI 1787 I. 682.

¹⁵⁸⁵ Mondolat – „*Mondolat*: Oratio. *Halotti Mondolat*, Oratio.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹⁵⁸⁶ Beszélettudósnak – „De már magának a' Magyar Beszéletnek egy különös régi Megkülömböztetésje is, régen figyelmetessé tehette volna erre az önnöngondolkozó, aa, saját Szemjeikkel látó magyar Beszélet Tudósokat (Grammatikereket).” FOLNESICS 1807, 171.

¹⁵⁸⁷ Anybeszélet – „...mellyet az ő magához vonzó Termetállása, életbeli Magaviselete és tudományosan kitisztított Anybeszélésének Kedveshanyzása meg-nyertt, hogy megbizonyítani fogják, sok Hihetössel reménylették.” FOLNESICS 1807, 35.

¹⁵⁸⁸ Erkölts – „*Erkölsértékség* (Philosophia moralis)” BARCZAFALVI 1792, 57.

¹⁵⁸⁹ „*Födögömbértékség*. Tanít a' Födögömbéről mint termő fundusról, okértékesen.” BARCZAFALVI 1792, 53.

¹⁵⁹⁰ Betü – „*Betütudákság* (Algebra).” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁵⁹¹ Moztontudákság – „*Mosztontudákság* (Mechanica mathematica) BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁵⁹² Barczafalvi javaslati a különböző tudományágak elnevezéseire. Barczafalvi 1792, 43-57.

[48] fordulnak ebben, most rendszerben,¹⁵⁹³ majd potul, a' Tettsziczének több nemei; úgy a' Művödelmek¹⁵⁹⁴ – Orgonajártók¹⁵⁹⁵ - a' Kétlaku¹⁵⁹⁶ – a' Rontsárd¹⁵⁹⁷ – Nehézmércze,¹⁵⁹⁸ 's több e félék is. Külmiképsége¹⁵⁹⁹ nagyobb tizenkettőd rét lészen, Angyalbörbe kötve, ügyes Öntőtől nyert betükkel, 's a legtsiszoltabb¹⁶⁰⁰ izzel nyomtatva;¹⁶⁰¹ – csakhogy az ivek' számát előre meg nem határozhatom.

A' lesz rám nézve szorgomnak, 's azon fáradnak – mellyel a' televény¹⁶⁰² Műszókat, a' különölt szójáratokat, szájmódokat, vagy a' már pessedező¹⁶⁰³ félben lételező szavainkat, 's ezeknek gyökeit felfütyésztem – legbetsesb viszjutalma: ha a' Haza Atyái bőkezűségeket nyilvánítván, alkalmat nyujtnak arra, hogy ezen szorgszerényem' ritka, 's Földemüm'¹⁶⁰⁴ tudtára is első Mive, mentül nagyobb Hamarral¹⁶⁰⁵ és Csinnal közvimályra léphessen. Hiszelékeny vagyok,¹⁶⁰⁶ hogy minden Rény –

[49] 's érdemtelni Hazafi, kinek Nyelve' kitsiszolása szíven fekszik, Moeczenászi buzgalommal fogja gedélni feltémetet. Annyival is inkább: mivel képzelmeszi gögöm a' rendes elő-fizetés' kizsarolását tiltja; e' mellett a' példamányok' árrát, jelségessen ilyen ritka Szó-fektetéssel, 's Nyösténitással¹⁶⁰⁷ szerzett munkában felszabni, vagy tsekélly behatásommal tő'sérkedni

---

¹⁵⁹³ rendszerben – „Rendszer systema. I. Földi Természet Históriaja. Jó nevezet ez; mert Rendszer a'nyit teszen, mint a' Rendnek a' módja. Úgyde a' system épen az.” KOVÁTS 1807 I., 160.

¹⁵⁹⁴ Művödelmek – „*Művödelem*: Fabrica, in toto complecu fumta.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

¹⁵⁹⁵ Orgonajártól – „Orgona-jártó: *Orgonarius*. – Vi'sgáljuk meg itt, mit teszen, és honnat ered ez a' szó: *Járto*. – Mind a' Szokas, mind Párizpapai kétféleképen mondja ezt a' szót; ti.i. mondja így is: Gyártó. [...] Ezekből kitetszik, hogy itt a' Magyarok a' j betűt a gy betűvel váltogatják.” KOVÁTS 1807 IV., 227-229.

¹⁵⁹⁶ Kétlakú – „Kétlakú: amphibium. Ezt a' szót Földi Orvos tsinálta; a' kiről azt itélem; hogy a' legigazabb első Orvos Magyar Író. [...] *Lak* jó szó, teszen: habitatiót, v. habitaculumot. *Lak*, *Szép Lak*, *Új lak* (colonia) [...] mind magyar helységek neveiek. *Lakhely* régi magya szó. *Lakú* habitationem habens, tsak olyan szó mint *lábú*.” KOVÁTS 1807 III., 145.

¹⁵⁹⁷ Rontsárd – „*Rontsárd*: (subst.) Artillerie; minden féle hadiszerszám, a' mit tsak ront, árt 's a' t.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

¹⁵⁹⁸ Nehézmércze – „Nehéz-mértze barometrum. Mértze salum, mensura, chaenix, modius. I. Párizpp. Túla'dunán most-is élnek e'vel a' szóval, és vékát, mérőt teszen. Olyan szó mint: kelep-tze, verő-tze...” KOVÁTS 1807 I., 171.

¹⁵⁹⁹ Külmiképsége – „Az iljen miségek, neveztetnek, edjik a' másikra nézve, Külmiségeknak (materia diversa vel heterogena); S magok az iljen miségű dolgok, edjik a' másikra nézve, Különmiségűek.” BARCZAFALVI 1792, 3.

¹⁶⁰⁰ legtsiszoltabb – „*Tsiszolni*: súrolni, váslalni, fenni, dörzsölni; v. simíttani, simogatni, tisztítani, fényesíteni.” Baróti Szabó 1792, 246.

¹⁶⁰¹ nyomtatva – „*Nyomtapta*: Typus; a' ki metszett betű, a' amit a' papirosra nyomnak a' Könyvnyomtatók.” BARCZAFALVI 1787 I., 683.

¹⁶⁰² televény – „*Televény*: *Congestum*. zusammen getragener Hauffen. I. Párizpp. Olyan jó szó mint: kel-evény, 's a' t.” KOVÁTS 1807 III., 151.

¹⁶⁰³ pessedező – „mint nyeli a' gyötrelmek miá felakadott száj tikkadva pessedező lotsait!” WÁNDZA 1806, 92.

¹⁶⁰⁴ Földemüm – „Földemiim. Földemi, conterraneus, sympatriota, ein Landsmann, I. Párizpapai. Jobb szó ez mit Földi. Mert földi, terrenus, terrestis [...] I. Párizpázai.” KOVÁTS 1807 I., 149.

¹⁶⁰⁵ első Mive, mentül nagyobb Hamarral – „Sok Hamarral Thémhez nyúltam, Zavarodottsággal előbeszéltem” FOLNESICS 1807, 167.

¹⁶⁰⁶ Hiszelékeny vagyok – „*Credulus*: Könnyen hívő.” Tisztí 1807, 61. vö. „A' hiszelékeny Alcimachus félre vonta magát” KAZINCZY 1808, 67. ill. „'s a' hiszelékeny leány ülve marad” Uo., 41., és. „megjátsonda hiszelékeny ártatlanságot.” Uo., 251.

¹⁶⁰⁷ Nyösténitással – „A' feljebb megmutattam Nyöstényítést kiterjesztettem én a' Névmásokra is” FOLNESICS 1807, 176.

pullyátskaságnak tartottam: hivatal-belihulladékomb, vagy tsorogtseppem¹⁶⁰⁸ pedig annyi nintsen,¹⁶⁰⁹ sem magam eránt olly sanyar nem vagyok, hogy – a’ melly Iramatokkal Éltém’ kalitkás’ órájit öltem, azoknak elterjesztésére (a’ várt repkényes pohár helyett) – még több száz Tünetforintjaimat is vigyázatlanul szerentsézzem.

Mindenkinek ezen arányra¹⁶¹⁰ önkéntes¹⁶¹¹ akarmányból nyilvánítandó szabadajánlatyának elő-jegyzékéül szolgál egy különös Tüntető. – Példányul ideszurjuk az Ajánlatlevélnek vég-

[50.] szakát is. *) – Költ Crispia’ Várában, a’ nagy Veteményedelem¹⁶¹² mellett, 1813-dik Esztendőben, a’ Magyar Hőseknek Felülése’ miatt, mivelésbe vitt Mindenes Gyüledelem¹⁶¹³ Napzatján.¹⁶¹⁴

a’ KIADÓ

*) *Lásd azt egészszen ezer Könyvnek elején. – A’ Szabadajánlatokért végre – nem állhatom meg hogy itt elhalgatott Moecenászimnak tartozó Halám’ adóját le ne fizessem: Éljenek ők a’ Haza diszére, ‘s Nyelvünk’ virágoztatására sok Évekig! Kegyeljék, ‘s kegyeltesék másokkal is Munkátskamat, – mellyel (ha Előérzésem¹⁶¹⁵ meg nem tsal.)*

Győztem! – lerázták czombjaim a’ fővényt –

Izzadt fürtyeimen szent olajág lebeg;

Nevem’ kivívtam melly porából,

‘S által adám Maradékaimnak.

– – „Melly diadal! mi kevély dicsőség!”

Berzsenyi¹⁶¹⁶

SZÓTÁR [51]

A’ Nyelvmivelők’ szorgszerények’ által, részint természetett, részint¹⁶¹⁷ öltöztetett újj Magyar szók’ mostani helyesített Jelenteteinek értésére.

A.

¹⁶⁰⁸ tsorogtseppem – „...hivatalbéli Hulladékok avagy Csorogcseppenések.” FOLNESICS 1807, 66.

¹⁶⁰⁹ nintsen – „Nintsenek ez a’ szó: nintsen, ezekből vagyvn öszszetétetve: nem-ints-sen.” KOVÁTS 1807 I., 169.

¹⁶¹⁰ Arányra – „Arány: Tzél.” BARCZAFALVI 1787 I., 674.

¹⁶¹¹ önkéntes – „Önkéntes: (adj.) Spontaneus.” BARCZAFALVI 1787 II., 727.

¹⁶¹² Veteményedelem’ – „Veteményedelem: Seminarium.” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

¹⁶¹³ Gyüledelem – „Gyüledelem: Az öszsze gyülöknek egyegy öszszeségben gondolatott mivólttok.” BARCZAFALVI 1787 II., 723.

¹⁶¹⁴ Napzatján – „A’ következő Napzatonn, a’ Várasba kívánkozott vissza Bérei Asszony.” FOLNESICS 1807, 109.

¹⁶¹⁵ Előérzésem – „Eme Estvének ElőÉrzésébenn írtam én azt” FOLNESICS 1807, 127.

¹⁶¹⁶ „Győztem! lerázták czombjaim a’ fővényt. // Izzadt fürteimen szent olajág lebeg, // Nevem’ kivívtam mély porából, // ‘S általadám maradékaimnak.” BERZSENYI 1813, *Báró Prónay Sándorhoz, 1812.*, 99.

¹⁶¹⁷ részint – „Részint partim. I. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 176.

Abda. Abéce.¹⁶¹⁸

Ádáz. Vérengező, dühös.¹⁶¹⁹

Adománylevél. Donatio.¹⁶²⁰

Agfa. Vén fa.

Agtölgy' lábánál. Vén tölgyfa tövében.¹⁶²¹

Ágyugömb. Ágyugollyóbis.

Ágyupad. Bateria.¹⁶²²

Akarmány. Akarat.

Akhátzgyer'kek. Ifjú ákhátz fátskák.¹⁶²³

Alagya. Elegia.¹⁶²⁴

[52] *Alak.* Kép, forma.¹⁶²⁵

Álapittani. Fundare, statuere.¹⁶²⁶

Alk. Elementum.

Alkalom. Alka. Aptitudo. Occasio.

Alkony. Napnyugot. Az andalgó Fantáziának elszenderedése.

Allamány. Conditio.¹⁶²⁷

Államlós. Consistens.¹⁶²⁸

Álláspont. Standpunkt.¹⁶²⁹

Állasztórészek. Partes Constituentes.¹⁶³⁰

Állattság. Consistentia.¹⁶³¹

Állittomány. Assertio.

---

¹⁶¹⁸ Abda – „*Abda* – Alphabetum.” BARCZAFALVI 1787 I. 674.

¹⁶¹⁹ Ádáz – „*Ádász*: dühös, veszett, mérges. Ádász gyermek. Ádázat” Baróti Szabó, 1792, 5.

¹⁶²⁰ Adománylevél – „*Litterae Donationales*: Adományi Levél.” Tiszti 1807, 72.

¹⁶²¹ Agtölgy lábánál – „Ott egy agg tölgy' lábánál kötözte-bé sírva mély sebét.” KAZINCZY 1808, 108.

¹⁶²² Ágyupad – „Bateria: Ágyú Sántz.” Tiszti 1807, 43.

¹⁶²³ Akhátzgyer'kek – „Ti zöldellő ákhátz gyer'kek!” Szómagyarozatként hozzáfűzve ugyanazon lap alján: „Ifjú ákhátz fátskák, mellyek a' várfokán lévő folyosó két szélén rendbe vagynak ültetve.” Wándza 1806, 145.

¹⁶²⁴ Alagya – „Alagya: Elegia.” BARCZAFALVI 1787 II., 721.

¹⁶²⁵ Alak – „Most száémel eresztett // Barna hajakkal, // Borúlt- alakú képpel // Járdall a' szeleknek // Fuvallatiban...” KAZINCZY 1813, *Az én istenném.*, 196.

¹⁶²⁶ Állapittani – „Fundare: Örök hagyoman tenni; szerezni; fel állítani.” Tiszti 1807, 81.

¹⁶²⁷ Allamány – „Conditio: Állapot, Sors, vagy fel Tétel.” Tiszti 1087, 55.

¹⁶²⁸ Államlós – „A' fojós testek, edjszóval *Fojokány*oknak nevezetethnének. Vagy pedig *Nemfojósok* avvagy *Államlósok* vagy öszscheállottak...” BARCZAFALVI 1792, 17.

¹⁶²⁹ Álláspont – „A' nagy álláspont' köre nem telik meg // Áldozat nélkül...” BERZSENYI 1813, *Görög Demeterhez, midőn a' Koronaherczeg' Nevelőjének választott, 1803.*, 54.

¹⁶³⁰ Állasztórészek – „De azonban, ha szintén ebben a' Természetvilágban sehol sints is a' Teremtő mint ennek *állasztó része* (pars constituens componens)...” BARCZAFALVI 1792, 22.

¹⁶³¹ Állatóság – „a' miből ő önnön maga áll, miségnek (quidditas in specie materia), és Állatóságnak (ipsa rei substantia [...]) mondathattatnék.” BARCZAFALVI 1792, 3.

*Álomhüvelyezés. Álomfestés, fillentés.*¹⁶³²

Ángolly. Anglus.

Angyalbőr. Angelica, Tarka papiros.

*Angyalné. Foem. Gen.*¹⁶³³

*Anybeszélet. Grammatica Hung.*¹⁶³⁴

*Apród. Tyro. Gyermek.*¹⁶³⁵

*Apródsi. Minueett.*¹⁶³⁶

*Arány. Scopus.*¹⁶³⁷

*Aranydad. Aranyhoz hasonló értzelegy.*¹⁶³⁸

[53] *Aranyüstök. Szőke haj.*¹⁶³⁹

*Armás. Gens d' Armes.*¹⁶⁴⁰

Árny. Árnyék.

*Árnyéklani. Árnyékozni.*¹⁶⁴¹

*Asztalg. Trapesium.*¹⁶⁴²

*Ásványesmérettség. Oryctologia histor.*¹⁶⁴³

*Átlohadni. Tsendesen általmenni.*¹⁶⁴⁴

*Átkupidolni. Megsebhetni, szerelembe ejteni.*¹⁶⁴⁵

*Átküzdeni. Általverekedni, hatolni.*¹⁶⁴⁶

---

¹⁶³² Álomhüvelyezés – „...azt álom-hüvelyezéssel, az arra nem vigyázó dolgos embereknek, az igazsgá'óltára mellett el-illantván ki-híresztelik!” Perecsényi 1804, 27.

¹⁶³³ Angyalné – „Az Angyalné! a' Tisztáné!” FOLNESICS 1807, 152.

¹⁶³⁴ Anybeszélet – „...mellyet az ő magához vonzó Termetállása, életbeli Magaviselete és tudományosan kitisztított Anybeszélésének Kedveshanyzása meg-nyertt, hogy megbízonyítani fogják, sok Hihetössel reménylették.” FOLNESICS 1807, 35.

¹⁶³⁵ Apród – „Apród tyro l. Párizipp.” KOVÁTS 1807 I., 155.

¹⁶³⁶ Apródsi – „Apródsi: Menuet, tántznak a' neme.” BARCZAFALVI 1787 II., 721.

¹⁶³⁷ Arány – „Arány: Tzél.” BARCZAFALVI 1787 II., 721. vö. „Arány scopus. [...] De a' közönséges beszédben is arányozni a' nyit teszen, mint tzélozni.” KOVÁTS 1807 I., 152.

¹⁶³⁸ Aranydad – „Aranydad: *Mixtura metallorum, auro similis.* – E'ről a' végezetről: *ded*; így szólnak a' Magyar Fűvész Kiadóji: „*Kerek-ded, kis-ded, gyermek-ded* [...] 's. a' t. *formát, v. hasonlítást* jelent; egyszer'smind pedig visszaveszen valamit a' szó értelméből [...]” – E'szerint a' Jegyzék szerint tsináltam már én ezt a' szót. *Aranydad*; az az: *olyan képü értz-elegy, a' mely színére hasonló az aranyhoz, de még sem arany.*” KOVÁTS 1807 IV., 230.

¹⁶³⁹ Aranyüstök – „Addig is, míg homlokodon // Arany üstök omladoz...” BERZSENYI 1813, *Lilihez.*, 149.

¹⁶⁴⁰ armás – „*Armás*: ármányos, lator, tolvaj, kalóz, v. tsintalan. Ármányos gyermek. Ennye Ármányos!” Baróti Szabó, 1792, 12.

¹⁶⁴¹ Árnyéklani – „Árnyékló: Árnyék vető, árnyék tartó.” BARCZAFALVI 1787 II., 721.

¹⁶⁴² Asztalg – „Az *Asztallag* (Trapezium) minden négy-szög, ki-vévén a' négy köz-arányokat.” DUGONICS 1784 I., 63.

¹⁶⁴³ Ásványesmérettség – „*Ásványesmérettség* (oryctologia historica).” BARCZAFALVI 1792, 51.

¹⁶⁴⁴ Átlohadni – „A' nap egy tsudás világszél esett, és a' beérjető láthatáron átlohadott...” WÁNDZA 1806, *Nyíl-faragás.*, 32.

¹⁶⁴⁵ Átkupidol – „...hanem szívemet kereste a' Mester Tirannus, és át'kupidólt engemet.” WÁNDZA 1806, 'A *sebhede Amor.*, 20.

¹⁶⁴⁶ Átküzdeni – „Általküzdí setét Aecusz' öbleit” BERZSENYI 1813, *Orczy árnyékához.*, 56.

Atya. Atyafi.

Ázologni. Emanere, consequi.¹⁶⁴⁷

Aztat, Eztet, Aztotat. Azt, Ezt. Id, hoc.

Ázur palota. Kék ég.¹⁶⁴⁸

Ajánlatlevél. Ajánlólevél. Dedicatio.

Avatlan. Non adeptus. Uneingeweich't.¹⁶⁴⁹

B.

Balhapohár. Dormitorium. Schlaftrunck.¹⁶⁵⁰

Bámtest. Gyönyörű testalkat.¹⁶⁵¹

Bátorhogy. Jóllehet.

Bátorságositani. Bátorságba helyezettetni.¹⁶⁵²

[54] *Báj.* Reitz.

Bajlélek. Nyomorult teremtés.¹⁶⁵³

Bájné. Holde Góttin.¹⁶⁵⁴

Bajor. Bavarus.

Bajzó. Bajthozó.

Beégetthim. Encaustum.¹⁶⁵⁵

Befülezni. Erővel behuzni.

Begyeskedő. Szerető. Spröde.¹⁶⁵⁶

Behatás. Penetratio.

Beképzésérő. Einbildungskraft.¹⁶⁵⁷

Belbecs. Belső becs.

Belje. Belső része.

---

¹⁶⁴⁷ *Ázologni* – „Ázolog: *Exsudat*, Manat. Hegyaljai szó.” KOVÁTS 1807 II., 208.

¹⁶⁴⁸ „Hector és Alcíd dalod' égi szárány // Hágtak a' Dörgő' palotája' asúr // Bérczein által.” BERZSENYI 1813, *A' Múzsához.*, 26.

¹⁶⁴⁹ *Avatlan* - *Az avatlan.*, KAZINCZY 1811, 13.

¹⁶⁵⁰ *Balhapohár* – „*Balha pohár*: álom-ital, álom' fejébe-való ital.” Baróti Szabó 1792, 16.

¹⁶⁵¹ *Bámtest* – „mások setét sejmekkel méltóságosították bám' testeiket...” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

¹⁶⁵² *Bátorságositani* – „*Assecurare*: Bátorságossá tenni” Tiszti 1807, 40.

¹⁶⁵³ *Bajlélek* - „én pedig ennek a' világnak sírkisértő képe vagyok, egy tündérezésre átkoztatott bajlélek” WÁNDZA 1806, *Busongás.*, 25.

¹⁶⁵⁴ *Bájné* – „át' öleli a' sivatag erdei tserszál' derekát, 's enyeltéssel múlatoz édes Bájnői között.” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 50.

¹⁶⁵⁵ *Beégetthim* – „*Beégett-hím: Encaustum.* – *Hím: Acupictum*, was mit der Nadel gestickt ist. – *Hímes: Vermiculatus, Variegatus, Pictus, Acupictus*; [...] Ezeket a' szókat lá'sd mind Párizpápaiban. – A' Szokás pedig e' vel a' szóval: *Hím*; következendőleg él: *Hímes*; v. *Hímes-tojás* [...] Mert a' *Hím-varrást* Stickelésnek; a' *Hímet varni* stickelni nevezik; pedig ezek mind megvagnak magyarul.” KOVÁTS 1807 IV., 225-22.

¹⁶⁵⁶ *Begyeskedő* – „Ez a' viszketegség szállotta-meg, midőn egy reggel Begyeskedőjének térne haza felé látogatásából.” KAZINCZY 1808, 5.

¹⁶⁵⁷ *Beképzésérő* – „Egyedül csak a' Béképzésérőbenn vagy az.” FOLNESICS 1807, 14.

Benyomat. Impressio.
Berzegeynység. Electrisatio.
Beszádlani. Száját bedugni. Obturare.¹⁶⁵⁸
Beszéletli Nemzettség. Genus Gramm.¹⁶⁵⁹
Beszélettudós. Grammaticus.¹⁶⁶⁰
Betűíráság. Orthographia.¹⁶⁶¹
Betűtudáság. Algebra.¹⁶⁶²
Birtigaz. Jus. Jussa valakinek.
Bitzegni. Sétálgatni.¹⁶⁶³
 [55] *Bizatlság.* Bizodalmatlság.¹⁶⁶⁴
Bizomány. Auftrag.
Bizvátság. Securitas.¹⁶⁶⁵
Bogátsfő. Bogatskóró, kórófej.¹⁶⁶⁶
Boltor. Filegoria.¹⁶⁶⁷
Borága. Szőlőveszsző.¹⁶⁶⁸
Borlelke. Spiritus vini.¹⁶⁶⁹
Bökkenős. Percellens, Momentosum.
Böltselkedmény. Philosophia.¹⁶⁷⁰

¹⁶⁵⁸ Beszádlani – „*Bé-szádlani*: bé-tsinálni a' száját valaminek.” Baróti Szabó 1792, 19.

¹⁶⁵⁹ *Beszéletli Nemzettség* – „Igaz ugyan egy Oldalról, hogy a' beszéletli Nemzettség (Fajzat?) *megnehezíti* a' Beszéletek Megtanulását” FOLNESICS 1807, 178.

¹⁶⁶⁰ Beszélettudós – „De már magának a' Magyar Beszéletnek egy különös régi Megkülömböztetésje is, régen figyelmetessé tehette volna erre az önnöngondolkozó, saját Szemjeikkel látó magyar Beszélet Tudósokat (Grammatikereket).” FOLNESICS 1807, 171

¹⁶⁶¹ Betűíráság – „Tévéen per tropum a' *Mondás*ágot magáért azon Mesterségért, melj a' Mondásoknak létető okok: fogna helyette lenni *Mondás*ág (ars oratoria). Így lenne osztán már p.o. *Betűírás*ág (Ortographia); *Szépírás*ág (Calligraphia); *Földírás*ág (Geographia); *Kőmetszés*ág (Lithotomia); *Festés*ág (ars pictoria); *Színmártás*ág (ars tinctoria); *Ítékség* (ars cirita) s a' t.” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹⁶⁶² Betűtudáság – „*Betűtudás*ág (Algebra).” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁶⁶³ Bitzegni – „kik e' kis lantos' lágy tonusán bitzegnek...” WÁNDZA 1806, *Pompa-festés.*, 67.

¹⁶⁶⁴ Bizatlanság – „mindent hamarább meg tudnék neked bocsátani mint a' bizatlanságot” Kazinczy 1808, 3.

¹⁶⁶⁵ Bizvátság - „és amint sok Bizvátsággal (Sicherheit, Securitas. Ezen igen szerencsés új Szót, amivel még eddig szükölködtünk, *Markos Miháj Úr* készítette.)” FOLNESICS 1807, 222.

¹⁶⁶⁶ Bogátsfő – „S mint a' gyerek // Ki bogácsföket nyakaz” KAZINCZY 1813, *Prometheus.*, 191.

¹⁶⁶⁷ Boltor – Egy az Asztal' közepe felett tsungve álló arany tzafrangokkal kevert Bójtnak meg-vonására, melly a' Bóltozatból a' *Mennytár* tekervényes részein aláfüggött és rugós Berzenést a' Tornáztban lévő tsengetyüre verdesett...” Percsényi 1804, 103.

¹⁶⁶⁸ Borága – „Ha velős bokája // [...] // A' Tölgynek lombos // Bérczéig fel nem ér. // Sem a' hová fel- // Nyúlik a' bor ága.” KAZINCZY 1813, *Emberiség' határai.*, 201.

¹⁶⁶⁹ Borlelke – „Borlelke spiritus vini. Minden Európai Nemzetek léleknek fordítják ezt a' szót: spirítus, e'ben a' nevezetben: spiritus vini...” KOVÁTS 1807 I., 161.

¹⁶⁷⁰ Böltselkedmény – „Böltselkedmény: Böltselkedésnek tudománya; Philosophia. Lást a' Betűvetédmény alatt lévő Jegyzeteket.” BARCZAFALVI 1787 I. 675. ugyanakkor: „Böltselkedmény: Filozófia. Böltselkedményes könyvek: Libri philosophici. Lásd az I. szakasz szótárját.” BARCZAFALVI 1787 II., 721. vö. „*Böltselkedmény* Philosophia.” PETHE 1812 I., 433.

Böltsesítő. Oktató, böltsétevő.

Böltkő. Lapis Phil.¹⁶⁷¹

Böröndő. Láda, Coffre.¹⁶⁷²

Bővitmény. Bővítés.

Bővülmény. Bővülés.

Bugond. Baj, gond.¹⁶⁷³

Buliklani. Búgni, turbékolni.¹⁶⁷⁴

Buszomor. Bú, szomorúság.

Buzgalom. Búzgáság.

Bünkementze. Purgatorium.¹⁶⁷⁵

Büszménykedni. Büszkélkedni, fényleni.

[56] *Büvölés' Tudákaszszonjai éjjelezik.* A' Boszorkányok járnak rajta.¹⁶⁷⁶

C.

Cousiném. Cousine, Fr. Szó Amitina mea.¹⁶⁷⁷

Csecsesemérettség. Zoologia hist. Mamm.¹⁶⁷⁸

Csin. Csinosság. Cultura.

Csókdosni. Csókolgatni.¹⁶⁷⁹

Csókpengés. Csók tzippanás.¹⁶⁸⁰

Csorogtsepp. Accidentia, Sóresz.¹⁶⁸¹

---

¹⁶⁷¹ Böltkő – „Böltkő lapis philosophicus. Azért neveztem böltkőnek a' lapis philosophicum: Mert azt a' latánból így esik fordítani; azonban e'nek a' szónak nyoma-is vagyon a' Magyarok közt; mivel Böltkő helység is vagyon; Böltkővi pedig emberek neve.” KOVÁTS 1807 I., 155.

¹⁶⁷² Böröndő – „Börönde: Börös láda. Koffer.” BARCZAFALVI 1787 II., 721. vö. „Még itt marad Urasága, mondá Ulrika, midőn engem' Elutazásfélbenn azon Kocsihoz menni látott, amej egy Böröndővel (BörLádával) és Károl előbbeni Baratságosnéjival a' legkedvesebb Hejjen, meglepve volt.” FOLNESICS 1087, 209.

¹⁶⁷³ Bugond – „...hogy minden Tánczmultságok Eleitől fogva titkos Ellenségei voltak eme Boldogságnak, és már régegn megsszüntek búgondtalan Kaménainnepek lenni.” FOLNESICS 1807, 13.vc

¹⁶⁷⁴ Buliklani – „S im repül // Nyögdelve az első szép pár Gerlicze. // Buliklja háláját a' Jótevőnek...” KAZINCZY 1813, *A' gerlicze Teremtése.*, 231. vö. „*Buliklani*: buriklani, burokolni, galamb módra nyögni.” Baróti Szabó 1792, 26.

¹⁶⁷⁵ Bünkementze – „*Bünkementze*. Purgatorium.” BARCZAFALVI 1787 I. 675.

¹⁶⁷⁶ Büvölés' Tudákaszszonjai éjjelezik – Oda van elevenégem, oda tüze szemeimnek, nehéz héjjak alatt beestenek tsont fejem' udvarába – ollyá lettem egy idő olta, oly sárga képtelen színűvé, mintha a' büvölés' tudákaszszonjai éjjeleznének...” WÁNDZA 1806, *Háborgás.*, 129.

¹⁶⁷⁷ Cousiném – „...Palágyi Kárner László Úr, mívelt-lekű férje kedves cousinémnek Honorátának...” DAYKA 1813, XL.

¹⁶⁷⁸ Csecsesemérettség – „*Tsetses érzenyesméretség*, vagy tsak *Tsesesméretség* (Zoolohia historica *Mammalium*)” BARCZAFALVI 1792, 51.

¹⁶⁷⁹ Csókdosni – „Láng lebeg // Szép üstökén, 's csókdossa homlokát.” KAZINCZY 1811, *Sylvester.*, 32.

¹⁶⁸⁰ Csókpengés – „...úgy csúszott a' fel cserélt Csókok' Pengése a' Fel-rezzentnek Fülébe.” FOLNESICS 1807, 38.

¹⁶⁸¹ Csorogtsepp – „...hívatalbéli Hülladékok avagy Csorogtseppenések.” FOLNESICS 1807, 66.

Cyane. Búzavirag.¹⁶⁸²
Czékázni. Széllyeljárni.
Czikk. Czikkelly. Paragraphus.
Czimboraság. Compania.¹⁶⁸³
Czimeres Levél. Litterae Armales.¹⁶⁸⁴

D.

Dana. Dall. Nota.¹⁶⁸⁵
Dárdafény. Piskoltz. Antimonium. Spieszglanz.¹⁶⁸⁶
Dédős. Jóbapa. Atavus.¹⁶⁸⁷
Delinke. Nympha.
[57] Derék. Nagy ember – bölts.¹⁶⁸⁸
Derünnye. Hajnaltsillag.¹⁶⁸⁹
Diadal. Diadalom.¹⁶⁹⁰
Diszlett. Elsültt. Successit.¹⁶⁹¹
Ditstelen. Ingloriosum.
Ditsvágy. Ditséretre való vágyás.
Dolgozáserszényke. Strickbeutel.¹⁶⁹²
Dologiság. Neutrum.¹⁶⁹³
Dögenyeg. Stilétes páltza.¹⁶⁹⁴
Dömötzki. Veres tafota.¹⁶⁹⁵

---

¹⁶⁸² Cyane – „s cyáne” // Színét felülhaladt nagy szép szemek // Szikráznak a’ játékos ív alól.” KAZINCZY 1811, *Kis és Berzsényi.*, 33.

¹⁶⁸³ Czimboraság – „Complicitas: Társaság vagy Tzimboragás.” Tiszti 1807, 52.

¹⁶⁸⁴ Czimeres Levél – „Armalis: Tzimeres Nemes Levél.” Tiszti 1807, 40.

¹⁶⁸⁵ Dana – „Dall, vagy Dalla: Minden féle Nóta, már az akár világi, akár nem világi, ‘s akár ének, akár mi légyen.” BARCZAFALVI 1787 II., 721.

¹⁶⁸⁶ Dárdafény – „Dárdafény v. Piskóltz.” KOVÁTS 1807 I., 6. vö. „Dárdafény: *Antimonium*. Párizspapai az *Antimoniumot* nevezi *Piskóltznak*. De ezt a’ nevezetet azért hagytam-el, mivel *Piskóltz* e’ből a’ németszóbból: Spieszglanz; vagyon eromolva. Nevezetem pedig az *Antimoniumot* Dárdafénynek azért; mivel Spieszglanz magyarul: *Dárdafényt* teszen.” Uo., 1807 IV., 219.

¹⁶⁸⁷ Dédős – „Dédős: nagy atyának (szép atyának, jobb atyának) nagy, v. szép, v. jobb atya.” Baróti Szabó 1792, 30.

¹⁶⁸⁸ Derék – „A’ derék nem fél az idők’ mohától...” BERZSENYI 1813, *Felső-Büki Nagy Pálhoz, az országgyűlés alatt 1807.*, 62.

¹⁶⁸⁹ Derünnye – „Midőn a’ Derünnye rózsaszín hintaja // Fel-jövé” Perecséyi 1801, 12.

¹⁶⁹⁰ Diadal – „Diadal: diadalom, győzelem.” Baróti Szabó 1792, 31.

¹⁶⁹¹ Diszlett – „Diszlett e’ mód.” BERZSENYI 1813, *A’ tudományok.*, 52.

¹⁶⁹² Dolgozáserszény – „És itt, közbeese öné sok Sebessel, és elpirosodva, és kiránta Dolgozáserszénykéjéből egy Levél” FOLNESICS 1807, 86., 116.

¹⁶⁹³ Dologiság – „...ami onétt világossann kilátszanék, hogy valamej idegen Artikelnek, Sz. K. a’ németnek, minden Változtatjánál, ezen három Külömbözők, a’ Hímiség, Nösténység és Dologiság...” FOLNESICS 1807, 181.

¹⁶⁹⁴ Dögenyeg – „Dögönyeg: magábann hegyes tört el-rejtő páltza.” Baróti Szabó 1792, 34.

¹⁶⁹⁵ Dömötzki – „Dömötzki: veres tafota. *damascena materia*.” Baróti Szabó 1792, 35.

Dörgő. Jupiter.¹⁶⁹⁶

Duska. Hospitii haustus.¹⁶⁹⁷

E.

Egekbeötlő. Igen magas.¹⁶⁹⁸

Égértékség. Uranologia Phil.¹⁶⁹⁹

Égész. Astronomus.

Eggyűgyü fogadás. Votum Castitatis.¹⁷⁰⁰

Égrekelni. Emelkedni.¹⁷⁰¹

Égtartó. Igen magas.¹⁷⁰²

Ék. Ékesség.

[58] Ekkédig. Eddig.¹⁷⁰³

Eldőd. Antecessor.¹⁷⁰⁴

Életfekvés. Sors. Lage¹⁷⁰⁵

Elférjesedni. Férjhez menni.

Elhullani. Eggy embernek hadban elesni.¹⁷⁰⁶

Eligértszó. Igéret, fogadás.¹⁷⁰⁷

Ellensully. Gegengewicht.¹⁷⁰⁸

Ellenték. Tárgy, Gegenstand.

Elmerajzolat. Plánium, Entwüpf.

Elmészfutó. Absurdum, Chimaericum.¹⁷⁰⁹

---

¹⁶⁹⁶ Dörgő – „Hector és Alcíd dalod’ égi szárány // Hágtak a’ Dörgő’ palotája’ asúr // Bérczein által.” BERZSENYI 1813, *A’ Múzsához.*, 26.

¹⁶⁹⁷ Duska – „Duska: *Poculum religiosum; Haustus votivus; Hospitii cyathus. Willkommen lásd. Párizzpapai.*” KOVÁTS 1807 III., 146.

¹⁶⁹⁸ Egekbeötlő – „Am de te, mint az egekbe-ötlő // Kriván, mosolygál a’ zivatar között...” BERZSENYI 1813, *Az ulmai ütközet.*, 64.

¹⁶⁹⁹ Égértékség – „*Égértékség* (Uranologia phil.)” BARCZAFALVI 1792, 53.

¹⁷⁰⁰ Eggyűgyü fogadás – „Votum: Fogadás, szó, voks.” Tiszti 1087, 164.

¹⁷⁰¹ Égrekelni – „Merész szökéssel látta a’ Pantheon’ // Márványait égre kelni partjain; // Méltó lakát a’ Minden-Isteneknek.” KAZINCZY 1811, *Sylvester.*, 30-31.

¹⁷⁰² Égtartó – „Menj az égtartó Pyrenéken által...” BERZSENYI 1813, *Búcsúzás.*, 43.

¹⁷⁰³ Ekkédig – „*Ekkédig*: eddig, eddég.” Baróti Szabó 1792, 39.

¹⁷⁰⁴ Eldőd – „*Eldődink*: Eleink.” Baróti Szabó 1792, 39.

¹⁷⁰⁵ Életfekvés – „...szegény Rosália is, a’ kinének Életfekvése igen Szívemre esett.” FOLNESICS 1807, 33. Ezen kívül lásd még: 59., 61., 64., 76. oldalak.

¹⁷⁰⁶ Elhullani - „Az idősb, István, katona volt, ‘s Martintesty alatt, hol seregeink győztek, elhullott.” DAYKA 1813, IV.

¹⁷⁰⁷ Eligértszó – Féljed az Istenit és tiszteljed a’ Királyt és tarcs eligértt Szavadat meg!” FOLNESICS 1807, 67., „Igen sajnálom, hogy meg nem tarthatom eligért Szovamat.” FOLNESICS 1807, 182.

¹⁷⁰⁸ Ellensully - „a’ hol a’ hideg eszmélet ellensullyban áll a’ szerelemmel” KAZINCZY 1808, 160.

¹⁷⁰⁹ Elmészfutó – „*Elmészfutó* Absurdum.” PETHE 1812 I., 434.

*Előérzés. Vorgefühl.*¹⁷¹⁰
*Előeszközös. Organicum.*¹⁷¹¹
*Élőgondoskodás. Providentia. Vorsorge.*¹⁷¹²
*Előkép. Vorbild.*¹⁷¹³
*Elképzelő. Subjectum.*¹⁷¹⁴
Előles. Vorpost.
Előoltalom. Avantgárda.
Előpillantat. Mézes madzag. Az új házások' elsőbb édes órái.
Előrálló. Piquet.
Előszőnyeg. Vorhang.
 [59] *Előterjesztés (az) Tartományán kívül fekszik. Nem lehet leírni, vagy kibeszélni.*¹⁷¹⁵
Előtörés. Iparkodás, igyekezet.
*Előtudás. Vorwissen.*¹⁷¹⁶
*Előzmény. Tárgy. Objectum.*¹⁷¹⁷
Előjegyzék. Praenotatio.
*Eltolni. Elszakasztani, távol ejteni.*¹⁷¹⁸
*Emberaty. Isten.*¹⁷¹⁹
*Embercse. Szegény, alávaló ember. Homuncio.*¹⁷²⁰
*Emlék. Monumentum.*¹⁷²¹
Engedékeny. Engedelmes, hajló.
*Engedmény. Cessio.*¹⁷²²
Ennenség. Egoismus.

¹⁷¹⁰ Előérzés – „Eme Estvének ElőÉrzésébenn írtam én azt” FOLNESICS 1807, 127.

¹⁷¹¹ Előeszközös – „E'lőeszközös organicus. A' Struve fordításkor neveztem az organumot előeszközösnek; azért, mert az organum eszköz instrumentum, de azonban él. Olyan szó mint élő-fa. Az organum lehetne másképen élő-szer. Épen úgy mint a műszer.” KOVÁTS 1807 I., 165.

¹⁷¹² Előgondoskodás – „Küldjön az Elő gondoskodáshoz az Orvoshoz Tiszteletessége.” FOLNESICS 1807, 118-119.

¹⁷¹³ Előkép – „...a' kevéssel megelegedő Szüznéket tennénk ki magunknak Előképül.” FOLNESICS 1807, 4.

¹⁷¹⁴ Elképzelő – „Subjectum. Alá tétel.” Tiszti 1806, 43. vö. „Subjectum: Alá tétel.” Tiszti 1087, 152.

¹⁷¹⁵ Előterjesztés (az) Tartományán kívül fekszik – Milyen Elme állapottal lépett légyen ő az Ágyhoz, ez az Előterjesztésnek Tartományán kívül fekszik.” FOLNESICS 1807, 109.

¹⁷¹⁶ Előtudás – „...Monarkának Előtudása nélkül, éppen most itt meg-érkezett...” FOLNESICS 1807, 64.

¹⁷¹⁷ Előzmény – „Előzmény: Objectum. A' filozofusoknál.” BARCZAFALVI 1787 II., 722. vö. „Objectum: Tárgy.” Tiszti 1806, 39.

¹⁷¹⁸ Eltolni – „S te, a' kit a' Végzés hazád határitól // És tölem olly nagy messz, messze eltola!” KAZINCZY 1811, *Baróti Szabó.*, 29.

¹⁷¹⁹ Emberaty – „Retteneseben is meg-ismérte egy mindenkit szerető Emberatynak Kezét...” FOLNESICS 1807, 5.

¹⁷²⁰ Embercse – „Dicső fajzatja a' Mennydurrogatónak, // Én nyomorúlt embercse, szégyeneljem?” KAZINCZY 1811, *Herculeshez.*, 2.

¹⁷²¹ Emlék - „hogy barátomnak egy emléket állíthassak...” DAYKA 1813, XLI.

¹⁷²² Engedmény – „Cessio. Engedmény.” Tiszti 1806, 30. vö. „Cessio: Által engedés.” Tiszti 1807, 48.

Enyhely. Enyhülés helye. Asylum.¹⁷²³

Enyhéreg. Plántából főzött spiritus.¹⁷²⁴

Érdempoltz. Honos.¹⁷²⁵

Érdemteli. Érdemmel tellyes. Tsak olyan, mint panaszteli, hajfürtteli, ‘s a’ t.

Erdi. Fakéreg’ rância. Fa’ ere.

[60] *Éréntett.* Irt, említett, p. o. a’ fentemlített esetben ‘s a’ t.

Eretztetni. Sancire, Civitate donare.

Erezelni. Follyvást érezni.

Erköltsertékség. Philosophia Moralis.¹⁷²⁶

Erköltseselni. Moralisare.

Erőösszeség. Complexus virium.¹⁷²⁷

Erőség. Erő, fontosság.

Erőtellyes. Erővel tellyes.

Értekség. Disquisitio. Commentatio.¹⁷²⁸

Érzedmény. Aesthetica.¹⁷²⁹

Érzelem. Sensus. Gefühl.¹⁷³⁰

Érzény. Anmal.¹⁷³¹

Esemény. Történet. Casus.¹⁷³²

*Esmérettség. Értettség, Tudatság, Értékség, Tudákság.*¹⁷³³ Exsistentium in mente Cognitorum,

Intellectorum, Scitorum; distinctius Intellectorum, distinctius Scitorum Complexus – Scientia.

Estasztal. Vatsora. Nachtmahl.¹⁷³⁴

---

¹⁷²³ Enyhely – „Asylum: Menedék hely.” Tiszti 1807, 41.

¹⁷²⁴ Enyhéreg – „Enyhéreg – deákul Spiritus – valami Nötevényből, Gabonából, füvekből, virágokból, főzött erős, enyhítő Ital, min a’ Hoffman’ Tsepjei.” Perecsényi 1804, 168.

¹⁷²⁵ Érdempolc – „Itt az érdempolcz! Ez égnék útja // ‘S régi Magyar dísz!” BERZSENYI 1813, *Felső-Büki Nagy Pálhoz, Az Országgyűlés alatt 1807.*, 63.

¹⁷²⁶ Erköltsertékség – „*Erköltsertékség* (Philosophia moralis)” BARCZAFALVI 1792, 57.

¹⁷²⁷ Erőösszeség – A’ Természetten hát már *philosophicé* is tsupán tsak e’ kettőt értem ... a’ *Teremtvénynek, az ő’ önnon maga’ mivoltaként alkotott s tulajdonságasított állatságából kierekedő munkás Erőösszességét* (complexus virium.)” BARCZAFALVI 1792, 23.

¹⁷²⁸ Értekség –

¹⁷²⁹ Érzedmény – „*Érzedmény*: Ézésnek tudományja; Aesthetica.” BARCZAFALVI 1787 I. 676.

¹⁷³⁰ Érzelem – „Érzelem sensus. A’ tudós Révai élt ezen szóval. Tsak olyan mint: ért-elem. Szükség pedig ez a’ szó. Mert érzés sensatio; érzelem pedig sensatum, v. idea sensu percepta.” KOVÁTS 1807 I., 173.

¹⁷³¹ Érzény – „*éző állatoknak* vagy *Érzényeknek* (animal) nevezethetnének” BARCZAFALVI 1792, 18.

¹⁷³² Esemény – „A’ születés, gazdagság, ifjúság, elmésség, szépség mind merő események.” Kazinczy 1808, 50.

¹⁷³³ Esmérettség. Értettség, Tudatság, Értékség, Tudákság – „Már most, az Esméretekből, Értetekből, Tudatokból, Értékekből s Tudákokból álló Vagyonsága az észnek, *Esméretségnek, Értettségnek, Tudákságnak, Értékségnek, Tudákságnak* (existentium in mente Cognitorum, intellectorum, Scitorum, distinctius Innellektorum, distinctius Sciorum, complus, - SCIENTIA) mondattatik.” BARCZAFALVI 1792, 32.

¹⁷³⁴ Estasztal – „Az Estasztalnál (Vacsoránál) meg-akartam vele a’ víg Társaságkört lepni” FOLNESICS 1807, 124.

Észok. Principium.¹⁷³⁵

[61] *Eszmélet*. Gondolat, képzelet.

Év. Időkor. Ævum. – Esztendő.

Évődés. Belső fájdalom, törődés.¹⁷³⁶

Évés-kíváncs. Appetitus.¹⁷³⁷

Évevittés. Idősítés.

Évkönyv. Annales. Krónika.

Évszak. Epocha. Időszakasz.

F.

Fagyapju. Pamut.

Falka. Számos p. o. esztendő.

Fárad. Fáradság.

Fáradalom. Fáradság.

Faragmány. Faragott kép.

Fajbeliközlés. Nemü Tudósítás.

Fegyelem. Fenyíték.¹⁷³⁸

Fehérszemélynéleszka. Dambrett – Ostábla.¹⁷³⁹

Feladni. Candidare.

Felalkudni. Capitulare.¹⁷⁴⁰

Felbolydulni. Felkelni, p. o. az ágyból.¹⁷⁴¹

Feledség. Feledékenység, Vergessenheit.¹⁷⁴²

[62] *Felépüléskönyv*. Erbauungsbuch.¹⁷⁴³

Felejtésbejutás. Elfelejtés.¹⁷⁴⁴

---

¹⁷³⁵ Észok – „Minekelötte ezen új Szovamnak Tövességjét kimerítő ÉszOkkal megmutassam tömött rövid ElöTerjesztésben...” FOLNESICS 1807, 170. vö. „Principium: Ok --- alap. --- Derék ok Tö ok.” Tiszti 1806, 40. ill. „Principium: Ok, Derékok vagy Fő ok.” Tiszti 1807, 125.

¹⁷³⁶ Évődés – „Atyádnak fájnak ezek az évődések, de reméli, hogy a’ természet meg nem tévedett szívedben...” KAZINCZY 1808, 97.

¹⁷³⁷ Évés-kíváncs – „amej az öné Bosnájának a’ Bort megkeseríté és az EvésKíváncsot vele elveszteté” FOLNESICS 1807, 211.

¹⁷³⁸ Fegyelem – „Fegyelem: fenyített.” Barói Szabó 1792, 55.

¹⁷³⁹ Fehérszemélynéleszka – „...egy Fogást fogunk játszani a’ Fehérszemélynédeszkánn avagy az úgy nevezett Ostáblánn.” FOLNESICS 1807, 31.

¹⁷⁴⁰ Felalkudni – „Capitulare: Fel adni, vagy meg adni magát alku mellett.” Tiszti 1807, 46.

¹⁷⁴¹ Felbolydulni – „Illy’ korán magokhoz ébresztvén e’ világfutó a’ tsuda’ szépeit, legázolták magokról takaró lepleket, és felbojduáltak álomhónnyokból.” WÁNDZA 1806, *A szerelem reggele.*, 63.

¹⁷⁴² Feledség – „a kit a’ Feledség’ // Szelid kelyhéből ittatok” Kazinczy 1813, *Az alvás.*, 220.

¹⁷⁴³ Felépüléskönyv – „Kegyetlenség lenne engem’ a’ közelítő VízÖzönbe kivetni – FelépülésKönyvek é ezek – Házgondviselésnek” FOLNESICS 1807, 167-168.

¹⁷⁴⁴ Felejtésbejutás – „...hogy barátnéjának méltó oka lenne a’ felejtésbe-jutást rettegni...” KAZINCZY 1808, 93.

Felévétetni. Megkedvelni, szeretni.¹⁷⁴⁵
Felfelriadt Lélek. Furdalódó, nyughatatlan elme.¹⁷⁴⁶
Felfejtődzet. Evolutio. Ausgang.¹⁷⁴⁷
Felidézni. Életre hozni.
Felkent. Költő. Adeptus. Eingeweiht.
Felkérégetni. Hivogatni.
Fellyülmérni. Lenyomni. Überwiegen.
Felmeredt. Felfüggesztett, nyílt, felnéző.¹⁷⁴⁸
Félretsapás. Kitérés.
Felszabni. Drágara tenni.
Felszék. Hofstelle.
Féltékeny. Zelotypus. Eifersüchtig.¹⁷⁴⁹
Feltét. Cél, Szándék, Feltétel.
Feltsókolni. Megtsókolni.
Felüleges, Felületes. Superficiarius.¹⁷⁵⁰
Fellüllepni. Elborítani, önteni.
Felülni. Insurgere.
Fémkör. Lámpás.
 [63] *Fenekleni.* Fundari.¹⁷⁵¹
Fenéktétel. Principium. Grundsatz.¹⁷⁵²
Festékség. Ars Pictoria.¹⁷⁵³
Festengengetni. Festegetni.¹⁷⁵⁴
Fejezni. Magyarázni, előladni.
Fitzkó. Stutzer.¹⁷⁵⁵

¹⁷⁴⁵ Felévétetni – „Komám Uramnak ott fenn rossz napot // Csinála az, a’ kit egykor olly mohon // Tett volt felévé...” KAZINCZY 1811a, 3.

¹⁷⁴⁶ Felfelriadt Lélek – „Lelke felriadt, ‘s vádolta őtet.” KAZINCZY 1808, 120.

¹⁷⁴⁷ Felfejtődzet – A’ legvékonyabb patyolat, a’ legbátorítóbb felfejtődzetek készítették Szeretőjét...” KAZINCZY 1808, 7.

¹⁷⁴⁸ Felmeredt – „...és ezeknek höngörts rolljok’ fodros szálai közzül katszongattanak a’ tüzelő, vagy gyilkolódtanak a’ felmeredett szemek.” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

¹⁷⁴⁹ Féltékeny – „Nem úgy, Asszonyom, nem úgy; én nem vagyok féltékeny.” KAZINCZY 1808, 58.

¹⁷⁵⁰ Felüleges, Felületes – „*Felület:* Superficies. A’ Geometráknál.” BARCZAFALVI 1787 I., 676.

¹⁷⁵¹ Fenékleni – „Fundus: Fenék; pénz; telek.” Tiszti 1807, 82.

¹⁷⁵² Fenéktétel – „Megvetni az épületnek fenék-, v. talpkövéét, fenekmény-ét. Fenék-szappany. Fenék-tétel.” Baróti Szabó 1792, 59.

¹⁷⁵³ Festékség – „*Festékség* (ars pictoria)” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹⁷⁵⁴ Festengengetni – „Égi bíbor festengeti // Az aranyos felhőket...” BERZSENYI 1813, *Az est.*, 116.

¹⁷⁵⁵ Fitzkó – „*Fitzkó:* ifiú, suhantz.” Baróti Szabó 1792, 62.

Fixálni. Megállapodni, állapítani.¹⁷⁵⁶
Foglás. Syllaba.¹⁷⁵⁷
Folnagy. Majoros, Gazda.¹⁷⁵⁸
Foltatlan. Correct.¹⁷⁵⁹
Folyadék. Consectarium.¹⁷⁶⁰
Folyam. Follyóviz.¹⁷⁶¹
Fonákság. Viszszásság. – A vart ruhának viszája.¹⁷⁶²
Fonyar. Királyipáltza. Clenodium.
Forda. Tropus, Fig. Rhet.¹⁷⁶³
Forrat. Forrás. Quelle.¹⁷⁶⁴
Fojár. Follyó-viz.¹⁷⁶⁵
Fojókány. Fluidum.¹⁷⁶⁶
Földgömbértékség. Globologia.¹⁷⁶⁷
Fődirákság. Geographia.¹⁷⁶⁸
 [64] *Földemi.* Patrióta. Földi. Landsmann.¹⁷⁶⁹
Főranguhajó. Linienschiff.
Főtagrészek. Hauptbestandtheile.
Főtanya. Hauptquartier.
Fővalóló. Summum. Ens.

¹⁷⁵⁶ Fixálni – „és még sincs erőm hajlandóságomat fixáljam.” Kazinczy 1808, 186.

¹⁷⁵⁷ Foglás – „*Foglás:* Syballa; *Fenyedes Tiszt,* Stabális Tiszt.” BARCZAFALVI 1787 I. 677., illetve „*Foglás:* Syballa egyegy két’ s több betűknek özsze fogások.” Uo., 1787 II., 723. vö. „De könnyü nyomába akadni annak az *ák ék* foglási toldalék’ (syllabia adjectio; *foglás:* syballa) erejének a’ tetsti Létlökben” Uo., 1792, 33.

¹⁷⁵⁸ Folnagy – „*Folnagy:* Major, majoros.” Baróti Szabó 1792, 65.

¹⁷⁵⁹ Foltatlan – „A’ foltatlanság fő érdemed és legutolsó; ...” KAZINCZY 1811, *Correctio.*, 6.

¹⁷⁶⁰ Folyadék – „Corollarium: Folyadék.” Tiszti 1807, 60.

¹⁷⁶¹ Folyam – „Né, miként mammol tajtékot a’ tsiklánd lágyságot nyaló vadontz lotsmoj a’ tiszta folyam’ lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság.*, 49.

¹⁷⁶² Fonákság – „Mert p.o. *Fonáknak*, azt az oldalát híjják a’ ruhának, a’ meljen a’ varrás vagy öszszefonás esik.” BARCZAFALVI 1792, 33. vö. „*Fonák:* visszája valaminek.” Baróti Szabó 1792, 65.

¹⁷⁶³ Forda – „Az ész, a’ menyinyiben ő látja az okot, mintedj bírn gondoltatik azzal, és per tropum (*Forda:* tropus) osztán, az ész, az *Okosnak;* s megint tovább per tropum, az iljen észszel bíró személy, *Okosnak* (ratione praedictus) ... neveztetik” Barczafalvi 1792. 27-28.

¹⁷⁶⁴ Forrat – „*Vizesmeretség* (Hydrologia historica). Ez, leírja a’ Tengereket, Tavakat, *Fojárokat* (fluvius), *Forratokat* (Fons)” Barczafalvi 1792, 47.

¹⁷⁶⁵ Fojár – „*Vizesmeretség* (Hydrologia historica). Ez, leírja a’ Tengereket, Tavakat, *Fojárokat* (fluvius), *Forratokat* (Fons)” Barczafalvi 1792, 47.

¹⁷⁶⁶ Fojókány –om „A’ fojós testek, edjszóval *Fojókányok*nak neveztetethnének” Barczafalvi 1792, 17.

¹⁷⁶⁷ Földgömbértékség – „*Földgömbéértékség.* Tanít a’ Földgömbéről mint termő fundusról, okértékesen.” BARCZAFALVI 1792, 53.

¹⁷⁶⁸ Fődirákság – „Így lenne osztán már p.o. [...] *Fődirákság* (Geographia)... s a’ t.” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹⁷⁶⁹ Földemi – „Földemiim. Földemi, conterraneus, sympatriota, ein Landsmann, l. Párzipápai. Jobb szó ez mit Földi. Mert földi, terrenus, terrestris [...] l. Párzipázai.” KOVÁTS 1807 I., 149.

Főveg. Süveg.¹⁷⁷⁰
Függelék. Appendix.¹⁷⁷¹
Fülmile. Fülemlile.¹⁷⁷²
Fütyészni. Kutatni, fürkészní.¹⁷⁷³
Füzet. Tsomó, darab.

G.

Gántsa. Verhaue – mikor az Erdőt az ellenség előtt bevágják.
Garad. Lábos, Tiegel.¹⁷⁷⁴
Gedélni. Allicerea.¹⁷⁷⁵
Gedemék. Tsillagzatok, Haedi.
Gépelyezetü. Organicum.
Gira. Magyar szó, tesz Márcát.¹⁷⁷⁶
Glücsi. Glycere.¹⁷⁷⁷
Gobócs. Golyóbis.¹⁷⁷⁸
Golyó. Golyóbis.¹⁷⁷⁹
[65] *Gondnyom.* Gondviselés' útja.
Gondolmány. Gondolat.¹⁷⁸⁰
Gondtőkelet. Subjectum.
Góthfal. Gothusok' épületeinek maradványi.¹⁷⁸¹
Gömbe. Sphaera. Égitest.¹⁷⁸²

---

¹⁷⁷⁰ Főveg - „Főveg capitium, eine Rappe, Haube l. Párizpp. Ez a' szó olyan értelmű, mint: söveg; de a' süveg helyett azért vettem fel, mert jobban kifeszí a' dolog természetét. – Igen helyesen kiteszi ez a' szó ezt a' frantzia szót-is: Dome.” KOVÁTS 1807 I., 167.

¹⁷⁷¹ Függelék – „Appendix: Toldalék, Ragaszték.” Tiszti 1807, 39.

¹⁷⁷² Fülmile – „Itt epedő hangon a' sérült fülmile gyászalt // Zengedez...” DAYKA 1813, *A' tavasz.*, 34.

¹⁷⁷³ Fütyészni – „Fürkészní: fityészni.” Baróti Szabó 1792, 69.

¹⁷⁷⁴ Garad – „Garad catillus, ein kleine Siegel. l. Párizpp. – Garadnak hívák azt a' fa töltstért is, a' melyből a' malom-kő alá húll az élet. De épen ilyen képü a' tégely-is.” KOVÁTS 1807 I., 167.

¹⁷⁷⁵ Gedélni – „Gedélni: tsalogatni. Gedelés.” Baróti Szabó 1792, 71.

¹⁷⁷⁶ Gira – „Gira: talentom; v. adomány, ajándék.” Baróti Szabó 1792, 72.

¹⁷⁷⁷ Glücsi – „Hol Glücsi! veled karöltve // Néztem az est' sugarát...” BERZSENYI 1813, *Glycer.*, 143.

¹⁷⁷⁸ Gobócs – „Gobots: Srét. Madár lövő gobots.” BARCZAFALVI 1787 I., 677.

¹⁷⁷⁹ Golyó – „Golyóbis Globus, sphaera.” PETHE 1812 I., 435. vö. „Gömbök avagy Gójóbisok, mondá az egyik” FOLNESICS 1807, 232.

¹⁷⁸⁰ Gondolmány – „Gondolmány: Gondolni való dolog.” BARCZAFALVI 1787 II., 723.

¹⁷⁸¹ Góthfal – „A' halvány hold 's goth falak' kormai // Bájolnak tégedet mágusi erővel.” BERZSENYI 1813, *A' melancholia.*, 4.

¹⁷⁸² Gömbe – „mintedj oda függesztve látszanak lenni azok a' sok ragyogó 's csillogó Gömbék (gömbe: sphaera) a' Csillagok. BARCZAFALVI 1792, 14-15.

Gömböly. Sphoera.¹⁷⁸³
 Görtsileg. Görtstől bántva.¹⁷⁸⁴
 Göts. Tsomó. fojtó, hurok.¹⁷⁸⁵
 Gulats. Puszta, kopár.¹⁷⁸⁶
 Gúnynevezet. Tsúfnév, Spitzname.
 Gunyor. Gúnyolás.¹⁷⁸⁷
 Gyarmat. Szállitvány, Colonia.
 Gyászpád. Schaffot.¹⁷⁸⁸
 Gyenge. Gyengeség.¹⁷⁸⁹
 Gyéren. Ritkán, néha.¹⁷⁹⁰
 Gyermekait elvesztette. Gyermekai elhaltak.¹⁷⁹¹
 Gyilkolódni. Átaljárni meghatni.¹⁷⁹²
 Gyökérhiszem. Principium.
 Gyök. Gyökér, Radix.¹⁷⁹³
 Gyöngyölni. Borittani, takargatni.¹⁷⁹⁴
 Gyönyör. Gyönyörűség, Gyönyörű.¹⁷⁹⁵
 [66] Gyűrni az Isteneknek Zsámolyát. Esedezni az Isteneknek.¹⁷⁹⁶
 Gyüledelem. Gyülés, gyülekezet.¹⁷⁹⁷

¹⁷⁸³ Gömböly – „Gömböly globus, sphaera. Ez a' szó: Gömböly, ez-vagyon e'ben a' szoban: gömböly-ü; épen úgy, mint e'ben: ször-ü, megvayon ez: ször; bör-ü, bör; 's . a. t. – Golyóbis latán szó, azért nem veszem-fel.” KOVÁTS 1807 I., 165.

¹⁷⁸⁴ Görtsileg – „és mindég felgerjedtebb a' mellette lévő ifjú Szépnének Kéjje, mindég hevesebb végre azon Zalognak Véréseje, amelet én a' görcsileg reszkető Kézben tartottam.” FOLNESICS 1807,184.

¹⁷⁸⁵ Göts – „Már csak a' házassági hit' czikkelye volt hátra, 's éppen ez vala a' Gordiai göcs.” KAZINCZY 1808, j27.

¹⁷⁸⁶ Gulats – „Gulats: kopasz, kopár, tsupasz, hajatlan.” Baróti Szabó 1792, 73.

¹⁷⁸⁷ Gunyor – „Gunyor: Szatira, szürosan oktató beszéd.” BARCZAFALVI 1787 I., 677.

¹⁷⁸⁸ Gyászpád – „Csak potrohos hasadat nyujtsák gyászpád- // ra...” mint a 65. lapon szereplő *Élesség* című epigramma variánsa. DAYKA 1813, 143.

¹⁷⁸⁹ Gyenge – „Gyenge. Gyengédeg.” Baróti Szabó 1792, 77.

¹⁷⁹⁰ Gyéren – „De az illy esetek felette gyéren fordúltak-elő.” KAZINCZY 1808, 116.

¹⁷⁹¹ Gyermekait elvesztette – „Özvegye, ki két leánygyermekait még férje előtt vesztette vala el...” DAYKA 1813, XII.

¹⁷⁹² Gyilkolódni – „és ezeknek höngörts rolljok' fodros szálai közzül katsongattanak a' tüzelő, vagy gyilkolódtnak a' felmeredett szemek.” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

¹⁷⁹³ Gyökér – „Gyökér [a' mennyiségben, mekkoraságban] Radix [in quantitate].” PETHE 1812 I., 435.

¹⁷⁹⁴ Gyöngyölni – „Így a' lángtól borítva mint-egy tirusi bársonyba gyöngyölődve rohant triumfussal az egekre...” WÁNDZA 1806, *Szerelem'idvizlete.*, 102.

¹⁷⁹⁵ Gyönyör – „...ha Kisfaludinak még a' tudatlanok füleiket is elbájolt gyönyör Énekeit...” DAYKA 1813, XVIII.

¹⁷⁹⁶ Gyűrni az Isteneknek Zsámolyát – „...addig gyurom az Istenek zsámóját, míg felemelik humorodott lelkemet.” WÁNDZA 1806, *Buda.*, 87.

¹⁷⁹⁷ Gyüledelem – „Gyüledelem: Az özsze gyülöknek egyegy özszeségben gondoltott mivólttok.” BARCZAFALVI 1787 II., 723.

Gyűrömlés. Gyürödés, hajlás.¹⁷⁹⁸

H.

Háborkozás. Háború, tartós had.

Hadrász. Verbungos.¹⁷⁹⁹

Hadrontz. Rekruta.¹⁸⁰⁰

Hadseregrész. Contingentia.

Hadszakasz. Feldzug.

Hadszükségsszekér. Munitziós szekér.

Hagyomány. Legatum.¹⁸⁰¹

Halálsujtás. Halálos tsapás.

Hálás. Háláadatos.¹⁸⁰²

Halkva. Halkal.¹⁸⁰³

Hangbetűzet. Cotta. Die Noten.

Hársallée. Hársfák alatt való sétáló hely.¹⁸⁰⁴

Hason. Hasonló, született-olylan.¹⁸⁰⁵

Hátahupás. Durabos, egyenetlen.¹⁸⁰⁶

Hatzukás. Kaputrokos, foszlángos.

[67] *Hazavetemedni.* Haza kerülni.

Háziságszerencse. Familienglückseeligkeit.

Hajlag. Clima, Éghajlat. Himmelstrick.

Hemzserde. Legio.¹⁸⁰⁷

Henger. Cylinder.¹⁸⁰⁸

---

¹⁷⁹⁸ Gyűrömlés – „Rést keres a'kristályon, hol kíváncsi sугárit a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyűrömlésére sujthassa...” WÁNDZA 1806, *A' Szerelem' reggele.*, 62.

¹⁷⁹⁹ Hadrász – „*Hadrász:* (verb.) Verbuvál.” BARCZAFALVI 1787 I. 678., ill. „*Hadrász:* Verbunkos katona.” BARCZAFALVI 1787 II., 723.

¹⁸⁰⁰ Hadrontz – „*Hadrontz:* Rekruta.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

¹⁸⁰¹ Hagyomány – „*Legatum:* Hagyomány.” Tiszti 1807, 98.

¹⁸⁰² Hálás – „Véleid' hálás kebelébe márványt // Nyers te 's örök fényt.” BERZSENYI 1813, *Görög Demeterhez, midőn a' Koronaherczeg' Nevelőjének választatott, 1803.*, 55.

¹⁸⁰³ Halkva – „Már ott tapodtál sok fene undokat, // Mellyek zavarták Pinduszunknak // Szent ereit 's ege' tiszta fényét. // Boldog vagy 'Aon Szüzei' kedvese...” BERZSENYI 1813, *Ajánlás 1808.*, VII.

¹⁸⁰⁴ Hársallée – Ah, de nem vagy sem komlóernyődben, // Sem, mint máskor szoktál, a' hársalléen!” KAZINCZY 1813, *Reggeli panas.*, 210.

¹⁸⁰⁵ Hason – „Hasonlóság: *Similitudo, Paritas.* I. Párizzpapai. Szintűgy jó szó, mint: *hasonlatosság*, mert tsak olyan, mint: *múlándó-ság, jóság*, 's a' t.” KOVÁTS 1807 II., 207.

¹⁸⁰⁶ Hátahupás – „*Hátahupás:* háta-hoporjás, követses, kavitsos, gajos, röögös, darabos, tzerepezett, egyenetlen, göröngyös p.o. hely, föld, 's a' t.” Baróti Szabó 1792, 85.

¹⁸⁰⁷ Hemzserde – „*Hemzserde:* Legio.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

¹⁸⁰⁸ Henger – „*A' Henger* (Cylinder, vel Cylinderus) azon általag, mellynek talpjai kerekekből vadnak.” DUGONICS 1784 II., 130. vö. „*Henger Cylinder.*” PETHE 1812 I., 436.

Héznák. Fiastyúk. Hyades.
Heverő. Allóviz. Stagnum.¹⁸⁰⁹
Hibabak. Fehler.¹⁸¹⁰
Hibázni. Hijjával lenni.
Hidfej. Brückenkopf.
Himiség. Masculinum.¹⁸¹¹
Hirdész. Pap.¹⁸¹²
Hiresztelni. Hirdetni, tudósítani.
Hiszelékeny. Könnyenhivő, Credulus.¹⁸¹³
Hivatalbelihulladék. Accidentia.¹⁸¹⁴
Hivzomos. Huzamos, tartós.¹⁸¹⁵
Hóhumorodott. Fehér homályu.¹⁸¹⁶
Honn. Honni. Haza, Hazai.¹⁸¹⁷
Horpasz. Oldal, Szárny.¹⁸¹⁸
Hoszszalom. Weitläufigkeit.
Hoszszáta. Linea.¹⁸¹⁹
 [68] *Hozzáfogástalanul.* Unberührt.
Hozzálmány. Accidens.¹⁸²⁰
Hölgy. Kellemetes Fehérszemély.¹⁸²¹

¹⁸⁰⁹ Heverő – Né, milyen rontsolva és tunyán foly el, mint válik hínáros peshedt heverővé...” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság*, 49.

¹⁸¹⁰ Hibabak – „hogya miljen sok Kevéssel néznének némej Nemzetek az ÍrásHejesre, miljen roppantnagy HibaBakokat ütnének igenszokszor még” FOLNESICS 1807, 167.

¹⁸¹¹ Himiség – „ami onnétt világosan kilátszanék, hogy valamej idegen Artikelnek, Sz. K. a’ németnek, minden Változtatjánál, ezen három Külömbözők, a’ Himiség, Nösténység és Dologiság...” FOLNESICS 1807, 181.

¹⁸¹² Hirdész – „*Hirdész*: Prédikátor.” BARCZAFALVI 1787 I. 678.

¹⁸¹³ Hiszélékeny – „Credulus: Könnyen hívő.” Tiszti 1807, 61. vö. „A’ hiszélékeny Alcimachus félre vonta magát” KAZINCZY 1808, 67. ill. „s a’ hiszélékeny leány ülve marad” Uo., 41., és. „megjátszoda hiszélékeny ártatlanságomat.” Uo., 251.

¹⁸¹⁴ Hivatalbelihulladék – „...hivatalbéli Hülladékok avagy Csorogcseppenések.” FOLNESICS 1807, 66.

¹⁸¹⁵ Hivzomos – „Közzel egymáshoz laktak a’ többi Várbéliek, és az Attya nem régen egészszen által engedte néki hívzomos Kirelmire eme barátságos Pond nélkül valót.” FOLNESICS 1807, 12.

¹⁸¹⁶ Hóhumorodott – „a’ piperés testek mellett mezítelen karok függötenek, mellyeknek fejr szálai a’ gyengeség miá reszkettek, és lágy markolással szorították magokhoz hóhumorodott *slepjeket*.” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely*, 149.

¹⁸¹⁷ Honn – „*Honny*: Haza.” Baróti Szabó 1792, 91.

¹⁸¹⁸ Horpasz – „*Horpasz*: horpatz, horpész, tsappant, éhsét miatt le-lohadtt.” Baróti Szabó 1792, 92.

¹⁸¹⁹ Hoszszáta – „*Hoszszáta*: Línica.” BARCZAFALVI 1787 I. 679. vö. „*Líneai* [terjedségmérési] Linea [geometrica].” PETHE 1812 I., 438.

¹⁸²⁰ Hozzálmány - „... mindedjiket az ő’ *Hozzálmányjaival* (Accidens) edjütt, kikeressük.” BARCZAFALVI 1792, 28.

¹⁸²¹ Hölgy – „*Hölgy*: meny asszony, kegyes, nő, né, feleség; v. állat’ neme. (fejr menyét szabású, *hermelus*)” Baróti Szabó 1792, 93.

Hölyköltetni. Rukkoltatni.
Höngörts roll. Schneckedl.¹⁸²²
Hős. Vitéz, Bajnok.¹⁸²³
Hősek' magva. Vitéz Magyarfaj.¹⁸²⁴
Hullani. Kerülni – menni.
Humorodott. Homályos, komor.¹⁸²⁵
Humorvány. Setettség, homály.¹⁸²⁶
Hunyor. Tréfa, Jókedv.
Hunyorgatni. Mosolyogni, katingatni.¹⁸²⁷
Huppáltatni. Hintázni.
Huzalkodni. Huzódni, vonulni.
Hüllősmérettség. Amphibiologia hist.¹⁸²⁸

I.

Idom. Proportio.¹⁸²⁹
Idv. Idvesség.¹⁸³⁰
Igazgatomány. Regentia.
Igenezni. Bizonyítani.
[69] *Igézet.* Bezauberung.
Iggal. Méltán, méltó Jussal.¹⁸³¹
Ihlemény. Ihletés, Spiritus.
Iker, Ikek. Majores.¹⁸³²

---

¹⁸²² Höngörts roll – „majd kifeszült homlokok jöttek elő reájokhomló hajfürtökkel, és ezeknek höngörts rolljok' fodros szálai közzül katsongattanak a' tüzelő, vagy gyilkolódtnak a' felmeredett szemek.” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

¹⁸²³ Hős – „Hős: Könnyü lovas. Vitézkedett a' jeles Hősök között.” Baróti Szabó 1792, 93.

¹⁸²⁴ Hősek' magva – „Hősek' magva! -Nemed' tiszteli a' Magyar.” BERZSENYI 1813, *A' Balatoni nympa Gróf Teleky Lászlóhoz, midőn a' Balatonra szállott. 1812.*, 96.

¹⁸²⁵ Humorodott – „hol fognak felemelni humorodott görzsedezéséből életező rózsamosollyaid?” WÁNDZA 1806, *Antonia.*, 106.

¹⁸²⁶ Humorvány – „a' korán egy édes hajnal' pólyáit bontja, a' komolj setét' felhőit szélytüzi, és a' bontzott humorványok közzül fejti ki a' piros világosságot.” WÁNDZA 1806, *Öröm-gyerek.*, 96.

¹⁸²⁷ Hunyorgatni – II., Fábchich vala nevem. Az kilencz Szüzek // zordon // Cziterát adának énnekem. Ijedéssel fut // Zöngése elől az, a' kire nem hunyorgattak.” KAZINCZY 1811, *Fábchich.*, 26.

¹⁸²⁸ Hüllősmérettség – „Hüllősmérettség (Amphibiologia hist. *Hüllő*: amphibium)” BARCZAFALVI 1792, 32.

¹⁸²⁹ Idom – „*Idom*: Proportio. Ez a' szó, elő a' Duna meljékiek között.” Bartzafalvi 1787 II., 724. vö. „*Proportio*: Idom – Egy arányosság.” Tiszti 1806, 39.

¹⁸³⁰ Idv – „Idv a' nem-ismért // Egyedől sejdítgetett // Főbb Valóságoknak!” KAZINCZY 1813, *Az isteni.*, 203.

¹⁸³¹ Iggal – „Midőn ama híresneves Csokonai Vitéz Miháj [...] és saját Szemjeivel látó EmberElme ezen új Szót: *élvény* méltó Jussal (Iggal?) ezen Jelentésbenn: *vívax* tette fel legelőször, sokan sikóltottak ellene.” FOLNESICS 1807, 205.

¹⁸³² Iker – „*Iker*: (régí szó) kettős gyermek; egy hassal lettek, Ez, aval ikrek. Ezek ikrek.” Baróti Szabó 1792, 97.

Iktatás. Statutio v. gr. in bonis Donat.¹⁸³³
Ingermény. Reiz.¹⁸³⁴
Ingyenvételü. Franco. p.o. Levél.
Intézet. Testamentom.¹⁸³⁵
Ionkoszorú. Tavaszi mezeiviola koszorú.
Ipalni. Eltitkolni, tagadni, kérdésbe vonnt.
Iramat. Scriptura, Opus.
Íráshártya. Papiros.¹⁸³⁶
Iratos. Sávolyos, sujtásos.
Irgalmatosság. Irgalmasság.
Irigyvetekedőné. Nebenbuhlerin.
Irrtár. Archivum.¹⁸³⁷
Istenfi. Hérós.¹⁸³⁸
Itékes. Criticus.
Itékség. Critica.¹⁸³⁹
Iz. Gustus.¹⁸⁴⁰
Izlelőtudomány. Aesthetica, Scientia Gustus.
 [70] *Izlet.* Gustus.¹⁸⁴¹
Iv. Árkus p.o. Papiros. Bogen.

K.

Kamat. Interes, haszon.
Karám. Kalyiba, gunyhó.¹⁸⁴²
Kardöttse. Bagnét.¹⁸⁴³
Karmantyü. Karkesztyü.¹⁸⁴⁴

¹⁸³³ Iktatás – „Statitio: Birtokba való Iktatás.” Tiszti 1807, 151.

¹⁸³⁴ Ingermény – „Kedves gyermek ! fakadoznak // Ingerményed’ bimbaji...” BERZSENYI 1813, *Lilihez.*, 146.

¹⁸³⁵ Intézet – „*Intézet* Regula.” PETHE 1812 I., 436.

¹⁸³⁶ Íráshártya – „Eduárd keresztülnézte olvasva azt, a’ mi az Íráshártyánn avagy Papirossonn írva volt.” FOLNESICS 1807, 59.

¹⁸³⁷ Irrtár – „Archivum: Levél Tár, Leveles tár, vagy Levél Ház.” Tiszti 1807, 39.

¹⁸³⁸ Istenfi – „s midőn a zajba béviszn // Oroszlánhőseihez, // ‘S bosszút-lihegve Istenfiak // Szekerzenek-elő” KAZINCZY 1813, *Művész’ reggeli dala.*, 225

¹⁸³⁹ Itékség – „*Itékség* (ars cirita) s a’ t.” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹⁸⁴⁰ Iz – „*Iz*: *Artus, Geniculum in Herbis, Sapor, Gustus...*” KOVÁTS 1807 II., 204.

¹⁸⁴¹ Izlet – „‘kényesbb vagy makacsúlt izletem // újnak örül...” KAZINCZY 1811, *Szokott és szokatlan.*, 7.

¹⁸⁴² Karám – „*Karam*: kunnyú, kunyhó, kútya, viskó, vityilló, gurgyolag, kalyiba.” BARÓTI SZABÓ 1792, 105.

¹⁸⁴³ Kardöttse – „Kard’ öttse: kard’ fia, péterkés.” BARÓTI SZABÓ 1792, 105.

¹⁸⁴⁴ Karmantyü – „*Karmantyü*: béllett öreg keztyü, mellybe két felöll a’ két kéz majd könyökig bé fér.” BARÓTI SZABÓ 1792, 106.

Karöltve. Karonfogva.¹⁸⁴⁵
Kajánhad. Irigy Nép.¹⁸⁴⁶
Kavits. Homok, követses agyag.¹⁸⁴⁷
Kedventz. Kedvelt, Liebling.¹⁸⁴⁸
Kedvszeszszenés. Kedvkerekedés.¹⁸⁴⁹
Kegy. Kegyelem. Gnade.¹⁸⁵⁰
Kegyesség. Pietas.
Kegyelet. Szivárvány Arc – en – ciel.
Kegyelni. Kedvelni.¹⁸⁵¹
Kegyesz. Kegyes ész.
Kegyetlenül szép. Igen szép.
Kellem. Kellemetesség.
Kellőközép. Centrum.¹⁸⁵²
Képmutató. Képviselő.
 [71] *Képzelmész.* Poëta, Költő.
Képzemény. Képzélet.¹⁸⁵³
Kerengő útmutatás. Circularis Instructio.
Kéret. Actio jurid.
Kertilakó. Kertilakás.¹⁸⁵⁴
Két. Kéttség.
Kéteskedni. Kételkedni.¹⁸⁵⁵
Kétkedés. Kételkedés.

¹⁸⁴⁵ Karöltve – „Hol Glücz! veled karöltve // Néztem az est’ sugarát...” BERZSENYI 1813, *Gylcere.*, 143.

¹⁸⁴⁶ Kajánhad – „Fussa komoly szemem’ a’ kaján had!” KAZINCZY 1813, *Apollonhoz.*, 166.

¹⁸⁴⁷ Kavits – „Kavits: arena, argilla fragmentis lapillorum repleta. Ismeretes szó Abaúj, Borsod ‘s.a’.t. Vármegyében. Ezt Túladunán Morvának hívják. Ellenben Morva Abaúj ‘s Borsod Vármegyében teszen szalma v. széna töreket.” KOVÁTS 1807 I., 177. vö. „Kavits: követs.” Baróti Szabó 1792, 108.

¹⁸⁴⁸ Kedventz – „...a’ leglelkesbb kép festette nélem a’ Múzsák’ és Grátziák’ Kedvelljtét.” ti. Daykát. DAYKA 1813, XIV.

¹⁸⁴⁹ „Uram, nem értem e’ neheztelést. // Megvallom: a’ kedv’ szesszenései // ‘S játékos hangja, melly simongva karczol...” KAZINCZY 1811a, 8.

¹⁸⁵⁰ Kegy – „Kegy: kegyelem.” Baróti Szabó 1792, 108.

¹⁸⁵¹ Kegyelni – „Am de kit Cypris kegyel és Camoena // Lelkesít...” BERZSENYI 1813, *Baccushoz.*, 78.

¹⁸⁵² Kellőközép – „Kellőközép Centrum.” PETHE 1812 I., 436. vö. „Centrum: Közép Pont.” Tiszti 1807, 48.

¹⁸⁵³ Képzemény – „Képzemény, Képzelmény: Képezni, képezni való dolog. Imaginandum quid.” BARCZAFALVI 1787 I. 679.

¹⁸⁵⁴ Kertilakó – „‘s azért költözött egygy kerti-lakóba” KAZINCZY 1808, 59.

¹⁸⁵⁵ Kéteskedni – „Kéteskedni: *Dubitare.* Élnek e’vel a’ szóval szóbeszédben, és Párizpápaiban-is vagyon: *kétes, kéteség, kétesen.*” KOVÁTS 1807 III., 151.

Kétlaku. Úszómászó. Amphibium.¹⁸⁵⁶

Kétleni. Kétségbe hozni.

Kets. Reiz. Venustas. Lepor. Elegantia. Deliciae. Anmuth.

Kezeskönyv. Asssecurantz – Buch.

Kézkönyv. Liber Manualis.

Kéj. Szabadakarát, Jókedv valamihez. Jóságta valakinek.

Kifeszült. Eröltetett ismét: Kiderült.¹⁸⁵⁷

Kigyüremeni. Feloldani, bomlani.

Kihozatal. Eductum.¹⁸⁵⁸

Kihuzat. Extractum.¹⁸⁵⁹

Kikészítés. Ausstafierung.¹⁸⁶⁰

[72] *Kilátás.* Aussicht.

Kimivelés. Kipallerozás.

Kimozogni. Kimenni, kifordulni.¹⁸⁶¹

Kinézet. Aussicht.¹⁸⁶²

Kinézni. Látszani. Ausseheh.

Kipipesíteni. Felékesíteni.

Kipuhatolni. Kitapogatni, nyomozni.

Kirie. Zsinat, lárma.

Kitsordultig. Plenarie abundantes.

Kiváltság. Privilegium.¹⁸⁶³

Kivégezni. Meghatározni, definire.¹⁸⁶⁴

Koboz. Lant; ismét Toll, Munka.¹⁸⁶⁵

---

¹⁸⁵⁶ Kétlakú – „Kétlakú: amphibium. Ezt a’ szót Földi Orvos tsinálta; a’ kiről azt ítélem; hogy a’ legigazabb első Orvos Magyar Író. [...] *Lak* jó szó, teszen: habitatiót, v. habitaculumot. *Lak*, *Szép Lak*, *Új lak* (colonia) [...] mind magyar helységek neveiek. *Lakhely* régi magya szó. *Lakú* habitationem habens, tsak olyan szó mint *lábú*.” KOVÁTS 1807 III., 145.

¹⁸⁵⁷ Kifeszült – „majd kifeszült homlokok jöttek elő reájokhomló hajfürtökkel.” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

¹⁸⁵⁸ Kihozatal – „Edictum: Köz Hirdetmény.” Tiszti 1807, 73.

¹⁸⁵⁹ Kihuzat – „Kihúzadék: *Extractum*. Jó szó szintűgy mint. *hal-adék*, *ak-adék*, *szür-edék*. *De lásd feljebb I. Dar.Told. Szüredék*.” KOVÁTS 1807 II., 213.

¹⁸⁶⁰ Kikészítés – „Egész ifjúsága azon elmésség’ ‘s kellemek’ kifejtődéseiben tölt-el, mellyeket jóltevőjétől kikészítésül kapott.” KAZINCZY 1808, 53.

¹⁸⁶¹ Kimozogni – „Kimozogok ojkorojkor othonló honnyomból...” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 148.

¹⁸⁶² Kinézet – „Egy néhány *okos* Szót akarok felhozni ezen szokatlan Lefordításomnak Mineműségjére, más literáriás Igyekezetjeimre és jövendő tudományi, töves Reményeimre...” FOLNESICS 1807, 169.

¹⁸⁶³ Kiváltság – „Privilegium: Fejedelmi különös Engedelem vagy ki váltság.” Tiszti 1807, 126.

¹⁸⁶⁴ Kivégezni – „*Ki-végezem*: el-végezem, meg-határozom. Már kivégezték, hogy –, Baróti Szabó 1792, 117.

¹⁸⁶⁵ Koboz – Ott taníts engem nemes érzeményid’ // Tiszta forrását kobozomra csálni...” BERZSENYI 1813, *Horatiushoz.*, 69.

Kókkadni. Lankadni, hervadni.
Kolo'sma. Ing.¹⁸⁶⁶
Komám Uram. Jupiter.¹⁸⁶⁷
Kommogó. Nachzügler, a' ki a' vertt Tábor' után hullároz.
Komorna. Kammerjungfer.
Kompona. Font, mérő-serpenyő.¹⁸⁶⁸
Kopátslák. p. o. a' dió' haja.¹⁸⁶⁹
Kora. Idejekorán való.¹⁸⁷⁰
 [73] *Kórház.* Ispotály.¹⁸⁷¹
Korszavat. Előkötény.¹⁸⁷²
Kotzkalap. Quarrée.¹⁸⁷³
Kő. Kints. Pretiosa.
Köb. Cubus.¹⁸⁷⁴
Kög. Czirkalom.¹⁸⁷⁵
Kőmetzékség. Lithotomia.
Kömlöd. Kémlöhely. Vorpost.
Könnyelműség. Leichtsinnigkeit.¹⁸⁷⁶
Könnytseppek' egynehányai. Néhány könnytseppek.
Könnyüröm. Keserü könny.¹⁸⁷⁷
Könyvetés. Könyvetske.
Könyvmunka. Könyv.¹⁸⁷⁸

¹⁸⁶⁶ Kolo'sma – „*Kolosma*: a' Kereszt-anyaktól ajándékba adott ing, v. ümög.” Baróti Szabó 1792, 118.

¹⁸⁶⁷ Komám Uram – „Komám Uramnak ott fen rossz napot // Csinála az [...]” KAZINCZY 1811a, 3

¹⁸⁶⁸ Kompona – „Kompona libra die Waage. I. Párizspái. Gömör Vármegyében mos-is élénk e'től a' szótól származott ígével, ilyenképpen: ne komponálj, az az, ne méregess mast, v. ne szólj-meg mást.” KOVÁTS 1807 I., 171.

¹⁸⁶⁹ Kopátslák – „Kopátslákja a' diónak: *Culeola, grüne Nusschalen*.” Kováta 1807 I. 214.

¹⁸⁷⁰ Kora – „Kora: idő, v. alkalmatosság. Mekkorra? Ekkorra meg jött, kórán érkezett. Koránt sem úgy van.” Baróti Szabó 1792, 120.

¹⁸⁷¹ Kórház – „Kórház ispitály. Mert kór morbus I. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 156.

¹⁸⁷² Korszavat – „Korszavat: kortzovát, elő-kötő, elő-ruha, elő-bőr, bőrhe.” Baróti Szabó 1792, 121.

¹⁸⁷³ Kotzkalap – „Kotzkalap, *második hatalom* Quadratum, seu, secunda potentia.” PETHE 1812 I., 437.

¹⁸⁷⁴ Köb – „Különösen: a' második kart nevezzük ez-után egyszóval: *Dereknak* (Quadratum); a' harmadik kart pedig egyszóval: *Köbnek* (Cubus).” DUGONICS 1784 I., 90.

¹⁸⁷⁵ Kög – „Kög: kerek udvar. Cirvus.” Baróti Szabó 1792, 127.

¹⁸⁷⁶ Könnyelműség – „Szép példa ez azon vagyonos Ifjainkra nézve, kiket egyedülcsak a' hiú pazar fény, a' pulya 's kaczer gondok, a' könnyelműség' csélcsap lelke...” BERZSENYI 1813, IV.

¹⁸⁷⁷ Könnyüröm – e, „Hol örömmel, hol bús könnyürömmel // Édes kelyhed' itatod velünk.” BERZSENYI 1813, *A' halál.*, 119.

¹⁸⁷⁸ Könyvmunka - „már pedig ha magábann a' KönyvMunkámbann, mej mindenkire nézve megmarad” FOLNESICS 1807, 203.

Könyvtár. Bibliothaeca.¹⁸⁷⁹
Kör. Circulus.
Körhatár. Horizon.¹⁸⁸⁰
Körny. Peripheria. Környék.¹⁸⁸¹
Környülmény. Circumstantia.¹⁸⁸²
Köröntze. Currens.¹⁸⁸³
Körtér. Circus.
 [74] *Körülnyesett esméret.* Cognitio praecisa.
Köszöntő. Adresse.
Kötélék. Egybekötés. Nexus.
Kötlevél. Obligatio.¹⁸⁸⁴
Közbeesni. Közbeszóllalni.¹⁸⁸⁵
Közönlöni. Időről időre közölni.
Közönyűség. Közönséges újság.¹⁸⁸⁶
Közvimálly. Közvilágosság, napfény. Publicum
Kövértelen. Sovény.
Kuntargontza. Ursa minor.
Külbirtok. Colonia.
Külketudákság. Calculus differentials.¹⁸⁸⁷
Külmiképség. Külső forma.¹⁸⁸⁸
Különölni. Distingvere.
Külszin. Külső szín.
Kültzim. Külső név, Titulus.¹⁸⁸⁹

¹⁸⁷⁹ Könyvtár – „Títon’ Feleségje az Ablakra nézett és engem’ Útazásfélben az Ablakra támaszkodva KönyvTárom mellett találtt.” FOLNESICS 1807, 164. vö. „Bibliotheca: Könyv Ház.” Tiszti 1807, 43.

¹⁸⁸⁰ Körhatár – „Horizon: Látáshatára.” Tiszti 1807, 85.

¹⁸⁸¹ Körny – „Peripheria: Táj; Környék; vidék.” Tiszti 1807, 119.

¹⁸⁸² Környülmény – „*Környülmény*: Circumstantantia; Környül állás, rossz magyarsággal.” BARCZAFALVI 1787 II., 725.

¹⁸⁸³ Köröntze – „*Köröntze*: Kurrens, literae circulatoriae.” BARCZAFALVI 1787 I., 680.

¹⁸⁸⁴ Kötlevél – „Obligatio: Kötelezés, kötelesség, le kötés, Tartozás, adósság Levél.” Tiszti 1807, 113.

¹⁸⁸⁵ Közbeesni – „Júlia’ Karjaiban! közbeese öné vigasztalva.” El vagyunk mi válva! felelte a’ Sóhajtó.” FOLNESICS 1807, 159.

¹⁸⁸⁶ Közönyűség – „...azon Érdemnek meg-külömböztetésére, sött Imadására, amellyet a’ Közönyűségek oly felségesnek kürtöltek ki.” FOLNESICS 1807, 71.

¹⁸⁸⁷ Külketudákság – „*Külketudákság* (Calculus differentialis).” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁸⁸⁸ Külmiképség – „Az iljen miségek, nevezetnek, edjik a’ másokra nézve, Külmiségeknek (materia diversa vel heterogena); S magok az iljen miségű dolgok, edjik a’ másokra nézve, Különmiségűek.” BARCZAFALVI 1792, 3.

¹⁸⁸⁹ Kültzim – „*Titulus*. Tzím.” Tiszti 1806, 44 vö. „Titulus: Tzím.” Tiszti 1087, 159

Küpris. Cypris.¹⁸⁹⁰

L.

Lábadázók. Portázók. Streifende Partheien.

Lábyü. Harisnya. Strümpfe.¹⁸⁹¹

[75] *Lak.* Lakhely.

Lakálodalom. Status. Saat.¹⁸⁹²

Lakmározni. Vendégeskedni, tobzódni.¹⁸⁹³

Lam. Harmat.¹⁸⁹⁴

Lantolag. Óda.

Latán. Deák.¹⁸⁹⁵

Láthatlan. Láthatatlan.¹⁸⁹⁶

Látodalom. Theatrum.¹⁸⁹⁷

Latorkert. Árok, Sántz.¹⁸⁹⁸

Láttérség. Horizon.

Leagyolni. Leverni, vágni.

Lebleértékség. Aerologia Phil.¹⁸⁹⁹

Leendhető. Lehető.

Legázolni. Levelni.¹⁹⁰⁰

Legsül. Praecipue.

Lehette. Lehetség. Possibilitas.

Lepkekatona. Voltigeurs.

Lepleg. Velum.

Leplezet. Takaró, Öltözet.

---

¹⁸⁹⁰ Küpris – „Ám de kit Cypris kegyel és Camoena // Lelkesít...” BERZSENYI 1813, *Baccushoz.*, 78.

¹⁸⁹¹ Lábyü – „*Lábyü*: Strimfli.” BARCZAFALVI 1787 I. 681.

¹⁸⁹² Lakálodalom – „Lakálladalom: Status Politicus vel Civilis.” BARCZAFALVI 1787 II., 725.

¹⁸⁹³ Lakmározni – „*Lakmározni*: szüntelen dözsolni, dorbézolni, lakni, lakozni, vendégeskedni, lakadalmaskodni, torkoskodni.” Baróti Szabó 1792, 132.

¹⁸⁹⁴ Lam – „Lam ros. Tüla’dunai szó. Innét a’ dunán is vagyon a’nyi nyoma e’nek a’ szónak, hogy szokták a’ kutyákat nevezni: lam-os névvel.” KOVÁTS 1807 I., 176.

¹⁸⁹⁵ Latán – „Latán, latinus. Ezt már közönségesen így teszi-ki a’ Magyar: Deák.” KOVÁTS 1807 I., 150-151.

¹⁸⁹⁶ Láthatlan - „S rettentővé lett láthatlan keze” BERZSENYI 1813, *A tudományok. Allegoria Plató után.*, 51.

¹⁸⁹⁷ Látodalom – „*Látodalom*: A’ valamit néző sokaknak együttlétek. Theatrum.” BARCZAFALVI 1787 I. 681. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹⁸⁹⁸ Latorkert – „*Lator-kert*: sántz, gyakás, v. gyakás árok. Latorkert környíti a’ várat.” Baróti Szabó 1792, 134.

¹⁸⁹⁹ Lebleértékség – „*Lebleértékség* (Aerologia phil.)” BARCZAFALVI 1792, 55.

¹⁹⁰⁰ Legázol – „Illy’ korán magokhoz ébresztvén e’ világfutó a’ tsuda’ szépeit, legázolták magokról takaró lepleket, és felbojduktak álomhónnyokból.” WÁNDZA 1806, *A szerelem reggele.*, 63.

Leplezni. Takarni, fedni.¹⁹⁰¹
Léptselni. Lépegetni.¹⁹⁰²
 [76] *Letarolni az ágyut.* Die Stücke demontiren.
Lételező. Levő.
Letenni. Nyomtatásban kiadni.
Letetvény. Effectum
Levélkövetés. Repetitio Literarum.
Lidércz. Gyújtó rakéta.
Liptse. Leipzig.
Lódarabok. Darab lovak.
Lohadni. Izzani, langalni.¹⁹⁰³
Lombosbércz. Zöldágas tető.¹⁹⁰⁴
Lots. Viz.¹⁹⁰⁵
Lotsmoj. Folyamat patak.¹⁹⁰⁶
Lotsogáskürt. Szószátyár nyelv.¹⁹⁰⁷
Lovancz. Huszár.¹⁹⁰⁸
Löllyedék. Sebesen rohanó viz.¹⁹⁰⁹
Lőny. Ens.¹⁹¹⁰
Lőnyödmény. Ontologia.
Lükkögés. Ingadozás, tétovázás.¹⁹¹¹

M.

Magakinyilatkoztatás. Patens. Erklärung.
Magánországglomány. Monarchia.¹⁹¹²

¹⁹⁰¹ Leplezni – „Tisztaságomba leplezve nem gondolok a' félszegség' megítélésével, csak hogy a' jók szívét dogobásba hozhassam.” DAYKA 1813, XII-XIII

¹⁹⁰² Léptselni – „...én tsak remegve léptseltem utánna...” WÁNDZA 1806, *Elő-látás.*, 65.

¹⁹⁰³ Lohadni – „Tüzem lohadt 's az álnokságok atyja // A' vén csábító!” KAZINCZY 1811a, 10.

¹⁹⁰⁴ Lombosbércz – „Ha velős bokája // [...] // A' Tölgynek lombos // Bérczéig fel nem ér. // Sem a'hová fel- // Nyúlik a' bor ága.” KAZINCZY 1813, *Emberiség' határai.*, 201.

¹⁹⁰⁵ Lots – „Melly édes volt ez énnékem, mikor lankadva mellé dültem és eltikkasztó szomjamat enyhítettem lotsából.” WÁNDZA 1806, *Szilágy Somlyó' hegye.*, 82.

¹⁹⁰⁶ Lotsmoj – „Né, miként mammol tajtékot a'tsiklánd lágyságot nyaló vadontz lotsmoj a' tiszta folyam' lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 49

¹⁹⁰⁷ Lotsogáskürt – „Eggy fertelmesrút MendeMonda repdes (repülget) a' LocsogásKürtönn a' Várasbann.” FOLNESICS 1807, 140.

¹⁹⁰⁸ Lovancz – „Lovantz: Lovas katona.” BARCZAFALVI 1787 I. 681.

¹⁹⁰⁹ Löllyedék – Né, miként mammol tajtékot a'tsiklánd lágyságot nyaló vadontz lotsmoj a' tiszta folyam' lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 49.

¹⁹¹⁰ Lőny – „Lőny: Ens; minden az, a' minek léte, v. létele van.” Baróti Szabó 1792, 142.

¹⁹¹¹ Lükkögés – „Lükkögés: levegni, lebegni, inogni, ingadozni. Lükkög a' víz.” Baróti Szabó 1792, 142.

¹⁹¹² Magánországglomány – „Monarchia: Egy Fő országlás.” Tiszti 1807, 109.

[77] *Magong*. Solo – Tántz.¹⁹¹³
Mammolni. Lassu mozgással dolgozni.¹⁹¹⁴
Mamsell la Regle. Fr. szó. Domina Regula¹⁹¹⁵.
Marczongótüz. Kártáts.
Másánt. Másképp, máskülömben.
Másodranguhajó. Fregat.
Masz. Maskara, állorcza.
Másvallásbeli. Protestans.
Másvétel. Transsumptum.¹⁹¹⁶
Majtz. Drága kantárszár.
Megfutam. Futásnak ered.
Megkarolás. Megölelés.¹⁹¹⁷
Megkérődni. Megkérettetni.¹⁹¹⁸
Megszivelni. Megszáni, könyörülni.
Megtisztálás. Rectificatio.¹⁹¹⁹
Megy. Megye, Helység.
Méhe, Méhecs. Méh, Méhecske.
Mennydurrogató. Jupiter¹⁹²⁰
Mennytár. Plat – fond.¹⁹²¹
Méregjáték. Emésztődés. Furor.¹⁹²²
Merengni. Süllyedezni – fellengezni.¹⁹²³

¹⁹¹³ *Magong* – „*Magong*: (subst.) Maga egyedül folyó hang. Solo a’ Muzsikusoknál.” BARCZAFALVI 1787 II., 726.

¹⁹¹⁴ *Mammolni* – „Né, miként mammol tajtékot a’ tsiklánd lágyságot nyaló vadontz lotsmoj a’ tiszta folyam’ lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság.*, 49.

¹⁹¹⁵ *Mamsell la Regle* – „midőn a’ Bürger’ Mamsell La-Regjelét lévvé ‘s vérré fogták volna változtatni...” DAYKA 1813, XXX.

¹⁹¹⁶ *Másvétel* – „Transuptum: Hiteles más.” Tiszti 1087, 159.

¹⁹¹⁷ *Megkarolás* – „S könnyű szökdelléssel a’ víz partjára jut, // ‘S kiterjesztett karral nekem előmbe fut.” Dayka 1813, *Amira.*, 42.

¹⁹¹⁸ *Megkérődni* – „Ha szépnésége azt illőnek találja? Én meg-kérődtem.” FOLNESICS 1807, 15.

¹⁹¹⁹ *Megtisztálás* *rectificatio*. Ismeretes szó a’ Magyaroknál; mert mikor a’ pályinkát újra felöntik a’ réz-fazékba a’ végre, hogy azt még egyszer lehúzzák, hogy így azután erősebb legyen, ezt a’ munkát megtisztálásnak nevezik. Már a’ Chémiában e’pen ezt a’ munkát értjük a’ *rectification*. De ezt a’ szót lá’sd Párizpápaiban-is.” KOVÁTS 1807 I., 170.

¹⁹²⁰ *Mennydurrogató* – „Dicső fajzatja a’ Mennydurrogatónak, // Én nyomorúlt embercse, szégyeneljem?” KAZINCZY 1811, *Herculeshez.*, 2.

¹⁹²¹ *Mennytár* – „Egy az Asztal’ közepe felett tsüngve álló arany tzafrangokkal kevertt Bójtnek meg-vonására, mely a’ Bóltozatból a’ *Mennytár* tekervényes részein aláfüggött és rugós Berzenést a’ Tornáztban lévő tsengetyüre verdesett...” Perecsényi 1804, 103.

¹⁹²² *Méregjáték* – „ez a’ rontsolt kép a’ te veszett ötleményed’ tiporvánnya, a’ magába főtt méregjáték’ példája.” WÁNDZA 1806, *Mélankólia.* 64.

¹⁹²³ *Fellengezni* – „*Felleng*: (verb.) Oda fel a’ levegő égben izeg-mozog.” BARCZAFALVI 1787 I., 676.

[78] *Merészlet*. Courage. F. 102
Meredt fül. Figyelmetes fül.¹⁹²⁴
Meszsziró. Telegraphus.
Mesteri. Meisiersaft.
Mestermiv. Meisterstück. Remek. Paredigma.
Mesterszó. Terminus Technicus.¹⁹²⁵
Mezengy. Idyllion.¹⁹²⁶
Miatt. Ért. Pro.
Mindenes. Közönséges.
Mindenményedelem. Universitas.¹⁹²⁷
Mindenki. Kiki.¹⁹²⁸
Miséglőök. Causa materialis.¹⁹²⁹
Mitra. Süveg.¹⁹³⁰
Miv. Munka. Könyv.
Mivelésbe vinni. Tartani, tenni.
Miveletes. Practicum.
Módivagyonság. Existencia modalis.
Mogorva. Komor, rántzos.¹⁹³¹
Molette. Moly-ette.
Mondákság. Rhetorica. Ars Oratoria.¹⁹³²
Mondolat. Oratio.¹⁹³³
[79] *Morotvány*. Tótsa, Halastó.¹⁹³⁴

¹⁹²⁴ Meredt fül – „Ne fussed a’ durva mellyet, és // Ne a’ meredt fület!” Kazinczy 1813, *Művész’ reggeli-dala.*, 228.

¹⁹²⁵ Mesterszó – „A’ Két első Darabban előfordúló nevezetesebb MESTERSZÓK, ‘s emsmeretlenebb MÁS SZÓK” PETHE 1812 I., 433.

¹⁹²⁶ Mezengy – „*Mezengy* ezen Könyvnek neve, annyit tézsen, mint Virgiliusnál *Bucolicuom* nevü verselése.” Perecsényi

¹⁹²⁷ Mindenményedelemben – „*Mindenményedelem*: Universitas Scientiarum, Minden Tudományokat tanító Oskola.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. ill. Uo., 1787 II., 726.

¹⁹²⁸ Mindenki – „Rettenseben is meg-ismérte egyy mindenkit szerető Emberatynak Kezét...” FOLNESICS 1807, 5.

¹⁹²⁹ Miséglőök – „Az a’ dolog, a’ mitől valami, akár a’ levésben, akár a’ létlésben, akár a’ valólásban, már akármí módon függ, *Ok*nak (causa) nevezetik. ... 2.) *Miségi* vagy *miséglő ok* (causa materialis)” BARCZAFALVI 1792, 25-26.

¹⁹³⁰ Mitra – „‘S akáttzal-koszorús mitra fedezte fejét.” KAZINCZY 1811, *Báróczy.*, 28.

¹⁹³¹ Mogorva – „...’s e’ szép föld’ örömit mogorva // Homloka fojtja.” BERZSENYI 1813, *Bacchushoz.*, 78.

¹⁹³² Mondákság – „Tévéen per tropum a’ *Mondákság*ot magáért azon Mesterségért, melj a’ Mondákoknak létető okok: fogna helyette lenni *Mondákság* (ars oratoria)” BARCZAFALVI 1792, 36.

¹⁹³³ Mondolat – „*Mondolat*: Oratio. *Halotti Mondolat*.” BARCZAFALVI 1787 II., 726.

¹⁹³⁴ Morotvány – „*Morotva*: morotvány, tó, halas-tó.” Baróti Szabó 1792, 153.

Mosolly. Mosolygó.¹⁹³⁵
Mottatlan. Mozdulhatatlan.
Mozgásejtés. Gesticulatio.¹⁹³⁶
Moztony. Motivum.¹⁹³⁷
Moztonytudás. Mechanica.¹⁹³⁸
Mozvány. Machina.¹⁹³⁹
Mulékony. Mulandó.
Muzsiköszönösd. Concert.¹⁹⁴⁰
Műszó. Terminus Technicus.
Művemény. Machina.
Művödelem. Fábrika.¹⁹⁴¹

N.

Nagybiró. Isten.
Nagyobbrakás. Többen. A' világ.¹⁹⁴²
Nagyok. Lordok – az Anglusoknál.
Nagysád. Nagyságod.
Nagysok. Sok szenvedés. Nyomorúság.
Napiparantsolat. Parola.
Napirmány. Journal.
[80] *Naprám.* Calendarium.¹⁹⁴³
Napzat. Nap, dies.¹⁹⁴⁴
Násfa. Fazávar.¹⁹⁴⁵
Naszád. Folyó, könnyű.¹⁹⁴⁶
Négyeglet. Quadrangulum.¹⁹⁴⁷

---

¹⁹³⁵ Mosolly – „hol fognak felemelni humorodott görzsedezéséből életező rózsamosollyaid?” WÁNDZA 1806, *Antonia.*, 106.

¹⁹³⁶ Mozgásejtés – „Éduárd MozgásEjtéséjével (Gesztikuláció) hozta vissza” FOLNESICS 1807, 226.

¹⁹³⁷ „Motivum: Indító ok.” Tiszti 1807, 110.

¹⁹³⁸ Moztonytudás – „*Moztonytudás* (Mechanica mathematica) BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁹³⁹ Mozvány – „*Moztony* (machina.)” BARCZAFALVI 1792, 56.

¹⁹⁴⁰ Muzsiköszönösd – „*Muzsiköszönösd*: Egymás' alá vátó muzsika hangzat.” BARCZAFALVI 1787 II., 726.

¹⁹⁴¹ Művödelem - „*Művödelem*: Fabrica, in toto complectu fumta.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. vö. „*Fabrica*. Művedelem” Tiszti 1806, 35.

¹⁹⁴² Nagyobbrakás – „De a' Tudatlanok között az *Életbenn*, a' KözNép és Nagyobbrakás között sem” FOLNESICS 1807 206.

¹⁹⁴³ Naprám – „*Calendarium*: Nap Könyv, vagy *Calendarium*.” Tiszti 1807, 45.

¹⁹⁴⁴ Napzat – „A' következő Napzatonn, a' Várasba kívánkozott vissza Bérei Asszony.” FOLNESICS 1807, 109.

¹⁹⁴⁵ Násfa – „*Nás-fa*: retesz, kilints, fa-zár.” Baróti Szabó 1792, 156.

¹⁹⁴⁶ Naszád – „*Naszád*: folyó, könnyű, karcsu, sűgár, udar hajó.” Baróti Szabó 1792, 156.

¹⁹⁴⁷ Négyeglet – „*Négyeglet*: Quadrangulum; négy szegletű figura.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

Néha. Néhai p. o. Néhai szegény Benitzky Uram.

Nehézmértze. Barometrum.¹⁹⁴⁸

Nem. Nemzet. Natio.¹⁹⁴⁹

Néma. Pénztartó hely. Cassa.

Nemestelek. Curia nobilitaris.¹⁹⁵⁰

Nemesülés. Sessio nobilit.

Némség. Genus Logicorum.¹⁹⁵¹

Nemzetsor. Genealogia. Stammbuch. Ahnen.¹⁹⁵²

Néprohanás. Landsturm.

Népsegedelem. Populatio. Bevölkerung.¹⁹⁵³

Nézet. Nézés. pillaptás.

Nézlelni. Intueri. Anschauen.

Néztárgy. Schauspiel.

Névtestvér. Drusza.

Nimlány. Nympha.

[81] *Nő.* Feleség, menyetske.¹⁹⁵⁴

Nőszszék meg véle. Legyen vele szerentsétlen.

Nőtövény. Planta.¹⁹⁵⁵

Nüansza. Fr. szó. Nuance.

Nyelvémes. Grammaticus.¹⁹⁵⁶

Nyelvémség. Grammatica.¹⁹⁵⁷

Nyélmives. Grammaticus.

Nyilatkozat. Patens.

---

¹⁹⁴⁸ Nehézmértze – „Nehéz-mértze barometrum. Mérzte salum, mensura, chaenix, modius. l. Párizpp. Túla'dunán most-is élnek e'vel a' szóval, és vékát, mérőt teszen. Olyan szó mint: kelep-tze, verő-tze...” KOVÁTS 1807 I., 171.

¹⁹⁴⁹ Nem – „Natio. Nemzet.” Tiszti 1806, 39. vö. „Natio: Nemzet.” Tiszti 1807, 111. vö.

¹⁹⁵⁰ Nemestelek – „Curia Nobilitaris: Nemes vagy Szabad Telek.” Tiszti 1807, 62.

¹⁹⁵¹ Némség – „Gondoljunk abból a' minden dolgokkal Közösből álló edj öszszeséget; az, a' mi ezt az öszszeséget előadja, Némségnek (Genus Logicorum).” BARCZAFALVI 1792, 7.

¹⁹⁵² Nemzetsor – „Genealogia. Ágazat --- Nemzés rendje.” Tiszti 1806, 35.

¹⁹⁵³ Népsegedelem – „Népsegedelem: A' népnek igazgatása alatt lévő Ország. Regnum Democraticum.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

¹⁹⁵⁴ Nő – „Nő: né. Házasszony.” Baróti Szabó 1792, 158.

¹⁹⁵⁵ Nőtövény – „Nővevény: Valami tsak nőtt; Plánta.” BARCZAFALVI 1787 I., 682. Uo., 1787 II., 727. vö. „Planta: Nővevény.” Tiszti 1806, 41. ill. „Nővevény: Planta. Már ezt a' szót bevették; és jó szó-is.” KOVÁTS 1807 II., 213.

¹⁹⁵⁶ Nyelvémes – „Nyelvémes: Peritus artis Grammaticae; Grammaticus; Nyelvmester.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

¹⁹⁵⁷ Nyelvémség – „Nyelvémség: Ars grammatica. Nyelvmesterség. Lásd Költémség.” BARCZAFALVI 1787 I., 682.

Nyillám. Ligetes hely. Nyílás.¹⁹⁵⁸
Nyilvánítani. Manifestare, illustrare.
Nyirettyü. Hegedüvonó.¹⁹⁵⁹
Nyom. Impressio. Spur.¹⁹⁶⁰
Nyomorú. Nyomoruság.¹⁹⁶¹
Nyősténke. Feleség.
Nyőtényítettés. Gen. Foemin.¹⁹⁶²
Nyughely. Nyugvóhely.
Nyugni. Nyugodni.¹⁹⁶³
Nyugodalombizgató. Aufwiegler.
Nyugtalanság. Nyughatatlanság.¹⁹⁶⁴
Nyutszamság. Prosodia.¹⁹⁶⁵

[82]‘O.

Odakövesedve. Mozdulhatatlan.
Odasürgetni. Kénszerítve menni.¹⁹⁶⁶
Og. A’ Magyaroknak legelső Attya.
Okalap. Causa fundamentalis.¹⁹⁶⁷
Okértékség. Philosophia.¹⁹⁶⁸

---

¹⁹⁵⁸ Nyillám – „*Nyillám:* (subst.) Radius reflexus lucis: nyíl’ módjára vissza pattant világosság sugár.” BARCZAFALVI 1787 II., 727. vö. „Amott a’ kíváncsi Hiperion a’ határbértzek’ tetején lappang, sugárit a’ sűrű erdőzet nyillamjain botsátja reájok – át’ öleli a’ sivatag erdei tserszál’ derekát, ‘s enyelgéssel múlatoz édes Bájnéi között.” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság.*, 50.

¹⁹⁵⁹ Nyirettyü – „*Nyirettyü:* Hegedü vonó. Erdélyi szó.” BARCZAFALVI 1787 II., 727.

¹⁹⁶⁰ Nyom – „*Nyom:* *Impressio.* Nyom tulajdonúl: *impressiót* teszem, nem: *vetigiumot*; mert nem tsak a’ láb *nyom*, hanem az új-is, v akármi más dolog. Jól éltem tehát itt véle.” KOVÁTS 1807 II., 201.

¹⁹⁶¹ Nyomorú – „Dicső fajzatja a’ Mennydurrogatónak, // Én nyomorúlt embercse, szégyeneljem?” KAZINCZY 1811, *Herculeshez.*, 2.

¹⁹⁶² Nyőtényítettés – „A’ feljebb megmutattam Nyőstényítettést kiterjesztettem én a’ Névmásokra is” FOLNESICS 1807, 176.

¹⁹⁶³ Nyugni – „S boldog csenddel nyugván a’ béke’ karjain...” DAYKA 1813, *Clélia, vesztának leánypapja, Kedveséhez, Aulushoz.*, 104.

¹⁹⁶⁴ Nyugtalanság – „szeress nyugtalanság ‘s bírj únadék nélkül” KAZINCZY 1808, 92.

¹⁹⁶⁵ Nyutszamság – „*Nyútszamság:* Prosodia.” BARCZAFALVI 1787 I., 683.

¹⁹⁶⁶ Odasürgetni – „voda sürgettem magam az ÍrásAsztalhoz, átkeresgéltem azonn, hogy meglássam hol állapotott légyen Estesillagfy meg” FOLNESICS 1807, 213. vö. Uo., 75.: „A’ Leányka Amália’ Varrásasztalkájához sietett, és egy Félszófogással sem felelt a’ Szemtelennek.”

¹⁹⁶⁷ Okalap – „*Okalap:* Okoskodásnak fundamentoma; Principium a’ Filozofusoknál. *Rosz Okalapjai* principiumjai vagynak.” BARCZAFALVI 1787 I., 683. ill. „*Okalap:* Principium a’ Filozofusoknál ‘s egyebeknél is. *Roszs Okalapjai* (principiumjai) *vagynak.* Lásd: *Alap* és *Okalap* az I. szakaszban.” ill. „*Okalap:* Principium a’ Filozofusoknál ‘s egyebeknél is. *Roszs Okalapjai* (principiumjai) *vagynak.* Lásd: *Alap* és *Okalap* az I. szakaszban.” Uo., 1787 II., 727.

¹⁹⁶⁸ Okértékség – „Az a’ Tudomány ... s így vagy amúgy valólásoknak okait foglalja magában, és így a’ melj *Okokkal* s *Megmutatásokkal* (Demonstratio) bánik, *Okértékségnek* és *Oktudomány*nak (Philosophia) ... nevezetetheték. BARCZAFALVI 1792, 42.

Okforrás. Principium.
Oklótehetség. Ratio.¹⁹⁶⁹
Oldalzat. Oldal. Lap.
Olvasottság lajtorjája. Gradus eroditionis.¹⁹⁷⁰
Onkel. Fr. szó. Oncle. Patruus.¹⁹⁷¹
Orázat. Stunde.¹⁹⁷²
Orgonajártó. Orgonatsinálló.¹⁹⁷³
Orom. Tető. Vertex.¹⁹⁷⁴
Orotvány. Irtás.
Orrkendő. Zsebkeszkenő.
Országlomány. Regierung.¹⁹⁷⁵
Országoltalom. Insurrectio. Landwehr.
Oskolairókáلكodás. Schulfuchseri.
Osztrák, Osztyák. Austriacus.
 [83] *Otthonoló.* Házi, oda haza lévő.
Ödöngő. Ögyelgő, koválygó.
Öklelő Hajdu. Szegény BUFFON, 's BLUMENBACH!¹⁹⁷⁶ ti még ezt a' Szarvasmarhák közzül kifelejtettétek halhatatlan Munkáitokban!¹⁹⁷⁷
Ömledezés. Elragadtatott képzelet.¹⁹⁷⁸
Ömölts. Szagosviz-tartó edény.
Őné. Sie.
Önnöngős. Vocalis.¹⁹⁷⁹

¹⁹⁶⁹ Oklótehetség – „*Okló tehetsége* az észnek, est facultas mentis, quae *Ratio* vocatur.” BARCZAFALVI 1792, 27.

¹⁹⁷⁰ Olvasottság lajtorjája – „ki feljebb áll Náladnál a' Pallérozottság és *legújabb* Olvasottság Lajtorjájánn” FOLNESICS 1807, 203.

¹⁹⁷¹ Onkel – „Palágyi Kárner László Úr, mívelt-lelkű férje kedves cousinemnek Honorátának, az András jó Onkelem' jó leányának” DAYKA 1813, XL-XLI.

¹⁹⁷² Orázat – „Én szerencsétlen de vétektelen vagyok, eme Tudvalévőség fog Eme Órázatbann Reménybizodalmmal lenni.” FOLNESICS 1807, 120.

¹⁹⁷³ Orgonajártó – „Orgona-jártó: *Orgonarius*. – Vi'sgáljuk meg itt, mit teszen, és honnat ered ez a' szó: *Járto*. – Mind a' Szokas, mind Párizspapai kétféleképen mondja ezt a' szót; ti.i. mondja így is: Gyártó. [...] Ezekből kitetszik, hogy itt a' Magyarok a' j betűt a gy betűvel váltogatják.” KOVÁTS 1807 IV., 227-229.

¹⁹⁷⁴ Orom – „*Orom*: ormó, hegy, tető, tsúts [...] Ház' orma: homloka, oromja, ormója.” Baróti Szabó 1792, 166.

¹⁹⁷⁵ Országlomány – „*Regnans*. Országlo.” 1806, 42. vö. „*Regnans*: Országlo.” Tiszti 1807, 140.

¹⁹⁷⁶ Blumenbach: göttingai professzor, művére (D. Joh. Fried. Bluembachs Handbuch der Naturgesichte. Gött. 1782, 1791, 1797.) Földi János is utal *Természeti história* című művében 1801, VIII.

¹⁹⁷⁷ Öklelő Hajdu – „ki tudja méltán írni az öklelő // Hajdú' vivását, a' mikor a' lovast...” BERZSENYI 1813, *Melisszához*, 12.

¹⁹⁷⁸ Ömledezés - „...de a' Predikatizio nem meleg ömledezés, nem szélesen-csapongó ár...” DAYKA 1813, XLVII. vö. „...füzd rá tüzes ömledésed // Aetheri szárnyát...” BERZSENYI 1813, *Horatiushoz*. 67.

¹⁹⁷⁹ Önnöngős – „*Önnöngös*: Önnön magában vagy magán hangzó. Vocalis. *A' Magyaroknak két önnöngösök, vokálisok van.*” BARCZAFALVI 1787 I., 683.

Önnöntudvalévőség. Selbstbewusstsein.
Önnözet. Individuum.¹⁹⁸⁰
Önnözeti természet. Natura individualis.¹⁹⁸¹
Óreb. Wachthund.
Órlélek. Genius.
Órmester. Strázsa. Kapus. Vártás.¹⁹⁸²
Örömteli. Örvendetes.¹⁹⁸³
Órjöngeni. Elragadtatni magan kívül lenni
Ószinte. Simplex, Candidus.¹⁹⁸⁴
Öszvebontani. Öszvezavarni.
Öszve-kezelve. Karonfogva.
 [84] *Öszvezagyválni.* Öszveelegyíteni, illetni.
Ötlet. Objectum.

P.

Pakilints. Büdösféreg.¹⁹⁸⁵
Pállyaág. Érdemborostyán.¹⁹⁸⁶
Pamlag. Kanapé, zófa, gyepágy.¹⁹⁸⁷
Parantsolólag. Praeceptorie.¹⁹⁸⁸
Parantsszó. Commando – Wort.
Párhuzamosan. Parallele.
Passio. Deák szo: Indulatosság. Leidenschaft.¹⁹⁸⁹
Pattantyú. Ágyu.¹⁹⁹⁰

¹⁹⁸⁰ Önnözet – „És ezt az, edj-edj akármeljik Teremtvények az ő' tulajdon önnön maga' természetét, *Önnözeti természetnek*, (individualis natura. *Önnözet*: Individuum) nevezhetni.” BARCZAFALVI 1792, 23-24.

¹⁹⁸¹ lásd 690.

¹⁹⁸² Örmester – „Örmester: vigilarium magister. Strá'sa tót szó azért hagytam el; ellenben penig: Ör a' legrégebbi magyar szó. Mert helységek neve: Alsó-Felső-Ör [...] Órsége pedig egy vidéknek a' neve Vasvármegyében.” KOVÁTS 1807 I., 177.

¹⁹⁸³ Örömteli – „S ím repül // Nyögdelve az első szép pár Gerlicze. // Buliklja háláját a' Jótevőnek...” KAZINCZY 1813, *A' gerlicze Teremtése.*, 231. vö. „*Buliklani*: buriklani, burokolni, galamb módra nyögni.” Baróti Szabó 1792, 26.

¹⁹⁸⁴ Ószinte – „Simplex: Egyszerü, egyszeres, együgyü.” Tiszti 1807, 148.

¹⁹⁸⁵ Pakilints – „*Pakelénts*: pakilints, бүдös féreg, laposs féreg, palaszka...” Baróti Szabó 1792, 169.

¹⁹⁸⁶ Pállyaág – „Hajlékjokat az érdem' pallyaága fogja béárnyéklani...” KAZINCZY 1808, 111.

¹⁹⁸⁷ Pamlag – „*Pamlag*: Házban való Kanapé. *Üljön le ide a' Pamlagra*, a' Kanapéra.” BARCZAFALVI 1787 II., 728 vö. „Ím ledülök e' magános pamlag' zöldellő számolyára...” WÁNDZA 1806, *Nyil-Faragás.*, 26.

¹⁹⁸⁸ Parantsolólag – „Parancsolólag hagyott neki holmit, beszédes tekintetekkel pillantott rá” KAZINCZY 1808, 21.

¹⁹⁸⁹ Passio – „Mi azokat *szenvedelmeknek* nevezhetnénk; mert ha az *engedni*-ből lehetett *engedelem*, miért ne *szenvedelem* a' *szenvedni*-ből? 's innen osztán jönne *leidenschafilich*, *passionné*, szenvedelmes, *avec passion* szenvedelemmel, 's tovább szenvedelmesen.” DAYKA 1813, XXXIV.

¹⁹⁹⁰ Pattantyú – „*Pattantyú*: ágyu.” Baróti Szabó 1792, 173. vö. „*Artilleria*: Pattantyúság.” Tiszti 1806, 29.

Pazarfény. Pompázás.¹⁹⁹¹
Pajdák. Plejades.
Példamány. Nyomtatvány. *Abdruck.*
Példány. Exemplár. *Mustra.*¹⁹⁹²
Penderedni. Támadni, készülni.
Pénzkupetz. Banquier.
Pessedezni. Romlani, veszni.¹⁹⁹³
Pete. Tojás. Ovum.
 [85] *Pijhe.* Pehely.¹⁹⁹⁴
Pillagó. Tündöklő, fénylő.¹⁹⁹⁵
Pintzekirályné. Örömléány. *Lustdinne.*
Piom. Fügő sinor, Senkblei.
Pislongani. Tekinteni, pillantani.¹⁹⁹⁶
Piszkántsi. Grübler.
Plán. Planum.¹⁹⁹⁷
Polgáritás. Civilisatio.
Pompaműhely. Öltözőasztal. *Toilette.*¹⁹⁹⁸
Ponk. Tető.
Porong. Homoktorlás, zátony.
Poronyó. Jovizü.¹⁹⁹⁹
Poronto. Pattantyús.²⁰⁰⁰
Porosz. Burkus. Prussus.
Pót. Additamentum.²⁰⁰¹
Potyolni. Zuzni, verni.

¹⁹⁹¹ Pazarfény – „Szép példa ez azon vagyonos Ifjainkra nézve, kiket egyedülcsak a’ hiú pazar fény, a’ pulya ‘s kaczer gondok, a’ könnyelműség’ csélcsap lelke...” BERZSENYI 1813, IV.

¹⁹⁹² Nyomtatvány – „*Nyomtatvány:* Nyomtatott dolog, Exemplár.” BARCZAFALVI 1787 I., 683. ill. „*Nyomtatvány:* Nyomtatott dolog. Exemplár. *Két nyomtatványt* (Exemplárt) *vettem ebből a’ könyvből.*” Uo., 1787 II., 727.

¹⁹⁹³ pessedező – „mint nyeli a’ gyötrelmek miá felakadott száj tikkadva pessedező lotsait!” WÁNDZA 1806, 92.

¹⁹⁹⁴ Pijhe – „...pijhe szárnyakon repítél a’ böv’ üregében...” WÁNDZA 1806, *‘A sebhede Amor.*, 21.

¹⁹⁹⁵ Pillagó – „*Pillagni:* tündökleni, tsillámlani. pillogás. pillago.” Baróti Szabó 1792, 178.

¹⁹⁹⁶ Pislongani – „Belép. Pislongok. Bojtos pipaszár // ‘S sallangós kostök...” KAZINCZY 1811a, 4.

¹⁹⁹⁷ Plán – „...beszélje-el, kérem, melly plánt tart dolgaiban? Melly plánt, Aszonyom? kérdé a’ Gróf; én nem tudom mi az a’ plán?” KAZINCZY 1808, 177.

¹⁹⁹⁸ Pompaműhely - „Illy’ korán magokhoz ébresztvén e’ világfutó a’ tsuda’ szépeit, legázolták magokról takaró lepleket, és felbojduktak álomhónnyokból. – Szökdétselve tüntenek az öltöző pompaműhely elébe.” WÁNDZA 1806, *A szerelem reggele.*, 63.

¹⁹⁹⁹ Poronyó – „*Poronyó:* jó ízű p.o. falat.” Baróti Szabó 1792, 181.

²⁰⁰⁰ Poronto – „*Porontó:* pattanyús, a’ ki puska, ágyu-port ont az ellenségre.” Baróti Szabó 1792, 181

²⁰⁰¹ Pót – „Pót additamentum, Zusatz. I Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 169.

Pullyátska. Niederträchtig.
Püspökségelem. Bisthum.

R.

Rakontza. Törvény.
Rangdíj. Taxa.
[86] *Ránézveség.* Hinsicht.²⁰⁰²
Rásza. Káposzta plánta.
Rajlódás. Fanatismus. Schwärmerei.
Rajz. Planum. Rajzolat, kép.
Ravatal. Rothadás, enyészés.
Redő. Titok. Falten.²⁰⁰³
Régesztendős. Veteranus – a' Katonáknál.
Reggelet. Morgendämmerung.²⁰⁰⁴
Rekentze. Classis.²⁰⁰⁵
Remekelő. Experimentale.²⁰⁰⁶
Rendkívüles. Extraordinarium.
Rendszer. Systema.²⁰⁰⁷
Rentze. Registrum. Lajstrom.²⁰⁰⁸
Rény. Virtus. Tugend.
Renyheség. Restség, lustaság.²⁰⁰⁹
Repkény. Hedera. Epheu.
Repülőírás. Brochure.
Részelet. Partitio.
Részelkedés, Részrehajlás. Interessentia.²⁰¹⁰

---

²⁰⁰² Ránézveség - „... ha le nem kötné Személyemet a' legszentebb Ránézveségnek egyike.” FOLNESICS 1807, 52. vö. Uo., 80.

²⁰⁰³ Redő – „Látni akarom szívednek legtitkosabb redőjét” Kazinczy 1808, 132.

²⁰⁰⁴ Reggelet – „Reggelet: Az egész reggelkori idő. Napkelet.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. ill. „Reggelet: I.) Az egész reggelkori idő. 2.) Napkelet.” Uo., II., 728.

²⁰⁰⁵ ReKentze – „Rekentze: Classis. Hány ReKentzékre osztanak fel? In quout Claffes dividuntur?” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

²⁰⁰⁶ Remekelő – „Remekelő experimentalis. Mert az Experimentumot neveztem Remeknek. Remek Párizspápai ként specimen artificale opificii, opus magistrale. Úgyde az Experimentumok a' Természeti Tudományokban e'pen ilyen munkák.” KOVÁTS 1807 I., 155.

²⁰⁰⁷ Rendszer – „Rendszer systema. I. Földi Természet Históriaja. Jó nevezet ez; mert Rendszer a' nyit teszen, mint a' Rendnek a' módja. Úgyde a' system épen az.” KOVÁTS 1807 I., 160.

²⁰⁰⁸ Rentze – „Rentze: Registrum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

²⁰⁰⁹ Renyheség – „Mivel pedig ezen állati Renyheséget megvallani szégyenlik...” FOLNESICS 1807, 175.

²⁰¹⁰ Részelkedés, Részrehajlás – „Partialitas: Részelkedés, részre hajlás.” Tisztai 1807, 117.

Résztelenség. Gleichgültigkeit.
Részvét. Interesse. Theilnahme.
[87] *Révszer.* Hajó.
Rivvants. Jégesső.²⁰¹¹
Roll. Személy, képviselés. Rolle.²⁰¹²
Rom. Omladék, dűledék. Ruine.
Rontsárd. Artilleria.²⁰¹³
Rökönyödés. Hallgató idő – éjjeli csendesség.
Rövid. Rövidség.²⁰¹⁴
Rövidebbet vonni. Den kürzern ziehen.
Röviden jönni. Zu kurz kommen.
Rugástoll. Triebfeder.²⁰¹⁵
Ruhaszekrény. Kleiderschranke.

S.

Salápolni. Örvideni, tapsolni.²⁰¹⁶
Sanyar. Sanyarú, érzéketlen.
Sáppulni. Sáppadni, hervadni.²⁰¹⁷
Sarampó. Oszlop. Monumentum.²⁰¹⁸
Sarkbakövetni. Nyombankövetni.
Saja. Finom, derék.
Sajátkeresés. Eigennutz.²⁰¹⁹
[88] *Sajáttság.* Fejesség. Eigensinn.
Scarapna. Skorpio.
Segéd. Segítő eszköz.²⁰²⁰

---

²⁰¹¹ Rivvants – „*Rivants*: jég-, v. kö-eső; régi szó, fenn van még imitt-amott.” Baróti Szabó 1792, 192.

²⁰¹² Roll – „A’ hiúságokból gyúrt Cicero, ki minden nagysága mellett olly pulyácska is vala, hogy igen gyakran affectálgatott idegen rollt...” DAYKA 1813, XXXIII.

²⁰¹³ Rontsárd – „*Rontsárd*: (subst.) Artillerie; mindenféle hadiszerszám, a’ mit tsak ront, árt ‘s a’ t.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

²⁰¹⁴ Rövid – „Minekelötte ezen új Szovamnak Tövességjét kimerítő ÉszOkkal megmutassam tömött rövid ElöTerjesztésben...” FOLNESICS 1807, 170.

²⁰¹⁵ Rugástoll – „Én, én magam vagyok az öné Cselekedetjének Rúgástollja” FOLNESICS 1807, 154.

²⁰¹⁶ Salápolni – „*Salapolni*: örvideni, tapsolni, fő-hajtással lenni. salapolva fogadták.” Baróti Szabó 1792, 196.

²⁰¹⁷ Sáppulni – „Más Csillagok állottak most Éduárdnak által ellenébenn, és el-sáppulva csillogtak az Éjgözönn keresztül.” FOLNESICS 1807, 39. vö. Uo., 90.

²⁰¹⁸ Sarampó – „Hősek’ márvány-sarampójt // Az idő eltemeti...” BERZSENYI 1813, *Mulandóság.*, 119. vö. „*Sarampó*: sorompó, emeltös híd, v. -kapu, gép.” Baróti Szabó 1792, 197.

²⁰¹⁹ Sajátkeresés – „Az olyannak nincs más Istennéje a’ Sajátkeresésnél...” FOLNESICS 1807, 51., 190.

²⁰²⁰ Segéd – „Adjunctus: Segéd” Tiszti 1807, 34. vö. „Assumptus: Segéd” Tiszti 1807, 41.

Selypítő. A' Nyelv' durvább hangjait lágyítani igyekező.²⁰²¹

Semezsemmás. Indifferens. Gleichgültig.

Serkenet. Oriens.

Sérült. Sértett, bús.²⁰²²

Setét. Setéttség.²⁰²³

Sikátor. Szük utsza.²⁰²⁴

Siker. Gluten. Schleim.²⁰²⁵

Sinkedni. Sinlődni.

Sokhihetőssel. Hihetőleg.²⁰²⁶

Soktüzessel. Hevesen, forrón.

Sopár. Sovány, szegény.²⁰²⁷

Sorrend. Sor, v. rend.

Stantza. Stanze.

Suhadar. Sudár, magas.²⁰²⁸

Sülgedni. Tsüggedni.

Sürgetésbéli. Sürgetős.

Sürgetni. Kénszeríteni, erőltetni.

[89] *Szabadna.* Szabad volna.

Szabda. Regula. Törvény.²⁰²⁹

Szaguldólni. Recognosciren.

Szak. Szakasz.

Szadmány. Rolle.²⁰³⁰

---

²⁰²¹ Selypítő – „...a' mit azok tartanának jó fordításnak és jó magyarságnak, kik e' kényes és szerencsés Selypítőt gáncsolják, kárhoztatják.” DAYKA 1813, XX.

²⁰²² Sérült – „Itt epedő hangon a' sérült fülmile gyászú alt // Zengedez...” DAYKA, 1813, A' tavasz., 34.

²⁰²³ Setét - „mások setét sejmekkel méltóságosították bám' testeiket...” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

²⁰²⁴ Sikátor – „*Sikátor*: Szoroska köz út.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

²⁰²⁵ Siker – „*Siker*: *Gluten, Lentor, zaehher Schleim*. Süker: *Viscus, Bitumen, Lentor, zaehher Schleim*, Judenleim. lásd Párizpp.” KOVÁTS 1807 II., 209-210.

²⁰²⁶ Sokhihetőssel – „...mellyet az ő magához vonzó Termetállása, életbeli Magaviselete és tudományosan kitisztított Anybeszélésének Kedveshanyzása meg-nyertt, hogy megbízonyítani fogják, sok Hihetősrel reménylették.” FOLNESICS 1807, 35.

²⁰²⁷ Sopár – „*Sopár*: szük kezü, fősvény, sopárság.” Baróti Szabó 1792, 203.

²⁰²⁸ Suhadar - „Im' melly borzasztó e' temérdek halmokba meredező vad havas, mellynek suhadar szálai a' fenn lebegő Istenek' országát érik!” WÁNDZA 1806, *Andal-szó.*, 57.

²⁰²⁹ Szabda – „*Szabda*: Regula; artis praeceptum. A' Poétának sok *Szabdákra*, régulákra kell vigyázni.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. vö. Uo., 1787 II., 728. vö. „*Regula*: Szabás.” Tisztai 1806, 42. ill. „*Regula*: Szabás.” Tisztai 1087, 140.

²⁰³⁰ Szadmány – „*Szadmány*: szakvány, egész általlyában bérbe-fogadás, ki-adás; v. ki-szabott munka.” Baróti Szabó 1792, 207.

*Számszer. Registrum.*²⁰³¹
Számtalan. Legio.
Számtudás. Arithmetica.
Szárabéllyeg. Stempel.
*Szárma. Töltött káposzta.*²⁰³²
*Szarvas Angyal. Sátán. Diable.*²⁰³³
*Százszaka. Század. Jahrhundert.*²⁰³⁴
Szajálás. Peroratio.
*Szajkabibor. Piros szátska.*²⁰³⁵
*Szajmód. Dialectus.*²⁰³⁶
*Szegült. Emelt, készített.*²⁰³⁷
Szelni. Szabni, alkalmaztatni.
Szellőcse. Szellötske.
Szélviz. Szélvész.
*Szembeesőleg. Szembetünöképpen.*²⁰³⁸
*Személyczim. Személyes érdem.*²⁰³⁹
 [90] *Személykép. Rolle.*²⁰⁴⁰
Szemintet. Katsintás.
*Szemöld. Szemöldök.*²⁰⁴¹
*Szempont. Tekintet.*²⁰⁴²
Szemtünő. Szembetünő.

²⁰³¹ Számszer – „Számszer registrum. Számszer a’nyit teszen mint: Számnak a’ rendje. Mert Szer rendet is teszen: p o. először v előszer, az az, első rend [...] – De Szala Vármegyében a’ szölő sorát szernek nevezik...” KOVÁTS 1807 I., 166.

²⁰³² Szárma – „szárma: töltött káposzta.” Baróti Szabó 1792, 210.

²⁰³³ Szarvas Angyal – „és emezt üzi-kergeti a’ Szarvas Angyalok MéregDühösjevel.” FOLNESICS 1807, 214.

²⁰³⁴ Százszaka – „Százszaka: Seculum; egygy tsmóba gondoltott száz esztendő.” BARCZAFALVI 1787 I., 684. Uo., 1787 II., 729.

²⁰³⁵ Szajkabibor – „Sebesenn Kezéhez nyúlt a’ Reszketőnek, Csuklással ‘s nyögdécselve szorítá azt Szajkabírobához...” FOLNESICS 1807, 70. vö. Uo., 92.

²⁰³⁶ Szajmód – „Dialectus: Szó Ejtés.” Tiszti 1807, 68.

²⁰³⁷ Szegült - „Gígászerővel harcra szegült karod...” BERZSENYI 1813, *Az ulmai ütközet.* 65.

²⁰³⁸ Szembeesőleg – „ezen szembeeső Külömbőség: *ihr Handjshuch* és *seine Handschuh*” FOLNESICS 1807, 178.

²⁰³⁹ Személyczim – „...Nékem egész személyczímemet meg-adják, a’ mivel pedig született Érdemimnek tartozának...” FOLNESICS 1807, 50., „büszke ama Elsőségekre, mellyeket Személczimje nekem adott légyen...” FOLNESICS 1807, 53.

²⁰⁴⁰ Személykép – „Méjebbenn lerogyva, semminthogy valaha felkelhetne, gyengébb, semminthogy a’ Démon Szeméjképjét (Rollját) erőss Léppessel tovább is fojtassa” FOLNESICS 1807, 239.

²⁰⁴¹ Szemöld – „...‘S eldúrczult, barna, vad szömöldökével // Int...” KAZINCZY 1811a, 3., vö. „majd öszverántzolt szemöldökök – majd kifeszült homlokok jöttek elő reájokhomló hajfürtökkel...” WÁNDZA 1806, *Múlató-hely.*, 149-150.

²⁰⁴² Szempont – „Szempont: Visus punctum.” BARCZAFALVI 1787 I., 684.

Szemügyelni. Nézni, vizsgálni.

Szender. Esthajnal-tsillag.

Szenvedelmes. Passionatus. Leidenschaftlich.²⁰⁴³

Szapelkedni. Iparkodni, szándékozni.²⁰⁴⁴

Szépírákság. Calligraphia.²⁰⁴⁵

Széplődni. Glänzen.²⁰⁴⁶

Szépné. Die Schöne.²⁰⁴⁷

Szépnőség. Szép név.²⁰⁴⁸

Szer. Sor, Mód.

Szerács. Apothecarius – és jó szó is: mert csak olyan, mint kalács forgács, kártács, ‘s a’ t.²⁰⁴⁹

Szered. Apothea – és jó szó is: mert csak olyan, mint: Ezered, mered, ‘s a’ t.²⁰⁵⁰

Szerelemgyermek. Zabgyerek.

Szerencsétetni. Szerentrésnek lenni.²⁰⁵¹

[91] *Szerencsézni.* Kotzkázatni.

Szertetem. Organum.²⁰⁵²

Szesz. Geist. Spiritus.²⁰⁵³

Szinetlen szerénység. Valóságos iparkodása.²⁰⁵⁴

Szinmártákság. Ars tinctoria.²⁰⁵⁵

Szinténség. Analogia.²⁰⁵⁶

---

²⁰⁴³ Szenvedelmes – „Mi azokat *szenvedelmeknek* nevezhetnénk; mert ha az *engedni*-ből lehetett *engedelem*, miért ne *szenvedelem* a’ *szenvedni*-ből? ‘s innen osztán jönne *leidenschaftlich*, *passionné*, szenvedelmes, *avec passion* szenvedelemmel, ‘s tovább szenvedelmesen.” DAYKA 1813, XXXIV.

²⁰⁴⁴ Szeplekedni – „Ha Báróságából nem a’ Szerelemvesztés dühösödne, igen szepegnék...” FOLNESICS 1807, 73. vö. „*Szapelkedni*: iparkodni, emberkedni, erőlködni, ‘s a’ t.” Baróti Szabó 1792, 214.

²⁰⁴⁵ Szépírákság – „Így lenne osztán már p.o. *Betűírákság* (Ortographia); *Szépírákság* (Calligraphia)” BARCZAFALVI 1792, 36.

²⁰⁴⁶ Széplődni - Így áldozta a’ természetnek tsalfa színt; – így tsintalankodtak a vagy széplődtek – oltárok volt – – a’ Toalett.” WÁNDZA 1806, *A szerelem reggele.*, 63.

²⁰⁴⁷ Szépné – „Alvína meg-vallotta, hogy Édúárd valódi egy Telyes valami légyen, és magához vonzó Félnökséggel felele néki, a’ Szépné.” FOLNESICS 1807, 5.

²⁰⁴⁸ Szépnőség – „Ha szépnősége azt illőnek találja? Én meg-kérődtem.” FOLNESICS 1807, 15.

²⁰⁴⁹ Szerácsaink – „Szerács (Patikarius).” KOVÁTS 1807 I., XXXII.

²⁰⁵⁰ Szered – „Szered patika. Mert szer orvosságot-is teszen, a’ honnét Debretzenyben az orvosságot általjában szernek nevezik.” KOVÁTS 1807 I., 157.

²⁰⁵¹ Szerencsétetni – „ameljek a’ Férjfit megszerencsétetik” FOLNESICS 1807, 103.

²⁰⁵² Szertetem - A’ Fődi államlós testek, kétfélék. Vagy *Szertetemek* (corpora organica) vagy pedig *Szertetemtelenek* (corpora inorganica).” BARCZAFALVI 1792, 17.

²⁰⁵³ Szesz – Szesz gas. Szesz ismereses szó; mert a’ Magyar azt a’ levegőt, mely a’ bor forrásakor kitöldül a’ mustból, és a’ pintzékben már sok embereket-is megfojtott, *szesz*-nek nevezi.” KOVÁTS 1807 I., 164.

²⁰⁵⁴ Szinetlen szerénység – „Szinetlen szerénység, figyelem mások eránt és annyi nyájasság, hogy első pillantással mindent elbájolt.” DAYKA 1813, XIV.

²⁰⁵⁵ Szinmártákság – „Így lenne osztán már p.o. *Betűírákság* (Ortographia); [...] *Szinmártákság* (ars tinctoria)” BARCZAFALVI 1792, 36.

²⁰⁵⁶ Szinténség – „Analogia: Hasonlóság.” Tiszti 1807, 38.

*Szipoly. Moly.*²⁰⁵⁷
*Szivecsem. Szivetském.*²⁰⁵⁸
*Szívképző. Szívformaló – jobbitto.*²⁰⁵⁹
*Szobászné. Stubenmädchen.*²⁰⁶⁰
*Szobor. Statua.*²⁰⁶¹
*Szófektetés. Syntaxis.*²⁰⁶²
Szók többsége. Pluralitas votorum.
*Szomoróza. Mesto a' Muzsikában.*²⁰⁶³
Szomorjáték. Tragoedia.
Szonkolyodni. Szomorkodni.
Szorg. Diligentia.
Szorgszerény. Szorgalmatos iparkodás.
Szoregység. Szoros egyesség.
Szójárat. Provincialismus.
*Szováta. Szövőszék.*²⁰⁶⁴
 [92] *Szökni. Menni, sietni.*²⁰⁶⁵
Szörnemény. Ungeheuer.
Szörny. Monstrum.
*Szörnyekölője. Apolló.*²⁰⁶⁶
*Szörnyeteg. Monstrum.*²⁰⁶⁷
*Szulákos. Tövises, szúrós.*²⁰⁶⁸
*Szunád. Scriba, Cancellista.*²⁰⁶⁹

²⁰⁵⁷ Szipoly – „*Szipoly: moly.*” Baróti Szabó 1792, 217.

²⁰⁵⁸ Szivecsem - FOLNESICS 1807, 1.

²⁰⁵⁹ Szívképző – Kazinczy Ferenc: *Marmontelnek Szívképző Regéji Két könyvben.* = Uo., *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai. Első kötet.* Széphalom, Abaujban, 1808.

²⁰⁶⁰ Szobászné – „Szobászném' Kibeszélése hagygya azt félnem.” FOLNESICS 1807, 107.

²⁰⁶¹ Szobor – „Szobor: *Statua*. I. Párizpp.” KOVÁTS 1807 II., 205. vö. „Egy az Asztal' közepe felett tsüingve álló arany tzafrangokkal kevertt Bójtnek meg-vonására, melly a' Bóltozatból a' *Mennytár* tekervényes részein aláfüggött és rugós Berzenést a' Tornáztban lévő tsengetyüire verdesett [...]” Perecsényi 1804, 103.

²⁰⁶² Szófektetés – „készakarva szokatlan Magyar SzóFektetéssel (Syntaxxal) élt sok Hejet” FOLNESICS 1807, 204.

²⁰⁶³ Szomoróza – „*Szomorótza: Mesto.* Nótának a' neme, melly szomorú tsendes hangokon mégyen.” BARCZAFALVI 1787 I., 685.

²⁰⁶⁴ Szováta – „*Szováta: szövő-szék.*” Baróti Szabó 1792, 219.

²⁰⁶⁵ Szökni – „monda örvendő mosolygással, ölelésemre szökött...” DAYKA 1813, XVI.

²⁰⁶⁶ Szörnyekölője – „Csak lantom' ihlessd! csak nyilat adj nekem // A' szent tegezből, Szörnyek'-ölője, te!” KAZINCZY 1813, *Apollonhoz.*, 166.

²⁰⁶⁷ Szörnyeteg – „Az Úr egy vad Szörnyeteg!” FOLNESICS 1807, 154., 222.

²⁰⁶⁸ Szulákos – „*Szulák: vad-venyike; fára bab-módra fel-futó fű.*” Baróti Szabó 1792, 219.

²⁰⁶⁹ Szunád – „*Scriba: Írász – Író.*” Tiszti 1806, 43. vö. „Cancellista: Író Deák, vagy Kancellista.” Tiszti 1807, 46.

Szuradék. Punctum.²⁰⁷⁰

Szurat. Punctum.²⁰⁷¹

Szurdants. Spádé.²⁰⁷²

Szü. Testvérek' Felesége.

Süi, v. Süv. Férfj v. Feleség' Báltya.

Szülődni. Születni.

Szürke ló szügyében. Ló Vendégfogadóban.²⁰⁷³

Szüzetsné. Szüzetske, a' Foem.

Szüzné. Szüz, a' Foem.

T.

Tábirász. Notarius.

Táborkozás. Hoszszas táborban letel.

Tábornok. Generalis.²⁰⁷⁴

[93] *Talabor.* Terebélyes, árnyékos.²⁰⁷⁵

Talaris. Hoszszu ruha.²⁰⁷⁶

Talp. Basis, Fundamentum.²⁰⁷⁷

Talpszer. Materia.²⁰⁷⁸

Tanakmányos. Theoreticum.²⁰⁷⁹

Tanátsvégzés. Senatus consultum.

Tanítírás. Documentum.²⁰⁸⁰

Tanoda. Oskola.²⁰⁸¹

---

²⁰⁷⁰ Szuradék – „Szúradék punctum. Tsak olyan szó Szúr-adék mint: Tör-edék. Ezt pedig l. Párizpp. Ez a' szó: szúradék megvaygon még ma-is, egy kis változassal így: Szurdék, v. Szurdok angulus latebra, via profunda, via augusta é. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 175.

²⁰⁷¹ Szurat – „Szúrat punctum. Tsak olyan szó mint: áll-lat, gondol-at, ágaz-at, 's.a.t.” KOVÁTS 1807 I., 174.

²⁰⁷² Szurdants – „*Szurdants*: Spadély.” BARCZAFALVI 1787 II., 729.

²⁰⁷³ Szürke ló szügyében – „S baj 's sérelem nélkül beérkezém, // 'S szállást fogék a' Szürke-ló szügyében.” KAZINCZY 1811a, 3.

²⁰⁷⁴ Tábornok – „*Tábornok*: Feldmarsal.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

²⁰⁷⁵ Talabor – „*Talabor*: tebebélyes, terepes. Nagy talabor kalapot tett a' fejére.” Baróti Szabó 1792, 226.

²⁰⁷⁶ Talairis – „... Ámor álla itt, talásirba öltözve...” DAYKA 1813, XIII.

²⁰⁷⁷ Talp – Talp basis, fundamentum. Innét mondjuk: talp-fa, lingnum baseos v. fundamenti.” KOVÁTS 1807 I., 160. vö. „Basis: Talp” Tiszti 1807, 43.

²⁰⁷⁸ Talpszer – „*Materia*. Szer.” Tiszti 1806, 39. vö. „*Materia*: Szer, Műszer.” Tiszti 1087, 106.

²⁰⁷⁹ Tanakmányos – „Theoreticus: Eszmélkedésbéli.” Tiszti 1087, 158.

²⁰⁸⁰ Tanítírás - „Sok Hamarral feltöré azt, egy Tanítírás (Megvallomány?) avagy Dókumenta Kézjébe esett.” FOLNESICS 1807 161.

²⁰⁸¹ Tanoda – „*Tanoda*: Kisebb Oskola, mellyben tsak a' Lógyikáig tanítanak, azt ki vévén.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

Tanodalom. Gymnasium.²⁰⁸²
Tandalom. Bál.
Tanúírás. Documentum.
Tanúmány. Documentum.²⁰⁸³
Tanulmány. Scientia.²⁰⁸⁴
Tanyarév. Portus.
Tapodmány. A’ mi tapodtatik.²⁰⁸⁵
Tapzs. Taps.
Táran. Tárva, nyitva.²⁰⁸⁶
Tárgyatni. Illetni. Betreffen.
Tárgyalag. Objective.
Tartalom. Inhalt.
Társadalom. Collegium.²⁰⁸⁷
 [94] *Távollévőségben.* Távol.²⁰⁸⁸
Téhely. Borotvatok.²⁰⁸⁹
Téhelyzetlen. Szinlés, simítás nélkül.
Tehertelen. Könnyü.
Teknő. Paizs.²⁰⁹⁰
Televény. Congestum – és jó szó is: mert csak olyan, mint kelevény, Ötevény ‘s a’ t.²⁰⁹¹
Tellemtudákság. Calculus integralis.²⁰⁹²
Tellyedelem. Plenipotencia. Vollmacht.²⁰⁹³

²⁰⁸² Tanodalom – „*Tanodalom*: Akár mellyik nagyobb Oskola, mellyben a’ Logyikától fogva más feljebb való tudományokat, akár csak némeltyiket akár mindeniket tanítják.” BARCZAFALVI 1787 I. 685. vö. „Gymnasium: Al-oskola.” Tiszti 1807, 84.

²⁰⁸³ Tanúmány – „*Tanúmány*: Documentum in Judacialibus; instrumentum literale.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

²⁰⁸⁴ Tanulmány – „*Tanulmány*: Tanúlni való dolog; Pensum.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

²⁰⁸⁵ Tapodmány – „én pedig ennek a’ világnak sírkisértő képe vagyok, egy tündérezésre átkoztatott bajlélek, az elrontolt tapodmány’ darabja.” WÁNDZA 1806, *Busongás.*, 25.

²⁰⁸⁶ Táran – „Csókol meg, ‘s vasadat döfd ide, oh ne szánj! Táran áll kebelem. Én örömet halok.” BERZSENYI 1813, *A’ remete.*, 154.

²⁰⁸⁷ Társadalom – „*Társodalom*: Kollégyiom.” BARCZAFALVI 1787 I. 685.

²⁰⁸⁸ Távollévőségben – „Estesillagfy [...] midön ő vizsgálódva a’ Távullévösegbenn állott” FOLNESICS 1807, 32.

²⁰⁸⁹ Téhely – „*Téhely*: *Repositorium*, *Theca*. Régi jó szó; lásd Párizpápaiban; söt egy érdeemes Magyar Orvosnak-is a’ neve, a’ ki-is tanulóársam vólt. – [...]” KOVÁTS 1807 II., 212. vö. „*Téhely*: (theca) borotva-tok; v. vakoló, simított.” Baróti Szabó 1792, 230.

²⁰⁹⁰ Teknő – „‘s új hürt, ‘s igát tevék rá // ‘S teknőt is újat” Kazinczyi 1813, *Anakreon.*, 173.

²⁰⁹¹ Televény – „*Televény*: *Congestum*. zusammen getragener Hauffen. I. Párizpp. Olyan jó szó mint: kel-evény, ‘s a’ t.” KOVÁTS 1807 III., 151.

²⁰⁹² Tellemtudákság – „*Tellemtudákság* (Calculus intergralis).” BARCZAFALVI 1792, 56.

²⁰⁹³ Tellyedelem – „*Teljedelem*: Plenipotencia.” BARCZAFALVI 1787 I. 686. vö. „Plenipotencia: Teljes Hatalmú Bizottság, vagy Teljes hatalom.” Tiszti 1807, 20.

Tempe vidámjai. Tempe' kies vidékei.²⁰⁹⁴
Templombilints. Házassági esküvés.²⁰⁹⁵
Tengerügytanás. Administratio marina.
Teremlettárház. Naturalien-Kabinet.²⁰⁹⁶
Teréj. Planities, spatium.²⁰⁹⁷
Teréjtudákság. Geometria.²⁰⁹⁸
Természetedmény. Physica.²⁰⁹⁹
Természvilágértékség. Philosophia natur.
Területes terhes lövés. A' hajó' egyik oldalán lévő minden ágyuknak egyszerre való kilövése.
Testmagértékség. Stoechiologie s. Chemia.²¹⁰⁰
 [95] *Tétlen.* Unthätig.
Tetszitze. Schöne Wissenschaft.²¹⁰¹
Tetszitzeség. Æsthesis.
Tettemény. That.
Tejvaj. Butyrum.²¹⁰²
Thyrus. Szőlőveszsző.²¹⁰³
Tiporvány. A' mi tipratik.²¹⁰⁴
Tisztesség dandárja. Ordo Civilis.²¹⁰⁵
Titkáts. Chemicus.²¹⁰⁶
Titokírász. Secretarius.²¹⁰⁷

²⁰⁹⁴ Tempe vidámjai – „Itt, e' romános Tempe' vidámjain // Öntöm ki szívem' gerjedését // Socrat' ölébe Anacreonnal.” BERZSENYI 1813, *Melisszához.*, 12.

²⁰⁹⁵ Templombilints - „hogy őt a' Templombilincs és Férjkötelesség eme Helyre lekötik.” FOLNESICS 1807, 121.

²⁰⁹⁶ Teremlettárházokba – „*Teremlettárház, Tereménytárház, Terménytárház: Neutralienkabinet.*” BARCZAFALVI 1792, 19.

²⁰⁹⁷ Teréj – „Tehát a' dolgoknak, mint hányasnak, a' *Sokság*; mint menyinyinek, a' *Teréj* az ő' mivolta.” BARCZAFALVI 1792, 6. vö. „Planities: Térsék, sík, síkság, Térföld.” Tiszti 1807, 120.

²⁰⁹⁸ Teréjtudákság – „*Teréjtudákság (Geometria)*” BARCZAFALVI 1792, 55.

²⁰⁹⁹ Természetedmény – „*Természetedmény: Physica.* Lásd *Betűvetédmény.*” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

²¹⁰⁰ Testmagértékság – „*Testmagértékség (Stoechiologia, feu Chemia, Testmag: elementum corporis.)*” BARCZAFALVI 1792, 53.

²¹⁰¹ Tetszitze – „*Tetszitze: Gustus. Jó tetszitzéjü ember, jó guszthusú.*” BARCZAFALVI 1787 I. 686. vö. Uo., 1787 II., 730.

²¹⁰² Tejvaj – „Tejvaj: *Butyrum ex lacte animalis.* Tsak olyan szó mint: *vaskapa 's. a'.t.*” KOVÁTS 1807 III., 142.

²¹⁰³ Thyrus – „Nektár' thyrzusain nem mosolyog gerezd.” BERZSENYI 1813, *A' közelítő tél.*, 14.

²¹⁰⁴ Tiporvány – „ez a' rontolt kép a' te veszett ötleményed' tiporványa, a' magába főtt méregjáték' példája.” WÁNDZA 1806, *Mélankólia.* 64.

²¹⁰⁵ Tisztesség dandárja – „Ordo: Rend. *Civilis: Polgári.*” Tiszti 1807, 115.

²¹⁰⁶ Titkáts – „,,Titkáts chemicus. Két szóból áll ez a' név, t.i. Titok, és áts, mintha volna Titok-áts. Titok-átsnak neveztem tehát a' chemicust, azért először, mert a' III. paragrafusban megmutattam, hogy *Chémia* Titkot teszen.” KOVÁTS 1807 I., 154-155.

²¹⁰⁷ Titokírász – „Berthold Úr, mint első Titokírász, a' polgári Köztársaság' Írásszobájában, Hívatalt nyert,” FOLNESICS 1807, 73. vö. Uo., 59.: „Alvína' Levéle Tudomra adta most, hogy a' polgári Köztársasághivatalnak

Toborzon. Szökdétselve, ugrándoza.²¹⁰⁸

Tollkés. Federmesser.

Tőkeleg. Subjective.

Tölgykirályné. Akhátzfa.²¹⁰⁹

Tömedékes. Intensivum.

Tönény. Az érczek' crystallizatioja. Gruppe.

Tömpeleg. Obtusangulum.²¹¹⁰

Tömör. Ezered. Regimen.²¹¹¹

Tömkeleg. Labyrinthus.²¹¹²

Töpni. Töppedni, aszni.

Törekedemény. Expeditio.²¹¹³

[96] *Töröngyölni.* Oszvegyürni.²¹¹⁴

Történtség. Zufall.²¹¹⁵

Tózsérkedni. Kalmárkodni, nyerekedni. (tő'sérkedni)

Töves. Nyomos. Gründlich.²¹¹⁶

Tsapat. Batullion.

Tsapongani. Habozni, kételkedni.²¹¹⁷

Tsárnok. Tornázt, folyosó.²¹¹⁸

Tsend. Tsendesség.²¹¹⁹

öreg Titokírásza kihalt legyen." ill. Uo., 63.: „Tegnapság, midön az öreg el-holt Titokírászt el-temettük...” és Uo., 67.: „de csak Hajat hadjon az Úr azutánn nőni, mert egy Titokírász Haj nélkül mindég Sárára emlékeztet engem...”

²¹⁰⁸ Toborzon – „S ott, hol a' győzedelmesek // Toborzon vígadoztak...” BERZSENYI 1813, *Mulandóság.*, 126.

²¹⁰⁹ Tölgykirályné - „S te Tölgy-Királyné, szép Acátia!” KAZINCZY 1811, *Péczeli.*, 27.

²¹¹⁰ Tömpeleg – „*Tömpöglet*: Obstusangulum. Tömpe szegelető figura a' Mathematikusoknál.” BARCZAFALVI 1787 I. 686. vö. „*Labyrinthus*. Tsal-kert --- Tömpeleg.” Tiszti 1806, 38., ill. „*Labyrinthus*: Tsal kert, vagy Tömpeleg.” Tiszti 1807, 98.

²¹¹¹ Tömör – „Tömörben – „*Tömör*: Regement.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

²¹¹² Tömkeleg – „*Tömkeleg*: Labyrinthus.” BARCZAFALVI 1787 I. 686. ill. „*Tömkeleg*: Labyrinthus. Lásd *Mólnár János' Könyv házat*.” Uo., II., 730. ill. „*Labyrinthus*. Tsal-kert --- Tömpeleg.” Tiszti 1806, 38. vö. „*Tömkeleg*: út-vesztő, bolygó, tsal-kert: *labyrinthus*.” Baróti Szabó 1792, 256.

²¹¹³ Törekedmény – „*Expeditio authentica*. Hiteles ki adás” Tiszti 1806, 34. vö. „*Expeditio*: Had, ki adás, Írásba vétel.” Tiszti 1807, 77.

²¹¹⁴ Töröngyölni – „Rést keres a' kristályon, hol kívánsi sugárit a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyürömlésére sujthassa, 'hevének arany veszszejét pongolya keblek' fedezetén huppáltathassa.” WÁNDZA 1806, *Szerellem' reggele.*, 26.

²¹¹⁵ Történtség – „A' Meg-hallgatás elkezdődik, és ő azt a' Napzat' történtségbeli Ujságival ki ékesíti...” FOLNESICS 1807, 74.

²¹¹⁶ Töves – „nem ugyan azért, mintha ő már *tövesebbet* (igazabbat) tudna a' réginél felmutatni” FOLNESICS 1807, 204.

²¹¹⁷ Tsapongani – „*Tsapongani*: állhatatlankodni; v. lézengeni, imid' amoda tsapni.” Baróti Szabó 1792, 240.

²¹¹⁸ Tsárnok – „*Tsarnok*: tsornok, tornázt, folyosó.” Baróti Szabó 1792, 240.

²¹¹⁹ Tsend – „Sátorodba intél csendes alkonyidon.” BERZSENYI 1813, *A' melancholia árnyékához.*, 5. vö. „S boldog csenddel nyugván a' béke' karjain...” DAYKA 1813, *Clélia, vesztának leánypapja, Kedveséhez, Aulushoz.*,

Tsermely. Patak.²¹²⁰
Tsertse. Fülönfüggő.²¹²¹
Tséts. Variolae.²¹²²
Tsiklándlágyság. Itt per Allegoriam parton termő gyenge füvet tesz.²¹²³
Tsinálmány. Productum.²¹²⁴
Tsiszolni. Poliren.²¹²⁵
Tsontfejudva. Kaponya' ürege.²¹²⁶
Tsoporda. Brigada.²¹²⁷
Tsorgalas. Tsepegőkő.
Tsőgyilk. Bagnét.
Tsupatudákság. Mathesis pura.²¹²⁸
Tuba. Kürt, trombita.²¹²⁹
 [97] *Tudaklani.* Tudakozni.²¹³⁰
Tudákos. Mathematicus.
Tudákosság. Mathesis.²¹³¹
Tudalom. Tudat, tudás.²¹³²
Tulajdonolni. Tulajdonítani, ajánlani.²¹³³
Tulajdonságosítani. Qualificare.²¹³⁴

104., ill. csak akkor jöve-ki csende' tónusából, midőn a' beszéd a' Szép vagy Igaz felől szóllott..." DAYKA 1813, XXXVIII. és „Szomorótza: Mesto. Nótának a' neme, melly szomorú tsendes hangokon mégyen.” BARCZAFALVI 1787 I., 685.

²¹²⁰ Tsermely – „*Tsermely*: tsermelye, tsergeteg, tsorogvány, folymány, folyó, folyadék, ér, patakotska.” Baróti Szabó 1792, 243.

²¹²¹ Tsertse – „*Tsertse*: fül-függő, fülönn-függő, függelék.” Baróti Szabó 1792, 244.

²¹²² Tséts – „*Tséts*: *Variolae*. Túl a' dunai szó, most is élnek véle. Abaújvármegyében pedig egy helység neve. KOVÁTS 1807 III., 145. vö. „*Tsetes* – „*Tsetes* érzényesmérettség, vagy tsak *Tsesesmérettség* (Zoolohia historica *Mammalium*)” BARCZAFALVI 1792, 51.

²¹²³ Tsiklándlágyság – „Né, miként mammol tajtékot a' tsiklánd lágyságot nyaló vadontz lotsmoj a' tiszta folyam' lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A' tisztaság.*, 49.

²¹²⁴ Tsinálmány – „*Tsinálmány productum*. Ezt a' szót már bevették közönségesen; és jó szó-is szintűgy mint: takar-mány, talál mány, alkat-mány. De lá'sd Párizpapai is: *Tsinálmány*.” KOVÁTS 1807 I., 162.

²¹²⁵ Tsiszolni – „*Tsiszolni*: súrolni, váslalni, fenni, dörzsölni; v. simíttani, simogatni, tisztítani, fényesíteni.” Baróti Szabó 1792, 246.

²¹²⁶ Tsontfejudva – „*Oda van* elevenségem, *oda tüze* szemeimnek, nehéz héjjak alatt beestenek *tsont* fejem' udvarába” WÁNDZA 1806, *Háborgás.*, 129.

²¹²⁷ Tsoporda – „*Tsoporda*: Brigáda. *Tsopordás Generalis*, Brigadéros.” BARCZAFALVI 1787 I. 686.

²¹²⁸ Tsupatudákság – „*Tsupatudákság* (Mathesis pura).” BARCZAFALVI 1792, 53.

²¹²⁹ Tuba – „„E' szók alatt a' túba jelt adott a' megtámadásra.” KAZINCZY 1808, 98.”

²¹³⁰ Tudaklani – „„S szabad tudaklani érdemes nevét?” KAZINCZY 1811, 5.

²¹³¹ Tudákosság – „„*A' Tudákosság* (Mathesis) a' mekkoraságnak tudommánya.” DUGONICS 1784 I., 1.

²¹³² Tudalom – „„*Tudalom*: tudomány, tudomás, *ars*.” Baróti Szabó 1792, 251

²¹³³ Tulajdonolni – „„*Tulajdonul* proporie. I. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 175.

²¹³⁴ Tulajdonságosítani – „„*Qualificare*: Mellékesen magyarázni.” Tiszti 1087, 136.

Tulmulni. Fellyülhaladni.²¹³⁵
Tulvilági. Orientale. Antipodes.
Tündérvilág. Mundus Metaphys.²¹³⁶
Tünetvilág. Mundus Phys.²¹³⁷
Tündérke. Nympha.
Tündérittés. Abstractio.²¹³⁸
Tündérvilágértékség. Philosophia Transcend.²¹³⁹
Tünet. Váltó. Schein.²¹⁴⁰
Tüнкép. Idea.²¹⁴¹
Tünetlet. Apparitio.²¹⁴²
Tünöngye. Musa.
Tüntető. Mutató Tábla. Verzeichnisz.
Türmész. Martyr.²¹⁴³
Tzekle. Keleptze, tör.²¹⁴⁴
Tzobók. Tyuk v ludtzomb.²¹⁴⁵
 [98] *Tzombolni.* Törekedve menni.
Tzövek. Pyramis.²¹⁴⁶

U.

Udvarlás. Audientia.
Unadék. Unalom, unatkozás.²¹⁴⁷

²¹³⁵ Tulmulni – „Vissz’ adni néktek azt az életet, // Hatalmamat túlmúlja.” KAZINCZY 1813, 230.

²¹³⁶ Tündérvilág – „Minekutánna már sok miliomnyi miliom tündérek lebegétselnek benn az észben; látni való, hogy ezeknek a’ létlésben és jelenlésben edjmást az észben felváltó tündéreknak az ő’ öszszeségek, edj *Tündérvilágot* (mundus metaphysicus) álítanak az észnek elő. És így a’ *Tündérvilág*, éppen oppositiuma a’ *Természetvilágnak*.” BARCZAFALVI 1792, 38.

²¹³⁷ lásd Tündérvilág.

²¹³⁸ Tündérittés – „és az észnek ez a’ tselekvése, *Tündérittésnek* (Abstractio) neveztetethnék.” BARCZAFALVI 1792, 38.

²¹³⁹ Tündérvilágértékség – „*Tündérvilágértékség*, vagy tsak *Tündérrértékség* (Philosophia metaphysica seu supernaturalis vel transcendentalis, *Cosmologia methaphysica*).” BARCZAFALVI 1792 57.

²¹⁴⁰ Tünet – „Tünet pahenimenum. I. Párizpp.” KOVÁTS 1807 I., 174.

²¹⁴¹ Tüнкép – „Az, a’ mi a’ képzésből előáll, az-az, maga a’ megbélyegzett észlelet, *Képezetnek*, *Képzetnek*, *Tüнкépnek* is (Idea) neveztetethnék.” BARCZAFALVI 1792, 31.

²¹⁴² Tünetlet – „A’ dolognak jelentése és jelenlése, a’ *menynyiben* a’ körülte létlő dolgokat megilleli, [...] maga pedig a’ megillelő jelenet és jelenlet, *Tünetnek* és *Tünetletnek* (adficens apparatiun quid, illud actu simplici, hoc diutiús, – Phenomenum) [...] neveztetethetik. BARCZAFALVI 1792, 12-13.

²¹⁴³ Türmész – „Türmész: Mártir.” BARCZAFALVI 1787 II., 730.

²¹⁴⁴ Tzekle – „*Tzekle*: tör, keleptze, hurok, urok.” Baróti Szabó 1792, 252.

²¹⁴⁵ Tzobók – „*Tzobók*: tzomb. A’ tyúknak, lúdnak, tzobókját szereti.” Baróti Szabó 1792, 254.

²¹⁴⁶ Tzövek – „A’ *Czövek* (Pyramis) származik...” DUGONICS 1784 II., 132.

²¹⁴⁷ Unadék – „szeress nyugtalanóság ‘s bírj unadék nélkül” KAZINCZY 1808, 92.

Uralkodalom. Imperium.²¹⁴⁸

Urka. Uracska. Mazur.

Utálság. Utálatosság.

Utóink. Posterit.²¹⁴⁹

Üdvös. Idvesség. Salus.

Ügyelet. Institutum.²¹⁵⁰

Ügyes. Alkalmatos. Geschickt.

Ügyész. Advocatus. Procurator.²¹⁵¹

Ük. Majores.

Ültetmény. Plánta, vetemény.²¹⁵²

Ür. Üreg. Höhle.

Ürögforogni. Manövrirozni. za

Üszk. Fáklya, villám.

Z.

Zamatos. Szamatos, illatos.²¹⁵³

Zaratlan végzés. Patens.

[99] *Zavar.* Zivatar.²¹⁵⁴

Zemes. Lagyan készült irha.²¹⁵⁵

Zengemény. Opera.

Zomántzfogsort láttatni. Megnevettetni.²¹⁵⁶

Zongora. Klavier.²¹⁵⁷

Zöte. Vegetabile.²¹⁵⁸

Zsebbegeny. Briefftasche. Pugillaris..

Zseni. Fr. szó. Genie. Észláng.

---

²¹⁴⁸ Uralkodalom – „Imperium: Birodalom, vagy Országló Hatalom.” Tiszti 1807, 87.

²¹⁴⁹ Utóink – „Posteritas: maradék, Ivadék.” Tiszti 1087, 121.

²¹⁵⁰ Ügyelet – „Institutum: Ügyelet, vagy Ügy út.” Tiszti 1807, 91.

²¹⁵¹ Ügyész – „Ügyész: Prókátor.” BARCZAFALVI 1787 I., 687.

²¹⁵² Vetemény – „Vetemény: Minden vetni való dolog.” BARCZAFALVI 1787 II., 732.

²¹⁵³ Zamatos – „A' százféle gyümölcs 's a' zamatos gerezd...” BERZSENYI 1813, *Keszthely.*, 76.

²¹⁵⁴ Zavar – „Már ma nem félek! sem idők' zavarja, // sem gonosz vádak...” BERZSENYI 1813, *Görög Demeterhez, midőn a' Koronaherczeg' Nevelőjének választatott, 1803.*, 55.

²¹⁵⁵ Zemes: „Zemes: irha; v. lággyann készültt bőr.” Baróti Szabó 1792, 279.

²¹⁵⁶ Zomántzfogsort láttatni – „Nevetve pattantja-el nyilat; // 'S zománcz fogsort látat vele...” KAZINCZY 1811, *Az én sugallóm.*, 37.

²¹⁵⁷ Zongora – „Zongora: Klavikordium.” BARCZAFALVI 1787 I., 687. vö. Uo., 1787 II., 731.

²¹⁵⁸ Zöte – „Vagy pedig érzetlenül élők, és ezek, Zótéknek (Zöte: planta) nevezethetnének.” BARCZAFALVI 1792, 18.

Zsinár. Hijjábavaló.²¹⁵⁹

Zsugorgatott hadsereg. Reserv- Armee.²¹⁶⁰

J.

Jámborat. Virtus.

Járdalni. Járkálni, szállongani.²¹⁶¹

Járomfa. Iga. Joch.²¹⁶²

Játtábor. Lager.²¹⁶³

Jegyzék. Jegyzés – és jó szó is mert csak olyan, mint Fazék, Főzelék, Szerdek, ‘s a’ t.²¹⁶⁴

Jelenlet. Phaenomenon.²¹⁶⁵

Jelségessen. Specifice.

Jól állani együtt. Gut stehen mit einander.²¹⁶⁶

[100] Jótett. Virtus, – melly jobb is a’ Rénynél, ‘s Jámboratnál.

V.

Vadontz. Természeti, eredeti, mesterség által nem változtatott.²¹⁶⁷

Vágtsó. Comma.²¹⁶⁸

Vágy. Vágyás.

Vaklani. Vakoskodni.

Valaholottolás. Ubicatio.²¹⁶⁹

Vallásmotozás. Inquisitio.²¹⁷⁰

Való. Serius, severus.²¹⁷¹

---

²¹⁵⁹ Zsinár – „Zsinár: alá való, haszontalan, hivalkodó, koszlobár. Zsinár-ember.” Baróti Szabó 1792, 281.

²¹⁶⁰ Zsugorgatott hadsereg – „Reserva: Tartalék hadsereg.” Tiszti 1806, 42.

²¹⁶¹ Járdalni – „Most száémel eresztett // Barna hajakkal, // Borúlt- alakú képpel // Járdall a’ szeleknek // Fuvallatiban...” KAZINCZY 1813, *Az én istenném*. 196.

²¹⁶² Járomfa – „Tudta azt Szamnum, az a’ hadakozó kis Respublica, a’ ki a’ nagy Róma’ bajnokseregét a’ gyalázat járomfája alá hajtotta...” KAZINCZY 1808, 93.

²¹⁶³ Játtábor – „Játtábor: Lóger.” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

²¹⁶⁴ Jegyzék – „Jegyzék nota. Ez a’ szó Abaujj, Borsod ‘s.a.t. Vármegyékben ismeretes. Nem-is kell elhagyni, v. felváltani e’vel: Jegyzés. Mert Jegyzés notatio.” KOVÁTS 1807 I., 173

²¹⁶⁵ Jelenlet – „Jelenlet: Elő állása vagy jelenése a’ dolgoknak.” BARCZAFALVI 1787 II., 731.

²¹⁶⁶ Jól állani együtt – „titkosan mosolygott fülébe, melly az mondja, hogy jól állanak együtt.” KAZINCZY 1808, 21.

²¹⁶⁷ Vadontz - „Né, miként mammol tajtéket a’tsiklánd lágyságot nyaló vadontz lotsmoj a’ tiszta folyam’ lyöllyedékében” WÁNDZA 1806, *A’ tisztaság*., 49.

²¹⁶⁸ Vágtsó – „Vágtsó: Komma az írásban. *Nem rakjn fel a’ Vágtsókat, a’ komákat.*” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

²¹⁶⁹ Valaholottolás – „bizony a’ mi tapasztalásunknak hozzájokig nemérthetőségéből, nem következhetik az ő’ valaholottoli létetlenségek.” BARCZAFALVI 1792, 40. vö. „Ubicatio: Hollétel.” Tiszti 1087, 160.

²¹⁷⁰ Vallásmotozás – „Inquisitio: Tanú vallatás.” Tiszti 1807, 90.

²¹⁷¹ Való – „A’ Valónak, mint csak valónak, az a’ vagyonsága, a’ mivel néki van hol lenni, - a’ miből ő, mint csak valóm önnön maga áll, valósgának (entitas, existentitas); s maga a’ való dolog, mint a valóságbirtosok, valóságosnak neveztetik.” BARCZAFALVI 1792, 3.

Valólat. Ens.²¹⁷²

Vándorlott. Jártasköltes.

Várda. Hadisereg, tábor.²¹⁷³

Vároltalom. Besatzung.

Vártvagyon. Activa, – sensii politico.

Vájtfülü. Purgatae auris.²¹⁷⁴

Véd. Védelmező, mentő.²¹⁷⁵

Védte. Mentsége valakinek.

Véghetlen. Véghetetlen.²¹⁷⁶

Véglaki. Temető, sír.²¹⁷⁷

[101] *Véglettudákság.* Analysis finitorum.

Végszak. Vég–szakasz. Utólja valaminek.

Végtelenlet. Immensum.²¹⁷⁸

Végtelenlettudákság. Analysis infinitorum.

Vélemény. Opinio.²¹⁷⁹

Vendégajakú. Idegen nyelvü, nyelvhez nem értő - Nyelvrontó.²¹⁸⁰

Vénhült. Elvenhedett, vénült.²¹⁸¹

Vérér. Vena.

Veröcze. Kis kapu, korlát.²¹⁸²

Vértanú. Martyr.

Vértestné. Consanguinea. Testvér, a' Foem.

---

²¹⁷² Valólat – „az a' mi ezen foglalatoskodásból vagy foglalatoskodás által, mintedj kikerekedettnek gondoltatik, Valólatnak (immediam resultatum ex valólás – illud ipsum quod existit, quatenus illud, uno quolibet momento per suimet ipsius valólás quasi poni, positumque esse, concipitur)...” BARCZAFALVI 1792, 1. ill. Valólatok – „... és így, az Isten' ideája is tündér lévén, ennek az ideának se felel meg semmi valóságos Valólat a' mi eszünkön kívül.” BARCZAFALVI 1792, 38.

²¹⁷³ Várda – „*Viárda*: Exercitus: Hadi sereg.” BARCZAFALVI 1787 II., 732.

²¹⁷⁴ Vájtfülü – „Óhajt // Ő nékem tudományt, én neki vájt fü- // leket.” KAZINCZY 1811, *Orthoepia.*, 5.

²¹⁷⁵ Véd – „*Véd*: védelem, óltalom, védség; v. óltalmaz; v. *Patronus*. [...] Ő nékem védem, v. védöm.” Baróti Szabó 1792, 267.

²¹⁷⁶ Véghetlen – „Ez itt a' menny' véghetetlen ürében elaludt” KAZINCZY 1813, *A' mennydörgés.*, 236.

²¹⁷⁷ Véglaki – „Nem // hal-el // Neve, bár ha teste rothad is. // Te ássd neki // a' vég lakást meg, Bencze, egyik dom- // bodon.” KAZINCZY 1811, *Baróti Szabó.*, 30.

²¹⁷⁸ Végtelenlet – „Az pedig, a' mi a' végtelenléből előáll, *Végtelenlet*nek (infinitum quid) mondattathatnék.” BARCZAFALVI 1792, 7.

²¹⁷⁹ Vélemény – „Opinio: Vélemény.” Tiszti 1807, 114.

²¹⁸⁰ Vendégajakú – „Ez a' vendég ajak' és durva tél' vidéke.” DAYKA 1813, *Vitéz Imréhez.*, 35.

²¹⁸¹ Vénhült – „Ezt bámúltam gyakran egy vénhült terepély fa mellől, mellynek töve alol egy tiszta forrásfolyam ömledezett.” WÁNDZA 1806, *Szilágy Somlyó' hegye.*, 82.

²¹⁸² Veröcze – „Verötze parva janua. Lá'sd Párizzpápai. Most-is élnek ezzel a' szóval Borsod Vármegyében, és teszi azt a' fél ajtóskát, a' melyet a' pitvar ajtókon azért tartanak, hogy ha azt bezárják, a'kor a' pitvar nyílván van és még sem mehet-be az aprómarha a' pitvarba.” KOVÁTS 1807 I., 167. vö. „Korlát Carolus.” Uo., 1807 I., 156.

Veteményedelem. Seminarium.²¹⁸³

Vétket tsinálni valamiből. Vétkül tulajdonítani.²¹⁸⁴

Vétlen. Ártatlan, büntelen.

Vezedezés. Commandirozás.²¹⁸⁵

Vezérszó. Előjáróbeszéd. Einleitung.²¹⁸⁶

Vid. Vidám, derült.²¹⁸⁷

Vidortsata. Lebhaftes Gesecht.

Vigadalom. Vigság, mulattság.

Vigadlicza. Ugrós tántz. Allegro.²¹⁸⁸

[102] *Vigas*. Vigasztalás. Trost.²¹⁸⁹

Vigságkörke. Vig társaság.²¹⁹⁰

Villo. Æther.²¹⁹¹

Villóértékség. Atherologia Phil.²¹⁹²

Vimály. Világosság.²¹⁹³

Vinnye. Műhely, Kováts-műhely.²¹⁹⁴

Virágév. Ifjui kor.

Virály. Zöldellő kies tájék.

Virits. Succus arhorum emanans.²¹⁹⁵

Virulmány. Zöldellő kies tájek.²¹⁹⁶

Vi”slatás. Keresés, nyomozás.²¹⁹⁷

Viszfigyelés. Reflexio, sensu Phil.²¹⁹⁸

---

²¹⁸³ *Veteményedelem* – „*Veteményedelem*: Seminarium.” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

²¹⁸⁴ *Vétket tsinálni valamiből* – „hijába csinált neki vétket jobbja’ megtagadásából” KAZINCZY 1808, 85.

²¹⁸⁵ *Vezedezés* – „*Vezédez*: (verb.) Kommandéroz.” BARCZAFALVI 1787 I., 688.

²¹⁸⁶ *Vezérszó* – „*Vezérszó* introductio. Ezt Bevezetésnek nevezik közönségesen.” KOVÁTS 1807 I., 151.

²¹⁸⁷ *Vid* – „*Vid*: víg, vidám.” BARÓTI SZABÓ 1792, 272.

²¹⁸⁸ *Vigadlitza* – „*Vigallitza*: Allegro. Nótának a’ neme a’ Muzsikuskoknál.” BARCZAFALVI 1787 II., 732.

²¹⁸⁹ *Vigas* – „Magoss *Vigas* jött nékie onnét Felölrölle.” FOLNESICS 1087, 114.

²¹⁹⁰ *Vigságkörke* - „...eme mulatsági *Vigságkörkéből*.” FOLNESICS 1807, 32.

²¹⁹¹ *Villo* – „A’ *Lebegő* két testből áll. Edjik a’ *Villó* (Aether), és ez az, a’ mi elfoglalja az egész Ég és Föd között való nagy Tágasságot...” BARCZAFALVI 1792, 16.

²¹⁹² *Villóértékség* – „*Villóértékség* (Aetherologia phil.)” BARCZAFALVI 1792, 55.

²¹⁹³ *Vimály* – „*Vimály*: Serenum, substantivé fumtum. A’ vimály a’ homálnak tétettetik ellenébe.” BARCZAFALVI 1787 II., 732.

²¹⁹⁴ *Vinnye* – „*Vinnye*: kováts-műhely.” BARÓTI SZABÓ 1792, 274.

²¹⁹⁵ *Virits* – „*Virits*: valami növényből (*vegetabile*) magból, gyümölsből, fából ki-fött, húzott, -ütött, -nyomott, -sajtolt, -eresztett lév.” BARÓTI SZABÓ 1792, 274.

²¹⁹⁶ *Virulmány* – „Túl jár elmém a’ Badacsony’ // Kies virulmányain” BERZSENYI 1813, *Glycere.*, 143. 3

²¹⁹⁷ *Vi”slatás* – „*Vislatni*: fürkészni, fütészni, keresgéli, ‘s a’ t.” BARÓTI SZABÓ 1792, 275.

²¹⁹⁸ *Viszfigyelés* – „*Reflexio*: Észre vétel, emlékeztetés.” TISZTI 1087, 139.

Viszhang. Echo.²¹⁹⁹

Viszonlani. Reciprocare.²²⁰⁰

Viszontgyónás. Költsönös vallástétel.²²⁰¹

Viszontság. Vizontagság.²²⁰²

Viszontvizit. Költsönös látogatás.²²⁰³

Viszjutalom. Recompense.

Vizéppítés. Hydraulica.²²⁰⁴

Vonat. Linea.²²⁰⁵

FÜGGELÉK. [103]

Nem tzellyon ugyan senkinek szakállában kapni is – ments megh Istenn! – kivállt az böttürákság fölött, az mej még oll gyöngé lábann áll az Szittyák nyelvökre nézvést; hanem mindhogy az heles Irás ollan az munkábo, mind az fűszerszám az ételbe: innejd nem tartottam üdövesztéssnek, ‘s fölösleg vallónak holott immáron az Magyar Nyelv kimiveléssérül lévő Munkácskámot ellvégezvén, ezzen Függelékbe az szovaknak heljes leírását is foltatólagossan edgy két szóval érdekellem. Eztet kívánja miut az föl tett tzelý, mint az jóó rend megh tartássa, mejet kötelességemnek is ösmérem.

De vizzontag tzelýommal elenkezne mostonság mindenn edgyes Jedzésekre ügyellni, meil nállomnál föllengösseb elméü Tudóssoknak az gondgya. Kik pedigh mindennémő Törvényjeiket az szók szerköztetéssének, vagy hogy az Ortografiának²²⁰⁶ eszközben ven-
[104] nyi akargyák: igazéttyuk eöket RÉVAYnkhez, PÁPAYnkhez, seöt (kit ellöbb köll vala emlettenem) SYLVESTERhöz, mellnek ölégh ditsiretére vállik: miképpen homálbo dölt réghi Nyelvönket megh jobetván, és elseö lón, az ki Régullák közzé szorétva, zsinornérték gyalánt anná aztat Onokájinak elejébeje.

---

²¹⁹⁹ Viszhang – „*Visszhang*: viszsza-hang, viszszáló-hang, viszsza-vertt, -ütött, -szökö-hang.” Baróti Szabó 1792, 275.

²²⁰⁰ Viszonlani – „*Reciprocare*: Viszonyozni, vizzontagolni.” Tiszti 1807, 139.

²²⁰¹ Vizszontgyónás – „*Viszont-gyónásunk*, ugymond, fájdalminknak nagy részétől megmenthetne bennünket.” Kazinczy 1808, 130.

²²⁰² Vizszontság – „*Forgó vizszontság*’ járma alatt nyögünk.” BERZSENYI 1813, *A’ magyarokhoz.*, 60.

²²⁰³ Vizszontvizit – „Azonban el ne felejtssd, hogy neki vizszont-vizittel tartozol.” KAZINCZY 1808, 58.

²²⁰⁴ Vizéppítés – „*Directo Hydraulica*: Viz mérést igazgató Tisztség. Tiszti 1806, 85.

²²⁰⁵ Vonat – „*Vonat linea*. Nagy érdemü Magyar Író Dugonits Professor úr nevezi ezt: Hoszsznak. Igen helyesen a’ *Mathesis* értelem szerint; de en concreta lineat értek, nem abstractát, v. mathematicát; a’ melyet le-nem-írhatni.” KOVÁTS 1807 I., 174.

²²⁰⁶ Ortografiának – „*Betűírákság* (Ortographia)” BARCZAFALVI 1792, 36. vö. „*Ortographia*: Helyes Irás.” Tiszti 1806, 39.

Mit szóllak az Puristákról, Nyelyszépetétökrül, Bővettökről? az Jottistákról?? mit az Fordettokrul, Építettökrül, Rontókrul & c.??? – mellek, mind az hangyál halhatatlan számmol nyüsgenek edj üdő ulta a' Magyar Hellikony allábo. Miátam – mind az csiga, ki aléglan kémszarváját báncsák üstént' honnábo vonyul – kinek az tudóss pörhöz kedvök vann, ám hartzollanak! Én hogy edjik Félynek sem véccsek, sem nem ujjéttok, se vellök öszvö nem botsáitkozom; de kezsem sebemben gyukván, korhelkodva számott is nem táitom: hanem, miért az villágba most ez, maid amasz tecczik; és topasztalván, hogy vadnak ölogenn, kiknek az bátyok kanál is jóó: innénd ez kiss Munkáccskámbo, mellnek elejbé jeless Réz-
 [105] képett is metzzenyi hattam,²²⁰⁷ mint az szovak formálottyára, mint az heles Irássro nézvést az legh tsényossabb üzletű, és legh pallérozottiyabb Irókhez magamát alkalmaztattam; – akár Puristák, akár Fordéttók,²²⁰⁸ avaggy Jottisták &c. azok löttek légyjen.

Távoly léttem miát az Nyomtattássbo is némell HIBÁK esstek, kiből az héányossabbakatt Olvassóink ill-képenn megh javettanyi mélytőztassák:

Lap.	Sor.	Hiba.	Olvasd.
35	2-3	Hadszaszakasz	Hadszakasz
37	10-11	párhuzantoson	párhuzamosan
38	10	muzsikköszönösi	muzsikösszönösi
39	9-10	Nyelvmiveléseink'	Nyelvmivelesünk'
44	8-9	Író,társát	Író-társát
–	II	(ő mondja.)	(ő mondja)
45	5	örvendzhessenek	örvendhessenek
46	4-5	Magyaritvánt	Magyaritván
47	6	Jegyzésekkkel	Jegyzékekkel
48	1-2	potul	pótul
–	2-3	Müvödelmeke	Müvödelmekú
[106]			
48	17-18	Földemüm	Földemiim

²²⁰⁷ ez kiss Munkáccskámbo, mellnek elejbé jeless Rézképett is metzzenyi hattam – „ezen Könyv [...] Már 37 ezen legédesebb és legszebb leánykai Mosojgásokból Rézre is van metzve (meczve?)” FOLNESICS 1807, 200.

²²⁰⁸ Fordéttók – „meg fognak Olvasónéjim és Olvasójim engedni, hogy a' Lefordító egy pár Szót a' magájéből ide ír.” FOLNESICS 1807, 200.

50	15	(tsal.)	(tsal)
52	2	Álapittani.	Alapittani.
–	19	Minueet	Minuette
53	2	Armás.	Ármás.
	II	Emanere,	Emanare,
	15	Uneingeweicht.	Uneingeweih't.
58	9	Plánum. Entwüf.	Planum, Entwurf.
60	4	Erezelni.	Érezelni.
	13	Anmal.	Animal.
64	5	Summum. Ens.	Summum Ens.
	5 6	Sphoera.	Sphaera.
67	20	Weitläufigkeit.	Weitläufigkeit.
73	4	Kö. Kints.	Kő. <i>Kints</i> .
	18	Peripheria.	Periphaeria.
77	19	Plat – fond.	Plat-fond.
78	4	Meistersaft.	Meisterhaft.
79	9	Muzsikösszönösdí.	Muzsikösszönösdí.
80	16	Népségelem.	Népségelem.
81	8	Nyelvmives.	Nyelvmives.

BREKEKE! BREKEKE!! BREKEKE!!!

KLOÁX! – TUÚ!²²⁰⁹

---

²²⁰⁹ „Brekeke! Brekeke! brekeke! Kloáx! Tuú!” *A' békák.*, KAZINCZY 1813, 23.